

**COL·LECCIÓ DIPLOMÀTICA
DE L'ARXIU CAPITALAR DE LLEIDA**

FUNDACIÓ NOGUERA

www.fundacionoguera.com

Col·lecció Diplomataris

Director tècnic: Josep Maria SANS I TRAVÉ

FUNDACIÓ NOGUERA

Diplomataris, 85

Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida

Segona part. Documents
de la seu episcopal de Lleida
(anys 1143-1192)

Volum I

Estudi i edició a cura de
JORDI BOLÒS

BARCELONA, 2024

© Jordi Bolòs i Masclans, 2024

Edita: Pagès Editors, SL

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

editorial@pageseditors.cat

www.pageseditors.cat

Primera edició: febrer de 2024

ISBN obra completa: 978-84-1303-260-3

ISBN: 978-84-1303-541-3

DL: L 202-2024

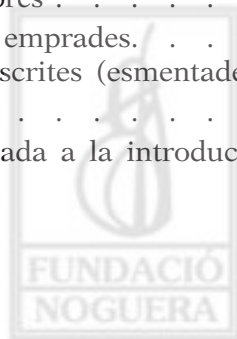
Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL

www.bobala.cat

SUMARI

Mots preliminars	9
Els documents	15
El fons de l'Arxiu Capitular de Lleida	15
El fons del bisbat i del priorat de Roda	19
Altres fons documentals	20
La datació	22
Tipologia de la documentació	23
Territoris estudiats	93
Ocupació i organització del territori: el paisatge	124
La ciutat de Lleida i el seu terme	230
El bisbat de Lleida (i Roda)	353
La societat	395
Normes de transcripció	489
Topònims	492
Signes emprats.	493
Abreviatures dels arxius i biblioteques	494
Abreviatures de llibres	494
Altres abreviatures emprades.	494
Fonts impreses i manuscrites (esmentades als documents).	495
Bibliografia esmentada a la introducció	500

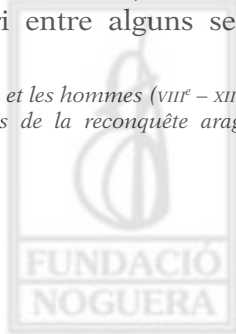
Documents.	515
Índex d'antropònims	1187
Índex de topònims.	1255

MOTS PRELIMINARS

L'any 1149, s'esdevingué la conquesta de la ciutat de Lleida per part dels comtes de Barcelona i d'Urgell, Ramon Berenguer IV i Ermengol VI. En un document fet pocs mesos més tard, hom diu "in ipso anno antea abebat preso Lerida et Fraga et Michinença".¹ Es van conquerir Lleida, Fraga i Mequinensa. Tanmateix, quan Guillem Pere de Ravidats va ésser nomenat prelat de la diòcesi de Roda, l'any 1143, va haver de fer front a una situació molt delicada. El seu bisbat perdia la ciutat de Barbastre —on durant uns anys s'havia instal·lat la catedral— i algunes altres poblacions situades a l'oest del Cinca, després d'una decisió presa pel papa, que de fet contradeïa moltes de les butlles precedents. Tanmateix, sis anys més tard, la situació del bisbat havia canviat radicalment, després de la conquesta de les ciutats de Lleida i de Fraga. La seu episcopal es va traslladar de Roda d'Isàvena fins a la ciutat de Lleida, acabada de conquerir, situada a la riba del Segre. Era, però, una ciutat mig enrunada, a causa d'haver patit un llarg setge; s'hi havien de reconstruir moltes coses. En primer lloc, s'havien d'edificar la catedral, el palau del bisbe i les cases dels canonges. I no sols això: calia refer també bona part del nucli urbà, els carrers i els habitatges; de fet, hom havia d'organitzar gairebé tot l'espai clos rere les muralles. Hi havia hagut un procés de conquesta i de colonització, amb tot el que això va suposar per als vençuts. Pel que fa a l'entorn de la ciutat, també es va creure convenient de distribuir el territori entre alguns senyors, uns pagesos i els

1. Ph. SÉNAC, *La frontière et les hommes (VIIIe - XIe siècle). Le peuplement musulman au nord de l'Ebre et les débuts de la reconquête aragonaise*, Maisonneuve et Larose, Paris, 2000, pàg. 436.

habitants de Lleida. La ciutat tingué un fort pes en l'organització del territori que l'envoltava. Evidentment, hom va aprofitar la xarxa de séquies que regaven les hortes periurbanes. Com s'esdevenia sempre arran de processos de conquesta, es crearen moltes coses noves i se'n van aprofitar moltes de velles. Els documents que publiquem reflecteixen tota aquesta realitat complexa, aquests anys de mutació entre un paisatge rural i urbà, on vivia una societat andalusina, i un paisatge, poc o molt diferent, habitat per una població que en gran part havia emigrat de terres més septentrionals, dels Pirineus o d'Occitània, i de comarques més orientals.

Hi ha diversos estudis publicats al llarg dels darrers decennis sobre la Lleida de la baixa edat mitjana, de després de la conquesta de l'any 1149. No pretenem pas ésser exhaustius; només n'esmentarem uns quants. En primer lloc, hem de mencionar els treballs de Josep Lladonosa. La seva *Història de Lleida* és una obra fonamental, que aprofundeix en el coneixement d'aquests primers decennis de després de la conquesta; el volum primer va ésser editat l'any 1972.² El seu autor coneixia gran part de la documentació i va oferir un panorama ampli sobre la població i la societat que s'organitzà després de l'any 1149, observant-les des de diverses perspectives. Al llarg de les properes pàgines l'hauem d'esmentar molt sovint. Cal que subratllem ja ara, per exemple, l'aportació que feu per tal d'aclarir la provenença de la població que es va instal·lar a la ciutat. Aquesta recerca, tot i alguns petits errors, va ésser una tasca capdavantera a l'hora d'analitzar, per exemple, l'arribada de població occitana a la ciutat de Lleida, a la segona meitat del segle XII. També, del mateix historiador, s'han de citar els cinc volums de *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*, que permeten reconstruir la història de tots els racons de la ciutat, sobretot des de després de la conquesta fins a l'època moderna; aquesta magna obra ha estat acuradament traduïda al català i publicada novament, l'any 2007.³ Lladonosa, a part de fer molts altres estudis, també va editar, l'any 1970, un treball titulat "Santa Maria l'Antiga i la primitiva canonja de

2. JOSEP LLADONOSA, *Història de Lleida*, vols. 1 i 2, Camps Calmet, Tàrraga, 1972-1974 (amb una reedició de l'any 1991). Vegeu també, del mateix autor, *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980.

3. J. LLADONOSA, *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*, 5 vols., Guimet - Artis, Lleida, 1961-1978. Pel que fa a la traducció catalana: *Els carrers i places de Lleida a través de la història*, Universitat de Lleida - Ajuntament de Lleida, Lleida, 2007.

Lleida (1149-1278)". Hi va incloure alguns instruments dels anys primerencs, de després de la data de la conquesta, que esmentarem sovint en fer l'edició dels documents.⁴

Pel que fa al període que estudiem, cal tenir presents, així mateix, les diverses publicacions fetes per Francisco Castellón, que fou arxiver de l'Arxiu Capítular de Lleida (ACL). En la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, ja vam citar sovint els treballs que feu sobre la seu de Roda i sobre altres territoris de la franja de ponent i de les terres frontereres entre Catalunya i Aragó. En relació amb la segona meitat del segle XII, podem esmentar els diversos estudis que va fer sobre la seu de Lleida, sempre acompanyats de la publicació de documents conservats en aquest arxiu. Així, per exemple, els treballs sobre alguns oficis de la catedral, com el de preposít, el de tresorer i el de precentor o mestre de cor.⁵

També volem esmentar un estudi fet per Joan Eusebi Garcia Biosca sobre els orígens del terme de la ciutat de Lleida. Fou publicat l'any 1995.⁶ Aportà una visió innovadora sobre un text, conservat a l'Arxiu de la Paeria, que permet de conèixer el territori que depenia de la ciutat, a partir d'un document fet poc després de la conquesta, que pouava com pocs d'altres en el passat anterior a l'any 1149 i que, certament, alhora intentava de justificar les aspiracions —segurament poc fonamentades— dels prohoms d'una ciutat que volien establir uns límits amplis per al territori que havia de restar sota la influència urbana.

Una nova aportació molt important, publicada aquests darrers anys, és la síntesi sobre la història de Lleida en aquest període, que és a cavall entre l'època andalusina i els decennis posteriors

4. J. LLADONOSA, "Santa Maria l'Antiga i la primitiva canonja de Lleida (1149-1278)", a *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet* (†1769), Abadia de Poblet, 1970, pàgs. 85-136.

5. FRANCISCO CASTILLÓN CORTADA, "El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225)", *Ilerda*, 49.2, 1991, pàgs. 143-160; "El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225) (II)", *Ilerda*, 50.2, 1992, pàgs. 145-168; "El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225) (III)", *Ilerda*, 51.2, 1994, pàgs. 91-128; "El tresorer de la Seu Vella de Lleida (1167-1224)", *Palestra Universitària*, 5, 1991, pàgs. 93-125; "El Maestro de Coro de la Seu Vella de Lleida (1150-1250)", *Ilerda*, 47, 1986, pàgs. 293-374. També hi podem afegir: "Discusiones entre los obispos de Lérida y los templarios de Monzón", *Ilerda*, 36, 1975, pàgs. 41-96; "Parroquias de las cercanías de Lleida, hoy desaparecidas", *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida, 1992, pàgs. 615-636.

6. JOAN EUSEBI GARCIA BIOSCA, *Els orígens del terme de Lleida. La formació d'un territori urbà (s. XI i XII)*, diari La Mañana, Lleida, 1995.

a la conquesta comtal, escrita per Flocel Sabaté. L'any 2003, dins la col·lecció sobre la *Història de Lleida*, publicada per Pagès Editors, es va editar el volum dedicat a l'*Alta edat mitjana*.⁷ És una acurada i àmplia aproximació als canvis que hi hagué a la ciutat de Lleida i al seu entorn immediat en l'època en què s'esdevingué la conquesta. Fruit del coneixement de les fonts publicades i de moltes d'inèdites, Sabaté aprofundí en alguns aspectes poc coneguts i va superar alguns dels errors de la historiografia precedent. Dins d'aquesta mateixa col·lecció de volums, cal assenyalar també el dedicat als darrers segles medievals, que duu el nom de la *Baixa edat mitjana*, que fou escrit per Joan J. Busqueta.⁸

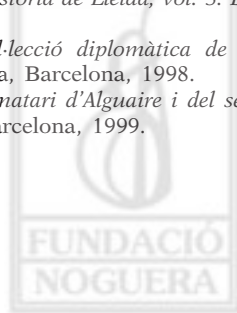
Així mateix, en aquesta llista de treballs sobre la Lleida del segle XII, cal esmentar la publicació dels documents conservats al cartulari de Gardeny o relacionats amb aquesta comanda templera, feta per Ramon Sarobe i editada per la Fundació Noguera.⁹ Malgrat ésser un fons diferent del que editem, l'aportació documental que es fa en els volums editats és un complement fonamental per tal de poder entendre la ciutat i el seu entorn, en els anys immediatament posteriors al de la conquesta. És una aportació que permet ampliar el coneixement de la realitat política, social i econòmica que mostren els documents que ara publiquem, conservats sobretot a l'Arxiu Capitular. Al llarg de les pàgines d'aquesta introducció farem esment molt sovint d'aquesta font documental. D'una manera semblant, també cal mencionar el diplomatarí publicat per Jesús Alturo sobre Alguaire i el seu monestir santjoanista.¹⁰ Lògicament, com amb relació a la comanda templera de Gardeny, alguns dels documents que hi són editats fan alhora referència a la seu episcopal de Lleida. I encara hi ha alguns altres fons documentals que també aporten informació sobre la ciutat i, especialment, sobre el territori de Lleida, pel que fa a aquests decennis que estudiem,

7. Flocel SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. 2: *Alta edat mitjana*, Pagès Editors, Lleida, 2003. És una llàstima que en una obra ambiciosa com aquesta, a causa del plantejament general, no s'inclouessin citacions dels treballs precedents o dels nombrosos documents esmentats al text. Això fa que les recerques precedents moltes vegades hagin de quedar amagades dins d'una genèrica "historiografia", la qual, sovint, a parer de l'autor, va fer aportacions importants, encara que algunes vegades es va equivocar.

8. Joan J. BUSQUETA, *Història de Lleida*, vol. 3: *Baixa edat mitjana*, Pagès Editors, Lleida, 2004.

9. Ramon SAROBE, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1998.

10. Jesús ALTURO, *Diplomatarí d'Alguaire i del seu monestir santjoanista, de 1076 a 1244*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999.

com el de l'abadia de Poblet o el del monestir de Santa Maria de les Franqueses.¹¹

En estreta relació amb aquesta documentació de Gardeny, volem recordar un treball que vam publicar l'any 1993 sobre el paisatge i la societat al Segrià històric.¹² Els documents consultats són importants si volem entendre el procés d'ocupació del territori de l'antic "Segrià", arran de la conquesta i del procés de colonització i de repartiment del territori que hi hagué poc després de l'any 1149. Pel que fa a altres treballs nostres, també convé esmentar la introducció del volum vint-i-quatre de la *Catalunya Romànica* i l'estudi dedicat a la ciutat de Lleida que hi ha inclòs en aquest mateix volum. Ja hi vam plantejar, per exemple, la importància d'entendre'n l'urbanisme i de valorar l'existència d'unes "places" o terrenys no edificats, que després de la conquesta hom va decidir que calia urbanitzar.¹³ Finalment, encara que sobretot faci referència a la fi de l'edat mitjana, esmentem el llibre *Dins les muralles de la ciutat*, editat l'any 2008, on férem una nova aproximació a l'urbanisme de Lleida, en relació amb la realitat social que hi havia en aquesta ciutat als segles XIV i XV.¹⁴

L'any 2016, ja hi havia enllestida la primera part d'aquesta *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capítular de Lleida* i estava força avançada la segona part, que ara es publica i que inclou els documents fets en època dels bisbes Guillem Pere i Berenguer. Tanmateix, l'edició de la col·lecció diplomàtica quedà aturada fins a l'any 2019. En decidir la Fundació Noguera, a la fi d'aquest any, tirar-ne endavant la publicació, vam fer una ràpida revisió de la primera part, que inclou fins al document 362, i enllestírem sobretot la col·lecció de mapes que hi havia d'haver al volum

11. Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet, I, Anys 960-1177*, Abadia de Poblet – Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993; Javier ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses, 1075-1298*, Fundació Noguera, Barcelona, 2016.

12. Jordi BOLÒS, "Ocupació i organització del territori de Lleida als segles XII-XIII", a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 37-48.

13. J. BOLÒS, "Ciutat de Lleida", a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 131-138. Després, F. Sabaté, en l'estudi esmentat, inclòs al volum segon de la *Història de Lleida*, va aprofundir en aquest tema tan interessant.

14. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat. Carrers i oficis a la Lleida dels segles XIV i XV*, Ajuntament de Lleida – Pagès Editors, Lleida, 2008. Vegeu també: "L'arqueologia del paisatge de la Catalunya medieval", *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. 25, 2014, pàgs. 154-155.

introdutori, que, de fet, només teníem esbossats. Un cop a la impremta aquesta part inicial, que fa referència al bisbat de Roda abans de l'any 1143 (que es va editar el 2021), començarem a revisar els documents escrits des d'aquesta data i, sobretot, a fer una redacció definitiva de la introducció de la segona part, fins aleshores amb prou feines embastada. El marc geogràfic d'aquesta segona part és totalment diferent al de la primera. Inclou també alguns documents de la Ribagorça i del Cinca Mitjà, però sobretot és formada per instruments relacionats amb la ciutat de Lleida i amb la seva rodalia. La importància econòmica i demogràfica de Lleida, un centre urbà notable, permet que ens apropem a una realitat força diferent a la que trobàvem amb relació a les terres més septentrionals d'aquest bisbat de Lleida i de Roda. Esperem que, després d'aquesta segona part, molt aviat, aparegui la tercera i darrera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, que inclourà la resta de documents inclosos al *Llibre Verd* de l'Arxiu Capitular de Lleida i també els pergamins conservats en aquest arxiu, escrits els darrers anys del segle XII i els primers decennis del segle XIII.

Per cloure aquests mots introductoris, volem agrair a Josep M. Sans i Travé la seva meritòria tossuderia per tal de tirar endavant, des de la Fundació Noguera, la publicació dels documents de la Catalunya medieval, especialment els dels primers segles del segon mil·lenni de la nostra era. També restem molt agraïts a les arxiveres de l'Arxiu Capitular de Lleida, Anna Carles i Rosana Miró, que sempre ens han ajudat, amb il·lusió, arran de les nombroses consultes fetes aquests darrers anys en aquest arxiu.

Lleida, 27 d'octubre de 2022

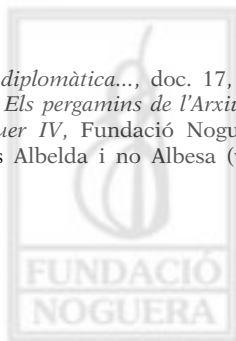
ELS DOCUMENTS

EL FONS DE L'ARXIU CAPITULAR DE LLEIDA

L'any 1149, s'esdevingué la conquesta de la ciutat de Lleida, després d'un setge que durà diversos mesos, emprès pels exèrcits dels comtes de Barcelona, Ramon Berenguer IV, i d'Urgell, Ermengol VI. Un temps abans, el 25 de maig de l'any 1148, hi havia hagut una convinença o acord entre Ramon Berenguer IV i Ermengol VI. El comte de Barcelona va donar en feu al comte d'Urgell la ciutat de Lleida i el seu terme, de Gebut fins a Corbins (“videlicet de termino de Iabud usque ad terminum de Corbinis”) i, a més, el domini sobre la tercera part de la ciutat de Lleida i del seu terme (“terciam partem tocius Illerde et termini eius”). Ramon Berenguer també va cedir, com a alou, al comte d'Urgell, els castells d'Aitona (“castrum de Ceidona”) i d'Albelda (“castrum de Albella”). Per tot això i per altres donacions, el comte d'Urgell esdevingué home soliu del comte de Barcelona i li jurà fidelitat.¹

El mes de maig de l'any 1149, havia començat el setge de Lleida. El dia 24 d'octubre d'aquest mateix any van rendir-se, el mateix dia, les ciutats de Lleida i de Fraga. Tres mesos més tard, el mes de gener de l'any 1150, Ramon Berenguer IV i Ermengol VI (“qui per manum comitis Barchinonensis Ilerdam habeo”) van

1. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 17, pàgs. 102-105; també: I. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010, doc. 866, pàgs. 1398-1402. Certament, és Albelda i no Albesa (vegeu OC2 76).

concedir una carta de poblament als habitants de la ciutat de Lleida.²

Conquerida la ciutat, tal com ja s'havia decidit uns decennis abans, la seu episcopal de Roda es va traslladar a Lleida. Aquest fet va provocar que un percentatge molt important dels nous documents del bisbat, que fins aleshores s'estenia per les terres de l'antiga diòcesi de Roda, passessin a fer referència a la ciutat de Lleida i a les noves comarques meridionals acabades de conquerir. Alhora, hi va continuar havent un fons documental relacionat exclusivament amb el priorat de Sant Vicenç de Roda, que, cal remarcar-ho, mantingué el domini sobre el patrimoni que havia tingut la seu episcopal ribagorçana. De fet, a l'Arxiu Capitular de Lleida (ACL), actualment encara hom diferencia, d'una manera encertada, aquells documents (pergamins [RP] i còdexs [RC]) del fons de Roda d'aquells documents (pergamins [LP] i còdexs [LC]) que són del fons de Lleida.

El fons de còdexs de Lleida és format, en primer lloc, pel *Llibre Verd*. Aquest volum, conservat a l'ACL, inclou la transcripció d'una quantitat molt gran de documents. I cal tenir ben present que de molts d'aquests instruments no s'ha conservat la versió original en pergamí. Del conjunt dels 454 documents que publiquem, 300 es conserven al *Llibre Verd*. D'aquests documents, 148 són de l'època del bisbe Guillem Pere i 152 de la del bisbe Berenguer. A més, amb relació a 123 d'aquests documents transcrits al *Llibre Verd* també es conserva una versió en pergamí, sovint la versió original (59 dels quals dels anys del bisbat de Guillem Pere i 64 del bisbat del seu successor). Cal tenir també present que 78 són del fons de Lleida (LP) i 50 del fons de Roda d'Isàvena (RP). Diguem, així mateix, que dels documents conservats en pergamí del fons de Lleida només n'hi ha 58 que no foren transcrits al *Llibre Verd* (18 de l'època del bisbe Guillem i 35 de la del bisbe Berenguer).

El *Llibre Verd*, un volum ben relligat, inclou uns primers fulls de paper (fins al f. 39 de la numeració actual) escrits el segle XVIII. Després, hi ha diversos folis, que ja són de pergamí (fins al f. 44), que inclouen uns índexs. A partir del foli 45r, comença la transcripció dels documents vells (correspon al foli I de la numeració antiga). A partir d'aquesta pàgina, així doncs, hi ha l'inici d'un

2. I. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal...*, doc. 897, pàgs. 1446-1449.

cartulari escrit a la fi del segle XIII o potser al començament del segle següent. S'ha assenyalat que ha d'ésser d'abans de l'any 1327, d'acord amb una anotació inclosa al marge d'un full. Fou escrit en una escriptura gòtica librària, malgrat que encara contingui algunes influències carolines.³

El volum inclou diversos epígrafs (molts dels quals escrits amb tinta de color vermell), que transcriurem a continuació. Pel que fa a les pàgines on trobem aquests epígrafs, hi assenyalarem, en primer lloc, la numeració actual i també, en xifres romanes, l'original.

“Diffiniciones inter episcopos Oscenses et Ylerdenses et inter fratres Templi et Hospitalis et episcopum Ylerdensem” (f. 45r, f. I).

“De abbacia Sancti Victoriani” (al marge dret i de color sèpia, f. 68r, f. XXVI).

“Carte compositionis templorum” (f. 87r, f. XLV).

“Restitutio decimarum Castri Asinorum, Iebug, Iunete, facta a domino Guillelmo de Cervaria seniore” (al marge dret, f. 88r, f. XLVI).

“Sacramentum Guillelmi de Cervaria iunioris” (al marge dret, f. 89r, f. XLVII).

“Restitutio decimarum Castri de Turribus, Suyner, Granadelle, Iebug, facta ecclesie Ilerdensi a domino Guillelmo de Cervaria” (enmig de la columna esquerra i entre les columnes, f. 91r, f. XLIX).

“Transacciones inite inter episcopos Ilerdenses et domum Milicie Templi. Prima inter Guillelmum Rotensem episcopum et Petrum de Tovera magistrum” (f. 92r, f. L).

“Transacciones Hospitalis que sunt 4” (f. 99r, f. LVII).

“Pro sacrista Illerdense super defunctionibus” (tinta sèpia, f. 99-01v, f. LVIIIv).

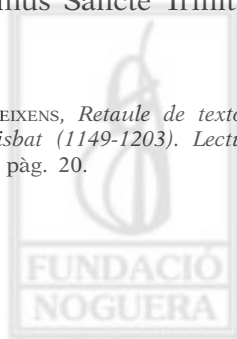
“Transactio ecclesie Celsonensis” (f. 102r, f. LXI).

“Compositiones monasterii Sanci Rufi” (f. 102v, f. LXIV).

“Compositiones monasterii Populeti” (tinta de color sèpia, f. 104r, f. LXIII).

“Compositiones domus Sancte Trinitatis” (tinta sèpia, f. 105r, f. LXIII).

3. J. BUSQUETA – N. PREIXENS, *Retaulle de textos per a la història de l'església de Lleida: la restauració del bisbat (1149-1203). Lectura i interpretació de documents medievals*, IREL, Lleida, 2022, pàg. 20.

“De libertate ecclesie” (f. 116, f. LXXV).

“Hoc est memoriale capitulorum transactorum inter dominum Gombaldum Dei gratia Ilerdensem episcopum et ecclesiam eiusdem ex una parte et probos homines civitatis Ylerde ex altera” (f. 119r, f. LXXVIII).

“De sacristia” (f. 126r, f. LXXXIII).

“De sacristia” (f. 136r, f. XCIII).

“De sacristia” (f. 146r, f. CIII).

“De sacristia” (f. 156r, f. CXIII).

“De sacristia” (f. 166r, f. CXXIII).

“De opere ecclesie” (f. 176r, f. CXXXIII).

“De precentoria” (f. 206r, f. CLXIII).

“Petri de Tallatello” (tinta sèpia, f. 227v, CLXXXVIIIv).

“De camera” (f. 239r, f. CCI).

“De infirmaria” (f. 253r, f. CCXV).

“De decanatu Ilerdense” (f. 259r, f. CCXXI).

“De prepositura ianuarii et februarii” (f. 261r, f. CCXXIII).

“De prepositura Magdalenes” (f. 271r, f. CCXXXIII).

“De prepositura madii” (f. 281r, f. CCXLIII).

“De prepositura iunii et iulii” (f. 301r, f. CCLXIII).

“Augusti et septembris” (f. 311r, f. CCLXXIII).

“De prepositura Sancti Andree” (f. 319r, f. CCLXXXI).

“November et december” (f. 327r, f. CCXC).

“Conposicio inter episcopum Ilerdensem et priorem Rotensem super iurisdiccione temporalis et spirituali monasterii Rotensis et hominum eiusdem” (f. 332r, f. XXXCV).

“De domo karitatis” (f. 337r, f. CCC).

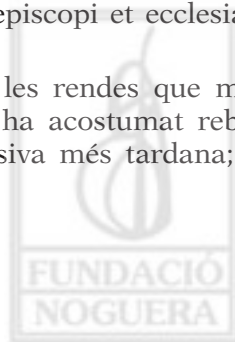
“Archidiaconatus Ripacurcie” (tinta sèpia, f. 349v, f. CCCXIIv).

“De emptionibus Petri d’Almuzarra” (f. 353r, f. CCCXVI).

“De honore Guillelmi Gozoni et turris de Cledellis” (f. 373r, f. CCCXXXVI).

“De compositione episcopi et ecclesia Sancti Rufi et Populeti” (f. 383r, f. CCCXLVI).

“Capbreu de totes les rendes que mosse-l artiaqua maior de la seu de Leyda reb e ha acostumat rebre”. Títol del primer document (escriptura cursiva més tardana; f. 409v).

“Taxie abbaciatuum, prioratum, parrochialiumque ecclesiarum et earum perpetuarum vicariarum civitatis et diocesis Ilerdensis” (f. 415r, f. CCCLXXVIII).

“Ianuarius” (f. 429r, f. CCCLXXXII).

“Februarius” (f. 429v).

“Martius” (f. 430r, CCCLXXXIII).

“Aprilis” (f. 430v).

“Maius” (f. 431r, f. CCCLXXXIII).

“Iunius” (f. 431v).

“Iulius” (f. 432r, f. CCCLXXXV).

“Augustus” (f. 432v).

“September” (f. 433r, f. CCCLXXXVI).

“October” (f. 433v).

“November” (f. 434r, f. CCCLXXXVII).

“December” (f. 434v).

“Paulus papa quintus” (tinta de color sèpia, escrit posteriorment, f. 435v).

Cal assenyalar que hem transcrit sobretot els epígrafs escrits amb tinta de color vermell i també hem copiat algun encapçalament que fou afegit posteriorment, escrit amb una tinta de color sèpia, tal com fem constar en cada cas. Entremig, usualment al final dels diversos capítols o conjunts d'instruments, hi pot haver documents inclosos en un moment posterior a quan es va fer el trasllat de la majoria dels altres textos del volum.

EL FONS DEL BISBAT I DEL PRIORAT DE RODA

Com hem dit, el nombre de documents de Roda d'Isàvena és molt més reduït, amb relació a allò que trobàvem a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica. Ja hi ha molt pocs documents conservats al Cartulari de Roda que siguin d'aquest període. Encara hi ha, però, alguns pergamins. Tant els uns com els altres, evidentment, han estat transcrits en aquesta segona part del diplomatar. Del conjunt de documents de l'època del bisbe Pere Guillem (1143-1177), que començà com a bisbe de Roda i acabà la seva vida com a bisbe de Lleida i Roda, s'han conservat vint-i-nou pergamins que pertanyen al fons de Roda; hem inclòs també quatre documents només conservats al Cartulari Major de Roda.

Pel que fa al bisbat de Berenguer, veiem d'una banda que només un document prové del Cartulari Major de Roda i, de l'altra, que vint-i-un dels documents publicats es conserven com a pergamins al fons de Roda de l'ACL.

ALTRES FONTS DOCUMENTALS

Alguns dels documents editats en aquesta col·lecció diplomàtica no es conserven a l'Arxiu Capitular de Lleida. N'hi ha diversos que es guarden a la Biblioteca de Catalunya (BC); amb tot, gairebé és segur que, en llur majoria, provenen del fons arxivístic dels bisbats de Roda i de Lleida. En aquesta mateixa biblioteca, es conserven els volums *Sacrae antiquitatis Cataloniae Monumenta* del pare premonstratès Jaume Pasqual (ms. 729). També hi ha algun dels documents que publiquem que es guarda a l'Arxiu d'Osca i que hem conegut gràcies a la transcripció que en feu Antoni Duran, a la *Colección diplomática de la catedral de Huesca*.⁴ N'hi ha de molt interessants, especialment quan fan referència d'una manera especial al bisbat de Roda o de Lleida i que, per algun motiu, s'han perdut en l'arxiu d'aquesta diòcesi lleidatana. Finalment, n'hi ha algun que també es conserva en arxius de Saragossa; l'hem copiat a causa de l'interès evident que té en relació amb la història del bisbat de Lleida i de Roda. Finalment, encara cal fer esment d'uns quants instruments que s'han conservat a l'Arxiu de Roda. Així mateix, hem citat i, de vegades, hem inclòs alguns documents conservats a l'Arxiu Comtal de Barcelona (ACA), publicats per Jesús Alturo o per Ramon Sarobe, en sengles llibres editats per la mateixa Fundació Noguera.⁵

4. A. DURAN GUDIOL, *Colección diplomática de la catedral de Huesca*, vol. 1, CSIC i Instituto de Estudios Pirenaicos, Saragossa, 1965.

5. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir santjoanista, de 1076 a 1244*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999; R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1998.

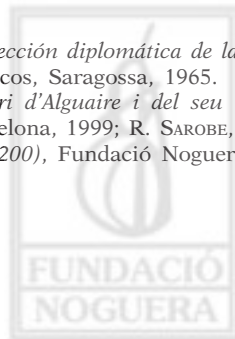
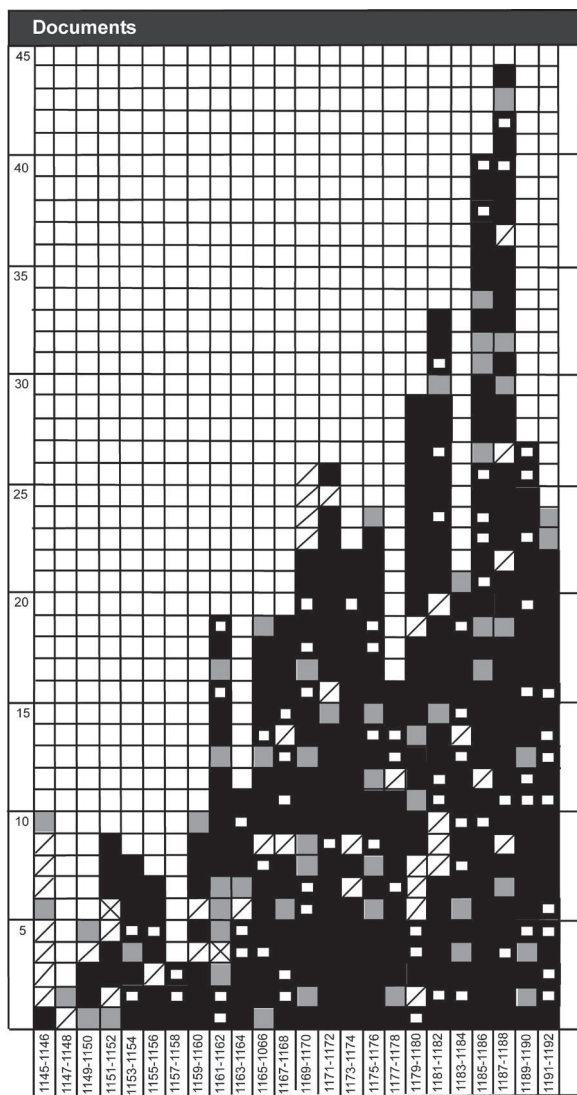

FIGURA 1
 Repartiment cronològic dels documents

Repartiment cronològic dels documents publicats en aquesta segona part. En les columnes verticals, cada quadrat correspon a un document. Els quadrats poden ésser de color negre (documents conservats al *Llibre Verd*), de color negre amb un quadradet blanc (pergamins de Lleida), de color gris (pergamins de Roda), amb una aspa (documents conservats a la Biblioteca de Catalunya), amb una ratlla transversal (documents amb unes altres procedències).

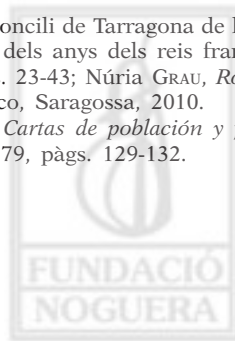
LA DATACIÓ

Amb relació a aquest període no es plantegen tants problemes a l'hora de datar els documents com al llarg dels decennis precedents. En primer lloc, cal assenyalar que la gran majoria dels documents que publiquem foren datats, cosa que fa molt més senzill saber en quin moment van ésser escrits. Així mateix, n'hi ha pocs de datats pels reis francs o per altres monarques. N'hi ha alguns que són datats en l'era hispànica, però són una minoria petita i, en molts casos, són alhora datats segons l'any del Senyor o el de l'encarnació de Crist. En aquest darrer cas, quan es daten per l'any de l'encarnació, evidentment també hi poden haver problemes. Els documents datats durant els tres primers mesos de l'any, fins al 25 de març, de vegades pot ésser difícil d'establir quan foren escrits. Tot i dubtar força, tal com proposa Núria Grau i com abans havia recomanat Anscari Mundó, no els datem d'acord amb el còmput florentí fins que se celebrà el concili de Tarragona de l'any 1180.⁶ Amb tot, hem inclòs sempre, entre parèntesis, la segona possibilitat. Això és així amb relació a documents fets a Roda i també amb documents fets a Lleida.

Hem de reconèixer que, pel que fa a aquests darrers, els fets al territori de Lleida, els dubtes són molt grans. No podem obviar l'existència d'un document important fet el mes de gener de l'any de l'encarnació "millessimo centesimo XLVIII". És la carta de poblament concedida per Ramon Berenguer IV i Ermengol VI als habitants de Lleida.⁷ Certament, aquest document s'hagué d'escriure l'any 1150, atès que el mes de gener del 1149 encara no havia començat el setge de la ciutat. Aquest és un dels motius que ens porta a indicar, sempre, que és possible que, amb relació als documents escrits a Lleida, s'apliqués el còmput florentí, fins i tot abans de l'any 1180, data a partir de la qual segurament ja va esdevenir general. Per tant, tot i que l'acceptació d'aquest canvi de data —que alguns documents fossin escrits un any més tard de l'esmentat— no afectaria gaire l'ordenació del conjunt de documents del diplomatar, cal ésser-ne ben conscients. Recordem,

6. Vegeu, pel que fa al concili de Tarragona de l'any 1180: Anscari M. MUNDÓ, "El concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'encarnació", *Analecta Sacra Tarraconensis*, 67.1, pàgs. 23-43; Núria GRAU, *Roda de Isábena en los siglos x-xiii*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2010.

7. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña, I: Textos*, CSIC, Madrid-Barcelona, doc. 79, pàgs. 129-132.

d'altra banda, que sempre esmentem els problemes relacionats amb la datació al mateix document, dessota l'aparat crític de les diverses edicions.

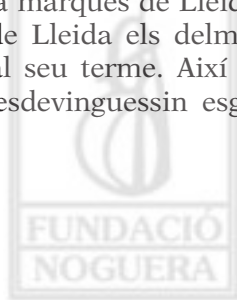
TIPOLOGIA DE LA DOCUMENTACIÓ

Com vam fer en el volum dedicat a l'estudi dels documents que foren escrits fins a l'any 1143, també classificarem tota la documentació que publiquem en funció de les seves característiques. Hem seguit bàsicament el mateix esquema que vam seguir en fer la primera part d'aquesta obra. Hi ha, però, algunes diferències que han estat causades precisament pels trets característics que tenen els mateixos documents que ara publiquem. Mentre que hem hagut d'eliminar alguns dels tipus que, durant els segles precedents, podien ésser importants, hem cregut que era convenient d'afegir-ne d'altres. En aquest conjunt de més de quatre-cents cinquanta documents no hi ha, per exemple, cap dotàlia o acta de consagració, ni cap document d'indulgència, ni cap judici o sentència judicial, que, en canvi, eren usuals fins a l'any 1143. Per contra, hem hagut d'afegir aspectes que creiem importants, com l'existència de donacions vitalícies, de contractes de plantació de vinyes o emfitèutics, de cartes de poblament, de concessions de dots, d'esponsalícis o d'afillaments. També hem hagut de fragmentar alguns dels apartats per tal de fer-los més abastables; és així, per exemple, en el cas de les vendes de béns rurals i les de béns urbans.

Donacions reials, comtals i vescomtals

Mentre que, fins a l'any 1143, el nombre de donacions fetes a la seu de Sant Vicenç de Roda per part dels monarques fou molt elevat, a partir d'aquesta data, el nombre de donacions que feren els reis i els comtes fou molt més reduït. El nou sobirà fou el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i, després, el seu fill, el rei i comte Alfons I de Catalunya i Aragó (o II d'Aragó).

Això no obstant, el 30 d'octubre de l'any 1149, després de la conquesta de la ciutat de Lleida, s'esdevingué una donació molt important per part del sobirà català, Ramon Berenguer IV, que s'intitulava alhora com a marquès de Lleida i de Tortosa (doc. 377). Concedí a la catedral de Lleida els delmes i les primícies que es cobraven a la ciutat i al seu terme. Així mateix, cedí les antigues mesquites per tal que esdevinguessin esglésies parroquials. I, en-

cara, va lliurar les esglésies de les viles i dels castells del bisbat, certament amb llurs delmes i primícies. Ja veurem que, al llarg dels propers anys, la possessió dels delmes enfrontà més d'un cop els eclesiàstics de la seu de Lleida i els senyors laics més poderosos del territori.

Força anys més tard, el 1170 (doc. 508), Alfons I de Catalunya i Aragó va donar als canonges de Roda el castell i la vila de Monterruego (a la riba dreta del Cinca) i, també, cent sous anuals. A més, va confirmar que aquests canonges gaudissin del cobrament del delme de la Ribagorça, d'acord amb allò establert pel rei Sanç d'Aragó (l'any 1081 o el 1085, docs. 81 i 96). De fet, era una recompensa per haver cedit el cap de sant Valeri a la seu de Saragossa. Alfons I, evidentment, actuava com a sobirà dels dos estats que governava.

El mes de desembre de l'any 1170 (o del 1169) (doc. 509), es va escriure, per ordre del mateix rei i comte Alfons I, un altre document molt notable. En podem destacar dos aspectes. En primer lloc, aquest text perseguia defensar els béns del bisbe i dels canonges de Lleida i de Roda. Cal tenir present que el monarca, en aquest moment, era a Roda d'Isàvena. Es comprèn, per tant, que, d'una manera especial, s'hi digués que el bestiar de la seu de Lleida i de Roda havia de poder fer la transhumància lliurement i amb seguretat per totes les terres del monarca i havia de poder pasturar allà on volgués, sense que calgués que els eclesiàstics paguessin drets d'herbatge o de passatge.⁸

Podem esmentar també algunes altres donacions comtals, encara que no tinguessin com a beneficiari la catedral. L'any 1152 (doc. 388), el comte Ramon Berenguer IV donà una torre situada al nord de Lleida, entre els camins que anaven a Montsó i a Tamarit. Rebia el nom d'*Armor Armor*. Un dels beneficiats fou Pere, capellà de Sant Vicenç (o Pere de Santvicenç) (doc. 550). Com veurem més

8. Força anys més tard, encara es feia esment d'aquesta franquesa. En un plet relacionat amb l'impost del guiatge, dels anys 1316-1319, escrit bàsicament en català, s'hi diu, per exemple, que si el "coyllidor del dit guiage demanava als pastors de las ditas cabanas del prior e capítol de Roda e de sos homes que-l pagassen lo guiage per aquellas cabanas dels bestiar [...] e-ls diçs [dits] pastors deçian que no pagarian ni eran tenguçs [tenguts] de pagar lo dit guiage per ço que-ls diçs prior e capítol e sos homes eren franchs". M. T. MORET OLIVER i G. TOMÁS FACI, *El pleito del guiaje ganadero de Ribagorza (1316-1319)*, Institución "Fernando el Católico" (CSIC), Saragossa, 2014.

endavant, trobem mencionat aquest lloc —situat actualment dins la ciutat— en molts altres documents fets posteriorment.

La comtessa Dolça d'Urgell, l'any 1173 (doc. 539), va donar una parellada de terra a Castellblanc, a l'església de Sant Joan de Segrià (situada a Benavent de Segrià). Més endavant, parlarem detalladament del tema de les parellades, del lloc de Malpartit (o Castellblanc) i també farem esment de la important església anomenada Sant Joan de Segrià (o de Benavent), que fou seu d'una de les pabordies de la catedral.

Encara hi ha alguns altres documents de cessió de béns que també s'han de relacionar amb els comtes, els reis o els vescomtes. Hi hagué una interessant donació, l'any 1152 (doc. 386), feta per Ramon Berenguer IV a un fidel seu anomenat Ponç Pelat, d'una terra situada al territori de Lleida, al costat de les terres dels homes d'Almenar i d'un alou que era dels hospitalers. Una mica més tard, s'esdevingué la donació feta pels comtes d'Urgell, Ermenegol VII i Dolça de Foix, a Arnau Gras, d'unes cases a Lleida, d'unes parellades situades al Segrià i encara d'altres béns (any 1161, doc. 417). També podem assenyalar la cessió que feren els vescomtes de Cabrera, Ponç i Marquesa, a l'església de "Campterres", l'any 1186 (doc. 722).

Així mateix, és especialment interessant un document, escrit l'any 1182 (doc. 647), segons el qual el rei Alfons I de Catalunya i Aragó va donar a Arnau de Benasc la quarta part de l'argent que provenia de les mines de la vall de Benasc. Alhora, va concedir a l'església de Roda d'Isàvena el delme del metall que s'obtingués en aquestes mines (tretes abans les despeses que hi haguessin hagut).

Documents: 377, 386, 388, 417, 508*, 509**, 539*, 647*, 681, 722. Hem assenyalat amb dos asteriscs (**) tots aquells documents que són donacions fetes a la seu episcopal de Lleida i amb un asterisc (*) els documents en què es fan donacions a altres institucions eclesiàstiques (especialment, Sant Vicenç de Roda i Sant Joan de Segrià).**

Donacions fetes per altres persones a la seu episcopal de Lleida

En primer lloc, comentarem les donacions fetes a la catedral de Lleida, al bisbe i també als canonges. Després, en el proper apartat, centrarem l'atenció en les donacions fetes a Sant Vicenç de Roda. Finalment, comentarem les que es van atorgar a altres institucions eclesiàstiques i a persones laiques.

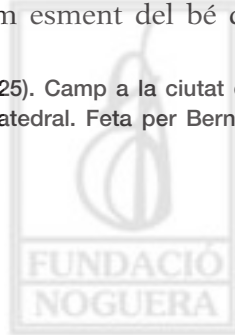

Abans de presentar la llista de les donacions, volem fer algun comentari. En algunes de les cessions s'esmentava que foren fetes per a l'ànima del donador o, més generalment, per a la dels pares, sovint ja difunts (doc. 394). També trobem que, de vegades, les donacions les feia una persona que volia esdevenir canonge (doc. 408) o aconseguir que el seu fill esdevingués canonge de la seu (docs. 444 i 683). En aquest sentit, és interessant el document 444, en què el donador era l'abat (o rector) d'Albarés, el qual, per fer la cessió, imposava la condició que el seu fill esdevingués canonge i que, després de la seva mort, la seva muller, mare del futur canonge, fos alimentada i vestida d'una manera adequada. En parlarem més endavant, en un altre apartat. Cal assenyalar, així mateix, que, algunes vegades, s'havien de pactar unes condicions abans que es produís la donació, a causa que el bé cedit era en part també tingut per altres persones, les quals hi podien tenir drets (doc. 437), o bé era sotmès al pagament d'alguna mena de cens, per part dels mateixos donadors o d'algun parent (docs. 530, 644). Alguns cops es menciona d'una manera precisa el motiu de la donació. Ja hem parlat de la possibilitat que fos perquè algú (el donador o el seu fill) pogués esdevenir canonge; a més, d'altres vegades s'assenyalava que el motiu era la il·luminació de la seu (doc. 530) o bé poder comprar vestits per als canonges (doc. 568).

Finalment, també cal destacar algunes donacions excepcionals. Podem esmentar la de Nicolau, el constructor d'un hospital situat a l'altra banda del riu Segre, a la riba esquerra (doc. 403, any 1156). S'hi hagué de pactar un conjunt d'aspectes amb relació al funcionament i a les prerrogatives d'aquesta institució benèfica. En parlarem d'una manera detallada més endavant. L'any 1171 (doc. 511), s'esdevingué també una donació diferent de les altres, arran de la cessió per part del bisbe de Saragossa de l'església de Grisén, població situada uns trenta quilòmetres al nord-oest de Saragossa, Ebre amunt. De fet, fou una manera d'agrair que els canonges de Roda d'Isàvena haguessin regalat el cap de sant Valeri a la canònica de Sant Salvador de Saragossa.

A continuació, incloem una llista de les diverses donacions fetes a la seu de Lleida al llarg dels anys estudiats en aquest volum. Primerament farem esment del bé donat i, després, del nom de qui feu la donació.

Doc. 394 (1154, agost, 25). Camp a la ciutat de Lleida, a prop del Mercadal, al costat d'una vinya de la catedral. Feta per Bernat i per Berenguer d'Anglesola.

Doc. 403 (1156, octubre, 15). Hospital situat a l'altra banda del pont de Lleida. Feta per Nicolau.

Doc. 408 (1159, gener, 26). Heretat a Ofegat i capmàs a la vila de Lluçà. A més, desena part del que el donador tenia a la vila d'Espallargues, especialment una coromina en part irrigada i en part de secà. Feta per Pere, que es donà com a canonge.

Doc. 424 (1161, novembre, 24). Vinya al terme de Lleida, a Pardinyes. Per part de Ramon de Pujalt.

Doc. 425 (1161, novembre, 24). Vinya al terme de Lleida, a Pardinyes. Per Bernat de Pujalt.

Doc. 437 (1163, setembre, 29). Home a Baells, anomenat Bernat Labaça, amb tot allò a què estava obligat. A més, la meitat d'una almúnia al terme de Baells. Pel canonge Gombau de Camporrells i per Pere de Talladell.

Doc. 444 (1164, abril, 2). Heretat a l'almúnia d'Albarés. Per part de l'abat d'Albarés.

Doc. 472 (1167, setembre, 23). Capmàs situat a la vila de Castelló (potser Castellonroi), que li provenia de la donació que li feu Ramon de Camporrells. Per Arnau de Siscar i Estefania.

Doc. 489 (1169, maig, 3). Cens que gravava un obrador a Lleida. Feta per Bernat d'Albí i Franqueta.

Doc. 511 (1171, febrer, 1). Església de Grisén. Per part del bisbe de Saragossa.

Doc. 521 (1171, novembre, 4). Camp i terra, que havia estat de Ponç Pelat, situats a la vila de Ratera. Per part de Bernat Raof i Burguesa.

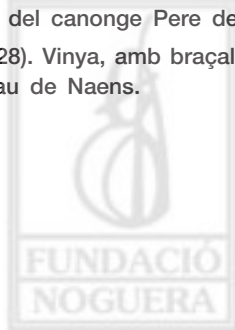
Doc. 530 (1172, juny). Donació del cens que gravava una vinya i un hort, i també d'una renda de vuit sous anuals. Pels marmessors de Bernat Carnisser.

Doc. 531 (1172, agost, 10). Cases de Pere d'Almussara, situades a la parròquia de Sant Joan. Vinya a Pardinyes, també tinguda per l'esmentat Pere d'Almussara. Vinya i camp tinguts per Bernat d'Avellana a Pardinyes. I la vinya que tenia Arnau de Toner a la coma de Pere de Santvicenç. Pel bisbe Guillem al sagristà de la seu.

Doc. 550 (1174, abril, 4). Cases i una torre a la Suda de Lleida. També la meitat d'una almúnia anomenada d'*Armor Armor* i una vinya situada al fons d'una coma. Per part del canonge Pere de Santvicenç.

Doc. 561 (1175, maig, 13). Domenge situat més enllà de Sant Salvador. Una vinya, unes cases, un hort i els drets al camp d'Alguaire. Les almúnies de la torre de Grealó i de la torre de Guillem de Sala. Un capmàs al castell de Castelló (potser Castellonroi) i una almúnia a Vallcalent. A més, altres propietats i censos en diversos indrets. Per part del canonge Pere de Talladell.

Doc. 568 (1176, febrer, 28). Vinya, amb braços i séquies, a la Coma de Pere de Santvicenç. Feta per Arnau de Naens.

Doc. 586 (1177, juny, 11). Peça de vinya i de terra que tenien per Santa Maria. Feta per Bernat Corretger i la seva muller Esclarmonda. Cens d'un morabatí per a la il·luminació de l'altar de Santa Maria de la seu.

Doc. 603 (1179, juny, 13). "Plaça" a Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, situada al costat de la séquia d'Alcarràs. Per Guerau de Jorba i Saurina.

Doc. 607 (1179, novembre, 21). Vinya a Vallcalent, amb els delmes i les primícies, i alou situat al costat d'aquesta vinya. Per Pere de Galliner.

Doc. 628 (1181, febrer, 7). Cens de vint sous que han de servir per a la il·luminació.

Doc. 644 (1182, abril, 30). Tres parts de la "plaça" i d'un casal a la ciutat de Lleida, a la costa de la parròquia de Sant Andreu. Els donadors rebien un cens de dos sous. Feta per Guillem Corretger i per Maria.

Doc. 650 (1182, setembre, 29). Vinya que té Guillem de Cardona per Arnau Rufaca, a mitges. Per part d'Arnau Rufaca (que havia venut un camp als templers, el qual pagava un cens al bisbe). La seu havia de rebre una lliura de cera.

Doc. 683 (1185, gener, 29). Heretat a Vinverme (o Grenyana), de regadiu i de secà. La meitat de les cases que havien estat d'Arnau Rufaca, l'habitatge o estatge on viu, un forn i una vinya. Feta per Berenguer de Boixadors.

Doc. 730 (1187, juny, 9). Terra al terme de Lleida, a prop del camí que duu a Sant Hilari. Donació del canonge i cambrer Arnau de Lillet. Per al prior i sagristà.

Doc. 736 (1187, desembre, 18). Delme de les torres de Grealó, de Guillem de sa Sala i d'Arnau de Pampe, situades al terme de Lleida. Se n'esmenten les afrontacions. També drets al camp d'Alguaire. Assignació feta pel bisbe Berenguer al preceptor de la seu.

Doc. 739 (1188, gener, 12). Cens de dues lliures de cera, que gravaven les cases que tenien a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu.

Algunes d'aquestes donacions foren fetes per canonges o, fins i tot, per bisbes. No les hem diferenciades de la resta; només en fem esment al breu resum que hem inclòs amb relació a cada document. Tanmateix, les donacions que hi hagué entre les diferents institucions eclesiàstiques de Lleida, realment, no representaven cap entrada nova per al patrimoni de la seu episcopal. És així, per exemple, en els documents 531, 730 i 736.

Documents: 394, 403, 408, 424, 425, 437, 444, 472, 489, 511, 521, 530, 531, 550, 561, 568, 586, 603, 607, 628, 635, 644, 649, 650, 683, 730, 736, 739.

Donacions a Sant Vicenç de Roda

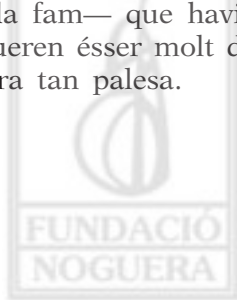
Com hem fet en parlar de les donacions a la seu de Santa Maria de Lleida, convé tenir presents alguns aspectes amb relació a les cessions fetes a Sant Vicenç de Roda. En primer lloc, cal

assenyalar que també hi hagué algunes donacions que perseguien aconseguir que el fill del donador esdevingués canonge (docs. 699, 714, 741); així mateix, en d'altres casos, eren per a la salvació de l'ànima del donador o de la dels seus parents (docs. 419, 422 [és el bisbe], 492, 497, 716, 752), i també per poder entrar a la fraternitat de Roda (docs. 447, 493, 666). Ja vam parlar de la fraternitat de Roda en la primera part d'aquesta obra i en parlarem novament més endavant, en un altre capítol. Cal tenir present que no només hi acceptaven homes; les dones també hi podien tenir accés. A més a més, no sols hi tenia importància l'aspecte religiós, ans, potser encara més, el desig de no caure en la misèria, de poder continuar essent alimentat i vestit (o alimentada i vestida; doc. 493). També podem assenyalar que Ramon Vita de Lluçars donà un home amb la seva família —que devien dependre d'ell—, pel fet d'haver actuat ell malament contra els interessos del bisbe (doc. 497).

Aquest document 497, escrit entre els anys 1126 i 1169, ens recorda que encara es podien lliurar —com si fossin una propietat— alguns homes amb llurs famílies. Fet i fet, en un document potser més antic, de l'any 1145 (doc. 368), ja hem trobat la donació a Sant Vicenç de Roda d'un home que vivia a la vila de Serradui, juntament amb la seva dona Garsenda. És un tema que ja vam tractar a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, dedicada als documents escrits abans de l'any 1143; en aquesta segona part, també en parlarem més breument, en un apartat proper.

Com vèiem en l'apartat precedent, amb relació a les donacions fetes a Santa Maria de Lleida, de vegades, els mateixos documents de donació fan esment de clàusules especials fruit dels drets que tenien terceres persones en les terres i els béns cedits. Així ho trobem, per exemple, en un contracte de plantació de vinyes (doc. 447). També, en una donació, feta l'any 1188 (doc. 741), es recorden els drets que tenien els germans o la mare; la por de quedar-se sense poder menjar sempre era ben present. En primer lloc, calia sobreviure. L'any 1188 (doc. 752), s'esdevingué la donació d'un camp, cedit per a salvar les ànimes d'uns parents, però també per rebre un cafís de forment, vi per valor d'un sou, dos moltons i, com a caritat, noranta sous en diners. Les motivacions —la misèria i la fam— que havien portat fins a aquesta situació dramàtica pogueren ésser molt diverses i poques vegades s'esmenten d'una manera tan palesa.

A continuació, hem fet una llista de les diverses donacions fetes a Sant Vicenç de Roda i als seus canonges, al llarg dels anys estudiats en aquest volum:

Doc. 368 (1145, octubre, 10). Home de la vila de Serradui, a la Gavarrella, anomenat Guillem Pere, juntament amb la seva dona, Garsenda, i amb tot allò que tenen. Feta per Ermengol.

Doc. 419 (1161, maig, 14). Església de Vilacarle, al municipi de Tor-la-ribera. Per part de Toda de Castarlenes i per altres persones.

Doc. 422 (1161, octubre, 21). Alou a Rialb, tant si és erm com si és poblat. Donació feta pel bisbe.

Doc. 447 (1165, gener, 12). Peça de vinya al terme del castell de Lasquarri, al lloc anomenat Pla d'Avellana, creada arran d'un contracte de plantació (*ad complantandum*). Per part de Bonet de Cabestany i de Sança.

Doc. 459 (1166, maig, 28). Part d'un alou al terme del castell de Llaguarres, format pel capmàs habitat per Domènec de Cortals i els seus nebots. A canvi, rebia noranta sous jaquesos.

Doc. 486 (1169, gener, 20). Delme (o desena) d'uns molins al riu Isàvena. Feta pel senyor Berenguer i per alguns parents seus.

Doc. 492 (1169, juny, 18). La meitat d'una almúnia al terme de Montsó, antigament anomenada l'almúnia d'Avinamun. Feta per Sança de Montanyana.

Doc. 493 (1169, juny, 21). Camp a "Bianç" i cessió del servei d'uns homes de Lasquarri. Per Sança de Sant Martí.

Doc. 497 (c. 1126-1169). Home anomenat Ényec, que vivia en una franquesa al castell de Lluçars. Juntament amb els seus fills, Pere i Martí, i amb tot allò que tenien. Feta per Ramon Vita de Lluçars.

Doc. 642 (1182, març, 12). La meitat d'un alou, segurament situat al terme de Lasquarri.

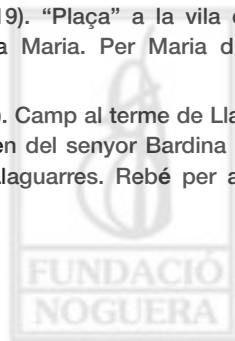
Doc. 666 (1183, maig, 28). Terra situada a la "Coma de Tosca". Per Pere Galí (que fou admès a la fraternitat).

Doc. 699 (1185, juny, 26). Dos farraginals situats, un a la porta de Guillem Pere, a la via que anava a Santa Maria de Coll, i l'altre a Fontanelles. També dos-cents sous i vint cafissos de forment. Feta per Arnau de Seu i Jordana. Llur fill esdevingué canonge.

Doc. 713 (1186, abril, 9). Almúnia a Monesma, anomenada Ramió. Amb els usatges o censos que havien de donar els que hi vivien. Feta per Urraca, viuda de Berenguer de la Millera.

Doc. 714 (1186, abril, 19). "Plaça" a la vila de Montsó, davant de la porta major de l'església de Santa Maria. Per Maria d'Albalat. El seu fill esdevingué canonge.

Doc. 716 (1186, juny, 16). Camp al terme de Llaguarres, al lloc anomenat sobre l'Espona dels Molins que foren del senyor Bardina i dels seus fills. Cessió feta per Saurina, viuda de Marc de Llaguarres. Rebé per aquesta donació seixanta sous.

Doc. 741 (1188, febrer, 6). Vinya al terme de Llaguarres, al lloc anomenat Estaran, i un capmàs situat a la vila de Llaguarres, que tenia Arnau. S'hi afegiren unes cases a Lleida, a la parròquia de Sant Martí. Donació feta per Bernat de Llaguarres. El seu fill havia d'esdevenir canonge.

Doc. 752 (1188, abril, 11). Camp al terme de Llaguarres, a Santa Maria del Pla, al costat de l'espona de l'Isàvena. Va rebre un cafís de forment, vi per valor d'un sou, dos moltons i, com a caritat, noranta sous. Per part de Marc, fill de Marc de Llaguarres.

Documents: 368, 419, 422, 447, 459, 486, 492, 493, 497, 642, 666, 699, 713, 714, 716, 741, 752.

Donacions fetes a altres institucions eclesiàstiques

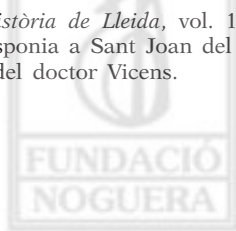
Afegim un nou apartat on comentarem les donacions fetes a institucions eclesiàstiques que no fossin Santa Maria de Lleida i Sant Vicenç de Roda. En primer lloc, esmentem la canònica de Sant Ruf, que va rebre un alou per part del comte Ramon Berenguer IV de Barcelona i que, després, rebé, del bisbe de Lleida, l'església que ja hi havia —i la possibilitat de fer-ne una de nova— i el cementiri (doc. 397, any 1155).

L'any 1157 (doc. 406), el bisbe donà als hospitalers les esglésies del castell i del terme d'Alguaire. També hi havia cessions compartides. Molt més tard, l'any 1174 (doc. 551), una dona va rebre set morabatins i mig dels templers, la seu i els hospitalers per poder anar a Terra Santa; tanmateix, com a penyora va haver de deixar les cases que tenia a la Carnisseria de Lleida, que mentrestant foren lliurades en establiment, a canvi d'un cens de deu sous.⁹ Petits detalls descrits en un document —segurament molt meditat i discutit—, que ens atansen al coneixement de la mentalitat d'aquella gent del segle XII. Aquesta dona mai degué tornar d'aquest perillós viatge.

L'església de Sant Joan de Segrià correspon a l'actual església de Benavent de Segrià.¹⁰ En un moment inicial, per algun motiu

9. Segons un document de l'any 1172, sembla que un morabatí corresponia a set sous i quatre diners, potser de la moneda d'Agramunt. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 438, pàg. 329. D'altra banda, trobem força esments de gent que anà al Llevant mediterrani. L'any 1168, per exemple, Ramon de Castellar i la seva muller Ponça van empenyorar l'heretat que tenien a Lleida, per obtenir cent morabatins, per tal de poder anar a Terra Santa. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 188, pàgs. 306-307.

10. Josep LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, Camps Calmet, Tàrrrega, 1972, pàgs. 171-172, creia que corresponia a Sant Joan del Bovar, església situada a Lleida, on hi ha actualment la torre del doctor Vicens.

potser heretat d'una època pretèrita, fou un dels temples més importants de la comarca (i d'aquesta contrada del "Segrià" històric). L'any 1159 (doc. 409), Guillem de Benavent donà a l'església de Sant Joan de Segrià una terra situada sota d'aquest temple i va vendre al seu capellà un hort i una altra terra. Més tard, l'any 1168 (doc. 481), hi hagué una nova donació a Sant Joan de Segrià (a Benavent): una altra terra també situada al costat de l'església; en part, aquesta cessió era per tal d'eixugar un deute contret amb el capellà d'aquest lloc.

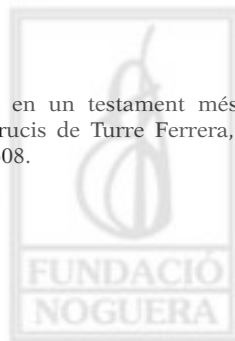
L'any 1171 (doc. 519), Arsenda, senyora d'Espunyola, feu diverses donacions per a la seva ànima a Santa Maria de Bellpuig i als seus canonges, una de les quals eren tots els delmes que rebia al castell dels Arcs i en altres llocs, amb relació al pa, el vi, la llana, el lli i els formatges. Certament, això demostra la importància que hi tenia la ramaderia. També donà diferents masos, cases, capmasos, parellades de terra i alous. Eren cessions fetes als llocs dels Arcs, Montesquiú (vers Pujalt), Albesa i a la torre de Caforra (o Alcoforra).

També s'han conservat diverses donacions fetes a l'església de Sant Pere de Sudanell. Els anys 1180 i 1181 (docs. 614 i 630), hi hagué la cessió d'uns hortals, segurament les terres on hi havia uns horts. Així mateix, es feren més lliuraments de terres els anys 1188 i 1189 (docs. 761 i 773).

L'any 1186 (doc. 719), els habitants de Torrefarrera cediren a l'església de Santa Creu i al seu capellà una terra situada en aquest lloc.¹¹ Alguns habitants d'aquest nucli habitat també feren donació de censos, terres i vinyes. Això va permetre que s'instituís un capellà a Torrefarrera, que rebia part de les primícies i de les defuncions cobrades en aquesta població. Una mica abans, l'any 1177 (doc. 590), els habitants dels Alamús feren, així mateix, diverses donacions a l'església de Sant Martí dels Alamús i al seu capellà: una peça d'alou situada al costat de Moradilla i una "plaça" situada entre l'església d'aquest lloc i el camí que anava de Vensilló cap a Lleida. En parlarem novament, més endavant.

Documents: 397, 406, 409, 481, 519, 551, 590, 606, 614, 630, 719, 761, 773.

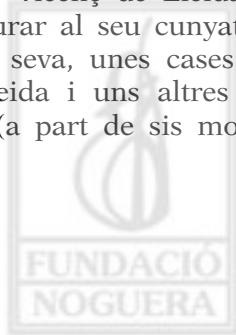
11. De fet, sabem que, en un testament més antic, de l'any 1182, hi hagué una deixa "ad opera Sancte Crucis de Turre Ferrera, V solidos". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 402, pàg. 608.

Donacions a altres persones

També s'han conservat documents que testimonien donacions fetes entre laics. Generalment amaguen pactes personals o, fins i tot, feudals. En alguns casos, per aquest motiu, també els hem inclòs en un apartat dedicat a infeudacions i concessions esdevingudes a canvi d'un servei. Així, per exemple, una donació, de l'any 1157 (doc. 404), que fou feta a canvi que els beneficiaris restessin al servei dels donadors: "ad nostrum servitium". Si anem a la Ribagorça, descobrim que, l'any 1164 (doc. 442), hi hagué la donació d'una honor a causa dels nombrosos serveis prestats (i pels que encara s'havien de prestar en el futur). L'any 1178 (doc. 595), trobem un cas semblant amb relació al lloc de Tabac, al "Segrià" històric, contrada que s'estenia al nord de la ciutat de Lleida. Més tard, l'any 1181 (doc. 629), Arnau de Cervera va cedir a Bernat de Gàver els drets que tenia en tot allò que el seu germà, Pere de Cervera, havia donat al lloc de Tabac. En parlarem més endavant. Tornem a la Ribagorça; vers l'any 1192 (doc. 816), Gil donà al seu cunyat, Calvet, drets i terres al lloc de Canalills i en d'altres indrets. Per tenir l'alou de Canalills, Calvet hagué de reconèixer la potestat a Gil, tant si estava enfadat com si estava content ("irat et pagat"). El pes del català, a l'hora de parlar de les relacions feudovassallàtiques, fou molt fort, fins i tot en terres lingüísticament frontereres.

De vegades, també hi havia donacions que eren el fruit de pactes familiars. L'any 1174 (doc. 553), Pere d'Aulàs lliurà a la seva filla Maria les cases que tenia a la Costa (el Canyeret), sota les grades de la seu de Santa Maria. En un altre apartat, parlarem de les costes —que molt sovint foren edificades— que s'estenien pels vessants del turó de Lleida. Un altre exemple: l'any 1176 (doc. 566), Salvana i els seus fills van donar al seu gendre, Ramon de Solaner, i a la seva filla la tercera part de Padelles, amb els drets que tenien sobre l'alou de Fonts; Selvana en mantenia, però, el domini mentre visqués. L'any 1177 (doc. 583), Berenguer de Boixadors va cedir —de fet per a després de la seva mort— a la seva muller, Dolça, un casal, on hi havia quatre obradors; era situat a la parròquia de Sant Vicenç de Lleida. L'any 1180 (doc. 617), Pere de Talladell va lliurar al seu cunyat Berenguer de Rialb i a la seva muller, neboda seva, unes cases situades a la parròquia de Sant Andreu de Lleida i uns altres béns; a canvi, però, va rebre nou morabatins (a part de sis morabatins d'una penyora).

L'any 1185 (doc. 706), en trobem un nou exemple: Pere Arnau de Rivert donà al seu nebot, Pere de sa Pedrera, l'honor que tenia a Lleida, a canvi que tingués cura del seu fill, anomenat Pere, i que li donés tot allò que pogués necessitar. Dos casos més: l'any 1187 (doc. 732), Aldiarda va lliurar al seu fill les cases, vinyes i horts que posseïa a la ciutat de Lleida, al seu terme i també en altres llocs; feu la donació per a després de la seva defunció. I, vers l'any 1192 (doc. 817), Toda cedí al seu gendre uns béns immobles al Sobrarb. Són exemples que ens mostren béns que foren cedits a familiars i que trobem distribuïts per totes les comarques del bisbat de Lleida i Roda.

De fet, alguns cops, gairebé es poden confondre amb donacions fetes a l'Església. Així, per exemple, l'any 1174 (doc. 546), Guillem de Cervera, la seva muller i llur fill van donar, al sacerdot Galceran i al seu germà Berenguer, unes cases que havien edificat al castell de Gebut. S'assenyalava que, quan morissin, les podien deixar a l'església del castell de Gebut o bé a qualsevol descendent.

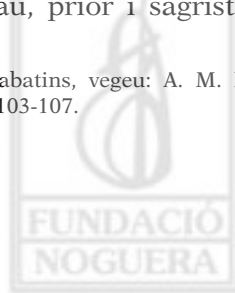
També cal tenir present que, de vegades, només s'estava fent donació de l'usdefruit d'una terra. L'any 1182 (doc. 643), Pere Foguet va lliurar al seu germà Guillem i a la seva muller, Rixenda, el domini útil d'un hort a Sant Salvador, fora dels murs de la ciutat. Finalment, recordem que un canonge de Lleida, l'any 1184, va donar un obrador a Pere de Lasquarri, per tal de compensar els serveis que li havia fet (doc. 678). Aquest obrador era situat a la parròquia de Sant Martí de Lleida.

Documents: 404, 442, 546, 553, 566, 583, 595, 617, 629, 643, 678, 706, 732, 816, 817.

Donació vitalícia

Hem volgut diferenciar alguns documents de donació en què s'especificava que només eren donacions vitalícies. En trobem diversos exemples. Així, la donació que, l'any 1164, va rebre Bernat d'Avellana, que era germà del bisbe Guillem (doc. 440); va obtenir uns béns immobles d'una manera vitalícia, però alhora va fer donació de cent morabatins d'or i de tres-centes quaranta-dues ovelles (un bon ramat!).¹² L'any 1187 (doc. 725), també veiem un acord pactat entre Arnau, prior i sagristà de la seu, i el seu ger-

12. Pel que fa als morabatins, vegeu: A. M. BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans...*, pàgs. 103-107.

mà, Pere d'Almussara. D'una manera lògica, encara es mantenia un lligam estret entre algunes de les dignitats de la seu de Lleida i les famílies ribagorçanes on tenien les rels familiars.

Troblem altres exponents d'aquesta mena de cessions. Per exemple, amb relació a la terra cedida pel bisbe a Oliver (doc. 463, any 1166). De fet, un any abans, el 1165 (doc. 453), el bisbe ja havia donat a Oliver, d'una manera vitalícia, dos obradors situats a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Santa Maria Magdalena, per tal que fossin millorats. També podem recordar que una almúnia, situada a Vallcalent, fou donada pel bisbe Guillem a Pere de Talladell —que no sabem si ja era canonge—, perquè, al llarg de la seva vida, la reorganitzés i l'explotés (doc. 499, any 1170).

De vegades, la finalitat de la cessió vitalícia era evitar problemes. El bisbe Guillem es va avenir a deixar que Guillem de Cervera continués rebent, al llarg de la seva vida, la meitat dels delmes de Castelldans, Gebut, Juneda i el castell de Torres; fins i tot, el seu hereu encara es podia beneficiar de dues terceres parts d'aquesta meitat (doc. 552, any 1174). El tema dels delmes és un tema important, que comentarem més endavant d'una manera detallada. No fou pas un cas únic. Hi hagué un pacte semblant, també amb relació als delmes, amb Berenguer Ferro i Berenguer de Talladell, i llurs familiars, pels delmes dels Castellots (doc. 577, any 1176), o amb Ramon de Montagut, Guillem d'Albanell i Pere de Montoliu, tocant als que es rebien als termes de Montagut i d'Alcarràs (doc. 632, any 1181).

Un darrer cas: l'any 1182 (doc. 641), Berenguer de Boixadors concedí, d'una manera vitalícia, a Dolça de Somet una honor situada al Segrià, que ja tenia el marit d'aquesta dona; era a prop de la torre de Boixadors.

Documents: 440, 453**, 463**, 499**, 552**, 577**, 632**, 641, 725**. Hem assenyalat amb dos asteriscs (**) tots els documents relacionats amb la seu episcopal de Lleida.**

Donació d'un mateix o del fill a l'Església

A Sant Vicenç de Roda hi havia una fraternitat. Fins a l'any 1143, hi hagué diversos homes i dones que hi entraren per tal d'aconseguir una protecció material al llarg de la resta de la vida i una protecció espiritual quan es morissin. Aquest oferiment —certament interessat— de protecció envers els feligresos continuà després d'aquesta data, a Roda i també a Lleida. Per entrar en

aquesta comunitat calia fer prèviament una donació. D'altres vegades, com ja hem comentat més amunt, també es feien donacions, sovint considerables, per tal que el fill pogués esdevenir un canonge o, fins i tot, per tal de poder entrar un mateix com a canonge. A continuació, primerament, farem una llista de cessions destinades a aconseguir que el donador o el seu fill entressin a la canònica i, després, una altra de les donacions fetes per poder quedar sota l'aixopluc de la fraternitat eclesiàstica.

Doc. 408 (1159, gener, 26). Pere es va donar com a canonge de Lleida, juntament amb la seva herència que tenia a Ofegat, a Lluçà (Tàrraga) i a les Pallargues.

Doc. 444 (1164, abril, 2). Guillem, abat d'Albarés, donà el seu fill perquè esdevingués un canonge de Lleida i una heretat a l'almúnia d'Albarés. A canvi, també havien d'alimentar i vestir la mare del seu fill.

Doc. 679 (1184, octubre, 26). En el seu testament, Pere, canonge i capellà de Lleida, feu deixes a la seu de Lleida i demanà que s'acceptés el seu fill Andreu com a canonge; en el cas que no pogués ésser canonge, l'encomanava a Berenguer de Boixadors, amb tots els béns que havia deixat a la seu.

Doc. 683 (1185, gener, 29). Berenguer de Boixadors oferí el seu fill Berenguer per tal que esdevingués canonge de Lleida. També cedí l'heretat que tenia a Vinverme (Granyana), la meitat d'unes cases, un habitatge, un forn i una vinya. Els rèdits que provinguessin d'alguns d'aquests béns havien de servir per vestir el fill del donador.

Doc. 699 (1185, juny, 26). Arnau de Seu i la seva muller donaren llur fill, Pere, com a canonge de Sant Vicenç de Roda. Alhora feren donació de dos farraginals.

Doc. 714 (1186, abril, 19). Maria d'Albalat oferí el seu fill, Fortuny, com a canonge a Sant Vicenç de Roda. Donà la "plaça" que tenia a Montsó, davant de la porta major de l'església de Santa Maria.

Doc. 741 (1188, febrer, 6). Bernat de Llaguarres donà a Sant Vicenç de Roda el seu cos i també el seu fill, Bernat, que havia d'esdevenir canonge. Cedí una vinya situada al terme de Llaguarres i segurament el domini directe d'un capmàs situat a la vila de Llaguarres, que posseïa el seu germà Arnau. Si el seu germà moria sense fills, el capmàs havia de passar a dependre totalment dels canonges; amb tot, s'assenyalava que si la seva mare encara era viva, ella havia de tenir l'usdefruit del capmàs mentre visqués, de tal manera que li permetés menjar i vestir-se. També donà unes cases a Lleida, a la parròquia de Sant Martí.

A continuació, escrivim la llista de les donacions fetes per homes i dones grans que desitjaven entrar dins la fraternitat de Roda o bé de Lleida. I, potser, algunes de les donacions que hi ha a la llista precedent també s'hi haurien d'incloure (així, les dels documents 444 i 741).

Doc. 492 (1169, juny, 18). Sança de Montanyana, d'acord amb els seus fills, donà a Sant Vicenç de Roda el seu cos, la seva ànima i la meitat de l'almúnia que tenia al terme de Montsó, que antigament era anomenada l'almúnia d'Avinamun. Ho deixà també per a l'ànima dels pares i del seu marit, Roger de Montanyana.

Doc. 646 (1182, maig, 10). Bernat de la Prenyanosa i la seva muller Ermessén es posaren ells i tot el que tenien (menys l'honor de Sant Ruf) sota la protecció del bisbe de Lleida. Havien de lliurar cada any un cens i Bernat es comprometia a treballar en l'obra del bisbe, a canvi d'un jornal i de menjar. És un document excepcionalment interessant.

Doc. 666 (1183, maig, 28). Pere Galí amb la seva muller i llur fill Pasqual donaren a Sant Vicenç de Roda una terra situada a la "Coma de Tosca". Els canonges l'admeteren en la fraternitat o societat de Roda i es comprometeren a alimentar-lo al llarg de la seva vida.

Doc. 686 (1185, febrer, 19). Guillem Hortolà, la seva muller, llur posteritat i totes les coses que tenien quedaven sota la protecció del bisbe. A canvi, es comprometien a donar un cens anual que havia de gravar unes cases, situades a Lleida, a la costa de Santa Maria Magdalena.

Doc. 697 (1185, maig). Ramona, muller del difunt Deus-lo-salv, amb tot allò que tenia i el que podia adquirir en el futur, quedava sota la protecció del bisbe. A canvi, donava un cens anual de dos morabatins.

Doc. 723 (1187, gener, 10). Anglesa, muller d'Arnau de Pallerol, es donà a la seu de Lleida i feu lliurament de les cases que tenia a la parròquia de Sant Gili, un hort situat a sota els murs vells de Lleida, una vinya situada a Vallcalent, cent quaranta sous, mig mul, la meitat de dos ases i de cinc vaixells, amb el vi que contenien, i la meitat dels cobrellits de casa seva.

Doc. 724 (1187, gener, 12). Arnau de Pallerol i la seva muller Anglesa es donaren ells mateixos a la catedral de Lleida i prometeren servir la sagristia i l'obra de la seu. També donaren tot allò que tenien a la ciutat de Lleida i al seu terme: unes cases situades a la parròquia de Sant Gili, un hort situat en aquesta parròquia, una vinya al Sas i diversos camps, sorts de terra i vinyes. A més, havien de lliurar un cens anual de dos morabatins i cent quaranta sous, un mul, dos ases (valorats en seixanta sous), una cuba i quatre barrils, els cobrellits que tenien a casa, tots els vaixells i els arrendaments que tinguessin.

Doc. 766 (c. 1188). Pere d'Almussara es donà ell mateix a la seu de Lleida i oferí les cases on vivia, situades a la parròquia de Sant Andreu, i les cases que tenia a la parròquia de Sant Joan.

Documents: 408, 444**, 492*, 646**, 666*, 679**, 683**, 686**, 697**, 699*, 714*, 723**, 724**, 741*, 766**.** Hem assenyalat amb dos asteriscs (**) els documents que són donacions fetes a la seu episcopal de Lleida i amb un asterisc (*) els documents en què es fan donacions a Sant Vicenç de Roda.

Donació de persones

En el volum precedent, dedicat a documents relacionats només amb la seu de Roda d'Isàvena, ja vam assenyalar el fet que, de vegades, hi havia donacions de persones, que havien estat cedides d'una manera semblant a com es donaven les coses, els béns immobles. En podem fer una breu llista amb relació als documents escrits durant els episcopats dels bisbes de Lleida i Roda Guillem Pere i Berenguer.

Doc. 368 (1145, octubre, 10). Home de la vila de Serradui, a la "Gavarrella", anomenat Guillem Pere, juntament amb la seva dona, Garsenda. Donats a Sant Vicenç de Roda amb tot allò que tenien.

Doc. 437 (1163, setembre, 29). Home a Baells, anomenat Bernat Labaça, amb tot allò a què estava obligat. Donació del canonge Gombau de Camporrells a la canònica de Lleida. En el mateix document també hi ha la donació de mitja alúnia a Baells.

Doc. 497 (c. 1126-1169). Home anomenat Ényec, que vivia en una franquesa al castell de Lluçars. Juntament amb els seus fills, Pere i Martí, i amb tot allò que tenien. Donació feta a Sant Vicenç de Roda per Ramon Vita de Lluçars.

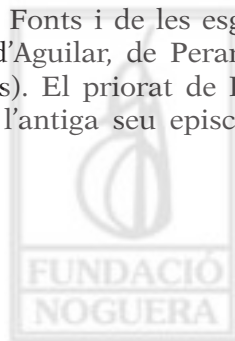
Doc. 698 (1185, juny, 11). Excusat de la torre de Santa Maria de Tamarit, anomenat Joan Gort, amb els delmes, les primícies, els serveis i els usatges que havia de prestar. Donació de l'ardiaca al prior i sagristà de la seu de Lleida (per a la construcció i la il·luminació del sepulcre del bisbe Guillem).

Doc. 816 (a 1192). Home a Olvena. Donat per Gil al seu cunyat Calvet.

Documents: 368*, 437, 497*, 698**, 816. Hem assenyalat amb dos asteriscs (**) els documents que són donacions fetes a la seu de Lleida i amb un asterisc (*) els documents en què es fan donacions a Sant Vicenç de Roda.**

Confirmacions de donacions

L'any 1170 (doc. 501), el bisbe Guillem de Lleida i Roda confirmà a l'església de Roda les donacions que havien fet els seus predecessors, Ramon Dalmau, Ponç, Ramon, Pere, Gaufred i Ramir. S'esmentaven, per exemple, les cessions fetes a Troncet, a Muro de Roda i a la vall de Benasc. També s'hi mencionava la cessió d'un alou a Rialb i les donacions de l'església de Sant Martí d'Aguilaniu, de la vall de Sant Vicenç, del capmàs de Martí Domènec, d'uns drets a Fonts i de les esglésies de Santa Maria de Montsó, de Benavent, d'Aguilar, de Perarrua, de Besians i de Pui de Cinca (o Puidemoros). El priorat de Roda va mantenir intacte el patrimoni que tenia l'antiga seu episcopal de Roda d'Isàvena.

L'any 1185 (doc. 685), el seu successor, el bisbe Berenguer, confirmà les donacions fetes pel bisbe Guillem als canonges del capítol de Lleida, que també havien estat confirmades pel cardenal Jacint i pel papa Eugeni. Establí, així mateix, què havia de fer el prebost a l'hora de proveir les esglésies que en depenien. D'altra banda, els canonges li feren unes concessions, que, tanmateix, només eren vitalícies.

Una mica més tard, l'any 1191 (doc. 800), Garcia Romeu va reconèixer que el seu pare, Belasc Romeu, havia cedit tota la part del delme que rebia a Carratalà (municipi d'Aitona) a la seu de Lleida. Tanmateix, aquesta donació només s'havia de dur a terme després de la seva mort. Ja hem parlat d'aquest tema més amunt.

Documents: 501*, 685, 800**.**

Bescanvis o permutes

Hi ha alguns documents que testimonien l'existència de bescanvis. El 1154 (doc. 392), el bisbe de Lleida i el mestre del Temple van permutar l'almúnia de Sant Jaume de Xalamera, que fins aleshores era del bisbe, per unes almúnies situades a Tamarit (més la notable quantitat de 200 morabatins). L'any 1168 (doc. 479), el bisbe lleidatà, atès que havia rebut dels frares del Temple diversos béns relacionats amb l'església de Sant Joan de Segrià (a Benavent), donà als templers de Gardeny una terra situada al costat d'una heretat que ja tenien els templers.

De vegades, sembla que hi havia només el bescanvi del domini útil. Aquesta és la impressió que fa el contracte signat entre el bisbe, juntament amb els clergues de Lleida, i Guillem Fredalan, que permutaren unes terres situades a la partida de Fontanet (doc. 548, any 1174). El que rebia la terra es comprometia a donar cada any un cens de mitja lliura de cera al prebost de la parròquia de Sant Joan de Lleida. Tanmateix, totes dues parts es reservaven el dret de fadiga de trenta dies.

Un altre exemple que no està relacionat directament amb la seu episcopal: l'any 1182 (doc. 655), Arnau de Pallerol i la seva muller van vendre i bescanviar amb Guillem Rossell el corral que tenien a Montserè, a canvi d'un altre corral situat al mateix lloc i també a canvi de seixanta sous de moneda jaquesa.

Un darrer exemple. L'any 1184 (doc. 672), hi hagué un bescanvi entre Arnau, prior i obrer de la seu de Lleida, i Bernat de Caldes,

prebost de Sant Joan de la Plaça. El primer donà les cases que hi havia davant del celler que la parròquia de Sant Joan tenia al portal de Montagut, i quatre sous censuals. D'altra banda, Bernat de Caldes feu donació de la vinya que hi havia més enllà de l'església de Sant Salvador, a Pardiniyes, sobre el camí de Sant Ruf.

Documents: 392, 479**, 548** (i establiment), 655 (i venda), 672.**

Testaments i donacions i publicacions testamentàries

En la majoria de les col·leccions diplomàtiques, un percentatge de documents són testaments o donacions testamentàries. En aquest volum també n'hi ha diversos. En farem una llista i n'esmentarem els elements més destacables:

Doc. 380 (1151, gener, 14). Testament de Pere Berenguer, canonge i membre de la comunitat de l'església de Sant Vicenç de Monesma. Tenia béns a Monesma.

Doc. 467 (1167, febrer, 28). Testament d'Alegret, que demanà ésser enterrat a Santa Maria de Solsona. Tenia una parellada de terra en una torre situada al terme de Lleida.

Doc. 530 (1172, juny). Establiment d'una vinya i d'un hort, fet per tal de poder complir allò establert en el testament de Bernat Carnisser.

Doc. 567 (1176, febrer, 27). Testament d'Arnau de Naens. Feu donacions al claustre de Santa Maria, al bisbe, a cada prevere de la ciutat i a l'obra de les esglésies de Lleida. Tenia béns a la ciutat de Lleida, a les parròquies de Sant Andreu i de Sant Martí. Posseïa unes cases davant la torre de Ramon de Montcada.

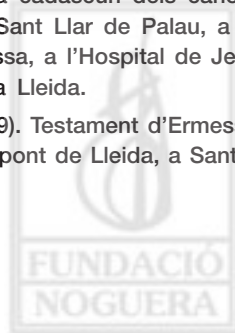
Doc. 579 (1176, desembre, 18). Testament de Guillem de Talladell, que segurament vivia a Lleida. Tenia béns a la rodalia de la ciutat. Feu deixes a Santa Maria de la seu i a l'altar de Sant Jaume.

Doc. 582 [c. 1176]. Testament de Toda, que deixà a Sant Vicenç de Roda tot allò que tenia a Asieso. També posseïa béns a la Ribagorça, a la comarca de Montsó i a la Llitera.

Doc. 679 (1184, octubre, 26). Testament de Pere, canonge i capellà de Lleida. Feu deixes al bisbe de Lleida, als canonges d'aquesta ciutat, al seu fill, a la seva muller Dolça i a altres persones. Demanà que s'acceptés el seu fill, Andreu, com a canonge.

Doc. 695 (1185, juny, 4). Es feu públic el testament de Berenguer de Boixadors. Va fer donacions a la seu de Santa Maria de Lleida, a l'obra de la seu, a la mensa dels canonges, a cadascun dels canonges, al bisbe, a l'Hospital de Jerusalem, als llebreros de Sant Llar de Palau, a l'obra de Santa Maria de Vallbona, a Sant Julià de Carnassa, a l'Hospital de Jerusalem, a la pabordia de Sant Andreu, etc. Tenia "places" a Lleida.

Doc. 704 (1185, agost, 9). Testament d'Ermessenda Tolosana. Feu donacions a l'Hospital de Jerusalem, al pont de Lleida, a Sant Pau del Mercadal i a familiars.

Doc. 726 (1187, març, 13). Testament de mestre Radulf. Feu deixes a la pabordia de Sant Andreu, a la pabordia de maig, a l'altar de la seu de Santa Maria de Lleida, als pobres, a la confraria de clergues, a l'hospital de Pere Moliner, a l'obra de l'església de Sudanell, al prior, a cinc preveres de Santa Maria de Lleida, a l'escrivà Guillem, a l'obra de l'església de la Granadella, a Arnau gramàtic, a l'obra del claustre, etc.

Doc. 764 (1188, novembre, 29). Testament de Ramon Anglès. Feu deixes a Santa Maria de la seu de Lleida (on havia d'ésser enterrat), al pont de Lleida, a l'hospital de Pere Moliner, als llebreros de Sant Llar, a la seva muller Ramona, etc.

Aquests testaments permeten conèixer el patrimoni dels que testaven i també ens mostren les institucions religioses a les quals feien deixes. S'hi fa esment de diverses esglésies de la ciutat de Lleida i del seu territori, com a beneficiàries d'una deixa, i es mencionen les obres que es feien en alguns temples. També és normal que es fessin donacions a hospitals (com el de Pere Moliner o el de Sant Llar) i, encara que pugui sorprendre, al pont de Lleida.

Documents: 380, 467, 530 (i establiment), 567**, 579**, 582*, 679**, 695**, 704, 726**, 764**. Dos asteriscs (**) reflecteixen que hi hagué una donació a la catedral de Lleida; un asterisc (*), que incloïa una donació a Sant Vicenç de Roda.**

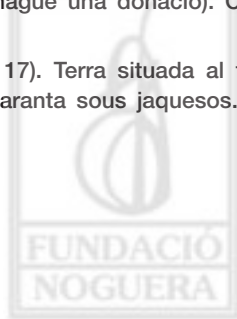
Vendes a la seu de Lleida, a Sant Vicenç de Roda i a eclesiàstics

Hem cregut convenient de separar en dos apartats diferents les vendes fetes a la catedral de Lleida i a altres institucions o persones eclesiàstiques, de les vendes fetes entre persones laiques. Inclourem aquestes darreres, que són força més nombroses, en els propers apartats (diferenciant, a més, els béns rurals dels béns urbans). A continuació, fem una llista de les vendes fetes a institucions eclesiàstiques de Roda o de Lleida i a algunes parròquies del bisbat. Esmentarem únicament el bé venut, el lloc on era situat, el preu de la venda i, en darrer lloc, la persona o la institució que el comprà.

Doc. 375 (1149, maig, 1). Dues sorts de vinya al terme de Roda, al lloc anomenat el Torrent. Preu de divuit sous. Comprades per Guillem Bonfill, prior de Sant Vicenç de Roda.

Doc. 434 (1162, novembre, 13). Terra de secà, al lloc de Roial (o Rovals), i terra situada a prop del cementiri de Sant Salvador. Preu de quaranta sous de moneda jaquesa (a més, hi hagué una donació). Comprada per Pere de Talladell (fou precentor de la seu).

Doc. 458 (1166, gener, 17). Terra situada al terme de Lleida, sota la coma del capellà Pere. Preu de quaranta sous jaquesos. Comprada per Arnau, prevere de Naens.

Doc. 459 (1166, maig, 28). Donació i venda. Part d'un alou al terme del castell de Llaguarres, format pel capmàs habitat per Domènec de Cortals i els seus nebots. A canvi, va rebre, com a caritat, noranta sous jaquesos lliurats pels canonges de Roda d'Isàvena.

Doc. 587 (1177, agost, 5). Dues vinyes, que tenien per la seu de Santa Maria. Preu de cent deu morabatins i deu monedes. Comprades per Guillem, bisbe de Lleida, Pere de Segarra i Joan de Santa Maria Magdalena.

Doc. 589 (1177, setembre, 20). Cases situades a la costa que hi ha sota la seu de Santa Maria de Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Preu de trenta-cinc sous. Comprades per Pere Guillem, canonge de Lleida.

Doc. 635 (1181, maig, 17). Parellada de terra a Grallera. Preu de cent cinc morabatins. Comprada per Ramon de Torroja; venut per Oliver, canonge de la seu de Lleida.

Doc. 648 (1182, juny, 8). "Plaça" a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Preu de trenta-tres sous jaquesos. Comprada per Pere de Talladell, precentor.

Doc. 661 (1183, gener, 3). Cens de divuit diners que hom cobrava en unes cases situades al costat de les dels venedors. Preu de disset sous jaquesos. Comprat pel mestre Rainald, canonge de Lleida.

Doc. 668 (1183, octubre, 7). "Plaça" situada a la parròquia de Sant Andreu, de la ciutat de Lleida. Preu de tres cafissos i dues faneques de blat. Comprada per Gombau, ardiaca de Lleida.

Doc. 669 (1183, novembre, 1). Obrador a Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Preu de trenta-quatre morabatins. El comprador, Pere de Corbins, es donà a l'església de Santa Maria de Lleida, juntament amb l'esmentat obrador, que passà a pertànyer a la mensa canonical.

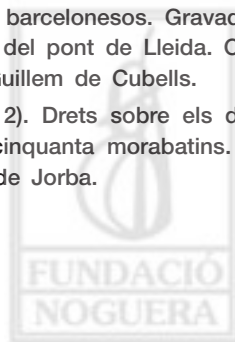
Doc. 689 (1185, abril, 24). Tercera part dels delmes del terme del castell de Soses. Preu de cinquanta monedes d'or. Adquirida pel bisbe. Cedida per Galceran de Pinós.

Doc. 690 (1185, abril, 27). Cases a la Suda de Lleida. Cinquanta-cinc sous de moneda jaquesa. Comprades per mestre Radulf, canonge de Lleida.

Doc. 693 (1185, maig, 25). "Plaça" anomenada del Pardinal, situada a la parròquia de Sant Joan de la Plaça de Lleida. Hom també vengué el cens de sis diners que es cobrava per unes cases i uns calciners situats en un dels extrems d'aquesta plaça. Preu de quaranta morabatins d'or. Comprada per Berenguer, bisbe de Lleida. Venuda per Ramon de Montcada.

Doc. 710 (1186, gener, 31). "Plaça" a la parròquia de Sant Andreu de Lleida. Preu de vint-i-cinc sous barcelonesos. Gravada amb un cens de cinc sous, que havia de rebre el batlle del pont de Lleida. Comprada per Pere de Cubells, canonge, i pel seu germà, Guillem de Cubells.

Doc. 715 (1186, maig, 2). Drets sobre els delmes de Sudanell, Montoliu i Set. A canvi de dos-cents cinquanta morabatins. Adquirits pel bisbe de Lleida. Cedits i venuts per Guerau de Jorba.

Doc. 718 (1186, agost, 23). Terreny on edificar habitatges, tingut a cens pel sagristà. Preu de seixanta morabatins (de moment se'n pagaren vint-i-cinc). Comprat per Arnau, prior i sagristà de Lleida.

Doc. 721 (1186, novembre, 27). "Plaça" a Lleida, a la parròquia de Sant Andreu, gravada amb un cens anual de cinc sous, que s'havia de lliurar al batlle del pont de Lleida. Preu de trenta-cinc sous jaquesos. Comprada per Arnau, prior i sagristà de Lleida.

Doc. 728 (1187, abril, 2). Farraginal segurament situat a prop de la séquia de Segrià. Preu: un cafis de forment i sis faneques d'ordi. Comprat per Arnau, prior i sagristà de Lleida.

Doc. 742 (1188, febrer, 13). Vinya al terme de Lleida, al Sas, prop del pontarró del camí de Montsó. Preu de trenta sous jaquesos. Comprada per Arnau, prior i sagristà.

Doc. 750 (1188, març, 30). Vinya situada al terme de Lleida, a Vallcalent. Preu de quaranta-quatre sous jaquesos. Comprada per Guillem, clergue de Sudanell.

Doc. 754 (1188, maig, 1). Casal a la vila de Fonts. Preu de vint-i-sis sous i sis diners de moneda jaquesa. Comprat per Bernat, prior de Barravés i cellerer de Roda.

Doc. 755 (1188, maig, 13). Dues sorts de vinya, al terme de Lleida, a Vallcalent. Preu de tres sous i tres diners de moneda jaquesa. Comprades per Arnau, prior i sagristà de Lleida. I contracte d'establiment amb el cambrer de la seu.

Doc. 756 (1188, maig, 18). Vinya situada al terme de Lleida, al lloc anomenat coma de Pere capellà. Preu de dos-cents quaranta sous jaquesos. Comprada per Pere de Montoliu a Arnau, prior i sagristà. Amb un contracte d'establiment per part de Pere de Montoliu. Alhora es feu esment de la compra feta per Arnau d'un casal a Guillem d'Espígol (per trenta-cinc morabatins).

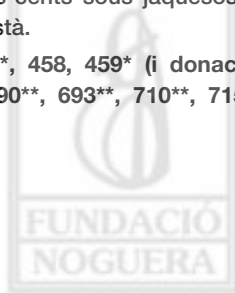
Doc. 775 (1189, octubre, 9). Cases a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, establertes per la sagristia per un cens d'una lliura de cera. Preu: dos-cents sous de moneda jaquesa. Comprades per Arnau, prior i sagristà.

Doc. 783 (1190, febrer, 28). Corral situat a Vilanova, a l'altra riba del Segre. Preu de vint-i-cinc sous jaquesos. Comprat per Joan de Santa Maria Magdalena, canonge de Lleida.

Doc. 808 (1191, setembre, 12). Vinya situada al terme de Lleida, a la partida d'Albarés. Pertanyia a la pabordia dels mesos de gener i febrer de la catedral (se cedia per tant el domini útil). Preu de cinquanta sous jaquesos, dos cafissos d'ordi i una túnica de ras (tot plegat valorat en vuitanta sous jaquesos). Adquirida per l'església de Santa Maria de la seu de Lleida.

Doc. 812 (1191, octubre, 31). Cases que hi havia sota l'església de Santa Maria de la seu. Preu de tres-cents sous jaquesos (en part pagats anteriorment). Comprades per Arnau, sagristà.

Documents: 375*, 434**, 458, 459* (i donació), 587**, 589**, 635**, 648**, 661**, 668**, 669**, 689**, 690**, 693**, 710**, 715**, 718**, 721**, 728**, 742**, 743**, 744**, 745**, 746**, 747**, 748**, 749**, 750**, 751**, 752**, 753**, 754**, 755**, 756**, 757**, 758**, 759**, 760**, 761**, 762**, 763**, 764**, 765**, 766**, 767**, 768**, 769**, 770**, 771**, 772**, 773**, 774**, 775**, 776**, 777**, 778**, 779**, 780**, 781**, 782**, 783**, 784**, 785**, 786**, 787**, 788**, 789**, 790**, 791**, 792**, 793**, 794**, 795**, 796**, 797**, 798**, 799**, 800**, 801**, 802**, 803**, 804**, 805**, 806**, 807**, 808**, 809**, 810**, 811**, 812**, 813**, 814**, 815**, 816**, 817**, 818**, 819**, 820**, 821**, 822**, 823**, 824**, 825**, 826**, 827**, 828**, 829**, 830**, 831**, 832**, 833**, 834**, 835**, 836**, 837**, 838**, 839**, 840**, 841**, 842**, 843**, 844**, 845**, 846**, 847**, 848**, 849**, 850**.

750, 754*, 755**, 756**, 775**, 783**, 808**, 812**. Hem assenyalat amb dos asteriscs (**) tots aquells documents que podem relacionar amb la seu episcopal de Lleida; amb un asterisc (*) els documents en què les vendes s'han de relacionar amb Sant Vicenç de Roda.

Documents de venda entre laics de béns rurals

Com hem dit en l'apartat precedent, farem una llista dels béns venuts entre particulars, no eclesiàstics. Per tal de no fer massa llarga aquesta llista, primerament parlarem dels béns rurals i després dels béns urbans. En aquesta primera part, esmentarem les terres, vinyes o horts que hom venia, el lloc on eren situats i el preu pel qual varen ésser adquirits. Usualment no mencionarem ni el venedor ni el comprador, que, evidentment, és possible de conèixer d'una manera fàcil si consultem els documents.

Doc. 411 (1159, abril, 4). Terra al Sot, a la riba del riu Segre. Preu de tres morabatins. Comprada per Ramon, fill de Guillem, abat (rector) d'Albarés.

Doc. 413 (1159, octubre, 24). Terra situada al lloc de Pardinyes. Preu de vuitanta sous de moneda jaquesa.

Doc. 421 ([1150-1161], setembre). Camp de terra situat al terme de Llaguardes, al lloc de Puiverd, al costat de les cases d'aquest indret. Preu de deu sous grossos i de quatre argenços, més tres sous que havien estat lliurats en fer el document de venda.

Doc. 429 ([1137-1162], gener, 7). Terra situada al terme del castell de Güel, al lloc anomenat "Coma Pregona". Preu de vuit sous grossos i quatre argenços.

Doc. 435 (1162, novembre). Terra a Fontanet. Preu de cent sis sous jaquesos.

Doc. 449 (1165, març). Peça de terra situada al terme de Lleida, a la vall de Pere de Santvicenç. Preu de quaranta-set sous.

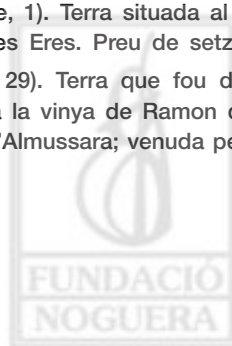
Doc. 461 (1166, setembre). Terra al terme de Lleida, a la coma de Pere de Santvicenç. Preu de trenta sous.

Doc. 465 (1166, desembre, 29). Terra situada al terme del castell de Fonts, al Sas, sobre la via que duia a Àries. Preu de dotze faneques d'ordi i quatre faneques de forment. Es pagaren quatre sous de moneda jaquesa com a alifara.

Doc. 468 (1167, juny). Dues peces de terra situades al "Segrià", a sota dels molins de Garcia Linç i al costat del camí que anava de Lleida cap a Alguaire. Preu de tres morabatins. Comprades per Iter, metge, i per la seva muller.

Doc. 505 (1170, octubre, 1). Terra situada al terme de Lleida, més enllà del portal de Montsó, prop de les Eres. Preu de setze sous.

Doc. 514 (1171, març, 29). Terra que fou de Borrabé, sarraí, situada a la coma i la clamor on hi havia la vinya de Ramon de Catllar. Preu de divuit morabatins. Comprada per Pere d'Almussara; venuda pels batlles Jafia i Joan d'Albesa.

Doc. 515 (1171, maig, 9). Terra situada al terme de la ciutat de Lleida, al Segrià. Preu de vuitanta-cinc sous. Comprada per Pere d'Almussara i venuda per Borrabé, sarraí.

Doc. 547 (1174, gener, 13). Terra situada al terme de Lleida, més enllà del portal de Montsó, prop de les Eres. Preu de vuitanta sous.

Doc. 554 (1174, octubre, 9). Honor irrigada al terme de Lleida, al costat de la torre de Boixadors. Preu de cent morabatins. Comprada per Berenguer de Boixadors i la seva muller; venuda per Bernat de Talladell.

Doc. 558 (1174, desembre, 24). Vinya situada al terme de Lleida, al Segrià, al costat de la torre de Boixadors. Preu de quaranta-un morabatins (dels quals, vint-i-un morabatins a Pere Bord, que la tenia com a penyora). Comprada per Berenguer de Boixadors.

Doc. 564 (1175). Hort situat a la vila de Roda d'Isàvena, al lloc anomenat "Escalella". Preu de cinc sous grossos i, com a alboroc o alifara, deu diners. Comprat per Arnau de Seu.

Doc. 658 (1182, desembre, 16). Honor al castell de Raimat, formada per un farraginal, una peça de terra i un casal. Preu de deu sous de moneda jaquesa. Comprada per Pere de Llançacoll.

Doc. 675 (1184, juliol, 27). Honor situada al terme del castell dels Arcs. Preu de quatre-cents vuitanta sous barcelonesos. Adquirida per Arnau de Mafet, Bernat de Puigrodon i Nina; cedida per Guillem d'Espunyola. No fou, però, realment una venda, atès que els que reberen l'honor l'havien de tenir per l'esmentat Guillem, tal com els altres veïns d'aquest castell tenien llurs heretats. En tornarem a parlar més endavant.

Doc. 692 (1185, maig, 21). Honor a Lleida, formada per unes cases a la parròquia de Sant Joan, unes altres a la de Santa Magdalena, un hort a la parròquia de Sant Gili, una vinya a Pardinyes, una altra vinya al "Segrià" i la quarta part d'una vinya situada a l'honor de Ponç de Santa Fe, al costat del Segre. Preu de set-cents morabatins. Amb la condició que mentre els venedors i donadors visquessin en retindrien l'usdefruit.

Doc. 705 (1185, novembre, 13). Peça de terra situada al terme de Raimat, al lloc anomenat la Clamor. Preu de set sous. Comprada per Pere Llançacoll.

Doc. 743 (1188, febrer, 28). Peça petita de vinya, situada al terme de Lleida, a la partida de Rovals. Preu de vint-i-sis sous de diners jaquesos.

Doc. 770 (1189, març, 20). Vinya situada a Fontanet, al terme de Lleida. Preu de dos-cents vint-i-cinc sous jaquesos.

Documents: 411, 413, 421, 429, 435, 449, 461, 465, 468, 505, 514, 515, 547, 554, 558, 564, 658, 675 (i cessió d'honor), 692 (i acord), 705, 743, 770.

Documents de venda entre laics de béns urbans

Amb relació als béns urbans situats a la ciutat de Lleida farem el mateix que hem fet amb els béns rurals. Esmentarem el número del document i la data i, també, mencionarem quin és el bé venut (o comprat), el lloc on era situat i el preu que es va pagar. Només, excepcionalment, mencionarem el comprador o el venedor. Encara que en aquest conjunt de documents que publiquem sigui molt difícil de valorar, Josep Lladonosa va assenyalar que, durant la segona meitat del segle XII, hi hagué un procés d'inflació del preu dels béns seents.¹³

Doc. 393 (1154, agost, [1]). Casa situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Esteve d'aquesta ciutat, obtinguda per apriació. Preu de vuitanta sous.

Doc. 418 (1161, abril, 2). Cases a Lleida. Preu de cinquanta-set morabatins. Aquestes cases havien pertangut al sarraí Avinfogé.

Doc. 438 (1163, novembre, 1). Cases situades a la parròquia de Sant Andreu de Lleida. Preu de cent trenta sous de moneda jaquesa. Pere de Santamaria les tenia per donació del comte de Barcelona. Comprades per Berenguer de Boixadors.

Doc. 452 (1165, juliol). "Plaça" situada a la parròquia de Sant Vicenç de Lleida. Preu d'un morabatí. Comprada per Berenguer de Boixadors.

Doc. 460 (1166, agost). Calciner amb una casa, situats a la parròquia de Santa Maria Magdalena. Preu de cent quaranta sous de moneda jaquesa. Calia pagar un cens de tres diners al senyor. Comprats per Pere d'Àger i el seu germà Bernat.

Doc. 482 (1168, setembre). Cases a la parròquia de Sant Martí de Lleida. Preu de quaranta-cinc sous jaquesos.

Doc. 485 (1169, gener, 5). Cases i "plaça" situades a la parròquia de Sant Andreu. Preu de cent sous de moneda jaquesa. Amb un cens. Comprades per Berenguer de Boixadors.

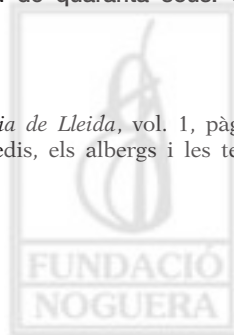
Doc. 495 (1169, setembre, 1). Obrador a la ciutat de Lleida. Preu de trenta morabatins. Comprat per Pere d'Almussara.

Doc. 503 (1170, agost, 6 [o juliol, 25]). Cases situades a la parròquia de Sant Gili de Lleida. Preu de vint-i-un sous i tres diners. Comprades per Arnau de Pallerol i la seva muller.

Doc. 506 (1170, octubre, 4). Cases situades a la Suda de la ciutat de Lleida. Preu de trenta-cinc sous de diners jaquesos.

Doc. 513 (1171, febrer, 22). "Plaça" situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Preu de quaranta sous. Comprada per Ponç de Tolosa i la seva muller.

13. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 278, assenyala "la gran pujada que sofriren els preus dels predis, els albergs i les terres, cada dia més sol·licitats".

Doc. 516 (1171, maig, 25). Casal situat a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Preu de cent sous. Comprat per Pere d'Almussara.

Doc. 532 (1172, octubre, 9). "Plaça" situada a la parròquia de Sant Vicenç de Lleida. Preu de setanta sous de moneda jaquesa. Comprada per Berenguer de Boixadors.

Doc. 540 (1173, març, 20). Casa situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Preu de vint-i-dos sous. Un cop mort el comprador, aquesta casa havia de pertànyer al forn de Sant Andreu. Comprada per Berenguer de Boixadors.

Doc. 557 (1174, novembre, 26). Cases a la Costa, a la parròquia de Santa Maria de Lleida. Preu de cent sous de moneda jaquesa. Comprades per Pere d'Aulàs.

Doc. 560 (1175, abril, 25). Cases situades a la Costa, a la parròquia de Santa Maria de Lleida. Preu de cent sous i dotze diners.

Doc. 562 (1175, agost, 18). Cases a la Suda de Lleida, tingudes pels templers de Gardeny, juntament amb un corral. Preu de quaranta sous. També vengueren un altre corral, amb una torre, situat a dins de la Suda, per quaranta sous jaquesos més. Tot fou comprat per Bernat de Cibill i el seu nebot Gombau de Camporrells.

Doc. 569 (1176, març, 21). Casa amb una "plaça" a la ciutat de Lleida, a la Costa, a la parròquia de Sant Joan. Preu de deu morabatins. Comprada per Berenguer de Boixadors.

Doc. 574 (1176, octubre, 27). Cases a la ciutat de Lleida, a la Costa, a la parròquia de Sant Joan. Preu de vuit morabatins.

Doc. 593 (1178, maig, 19). Drets sobre un forn i el seu casal, a la parròquia de Sant Llorenç de Lleida, i d'una vinya situada al Segrià, al terme de la torre de Boixadors. Preu de deu morabatins. Comprats per Berenguer de Boixadors i la seva muller.

Doc. 599 (1179, febrer, 25). Cases a la parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida. Preu de vuitanta-cinc sous. Comprades per Bernat d'Àger.

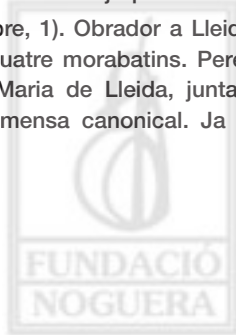
Doc. 611 (1180, gener, 12). Cases a la Costa, a la parròquia de Sant Joan. Preu de set morabatins i mig. Comprades per Pere de Coma.

Doc. 615 (1180, març, 10). Corral situat a la parròquia de Sant Gili de Lleida. Preu de cinc sous jaquesos.

Doc. 651 (1182, octubre, 2). "Plaça" a la Suda de la ciutat de Lleida, prop de les cases del sagristà i de Ramon de Cotarta. Preu de dos sous de moneda jaquesa. Comprada per Pere de Cornudella.

Doc. 654 (1182, novembre, 11). Casa situada a la parròquia de Sant Joan de Lleida. Preu de seixanta-dos sous jaquesos. Comprada per Bernat d'Àger.

Doc. 669 (1183, novembre, 1). Obrador a Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Preu de trenta-quatre morabatins. Pere de Corbins, el comprador, es donà a l'església de Santa Maria de Lleida, juntament amb l'esmentat obrador, que passà a pertànyer a la mensa canonical. Ja n'hem fet esment més amunt, en un altre apartat.

Doc. 670 (1183, desembre, 17). Drets sobre una quarta part d'un obrador situat a la parròquia de Sant Joan de Lleida. Preu de vint-i-cinc morabatins.

Doc. 687 (1185, febrer, 28). Cases (que té a mitges amb el comprador) situades a la Suda de Lleida. Preu de trenta sous jaquesos.

Doc. 692 (1185, maig, 21). L'hem esmentada a l'apartat precedent. Honor a Lleida, formada per unes cases, un hort a la parròquia de Sant Gili, una vinya a Pardiniyes, una altra vinya al "Segrià" i la quarta part d'una vinya situada a l'honor de Ponç de Santa Fe, al costat del Segre. Preu de set-cents morabatins. Amb la condició que mentre els venedors i donadors visquessin en retindrien l'usdefruit.

Doc. 702 (1185, juliol, 30). Part de dos corrals a Vilanova de Fontanet. Preu de set sous barcelonesos.

Doc. 745 (1188, març, 10). Corral situat a Vilanova, a l'altra banda del Segre. Preu de vint sous jaquesos.

Doc. 762 (1188, octubre, 7). Cases a la parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida, a la Costa. Preu de dos-cents setanta sous jaquesos. Comprades per Bernat d'Àger.

Doc. 779 (1189, novembre, 22). Cases situades a Roda d'Isàvena. Preu de cent sous de diners jaquesos, amb una alifara de deu sous. Els compradors, Ramon de Carrasquer i la seva muller, donaren a la canònica de Sant Vicenç aquestes cases, per a després de llur mort.

Doc. 788 (1190, setembre, 12). Casa amb el seu corral a la parròquia de Sant Martí de Lleida. Preu de trenta-un sous jaquesos. Comprada per Pere de Lasquarri.

Doc. 793 (1190, novembre, 11). Casa a la parròquia de Sant Martí de Lleida. Preu de vint-i-sis sous jaquesos.

Doc. 794 (1191, gener, 3). Casa a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Preu de seixanta sous jaquesos.

Doc. 798 (1191, maig, 21). Cases i un hort situats a Lleida, entre el Mercadal i l'hort de l'Hospital de Jerusalem (la futura comanda de la Casa Antiga). Preu de quatre-cents sous jaquesos.

Doc. 799 (1191, maig, 25). Corral a la parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida. Preu de vint-i-cinc sous jaquesos. Comprat per Guillem de Llimiana i la seva muller.

Doc. 813 (1191, octubre). Casa a la ciutat de Lleida. Preu de cinquanta sous de moneda jaquesa.

Documents: 393, 418, 438, 452, 460, 482, 485, 495, 503, 506, 513, 516, 532, 540, 557, 560, 562, 569, 574, 593, 599, 611, 615, 651, 654, 669, 670, 687, 692, 702, 745, 762, 779, 788, 793, 794, 798, 799, 813.

Vendes (i donacions) de domini útil

Hem cregut que és convenient de diferenciar aquells documents de venda en què només es venia el domini útil del bé cedit, fet que, per tant, sols permetia l'usdefruit de la possessió. En la llista que incloem a continuació fem esment de quin és el bé, de la seva ubicació, del preu de la venda del domini útil i, finalment, del cens que s'havia de pagar i, encara, a qui s'havia de lliurar aquest cens.

Doc. 460 (1166, agost). Venda de l'usdefruit d'un calciner amb una casa, situats a la parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida. Preu de cent quaranta sous de moneda jaquesa. Cens de tres diners.

Doc. 475 (1168, febrer, 27). Venda de l'usdefruit d'unes cases, situades a la parròquia de Sant Joan de la ciutat de Lleida. Preu de cent morabatins, trenta lliures i vuit sous jaquesos. Cens al bisbe i als canonges d'una lliura de cera.

Doc. 476 (1168, abril, 1 [o 1160, març, 25]). Venda de l'usdefruit d'un hort situat al terme de Lleida, fora dels murs, al costat del vall ("ipso vallo qui est iuxta muros"). Preu de disset sous. Cens al bisbe i als canonges de dos sous cada any.

Doc. 488 (1169, abril). Venda de l'usdefruit d'un hort situat a Sant Salvador. Preu de sis sous i mig de moneda jaquesa. Cens de dos sous per a Giralt Teixidor i Pere de Talladell.

Doc. 490 (1169, maig, 14). Venda de l'usdefruit de tres parts d'un hort situat a l'honor de Santa Maria. Preu de cent quinze sous de moneda jaquesa. Cens de quatre sous i sis diners a la seu.

Doc. 527 (1172, gener, 20). Venda de l'usdefruit d'una vinya situada a l'honor de Santa Maria de Lleida, a Sant Hilari. Preu de dos-cents trenta sous de moneda jaquesa. Cens al bisbe i als clergues de la seu de Lleida de quatre sous.

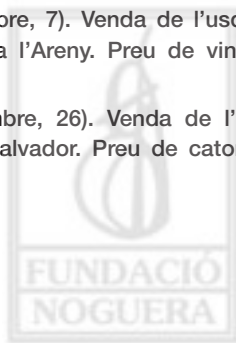
Doc. 601 (1179, abril, 1). Venda de l'usdefruit d'unes cases situades a la parròquia de Sant Joan de Lleida. Preu de sis-cents sous jaquesos. Cens a la seu de Lleida de quatre unces d'encens.

Doc. 626 (1180, desembre). Venda de l'usdefruit d'una sort de vinya, al territori de Lleida, a Sant Salvador. Preu de vuitanta sous jaquesos. Cens de dotze diners a Pere de Talladell o a la seu de Santa Maria de Lleida.

Doc. 652 (1182, octubre, 15). Venda de l'usdefruit d'una peça de terra plantada de vinyes, amb una superfície de mitja fanecada, situada a Fontanet. Preu de set sous de moneda jaquesa. Cens de vint-i-un diners a clergues de Santa Maria de la seu i de Santa Maria Magdalena.

Doc. 708 (1185, desembre, 7). Venda de l'usdefruit d'una fanecada de terra situada al terme de Lleida, a l'Areny. Preu de vint sous. Cens de dotze diners, al batlle del pont de Lleida.

Doc. 763 (1188, novembre, 26). Venda de l'usdefruit d'un hort situat més enllà de l'església de Sant Salvador. Preu de catorze sous i sis diners jaquesos.

Cens de dos sous i vuit diners al mestre Pere de Malbosc, precentor de la seu de Lleida.

Doc. 769 (1189, març, 2). Venda de l'usdefruit d'uns casals situats a la parròquia de Sant Joan de la Plaça de Lleida, al Pardinal. Preu de cent vint sous jaquesos. Cens a la seu de Lleida de dos morabatins i mig.

Doc. 771 (1189, maig, 19). Venda de l'usdefruit d'unes cases situades a la parròquia de Sant Martí. Preu de trenta sous. Cens de cinc sous al bisbe.

Doc. 778 (1189, octubre, 20). Venda de l'usdefruit d'una casa situada a la parròquia de Sant Esteve de la ciutat de Lleida (de fet a la parròquia de Sant Joan). Preu de trenta sous jaquesos. Cens a Bernat d'Àger de dotze diners.

Doc. 780 (1189, desembre, 13). Venda de l'usdefruit d'unes cases situades a la parròquia de Sant Joan de la Plaça de Lleida. Preu de dos-cents trenta sous jaquesos. Cens de dues lliures de cera a la sagristia.

Doc. 781 (1189, desembre, 30). Venda de l'usdefruit d'un camp al terme de Lleida, amb la vinya que hi havia plantada, situat a Sant Hilari. Preu de seixanta-cinc sous jaquesos. Cens de la cinquena part dels esplets que hom obtingués als fills de Guillem de Reés (o Resés).

Doc. 789 (1190, octubre, 11). Venda de l'usdefruit d'unes cases situades a la parròquia de Sant Joan de la ciutat de Lleida, al Pardinal. Preu de setanta-tres morabatins. Cens anual de dotze diners a Ramon de Montcada i a Ramona de Montcada.

Doc. 808 (1191, setembre, 12). Venda de l'usdefruit d'una vinya situada al terme de Lleida, a la partida d'Albarés. Preu de cinquanta sous jaquesos, dos cafissos d'ordi i una túnica de ras (tot plegat valorat en vuitanta sous jaquesos). Pertanyia a la pabordia dels mesos de gener i febrer de la seu (a la qual calia pagar un cens).

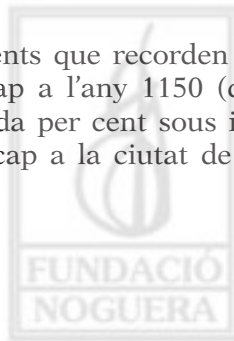
També incloem en aquest apartat un document que no és pas una venda del domini útil, ans testimonia la donació de l'usdefruit d'una peça de terra.

Doc. 625 (1180, desembre, 19). Donació del domini útil d'una peça de terra, situada a prop de l'església de Sant Salvador. La tenen per Pere de Talladell i per la seu de Lleida. Cens anual de setze diners.

Documents: 460, 475, 476, 488, 490, 527, 601, 625*, 626, 652, 708, 763, 769, 771, 778, 780, 781, 789, 808. L'asterisc (*), en aquest apartat, correspon a una donació.

Empenyoraments

Hi ha cinc documents que recorden l'existència d'empenyoraments. El primer, de cap a l'any 1150 (doc. 379), fa referència a una heretat empenyorada per cent sous i situada a Asieso, molt a prop de Jaca. Tornem cap a la ciutat de Lleida. Quatre anys més

tard (doc. 396), una parella i llurs tres fills van empenyorar per tres morabatins l'heretat que tenien a Albarés, a la riba esquerra del Segre. Havien de reconèixer que ho feien a causa de la fam. Feia només cinc anys que s'havia esdevingut la conquesta de Lleida; segurament hom s'hagué d'enfrontar amb alguns problemes greus a l'hora de fer produir les terres, tot i ésser una partida que és possible que es pogués regar.

Entre els anys 1131 i 1160 (doc. 416), Sanç Aiç d'Avellana havia empenyorat una vinya que era a Oliviadre, a la Ribagorça, per quinze sous, per un cafís i dos sesters de forment, i per un cafís i dos sesters d'ordi, que havia rebut de Guillem Bonfill, prior de Roda. Fins que ell —o els seus successors— no tornessin el deute, havien de donar la meitat de la collita d'aquesta vinya. Certament, també era una actuació fruit d'una situació de misèria.

L'any 1176 (doc. 572), Bernat de Montanyana i la seva muller varen empenyorar a Guillem de Roret unes cases i uns calciners a canvi de dotze morabatins. Aquests edificis, que continuaven podent utilitzar, es diu que eren fora de les muralles. Els interessos d'aquest préstec, que corresponia al lloguer de les construccions, eren trenta sous anuals. En aquesta mena de contractes, moltes vegades ja hi trobem l'aparició dels guanys derivats de la inversió d'uns diners, en aquest cas per part d'aquest Guillem de Roret.¹⁴

Finalment, l'any 1191 (doc. 806), hi hagué un empenyorament per part de Berenguer de Camporrells dels drets que tenia sobre el forn de Raimat a Pere de Llançacoll, a canvi de rebre cinquanta sous. En d'altres documents, fets els anys 1182 i 1185 (docs. 658 i 705), trobem Pere de Llançacoll, amb la seva muller Nina, que compraven terres, també a Raimat.¹⁵

14. El fet que alguns contractes agraris o urbans puguin amagar operacions de crèdit porta a afirmar que "Tafany per obtenir el capital per invertir, converteix el préstec en l'aspecte cabdal en molts negocis productius i, sobretot, comercials". F. SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. 2, pàg. 343. Aquest historiador esmenta el cas de Pere Corretger, qui va empenyorar a Arnau Hug un habitatge que tenia a la costa de la parròquia de Sant Joan per cent sous jaquesos. Vegeu també, en les pàgines següents d'aquest llibre esmentat, una detallada aproximació a les motivacions que portaven els lleidatans del segle XII a demanar crèdits i qui eren els que podien oferir el capital.

15. En altres fons documentals, trobem també contractes d'empenyorament molt interessants. L'any 1171, Bernat d'Aulàs i la seva muller Jordana van empenyorar a Ramon Pere de Sanatja i al seu fill unes cases situades a la parròquia de Santa Maria Magdalena, per cent cinquanta sous jaquesos. Els havien de tornar al cap d'un any, el dia de Tots Sants. Curiosament, feren servir la paraula occitana *Martror*, el dia dels màrtirs (*martyrorum*). Com hem assenyalat mantes vegades, el pes de l'occità a

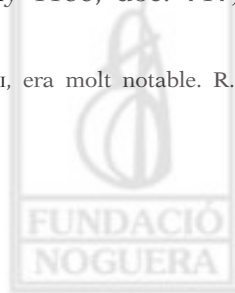
Documents: 379, 396, 416, 572, 806.

Evacuacions, definicions i renunciïes

En qualsevol col·lecció diplomàtica, un percentatge de la documentació correspon a les evacuacions de drets usurpats d'una manera indeguda. En els documents que publiquem, la primera renúncia d'una propietat s'esdevingué l'any 1167 (doc. 471); davant les queixes dels parents d'una parella que havia fet donació a Sant Vicenç de Roda d'una vinya situada a Lasquarri, s'arribà a l'acord que aquests parents hi renunciessin, a canvi de rebre deu sous. L'any 1183 (doc. 664), Arnau Sabater i els seus fills també van renunciar a unes cases situades a Montsó, a canvi que Bernat de Montanyana i la seva muller renunciessin a allò que tenien a Roda. Més tard, l'any 1188 (doc. 753), Pere de Ratera, amb la seva dona i llurs filles, renunciaren a una honor que tenien a Vinverme (vers Grenyana), al terme de Lleida; tanmateix, a canvi, el prebost els cedí en establiment —pagant per tant, cada any, un cens— unes fanecades d'aquestes mateixes terres evacuades.

La resta de les evacuacions s'han de relacionar amb els delmes: hi renunciem el comte Ermengol VII d'Urgell (any 1168, doc. 483), Arnau de Ponts i Pere de Bellví (any 1168, doc. 484), Sança d'Estopanyà, Bernat d'Estopanyà, Berenguer de Tamarit i Guillem de Finestres (any 1169, doc. 487), Guerau de Jorba, la seva dona Saurina i llur fill, Guillem d'Alcarràs (any 1170, doc. 500), Guilla —muller de Berenguer Dalmau— i el seu fill Berenguer (any 1170, doc. 502), Guillem de Cervera (any 1173, doc. 544), Ramon de Montcada i la seva muller Ramona (any 1174, doc. 549), Berenguer Ferro amb la seva muller, Berenguera, i Berenguer de Talladell amb Ermessèn (any 1176, doc. 576), Ermessèn, viuda de Berenguer d'Odró (any 1176, doc. 578), Gombau de Ribelles i la seva muller Marquesa (any 1178, doc. 596), Bernat de Montpaó, Guillem de Ciresa i Pere de Cervera (any 1178, doc. 597), Pere de Montoliu, Ramon de Montagut i Guillem d'Albanell (any 1181, doc. 631), Ramon de Montagut, Guillem d'Albanell, Pere de Montoliu (any 1181, doc. 632), Galceran de Pinós (any 1185, doc. 689), Guerau de Jorba i la seva muller Saurina (any 1186, doc. 715), Guillem de Cervera (any 1186, doc. 717), Ermengol VIII d'Urgell

la ciutat de Lleida, el segle XII, era molt notable. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 224, pàg. 353.

(any 1188, doc. 759) i Garcia Romeu (any 1191, doc. 800). En parlarem detingudament més endavant, en tractar el tema dels delmes i de la pressió feta per l'Església per tal que la noblesa laica hi renunciés.

Cal dir que, de vegades, per obtenir la renúncia dels delmes, que en principi eren eclesiàstics, calia que el bisbe pagués una quantitat al senyor laic. Així, l'any 1185 (doc. 689), per obtenir la cessió dels delmes per part de Galceran de Pinós va haver de lliurar cinquanta monedes d'or. L'any 1186 (doc. 715), Guerau de Jorba i Saurina, per tal de renunciar a uns delmes, també reberen doscents cinquanta morabatins. Certament, això fa pensar que els beneficis derivats de cobrar els delmes eren molt importants.

Per acabar, podem fer esment del document 811, de l'any 1191, segons el qual el bisbe de Lleida va cedir a la sagristia de la seu el delme rebut a Seròs i al seu terme, i també retornà una vinya, situada a Pardinyes, i unes cases que hi havia sota l'església de Santa Maria de Lleida.

Documents: 471, 483, 484, 487, 500, 502, 544, 549, 576, 578, 596, 597, 631, 664, 689, 715, 717, 753, 759, 811.

Concòrdies, acords i convinences

Una part dels acords que comentarem en aquest apartat fan referència a plets relacionats amb béns de la seu o del priorat de Sant Vicenç de Roda; en parlarem en primer lloc. A continuació, comentarem els documents que fan referència als enfrontaments que hi hagué entre, d'una banda, els bisbes i els canonges de Lleida i, de l'altra, els templers o els hospitalers. Finalment, esmentarem alguns altres acords relacionats amb la ciutat i el terme o el territori de Lleida.

Sant Vicenç de Roda. En la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, quan encara no s'havia esdevingut la conquesta de Lleida, vam publicar nombroses concòrdies.¹⁶ Ara, amb relació als anys dels bisbats de Guillem i de Berenguer, podem mencionar uns quants acords més, que són conservats en el fons de Roda. L'any 1152 (doc. 385), hi hagué un acord o convinença entre el bisbe de Lleida, el prior de Roda i els canonges de l'antiga seu

16. J. BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capítular de Lleida. Primera part...*, vol. I, pàgs. 95-101.

amb relació a la possessió del castell de Troncet. Fou un pacte feudal en què s'establiren les condicions per les quals el bisbe, de fet com a prelat de Roda, encomanava a un senyor laic un castell; s'hi feia esment de tot allò que es reservava i de les limitacions de la cessió. Hi havia encara una clara diferenciació entre les seus de Roda i de Lleida: els beneficiats pel pacte es comprometien a defensar només l'honor de Sant Vicenç de Roda (“sint fideles Sancti Vincentii de Rota et episcopi et canonicorum qui in loco illo sunt vel fuerint et quod defendant honorem Beati Vincentii pro posse suo per fidem absque ullo enganno”). Feia tres anys que hi havia hagut la conquesta de Lleida; els patrimonis, però, no es van pas barrejar mai.

Hi hagué altres acords amb menys repercussió, com el signat entre el prior de Roda i Sanç Aiç d'Avellana, amb relació a una vinya situada a Oliviadre (doc. 416), fet abans de l'any 1160, fruit de l'empenyorament d'aquest bé per quinze sous. Encara hi ha altres documents, que potser hem inclòs en altres apartats, que també són fruit d'un acord, com el 384 (any 1151), segons el qual el bisbe de Lleida donà els excusats¹⁷ de Tamarit, d'Almenar i d'Alguaire a l'església de Sant Vicenç de Roda. L'any 1182 (doc. 642), hi hagué un pacte entre Alegret, fill de Guillem Rasora de Lasquarri, i els canonges de Sant Vicenç de Roda, amb relació a un alou segurament situat al terme d'aquesta població de Lasquarri.

Més greu fou la desavinença que va néixer entre l'església de Roda i la de Sant Just de Falç, a causa de l'església de Santa Maria de Tolba (doc. 423). Malgrat tot, l'any 1161, a canvi d'assumir unes obligacions, el bisbe cedí l'església de Tolba a la parròquia de Falç, situada al costat del castell homònim. En aquesta etapa nova de la història de la comunitat de Roda, també hi va continuar havent problemes relacionats amb l'ús de l'aigua que calia per a moure molins (doc. 433; any 1162). I, una mica més tard, l'any 1185 (doc. 701), va caldre, així mateix, arribar a un acord entre Pere de Santa Eulàlia i el bisbe de Lleida i de Roda amb relació al fet que l'aigua passés pel terme de Besians i pogués moure els molins que hi havia a Sant Martí de Cavallera, al lloc d'Olivet. Aquest mateix any (doc. 700), també s'arribà a un pacte, a Fonts,

17. J. BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capítular de Lleida. Primera part...*, vol. I, pàg. 256.

entre el bisbe de Lleida i un home anomenat Ramon Cafís, amb relació a un préstec.

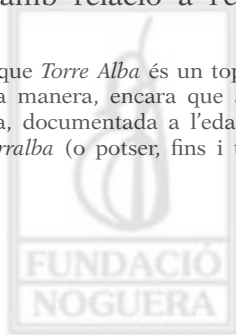
L'any 1170 (doc. 507), es va signar un document curiós entre el bisbe de Saragossa i el bisbe Guillem de Lleida, qui actuava de fet com a bisbe de Roda. S'establia que si un canonge de Roda o bé un de Saragossa s'enfrontava amb la seva comunitat canonical, tenia el recurs de refugiar-se en l'altra canònica, fins que es resolgués allò que provocava les tensions. Certament, s'ha de relacionar aquest lligam estret entre les dues comunitats amb la donació del cap de sant Valeri a la seu de Saragossa (docs. 508 i 511).

Encara hi hagué altres concòrdies, com la pactada, l'any 1176, entre Gombau de Santa Lecina i els canonges de Sant Vicenç de Roda, tocant al castell d'Esplucs i a dues almúnies situades a prop d'aquest indret (doc. 573). S'arribà a un acord sobre Esplucs i sobre les almúnies, una de les quals rebia el nom de *Torre Alba.¹⁸

En darrer lloc, podem fer esment de l'acord que hi hagué, l'any 1187 (doc. 729), entre el prior de Roda (i els canonges d'aquest lloc) i el bisbe Berenguer, amb relació a la possessió de la vila de Congel, de la seva església, del quart dels delmes que rebia l'església de Santa Maria de Montsó i de la meitat de les defuncions. També s'hi feia referència a com s'havien de repartir, entre el bisbe i els canonges, algunes rendes eclesiàstiques que hom cobrava als llocs de Torregrossa, de Vall-llonga, de l'almúnia d'Horta o a les esglésies del terme de Montsó, tant les situades més enllà com més ençà del Cinca, i també amb relació a les esglésies de Fonts, de Ràfels, d'Esplucs i de Congel.

Amb els templers. Els enfrontaments entre el bisbe de Lleida i Roda i els templers de Montsó foren importants i començaren molt aviat. Ens adonem de la repercussió d'aquestes topades si observem les butlles papals que s'hagueren de redactar per tal de resoldre aquest problema (docs. 378, 381, 410, 600 i 749). A part, hi ha uns quants documents més que també fan referència a aquesta problemàtica. El mes de juny de l'any 1149 (doc. 376), quan encara no havia estat conquerida Lleida, hi hagué una concòrdia entre el bisbe Guillem, juntament amb els canonges de Roda, i el mestre del Temple, amb relació a l'església de Sant Joan de

18. L'asterisc (*) indica que *Torre Alba* és un topònim que suposem que es podia escriure i pronunciar d'aquesta manera, encara que ara no existeixi i que només en coneguem la forma llatinitzada, documentada a l'edat mitjana. Tanmateix, no podem obviar que ara potser seria *Torralba* (o potser, fins i tot, *Torre Blanca*).

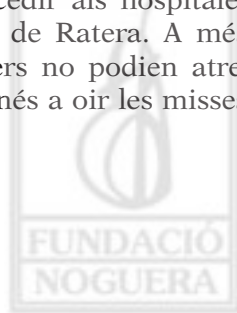

Montsó i als béns que en depenien (menys allò que hi havia a Tamarit de Llitera i a Osca). Els enfrontaments, però, degueren continuar i, l'any 1154 (doc. 391), se signà un acord més detallat entre el bisbe de Lleida i els templers, sobre els llocs de Remolins, Gardeny, Fontanet, Pardinyes, Corbins, Alguaire, Santa Maria i Sant Joan de Montsó, i encara *Forcalquers, *Esquirs, Tamarit, Sant Jaume de Xalamera, Vallobar, *Cascall, *Urcella, *Filcena, *Tòria i l'almúnia de Sant Jaume.

L'any 1160 (doc. 415), va caldre que se signés un nou acord entre la seu de Lleida i de Roda i els templers. En aquest cas, es feia esment del tema dels delmes i, també —atès que eren llocs conflictius—, d'unes almúnies de Castelldans, d'una terra a Fontanet, d'una almúnia situada al terme de Fonts, del secà de Montsó, de les terres de regadiu que hi havia al llarg de la Sosa, del sot situat entre el Cinca i el castell de Pui (o Puidemoros), de les heretats del sarraí Galafon a Congel, de les vinyes del braçal d'Areny, etc. Més tard, l'any 1173 (doc. 542), encara hi va haver un nou acord, amb relació als delmes i les primícies de les almúnies de la Llitera i del terme de Montsó, d'una manera especial pel que fa a diverses poblacions situades al llarg de la riba esquerra del Cinca, des de Tamarit i Sant Esteve de Llitera fins al terme d'Albalat i de Saidí.

Amb els hospitalers. D'una manera semblant al que s'esdevingué amb els templers, també hi hagué enfrontaments i tensions amb l'orde militar dels hospitalers. Publiquem dues butlles papals que intentaven de solucionar aquests problemes (docs. 441 i 760). Així mateix, abans de l'any 1177 (doc. 588), hi hagué un acord entre el bisbe Guillem i els canonges de Lleida, d'una banda, i el mestre d'Amposta i els frares de l'Hospital, de l'altra. Els motius més importants de la discussió eren l'església de Ratera, el dret d'enterrar-se en un cementiri de l'orde hospitaler, el cobrament dels delmes i de les primícies i, fins i tot, com havien de sonar les campanes o qui podia anar a oir missa.

L'any 1188 (doc. 757), se signà un nou acord entre els representants de les dues institucions. El tema més important era qui s'havia de quedar els delmes, les primícies i les defuncions. El bisbe també va concedir als hospitalers les esglésies de Siscar i d'Alguaire, i l'església de Ratera. A més, s'acordà, entre d'altres coses, que els hospitalers no podien atreure la gent que vivia en una parròquia perquè anés a oir les misses que se celebraven en els

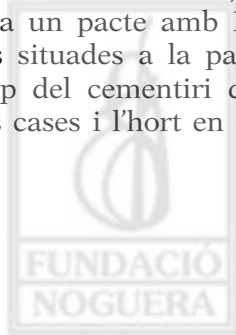

seus oratoris, ni tampoc acceptar-ne donacions, si no era que fossin donats o confreres.

Altres concòrdies amb la seu de Lleida. Com hem vist en altres apartats, molts dels enfrontaments que sacsejaren l'Església de Lleida es referien al tema del cobrament dels delmes. Això provocà topades amb un gran nombre de senyors laics poderosos i, fins i tot, com acabem de veure, amb els templers, per exemple de Montsó, i amb els hospitalers d'Alguaire. També hi hagué problemes amb el comte d'Urgell, un dels senyors laics més importants després del comte de Barcelona. En un document de l'any 1164 (doc. 443), s'afirmava que, a causa d'un enfrontament entre Ermengol VII d'Urgell i el bisbe sobre el tema dels delmes de Lleida, l'arquebisbe de Tarragona hagué de fer de mitjancer. De fet, s'acordà que s'aplicaria allò que digués l'arquebisbe pel que fa als delmes de la ciutat de Lleida i del seu territori. El problema era prou greu com perquè àdhuc s'hi afirmés que ningú no podria reclamar res al monarca, en aquell moment el rei catalanoaragonès Alfons I.

Certament, el tema dels delmes cobrats per senyors laics va ésser la causa de moltes tensions. Hom té la impressió que en molts casos no se solucionà fins que no hi hagué una excomunió o fins que no s'arribà a un pacte forçat o acordat. Així, per exemple, l'any 1178 (doc. 598), el bisbe acabà donant a Bernat de Montpaó, Guillem de Ciresa i Pere de Cervera una tercera part dels delmes que ells solien rebre a Castelldans i al seu terme. De fet, era una cessió temporal, vitalícia: quan morissin, la part corresponent d'aquesta donació havia de revertir finalment a l'Església de Lleida.

Al costat d'aquests casos més importants, també n'hi hagué que tingueren menys repercussió. Per exemple, l'any 1164 (doc. 446), s'arribà a un acord en relació amb un colomar situat a la rodalia de la ciutat de Lleida. Un cas semblant fa referència a una vinya: l'any 1171 (doc. 524), una dona i la seva germana havien plantat d'una manera indeguda una vinya en una terra que era de la seu de Lleida, sense permís. Dos anys més tard (doc. 541), també hi hagué un plet i un acord per culpa d'un camp que hi havia davant de l'hospital d'Alguaire. Encara més tard, l'any 1181 (doc. 633), el bisbe de Lleida arribà a un pacte amb Pere de Lasquarri i amb Bonet sobre unes cases situades a la parròquia de Sant Andreu, un hort que era a prop del cementiri dels jueus i una vinya a Rovals; el bisbe cedí les cases i l'hort en establiment. I, l'any 1185

(doc. 691), el bisbe signà un acord amb Ramona, una viuda, amb relació a un camí que hi havia a sota la vinya del bisbe i a tocar d'uns horts situats al Mercadal. Més tard, el 1187, també se solucionà un problema causat per la possessió d'un obrador, el qual finalment fou establert pel bisbe, a canvi del pagament, com a cens anual, d'una lliura de pebre (doc. 737).

Finalment, l'any 1174 (doc. 555), hi hagué un enfrontament entre el bisbe i el prior de la canònica de Sant Ruf de Lleida, amb relació al cobrament dels delmes i sobre la possibilitat d'enterrar els difunts al cementiri d'aquesta canònica propera a la ciutat. En aquest cas, també va caldre recórrer a l'àrbitri de l'arquebisbe Guillem de Tarragona. S'establí que el prior de Sant Ruf havia de prometre que obeiria el bisbe de Lleida.

Convinences entre altres persones. A continuació incloem la llista de la resta d'acords i de convinences pactats entre tercers, en què no s'esmenta directament la seu episcopal de Lleida o l'església de Roda d'Isàvena. Són els següents:

Doc. 374 (1148, juliol, 31). Convinença entre Toda i el seu fill Guillem amb Sanç d'Azlor, per la qual li cedeixen en feu la meitat del castell d'Esquís (terme de Montbrú de Cinca) i unes terres en part irrigades. Sanç ha de reconèixer sempre la potestat de Toda i de Guillem.

Doc. 602 (1179, abril, 8). Acord entre Ramon d'Àger i el seu germà Bernat d'Àger, amb relació a les demandes que hi havia hagut pels béns de llur germà Pere d'Àger, ja difunt.

Doc. 642 (1182, març, 12). Alegret arribà a un acord amb Bonet d'Avellana i la seva muller Real, amb relació a la meitat d'un alou, segurament situat al terme de Lasquarri.

Doc. 682 (1184). Acord entre Agnès de Banastón i els seus fills amb el seu nebot Gil de Lascellas, la seva muller i llurs fills.

Doc. 733 (1187, novembre, 23). Acord pel qual Joan de Talarn i la seva germana Maria es repartiren les cases que havien estat de llurs pares, situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan. Joan i el seu fill Bernat es quedaren un obrador amb un soler. Maria de Talarn va rebre dos obradors amb els solers o terrenys corresponents.

Doc. 767 (1189, gener, 30). Acord pel qual Ramon de Montcada cedí a Arnalda, viuda de Bernat de Cladells, un corral amb les cases que hi havia edificades, situat davant de les cases de l'esmentada Arnalda. Ramon de Montcada també li confirmà la possessió de tot allò que el seu difunt marit havia rebut al terme de Lleida: unes cases situades prop de l'església de Sant Andreu, terres, vinyes i una torre al Segrià. Arnalda es va comprometre a lliurar cada any un porc valorat en tres sous, com a cens d'una vinya, i a donar, arran d'aquest acord, cinc-cents sous jaquesos.

Doc. 768 (1189, gener). Acord pel qual Maçarec i la seva muller Marina havien de donar, com a esmena, a Urraca i al seu fill Gil diversos horts, per culpa que Maçarec havia fet de fiador en la venda d'un hort, la meitat del qual era de l'esmentada Urraca. A més, Maçarec renuncià a recuperar deu sous que li devia Urraca.

Documents: 374, 376, 384 (i donació), 385, 391, 415, 416, 423, 433, 443, 446, 507, 524, 541, 542, 555, 573, 588, 598, 602, 633, 642, 682, 691, 700, 701, 729, 733, 737, 757, 767, 768.

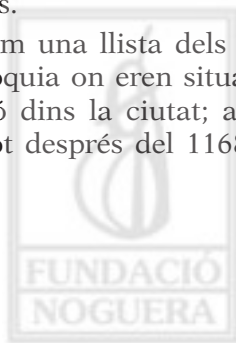
Establiments de places

Hi ha un gran nombre d'establiments —contractes de cessió d'un bé immoble a canvi d'un cens—, relacionats amb terres de conreu i amb horts, que foren signats pels bisbes o per dignitats de l'Església lleidatana. Alhora també és remarcable el fet que hi hagi molts establiments que s'ha de relacionar amb “places” o terrenys amplis on hom podia edificar habitatges. Primerament, comentarem aquests darrers i després, en els propers apartats, centrarem l'atenció en els establiments relacionats amb les cases urbanes, amb les botigues, els obradors, els calciners i els forns, i encara, a continuació, en un altre apartat, amb els relacionats amb l'entorn rural.

La major part dels contractes on es concedia l'ús de “places” feia referència a la ciutat de Lleida, encara que n'hi ha un de relacionat amb Jaca (doc. 367), on, l'any 1145, es donaren en establiment unes botigues i també una “plaça” (a part d'una vinya).

Més endavant, ja parlarem detingudament del tema de les “places”, que, com hem dit suara, eren terrenys que convenia que fossin edificats. Trobem força casos d'establiments de terrenys que eren part d'una d'aquestes “places”. En la majoria dels casos, aquestes “places” eren situades a la parròquia de Sant Joan, que cal recordar que precisament era anomenada “de la Plaça”. També es feren establiments de “places” o de cases situades en “places” a les parròquies de Sant Llorenç i de Sant Andreu. De vegades, el motiu immobiliari del contracte era evident. En el document 563, s'acordà, per exemple, que els que rebien l'establiment es comprometien a fer-hi cases.

A continuació, farem una llista dels establiments de “places”, amb esment de la parròquia on eren situades. Normalment es feia menció de llur ubicació dins la ciutat; amb tot, hi ha alguns establiments, fets fins i tot després del 1168, en què no s'esmentava

la parròquia; és així en el document 528 (any 1172) i en el 774 (any 1189). També esmentarem qui cedí les “places” i qui les va rebre. I, encara, el cens que calia pagar anualment i, només de vegades, alguns altres aspectes interessants.

Doc. 512 (1171, febrer, 3). “Plaça” situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Llorenç. Establidors: Llop Sanç i la seva muller Bernarda, filla de Bernat Carnisser. Concedida a Duran, la seva muller Ricsèn, Martí i Garsèn. Cens de tres sous de moneda jaquesa.

Doc. 528 (1172, juny, 8). Casa amb la “plaça” que hi havia al seu davant, situada a la ciutat de Lleida. Establidor: Pere de Talladell, d’acord amb el bisbe. Concedides a Eixemèn Dertusella. Cens d’una lliura de cera anual.

Doc. 563 (1175, octubre, 30). “Plaça” situada a la parròquia de Sant Andreu de Lleida; perquè hi fessin cases. Establidors: Marquès, la seva muller Guilla, Pere Marquès i la seva muller Maria. Concedida a Pere de Cos, la seva muller Domenja, Pere de Soses i la seva muller Berenguera. Cens de tretze sous (més una lliura de cera, per una casa que ja era construïda).

Doc. 622 (1180, novembre). “Plaça” situada a la ciutat de Lleida, més enllà de la Carnisseria, al portal de Corbins. Establidor: el bisbe de Lleida. Concedida a Guillem de Carcassona, la seva muller Maria i el seu germà Ramon. Cens de quatre sous. Entrada de tres morabatins.

Doc. 623 (1180, novembre). “Plaça” a la ciutat de Lleida. Establidor: el bisbe de Lleida. Concedida a Burgesa i el seu fill Ferrer. Cens de quatre sous. Aapte de trenta sous.

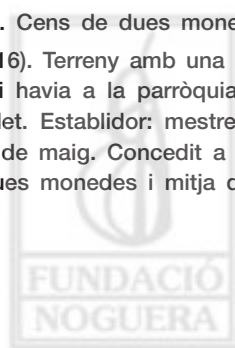
Doc. 624 (1180, novembre). “Plaça” situada prop de la Suda de Lleida (vers Santa Magdalena). Establidor: el bisbe de Lleida. Concedida a Guillem d’Estais i la seva muller Maria. Cens de tres gallines.

Doc. 649 (1182, juny, 26). “Plaça” situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Establidor: Pere de Talladell, precentor de la seu de Lleida. Concedida a Ramon d’Olzina i a la seva muller Maria. Cens de cinc sous. Els homes de Pelagalls tenien uns drets en aquesta “plaça”.

Doc. 662 (1183, febrer, 3). “Plaça” situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Establidor: Bernat de Caldes, prebost de Sant Joan de la Plaça, d’acord amb el bisbe. Concedida a Ramon Lauraguel i a Ramon Anglès, el seu cunyat. Cens de dos morabatins grossos.

Doc. 727 (1187, març, 27). Terreny, amb una amplada de dues brases i mitja, situat dins la “plaça” que l’establidor tenia a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet. Establidor: Arnau, prior i sagristà de Lleida. Concedit a Ponç de Fustellà. Cens de dues monedes d’or.

Doc. 746 (1188, març, 16). Terreny amb una amplada de dues brases i mitja, situat a la “plaça” que hi havia a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, al costat de les cases de Poblet. Establidor: mestre Radulf, canonge de l’església de Lleida i prebost del mes de maig. Concedit a Guillem d’Alcoletge i a la seva muller Ricsenda. Cens de dues monedes i mitja d’or.

Doc. 747 (1188, març, 16). Terreny amb una amplada de dues braces i mitja, situat a la “plaça” que hi havia a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, al costat de les cases de Poblet. Establidor: mestre Radulf, canonge de l'església de Lleida i prebost del mes de maig. Concedit a Arnau de Balaguer i a la seva muller Ramona. Cens de dues monedes i mitja d'or.

Doc. 748 (1188, març, 16). Terreny amb una amplada de dues braces i mitja, situat a la “plaça” que hi havia a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, al costat de les cases de Poblet. Establidor: mestre Radulf, canonge de l'església de Lleida i prebost del mes de maig. Concedit a Joan de Vic i a la seva muller Maria. Cens de dues monedes i mitja d'or.

Doc. 751 (1188, març). Terreny, amb una amplada de dues braces i mitja, i amb una torre, situat a la “plaça” que hi havia a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet. Establidor: Arnau, prior i sagristà de l'església de Lleida. Concedit a Guerau Seguí. Cens de dues monedes d'or i mitja.

Doc. 774 (1189, agost, 30). Cases i una “plaça” situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Establidor: Arnau, prior i sagristà de Lleida. Concedides a Llorenç, fill de Guillem de Lavit, i a la seva muller Maria. Cens de deu sous.

Doc. 776 (1189, octubre, 16). “Plaça” situada a la parròquia de Sant Andreu de Lleida, on poder-hi construir cases. Establidor: Arnau, prior i sagristà de la seu. Concedit a Arnau de Tous. Cens: dos sous i sis diners, al prior i sagristà, i dos sous i sis diners, al pont de Lleida.

Doc. 777 (1189, octubre, 16). “Plaça” situada a la parròquia de Sant Andreu de Lleida, on poder-hi construir cases. Establidor: Arnau, prior i sagristà de la seu. Concedit a Guillem de Na Dolça i a la seva muller Sança. Cens: dos sous i sis diners, al prior i sagristà, i dos sous i sis diners, al pont de Lleida.

Doc. 784 (1190, març, 15). “Plaça” situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Martí. Establidor: el bisbe de Lleida. Concedida a Ramon Tapiador, a la seva mare Maria i a la seva muller Bernarda. Cens de tres sous.

Doc. 785 (1190, març, 15). “Plaça” situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Martí. Establidor: el bisbe de Lleida. Concedida a Ramon Sanç i a la seva mare Maria. Cens d'un parell de gallines.

Doc. 805 (1191, agost, 23). “Plaça” situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Establidor: Arnau, prior i sagristà de Lleida. Concedida a Martí Capellà. Cens de divuit diners. Quan morin, aquell que tingui aquesta “plaça” haurà de lliurar tres sous.

Com hem dit, més endavant parlarem més detingudament de les “places” i de la importància que tingueren en el procés d'urbanització de la ciutat després de les destruccions produïdes arran del setge de Lleida i de la seva conquesta per part dels exèrcits comtals. Adonem-nos que, de vegades (docs. 727, 746-748 i 751), no s'establí tota la plaça ans només un terreny, una parcel·la

situada dins la plaça, que podia tenir per exemple l'amplada de dues brases i mitja (poc més de quatre metres), que era la mida que devien tenir les façanes de molts dels habitatges. De fet, l'amplada de les cases molt sovint restava limitada per la longitud de les bigues que havien de suportar els diferents trespols.

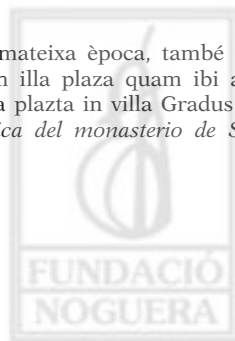
I encara hi ha altres esments de places als documents que publiquem (encara que no es tracti d'establiments). Per exemple, l'any 1179 (doc. 603), Guerau de Jorba i la seva muller Saurina donaren a la seu de Lleida i al bisbe la "plaça" que tenien a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, al costat de la séquia d'Alcarràs. L'any 1182 (doc. 644), Guillem Corretger i la seva muller lliuraren a Pere de Talladell, precentor de la seu, tres parts de la "plaça" i d'un casal que tenien a la costa de la parròquia de Sant Andreu. Curiosament, com si fos un establiment, a canvi, reberen el cens de dos sous que Esteve d'Orinac havia de pagar per un hort. Més endavant, tornarem a parlar del tema de les "places". Així mateix, en estudiar les cartes de poblament, farem esment d'un document interessant, segons el qual, l'any 1172, el bisbe d'Oscà va concedir als pobladors de la Vilanova de Montsó una "plaça" ("illam plaçam") en aquest lloc, on s'hi havien de construir cases (doc. 535).¹⁹

Documents: 367, 512, 528, 563, 622, 623, 624, 649, 662, 727, 746, 747, 748, 751, 774, 776, 777, 784, 785, 805.

Establiments de cases i de casals

També hi ha molts altres documents en què es fa esment de l'establiment d'una casa o d'un casal. Sovint es mencionava la parròquia on s'alçava l'edifici. Amb tot, durant els primers anys després de la conquesta, algunes vegades encara no es feia esment de les parròquies, que potser no es van consolidar com a institució urbana fins que s'esdevingué la promulgació de la *Constitució fonamental*, l'any 1168. Al llarg dels primers anys, sovint només es deia que les cases establertes eren situades a la ciutat de Lleida (docs. 383 i 389). De vegades, es relacionaven amb l'indret on

19. De fet, en aquesta mateixa època, també es fa esment de places en altres poblacions, com Barbastre ("in illa plaza quam ibi abemus, ut faciatis ibi casas ubi possitis abitare") o Graus ("una plazta in villa Gradus ubi faciatis domum"). A. J. MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática del monasterio de San Victorián...*, docs. 225 i 230, pàgs. 237 i 242.

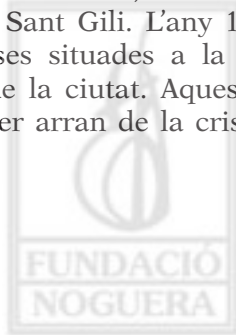

hi havia hagut una antiga mesquita (docs. 382, 400, 430). L'any 1151, es fa esment de "ipsa mezchida que dicitur de Avinanta". L'any 1155, s'establí una relació del bé establert amb "ipsas casas que fuerunt mezquita" i amb el forn de Santa Maria. En un establiment, de l'any 1160 (doc. 414), s'esmentava que les cases eren situades prop del forn de Sant Andreu. Encara, l'any 1155 (doc. 398), es feu menció que unes cases eren a la Costa, a sota de la seu de Santa Maria. Feia pocs anys que s'havia esdevingut la conquesta de la ciutat. Els primers anys, molt sovint, l'única manera de situar uns habitatges era fent esment d'unes altres cases que hi havia a prop; ho veiem clarament al document 390, de l'any 1154, o en el 518, del 1171.

L'any 1154 (doc. 390), es feu un document molt interessant. En principi, el bisbe havia establert un casal a la Vilanova del Mercadal, més enllà del portal de Corbins; tanmateix, en no poder fer efectiva aquesta donació del domini útil, hagué de donar en establiment unes altres cases i uns casals, situats en altres llocs. Per desgràcia, no sabem el motiu pel qual el primer establiment no es va poder fer efectiu.

Com es desprèn del que hem dit, després dels primers anys, en la majoria dels establiments relacionats amb cases situades a la ciutat de Lleida, es feia esment del nom del terme parroquial, com a dada que permetia d'assegurar-ne una ubicació. Amb tot, és cert que, de vegades, les parròquies esmentades van desaparèixer després de l'any 1168, en crear-se l'església parroquial de Sant Joan de la Plaça. L'any 1154 (doc. 395), hi hagué l'establiment d'unes cases situades a la parròquia de Sant Esteve, la qual era al nord-est de la futura església de Sant Joan, a l'extrem de l'espai ocupat per l'antiga medina. El document 430, fet abans del febrer de l'any 1162, feia esment de l'establiment d'un casal situat a prop del lloc on hi havia hagut una mesquita i després l'església de Sant Vicenç, i al costat de la Cuirassa dels jueus i del portal de Gardeny. L'any 1167 (doc. 469), també hi va haver un altre establiment fet pel bisbe Guillem d'una casa a la parròquia de Sant Esteve. Tornarem a parlar del tema de les parròquies més endavant.

En aquesta època primerenca, hom també menciona les parròquies de Sant Pau i de Sant Gili. L'any 1191 (doc. 804), hi hagué l'establiment d'unes cases situades a la parròquia del Mercadal, a tocar de la muralla de la ciutat. Aquesta parròquia, dedicada a sant Pau, va desaparèixer arran de la crisi demogràfica de la fi de

l'edat mitjana. Una altra parròquia que va perdre importància i que restà fora la muralla fou la de Sant Gili; l'any 1184 (doc. 673), hi hagué l'establiment d'unes cases i d'un hort en aquest sector situat defora dels murs o muralles de l'època comtal.

A la tardor de l'edat mitjana, les parròquies de Lleida més importants eren les de Sant Joan, Santa Magdalena, Sant Llorenç, Sant Andreu i Sant Martí. Com veurem en la llista annexa, s'han conservat, amb relació al període que estudiem, establiments de cases situades en totes aquestes parròquies.

Per acabar, encara convé esmentar tres documents que potser s'han de relacionar amb el que hem vist a l'apartat precedent, on hem parlat de les "places". En dos documents s'establiren casals ("unum casalem", "nostros casals"), on s'havien de construir cases (docs. 448 i 653, anys 1165 i 1181). De fet, en aquest cas, els "casals" corresponien a unes "places", potser de mida més petita. Encara, en un altre document (doc. 518, any 1171) es parla d'un "sol de casas", situat en uns "pardinals";²⁰ era el sòl, el terreny on edificar-hi habitatges, en un indret que, d'altra banda, segurament en una època antiga havia estat edificat, atès que hom hi veia restes de parets.

A continuació, incloem una relació de les cases i dels casals que foren establerts. Hi farem esment del bé immoble i de la seva ubicació. També hi mencionarem qui fou el que establí l'edifici i a qui va ésser concedit. Finalment, constarà el cens que calia pagar anualment per poder gaudir de l'usdefruit de la casa o del casal.

Doc. 382 (1151, maig, 4). Mesquita que anomenen Avinanta. Establidor: el bisbe. Concedida a Martí de la Manga. Cens d'una lliura de pebre.

Doc. 383 (1151, juny, 18). Cases a la ciutat de Lleida. Establidor: el bisbe. Concedides a Pere de Toner. Cens d'una lliura de cera.

Doc. 389 (1154, febrer). Cases a la ciutat de Lleida. Establidor: el bisbe. Concedides a Bernat Margot. Cens de dues lliures de cera.

Doc. 390 (1154, abril, 26). Casal a la Vilanova del Mercadal, prop del portal de Corbins. Establidor: el bisbe. Concedit a Bernat de Talarn. Cens de mitja lliura d'encens. Calgué fer una esmena del primer contracte i li establiren: unes noves cases, un casal i encara unes altres cases.

Doc. 395 (1154). Cases a la parròquia de Sant Esteve de Lleida. Establidor: el bisbe. Concedides a Berenguer de Molnells. Cens d'una lliura de cera.

20. Unes pardines eren uns indrets on hi havia *parietinas*, parets segurament enrunades (OC6 161).

Doc. 398 (1155, febrer). Cases a la Costa, sota la catedral de Lleida. Establidor: Guillem Ibelot. Concedides a Pere Escàs i Loreta. Cens de dotze diners barcelonesos (i dret d'hostatjar-s'hi).

Doc. 400 (1155, maig, 11). Cases en un lloc on hi havia hagut una mesquita (a Sant Vicenç?). Establidor: el bisbe. Concedides a Martí. Cens d'una lliura d'oli.

Doc. 414 (1160, octubre, 20). Cases a prop del forn de Sant Andreu. Establidor: el bisbe. Concedides a Mir Gort i a Boneta. Cens d'una lliura de cera.

Doc. 430 ([1150-1162], febrer, 22). Casal prop d'on abans hi havia una mesquita i després l'església de Sant Vicenç, a la Cuirassa, al costat del portal de Gardeny. Establidor: el bisbe. Concedit a Mateu. Cens de dues lliures d'oli.

Doc. 436 (1163, gener, 15). Cases a la parròquia de Santa Maria Magdalena. Establidor: Pere de Talladell. Concedides a Joan de Santa Maria Magdalena. Cens de dotze diners. Entrada d'un morabatí.

Doc. 448 (1165, març, 29). Casal a la parròquia de Sant Andreu (perquè hi construïssin cases). Establidor: el bisbe. Concedit a Sanç, corredor, i a la seva muller Comdet. Cens de dos capons.

Doc. 469 (1167, agost, 16). Casa a la parròquia de Sant Esteve de Lleida. Establidor: el bisbe. Concedida a Pere de Montpeller. Cens d'una lliura de cera.

Doc. 518 (1171, juny, 9). Terreny on edificar-hi cases, als Pards, sota les cases de Bernat Raof, prop del maell de la ciutat. Establidor: Ramon de Montcada. Concedit a Pere de Talladell. Cens: el que estableixi l'ardiaca.

Doc. 580 ([1164-1176]). Dues cases situades fora del portal de Corbins. Establidor: el bisbe. Concedit a Arsenda, viuda de Pere Arnau de Cervera. Cens de quatre sous.

Doc. 592 (1177, desembre, 17). Cases que foren de Guillem Fort i de Sança. Establidor: el bisbe, d'acord amb el prior i sagristà. Concedides a Martí i Domènec, preveres, i a llurs germans Miquel i Toda. Cens de dos sous.

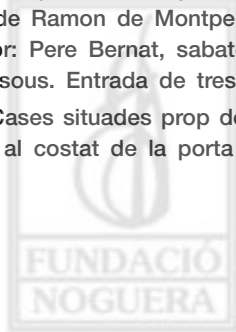
Doc. 608 (1179, desembre, 29). Cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Establidor: el bisbe. Concedides a Pere d'Almuçara. Cens: una lliura d'encens.

Doc. 610 (1179, desembre). Cases situades a la parròquia de Sant Andreu. Establidor: el bisbe. Concedides a Pere de Llaguerres i al seu germà Ramon. Cens: deu sous.

Doc. 616 (1180, juliol, 2). Casal a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan, a prop de la porta de Gardeny. Establidor: el bisbe. Concedit a Esteve Rigalt i a la seva dona Gauciona. Cens: trenta-dos sous.

Doc. 621 (1180, setembre, 6). Cases a la parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida, que havien estat de Ramon de Montpeller, de la seva muller Ramona i de llur fill Esteve. Establidor: Pere Bernat, sabater. Concedides a Jori, fuster, i Ramon, aluder. Cens: trenta sous. Entrada de tres morabatins.

Doc. 634 (1181, abril). Cases situades prop de les cases de Sant Esteve, on hi havia hagut una església, al costat de la porta de Corbins i de les cases de

Ramon Pere de Sanaüja. Establidor: el bisbe. Concedides a Ramon de Bonastre. Cens: una lliura de pebre.

Doc. 653 (1182, octubre). Casals —de fet eren uns terrenys per edificar— a la Suda, on s'havien de construir cases. Establidor: el bisbe. Concedits a Roard, porter, i a la seva muller Ermessèn. Cens: dues gallines.

Doc. 665 (1183, abril). Cases a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Establidor: el bisbe. Concedides a Bernacles i a la seva muller Tecelina. Cens: setze sous.

Doc. 667 (1183, maig). Cases situades a la parròquia de Sant Llorenç. Establidor: el bisbe. Concedides a Galí Feldrer i a la seva muller Domènega. Cens: un morabatí.

Doc. 673 (1184, maig, 2). Cases, amb un hort, a la parròquia de Sant Gili. Establidor: el bisbe. Concedides a Bernat de la Prenyanosa i a la seva muller Ermessèn. Cens: setze sous.

Doc. 674 (1184, maig, 2). Cases situades a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, que havien estat del canonge Bernat de Pujalt. Establidor: el bisbe. Concedides a Pere de Santacreu. Cens: un morabatí.

Doc. 684 (1185, gener). Cases a la parròquia de Santa Maria de la Seu, que foren de Pere de Malpàs, clergue de Raimat. Establidor: el bisbe. Concedides a Ramon de Gausac. Cens: tres sous.

Doc. 696 (1185, maig). Cases a la parròquia de Sant Martí. Establidor: el bisbe. Concedides a Berenguer Tapiador i a la seva muller Maria i al fill, Ramon. Cens: cinc sous.

Doc. 734 (1187, novembre, 30). Casa a Lleida, a la parròquia de Sant Llorenç. Establidor: el bisbe. Concedida a Rovard. Cens: una lliura de pebre.

Doc. 738 (1187, desembre, 28). Casals que havien estat de Bernat de Gimènells. Establidor: el bisbe. Concedits a Guillem Forner i a la seva muller, i a Arnau de Gimènells i a la seva muller. Cens: una lliura de pebre.

Doc. 740 (1188, febrer, 3). Casa situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Martí. Establidor: el bisbe. Concedida a Guillem de Carcí i a la seva muller Timbor. Cens: un parell de gallines.

Doc. 758 (1188, maig, 28). Casa que Boneta donà a la seu, situada a la parròquia de Sant Joan. Establidor: Arnau, prior i sagristà de Lleida. Concedida a Ponça i als seus fills, Pere, Ferrera i Narbona. Cens: dos sous.

Doc. 787 (1190, juny). Cases que havien estat de l'alcaid Amigdèn, situades a la parròquia de Sant Jaume de la ciutat de Tortosa. Establidor: el bisbe de Lleida. Concedides a Guillem Bulcar i a la seva muller Galiana. Cens: una lliura d'encens. S'hi havien de fer unes cases habitables, per tal que els canonges poguessin estar-s'hi, quan anessin a aquesta ciutat.

Doc. 788 bis [818] (1190, setembre, 19). Casal situat a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Establidor: Arnau, prior. Concedit a Guillem de Na

Dolça i a la seva dona, Sança. Cens: cinc sous el dia de Pasqua; i cinc sous al batlle del pont de Lleida.

Doc. 796 (1191, febrer, 28). Cases a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Llorenç. Establidor: Domènec Salvador, Pere, Salvador i Garcia, germans. Concedides a Pere Moragues. Cens: deu sous.

Doc. 802 (1191, agost, 7). Cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, a la Costa. Establidor: Arnau, prior i sagristà de Lleida. Concedides a Arnau des Pujols i a la seva muller Causita. Cens: cinc sous.

Doc. 804 (1191, agost, 14). Cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Pau del Mercadal. Establidor: Bernat d'Àger. Concedides a Arnau Clergue i als seus fills, Pere, Joan i Barcelona. Cens: vuit sous.

Doc. 807 (1191, setembre, 7). Cortal de terra a la parròquia de Sant Pau de Lleida (al Mercadal). Establidor: Bernat d'Àger. Concedit a Guillem Ramon i a la seva muller Berenguera. Cens: cinc sous. Entrada de cinc sous jaquesos.

Doc. 810 (1191, octubre, 8). Cases que foren de Berenguer de Boixadors, canonge difunt. Establidor: el bisbe. Concedides a Joan de Marimon. Cens: trenta sous (si ell es mor i la seva dona es casa: quaranta sous).

Doc. 814 (1192, febrer, 11). Cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Santa Maria Magdalena. Establidor: el bisbe. Concedides a Bernat Vaca. Cens: trenta sous. Perquè les reconstrueixi i les millori.

Documents: 382, 383, 389, 390, 395, 398, 400, 414, 430, 436, 448, 469, 518, 580, 592, 608, 610, 616, 621, 634, 653, 665, 667, 673, 674, 684, 696, 734, 738, 740, 758, 787, 788 bis, 796, 802, 804, 807, 810, 814.

Establiments de botigues, obradors, calciners i forns

Hi ha força documents que testimonien que hi hagué l'establiment d'una botiga, un obrador, un forn o un calciner. Hem cregut que era convenien de diferenciar aquests immobles urbans de les cases i dels casals, que hem esmentat en l'apartat precedent. Amb relació a aquestes construccions, en alguns dels primers documents, com hem dit anteriorment, encara no es feia esment de la parròquia on hi havia el bé seent. L'any 1169, un obrador era situat "al costat de la casa de Bertran de Berga" (doc. 489). Amb tot, a partir d'aquesta data, hom ja tendeix a mencionar el terme parroquial on s'alçava l'immoble. A la parròquia de Sant Andreu, hi havia un forn, ubicat precisament a la porta de l'església (doc. 494). En relació amb la parròquia de Sant Joan, s'esmentà un obrador, situat més enllà del portal de Corbins (doc. 571). A la parròquia de Santa Maria Magdalena, s'establí un calciner i una adoberia (doc. 792). El calciner afrontava amb la riba del Segre,

amb la muralla i amb un altre calciner; l'adoberia afrontava amb un corral, amb el mur de la ciutat i amb un pou.

Doc. 401 (1156, març, 28). Botiga o "tenda" situada a la ciutat de Lleida. Establidor: el bisbe. Concedida a Renau. Cens: una lliura de cera.

Doc. 494 (1169, agost, 22). Forn de Sant Andreu, situat davant la porta d'aquesta església. Establidor: mestre Seguí, capellà de l'església de Sant Andreu. Concedit a Berenguer de Boixadors. Cens: dos morabatins aiadins o lupins. Calia que el mantingués en bon estat i en funcionament.

Doc. 571 (1176, juny, 1). Obrador situat a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan, defora del portal de Corbins. Establidor: el bisbe. Concedit a Vidal de Fustellà i a la seva muller Sobirana. Cens: trenta sous. Havien de fer al damunt de l'obrador un habitatge de tàpia i de fusta, que calia tenir enllestit abans de dos anys.

Doc. 585 (1177, maig, 9). Obrador situat a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Establidor: el bisbe. Concedit a Guillem de Cerdanya i a la seva muller Ermessenda. Cens: vint-i-set sous. L'havien de fer de nou, de dalt a baix, durant els propers tres anys.

Doc. 638 (1181, novembre, 21). Obrador a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan. Establidor: el bisbe. Concedit a Vidal de Fustellà i a la seva muller Sobirana. Cens: trenta sous.

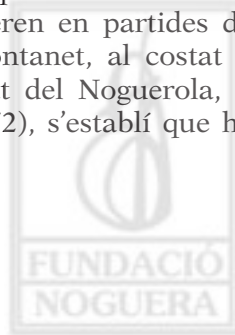
Doc. 792 (1190, novembre, 8). Calciner i adoberia situats a la parròquia de Santa Maria Magdalena. Establidor: Nina de Roqueta, viuda de Mascarell de Puigverd, i Arnau Punet. Concedit a Duran de Pena. Cens: tretze sous.

Doc. 809 (1191, setembre, 14). Botiga a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Establidor: el bisbe. Concedit a Pere Sicfre. Cens: dotze diners.

Documents: 401, 494, 571, 585, 638, 792, 809.

Establiments de terres, de vinyes i d'hortos

Molts dels establiments fets pel bisbe i per les diverses dignitats de la catedral de Lleida feien referència a terres situades al terme de la ciutat de Lleida o al seu voltant. En els establiments de terres de conreu es deia qui la concedia, on era situada i el cens què calia pagar per tenir-ne l'usdefruit. Sovint se n'esmentaven les afrontacions. Generalment, s'imposava el dret de fadiga per part del que cedia la terra per a treballar-la. Com hem dit, la major part d'aquestes terres eren en partides del terme de Lleida: prop de Sant Salvador, a Fontanet, al costat de Sant Hilari, a Vallcalent, a l'Areny, al costat del Noguerola, vers Casa Antiga, etc. Al document 529 (any 1172), s'establí que hi havia tres cafissades de

terra, dues de secà i una de regadiu; eren situades a Vallcalent. Certament, el cens que calia pagar per les terres irrigades era molt més elevat que el que s'havia de lliurar per les de secà. També és interessant que de vegades es digui que no es pot descartar la possibilitat que les de secà algun dia es puguin regar. De la mateixa manera que hi hagué un creixement de les vinyes també hi va haver un increment de les terres irrigades.

Podem comentar algunes coses amb relació a aquests contractes. En un establiment, de l'any 1181 (doc. 639), es concedí una terra situada al terme de la torre de Boixadors (de la qual en restava exclosa una sort de terra que ja havia estat donada a Jafia), la qual devia ésser excepcionalment àmplia, atès que s'havia de pagar per tenir l'usdefruit un cens anual de cent sous. Segurament s'hi devien conrear cereals. Normalment, els censos que calia lliurar cada any en aquesta mena d'establiments no solien superar el deu sous. Hi ha algunes altres excepcions: l'any 1187 (doc. 735), hi hagué l'establiment d'un camp situat al terme de Ratera, a canvi de pagar la quantitat anual de trenta sous. Una mica més endavant, encara mencionarem alguns altres exemples semblants.

També hi hagué establiments de vinyes. En trobem al lloc de Sant Salvador. Curiosament, en un document fet l'any 1176 (doc. 575), a la vinya establerta inicialment encara s'afegí una altra vinya amb un farraginal, situada al costat del cementiri d'aquesta església. Tanmateix, fou cedida amb la condició que en traiguessin les pedres i que la cloguessin amb dues tanques. Podem assenyalar, així mateix, que en els contractes d'establiment d'unes terres, signats l'any 1186 (docs. 711 i 712), s'acordà que s'hi podien plantar vinyes o arbres, però se subratllà que s'havia de tenir cura que no es deteriorés el sòl.

Les característiques dels contractes d'establiment d'un hort, lògicament, són molt semblants a les que hem esmentat més amunt, amb relació a les terres en principi destinades al conreu de cereals. Els horts també solien ésser a la rodalia immediata de la ciutat de Lleida: a Fontanet, vers Casa Antiga, Sant Hilari, Sant Salvador o el cementiri dels jueus. Traslladem-nos un moment a la Ribagorça i esmentem l'establiment fet a l'Hort Comtal, que devia ésser a prop de Roda d'Isàvena. En aquest document, de l'any 1186 (doc. 720), es feia esment de les oliveres que hi havia (que, però, no eren pas cedides segons el contracte).

Més amunt ja hem esmentat els establiments d'unes terres que eren força extenses, a Boixadors i a Ratera. En trobem alguns altres casos. Així, l'any 1164 (doc. 445), fou concedida per Ramon de Mafet la meitat d'una heretat situada al terme del castell dels Arcs. S'hi acordaren unes condicions especials, diferents de les que trobem en la majoria dels establiments. Els que la rebien s'havien d'estar al castell dels Arcs (potser un poble castral) i calia que treballessin les terres, tant les de la meitat que havien rebut, com les de la meitat que es reservava el donador. Fins i tot, es van acordar les condicions que s'havien d'aplicar amb relació al bestiar que havia de treballar les terres, a la sembradura i a la manera com s'havien de repartir els beneficis.

Encara hi ha alguns altres documents en què trobem realitats excepcionals. L'any 1184 (doc. 671), el precentor de la seu va establir la torre de Vallcalent, amb totes les seves pertinences, amb la condició que li donessin la quarta part de tots els fruits, els delmes i les primícies. També va lliurar en establiment una vinya i una terra al terme de la torre de Vallcalent, on s'hi havia de fer un hort; cal remarcar novament la importància i la difusió que tenia l'establiment de vinyes i d'horts.

L'any 1173 (doc. 537), hi hagué l'establiment d'una honor a Albarés, amb unes cases i amb les terres irrigades i de secà, més tot un alou a la propera partida de Fontanet. S'establí el percentatge dels fruits que s'havia de quedar la seu de Lleida: un terç a les terres irrigades i a les vinyes; només un cinquè a les terres de secà. Un any més tard (doc. 556), hi hagué l'establiment d'una almúnia sencera, situada a Torre-serona. L'any 1179 (doc. 609), també hi va haver l'establiment d'una part de l'almúnia de Pins, indret segurament situat a la riba esquerra del Cinca, al sud de Montsó. Una mica més tard, el 1188 (doc. 765), s'esdevingué la concessió en establiment de la meitat de l'almúnia anomenada *Torre Alba, situada al costat del riu de la Sosa, possiblement al terme de Montsó. És interessant d'assenyalar que els beneficiaris d'aquest establiment havien de donar l'onzè de tot allò que n'obtinguessin: del pa i del vi i també de les ovelles, porcells i gallines i de qualsevol esplet, menys de les bèsties grosses. A més, havien de treballar-ne les terres, havien de fer-hi cases abans de dos anys i s'hi havien de quedar a viure. Els donadors, a més, es reservaven el dret de tenir en aquesta almúnia, evidentment com a monopoli, un forn i un molí. A causa de les característiques d'aquests establiments, segons com, caldria potser considerar-los com si fossin

cartes de poblament d'aquests llocs que calia habitar, sovint d'una manera col·lectiva. Per tant, en tornarem a parlar més endavant.

Hi ha un altre document (doc. 584), de l'any 1177, on trobem un contracte que té una certa semblança amb aquests. El bisbe de Lleida i de Roda donà el lloc d'Esplucs, amb tot el seu terme, als seus pobladors. A canvi, les famílies que hi vivien havien de donar deu cafissos de forment i deu cafissos d'ordi, a mesura de Montsó. Ho havien de tenir a fur de Montsó. Els canonges de Roda mantenien, però, els drets jurisdiccionals i eclesiàstics, i el monopoli sobre el forn. En parlarem també en l'apartat dedicat a les cartes de poblament.

Per acabar, esmentem un document, fet l'any 1180 (doc. 612). Així mateix, hem dubtat sobre si considerar-lo un establiment col·lectiu o, més aviat, una carta de poblament. Segons el que hi diu, Gil de las Cellas i la seva muller Ermessèn van donar als prohoms de Montsó l'heretat que tenien al terme de Montsó, al lloc anomenat Vallfarta, que s'estenia entre la séquia que anava a l'horta de Montsó i la via que es dirigia cap a Pins i Fraga. Curiosament s'especificava que van recórrer a peu els límits d'aquesta possessió i que la van afitar. S'esmentà també que el senyor, Gil de las Cellas, havia rebut set-cents sous d'entrada i que s'havia pagat una alifara de catotze sous, set diners i una malla. Hi ha, però, un aspecte per a nosaltres molt més interessant: els que ho rebien havien de dividir aquesta heretat entre ells, com si fossin germans. No era, però, una venda, atès que aquests que es repartien la possessió, possiblement a sort, havien de donar a Gil de las Cellas, cada mes d'agost, com a cens, dotze cafissos a mesura de Montsó, meitat blat i meitat ordi. També parlarem novament d'aquest indret més endavant.

A continuació, com en molts dels apartats precedents, farem una llista de tots els contractes d'establiment de terres conreades, la major part dels quals relacionats amb la catedral de Lleida.

Doc. 387 (1152, agost, 26). Terra situada al Segrià, prop de l'església de Sant Salvador. Establidor: el bisbe. Concedida a Martí, de la ciutat de Lleida. Cens: una lliura de cera.

Doc. 402 (1156, juny, 21). Peça de terra situada al terme de Fontanet. Establidor: el bisbe. Concedida a Guillem Català i a les seves germanes, Bertranda i Bernarda. Cens: una lliura de cera.

Doc. 407 (1158, gener). Hort a la partida de Fontanet. Establidor: Ramon de Pujalt i Pere de Pujalt. Concedit a Guillem de Santgenís. Cens: una lliura de cera.

Doc. 426 (1161, desembre, 5). Una fanecada de terra a prop del cementiri de Sant Salvador. Establidor: Pere de Talladell, d'acord amb el bisbe. Concedida a Jordà Pellisser. Cens: dotze diners.

Doc. 427 (1161, desembre, 7). Una fanecada de terra a prop del cementiri de Sant Salvador. Establidor: Pere de Talladell, d'acord amb el bisbe. Concedida a Martí de Castigaleu. Cens: dos sous.

Doc. 428 (1161, desembre, 7). Una fanecada de terra a prop del cementiri de Sant Salvador. Establidor: Pere de Talladell, d'acord amb el bisbe. Concedida a Mir de Cornudella. Cens: dos sous.

Doc. 445 (1164, abril, 12). La meitat d'una heretat situada al terme del castell dels Arcs. Establidor: Ramon de Mafet. Concedida a Arnau i a la seva muller Ermessèn. Cens: en principi es reparteixen a mitges els esplets (amb clàusules) i cal lliurar la meitat d'una perna, quatre fogasses i un sester de civada (i encara hom fa esment d'altres drets). Amb la condició que s'estiguin al castell dels Arcs i que treballin les terres, tant les de la meitat que han rebut com les de la meitat que es reserva el donador.

Doc. 450 (1165, abril, 14). Peça de terra situada al terme de Lleida, prop de l'església de Sant Salvador. Establidor: el bisbe. Concedida a Arnau de Fenosa i a la seva muller Sança. Cens: dos sous (a Oliver i després a la seu).

Doc. 454 (1165, desembre, 31). Peça petita de terra situada fora dels murs vells de la ciutat, al portal que hi havia prop de Sant Salvador. Establidor: el bisbe. Concedida a Pere de Conillac i als seus germans, Guillem i Bernat. Cens: una lliura de pebre. Havia d'esdevenir un hort.

Doc. 462 (1166, octubre, 26). Hort situat a la riba de la séquia que duia l'aigua als molins de l'Hospital. Establidor: el bisbe. Concedit a Mose i als seus germans, Benbenist, Sulema i Jusef. Cens: tres sous.

Doc. 464 (1166, novembre, 18). Tres fanecades de terra al terme de Lleida, a Sant Hilari. Establidor: el bisbe. Concedides a Calvet i a la seva muller Belasquita. Cens: sis sous.

Doc. 470 (1167, agost, 22). Peça de terra on s'havia de plantar vinya, a la partida de Vallcalent, i una peça de terra prop de Sant Hilari, on s'havia de fer un hort. Establidor: el bisbe. Concedida a Ermengol de Lasquarri. Cens: dos sous (que només hauria de lliurar el seu hereu).

Doc. 473 (1167, desembre, 9). Peça de terra al terme de Lleida, a Sant Hilari. Establidor: el bisbe. Concedida a Calvet i a la seva muller, Belasquita. Cens: sis sous.

Doc. 480 (1168, agost, 7). Una cafissada de terra al terme de Lleida, a Vallcalent. Establidor: el bisbe. Concedida a Bertran. Cens: dotze sous.

Doc. 496 (1169, novembre, 30). Una fanecada i mitja de terra, al terme de Lleida, a Sant Hilari. Establidor: el bisbe. Concedida a Calvet i a la seva muller Belasquita. Cens: tres sous.

Doc. 498 (1170, gener, 6). Peça de terra situada al terme de Lleida, a la partida de Vallcalent. Establidor: el bisbe. Concedida a Ramon Oliver. Cens: cinc sous.

Doc. 517 (1171, maig, 26). La meitat d'un hort, situat al territori de la ciutat de Lleida, entre l'església de Sant Hilari i els murs de la ciutat. Establidor: Pere de Balaguer i la seva muller Argent. Concedida a Pere Foguet, a la seva muller Ermessèn i a la seva mare Ramona. Cens: sis diners.

Doc. 520 (1171, setembre, 26). Peça de terra situada al terme de Lleida, a la partida de Vallcalent. Establidor: el bisbe. Concedida a Mir de Llorenç i als seus germans. Cens: dos sous.

Doc. 529 (1172, juny, 8). Tres cafissades d'alou a la torre que Pere de Talladell tenia a Vallcalent. Dues cafissades eren de secà i una era de regadiu. Establidor: Pere de Talladell, d'acord amb el bisbe. Concedides a Arnau de Basella. Cens: un morabatí per la cafissada irrigada i el cinquè dels esplets per les dues que no es podien regar (si es poguessin regar en el futur, s'haurien de donar dos morabatins).

Doc. 537 (1173, febrer, 21). Honor a Albarés, amb les cases i les terres irrigades i de secà, més un alou a Fontanet, que pertanyia a la pabordia d'Albarés, i dues fanecades d'hort. Establidor: Pere de Talladell, d'acord amb el bisbe. Concedida a Ramon d'Espona, a la seva muller Maria, a Bernat de Sanaüja i a la seva muller Aldeart. Cens: la tercera part dels fruits de les terres irrigades i la cinquena part de les terres de secà. Per les vinyes, havien de lliurar una tercera part de la verema o del vi. Per l'hort, una lliura de pebre.

Doc. 556 (1174, octubre, 21). Almúnia al Segrià, situada a prop de la torre Pallaresa (Torre-serona). Establidor: el bisbe. Concedida a Ramon i a Pere de Cas. Cens: per cada parellada de terra, tres cafissos de cereals, un de forment, un altre d'ordi i un altre de civada.

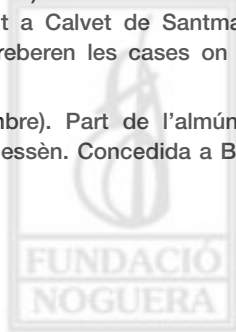
Doc. 559 (1175, març, 4). Hort situat al terme de Lleida, prop del cementiri de l'església de Sant Salvador. Establidor: el canonge Oliver, d'acord amb el bisbe. Concedit a Calvet de Bisbe i a la seva muller. Cens: quatre sous.

Doc. 575 (1176, novembre, 28). Vinya situada al terme de la ciutat de Lleida, a prop de l'església de Sant Salvador, i vinya amb un farraginal, situada al costat del cementiri d'aquesta església. Establidor: Oliver, canonge de Lleida, d'acord amb el bisbe. Concedides a Bernat de Ponts i a la seva muller Resplandina. Cens: meitat dels fruits. Amb la condició que en traguessin les pedres i que la cloquessin amb dues tanques.

Doc. 584 (1177, febrer, 10). Lloc d'Esplucs amb tot el seu terme. Establidor: el bisbe. Concedit als seus pobladors. Cens: deu cafissos de forment i deu cafissos d'ordi, a mesura de Montsó. En tornarem a parlar més endavant.

Doc. 591 (1177, novembre). Un hort situat a prop del cementiri dels jueus. Establidor: el bisbe. Concedit a Calvet de Santmartí i a la seva muller Aldiarts. Cens: dues gallines. També reberen les cases on vivien, situades a la parròquia de Sant Martí.

Doc. 609 (1179, desembre). Part de l'almúnia de Pins. Establidor: Gil de Lascellas i la seva muller Ermessèn. Concedida a Bernat Hortolà, a Pedro Sarrano,

a Perolo i a Esteban, el seu gendre. Cens: sis cafissos a la mesura de Montsó, mig de forment i mig d'ordi. Entrada de tretze cafissos de forment, dotze cafissos d'ordi i cinquanta sous. Alifara d'onze sous i una malla.

Doc. 612 (1180, febrer, 3). Heretat al lloc de Valfarta. En parlarem detingudament en l'apartat dedicat a les cartes de poblament.

Doc. 613 (1180, març, 5). Terra al terme de Lleida, a Vinverme, més enllà del riu Segre. Establidor: Berenguer de Boixadors. Concedida a Joan i Guillem, fills de Guillem de Montpaó i de Maria d'Aragó. Cens: de les vinyes, la meitat dels esplets; dels camps, un quart en les terres de secà i un terç en les terres irrigades. En relació amb les vinyes, possible contracte *ad complantandum*.

Doc. 618 (1180, agost, 10). Petita peça de terra a prop de l'església de Sant Salvador. Establidor: Pere de Talladell, canonge i precentor. Concedida a Adrià i a la seva muller Guillemma. Cens: setze diners.

Doc. 619 (1180, agost, 12). Petita peça de terra a prop de l'església de Sant Salvador. Establidor: Pere de Talladell, canonge i precentor. Concedida a Elies Pellisser i a la seva muller Maria. Cens: setze diners.

Doc. 620 (1180, agost, 13). Petita peça de terra situada a prop de l'església de Sant Salvador. Establidor: Pere de Talladell, canonge i precentor. Concedida a Pere Amill. Cens: setze diners.

Doc. 627 (1180). Heretat a Almacelles, tinguda per donació del rei catalanoaragonès. Establidor: mestre Guiu, canonge de la seu de Lleida. Concedida a Arnau Mir i a la seva muller Ermessèn. Cens: una quarta part dels fruits (havent mort el mestre Guiu, un cinquè dels fruits al capellà de l'església de Sant Hilari).

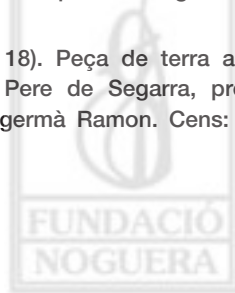
Doc. 639 (1181, novembre). Terra al terme de Lleida, al Segrià, a la torre de Boixadors. Establidor: Berenguer de Boixadors. Concedida a Ramon de Coscoll i a la seva muller Maria, a Pere de Sitjar i a la seva muller Bernarda, i a Ramon de Viver i a la seva muller Rossa. Cens: cent sous.

Doc. 645 (1182, maig, 7). Almúnia situada al Segrià, prop de la Torre Pallaresa, del bisbe de Lleida. Establidor: Pere de Cas. Concedida a Bonet d'Astell, Martí d'Astell i Ramon d'Astell. Cens: quatre cafissos i mig de cereals (tres dels cafissos per al bisbe i un i mig per al que sotsestablí la terra).

Doc. 650 (1182, setembre, 29). Vinya. Establidor: el bisbe. Cens: Arnau Rufaca ha de donar una lliura de cera. Pacte, posterior a la venda, amb la cessió d'un bé gravat per un cens.

Doc. 659 (1182). Camp al terme de Lleida, més enllà del riu Segre, a Vilanova i Palau de l'Horta. Establidor: el bisbe. Concedit a Miró Torbaví, Arnau Ferrer, Bernat Centovelles, Ramon Albaric, Berenguer d'Ardèvol, Joan de Fraga, Llorenç de Palau, Guerau de Comabella, Guillem Picó de Vilanova i Bernat, clergue de Gimennells. Cens: cent sous i deu parells de gallines. Condicions: treballar-lo i fer cases a la banda de secà.

Doc. 663 (1183, març, 18). Peça de terra al terme de Lleida, a Fontanet. Establidor: Joan, prevere, i Pere de Segarra, prebost de Lleida. Concedida a Guerau de Conillac i al seu germà Ramon. Cens: tres sous i mig.

Doc. 671 (1184, gener, 6). Torre de Vallcalent. Establidor: Pere de Segarra, precentor de la seu de Lleida. Concedida a Guillem de Bages i al seu germà, Bernat de Bages. Cens: la quarta part de tots els fruits. També reberen l'ús d'una vinya i dues fanecades de terra dins el terme de la torre de Vallcalent, per fer-hi un hort.

Doc. 676 (1184, octubre, 2). Peça de terra a Fontanet, amb una superfície de dues fanecades i mitja. Establidor: Pere Santvicenç, canonge i prebost de Sant Llorenç, amb l'aprovació del bisbe. Concedida a Pere de Bagaçà. Cens: deu sous.

Doc. 677 (1184, octubre, 2). Peça de terra a Fontanet, amb una extensió de tres fanecades. Establidor: Pere Santvicenç, canonge i prebost de Sant Llorenç, amb l'aprovació del bisbe. Concedida a Muça, fill de Leví. Cens: deu sous i mig, i mitja lliura de pebre.

Doc. 680 (1184, octubre). Tot allò que l'església de Santa Maria d'Escarp té dins del terme d'aquest lloc, llevat d'un hort. Establidor: Pere Capellà, d'Escarp, amb l'acord dels prohoms i de la resta de veïns. Concedit a Ramon Moler i la seva muller Maria. Cens: mantenir il·luminada amb un llum, cada nit, l'església de Santa Maria.

Doc. 688 (1185, març, 19). Vinya situada a Vallcalent. Establidor: Pere de Lasquarri (que la tenia a mitges). Concedida a Guillem de Bages, a la seva muller Llombarda i al germà Berenguer de Bages. Cens: la meitat dels fruits (més una quantitat per al manteniment de la séquia).

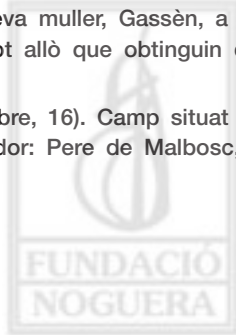
Doc. 707 (1185, desembre, 2). Peça de terra situada al terme de Lleida, a Fontanet, amb una superfície de tres fanecades i mitja. Establidor: Bernat de Caldes, prebost de Sant Joan de la Plaça, d'acord amb el bisbe. Concedida a Guillem de Lavit i a la seva muller Estefania. Cens: dotze sous i tres diners.

Doc. 711 (1186, febrer, 4). Peça de terra situada al terme de Lleida, a Fontanet, amb una superfície de tres fanecades i cinc almuds. Establidor: Bernat de Caldes, prebost de Sant Joan de la Plaça, d'acord amb el bisbe. Concedida a Arnau de Tolsà i a la seva muller Ramona. Cens: dotze sous i sis diners. Condicions: s'hi poden plantar vinyes o arbres, però s'ha de tenir cura que no es deteriori el sòl.

Doc. 712 (1186, febrer, 10). Peça de terra situada al terme de Lleida, a Fontanet, amb una superfície d'una fanecada i un almud. Establidor: Bernat de Caldes, prebost de Sant Joan de la Plaça, d'acord amb el bisbe. Concedida a Arnau Provençà i a Pere de Bellestar. Cens: tres sous i nou diners. Condicions: s'hi poden plantar vinyes o arbres, però s'ha de tenir cura que no es deteriori el sòl.

Doc. 720 (1186, setembre, 30). Hort anomenat Hort Comtal (sense totes les oliveres). Establidor: Bernat, abat de Sant Esteve (segurament del Mall, a la Ribagorça), d'acord amb el consell dels clergues de Sant Esteve. Concedit a Berenguer de Santpere, a la seva muller, Gassèn, a llur fill, Martí, i la seva muller, Sança. Cens: la meitat de tot allò que obtinguin de l'hort; donat a Sant Esteve i als seus clergues.

Doc. 735 (1187, desembre, 16). Camp situat al terme de Ratera, que havia estat de Ponç Pelat. Establidor: Pere de Malbosc, mestre i precentor de la seu

de Lleida. Concedit a Arnau Graïna, Ramon Llat, Guillem de Sancta Eulàlia i Pere Alegre. Cens: trenta sous. No es pot fragmentar.

Doc. 755 (1188, maig, 13). Dues sorts de vinya, al terme de Lleida, a Vallcalent, venudes pel preu de tres sous i tres diners de moneda jaquesa. Comprades per Arnau, prior i sagristà de Lleida. S'acorda un contracte d'establiment amb el cambrer de la seu. Cens: sis diners.

Doc. 765 (1188, desembre, 28). Meitat de l'almúnia de *Torre Alba, situada a la Sosa de Montsó, amb la meitat del seu terme. Establidor: Ramon, ardiaca i prior de Roda. Concedit a Joan d'Adilló, a la seva muller Bellida, a Nicolau i a la seva muller Ermessèn. Cens: l'onzè de tot allò que n'obtinguin, del pa i del vi i també de les ovelles, porcells, gallines i de qualsevol esplet (menys de les bèsties grosses). Condicions: han de fer-hi cases abans de dos anys i s'hi han d'estar. Els donadors es reserven el dret de tenir-hi un forn i un molí.

Doc. 772 (1189, maig, 28). Vinya al terme de Lleida, a Vallcalent. Establidor: el bisbe. Concedida a Ramon des Torm. Cens: dotze sous.

Doc. 782 (1190, gener, 18). Una sort de terra i un alou a l'Areny de Lleida. Establidor: Pere de Claravalls, carnisser. Concedida a Terrè, carnisser, i a la seva muller, Maria. Cens: tres sous i deu diners.

Doc. 786 (1190, març, 29). Peça de terra a Fontanet. Establidor: Guillem Tossell. Concedida a Bernat d'Almudàfar. Cens: catorze sous.

Doc. 790 (1190, octubre, 17). Peça de terra situada al costat de l'església de Sant Hilari. Establidor: Pere Gilabert, canonge de la seu. Concedida a Arnau de Buget i a la seva muller, Alet. Cens: quatre sous i mig.

Doc. 791 (1190, octubre, 18). Farraginal situat al terme de la ciutat de Lleida, fora dels murs, prop de les Eres de Sant Tomàs. Establidor: Arnau, prior i sagristà. Concedit a Guillem Tolsà i a la seva muller, Guillema. Cens: nou sous.

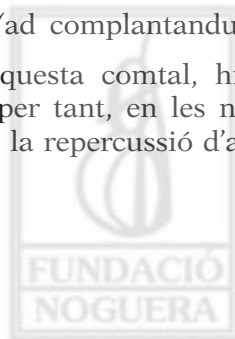
Doc. 797 (1191, març, 10). Dues sorts de terra i de vinya situades al terme de Lleida, a Vallcalent. Establidor: Arnau, prior i sagristà. Concedides a Ramon de Saleva. Cens: divuit diners.

Doc. 803 (1191, agost, 14). Peça de terra situada al terme de Lleida, a Fontanet. Establidor: Arnau, prior i sagristà. Concedida a Pere Joan de Mejà i a la seva muller, Joana. Cens: dotze diners.

Documents: 387, 402, 407, 426, 427, 428, 445, 450, 454, 462, 464, 470, 473, 480, 496, 498, 517, 520, 529, 537, 556, 559, 575, 584, 591, 609, 612, 613, 618, 619, 620, 627, 639, 645, 650, 659, 663, 671, 676, 677, 680, 688, 707, 711, 712, 720, 735, 755, 765, 772, 782, 786, 790, 791, 797, 803.

Contracte de plantació (ad complantandum) i contracte emfitèutic

Després de la conquesta comtal, hi hagué un canvi en els costums alimentaris i, per tant, en les necessitats de la població. Un dels aspectes en què la repercussió d'aquest fet fou més evident

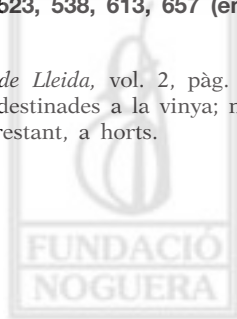
va ésser amb relació a la vinya i, lògicament, en la producció de vi. A totes les terres conquerides, primerament a Tortosa i després a Lleida, es va afavorir la plantació de ceps. En pocs anys, el nombre de peces de terra on es conreaven vinyes, d'acord amb els documents, augmentà molt; si intentem d'establir un percentatge, podem arribar a suposar que les anomenades vinyes eren més del 50% dels espais conreats. Amb tot, cal pensar que les terres plantades de ceps devien tenir una extensió més petita que no pas les terres bladeres (però més gran que els horts).²¹ D'altra banda, també cal assenyalar que sembla que força vegades les vinyes podien ésser irrigades.

Com hem vist en l'apartat precedent, hi hagué nombrosos establiments pactats pel bisbe i els canonges amb les persones o amb les parcel·les que havien de treballar les terres. A part d'alguns establiments que, com hem dit, de fet són una carta de poblament, també hi ha altres contractes que mereixen ésser estudiats d'una manera separada. En primer lloc, hi ha els contractes *ad complantandum*, dedicats a la plantació de vinyes. Esmentem, d'entrada, un contracte que té aquestes característiques i que fa referència a uns terrenys situats als Rovals (doc. 451). N'hi hagué d'altres amb relació a terres ubicades a la partida de Fontanet, a l'altra banda del Segre (docs. 522, 523 i 538), i a la de Vinverme (doc. 613). El primer és de l'any 1165 i el darrer del 1180. En parlarem més endavant, en el capítol dedicat a la societat, en aquesta segona meitat del segle XII. Podem també assenyalar que, encara que haguem classificat el document 447 (any 1165) com una donació, ens adonem que també s'hi fa esment d'un contracte de plantació (*ad complantandum*), amb relació a una terra ubicada a la Ribagorça, al terme de Lasquarri.

D'altra banda, cal fer esment, d'una manera especial, del contracte emfitèutic ("emphiteosim vestram") que trobem escrit al document 657, de l'any 1182. Com és prou sabut, és un tipus de contracte que tingué l'origen arran de la recuperació de la tradició legislativa clàssica, que s'esdevingué a l'edat mitjana central, en especial en ambients urbans i sovint influïts pels eclesiàstics que tenien coneixements del dret de tradició bizantina.

Documents: 451, 522, 523, 538, 613, 657 (emfiteusi).

21. F. SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. 2, pàg. 323. Fa esment d'un 53,8% de les terres conreades que eren destinades a la vinya; només el 31% eren destinades al conreu de cereals i el 12,1% restant, a horts.

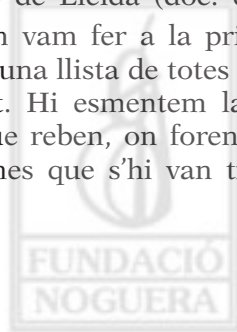
Butlles papals

Amb relació als anys que estudiem en aquesta segona part, d'una manera semblant al que trobàvem abans de l'any 1143, s'han conservat nombroses cartes adreçades pel bisbe de Roma a bisbes, a arquebisbes, a autoritats laiques i, fins i tot, a la població d'alguns territoris. En publiquem trenta-quatre. La majoria es conserven transcrites al *Llibre Verd* de la catedral de Lleida. Diverses d'aquestes butlles pontifícies foren editades per Paul Kehr als volums de la seva obra *Papsturkunden in Spanien Vorarbeiten zur Hispania Pontificia*, dedicats a Catalunya i també a Navarra i Aragó, publicats els anys 1926 i 1928.

Les butlles que publiquem fan referència als aspectes següents. En primer lloc, trobem nombrosos documents relacionats amb el conflicte que hi hagué amb la catedral d'Osca, pel que fa a la possessió de les poblacions de Barbastre, Alquèssar, Gistau i Bielsa; el primer és de l'any 1145 i el darrer de l'any 1188, quaranta-tres anys més tard. De fet, però, encara no s'havia tancat d'una manera definitiva aquest tema relacionat amb el límit occidental del bisbat de Lleida, que es tornà a plantejar després del període que ara estudiem, en època del papa Celestí III (1191-1198), com veurem en la tercera part d'aquesta col·lecció diplomàtica.

També s'han conservat algunes butlles relacionades amb enfrontaments entre la seu episcopal i els templers, sobretot pel que fa a l'església de Sant Joan de Montsó i al límit del Cinca. N'hi ha també dues que fan referència a un plet amb els hospitalers, pel tema dels delmes i pel lloc de Ratera. Encara, hem de fer esment d'una butlla de l'any 1191, ja de la fi del bisbat de Berenguer (doc. 801), que centra l'atenció en el problema de la pertinença al bisbat de Tarragona de les poblacions del Vilosell i de Vinaixa. També hi ha diverses butlles (docs. 536, 581, 640) en què es confirma l'organització interna de la canònica de Lleida i la dependència respecte del bisbe de nombroses esglésies parroquials. Així mateix, es conserven cartes papals que centren l'atenció en enfrontaments deguts a pretensions poc adequades del bisbe de Lleida (docs. 636, 694) o en problemes plantejats per la mala actuació de la població de Lleida (doc. 604).

A continuació, com vam fer a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, fem una llista de totes les butlles que publiquem en aquesta segona part. Hi esmentem la datació, de vegades no prou segura, el nom que reben, on foren escrites i, d'una manera breu, els principals temes que s'hi van tractar.

Doc. 363 (1145, març, 14). Butlla "Que iudicii". Escrita a Narni. El papa Eugeni III envià una carta al bisbe d'Osca en què li concedia la possessió de les esglésies de Bielsa, de Gistau, d'Alquèssar i de Barbastre, i establia els límits orientals del bisbat d'Osca.

Doc. 364 (1145, març, 15). Butlla "Nobilitati tue". Escrita a Narni. El papa Eugeni III adreçà una carta al comte Ramon Berenguer IV en què li feia saber que havia donat la raó al bisbe Dodó d'Osca, amb relació al tema de les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre, atès que el bisbe de Roda havia presentat un diploma del papa Urbà que creia que era fals.

Doc. 365 ([1145]), març, 15). Escrita a Narni. Butlla "Universitati vestre". El papa Eugeni III feu saber al clergat i al poble de Bielsa, de Gistau, d'Alquèssar i de Barbastre que, amb relació a l'enfrontament que hi havia entre el bisbe Dodó d'Osca i el bisbe Guillem de Roda, havia donat la raó al primer, atès que el bisbe de Roda havia presentat un diploma del papa Urbà que creia que era fals. Per tant, pel que fa a les esglésies d'aquests quatre llocs, havia decidit de donar-les al bisbe d'Osca. Per aquest motiu, a partir d'aquest moment, havien d'obeir l'esmentat bisbe d'Osca.

Doc. 369 ([1146], juny, 14). Escrita a Viterbo. Butlla "Quam benigne". Carta adreçada pel papa Eugeni III a Guillem, bisbe de Roda d'Isàvena, per tal que restituís al bisbe d'Osca les esglésies de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar, amb tot allò que els pertanyia, en un termini de tres mesos; si no ho feia l'amenaçava de suspendre'l com a bisbe i de prohibir-li de celebrar oficis divins.

Doc. 370 [1146], juny, 14). Escrita a Viterbo. Butlla "Nobilitatem tuam". Carta del papa Eugeni III adreçada a Ramon Berenguer IV, en què li manava que no donés suport a Guillem, bisbe de Roda, en el seu desig de mantenir dins del seu bisbat les esglésies de Barbastre, de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar, i li recordava que havia amenaçat el bisbe de suspendre'l i de prohibir que fes oficis divins, si no complia, abans de tres mesos, allò que li havia ordenat.

Doc. 371 ([1146], juny, 14). Escrita a Viterbo. Butlla "Ad tuam". Carta del papa Eugeni III adreçada a Berenguer, arquebisbe de Tarragona, en què li feia saber que el bisbe Guillem de Roda no volia complir la sentència que ell havia emès amb relació a les esglésies de Barbastre, de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar. Li feia saber que havia amenaçat el bisbe de suspendre'l i de prohibir que fes oficis divins, si no complia, abans de tres mesos, allò que li havia ordenat.

Doc 373 ([1148], abril, 30). Territori de Langres. Butlla "Miramur et". Carta del papa Eugeni III adreçada a Guillem, bisbe de Roda, en què ordenava que restituís a Dodó, bisbe d'Osca, les esglésies de Bielsa i de Gistau.

Doc. 378 (1150, març, 30). Escrita al Laterà. Butlla "Offici nostri". El papa Eugeni III adreçà una carta a Everard, mestre del Temple, en què confirmava les donacions que havia fet Ramon Berenguer IV dels castells de Montsó, Montgai, Xalamera, Barberà, l'honor de Llop Sanç de Belchite, i els castells de Remolins i de Corbins. A part, també confirmava la cessió de mil sous, cada any, a Osca i a Saragossa, la cinquena part de les cavalcades en terres musulmanes i el cinquè

de les terres conquerides als sarraïns. També confirmava els pactes signats amb l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes de Saragossa, Osca, Vic, Girona i Roda.

Doc. 381 [1151], març, 15. Escrita a Ferentino. Butlla "Que a fratribus". El papa Eugeni III adreçà una carta a Everard, mestre del Temple, en què corroborava l'acord a què aquest arribà amb el bisbe Guillem de Lleida, referent a l'església de Sant Joan de Montsó. Aquest acord s'havia pactat durant el setge de Lleida.

Doc. 410 ([1157-1159], març, 30). Escrita al Laterà. Butlla "Ea que rationabiliter". El papa Adrià IV adreçà una butlla a Bertran, mestre del Temple, en què confirmava l'acord signat entre aquest i el bisbe Guillem i els canonges de Roda, a propòsit de l'església de Sant Joan de Montsó. En aquest acord fou present el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona, príncep d'Aragó.

Doc 412 (1159, maig, 13). Escrita al Laterà. Butlla "Que iudicii". El papa Adrià IV adreçà una butlla al bisbe Dodó d'Osca. Hi confirmava la sentència donada pel papa Eugeni III, favorable als interessos del bisbe d'Osca, i contrària a allò que demanava Guillem, bisbe de Roda, amb relació a la possessió de les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre. També s'hi confirmava l'acord que hi havia hagut entre el bisbe d'Osca i el de Saragossa, a propòsit de l'església de les Santes Masses.

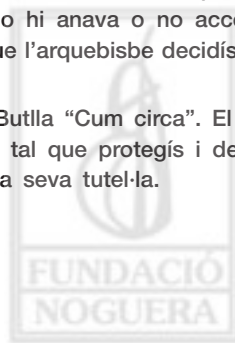
Doc. 441 (1164, gener, 26). Escrita a Sens. Butlla "Ex relacione fratrum". El papa Alexandre III ordenava a Guillem, bisbe de Lleida, que concedís la sepultura a M., frare de l'Hospital, al cementiri d'aquest orde i que restituís als hospitalers l'església de Ratera.

Doc. 455 [1165]. Butlla "Que iudicii". El papa Alexandre III adreçà una butlla al bisbe Esteve d'Osca. Hi ratificà les butlles concedides per Eugeni III i per Adrià IV, amb relació a la possessió de les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre. També confirmà la concòrdia amb el bisbat de Saragossa, pel que fa a l'església de les Santes Masses. A més, es reiteraren els límits orientals del bisbat d'Osca.

Doc. 456 [1165]. Butlla "Ex litteris tuis". El papa Alexandre III adreçà una butlla a l'arquebisbe de Tarragona per tal que jutgés la disputa que hi havia entre el comte Ermengol d'Urgell i el bisbe Guillem de Lleida, atès que el comte, havent estat apel·lat pel papa per anar a Roma, no s'hi havia presentat. Exigia, per tant, que el comte d'Urgell es presentés davant de l'arquebisbe de Tarragona i que, si no ho feia en un termini de trenta dies, fos castigat amb l'excomunió i amb un interdicte sobre el seu territori.

Doc. 457 [1165]. Butlla "Cum venerabilis". El papa Alexandre III adreçà una butlla al comte d'Urgell. Davant del fet que el comte no s'havia presentat davant d'ell ni havia enviat cap representant, decidí que es presentés al judici de l'arquebisbe de Tarragona. Si no hi anava o no acceptava allò que s'hi resolgués, s'hauria de sotmetre a allò que l'arquebisbe decidís referent a ell —l'excomunió— i a la seva terra —l'interdicte.

Doc. 474 [1166-1167]. Butlla "Cum circa". El papa Alexandre III adreçà una butlla al bisbe de Lleida per tal que protegís i defensés l'església de Sant Pere d'Àger, que col·locava sota la seva tutela.

Doc. 526 ([1172], gener, 20). Escrita a Tusculani. Butlla "Referente nobis". El papa Alexandre III adreçà una butlla al bisbe de Tortosa. Li manava que abans de quaranta dies cedís la possessió de l'església de Santa Maria d'Alquèssar al bisbe d'Osca, tal com havia estat adjudicada pel seu predecessor, el papa Eugeni III.

Doc. 536 [d 1172]. Butlla "Desiderium quod". El papa Alexandre III posà la catedral de Santa Maria de Lleida sota la protecció papal i confirmà els béns que posseïa.

Doc. 543 ([1173], juny, 26). Escrita a Anagni. Butlla "Inducit nos". El papa Alexandre III establí que les esglésies de Tortosa i de Lleida, ciutats conquerides feia poc als musulmans per part de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, restessin sotmeses a l'arquebisbe de la seu metropolitana de Tarragona.

Doc. 545 ([1173], juliol, 24). Escrita a Segni. Butlla "Venerabilis frater". El papa Alexandre III adreçà una carta al mestre i als frares del Temple de Montsó. Assenyalava que el riu Cinca feia de frontera entre els bisbats de Lleida i d'Osca. Per aquest motiu, les esglésies situades a ponent d'aquest riu depenien del bisbe d'Osca, el qual havia de beneir els nens i els clergues, havia de consagrar els altars i havia de concedir el crisma i els olis sants a les esglésies que hi hagués en aquest territori.

Doc. 581 [1168-1176]. Butlla "Cum ex iniuncto". El papa Alexandre III adreçà una carta al bisbe de Lleida, Guillem, en què confirmà la possessió dels béns i dels drets que abans depenien de la seu de Roda d'Isàvena i dels béns i drets situats en terres acabades de conquerir, com Mequinensa o Fraga. S'hi feia esment de molts dels castells i de les esglésies que pertanyien a la catedral. També es feia menció d'allò que s'havia de fer arran de la construcció de nous oratoris i sobre el lloc on s'havien d'enterrar els parroquians.

Doc. 594 (1178, setembre, 5). Escrita a Frascati. Butlla "Quanto pro defensione". El papa Alexandre III confirmà al mestre del Temple les donacions fetes pel comte Ramon Berenguer IV, confirmades després per Alfons I, dels castells de Montsó, de Montgai, Xalamera i Barberà, de l'honor de Llop Sanç de Belchite i dels castells de Remolins i de Corbins. També, la cessió que feu del delme, dels rèdits i censos de les honors del comte i de la donació de mil sous cada any obtinguts a Osca i de mil sous més que provenien de Saragossa. També refermà el lliurament de la cinquena part d'allò obtingut arran de les cavalcades i expedicions en terres musulmanes. I, finalment, confirmà la cessió de la cinquena part de les terres conquerides als sarraïns i del delme que s'hi cobrava.

Doc. 600 (1179, març, 13). Escrita al Laterà. Butlla "Cum constet vos". El papa Alexandre III confirmà a Arnau de Torroja, mestre del Temple a la Provença i a Hispània, les donacions que feu Ramon Berenguer IV, les donacions fetes per Alfons I, l'acord que hi hagué amb el bisbe de Lleida pel que fa a les almúnies de Castellans, l'església de Sant Joan de Montsó, els delmes, primícies i defuncions respecte a la diòcesi de Lleida. I també sobre l'almúnia de Tamarit de Llitera i l'almúnia de Sant Jaume de Xalamera, els delmes i primícies de la Llitera i a propòsit de la donació de diversos castells. També confirmà la concòrdia

signada entre Sanç d'Aragó i el seu fill, Pere, i el bisbe Ramon Dalmau. I, així mateix, confirmà la possessió de diverses esglésies.

Doc. 604 ([1179], juliol, 24). Escrita a Segni. Butlla "Ex transmissa". El papa Alexandre III adreçà una carta a l'arquebisbe de Tarragona i al bisbe de Lleida davant la queixa de l'abat i el convent de Poblet pel fet que un grup de lleidatans havia anat a Mont-roig (Baix Camp), havia entrat en un celler on havia begut i vessat vi, i hi havia calat foc, tant a la casa com al celler. Els danys causats en aquest celler de Poblet s'havien valorat en tres mil sous. Establí que s'havien de pagar aquests diners i que, si no ho feien, els que hi havien participat havien d'ésser excomunicats o bé havien de caure en interdicte, segons el grau de participació en el fet.

Doc. 605 (1179, juliol, 27). Escrita a Segni. Butlla "Cum controversia". El papa Alexandre III adreçà una carta a Esteve, bisbe d'Osca, on confirmava les decisions preses amb relació a les esglésies de Barbastre, Bielsa, Gistau i Alquèssar, d'acord amb la sentència del papa Eugeni III.

Doc. 636 ([1159-1181], maig, 23). Escrita a Túsculum. Butlla "Adversus venerabilem". El papa Alexandre III adreçà una carta a l'arquebisbe de Tarragona i al bisbe d'Osca per tal que advertissin el bisbe de Lleida que no s'apropriés de les esglésies d'Almenar, Aitona, Albelda i Sant Martí de Lleida, que —malgrat ésser situades dins la seva diòcesi— pertanyien a l'església de Santa Maria de Solsona.

Doc. 637 ([1159-1181], maig, 24). Escrita a Túsculum. Butlla "Querela dilectorum". El papa Alexandre III adreçà una carta a l'arquebisbe de Tarragona i al bisbe d'Osca, a causa de les queixes del paborde i dels canonges de Santa Maria de Solsona, pel fet que el bisbe de Lleida s'apropiava amb violència dels delmes de la torre de Santa Maria. Fins i tot, s'hi assenyalava que els homes d'aquest lloc foren maltractats. A més, també s'hi esmentava que s'agafaven d'una manera injusta els delmes dels domenges del comte d'Urgell. I, encara, actuant contra els privilegis establerts, el bisbe s'atribuïa els delmes de les terres rompudes recentment o novals.

Doc. 640 [1177-1181]. Butlla "Quotiens a nobis". El papa Alexandre III adreçà una carta al bisbe de Lleida, Berenguer. Establí que els canonges de la seu havien d'observar la regla de sant Agustí. En confirmà les possessions, a propòsit de l'església de Roda i dels monestirs d'Alaó i de Lavaix. Decidí també que l'església catedral de Santa Maria de Lleida era l'única baptismal, on es podien celebrar bateigs i núpcies. Assenyalava alhora que no es podien edificar capelles o oratoris dins dels termes de les parròquies, sense el permís del bisbe. També s'hi feia referència a la situació de tots aquells que havien estat excomunicats.

Doc. 694 ([1185], maig, 29). Escrita a Verona. Butlla "Significavit nobis". El papa Luci III s'havia assabentat que el bisbe de Lleida havia ocupat d'una manera violenta unes cases situades a Lleida, que Bernat de Pujalt havia donat a la catedral de Barcelona. Per aquest motiu, manà a l'arquebisbe de Tarragona que fes que fossin restituïdes al bisbe barceloní. Després d'haver-hi hagut aquesta restitució, si calia, l'arquebisbe podia escoltar les dues parts i prendre una decisió.

Doc 731 (1187, agost, 22). Escrita a Civitavecchia. Butlla "In causis que". El papa Urbà III manà a l'abat e Santes Creus [Hug II], Arnau de Galba, ardiaca de Vic, i Ferrer Gassell, sotscabiscol de l'església de Tarragona, que rebessin els testimonis de la causa que hi havia entre el bisbe i el capítol de Lleida i el mestre i els frares del Temple d'Aragó i de Catalunya, amb relació a la quarta part del delme d'algunes esglésies i sobre els danys que hi havia hagut.

Doc. 744 (1188, març, 4). Escrita al Laterà. Butlla "Controversias inter". El papa Climent III confirmà al bisbe d'Osca [Ricard] la sentència d'Eugeni III, pel que fa al plet que hi havia sobre les esglésies de Barbastre, Alquèssar, Bielsa i Gistau, i sobre els límits del bisbat d'Osca, la qual també havia estat confirmada per Alexandre III.

Doc. 749 (1188, març, 22). Escrita al Laterà. Butlla "Ea que". El papa Climent III confirmà els acords que havien conclòs, el mestre dels frares del Temple i el bisbe Guillem de Lleida, sobre els delmes, les primícies i les oblacions dels difunts al bisbat de Lleida, essent-hi presents l'anterior bisbe Guillem de Barcelona, el bisbe Pere de Saragossa i el cardenal Jacint.

Doc. 760 (1188, juliol, 15). Escrita al Laterà. Butlla "Perlatas ad sedem". El papa Climent III adreçà una carta al bisbe de Lleida [Berenguer] on assenyala-va que, a causa dels enfrontaments que hi havia entre l'Església de Lleida i el mestre Garcia de Lisa [de la castellania] d'Amposta i els hospitalers de Lleida, pel que fa als delmes, les primícies i les oblacions dels difunts, ambdues parts havien portat aquest plet a Roma, on havia estat jutjat pel cardenal Jacint i pel sagristà Arnau de Darnius de Girona, amb el consell del capellà papal, el canonge Guillem de Sant Ruf.

Doc. 801 (1191, juliol, 17). Escrita al Laterà. Butlla "Constitutus in". El papa Celestí III assenyala-va que el bisbe de Lleida, Berenguer, havia anat a queixar-se davant d'ell pel fet que l'arquebisbe de Tarragona tenia les esglésies del Vilosell i de Vinaixa, i que, a més, cometia altres injustícies. Davant d'això, establí que les dues parts s'havien de presentar a la seu apostòlica per obtenir una sentència.

Documents: 363, 364, 365, 369, 370, 371, 373, 381, 410, 412, 441, 455, 456, 457, 526, 536, 543, 545, 581, 594, 600, 604, 605, 636, 637, 640, 694, 731, 744, 749, 760, 801.

Cartes d'un cardenal o d'un bisbe

En la col·lecció diplomàtica que ara publiquem hi ha tres cartes fetes per un cardenal. Una és adreçada a l'arquebisbe Guillem d'Aush i ens permet saber que en aquell moment s'estava celebrant un concili a la ciutat de Lleida (doc. 399, any 1155). Les altres dues són adreçades al prior i als canonges de Lleida (docs. 534 i 795) i són destinades a confirmar els drets i les propietats que tenien. En parlarem d'una manera detallada més endavant.

Doc. 399 (1155, [abril]). Carta adreçada pel cardenal Jacint a l'arquebisbe Guillem d'Aush, mentre se celebrava un concili a Lleida, el mes d'abril de l'any 1155. En aquest escrit es tractaren temes relacionats amb el bisbe de Saragossa i amb l'església d'Alagón.

Doc. 534 (1172). Carta "Desiderium quod". El cardenal llegat Jacint adreça una carta al prior Arnau i als canonges de la catedral de Lleida en què confirmava les possessions que depenien del bisbe i dels canonges (que foren esmentades d'una manera detallada) i també confirmava els estatuts que havia donat el bisbe Guillem.

Doc. 795 (1191, febrer, 13). Carta "In perpetuum". El cardenal llegat Jacint s'adreça al prior i al capítol de canonges de Lleida. Confirmà les possessions que tenien o que podrien tenir en el futur. Confirmà que hi haguessin vint-i-cinc canonges. Confirmà també la donació feta per Ramon Berenguer IV dels delmes i les lleudes. Així mateix, confirmà la possessió de les diverses esglésies de la ciutat i d'algunes altres esglésies situades al bisbat. També establí que només es podien fer oratoris si s'obtenia el permís del bisbe.

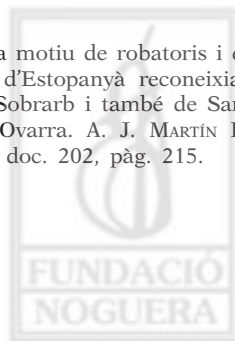
També incloem en aquest apartat una carta del bisbe Guillem. Entre els anys 1161 i 1171 (doc. 525), Guillem, bisbe de Lleida i de Roda, va concedir al prior de Roda d'Isàvena, Pere, que si algú prenia o inquietava les propietats i el bestiar que depenien d'aquest priorat de Sant Vicenç, ell el pogués castigar imposant-li una pena i, fins i tot, si calia, la censura eclesiàstica. Certament, és un reflex de la importància que tenien els animals en l'economia d'aquestes terres.²²

Documents: 399, 525, 534, 795.

Actes fundacionals, constitucions i documents importants de l'Església de Lleida

És convenient de diferenciar alguns documents molt notables que publiquem en aquesta col·lecció diplomàtica. Un dels documents més importants és l'anomenada *Constitució fonamental*, de l'any 1168 (doc. 477). S'hi establiren coses bàsiques per al futur del bisbat, com el nombre de canonges que hi havia d'haver (vint-i-cinc), els ingressos que havien de tenir aquests canonges, les diferents pabordies (o prepositures) que calia instituir i els béns

22. De fet, el bestiar era motiu de robatoris i d'enfrontaments arreu. Recordem un document en què Bernat d'Estopanyà reconeixia haver depredat les ovelles del monestir de Sant Victorià de Sobrarb i també de Sant Pere de Taverna, de Sant Just d'Orema i de Santa Maria d'Ovarra. A. J. MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática del monasterio de San Victorián...*, doc. 202, pàg. 215.

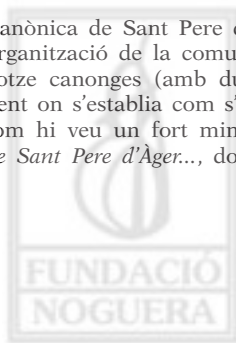
que en depenien, les almoines que s'havien de donar als pobres o bé les entrades que havia de rebre el bisbe.

Pocs dies més tard (doc. 478), es va redactar una altra constitució, que regulava aspectes relacionats amb l'alimentació.²³ S'hi establia allò que havien de menjar i de beure els canonges de la seu de Lleida. Era força detallada, per exemple, amb relació a la quantitat de forment, d'altres cereals i de vi que havien de prendre per dinar i per sopar; en parlarem més endavant. Això, però, només afectava els canonges de Lleida, fet que va crear un greuge amb relació als canonges de Roda. Per aquest motiu, l'any 1172 (doc. 533), s'establí que quan els canonges de la Ribagorça haguessin d'anar a fer gestions a Lleida o fossin cridats pel bisbe, també tindrien dret a alimentar-se en aquest refector de la seu i, d'aquesta manera, podrien menjar el mateix que prenien els canonges lleidatans (que en aquella època devia ésser força envejable).

Encara que sigui un tema molt diferent, ara també podem fer esment de dos documents excepcionals, relacionats amb la creació d'un hospital. L'any 1156 (doc. 400), Nicolau va donar un hospital a la seu i va jurar al bisbe fidelitat de boca i mans. Aquest hospital, situat a l'altra banda del pont de Lleida, havia estat fundat per ell. El bisbe va accedir que s'hi construís un oratori, que s'hi instal·lessin campanes (que havien de tocar quan ja ho haguessin fet les de la catedral) i també que hi hagués un cementiri (per als pobres, per als frares que hi vivien i per a llurs famílies).

Pel que fa a l'hospital de Nicolau, hi ha un altre document, de l'any 1162 (doc. 431). L'hospital per a pobres que Nicolau i la seva muller Salerna havien edificat a la riba esquerra del Segre havia estat destruït arran d'una inundació. Després, tal com assenyala aquest document de l'any 1162, se'n va edificar un de nou, a la vila de Palau de l'Horta. Nicolau i Salerna van prometre novament fidelitat al bisbe i es donaren ells mateixos a la seu de Santa Maria, juntament amb l'hospital. Per tot això, el bisbe i els canonges van acceptar l'esmentat Nicolau com a canonge i es comprometeren a alimentar-los i a vestir-los, a tots dos, dignament;

23. Curiosament, a la canònica de Sant Pere d'Àger, una mica més tard, l'any 1174, es feu un document d'organització de la comunitat canonical i de repartiment dels béns entre l'abat i els dotze canonges (amb dues prepositures). Dos dies més tard, es va redactar un document on s'establia com s'havia de distribuir el menjar als canonges, al llarg de l'any. Hom hi veu un fort mimetisme entre els dos processos. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, docs. 470 i 471, pàgs. 806-809.

tanmateix, també es concretava que ell i la seva dona s'havien d'estar al nou hospital.

I, encara, podem incloure en aquest apartat un document que certifica cessions fetes al si de l'Església lleidatana, com pot ésser el 531 (de l'any 1172), segons el qual el bisbe Guillem cedí al sagristà unes cases, tres vinyes i un camp. Malgrat això, també l'hem inclòs a l'apartat dedicat a les donacions.

Documents: 400 (hospital), 431 (hospital), 477, 478, 531, 533.

Memorials, inventaris i delimitacions

Hem agrupat uns quants documents dins la categoria de memorials. El primer, de l'any 1145 (doc. 366), recorda el judici celebrat, a petició del bisbe Dodó d'Osca i de Guillem de Roda, sobre la possessió de les esglésies de Barbastre, de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar; com hem dit, en considerar-se que la butlla del papa Urbà era falsa, el nou papa dictà sentència en favor del bisbe d'Osca. Fou una decisió que canvià el curs de la història del bisbat, a l'inici del govern del bisbe Guillem. El segon memorial tingué menys repercussió. És de l'any 1161 (doc. 420) i fa referència a una terra situada al terme del castell de Llaguarres, al Forn Calquer.²⁴ El tercer document (doc. 510), de l'any 1170, recorda el trasllat del cos del bisbe Ramon de Roda, promogut per Guillem, bisbe de Lleida, en què hi fou present el monarca Alfons I de Catalunya i Aragó. Encara, vers l'any 1182 (doc. 660), hi hagué l'inventari dels béns que tenia Pere de Talladell, que fou canonge i precentor de la seu de Lleida.

Entre l'any 1184 i el mes de juliol de 1185 (doc. 703), Pere de Puigverd, fill de Pere, va sol·licitar al bisbe de Lleida que fes de mitjancer en la disputa que tenia amb el mestre del Temple, Ramon de Canet, pel que fa a la possessió del castell de Barberà. S'hi esmenten les vicissituds d'aquest domini de Barberà, des dels primers intents de repoblar-lo, en època d'Arnau Pere (oncle del pare), fins al moment en què Pere de Puigverd en va poder prendre possessió. S'hi adjunten dos documents més antics (docs. 36 i 42, publicats en la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica). En relació amb aquest tema, cal assenyalar que s'ha conservat un document de l'any 1164, en què els templers van prestar a Pere

24. Certament, era un forn de calç. Vegeu: OC3 203.

de Puigverd —pare de l'autor d'aquest clam— un ausberg amb les defenses del braó del braç, del cap i un guant (“auzberg et unas braoneras et sua barbadora et son gant”). Si no el podia tornar, havia de donar cinquanta morabatins que quedaven avalats pels dominis que tenia a Barberà.²⁵ Aquest document fou signat per *Pere de Podio Vird* i pel seu fill *Pere de Poio Viride*. Assenyalem també que, l'any 1164, Pere de Puigverd —el pare— ja havia fet testament.²⁶ Sembla que ja havia mort l'any 1167, atès que el monestir de Poblet havia rebut com a deixa testamentària el delme de Barberà i el domenge (una terra dominical) de Pira.²⁷

Finalment, vers l'any 1192 (doc. 815), al final del període estudiat en aquesta segona part de la col·lecció dels documents dels bisbats de Roda i de Lleida, es va escriure un instrument on s'establien els límits —desitjats— del bisbat. El comentarem en un altre apartat.

Documents: 366, 420, 510, 660, 703 (i clam), 815.

Cartes de poblament

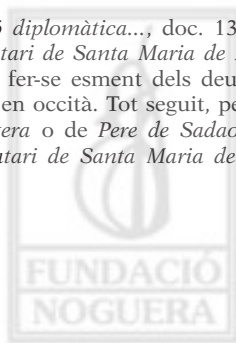
Les cartes de poblament són uns documents notables, molt importants si volem comprendre com s'esdevingué la repoblació del territori. Aquesta col·lecció diplomàtica n'inclou diverses. L'any 1162 (doc. 432), Guerau de Jorba, amb la seva dona i llur fill, van donar el terme del castell de Raimat, amb totes les seves pertinençes, a quinze pobladors, per tant a quinze famílies, que, en principi, només tenien l'obligació de lliurar els delmes i les primícies. Aquests pobladors, fins i tot, rebien drets sobre les pastures i les aigües. També s'establí que les famílies que s'hi instal·lessin en el futur també gaudirien d'aquests privilegis. Del lloc de Raimat en parlarem, d'una manera detallada, més endavant.

Esmentem també la carta de poblament de Selgua, lloc que ara depèn del municipi de Montsó, tot i estar situat a la riba dreta del Cinca (doc. 491, any 1169). Els seus habitants es regien pels usatges de Montsó. Pel que fa a aquest indret, Guillem

25. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 139, pàgs. 252-253.

26. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 268, pàgs. 211-213. És sorprenent que, a l'hora de fer-se esment dels deutes que tenia, se l'anomeni *Peire de Puigverd*, amb el nom escrit en occità. Tot seguit, per contra, es fa esment de *Pere de Ramon Ramon*, de *Pere de Ratera* o de *Pere de Sadaon*.

27. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 307, pàg. 238.

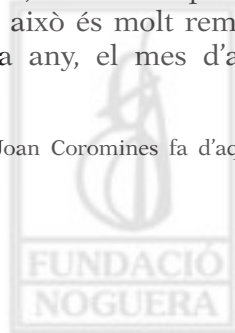
de Benavent i la seva dona es reservaven la jurisdicció sobre el castell i la població, sobre els forns i en relació amb la justícia. La gent que hi vivia havia de donar els delmes i les primícies a l'Església. També s'imposava com a condició que els pobladors havien de fer foc a les cases que edificuessin i que no podien vendre o empenyorar les possessions, almenys fins que no hagués passat un any i un dia.

L'any 1172 (doc. 535), el bisbe d'Osca va concedir als pobladors de la Vilanova de Montsó una "plaça" per a construir-hi cases, amb l'obligació de pagar cada any, per Sant Hilari, vuit diners o bé una lliura de cera. Aquesta concessió es pot relacionar amb les vendes de "places" que hi havia, en aquesta mateixa època, a Lleida, i que hem comentat d'una manera detallada més amunt; eren destinades a l'edificació de les diverses parcel·les de terra que incloïen. De fet, a Lleida, podien ésser terrenys on les cases havien estat enderrocades arran del setge; d'aquest tema en tornarem a parlar, detalladament, més endavant.

Així mateix, encara que també puguin ésser considerats uns establiments —n'hem parlat més amunt—, convé de fer esment de tres documents més. En primer lloc, de la concessió feta, l'any 1177 (doc. 584), a tots els pobladors del lloc d'Esplucs. Guillem, bisbe de Lleida i de Roda, d'acord amb l'ardiaca i prior, el cellerer i els canonges de Roda, els lliurà aquest lloc, a canvi que aquests pobladors donessin cada any deu cafissos de forment i deu cafissos d'ordi, a mesura de Montsó. El poble quedava sotmès al fur de Montsó. Els canonges de Roda retenien el castell, el domini jurisdiccional, la sisena part de totes les heretats, l'església amb els delmes i primícies, els forns i les calònies (o penes pecuniàries).²⁸

En segon lloc, el mes de febrer de l'any 1180 (doc. 612), Gil de Lascellas i la seva muller Ermessèn van donar, als prohoms de Montsó, una heretat al lloc anomenat Vallfarta, que s'estenia entre la séquia que anava a l'horta de Montsó i la via que es dirigia cap a Pins i Fraga. Ja n'hem parlat més amunt. Amb tot, podem subratllar que hom diu que —de fet, seguint una tradició dels agrimensors romans— ho van recórrer a peu i ho van afitar. Aquesta heretat s'havia de dividir, entre els que la rebien, com si fossin germans. Com hem dit, això és molt remarcable. Havien de donar al senyor del lloc, cada any, el mes d'agost, com a cens, dotze

28. Vegeu l'estudi que Joan Coromines fa d'aquest mot: DECLC2 443.

cafissos a mesura de Montsó, meitat de forment i meitat d'ordi. Hi hagué una alifara de catorze sous, set diners i una malla, i una entrada molt notable, de set-cents sous.

En tercer lloc, l'any 1182 (doc. 659), el bisbe va donar a deu homes un camp situat a Vilanova i a Palau de l'Horta, a la riba esquerra del Segre. Arran d'aquest establiment, el bisbe Berenguer imposà que havien de treballar les terres i que havien de fer-hi cases, situades, això sí, més amunt de la séquia de Fontanet. Restaven obligats a pagar cent sous i deu parells de gallines cada any. Cadascú d'ells es devia quedar una parcel·la de terra d'aquest camp, atès que s'establí que si qualsevol d'aquests deu homes (o dels seus successors) no pagava la part del cens que li tocava (deu sous i dues gallines) perdria la terra que havia rebut. Amb tot, segurament, alguns dels que la rebien, després, degueren sotsestablir la terra que se'ls va concedir.

Documents: 432, 491, 535, 584, 612, 659.

Carta d'exempció

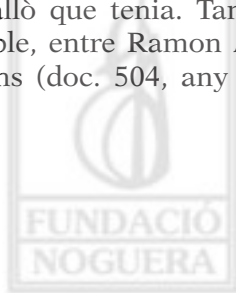
L'any 1176 (doc. 570), el bisbe Guillem va alliberar, segurament d'una manera temporal, les esglésies de Serradui, dedicades a Santa Maria i Sant Martí, del pagament del dret de cena. Ho feu, tal com consta al document, a causa de llur lamentable pobresa.

Document: 570.

Afillament, esponsalici o dot

L'aprofundiment en el coneixement de la història de les famílies i concretament de la història de les dones ha estat una de les grans aportacions que s'han fet en els treballs historiogràfics, al llarg dels darrers decennis. De fet, és un aspecte de la història social que havia restat massa oblidat. En aquesta col·lecció diplomàtica hi ha diversos documents que ens apropen a la vida quotidiana de la gent. N'hi ha alguns que centren l'atenció d'una manera molt especial en la vida familiar.

L'any 1146 (doc. 372), una dona anomenada Òria curiosament va afillar el seu germà Gil, la seva muller i llurs fills. A canvi de llur ajut, els donà tot allò que tenia. També hi ha diversos casos d'esponsalici: per exemple, entre Ramon Anglès i Ramona, la qual va rebre cent morabatins (doc. 504, any 1170), i entre Berenguer

de Boixadors i Dolça; la dona rebé béns per valor de dos-cents morabatins (doc. 565, any 1176). S'hi establí també que si ell moria abans que Dolça, els que heretessin els seus béns haurien de donar-li aquestes dues-centes monedes o, si no era possible, ella podria gaudir de l'usdefruit d'unes cases situades a la costa de Sant Joan i també de les vinyes que tenia a la torre de Boixadors, fins a la seva mort. A més a més, si tenien un fill, quan morís Dolça, aquest heretaria aquestes propietats. Trobem un altre document en què també es fa esment del dot marital, l'any 1182 (doc. 656): Arnau de Riubragós²⁹ lliurà a Ferrera, filla de Ferrer de Luga i Nina de Luga, una vinya situada a la partida d'Albarés, de la qual tenia el domini útil.³⁰ Per acabar, entre els anys 1175 i 1185 (doc. 709), Pere Sanç donà a la seva dona, Marta, unes fiances, amb relació al dot que havia aportat el seu pare, que era format per mil sous (en diners i en morabatins i, també, en blat, vaques, bous, eugues i moltons) i per un cavall valorat en tres-cents sous, per roba que valia dos-cents sous i per llurs despeses ("illas lurs dispisias"), valorades en dos-cents sous més.

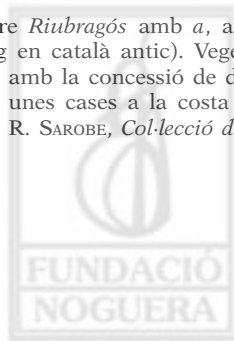
Documents: 372, 504, 565, 656, 709.

Infeudacions i concessions fetes a canvi d'un servei (o de diners)

Arran de la conquesta del territori de Lleida, hi va haver un procés de repartiment dels béns obtinguts. Hi ha documents que permeten intuir els pactes que hi hagué entre els diversos senyors. En primer lloc, entre els comtes de Barcelona i d'Urgell. I entre aquests comtes i llurs vassalls. En aquests repartiments trobem que hi participaren els senyors més importants, com els Cervera, els Montcada, els comtes de Pallars, els Jorba, etc. També descobrim que es tornaren ajuts que havien estat prestats per petits nobles o, fins i tot, per negociants o financers que, potser, havien deixat quantitats de diners a compte dels beneficis obtinguts quan s'assolís la victòria. Segons un document del fons de l'abadia de Poblet, l'any 1156, Arnau de Sanaüja tenia uns béns al terme i a la ciutat de Lleida, que va donar a Poblet; s'hi afirmava, tanmateix,

29. És preferible escriure *Riubragós* amb *a*, atès que aquest topònim significa 'riu fangós' (del mot *brac*, fang en català antic). Vegeu: OC3 110.

30. El podem comparar amb la concessió de dot feta, l'any 1166, per Arnau de Samet a la seva muller Dolça: unes cases a la costa de Sant Andreu i el domini útil d'unes terres al Segrià històric. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 151, pàgs. 267-268.

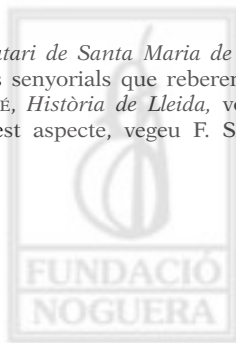
que provenien de la donació feta pel comte de Barcelona i per Arnau Mir, comte de Pallars.³¹ Certament, en els documents que publiquem, trobem més d'una vegada que es fa esment que un immoble provenia de la donació feta pels comtes, la qual s'havia esdevingut molt sovint arran de la conquesta de la ciutat.

Com és evident als documents conservats, els comtes van distribuir entre els senyors i cavallers que havien participat en el setge part de les terres i dels béns seents que s'havien obtingut. D'altra banda, tal com hem comentat, d'una manera potser sorprenent, moltes vegades no es crearen noves unitats d'explotació, ans es van aprofitar les mateixes unitats que ja hi havia abans de la conquesta de l'any 1149, que incloïen, per exemple, unes cases a la ciutat i unes terres a la seva rodalia immediata. Fins i tot, algun cop es feia esment del nom de l'antic possessor islàmic.³² Això ens porta a pensar en un procés de repartiment que no s'ha conservat per escrit (com s'esdevingué més tard a Mallorca i al País Valencià) i que, potser, no fou planificat d'una manera tan ordenada, però que no es va produir tampoc, en absolut, d'una manera improvisada: de fet, segurament, es pensà i pactà cas per cas, de vegades, com hem dit, fins i tot abans que s'entrés dins la ciutat.

Centrem l'atenció en alguns documents fets pels senyors feudals. L'any 1157 (doc. 404), hi hagué una donació, a Berenguer de Plandolit i als seus germans, d'unes cases a la Cuirassa i d'una almúnia al Segrià. Encara que no es digui clarament, els beneficiaris havien de restar al servei ("ad nostrum servitium") dels donadors, que eren Guillem Ramon (de Montcada), els fills, Guillem i Ramon, i el germà, Ot, que s'havien beneficiat del repartiment que hi hagué arran de la conquesta de l'any 1149. Hi havia hagut, en el moment de la conquesta, la donació, com acabem de remarcar usual, d'un habitatge a la ciutat i d'una almúnia a la seva rodalia. De fet, al mateix document, hom reconeix que aquest fou un dels cinquanta lots (de casa i terres), "ipsas quinquaginta", que havia rebut el comte d'Urgell, arran del repartiment de la ciutat un cop acabat el setge.

31. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 184, pàg. 157. Pel que fa a les principals famílies senyorials que reberen béns o controlaven dominis en aquest territori, vegeu F. SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. 2, pàgs. 297-299.

32. Amb relació a aquest aspecte, vegeu F. SABATÉ, *Història de Lleida*, vol. 2, pàg. 295.

L'any 1157 (doc. 405), trobem una altra donació fruit d'un acord feudal. Arnau Berenguer (d'Anglesola) i els seus fills i nets donaren a Arnau Rufaca i a la seva muller el lloc de Mollerussa.³³ Fins i tot, s'acordà com s'havien de pagar les despeses que calia fer per bastir-hi una fortalesa. Aquestes terres provenien "per aprisionem parentorum meorum" (d'Arnau Berenguer).

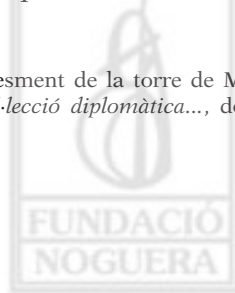
Una mica més tard, l'any 1163 (doc. 439), Guerau de Jorba, juntament amb la seva muller Saurina i el fill, donaren a Berenguer de Camporrells el castell de Raimat, amb el seu terme. A canvi d'esdevenir l'home de Guerau, se li concedí la meitat de tot allò que s'obtenia en aquest castell, llevat del que provenia del prevere, del batlle i de les questes. Se li van cedir, també, els estacaments, el destret i el manament. Per la seva banda, Berenguer de Camporrells es comprometia, amb els seus homes, a participar en les hosts i les cavalcades, en les corts i en els plets. Sorprèn comparar aquest document amb la carta de poblament, concedida un any abans pel mateix Guerau de Jorba i Saurina als quinze pobladors del lloc de Raimat (doc. 432), on no es feia esment de cap d'aquests drets (o abusos) jurisdiccionals.

Amb relació a la Ribagorça, també trobem cessions que segurament tenen unes característiques semblants. L'any 1164 (doc. 442), Garcia Isarn de Vilanova va donar a Pere At Guillem i a la seva muller una honor a la vall de Terrassa (a prop de Roda d'Isàvena), com a recompensa dels nombrosos serveis que li havia fet i pels que encara li hauria de fer en el futur.

De vegades, la relació feudal és més difícil de descobrir, encara que s'intueix. L'any 1167 (doc. 466), Berenguer de Boixadors donà a Bernat de Talladell una terra plantada de vinyes, situada al terme de Lleida, al Segrià, a la torre de Boixadors. A canvi, Bernat de Talladell havia de restar al seu servei ("ad meum servitium"). Malgrat això, en certs aspectes, aquest document sembla un contracte d'establiment, com molts dels que hem descrit més amunt.

Amb relació al territori de Lleida, trobem, l'any 1178 (doc. 595), un cas semblant, quan Pere de Cervera feu lliurament a Bernat de Gàver de tots els drets que tenia al lloc de Tabac ("Avin Tabac") i al seu terme. Ho va cedir com a alou, com a recompensa dels grans serveis que li havia prestat l'esmentat Bernat de Gàver ("prop-

33. Trobem un primer esment de la torre de Mollerussa, vers l'any 1148 ("torre de Molleruza"). R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 14, pàgs. 97-99.

ter magnum servicium”). Uns anys més tard, el 1181 (doc. 629), Arnau de Cervera va confirmar la cessió feta pel seu germà, Pere de Cervera, a Bernat de Gàver, amb relació a aquestes terres de Tabac (situades al terme de Montoliu de Lleida).

Un darrer cas. No sabem exactament la relació que hi havia entre Guillem d'Espunyola —el que feia la concessió— i Arnau de Mafet, Bernat de Puigrodon i Nina (doc. 675, any 1184). Es parla de la concessió d'una honor. Alhora, però, s'hi diu que han d'actuar —han de servir el senyor— com els altres veïns que viuen al terme del castell dels Arcs, que ja han rebut d'altres heretats. Els que reberen aquestes terres pagaren la quantitat molt notable de quatre-cents vuitanta sous.

Documents: 404, 405, 439, 442, 466, 595, 629, 675.

TERRITORIS ESTUDIATS

En la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, d'acord amb el contingut dels documents que hi publicàvem, vam centrar l'atenció sobretot en les terres de la Ribagorça, incloent les terres altes (sobretot les valls de Benasc o de Barravés), les terres mitjanes (la vall on s'alça la mola de Roda i l'*oppidum* de Sant Esteve del Mall o també la vall de Llaguarres i Lasquarri) i les terres més meridionals (vers Tolba, Benavarri i les contrades de les salines d'Aguilaniu i Jusseu). També vam interessar-nos per la comarca del Cinca Mitjà, al voltant de Montsó, de Fonts o, més cap al sud, d'Esplucs. Malgrat que la capital de la comarca és a Montsó, cal tenir present que el Cinca esdevingué la frontera no tan sols entre dues realitats culturals ans també entre dues administracions eclesiàstiques, com veiem ja clarament en els documents escrits durant la nova etapa que començà vers l'any 1145, gairebé amb l'inici del bisbat de Guillem Pere.

Pocs anys després de la conquesta de Lleida i de Fraga (any 1149), fou l'inici d'una nova fase de la història del bisbat de Roda que, des d'aquest moment, ja tingué com a capital la ciutat de Lleida, acabada d'ocupar pels exèrcits dels comtes de Barcelona i d'Urgell. Derrotats els antics habitants d'aquesta ciutat, va caldre organitzar, en gran part damunt d'unes ruïnes, un nou espai urbà i, alhora, a l'entorn de Lleida, calgué reorganitzar també un espai rural, periurbà. Com veurem, s'aprofitaren moltes coses, però també se'n crearen moltes altres de bell nou. A continuació, primerament parlarem d'una manera breu de les contrades de la Ribagorça, el Cinca Mitjà i la Llitera i, després, centrarem l'atenció en les noves terres acabades de conquerir, que, a la segona meitat del segle XII, s'estaven colonitzant: la ciutat de Lleida, amb el terme que en depenia, i també el territori proper a la capital de la Catalunya de ponent.

La Ribagorça

En la part primera d'aquest diplomatarí vam aprofundir en el coneixement del territori de la Ribagorça, sobretot a partir de l'anàlisi de la documentació del fons de la seu de Roda. Hi vam diferenciar les valls septentrionals de les valls que eren més centrals, on hi havia la seu de Roda d'Isàvena.³⁴ Vam comprovar que la catedral de la Ribagorça tenia notables drets a la vall de Barravés, on s'alçava un monestir dedicat a sant Andreu, i a Llesp, on els bisbes s'hi exiliaren uns decennis arran d'una asseifa andalusina. Hi vam diferenciar també les terres orientals de les terres del mig i de les terres de ponent. Les primeres, les orientals, eren organitzades al llarg de la Noguera Ribagorçana i del riu de Queixigar. Hi havia el monestir d'Alaó, estretament lligat a la seu de Roda, i el castell de Montanyana, esmentat en diversos documents. Una mica més cap a ponent, hi trobem les poblacions de Tolba, Benavarri, Lluçars i Monesma. Aquest sector oriental era fronterer amb la diòcesi d'Urgell. Les terres que podem considerar com a terres del mig se situaven al llarg de la vall de l'Isàvena i fins a l'És-

34. Vegeu: J. BOLÒS, "Castell i vila de Roda" (urbanisme). *Catalunya Romànica*, vol. XVI: *La Ribagorça*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, pàg. 386-387. Pel que fa a la Ribagorça: G. TOMÁS FACI, *Montañas, comunidades y cambio social en el Pirineo medieval. Ribagorza en los siglos X-XIV*, Presses Universitaires du Midi i Prensas de la Universidad de Zaragoza, Tolosa, 2016; estudi fet a partir de la tesi doctoral llegida l'any 2013.

sera. Hi descobrim Roda, on s'alçava encimbellada la catedral, i també el monestir d'Ovarra, Serradui, Sant Esteve del Mall i, més cap al sud, els termes de Lasquarri, Llaguarres i Güel. A la vall solcada per l'Éssera, hi havia els llocs de Cavallera, de Perarrua, de Fontova i de Castre, en tots els quals els bisbes i canonges de Roda hi tenien drets. Finalment, ja al sector més occidental, a la vall del Cinca, hi havia Terrantona i algunes altres poblacions sovint esmentades en el fons documental, com Montclús, on, excepcionalment, hi vivia una notable comunitat de jueus. Més cap a ponent, hi havia les poblacions d'Alquèssar i de Barbastre que, com hem vist, a l'inici del govern del bisbe Guillem Pere, passaren a dependre de la diòcesi d'Osca.

En alguns dels documents fets durant els anys en què foren bisbes Guillem Pere i Berenguer (1143-1192), també trobem esmentats aquests llocs. Malgrat tot, cal assenyalar que hi ha una tendència a conservar-se sobretot documents relacionats amb les valls centrals. Gairebé no hi ha cap document que es pugui relacionar amb les valls septentrionals, malgrat la interessant donació reial de l'any 1182 (doc. 647), en què es feia esment de les mines d'argent ("meneram argenti") de la vall de Benasc. Tampoc no n'hi ha gairebé cap amb relació a les valls occidentals, llevat d'un acord de l'any 1185, relacionat amb uns molins de Cavallera (doc. 701) i un document relacionat amb Troncet (doc. 385). Per contra, en trobem alguns que afecten les zones orientals, per exemple de Lluçars (doc. 497), de Monesma (docs. 380 i 713) o de Tolba (doc. 423). Si seguim una mica més cap al sud, hem de fer esment d'un document relacionat amb el lloc de Baells (doc. 437), poble actualment situat a la comarca de la Llitera.

En canvi, d'una manera lògica, hi ha força documents que s'han de relacionar amb el territori de Roda. Alguns fan referència a la mateixa població (doc. 779) o al seu entorn immediat (doc. 564). N'hi ha uns altres, relacionats amb uns molins, que hem de suposar que cal situar en un lloc ubicat al costat de l'Isàvena (docs. 433 i 486). Finalment, se'n conserven alguns que fan referència a diferents indrets del seu terme: Rialb (doc. 422), "Coma de Tosca" (doc. 666) o bé "el Torrent" (doc. 375).

També, hi ha alguns documents que ens apropen a Serradui (*Sadarrui*, doc. 368; *Sadarrue*, doc. 570), a Sant Esteve del Mall (doc. 720), a Vilacarle (*Villa Carlle*, doc. 419) i, ja al vessant de l'Éssera, a la vall de Terrassa (*Terraça*, al municipi de la Foradada

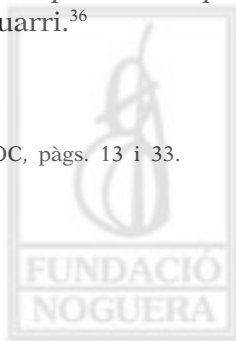
del Toscar, doc. 442). Així mateix, s'han conservat instruments que ens mostren béns dels termes de Güel (*kastro Gudel*, doc. 426), de Lasquarri (493, 642; vers Oliviadre o *Oro Vethere* i Visallonga o *Avellana*, docs. 416, 447, 471) i de Llaguarres (*castrum Laguearres*, docs. 420, 421, 459, 716, 741, 752). A continuació, ens atansarem a dos llocs ben documentats, situats a l'extrem sud d'aquestes contrades que, vers l'any 1000, encara eren terra de frontera.

Toponímia, documentació i fotografies aèries: Estaran. Al primer volum de la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, vam analitzar les característiques del paisatge de diverses poblacions de la Ribagorça. Ens fixarem en la coma de Coll Oliva (Fantova), de la Maçana (Güel) o en les comes de Lecina, en les feixes o terrasses d'Eroles, de Mont de Roda, de Lasquea i de Santa Maria de Güel, en els camps de Sant Pere de Llastonosa, en les franges de terra d'Esdolomada, en les formes concèntriques de Merli o en les formes circulars de Portaspana i d'Erdau (o Erdau). Ara veurem dos exemples més que permetran d'ampliar aquesta visió, amb relació a llocs documentats en aquesta nova etapa que començà l'any 1143.

Estaran és un vilar, un petit nucli de cases situat a uns tres quilòmetres al sud-oest de Llaguarres. Ens podem apropar a aquest indret des de diverses perspectives. En primer lloc, cal dir que, segons un document de l'any 1188 (doc. 741), Bernat de Llaguarres va donar al priorat de Roda, a part de moltes altres coses, una vinya situada al lloc d'Estaran ("loco ubi dicitur ad Astaran"). Una mica abans, entre els anys 1150 i 1161 (doc. 421), hi hagué una venda a Llaguarres i els testimonis foren Bonet Mir d'Estaran o Martí d'Estaran ("Bonet Mir de Astaran et Martin de Astaran"). Era un lloc, per tant, habitat. Podem completar aquesta aproximació a aquest indret amb allò que diu Joan Coromines. Considera que el topònim *Estaran* prové dels mots bascs *esto-aran*, la "vall de la cleda".³⁵ Això potser és rellevant pel fet de descriure'ns un paisatge, remarcant la importància de la ramaderia, però sobretot és important pel fet de reflectir una continuïtat en el poblament, que utilitzà un nom preromà, la qual cosa, d'altra banda, també trobem ben reflectida en topònims de poblacions més importants, com Llaguarres o Lasquarri.³⁶

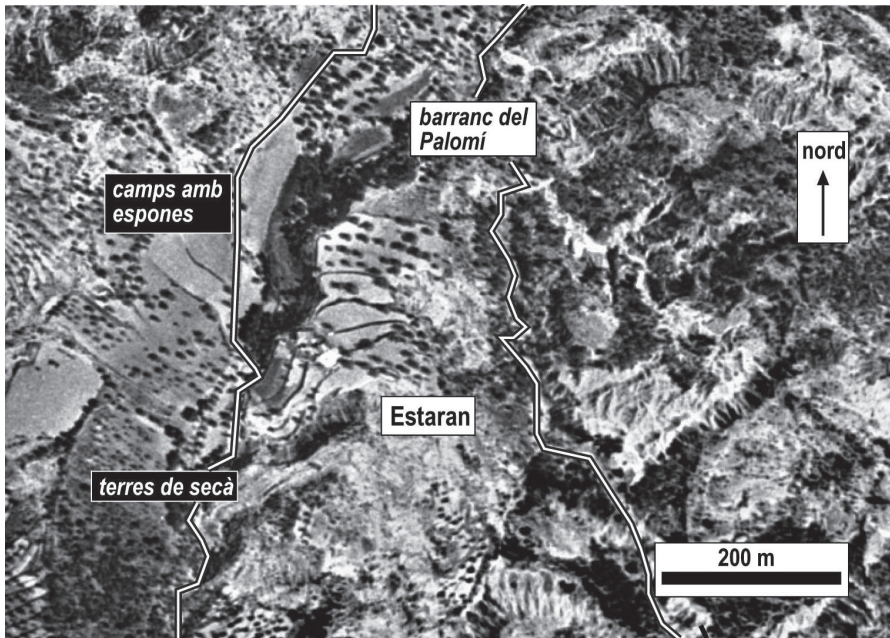
35. OC4 149.

36. Volum cinquè de l'OC, pàgs. 13 i 33.

Estaran és a uns 650 m d'altitud. Si ens fixem en les fotografies aèries, veiem unes cases situades al costat d'una riera, l'anomenat barranc del Palomí, prop d'unes roques i en un indret envoltat de diversos conjunts de camps, travessats per diversos marges. A l'est del barranc, les terres conreades s'estenen per unes 3,3 ha; a l'oest, per unes 6,2 ha. També hi havia boscs i espais per a pasturar el bestiar.

FIGURA 3
El vilar d'Estaran (Llaguarres)

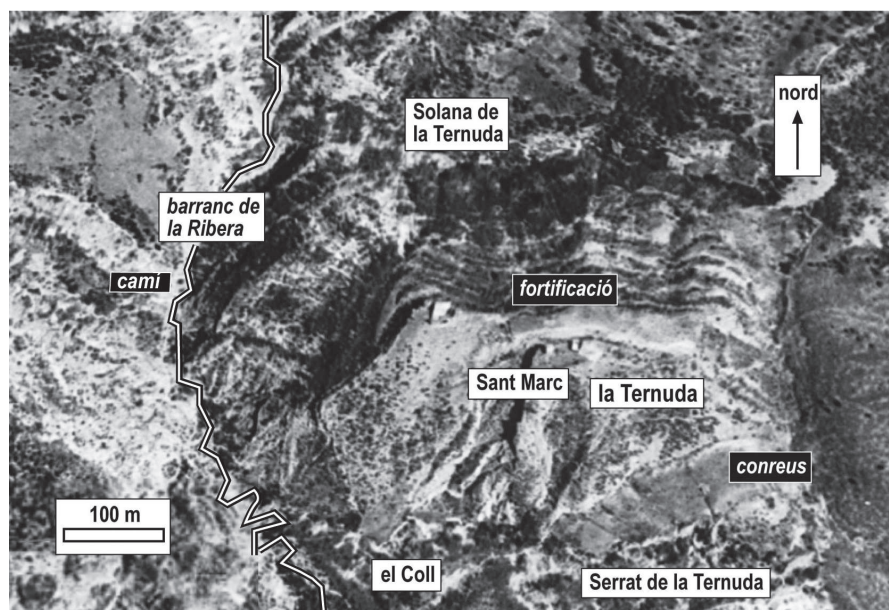
Llogaret documentat a la segona meitat del segle XII. En les fotografies fetes a mitjan segle XX, veiem una clariana de terra conreada, amb camps i diverses feixes o bancals. Un camí anava de nord a sud, al costat del barranc i dels camps, i un altre passava a l'est d'Estaran. Foto: © IGN (any 1956).

Toponímia, documentació i fotografies aèries: la Ternuda. Uns cinc quilòmetres a l'est d'Estaran, a una altitud d'uns 900 m, trobem la Ternuda (o Tornuda). Té unes característiques diferents. És situat en un lloc elevat, al costat del camí ramader del Coll, que comunica Lasquarri i Benavarri, la vall de l'Isàvena amb la vall de la riera de Calladrons. Podem suposar que en aquest indret

fronterer, a la segona meitat del segle XI, es va edificar una torre i potser algunes cases. En aquest cas, la toponímia ens parla, segons Joan Coromines, d'una 'torre nua', sola, que, a l'inici, es devia alçar en aquest pas estratègic.³⁷ Després, també hi hagué una església, dedicada a sant Marc, edificada ja durant el segle XII. Hi degueren haver algunes cases de pagesos i hi van viure uns senyors. La documentació ens n'aporta algunes dades. L'any 1166 (doc. 459), Montaner, fill de Guillem Bofill de la Ternuda, feu donació a Sant Vicenç de Roda d'un alou situat al terme de Llaguarres. En d'altres documents, també trobem mencions d'un Berenguer de la Ternuda (docs. 392, 570 i 584).

FIGURA 4

La Ternuda (Benavarri): una fortificació, una església i un hàbitat

El nom que rep aquest indret ens recorda que hi hagué una torre. La documentació escrita també diu que hi visqueren uns senyors. Era un lloc situat prop d'un coll, al costat d'una cabanera. Foto: © IGN (any 1956).

37. OC7 264.

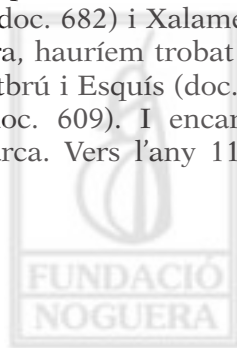

Els límits del terme actual de Benavarri permeten de delimitar l'espai que depenia d'aquest indret; potser unes 180 ha. Si hi cerquem les possibles terres treballades, veiem que, al sud, hi ha uns camps conreats fins al segle passat, amb una superfície de només 1,2 ha. Tot i que les extensions siguin escasses, hi ha altres espais on també hi pogueren haver terres de conreu, encara que ara no en resti cap record sobre el terreny. Al nord del turó de l'església i del castell, hi ha 0,5 ha i, a ponent del turó, com a màxim, 1,8 ha més. Cap a l'est, a l'altra banda d'un petit barranc, hi ha uns espais planers, de 5,1 ha i de 2 ha, que en algun moment es pogueren rompre i treballar. Encara, al nord, a la Solana de la Ternuda, hi ha un vessant, on possiblement hi hagué feixes o terrasses, amb una extensió d'unes 2 ha. En general, però, sempre eren terres de secà, força pedregoses i no gaire productives. Possiblement, però, per a la gent que vivia en aquest lloc, la ramaderia hi tenia força importància.

Les terres del Cinca Mitjà

El Cinca Mitjà fou el territori per on s'expandí el comtat de Ribagorça. D'acord amb la terminologia emprada per exemple al comtat d'Urgell, fou la terra de marca, que es podia contraposar a les valls dels Pirineus i dels Prepirineus. A la primera part d'aquesta col·lecció de documents de l'ACL, vam incloure força instruments relacionats amb Montsó i amb les poblacions que hi ha (o hi havia) a la seva rodalia.

Convé de diferenciar diversos sectors. En primer lloc, podem centrar l'atenció en la població de Montsó, on hi havia un castell molt notable i l'església de Santa Maria (docs. 535, 582, 664, 714, 729) i en la seva rodalia (docs. 415, 492, 542). Cal distingir també els documents que esmenten els pobles situats a la riba esquerra del Cinca, al nord de la Sosa, on s'alça la notable població de Fonts (docs. 415, 465, 566, 754). Encara a l'est, al costat del curs d'aigua de la Sosa, hi havia una almúnia anomenada *Torre Alba (doc. 765). A la riba dreta del riu que solca aquesta comarca de sud a nord, hi ha les poblacions de Selgua (doc. 491), Congel (docs. 415, 729), Estig (doc. 682) i Xalamera (doc. 392). Finalment, al sud, a la riba esquerra, hauríem trobat els llocs de Pui (o Puide-moros) (doc. 415), Montbrú i Esquí (doc. 374), Vallfarta (doc. 612) i l'almúnia de Pins (doc. 609). I encara un altre esment amb relació a aquesta comarca. Vers l'any 1176 (doc. 582), una dona

anomenada Toda feu una donació a Vilanova (potser vers Montsó), al costat del camí de Sant Esteve de Llitera; també s'hi feu esment novament del lloc d'Esquíus. Alguns d'aquests llocs ja van ésser estudiats a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica (per exemple Congel, Xalamera o Puidemoros). Més endavant, estudiarem d'una manera més detallada indrets com Vallfarta, Pins i l'urbanisme de la població de Fonts.

La Llitera, el Baix Cinca i la Noguera

Entre la vall de Montsó i la rodalia de Lleida hi ha la comarca de la Llitera. A l'edat mitjana, els seus límits no eren pas exactament iguals que els límits de la comarca actual, atès que s'estenia més cap al sud, fins molt a prop de la ciutat de Lleida. Mentre que, fins a l'any 1143, hi ha molt pocs documents que en facin esment, pel que fa al període que estudiem ara, que abasta fins a l'any 1192, ja en trobem bastants. També trobem alguns documents que parlen de llocs actualment situats a la comarca del Baix Cinca, que té com a capital Fraga, ciutat que obrí les seves portes el mateix dia en què es rendí Lleida.³⁸ Sovint són instruments que alhora també fan referència a poblacions del Cinca Mitjà.

Durant el període que estudiem, com ja hem comentat, hi hagué un fort i prolongat enfrontament entre els templers de Montsó i els bisbes de Roda i de Lleida, en relació amb diverses localitats situades en aquestes comarques. Pocs mesos abans de la conquesta de Lleida (any 1149, doc. 376), ja se signà una concòrdia entre el bisbe i el mestre del Temple pel que fa a les poblacions de Montsó i de Tamarit de Llitera. Els enfrontaments degueren continuar i, l'any 1154 (doc. 391), s'establí allò que pertanyia als templers. Trobem que en aquest document d'acord s'esmentaven llocs situats al Segrià i a prop de Montsó, i també nombrosos indrets ubicats a les comarques de la Llitera i el Baix Cinca. Alguns d'aquests llocs, com Vallobar, Tamarit o Xalamera, encara ara són habitats; molts d'altres s'han abandonat i de vegades els noms s'han perdut. En aquest mateix moment, el bisbe cedí l'almúnia de Sant Jaume de Xalamera, a canvi d'unes almúnies situades a Tamarit de Llitera

38. Pel que fa a la història del paisatge del Baix Cinca: Jacinto BONALES, *Traces d'un passat llunyà. El Baix Cinca (1200 aC-1149 dC)*, Institut d'Estudis del Baix Cinca IEA, Fraga, 2018.

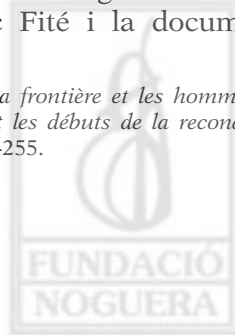
(doc. 392). Encara, més endavant, l'any 1160, hi hagué una nova concòrdia amb relació a molts béns i drets, entre els quals hi havia l'almúnia d'Orriols, situada a l'oest del terme de Tamarit (doc. 415). I les tensions no s'acabaren, atès que, l'any 1173 (doc. 542), hi va haver un nou acord entre el bisbe, els canonges de Lleida, el mestre del Temple i els frares de Montsó sobre qui havia de rebre els delmes i les primícies de les almúnies de la Llitera i del terme de Montsó, des de Tamarit i Sant Esteve de Llitera fins als termes d'Albalat de Cinca i de Saidí.³⁹

Amb relació a la comarca de la Llitera, també hem de fer esment d'una cessió feta per Gombau de Camporells, l'any 1163 (doc. 437). Quan encara era canonge, feu una donació a Baells, completada per la donació de Pere de Talladell de la meitat d'una almúnia situada en aquest lloc. En el document 472 (any 1167), també es menciona un capmàs situat a la vila de "Castelló", que és molt possible que fos Castellonroi (o potser Castelló de Farfanya). Sembla que Gombau de Camporells també fou rector de Santa Maria de Tamarit i, com a tal, va rebre, per part d'uns senyors d'Estopanyà, Tamarit i Finestres, el delme que es cobrava sobre els sarraïns i els cristians que vivien en aquesta població que és la capital de la Llitera (doc. 487).

Esplucs era part de la Llitera. Aquest lloc ja havia estat conquerit i és documentat uns decennis abans (doc. 104, any 1089). L'any 1176 (doc. 573), hi hagué un acord entre Gombau de Santa Lecina (a la riba dreta del Cinca) i els canonges de Roda amb relació a Esplucs, a unes almúnies que hi havia en aquest lloc, i a una altra almúnia anomenada de *Torre Alba. L'any 1177 (doc. 584), el bisbe cedí les terres del terme d'Esplucs (*Esplugs*) als pobladors que hi vivien, a canvi de rebre cada any una important quantitat de forment i d'ordi. En parlarem en altres apartats. En la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica ja vam fer mapes de l'entorn del lloc d'Esplucs; en aquesta segona part, també ens aproparem a altres indrets de la comarca de la Llitera, com Orriols, les poblacions de Tamarit i de Baells, i la rodalia de Camporells, on trobem una bonica coma o fondal.

A la població d'Àger hi hagué una notable canònica. Ha estat estudiada per Francesc Fité i la documentació de la col·legiata

39. Vegeu: Ph. SÉNAC, *La frontière et les hommes (VIIIe-XIe siècle). Le peuplement musulman au nord de l'Ebre et les débuts de la reconquête aragonaise*, Maisonneuve et Larose, París, 2000, pàgs. 252-255.

fou publicada per Ramon Chesé.⁴⁰ Malgrat que la vall d'Àger no depenia del bisbat de Roda o de Lleida, hem de fer esment d'una butlla papal d'Alexandre III, en què es demanava al bisbe lleidatà que protegís l'església dedicada a sant Pere, a Àger (doc. 474).

La conquesta de Lleida

A la primera part d'aquest diplomatarí, vam parlar d'una manera detallada de la conquesta de les terres de la Ribagorça meridional, del Cinca Mitjà i de la Llitera. La conquesta de les ciutats de Lleida i de Fraga, l'octubre de l'any 1149, va tenir, lògicament, una gran repercussió en la història del territori que estudiem. A continuació farem un breu esment del procés de conquesta i sobretot ens remetrem a les recerques que han aprofundit en l'estudi d'aquest tema. El 24 d'octubre del 1149, caigueren en mans comtals les ciutats de Lleida i també de Fraga, que s'havien rendit alhora després d'ésser assetjades. El setge havia durat uns quants mesos. Cal assenyalar que, curiosament, abans de la conquesta, ja es començaren a repartir les propietats, les cases i les terres, dels vençuts. Ens adonem que, per part dels homes dels comtes de Barcelona i d'Urgell, hi havia un fort coneixement d'allò que tenien els que eren vençuts, que molts cops no eren pas unes persones anònimes.

Amb relació a aquest tema, podem llegir la *Història de Lleida*, de Josep Lladonosa, on es descriuen d'una manera detallada els preparatius del setge i de la conquesta.⁴¹ L'any 1147, ja hi havia hagut la concessió d'una carta de poblament a Almenar, lloc situat vint quilòmetres al nord de la capital.⁴² Com hem esmentat més amunt, el 25 de maig de 1148, el comte de Barcelona va signar un pacte amb Ermengol VI sobre com s'havien de repartir el poder i els béns després de la conquesta de la ciutat. A la primavera de l'any 1149, segurament Ramon Berenguer IV es va establir a

40. FRANCESC FITÉ, *Reculls d'història de la Vall d'Àger. Període antic i medieval*, Centre d'Estudis de la vall d'Àger, Àger, 1985; RAMON CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*, Fundació Noguera, Barcelona, 2011.

41. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 119-123.

42. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 64, pàg. 105. S'hi fa esment de "omnes almunias quas infra terminos ipsius castris fuerunt sive adhuc erunt" i també de "ipsa turre Sancte Marie Solsone cum suo termino". Se n'esmenten les afrontacions.

Gardeny amb la intenció de començar el setge.⁴³ No entrarem en més detalls; copiem simplement una frase de Josep Lladonosa: “un setge que va durar més de set mesos havia de donar peu a sagnants combats i a actes d’extremada ferocitat [...]. La mateixa expressió recollida a la carta de poblament on el comte-sobirà concedia als nouvinguts tant la part construïda com la destruïda de la ciutat, és ben eloqüent”.⁴⁴ Com hem dit, el 24 d’octubre Lleida va capitular. I, com hem comentat, l’existència de tantes “places” és un bon reflex de la importància de les destruccions.

El dia 30 d’octubre de 1149 s’esdevenia la dotació de la catedral de Santa Maria de Lleida per part del comte Ramon Berenguer IV (doc. 377). Hi foren presents l’arquebisbe Bernat de Tarragona i els bisbes Guillem de Barcelona i Berenguer de Girona, que consagraven l’edifici. També hi eren els bisbes Bernat de Saragossa i Llop de Pamplona. A més, hi trobem una bona representació de la noblesa catalana: Ponç de Cervera, vescomte de Bas, Ramon de Pujalt, Guillem Humbert, Arnau Mir, comte de Pallars, Guillem Ramon de Montcada, dàpifer, Berenguer de Torroja, Galceran de Pinós, Guillem de Cervera, Guerau de Jorba, Arnau Berenguer d’Anglesola, Berenguer Arnau, Bernat de Bell-lloc, Arnau de Ponts, Guillem de Castellvell i Guillem Ibilot.⁴⁵

En aquest document fundacional, com ja hem comentat, el comte donava al bisbe els delmes i les primícies de la ciutat i del territori de Lleida. També lliurava totes les esglésies de la ciutat de Lleida (anomenades fins aleshores mesquites) i de tot el seu terme i territori. Donà, així mateix, totes les esglésies que hi havia als pobles (“in villis”) i als castells, de tot el bisbat de Lleida —de fet, de les terres que havia rebut i que havia aconseguit recentment—, amb tots els delmes, primícies i pertinences. Segurament, es diferenciava el bisbat “nou”, les terres que acabaven d’ésser

43. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 119-121. També: J. LLADONOSA, *La conquesta de Lleida*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1961.

44. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 122. De fet, els setges llargs moltes vegades només perseguien el desgast, la fam i la misèria dels assetjats, i els combats no sovintejaven. Tanmateix, en aquest cas, les destruccions que hi hagué a la ciutat, després de la conquesta, foren prou evidents.

45. Alguns d’aquests noms també són esmentats arran de la conquesta de Tortosa; és així, per exemple, en el cas de Guillem Ibilot. Vegeu: A. VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtūša i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Universitat Autònoma de Barcelona – Universitat de València, València, 2001, pàg. 49. Pel que fa als Anglesola: Th. W. BARTON, *Victory’s Shadow. Conquest and Governance in Medieval Catalonia*, Cornell University Press, Ithaca i Londres, 2019, pàgs. 126-130, 176-189.

conquerides, del bisbat “vell” (per on s’estenia l’antiga diòcesi de Roda). Com hem assenyalat més amunt, les cessions, de fet, afectaven només les terres “noves”.

Aturem-nos un moment en un document que no fa referència directament a la seu episcopal. El mes de gener de 1150, fou concedida la carta de poblament de Lleida per part de Ramon Berenguer IV i d’Ermengol VI.⁴⁶ Tots dos donaren als habitants de la ciutat les cases, els horts i “totam civitatem Ilerde, tam constructam quam destructam, tam infra muros quam extra muros”, per tal que hi fessin cases (“mansiones”). També donaren tot el territori de la ciutat “tam cultum quam eremum”, per tal que hi tinguessin cases i possessions. Havien de tenir les cases i les heretats “sicut unicuique vestrum eas dabimus per cartas nostre donationis, per alodium proprium et franchum”. Com hem dit, testimonia el fet que hi havia hagut un repartiment organitzat del territori. També els donà els prats, les pastures, les fonts, els boscs i la llenya, la caça, l’aigua, i va permetre que llur bestiar pogués pasturar i anar d’un lloc a l’altre (“omnia vestra pecora pascenda et conducenda”). Els eximí de pagar lleudes i usatges, a Lleida i al seu terme. Tampoc, cap senyor, castlà, veguer o batlle no els podia sotmetre a cap força o destret, ni sobre les persones ni sobre els béns. També s’establí com s’havia d’actuar en casos de violència, robatori, impagament de deutes o adulteri. Així mateix, s’hi feia esment d’una cúria i també dels prohoms de la ciutat.⁴⁷

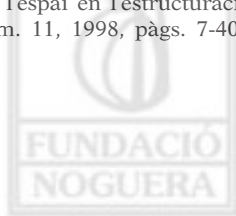
Després de la conquesta, hi hagué el repartiment del poder d’acord amb la ideologia feudal. Segons el pacte signat el mes de maig de l’any 1148, el comte d’Urgell esdevingué, pel que fa a Lleida, feudatari del comte de Barcelona. Per sota seu, trobem Guillem Ramon de Montcada i, sota d’aquest, Guillem de Cervera.⁴⁸ Després de la conquesta, aquests feudataris es repartiren part de les terres. A més de disposar del domini sobre castells i torres, sobre terres i jurisdiccions, tots ells també es beneficiaren de drets sobre els delmes.⁴⁹ Ja hem comentat els enfrontaments que hi hagué, per aquest motiu, entre l’Església de Lleida i els com-

46. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 79, pàgs. 129-132. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 125-127.

47. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 79, pàgs. 129-132.

48. F. SABATÉ, *Història de Lleida...*, pàg. 222.

49. Pel que fa a la importància de la xarxa de castells termenats a l’est de Lleida: F. SABATÉ, “La castralització de l’espai en l’estructuració d’un territori conquerit”, *Urtx. Revista Cultural de l’Urgell*, núm. 11, 1998, pàgs. 7-40.

tes d'Urgell, els Montcada, els Cervera o els Jorba. D'altra banda, com hem vist, el comte de Barcelona concedí als pobladors de la ciutat immunitat amb relació a la lleuda, un impost que gravava l'entrada de mercaderies a les ciutats i viles. Mantingué, però, els tributs que havien de pagar tant els sarraïns com els jueus.

La ciutat de Lleida i el seu terme

Més endavant, en uns altres apartats, parlarem d'una manera detallada sobre la ciutat de Lleida, conquerida pels exèrcits de Ramon Berenguer IV i Ermengol VI, a la fi de l'any 1149. Un percentatge important dels documents fets entre l'any 1149 i el 1192 fan referència a la ciutat, a les diverses parròquies, a les "places", les cases, els obradors o els hospitals d'aquesta urbs. La documentació permet de descobrir com es va construir de nou una part de la ciutat, qui vivia dins les seves muralles, quins eren els oficis de la gent de Lleida, quina era la relació entre l'Església i la població lleidatana, etc. Aquests documents són una font important pel que fa a aquesta primera etapa de la història de la ciutat a la baixa edat mitjana; després, amb relació als darrers segles medievals, el nombre de fonts conservades i la riquesa d'aquestes fonts ja va créixer moltíssim, com vam poder comprovar en estudiar, per exemple, l'urbanisme i la societat dels segles XIV-XVI.⁵⁰

En aquesta documentació relacionada amb Lleida, trobem també força documents que fan referència a llocs situats a prop dels murs de la ciutat, a la banda exterior, forana. Cal pensar que certs indrets que, potser, en època andalusina, eren ravalers urbans, van poder restar defora de les muralles de la ciutat dels darrers segles medievals. Així, podem parlar de sectors com el de Rovals i de Sant Tomàs, de Sant Hilari, de Sant Gili o de Sant Salvador; a l'oest i al nord de la ciutat. També eren molt a prop del nucli habitat, encara que fora, les hortes de Fontanet, situades a l'altra banda del Segre. Amb relació a aquest sector ubicat més enllà del pont, de vegades es fa esment dels llocs d'Albarés, de Vilanova, de Palau o de Grenyana. A la perifèria urbana, cap al nord, hi havia encara la partida de Pardinyes o, cap al sud, el turó de Gardeny i les partides de la Palomera i de Rufeia. En parlarem al llarg de les properes pàgines.

50. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 139-270.

A causa de la importància que té, més endavant estudiarem d'una manera detallada els esments fets als documents sobre el terme urbà i sobre les diverses partides de terra que hi hauríem trobat. Estudiarem d'una manera detallada la història del paisatge d'aquest territori periurbà. En aquest primer moment, fins a l'any 1191, se n'esmenen encara poques: Pardinyes, Boixadors, Montcada, Rufeà, la Palomera, Vallcalent, Fontanet, etc.; amb tot, ben segur que n'hi devia haver d'altres que ja tenien un nom que les diferenciava. Per contra, la documentació feta a la fi dels segles medievals ja permet de fer una reconstrucció acurada de totes les partides que hi havia i que, en gran part, han perdurat fins a l'actualitat (i que, de vegades, poden tenir un origen més antic).⁵¹

Segons parer de F. Sabaté, el terme de Lleida es va establir vers l'any 1155. En aquest moment, restaren dins del gran terme lleidatà els llocs d'Artesa, de Grealó i de Vinatesa. Més tard, el 1174, es va acordar la partió entre el Segrià històric o primigeni i el terme d'Alguaire.⁵² Pel que fa a aquestes lluites per concretar els límits és molt interessant el document anomenat *Termini antiqui civitatis Ilerde*, publicat i estudiat acuradament per Garcia Biosca, que comentarem més avall.⁵³ És un text interessant atès que aporta moltes dades sobre els topònims que existien en època islàmica, encara que és ben segur que, com s'ha assenyalat, fos fet per tal de justificar uns termes poc reals, en un moment en què eren discutits per part de les poblacions veïnes.⁵⁴

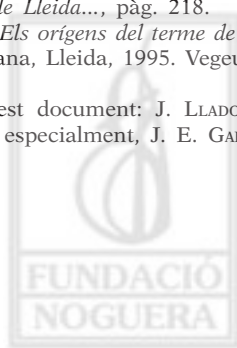
El terme de Lleida era fragmentat sobretot en les demarcacions de diverses torres, que en molts casos eren herència de les antigues almúnies o dels *'abrāğ* (plural de *burğ*). Després de la conquesta, es degueren construir nous habitatges damunt dels edificis vells. En aquesta zona d'influència urbana, hem de distingir un sector septentrional, que rebia el nom de "Segrià" i que coincidia bàsicament amb les terres regades per la séquia Major de Segrià.

51. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 299-325. Pensem, per exemple, en la partida d'Alpicat o la de Fontanet lo Curt, que estudiarem més endavant.

52. F. SABATÉ, *Història de Lleida...*, pàg. 218.

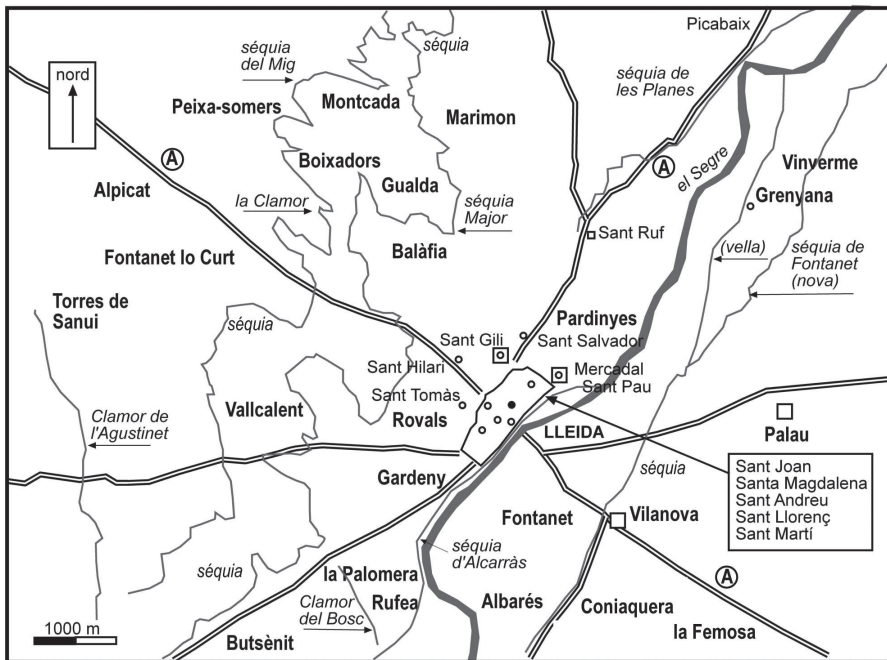
53. J. E. GARCIA BIOSCA, *Els orígens del terme de Lleida. La formació d'un territori urbà (s. XI i XII)*, diari La Mañana, Lleida, 1995. Vegeu també: Th. W. BARTON, *Victory's Shadow...*, pàgs. 113-114.

54. Amb relació a aquest document: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 77-79. Consulteu també, especialment, J. E. GARCIA BIOSCA, *Els orígens del terme de Lleida...*

La majoria de les torres d'aquest sector passaren a dependre dels templers de Gardeny. Més a prop de la ciutat, també hi trobem les possessions dels Montcada i dels Boixadors. En la resta del terme de Lleida, també trobem una fragmentació de l'espai en partides de terra, molt sovint amb una almúnia o una torre al bell mig; evidentment eren una herència del passat. És així, per exemple, amb relació a Pardiniyes, Rufeia, Fontanet, Albarés, Coniaquera, Palau, Vinatesa, etc. En parlarem més endavant d'una manera detallada.

FIGURA 5
El terme de Lleida

La ciutat de Lleida s'alça a la riba del Segre. De la ciutat surten diverses vies, moltes de les quals són molt velles (algunes coincideixen amb la centuriació *Ilerda A*). Al voltant, dins del seu terme, hi havia esglésies, hàbitats i nombroses partides de terra. Mapa: J. Bolòs.

Per cloure aquest apartat creiem que és important de recordar l'existència del document anomenat *Termini antiqui civitatis*

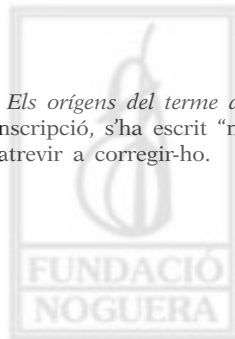
Ilerde. És un text excepcional que, com hem dit, fou estudiat acuradament per Joan Eusebi Garcia Biosca.⁵⁵ Certament, aquest text, escrit vers l'any 1170, era presentat com un intent de reconstruir els termes de la ciutat de Lleida que hi havia abans de la conquesta de Ramon Berenguer IV i d'Ermengol VI, encara que, de fet, perseguia justificar les pretensions que en aquell moment tenien els dirigents de la ciutat. Malgrat aquest fet, és un document molt interessant a causa de la gran quantitat d'informació que ens aporta amb relació a molts dels aspectes que tractem al llarg de les pàgines d'aquest estudi. Ens hi podem atansar i cridar l'atenció sobre diferents aspectes.

A continuació farem una llista de les afrontacions que hi ha esmentades. Sempre que sigui possible, posarem al costat el topònim actual. Adonem-nos que comença la llista amb noms situats al nord-est de la ciutat. Després el límit se'n va cap a l'est, cap al sud i cap a ponent. Finalment, s'esmenten topònims ubicats al nord de la ciutat, fins a tancar el perímetre.

- “*ipsas Penellas que fuerunt de filiis de Calahug*”
- “*turrem Abihumet*”: torre andalusina
- “*turrim d'Algar que fuit de Xataui*”: torre andalusina
- “*turrem d'Albulei, sotum de Corbins*”: torre andalusina; Corbins
- “*turris de Merana, que fuit de Çayda*”: torre andalusina
- “*turris de Picabaj et alia turris*”: torre andalusina; Picabaix
- “*carrariam que vadit ad Corbins*”: camí de Corbins
- “*ipsum Morral*⁵⁶ *qui est subtus Corbins*”
- “*Noguera*”: la Noguera Ribagorçana
- “*ortum qui fuit d'Avinfamar*”: terra irrigada andalusina; potser la Mitja Horta
- “*ultra Sicorim*”: Segre
- “*villam de Aquilar*”: al terme de Vilanova de la Barca
- “*ipsas Petinas de Vallach, que sunt inter Termens et Aquilar*”
- “*turrim de Çaharig*”: torre andalusina; Safareig (terme de Bellvís)

55. J. E. GARCIA BIOSCA, *Els orígens del terme de Lleida...*

56. Per un error de transcripció, s'ha escrit “moiral”. De fet, ja se'n va adonar Garcia Biosca, però no es va atrevir a corregir-ho.

- “turrim de Sagas”: Sogues
- “turri d’Albaxig, turris dels Archs”: torre andalusina; canvi de nom; els Arcs
- “Belvis”: Bellvís
- “Caten”: Gatén
- “turri d’Avinabita, turris de Pedrillons”: torre andalusina; canvi de nom
- “Cidamon”: Sidamon
- “Hospital”
- “morrall de Carraçumada, Portel”: canvi de nom
- “ipsam Madrigueram”
- “portel prope Miralcamp”: Miralcamp
- “Femosam”: la Femosa
- “Tuneta”: Juneda
- “Turris Grossa, que fuit de Monof; fuit dominicatura regis”: torre andalusina; Torregrossa
- “turris d’Avin Pelach, que fuit d’Annalaçdeb de Ilerda”: torre andalusina
- “turris de Ramon Roig, que fuit d’Alboatab de Ilerda”: torre andalusina
- “turris d’Avinaçalon que modo vocatur d’Albaç”: torre andalusina; Vensilló, lo Bas
- “rivus de Femosa”: la Femosa
- “serram de Portel”
- “Velosel”
- “turrim d’Avinabita”: torre andalusina
- “riu de Set”: riu de Set
- “Portel Roig”
- “Turres”: Torres de Segre
- “Çudanel”: Sudanell
- “turres que sunt in medio, cum suis terminis”
- “val de Bovera”: Bovera
- “Monmeneç”: Montmeneu
- “Maçalcoraix”: Massalcoreig
- “Monfredel”: Montfred

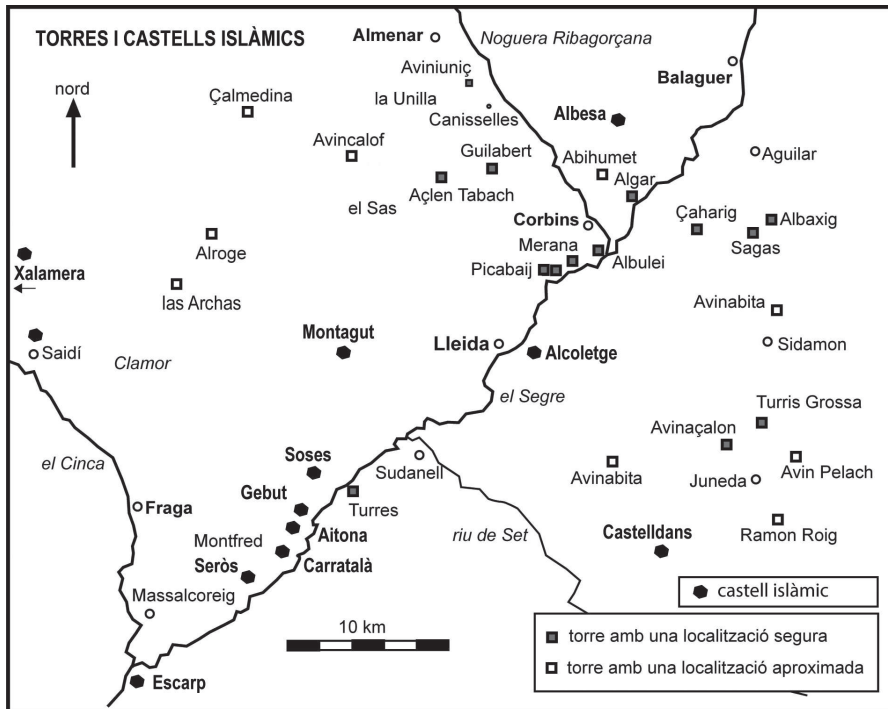
- “Casteillon qui est super ipsa bataylla de Fraga”
- “clamorem que est inter Çaydi et Fraga”: clamor entre Saidí i Fraga; clamor de Vallmanya
- “turrin de las Archas”
- “turrin da Alroge”: torre andalusina
- “turrin de Çalmedina”: torre andalusina
- “ascendit de clamore, per serram Petrosam”
- “ipsum montem qui est in capite de serra Petrosa”
- “Sas”: el Sas
- “termini de Tamarit et de Almenara”: termes de Tamarit i d'Almenar
- “turrem que est in Sas et fuit d'Avincalof”: torre andalusina
- “d'Avinsigri”
- “d'Avinfortunyols”
- “petras que sunt super ipsam turrin”
- “Alguayra”: terme d'Alguaire
- “Unilla”: clot de la Unilla
- “collata de turre d'Açlen Tabach”: torre andalusina; Tabac
- “turre de Guilabert”
- “Almenara la Veylla, fuit d'Avinfere”
- “turris d'Aviniuniç”: torre andalusina
- “Vacariça”
- “Avacanicelas”: Alcanís
- “els Quadros”
- “Abalachin”
- “Moreillon”
- “las Molas”
- “casas d'Abdalaçiç, prope Petriç”: el Pedrís (Alguaire)
- “turres de d'Abdagag”: torre andalusina
- “d'Avin Baxir”

A la fi del document (del qual només s'ha conservat una transcripció), s'assenyala que hi era present el bisbe de Lleida, Guillem (“dominus Guillelmus Ilerdensis episcopus”). A més, per part del rei, hi havia *Dodo de Alcalá* i Jafia, el seu batlle. Per la banda del comte d'Urgell, hi assistiren Guillem de Montcada, Bertran de

Tarascó i Joan d'Albesa, el seu batlle. A més, s'hi afirmava que fou escrit per Arnau, prior de Lleida ("Arnaldus, Ilerdensis prior, qui hoc scripsit").

FIGURA 6
Torres esmentades als *Termini antiqui civitatis Ilerde*

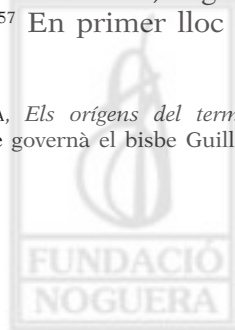

A la ciutat de Lleida, vers l'any 1170, encara es conservava el record d'on eren situades algunes de les torres (*abrāḡ*) que hi havia, al seu voltant, abans de la conquesta de l'any 1149. Alguns cops es feu esment del nom del possessor que la tenia en època andalusina; de vegades, ja havia canviat de nom.

Mapa: J. Bolòs.

Volem assenyalar diverses coses que es poden desprendre d'aquest document, que fou escrit, segons parer de J. E. Garcia Biosca, vers l'any 1170.⁵⁷ En primer lloc i potser és la més impor-

⁵⁷ J. E. GARCIA BIOSCA, *Els orígens del terme de Lleida...*, pàg. 40. De fet, concorda amb les dates en què governà el bisbe Guillem i amb les dates en què tenim documentat el prior Arnau.

tant, el gran nombre de torres que hi havia al voltant de Lleida. En segon lloc, que la major part d'aquestes torres ja existien abans de la conquesta comtal. Cal pensar que eren *'abrāġ* (pl. de *burg*, torre) que s'havien creat a l'entorn de la ciutat. Alhora també ens obliga a qüestionar-nos sobre l'origen de diversos noms de lloc. Certament, alguns foren creats després de l'any 1149 (com la torre de Guilabert, al Segrià històric). També hi ha un conjunt ampli de topònims que, encara que siguin romànics, hem de suposar que ja existien i que no foren creats després de la conquesta comtal (com probablement la Femosa, Montmeneu, Montfred, Riu de Set, etc.); potser corresponen a l'estrat lingüístic mossàrab, que trobem certament en topònims com Vinatesa o Vimpèlec. De fet, malgrat les limitacions que té aquest document —com va mostrar F. Sabaté—, és una font important si tenim present la gran quantitat de dades, que no es van poder inventar, que ens atansen a conèixer com era el paisatge en aquest territori lleidatà a l'època andalusina.

El Segrià històric

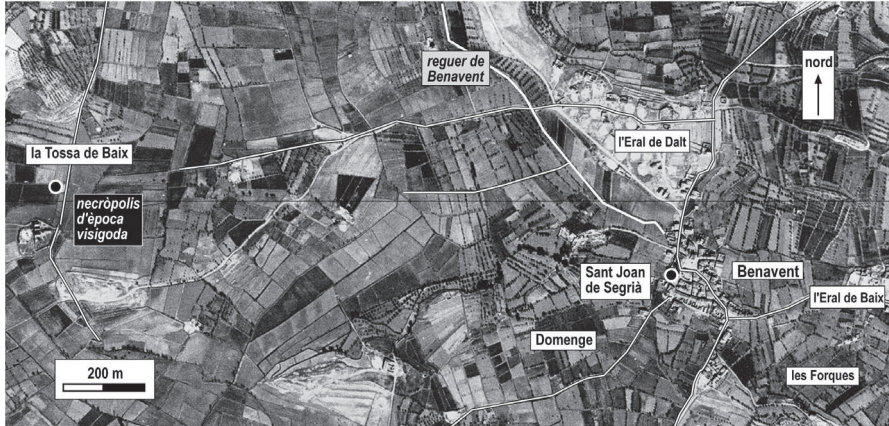
El primer cop que es fa esment del topònim "Segrià" ("pecia de Segria"), en la nostra documentació, és l'any 1161 (doc. 417). De fet, però, és un topònim que ja és mencionat molt abans, en altres fons documentals. El mes d'agost de l'any 1149, hom ja esmenta el Segrià ("in Segrian") i la torre d'Avincidel.⁵⁸ De fet, en aquest moment, encara no s'havia conquerit la ciutat. Evidentment, per tant, és un topònim que ja existia abans de l'any 1149. En documents fets molt poc després de la conquesta, hom diu, per exemple: "aludios que habemus in Segriano" o "alodium de Segria" (any 1151).⁵⁹ El Segrià, en aquella època, era bàsicament la contrada solcada de nord a sud per la séquia de Segrià (ara anomenada canal de Pinyana). Eren unes terres que, al llarg de la segona meitat del segle XII, en gran part passaren a dependre dels templers de Gardeny.

58. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 119, pàg. 112. Ramon Berenguer dona, al mateix possessor de la torre, "duos mansos intus civitate Ilerde".

59. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 33, pàg. 124. Ens hauríem de plantejar l'origen d'aquests noms de lloc que trobem usats molt poc després de la conquesta. Foren un invent dels nouvinguts que parlaven català o, més aviat, ja existien des d'abans de l'any 1149? Si acceptem això darrer, cal suposar que els devia utilitzar tota la població. És un tema que caldria estudiar més a fons.

FIGURA 7
Sant Joan de Benavent i la Tossa de Baix

Al “Segrià” s'alçava una església important, dedicada a sant Joan. Actualment és l'església del poble de Benavent. Poc més d'un quilòmetre i mig cap a l'oest, hi ha la necròpoli d'època visigoda de la Tossa de Baix, situada a prop d'Alcanís. Foto: © IGN (any 1956).

En aquesta contrada sembla que hi tingué una posició central l'església de Sant Joan de Segrià, situada a la població de Benavent. Aquesta església, “Sancti Iohannis de Segriano”, és documentada l'any 1159 (doc. 409), quan va rebre de Guillem de Benavent una terra situada a sota del temple. Evidentment és esmentada en la *Constitució fonamental* (any 1168, doc. 477): “preposituris Sancti Iohannis de Segriano”. Aquest mateix any 1168, la tornem a trobar esmentada (docs. 479 i 481). A prop d'aquesta església, hi havia, per exemple, un hort, que era situat al costat d'un braçal i de la via que unia Lleida i Albesa (doc. 409, any 1159). Aquesta església era ubicada en una cruïlla de camins. És impossible de saber què hi havia en aquest lloc abans de l'any 1149.

Hi ha diversos documents que parlen de béns situats al Segrià. Per exemple, l'any 1167 (doc. 468), foren venudes dues peces de terra ubicades en aquesta contrada, a sota dels molins de Garcia Linç⁶⁰ i al costat del camí que anava de Lleida cap a

60. Potser venia de la baixa Ribagorça o de la comarca de Barbastre. A Graus, vers l'any 1185, hi vivia un home anomenat *Garcia Galinz*, casat amb una dona que es deia *Tota*. A. J. MARTÍN DUQUE, *Colecció diplomática del monasterio de San Victorián...*,

Alguaire. Aquests molins també són esmentats en un document de l'any 1152. En aquesta data, Ramon Berenguer IV va cedir a Garcia Linç ("Garcia Liniz") un casal de molins que havia estat de Fresca, un musulmà ("illo mauro nomine Frescha"), i un altre casal al lloc de la "Voltorina"; eren al Segrià, a prop del camí que duia cap a Albelda.⁶¹ També trobem esmentats tots aquests llocs al llevador de comptes de Gardeny.⁶² Hi ha d'altres documents relacionats amb el Segrià i conservats al fons que publiquem, com la venda d'una terra, feta per un sarraí a Pere d'Almussara, l'any 1171, que era situada en aquesta contrada (doc. 515). Vers l'any 1182 (doc. 660), trobem l'inventari dels béns de Pere de Talladell, que era precentor de la seu: eren al Segrià i també en altres llocs (una vinya propera a Rovals, un celler i unes cases situats a Lleida o una honor ubicada a l'anomenat *Puig dels Penjats, "Podio Suspensorum").

Sense moure'ns del Segrià històric, podem recordar l'establiment d'una almúnia ("almuniam de Sigriano"), l'any 1174 (doc. 556), situada a prop de la torre Pallaresa (que correspon a l'actual Torrer-serona). És interessant que el bisbe Guillem afirmés que, tal com feien els homes del Segrià als templers de Gardeny, els que rebien l'almúnia havien de donar cereals d'acord amb les proporcions establertes en els dominis dels templers. Al bell mig del Segrià, l'any 1186 (doc. 719), els habitants de Torrefarrera feren diverses donacions a l'església de Santa Creu i al seu capellà; això va permetre que els canonges de Lleida i el prebost de Sant Joan de Segrià acordessin que hi havia d'haver un capellà a Torrefarrera i li concediren part de les primícies i de les defuncions cobrades en aquest lloc.

Amb relació al "Segrià" històric, podem esmentar també l'indret de Tabac. L'any 1178 (doc. 595), Pere de Cervera donà a Bernat de Gàver tots els drets que tenia a Tabac ("Avin Tabac") i al seu terme. Aquesta donació fou confirmada l'any 1181 (doc. 629). Molt

doc. 229, pàg. 241.

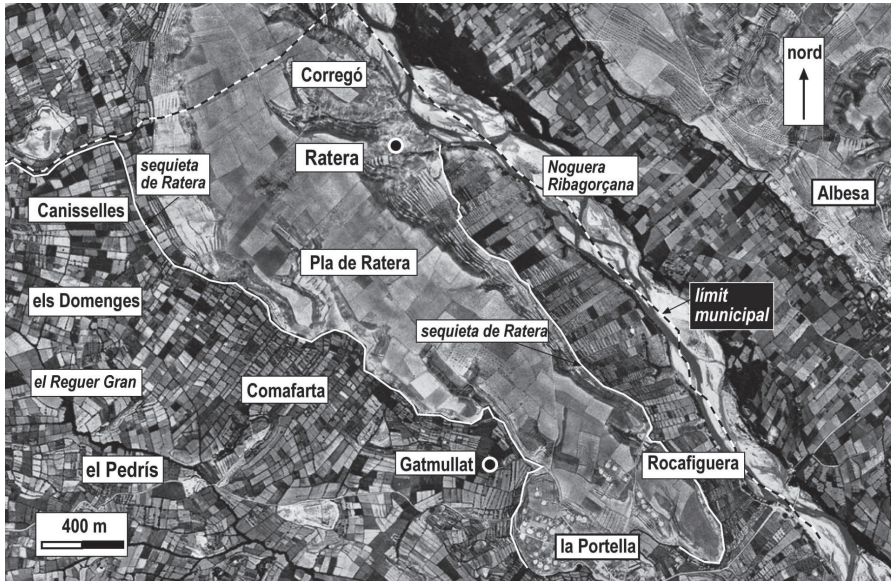
61. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 151, pàg. 135. Vegeu també: J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 16, pàg. 103. S'hi fa esment de la "via que vadit ad Albella" (Albelda) i també del "camino qui vadit ad Monson" (Montsó) i la "via que vadit ad Algrodera" (Alguaire); aquests camins passaven pel costat dels molins de Garcia Linç.

62. J. BOLÒS, "Paisatge i societat al «Segrià» al segle XIII", a *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'edat mitjana*, Publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pàg. 45-81. Estudi fet consultant ACA (ARB), Ordes Militars, Gran Priorat, 231/1.

abans, l'any 1156, ja es feu esment de la “turrem de Atabac”.⁶³ De l'indret de Tabac en parlarem més endavant, amb deteniment.

Figura 8
La partida de Ratera (Alguaire)

El lloc de Ratera devia ésser al costat de la Noguera Ribagorçana. Les seves terres es devien estendre cap al sud; en part devien ésser de secà i en part devien ésser irrigades. Foto: © ICGC (any 1956).

L'any 1171 (doc. 521), hi hagué una donació a la seu de Lleida d'un camp i d'una terra a la vila de Ratera. Aquest indret ja és esmentat l'any 1164 (doc. 441). Actualment hi ha una partida de terra que rep aquest nom, situada al terme d'Alguaire.⁶⁴ L'any 1187 (doc. 735), es feu l'establiment d'aquest mateix camp, per part del precentor de la catedral. Cal assenyalar que, aquest any, hi havia hagut la donació als hospitalers, per part d'Alfons I de Catalunya i Aragó, de “illam villam que Rateria dicitur”.⁶⁵ També cal tenir present que l'antic terme de la vil·la (o llogaret) de Ra-

63. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 71, pàg. 166.

64. Vegeu: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 211.

65. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 222, pàg. 351.

tera era més extens que l'actual partida; per exemple, la partida del Pedrís, situada més cap al sud-oest, també en formava part.⁶⁶ Així mateix, en depenia l'anomenada Comafarta ("Cumba Farta"), situada més cap al sud.⁶⁷ En aquest terme devien coincidir terres de secà i terres irrigades, potser al començament situades al costat del Reguer Gran i, després, a sota de la sequieta de Ratera.

A l'extrem septentrional del Segrià històric hi ha la població d'Alguaire. L'any 1157 (doc. 406), el bisbe donà als hospitalers les esglésies que hi havia a Alguaire i al seu terme ("castro que dicitur Algara"), amb els delmes i les primícies, i també els drets de sepultura. L'any 1173 (doc. 541), hi hagué un acord entre Guillem, bisbe de Lleida, i Pere d'Ofegat, amb relació al camp que hi havia davant de l'hospital d'Alguaire ("hospitaleme de Algaira"), que tots dos deien que era seu. Aquest document ja fou publicat per Jesús Alturo; com hem dit, la documentació primerenca del monestir santjoanista d'Alguaire va ésser acuradament editada, l'any 1999, per aquest historiador.⁶⁸

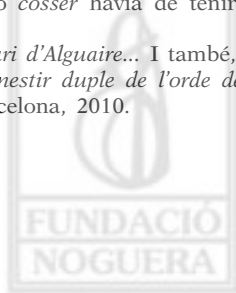
La plana de Lleida

Estudiem, en tercer lloc, un territori més ampli, que no sols inclou el terme de Lleida i el "Segrià" històric, ans que s'estén per la resta de la comarca actual del Segrià i per les terres de les comarques actuals situades més a llevant, vers Mollerussa i Tàrraga. Abans de l'any 1149, trobem molt pocs esments de la plana de Lleida. Per la banda cristiana, podem mencionar un document relacionat amb el lloc de Mafet, als Arcs (doc. 265). Per contra, ja s'han conservat força documents de la segona meitat del segle XII, que ens apropen a les comarques actuals del Pla d'Urgell i de l'Urgell.

66. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 58, pàg. 150. En un document ja tardà, de l'any 1217, es feu esment de la "turrem que vocatur de Ratera" (doc. 210, pàg. 306). Més tard, l'any 1222, hom menciona "unes domos infra villam de Ratera, ad toçal" (doc. 224, pàg. 327).

67. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 259, pàg. 366. L'any 1227 (doc. 265, pàg. 376), es feu esment d'un capmàs, d'una terra i d'una vinya "in villa et in termino de Ratera"; la terra i la vinya afrontaven "in braçal corsser, qui currit ad Portella". En aquest cas, potser, *corser* o *cosser* havia de tenir el significat de més important, el braçal principal.

68. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...* I també, la continuació: J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010.

És important de tenir present que gran part de l'espai conquerit es va organitzar en termes castrals, d'una manera semblant a allò que s'esdevingué a bona part de la Catalunya Nova. Alguns d'aquests castells ja existien abans de la conquesta, com podem veure que s'especificà en el pacte —potser fals— entre Avifilel i Ramon Berenguer III, de l'any 1120 (doc. 245).⁶⁹ En principi, s'hi esmenten les fortificacions més importants que hi havia en la taifa de Lleida: Xalamera, Saidí, Escarp, Seròs, Carratalà, Aitona, Gebut, Castelldans, Alcoletge, Albesa, *Efasta* (Enfesta?, vers Malpartit o vers els Pedregrals d'Almacelles) i Montagut (de fet, l'alcaid andalusí només es reservà Soses i els molins de Lleida). A part d'aquestes fortificacions, un percentatge important dels castells que hi ha a la plana lleidatana es degueren crear després de la conquesta. A partir de l'any 1149, trobem algunes altres fortificacions, en general amb un terme força reduït. De fet, com s'ha assenyalat, la conquesta va conduir a crear una organització de l'espai característica de les terres de frontera (de tota la marca, des del segle x), que encaixava bé amb les necessitats i els interessos de la societat feudal.⁷⁰ A continuació esmentarem alguns indrets i algunes contrades que són mencionats a la documentació.

Albesa. A la riba oriental de la Noguera Ribagorçana trobem el lloc d'Albesa, actualment a la comarca de la Noguera. L'any 1171 (doc. 519), Arsenda d'Espunyola donà a la canònica de Santa Maria de Bellpuig un capmàs al castell d'Albesa (“in kastro de Albesa”) i una sort d'alou al terme de la torre d'Alcaforra (o Caforra) (“turrem de Alchafórra”). El lloc d'Albesa també és esmentat en altres documents d'aquest diplomatarí, per exemple a l'hora de mencionar un camí que, des de la ciutat de Lleida, hi portava.

Raimat i Malpartit. El 5 de maig de l'any 1162 (doc. 432), Guerau de Jorba, juntament amb la seva muller i el seu fill, va donar el castell de Raimat (“castrum quod dicitur Raxmad”) i el seu terme a quinze pobladors, que reberen les terres per conrear i

69. Pel que fa a aquest document, F. Sabaté diu que s'han de contradir: “les interpretacions historiogràfiques que, massa crèdules vers documentació de veracitat més que dubtosa, imaginaven *Làrida* sota un governador autònom amb capacitat fins i tot per cedir al comte de Barcelona, el mateix 1120, el bo i millor del territori, extrem, però, desmentit per la documentació veritablement coetània” (F. SABATÉ, *Història de Lleida...*, pàg. 180). Certament, no és gaire lògic; amb tot, encara que el document sigui fals (amb quina intenció fou escrit?), les dades toponòmiques segurament no ho són. I, certament, els castells que hi són esmentats degueren existir.

70. F. SABATÉ, *Història de Lleida...*, pàg. 216.

també drets sobre les pastures i les aigües. Tanmateix, un any més tard (el novembre del 1163, doc. 439), el mateix Guerau de Jorba va infeudar aquest castell de Raimat a Berenguer de Camporrells, per tal que s'hi estigués; havia de rebre els "estachaments et districtum et mandamentum". Pel que fa a Raimat, encara trobem dos documents de venda i un d'empenyorament, amb relació a Pere de Llançacoll (docs. 658, 705 i 806), fets els anys 1182, 1185 i 1191. En tornarem a parlar més endavant.

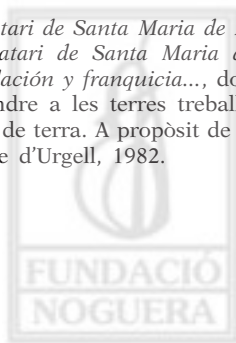
A l'est de Raimat (que ara pertany al municipi de Lleida), hi ha el terme de Malpartit (que actualment és part del municipi de Torrefarrera). En aquest lloc, anomenat, el segle XII, Castellblanc ("Castel Blanc", doc. 539, any 1173), la comtessa d'Urgell donà una parellada de terra a l'església de Sant Joan de Segrià i als clergues que hi vivien. Parlarem de Malpartit en altres apartats.

El Pla d'Urgell i l'Urgell. L'any 1147, ja es fa esment del "campo Maschanczano", el camp del Mascançà, que correspon, si fa no fa, a la plana d'Urgell. Aquest document fa referència al castell de Penelles ("Pennelas de Algaeiz"), que ha de correspondre a la gran partida de Barrepticat, que comentarem tot seguit.⁷¹ L'any 1157, trobem que, amb relació al lloc de Belcaire d'Urgell, hom diu que hi havia dotze parellades "in campo Mascancano", anant cap a Balaguer.⁷² Malgrat que gran part del Mascançà depenia del bisbat d'Urgell, a causa que la seu de Lleida hi tenia drets i terres, en farem un esment breu.

L'any 1157 (doc. 405), és esmentat el lloc de Mollerussa. Arnau Rufaca va rebre Mollerussa (que hom considerava que era al comtat de Barcelona), situat al terme castral d'Anglesola. L'any 1159 (doc. 408), Pere, per esdevenir canonge, donà la seva herència, formada per unes terres a Ofegat (*Offegad*) i un capmàs a Lluçà (*Luçano*), al terme municipal actual de Tàrrega; a més, cedí uns béns a la vila de les Pallargues (*Espallargas*). L'any 1161 (doc. 417), en un document comtal d'Ermengol VII, es feia esment de dues parellades i unes cases situades a Bell-lloc d'Urgell ("casas ad Bellloc"). L'any 1164, tornem a trobar documentat el lloc dels Arcs

71. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 111, pàgs. 106-107.

72. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 201, pàg. 170; J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 107, pàg. 159. Aquestes dotze parellades havien de correspondre a les terres treballades per dotze parells de bous, potser unes cent vint hectàrees de terra. A propòsit de Belcaire: Prim BERTRAN, *Belcaire d'Urgell. Perfil històric*, Belcaire d'Urgell, 1982.

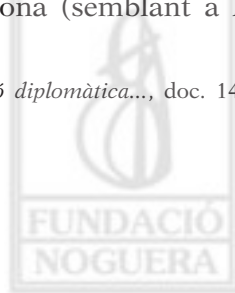
(doc. 445). Ramon de Mafet cedí en establiment la meitat de l'heretat que tenia al terme del castell dels Arcs (“castrum que vocatur Archis”), amb la condició que els que la rebessin s'estiguessin al castell dels Arcs i que hi treballessin les terres. L'any 1171 (doc. 519), és mencionat novament aquest lloc, arran de la cessió per part de la senyora Arsenda dels delmes i de diversos béns a la canònica de Santa Maria de Bellpuig. I, encara, finalment, l'any 1184 (doc. 675), hi hagué una venda amb relació a una honor situada al terme del castell dels Arcs (“castro de Archubus”).

Hi ha alguns documents publicats en altres fons que permeten conèixer les característiques d'alguns termes d'aquestes contrades, com el del Palau d'Anglesola. L'any 1147 o, potser, el 1148, un document d'Arnau Berenguer II d'Anglesola fa que sigui possible fer una reconstrucció de com era aquest territori: s'hi fa esment de Mollerussa (“torre de Molleruza”), de Fondarella (*Alfandarella*), de la *carrera* que anava a Lleida, de la torre de Novella i d'altres indrets.⁷³

Barretpicat (Bellvís i Tèrmens): testimonis d'un paisatge vell. Apropem-nos un moment al territori on hi havia el castell de Penelles d'Algaeiz (que cal no confondre amb l'actual municipi de Penelles, situat a l'est de Belcaire). Les afrontacions esmentades en aquest document fet l'any 1147 eren: Linyola, la torre d'Hug (potser les Tarroges), els Arcs (“pratis de Arcs”), les torres que hi havia a les Sogues, el Segre, vers Balaguer, el Penal i la Carbona (*Alcarbona*). Era una terra plena de torres, en part construïdes i també en part ja destruïdes. D'acord amb J. Coromines, aquest nom prové de *Barr-al-Picat* —que potser vol dir: als afores d'Alpicat.⁷⁴ No ens hi volem estendre massa; és un territori molt transformat arran de la construcció del canal d'Urgell. Amb tot, creiem que és molt important de cridar l'atenció sobre dos aspectes. D'una banda, cal tenir present que hem d'estudiar els camins, atès que són dels pocs elements que molt sovint s'han mantingut inalterats o poc alterats al llarg dels segles. A l'oest del puig de Barretpicat, veiem una via que va de sud a nord; coincideix, potser casualment, amb una orientació usual en aquesta plana de Lleida. Al nord d'aquest puig, hi ha un altre camí, segurament també vell, que va d'oest a est. Al sector occidental coincideix amb l'orientació de la centuriació de Guissona (semblant a *Ilerda B*).

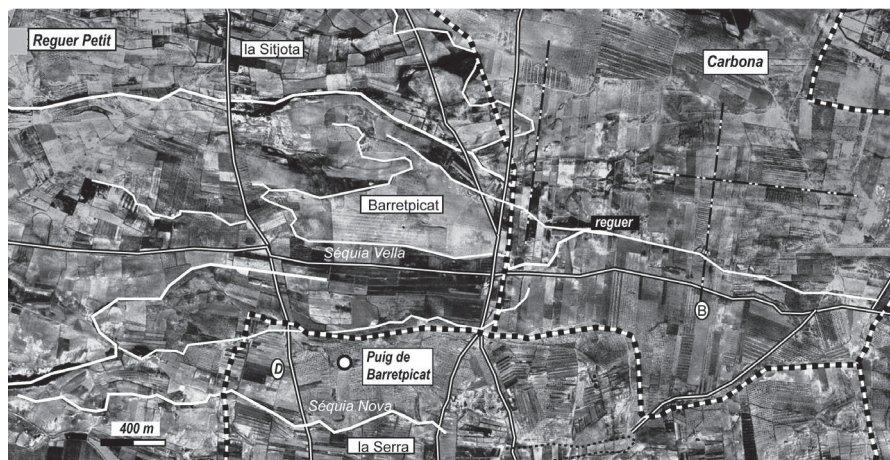
73. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 14, pàg. 98.

74. Vegeu: OC8 125.

Un altre element que és molt important per entendre el passat d'aquest territori són els reguers, els antics cursos d'aigua que hi havia abans de la construcció del canal d'Urgell. A ponent de la partida de Barretpicat, trobem la partida del Reguer i l'anomenat Reguer Petit. En les fotografies aèries fetes a mitjan segle xx, encara podem veure en alguns indrets el recorregut del reguer cap a l'est, que sovint resta traït per unes marques més fosques que solquen el terreny. Cal dir que, de vegades, el recorregut d'aquests reguers ha coincidit amb el de séquies o braçals del canal d'Urgell (com, per exemple, l'anomenada séquia Vella). També podem contraposar les llenques de terra conreada que hi havia al costat dels reguers (una mena de comes), amb les franges coaxials que cobreixen bona part del territori i que, en gran part, han d'ésser deutores de les transformacions esdevingudes al segle XIX (encara que puguin tenir una orientació que coincideixi amb alguna de les parcel·lacions velles). Centrem ara l'atenció en els documents que publiquem en aquest diplomatari.

FIGURA 9
Barretpicat (Bellvís i Tèrmens)

Malgrat els canvis esdevinguts arran de la construcció del canal d'Urgell, podem localitzar el lloc de Barretpicat, podem veure el recorregut dels camins vells que solcaven aquest territori i podem intuir per on passaven els reguers i on hi va poder haver uns espais irrigats primerencs. Foto: © ICGC (any 1956).

Les Garrigues. Trobem moltes vegades esmentat el tema dels delmes en la documentació d'aquesta època. En parlem en altres apartats. L'any 1170 (doc. 502), hi hagué la renúncia, per part d'uns membres de la noblesa, de rebre els delmes del terme dels Castellots (*Castellotz*), indret proper a la Floresta i situat actualment al municipi de les Borges Blanques. També trobem que es mencionen els delmes de Castellots (*Castellotis*) en dos documents fets l'any 1176 (docs. 577 i 578). Així mateix, en relació amb aquest tema, fem esment dels documents 544, 552 i 717 (dels anys 1173, 1174 i 1186), en què són anomenats els delmes de Castellldans i de Juneda (i també de Gebut i de Torres de Segre).

Recuperant el tema dels camins, diguem, per exemple, que, per un document conservat en un altre fons, sabem que, l'any 1152 (poc després de l'any 1149), es feu esment de la "carrera qui pergit ad Lerida", des de Castellldans.⁷⁵ Esmentem per acabar que, en relació amb aquesta comarca, al document 726 (any 1188), un testament, es menciona l'església de la Granadella, població situada al sud de les Garrigues. Més endavant, en el capítol dedicat al paisatge històric, centrarem l'atenció en l'urbanisme d'aquest poble que va néixer a l'edat mitjana, a recer d'un castell.

El Baix Segrià. Més enllà de Rufeà, des de les terres d'Alcarràs fins a l'aiguabarreig del Segre i el Cinca s'estén la contrada que podem anomenar el Baix Segrià. Per un document de l'any 1154 (doc. 391), sabem que els templers hi tenien el lloc de Remolins ("Remulins cum suo termino"). Amb relació als pobles situats en aquestes terres ubicades al sud-oest de Lleida, hem de fer esment del document 500, de l'any 1170, pel qual Guerau de Jorba va donar al bisbe els delmes d'Alcarràs, de Montagut, de Raimat i de Sudanell. També cal relacionar aquest document amb els enfrontaments que hi hagué entre el bisbe i els senyors pel que fa a qui havia de cobrar i quedar-se els delmes. Encara, els documents 544 i 552 (dels anys 1173 i 1174) esmenten els delmes de Gebut i de Torres, juntament amb els de Castellldans i de Juneda, llocs que ja hem mencionat més amunt. Aquests instruments també fan referència al tema dels delmes cobrats indègudament per Guillem de Cervera. Al document 549 (any 1174), Ramon de Montcada i la seva muller donaren a Santa Maria i Sant Antoni d'Aitona els delmes i les primícies del domenge ("dominico") que tenien al

75. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 147, pàg. 132.

terme d'aquesta població. Pel que fa al tema dels delmes, que tornarem a tractar més endavant, cal esmentar també el document 596 (any 1178), en què es menciona la tercera part de tots els delmes que s'obtenien al terme del castell d'Alcarràs. I, encara, els documents 631 i 632 (any 1181), on hom torna a parlar dels delmes dels castells d'Alcarràs i de Montagut. Finalment, l'any 1174 (doc. 546), Guillem de Cervera, la seva muller i llur fill donaren, al sacerdot Galceran i al seu germà Berenguer, les cases que havien edificat al castell de Gebut (al municipi de Soses). Quan morissin, si volien, les podien deixar a l'església d'aquest castell ubicat al capdamunt de la riba dreta del Segre. Aturem-nos, a continuació, en dos indrets d'aquesta subcomarca que tenim ben documentats.

Sudanell. Al Baix Segrià, a l'est de Torres de Segre, hi ha la població de Sudanell. S'han conservat nombroses donacions i vendes fetes, entre l'any 1180 i el 1189 (docs. 614, 630, 726, 750, 761 i 773), a l'església de Sant Pere de Sudanell. Més endavant, en estudiar el paisatge i els espais irrigats, ens interessarem pels canvis esdevinguts en aquest lloc entre l'època islàmica i la comtal.

Santa Maria d'Escarp. A la confluència entre el Segre i el Cinca, hi ha l'església de Santa Maria d'Escarp. És documentada l'any 1184 (doc. 680). Pere Capellà (o potser Pere, el capellà d'Escarp), amb l'acord dels prohoms i el de la resta de veïns d'aquest lloc, donà a Ramon Moler i la seva muller Maria tot allò que posseïa l'església de Santa Maria d'Escarp dins del terme d'aquest lloc, llevat d'un hort que havia de continuar tenint el clergue d'aquesta església. A canvi, els que rebien la donació, cada nit, havien de mantenir il·luminada l'església, amb un llum. A més, havien de continuar fent lliurament dels delmes i de les primícies.

La Conca de Barberà

Només hi ha un document sobre la Conca de Barberà. I aquest document s'ha de relacionar amb dos documents publicats a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica (docs. 36 i 42). Aquest nou instrument (doc. 674), fet a la fi del segle XII, és la petició que feu Pere de Puigverd, fill de Pere, al bisbe Berenguer, per tal que intercedís en el plet que tenia amb el mestre templer Ramon de Canet, pel que fa a la possessió del castell de Barberà. En aquest text es feia una recapitulació de les vicissituds que patí aquest domini de Barberà, des dels primers intents de repoblar-lo fins al moment en què els seus parents en van prendre possessió;

és acompanyat precisament de la còpia dels dos documents més antics, que, com hem dit, ja vam transcriure a la primera part. Podem assenyalar, com hem fet més amunt, que trobem esmentat un Pere de Puigverd en altres documents coetanis; cal tenir present, però, que era el pare del que feu aquesta petició, el qual ja havia mort vers l'any 1167.

OCUPACIÓ I ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI: EL PAISATGE

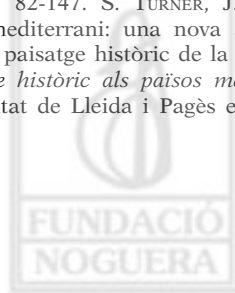
El paisatge rural

En la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica vam parlar extensament d'alguns aspectes del paisatge històric dels territoris que s'hi estudiaven, que s'estenien des de les altes valls pirinenques de Barravés i de Benasc fins a les terres properes a Montsó, a les ribes irrigades del Cinca. En aquesta segona part, continuarem aprofundint en aquesta recerca, tanmateix centrarem més aviat la nostra atenció en les terres meridionals del nou bisbat de Lleida. Tanmateix, abans de començar a tractar els diferents temes, convé de fer esment d'unes idees generals sobre aquesta mena d'estudis.

D'acord amb els treballs fets darrerament, podem comentar diversos aspectes.⁷⁶ En primer lloc, cal valorar d'una manera especial els precedents anteriors a l'edat mitjana. En la primera part ja ho vam fer, per exemple en estudiar els territoris de Barbastre i de Fonts o bé la xarxa de vies incloses en el quadrangle format per la Serreta i pels rius Cinca, Segre i Noguera Ribagorçana. En aquesta part ho continuarem fent. Amb relació a les terres situades al voltant de Lleida, ens basarem en els treballs duts a terme en el projecte PaHisCat i publicats bàsicament l'any 2010.⁷⁷

76. Esmentem dues obres. S. RIPPON, *Historic Landscape Analysis. Deciphering the Countryside*, Council for British Archaeology, York, 2004. J. BOLÒS, *The Historic Landscape of Catalonia. Landscape History of a Mediterranean Country in the Middle Ages*, Brepols, Turnhout, 2023.

77. J. BOLÒS, "Un paisatge complex d'un país molt vell. Els estudis d'història del paisatge per comprendre i valorar el territori", a J. BOLÒS (ed.), *La caracterització del paisatge històric, Territori i Societat: el paisatge històric, V*, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2010, pàgs. 82-147. S. TURNER, J. BOLÒS i T. KINNAIRD, "Canvis i continuïtats en un paisatge mediterrani: una nova aproximació interdisciplinària al coneixement dels caràcters del paisatge històric de la Catalunya occidental", a J. BOLÒS (ed.), *Els caràcters del paisatge històric als països mediterranis. Territori i Societat: el paisatge històric, VIII*, Universitat de Lleida i Pagès editors, Lleida, 2018, pàgs. 23-64.

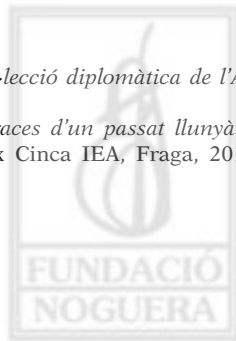

Les recerques que s'han endegat amb relació a la Catalunya Nova han permès que progressés molt el coneixement que tenim sobre els primers segles medievals. Fou una època de transició, amb aspectes nous i amb moltes realitats heretades del passat. Durant aquests segles, es va difondre un poblament semidispers, amb el predomini d'uns nuclis de població que podem anomenar vilars (és el nom esmentat als documents medievals). També cal valorar, pel que fa a aquest període, d'una manera molt especial, la importància de les comes, que sovint eren unes terres enfonsades entre vessants; s'aprofitaven els fondals més fèrtils, on s'havia acumulat terra arran dels processos d'erosió que s'esdevingueren a l'inici dels segles medievals. Podem recordar, amb relació a la primera part d'aquesta obra, la valoració que férem de la coma de Palou, situada al nord del terme de Fonts (Cinca Mitjà), on segurament ja hauríem trobat, en època visigoda, un domini fiscal, que plausiblement continuà en funcionament després de la conquesta islàmica.⁷⁸

En principi, s'ha considerat que els sistemes d'irrigació medievals es van difondre en època islàmica. Darrerament, alguns treballs han plantejat seriosament la possibilitat que hi hagi uns precedents més antics, d'època romana.⁷⁹ Una altra possibilitat que també s'ha plantejat és que n'hi hagi de creats a l'alta edat mitjana, potser per comunitats rurals que van viure abans de l'època andalusina. En la primera part d'aquesta obra, vam diferenciar, amb relació al Cinca Mitjà, els petits i mitjans sistemes hidràulics altmedievals, sovint de l'època andalusina, dels grans sistemes de regadiu, que, en aquesta comarca, molts cops foren creats pels senyors feudals; per exemple els templers de Montsó o de Xalamera. En les properes pàgines haurem d'apropar-nos a d'altres sistemes d'irrigació, sovint molt extensos, que plausiblement es pogueren crear amb relació a la medina de Lleida; això no impedí que, després de la conquesta comtal, tinguessin una evident continuïtat i, en alguns casos, com ja és ben conegut, fossin ampliat. Certament, però, repetim-ho, abans d'aquestes grans canalitzacions, hi hagué unes petites séquies que desviaven l'aigua de reguers o de clamors, que

78. Vegeu: J. BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capítular de Lleida. Primera part...*, vol. I, pàgs. 472-474.

79. Jacinto BONALES, *Traces d'un passat llunyà. El Baix Cinca (1200 aC - 1149 dC)*, Institut d'Estudis del Baix Cinca IEA, Fraga, 2018.

potser foren cavades els segles VIII o IX o que, en alguns casos, segurament ho foren al llarg dels segles VI o VII.⁸⁰

La segona meitat del segle XII, amb l'arribada dels senyors feudals, fou l'època de les parellades, de les franges de terra repartides de vegades a sort entre els pagesos colonitzadors. Amb relació a les terres irrigades, aquesta realitat ja va ésser estudiada fa uns quants anys.⁸¹ Pel que fa a les terres de secà, l'estudi de les parellades també ha estat important després de les recerques fetes al Priorat, la darrera contrada conquerida pels comtes cristians, poc després de la conquesta de Tortosa, de Lleida i de Fraga. A més, alguns estudis duts a terme en comarques del nord del País Valencià o en les terres del comtat de Barcelona han permès d'aprofundir en el coneixement d'aquest procés de transformació de l'espai, usualment esdevingut arran de la colonització d'un territori.⁸²

En les properes pàgines, dedicades al paisatge històric, primerament parlarem de les almúnies andalusines i de les torres cristianes, tema que ens permet d'enllaçar amb allò que estudiàvem a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica. Després, parlarem de les terres de regadiu, centrant l'atenció en les séquies i els braçals. També esmentarem les parellades creades arran de la conquesta del comte Ramon Berenguer IV. Així mateix, ens atansarem novament a les comes, realitat del paisatge fonamental a l'hora d'entendre la història dels primers segles medievals. Finalment, ens dedicarem a estudiar el poblament.

Almúnies i torres

En la primera part d'aquest diplomatarí ja vam parlar de les almúnies que trobàvem mencionades als documents del bisbat de Roda d'Isàvena. El tema de les almúnies és molt important amb

80. De fet, és un plantejament que coincideix amb d'altres recerques que s'han fet darrerament. Vegeu: J. NÈGRE, *En els confins d'al-Andalus. Territori i poblament durant la formació d'una societat islàmica a les Terres de l'Ebre i el Maestrat*, Onada edicions, Benicarló, 2020, pàg. 371.

81. J. BOLÒS, "Paisatge i societat al «Segrià» al segle XIII", a J. BOLÒS (ed.), *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'edat mitjana*, Publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pàgs. 45-81.

82. E. GUINOT, "La construcción de nuevos espacios agrarios en el siglo XIII. Repartimientos y parcelarios de fundación en el Reino de Valencia: Puçol y Vilafamés", a J. TORRÓ i E. GUINOT (eds.), *Trigo y ovejas. El impacto de las conquistas en los paisajes andalusíes (siglos XI-XVI)*, Universitat de València, València, 2018, pàgs. 119-160.

relació a diversos aspectes. D'una banda, ens ajuda a entendre com era l'organització del territori abans de la conquesta cristiana.⁸³ També ens aporta informació sobre el procés de conquesta i de repartiment de les terres esdevingut vers l'any 1149. I, en tercer lloc, molt sovint ens permet de conèixer el poblament que hauríem trobat, a la regió de Lleida, durant els decennis i els segles posteriors a la conquesta comtal. Algunes d'aquestes antigues almúnies van desaparèixer poc després de la conquesta; d'altres es van abandonar arran de la crisi demogràfica de la fi dels segles medievals; encara algunes altres han perdurat fins a l'actualitat, de vegades convertides en pobles. Cal recordar que moltes de les almúnies eren situades en l'espai periurbà de les ciutats islàmiques, encara que, a la rodalia de Lleida i de Montsó, no sempre era així.⁸⁴

Abans de la conquesta, com diuen les mateixes fonts islàmiques, al voltant de la ciutat de Lleida, es van edificar moltes "torres" (en àrab *'abrāğ*, plural de *burg*), petits nuclis de poblament, certament fortificats per una torre. En coneixem algunes perquè han estat excavades, com la de Solibernat o la dels Safranals.⁸⁵ També sabem que es feu algun refugi subterrani (*sirdab*), com l'estudiat als Castellots (al municipi de la Portella).⁸⁶ Un percentatge important de les almúnies i torres que trobem documentades després de la conquesta ja devien existir abans. De vegades, el nom que tenia anteriorment es conservà, almenys durant algun temps. Així, l'any 1169 (doc. 492), es feu esment d'una almúnia situada al terme de Montsó, que antigament era anomenada l'almúnia d'*Avinamun*.

83. Ph. SÉNAC, *La frontière et les hommes (viiie - xiie siècle). Le peuplement musulman au nord de l'Ebre et les débuts de la reconquête aragonaise*, Maisonneuve et Larose, París, 2000, pàgs. 501-502. Vegeu també: V. LAGARDÈRE, *Campagnes et paysans d'Al-Andalus (viiie-xve s.)*, Maisonneuve et Larose, París, 1993, pàgs. 51-58.

84. C. TRILLO, *Agua, tierra y hombres en Al-Andalus. La dimensión agrícola del mundo nazarí*, Ajbar, Granada, 2004, pàgs. 219-244.

85. J. ROVIRA, À. CASANOVAS, J.-R. GONZÁLEZ, J.-I. RODRÍGUEZ, "Solibernat (Lleida). Un asentamiento rural islámico con finalidades militares de la primera mitad del siglo xii", *Archéologie Islamique*, 7, 1997, pàgs. 93-110; F. J. MONTÓN, *Zafranales. Un asentamiento de la frontera hispano-musulmana en el siglo xi*, Fraga, Huesca, Diputació de Huesca, Osca, 1997; F. J. MONTÓN, "El poblamiento de la frontera hispano-musulmana en al-Andalus durante el siglo xi: Zafranales (Huesca)", *Archéologie Islamique*, 7, 1997, pàgs. 45-60.

86. J. BOLÒS, "Grottes habitées, ermitages troglodytiques et châteaux bâtis dans des grottes et des abri-sous-roche en Catalogne, durant le Haut Moyen Âge", a M. BOURIN, M.-É. GARDEL i F. GUILLOT (eds.), *Vivre sous terre. Sites rupestres et habitats troglodytiques dans l'Europe du Sud*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2014, pàgs. 131-49. Vegeu també: <<http://somportella.blogspot.com/2015/02/el-refugi-subterrani-sirdab-dels.html>>.

Només és un exemple. Fet i fet, si donem un cop d'ull al text dels *Termini antiqui civitatis Ilerde*, com hem fet més amunt, podem conèixer el nom nou i el vell de dotzenes de torres, com una “turrem de Merana, que fuit de Çayda”, una “turris Grossa, que fuit de Monof”, “una turris d’Avin Pelach, que fuit d’Amnalaçdeb” o bé una “turris de Ramon Roig, que fuit d’Alboatab de Ilerda”.⁸⁷

Arran de la conquesta hi hagué el repartiment de les terres obtingudes entre els que hi participaren. Si centrem l’atenció en l’espai urbà i periurbà, ens adonem que moltes vegades els membres de la baixa noblesa que tiraren endavant el procés de conquesta van rebre unes cases a la ciutat i una propietat, molt sovint una almúnia, a l’entorn rural. L’any 1157 (doc. 404), vuit anys després de la conquesta, Guillem Ramon, amb els seus fills i el germà Ot, donaren, a Berenguer de Plandolit i als seus germans, unes cases situades a la Cuirassa de Lleida i l’heretat que en depenia, formada per una almúnia ubicada al Segrià. L’almúnia havia pertangut, abans de l’any 1149, a Azmet Avinçamet. Aquest havia estat un dels cinquanta lots de casa urbana i possessió rural que havia rebut Ermengol VI arran del repartiment posterior a l’ocupació de la ciutat de Lleida (“et istas casas suprascriptas cum sua hereditate fuerunt de ipsas quinquaginta de comito Urgellense”). Reflecteix d’una manera magnífica allò que hi havia abans de la conquesta i com s’esdevingué el repartiment del botí de guerra.

També veiem que moltes de les almúnies rurals foren fragmentades en parellades, les quals foren donades a repobladors que sovint les repartien entre nous pagesos també vinguts d’altres terres. Podem identificar algunes d’aquestes almúnies precomtals amb les torres que de vegades tenien membres de la noblesa, com els Boixadors o els Montcada. No podem tampoc descartar que no es creessin torres noves o que les velles es transformessin molt i s’ampliessin. Amb relació a la *Torre Alba, una antiga almúnia situada a prop de Montsó, s’establí, per algun motiu, la necessitat de treballar les terres de la meitat d’aquesta torre i, sobretot, de fer-hi cases abans de dos anys, on hi havien de viure els que s’hi establiren (anomenats Joan d’Adilló, Bellida, Nicolau i Ermessèn). Aquesta concessió, en molts aspectes, recorda una carta de poblament (doc. 765, any 1188).

87. J. E. GARCIA BIOSCA, *Els orígens del terme de Lleida...*, pàgs. 219-220.

Els templers van organitzar gairebé tot el “Segrià” històric, que havia passat a dependre en bona part de la comanda de Gardeny. Fins i tot, com hem dit, l’organització establerta va influir en altres senyories properes. Així trobem que, amb relació a una almúnia situada a tocar de la Torre Pallaresa (o Torre-serona), s’establí que, per cada parellada de terra, s’havien de donar, com a cens, tres cafissos de cereals, un de forment, un altre d’ordi i un altre de civada. Si hi havia més o menys d’una parellada, tal com feien els homes del Segrià als templers de Gardeny, calia donar cereals d’acord amb les proporcions establertes (doc. 556, any 1174).⁸⁸ Es reorganitzava el territori i s’establien unes noves relacions socials, certament ben diferents de les que hi podia haver hagut abans.

Com eren aquestes almúnies i, sobretot, com era el terme que en depenia? A la primera part vam estudiar alguns casos, molts d’ells en terres de secà, com Segarres Altes o com Binaflax. Sembla evident que hi vivien unes quantes famílies i que en depenien unes quantes hectàrees de terra de conreu, irrigada o de secà. Cal assenyalar que si eren de secà hi devia tenir més importància la ramaderia; sovint veiem que hi passava a prop una cabanera o camí de bestiar.⁸⁹ De fet, els que tenien l’almúnia de *Torre Alba, situada al costat de la Sosa de Montsó, que hem esmentat més amunt, havien de donar l’onzè del pa i del vi, però també de les ovelles, porcells i gallines, i de qualsevol esplet, menys de les bèsties grosses (doc. 765, any 1188).

Com hem dit, trobem almúnies a la rodalia de Montsó i a la Llitera (doc. 542, any 1173; doc. 415, any 1160), al Segrià històric i també, per exemple, a Castelldans, i, així mateix, a Juneda, Gebut o Torres de Segre (“almuniarum eorum que ibi fuerunt, sunt vel erunt”; doc. 544, any 1173). De vegades, els documents, fins i tot,

88. Fins i tot, l’any 1189 (R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 540, pàg. 794), a canvi de rebre cent sous, els templers de Gardeny es van comprometre que no canviarien les mesures, en concret la mesura de l’antiga faneca, que servia per a pagar els censos dels dominis que tenien al Segrià (“illam fanecam veteram quam longo tempore habuistis et tenuistis ad mesurandum bladum censuallem nostrum”). Com diu el text, amb aquesta mesura havien de mesurar ras, de ferro a ferro (“rasem de ferro ad ferrum”), per sempre més.

89. S’ha remarcat en diversos estudis que en algunes regions de la península Ibèrica, com l’Alentejo portuguès, “the production regime was one of extensive agropastoralism rather than the intensive irrigation agriculture” que trobem a les terres costaneres de l’est de la península o de la vall del Guadaquivir. J. L. BOONE, *Lost Civilization*, Duckworth, Londres, 2009, pàgs. 116-117. Certament, a la rodalia de Lleida, hauríem trobat mostres dels dos paisatges.

ens recorden que, per exemple, al Segrià, hi havia una almúnia de sis jovades i que, per tant, en principi, podia ésser treballada per sis jous de bou (doc. 391, any 1154).⁹⁰ Més endavant, estudiarem d'una manera detinguda les almúnies de Baells (doc. 437, any 1163), d'Orriols, al terme de Tamarit (doc. 415, any 1160), de Ramió, a Monesma (doc. 713, any 1186) i de Grealó de Segrià (doc. 561, any 1175). També analitzarem, en estudiar el terme de Lleida, algunes altres almúnies, com la d'Albarés (doc. 444, any 1164) o la de l'espona de Vallcalent (docs. 499 i 561, anys 1170 i 1175). Així mateix, intentarem de saber les característiques de moltes "torres", com les de Tabac, Riudovelles, Caforra, Montlleu, Vinatesa, Vensilló o Margalef, que és molt possible que haguessin estat unes almúnies i que, ben segur, eren indrets ja habitats des d'abans de l'any 1149.

A continuació, farem una llista —força llarga— dels esments d'almúnies que trobem a la documentació publicada en aquesta segona part de la col·lecció diplomàtica:

Doc. 388 (1152, octubre, 26). Torre d'"Armor Armor" (amb dues parellades, cadascuna de les quals de 30 cafissos, potser uns 11.000 litres de cereals). Aquesta torre, que havia estat una almúnia (vegeu docs. 534, 536 i 550), fou donada al capellà Pere de Sant Vicenç i a Arnau Sanç. Al nord, afrontava amb una altra "torre".

Doc. 391 (1154, juny, 2). Almúnia al Segrià, que podia ésser treballada per sis jous de bous ("almuniam de VI iugis bovum").

Doc. 391 (1154, juny, 2). Almúnia de Tamarit de Llitera ("almunia de Tamarit"). Era a prop de les esglésies de "Forncalquers" i d'"Esquirs".

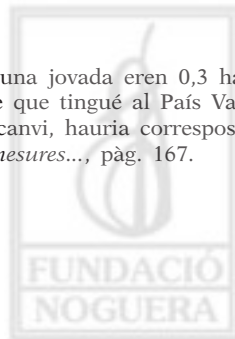
Doc. 391 (1154, juny, 2). Almúnia de Sant Jaume de Xalamera ("almunia Sancti Iacobi").

Doc. 392 (1154, juny, 2). Almúnia de Sant Jaume de Xalamera ("almuniam Sancti Iachobi de Xalanera"). Almúnies de Tamarit ("almunias de Tamarit").

Doc. 404 (1157, abril, 28). Almúnia de Segrià ("ipsa almunia de Segriano que [fou] de Azmet Avinçamet"). Havia estat concedida pel comte d'Urgell després de la conquesta.

Doc. 415 (1160). Almúnies de Castellans ("duas almunias quas ipsi fratres dicebant esse de quintene Castello Asinorum, quarum una sita in monte vocatur Alcotiaioniz et altera sita in plano vocatur almunia de Alegret"). Almúnia d'Orriols,

90. Si considerem que una jovada eren 0,3 ha, correspondrien a unes 1,8 ha. Si la jovada tenia la superfície que tingué al País Valencià, aquesta almúnia s'estenia per 17,94 ha. A Mallorca, en canvi, hauria correspost a 68,16 ha. C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures...*, pàg. 167.

situada al terme de Tamarit (“almuniam vero de Horriols quam dicebat episcopus esse de termino de Tamarit”). Almúnia al terme de Fonts (“almuniam de Plano de Fontibus, quam dicebat esse de termino de Fontibus”). Altres almúnies (“Almuniam de Lorcesa [...]. Duas almunias videlicet de Alfachim et de Avingazel, cum suis terminis et decimis et primitiis suis [...]. Almuniam de Alcorn Sancte Marie de Alaon, cum decimis et primitiis et terminis suis, quam tenet Petrus Pontius”).

Doc. 437 (1163, setembre, 29). Almúnia de Baells (“medietatem ipsius almunie et suorum terminorum quam habeo in termino de Vadels”).

Doc. 444 (1164, abril, 2). Almúnia d'Albarés (“almunia de Albares”).

Doc. 477 (1168, abril, 29). Almúnia d'Armor (“almunie de Armor”).

Doc. 492 (1169, juny, 18). Almúnia al terme de Montsó, que antigament era anomenada l'almúnia d'Avinamun (“almunia quam habeo in termino de Montson, quem advenit mihi per patrimonium, quem antiquitus vocabatur almunia de Avinamun”).

Doc. 499 (1170, febrer, 20). Almúnia a l'espona de Vallcalent (“almuniam quam habemus in ipsa sponda de Valle Calente, cum omni nostro alodio quod illi adiacet [...], sub hanc conditionem ut prefatam almuniam rehedifices et alodium bene excolas et meliores”).

Doc. 534 (1172). Mitja almúnia d'Armor (“medietatem almunie de Armor, cum domibus, et turre Petri Sancti Vincentii”).

Doc. 536 (d. 1172). Mitja almúnia (“medietatem almunie de Armor Armor”).

Doc. 542 (1173, maig, 3). Almúnies de la Llitera i del terme de Montsó (“almuniarum [de] Littera et de termino de Monço, que sunt a flumine de Sincha usque ad illam cla[mor] et a termino de Tamarid et Sancti Stephani usque ad terminum de Albalad et de Çeidi”). Almúnia de *Cases Noves (“almuniam de Casis Novis”). També es fa esment de totes les altres almúnies, llevat de les quatre que hi ha dins dels dits termes (“aliarum omnium almuniarum preter quatuor supradictas que sunt infra supradictos terminos”).

Doc. 544 (1173, juliol, 15). Almúnies situades als termes de Castelldans, Gebut, Juneda i Torres de Segre (“Castrum Asinorum, lebud, lunete et castrum Turrium et omnium castrorum, almuniarum eorum que ibi fuerunt, sunt vel erunt”).

Doc. 550 (1174, abril, 4). Almúnia anomenada d'Armor Armor (“almunia de Armor Armor”); cal pensar que és l'almúnia esmentada en altres documents precedents. Era a la rodalia de Lleida, possiblement cap al nord (i, per tant, cal relacionar-la amb la coma de Pere de Santvicenç).

Doc. 556 (1174, octubre, 21). Almúnia al Segrià, situada a prop de la torre Pallaresa (ara el poble de Torre-serona), amb els seus termes (“ipsam meam almuniam de Sigriano que est prope Turrem Palearensem”). S'estableix que, per cada parellada de terra, s'ha de lliurar un cens de tres cafissos de cereals, un de forment, un altre d'ordi i un altre de civada. Si hi havia més o menys d'una parellada, tal com feien els homes del Segrià als templers de Gardeny, s'havia de

donar un cens de cereals d'acord amb les proporcions establertes.⁹¹ Devia ésser a prop del reguer de l'Ullroig o de Picabaix.

Doc. 561 (1175, maig, 13). Dues almúnies anomenades la torre de Grealó i la torre de Guillem de Sala (“duabus almuniis, quarum altera vocatur Turris de Grailon, altera turris Guillelmi de Sala, sicut melius adquisivi de domino Guillelmo, bone memorie Ylerdensi episcopo”). Una almúnia a Vallcalent (“almuniam de Valle Calente, sicut melius data est mihi a domino Guillelmo Ylerdensi episcopo et comuni capitulo”).

Doc. 573 (1176, setembre, 3). Dues almúnies situades a prop del castell d'Esplucs. Una de les almúnies era l'almúnia de *Torre Alba. Sembla que eren les almúnies donades per Càritas, muller del senyor Brocard (“de duobus almuniis quas domna Caritas, uxor domni Brocardi, quibus sit requies, dimisit Deo et Sancto Vincentio, quarum unam scilicet Turrem Albam tenebat Gombaldus et canonicus Rotensii clamabant illam Gombaldo”).

Doc. 600 (1179, març, 13). Esment de les almúnies de Castellldans (“duabus almuniis de quintone Castellii Asinorum”), de Tamarit, de Xalamera i de la Llitera.

Doc. 609 (1179, desembre). Almúnia de Pins (“almunia de Pins”). Per la part d'aquesta almúnia que tenien calia lliurar com a tribut, cada any, el mes d'agost, sis cafissos a la mesura de Montsó, mig de blat i mig d'ordi. Hi havia un forn i un molí.

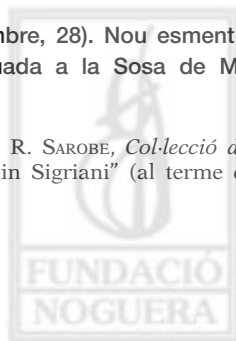
Doc. 645 (1182, maig, 7). Almúnia situada prop de la torre Pallaresa o Torre-serona (“unam almuniam quam habeo et teneo in Segriano, prope turrem Pallaresa”). El cens era de tres cafissos, per al bisbe, els quals havien d'ésser de “blat tercenc”, compost de forment, d'ordi i de civada, i d'un cafís i mig; pel que feia al sotsestabliment, el cens havia d'ésser de “blat meitadenc”, mig ordi i mig forment.

Doc. 713 (1186, abril, 9). Almúnia a Monesma, anomenada Ramió (“illam almuniam quam habemus in Montnesma, que dicitur Ramio”). S'esmenten els usatges o censos que havien de donar els que hi vivien: “totos usaticos quos homines faciunt vel facere debent qui sunt in illa almunia”. Joan de Ramió, Aleç Torosa i els restants posseïdors de l'almúnia havien de donar una quarta part dels esplets i fer un servei de dos moltons, setze fogasses, dos sesters de vi i un cafís, mig d'ordi i mig de civada.

Doc. 715 (1186, maig, 2). Dues torres, anomenades de Montoliu i de Set, situades a prop de Sudanell, esmentades en un document de renúncia del cobrament d'uns delmes, per part de Guerau de Jorba i de la seva muller Saurina. El document feia esment de “decimis de Çudanel et de suis terminis et de duabus turribus que sunt iuxta Çudanel, scilicet de turre de Montoliu et de turre de Seth, cum earum terminis”.

Doc. 765 (1188, desembre, 28). Nou esment de l'almúnia que rebia el nom de *Torre Alba, que era situada a la Sosa de Montsó, amb la meitat del seu

91. Vegeu, per exemple, R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 211, pàg. 338: “censum sicut est consuetudo in Sigriani” (al terme de la torre de Pere de Pujalt).

terme (“medietatem de illa almunia que dicitur Turris Alba, que est in Sosa de Montson, cum medietate illius termini de illa almunia”). Els que la tenien havien de donar l'onzè de tot allò que n'obtinguessin, del pa i del vi i també de les ovelles, porcells i gallines i de qualsevol esplet, menys de les bèsties grosses. A més, n'havien de treballar les terres, havien de fer-hi cases abans de dos anys i s'hi havien de quedar a viure. Els donadors es reservaven el dret de tenir forn i molí a l'almúnia i en tot el terme que en depenia.

Podem mencionar també una almúnia esmentada en un document de l'any 1164, conservat al fons de Sant Victorià de Sobrarb. En aquesta data, Bernat d'Estopanyà, amb la seva mare i els seus germans, va donar a aquest monestir l'almúnia anomenada *Torre Roja (*Turris Rubea*), situada a la Llitera, al fons del prat anomenat *Alchanio*.⁹² L'havia obtinguda precisament de Guillem, bisbe de Lleida i de Roda.⁹³

I, encara que no facin referència als dominis del bisbe o dels canonges, si consultem altres fons documentals, trobem esmentades, al llarg dels primers anys després de la conquesta comtal del 1149, nombroses almúnies al territori de Lleida i a la Llitera. En podem mencionar algunes: “almuniam que vocatur Muzarra, que est inter Alcarraz et Soses” (any 1152),⁹⁴ “ipsam almuniam de Coniacara”,⁹⁵ “almunia que est in Litera”, “almunia que vocatur Alpichonzel”,⁹⁶ etc. Certament, alguns documents mostren aspectes interessants sobre les almúnies. Arran d'una donació, de l'any 1098, del comte Ermengol V d'Urgell i de la seva muller, amb relació a la ciutat de Balaguer, es feu esment “de almunias sive de ortas vel de ipsos alaudes”.⁹⁷ Hi havia una certa tendència lògica a relacionar les almúnies amb les hortes; molt sovint era així, encara que, com

92. Topònim àrab, potser semblant al nom de lloc Alcanó i que, per tant, es podria relacionar amb la paraula *kānān* (forn, fogó, fogar) (OC2 98). No podem però rebutjar que calgui relacionar aquest indret amb el lloc d'Algaió o el Gaió (vegeu aleshores OC2 132).

93. A. J. MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática del monasterio de San Victorián de Sobrarbe (1000-1219)*, Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2004, doc. 202, pàg. 214. Mencionem també una altra almúnia, situada al terme de Montsó, a “illas Gesas”. Havia d'ésser reedificada i els que la tenien havien de lliurar un novè dels cereals, del vi i de l'oli, i un moltó (o bé dos sous) (doc. 238, pàg. 250).

94. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 39, pàg. 130. També, en aquest mateix volum, doc. 331 (“almuniam nomine Almozarra”, pàg. 484) i doc. 340 (pàg. 499).

95. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 60, pàg. 154. Més endavant, parlarem novament d'aquesta partida de Coniaquera.

96. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 338, pàg. 260.

97. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 171, pàg. 436.

hem pogut comprovar, en trobem moltes en terres de secà.⁹⁸ Més tard, l'any 1106, es feu esment d'una almúnia situada al Mascançà (*Mascanzan*), amb quatre parellades de terra (potser unes 40 ha), que, en principi, era irrigada.⁹⁹ En un document del 1119, hom menciona l'almúnia del Molí, situada al terme del castell d'Ivars de Noguera, que era formada de dues parellades (unes 20 ha), una de terra de reg i l'altra de secà. Curiosament, el vescomte deia que aquest alou li provenia "per aprisionem sarracenorum". Cal assenyalar alhora que, més avall, en el mateix document, hom diu "ipsa turre de Molin".¹⁰⁰ En aquell moment, de fet, almúnia i torre podien ésser gairebé sinònims. L'any 1124, ja es feu també esment d'una torre a Ivars, situada "ad ipsos Molins"; al seu voltant ("in circuitu"), hom trobava tres parellades de terres irrigades (situades "a ssorreg") i dues de secà.¹⁰¹ Més endavant, l'any 1151, en aquest lloc, es feu esment de tres "feixes" del vescomte i d'unes "feixes" de la canònica d'Àger.¹⁰² Certament, aquestes "feixes" no eren pas terrasses o bancals, ans segurament franges coaxials de terra, que es devien estendre des de la séquia fins al riu Noguera Ribagorçana. Un paisatge característic dels riberals repartits entre els colonitzadors, per tant, de després de l'any 1149.¹⁰³

Hi ha molts més exemples. L'any 1161, en el testament de Berenguer de Torroja, aquest senyor donà a l'església de Sant Ruf l'almúnia que tenia a Lleida, dins del seu terme, juntament amb un hort i unes vinyes que hi havia al costat, més els animals que la treballaven.¹⁰⁴ I, encara que també pertanyi al fons de Gardeny, cal recordar un document de l'any 1168, de venda d'una torre amb el seu albacar, amb dos camps i amb una era per a batre els cereals; era situada a Riudovelles, al Segrià. En parlarem més

98. Hi ha hagut una certa reticència a acceptar que un percentatge important de les terres en època islàmica eren de secà; i també degué ésser així abans de l'any 713 i després del 1149. Vegeu: FÈLIX RETAMERO, "Pautes per a l'estudi dels conreus de secà a Alandalús", a F. SABATÉ i J. BRUFAL (eds.), *Els espais de secà. IV Curs internacional d'Arqueologia medieval*, Pagès editors, Lleida, 2011, pàgs. 31-49.

99. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 196, pàg. 465.

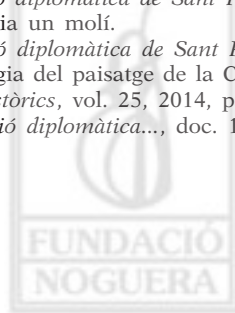
100. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 240, pàg. 518-519. S'hi podien construir cases i casals, i fer-hi horts i llinars.

101. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 253, pàgs. 536-537. A més, certament, hi havia un molí.

102. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 306, pàg. 620.

103. Vegeu: "L'arqueologia del paisatge de la Catalunya medieval", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. 25, 2014, pàgs. 140-141.

104. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 102, pàg. 205.

endavant.¹⁰⁵ D'altra banda, alguns topònims també recorden llocs habitats en època andalusina. Per exemple, el lloc d'*Avinavita* devia ésser una almúnia, repoblada de bell nou després de la conquesta comtal (situada vers els Alamús). Sabem que s'hi van instal·lar vuit famílies cadascuna de les quals va rebre una parellada. Una parellada que, en aquest cas, se'ns diu que corresponia a sis muigs de Cervera.¹⁰⁶

Podríem augmentar molt la llista de "torres" esmentades als segles XII i XIII, que tenien l'origen en una almúnia o en un *burg*. L'any 1161, per exemple, es feu esment de la torre de Vensilló, on hi havia vint pobladors. En aquest document hom mencionava "ipsa turre Avinselo" i, també, "alia turre que vocant Aviaquint".¹⁰⁷ Més avall, estudiarem d'una manera detallada les característiques d'aquests dos llocs: Vensilló i Vinguín. Així doncs, al llarg de les pàgines properes, per a cloure aquest apartat dedicat a les almúnies i les torres, centrarem l'atenció en alguns exemples, en què és possible relacionar allò que diuen els documents amb allò que ha arribat fins al temps modern i que, per tant, encara podem ubicar i veure en els mapes i ortofotomapes fets recentment. Parlarem d'unes almúnies de secà i també d'unes almúnies que segurament eren de regadiu.¹⁰⁸

L'almúnia de Baells (la Llitera). Com hem dit més amunt, l'any 1163 (doc. 437), es feu esment de l'almúnia que hi havia al terme de Baells, "in termino de Vadels". En les fotografies aèries fetes el segle passat, al terme de Baells hi veiem unes formes concèntriques. També hi veiem uns límits de terres de conreu que coincideixen, ben segur d'una manera casual, amb alguna parcel·lació de tradició antiga (com *Ilerda E*). Fou un espai conreat, ben planer, organitzat

105. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 196, pàg. 316.

106. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 81, pàg. 179; J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 108, pàg. 160-161. Si el muig corresponia a setze sesters, podia correspondre, en total, a més de 6.200 litres. En un document, de l'any 1179 (doc. 337, pàg. 495), es feu esment del forn que hi havia ("clibanum de Vinavita").

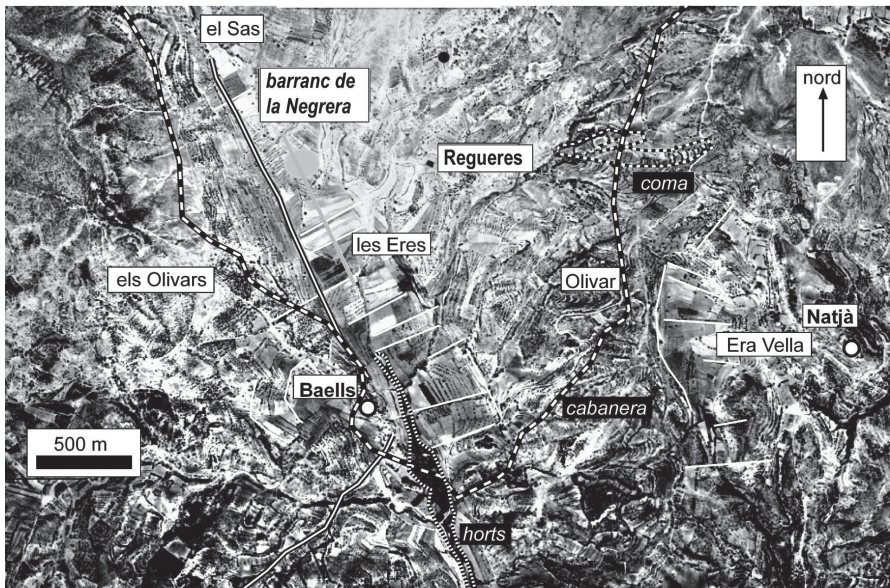
107. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 104, pàgs. 210-211; J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 116, pàgs. 169-170. Se n'esmenten les afrontacions. A més, es menciona que hi havia un domenge ("dominico"), on els habitants del lloc havien de fer un jornal, un cop a l'any.

108. En relació amb el secà: C. TRILLO, *Agua, tierra y hombres en Al-Andalus. La dimensión agrícola del mundo nazarí*, Ajbar, Granada, 2004, pàgs. 208-219. També: F. RETAMERO, "On dry farming in Al-Andalus", a H. KIRCHNER i F. SABATÉ (eds.), *Agricultural Landscapes of Al-Andalus, and the Aftermath of the Feudal Conquest*, Brepols, Turnhout, 2021, pàgs. 175-194.

a una banda d'un camí rectilini. Tanmateix, allò que creiem que és més important i que cal destacar és que una mica més cap al sud del poble, a les ribes del Reguer, hi ha un espai irrigat, una horta amb una superfície d'unes 3,5 ha. També cal assenyalar que, pel costat de la població, passa una cabanera o via de bestiar, que és molt probable que ja existís a l'edat mitjana.¹⁰⁹

FIGURA 10
Almúnia de Baells (la Llitera)

Al voltant del poble de Baells, veiem un espai organitzat en camps rectangulars que s'estenen al costat d'un camí, uns horts, uns vessants amb feixes o bancals i una via de bestiar que passava pel costat del nucli de població.

Foto: © IGN (any 1956).

Amb relació a aquest lloc de Baells, hi ha un document molt interessant, de l'any 1092. Guerau II de Cabrera i Estefania ven-

109. Malgrat les diferències, és interessant de comparar aquest terme amb el de l'Aialt, al País Valencià, acuradament estudiat per Josep TORRÓ. Josep TORRÓ, "On the Problem of Andalusí dry Farming. Aialt (Castell de Castells), a *qarya* with no Irrigation System in the Mountains of Valencia", a H. KIRCHNER i F. SABATÉ (eds.), *Agricultural Landscapes of Al-Andalus, and the Aftermath of the Feudal Conquest*, Brepols, Turnhout, 2021, pàgs. 195-235.

gueren “ipsas nostras turres”, que havien estat de Muza ibn Ateli i del seu germà.¹¹⁰ Curiosament es diu que provenien “de aprisione de gens ismahelitarum”; això és, que ells se n’havien apropiat perquè abans eren en mans de musulmans. Vengueren a Ramon Mir aquestes torres pel preu d’un cavall, valorat en 100 mancusos d’or de València. Eren, segons el text, al comtat de Barcelona, al terme del castell de Baells (*castro Badellus*). Aquestes en són les afrontacions:

- Est: “torrent de fonte Sauc”,
- “ipsa serra que vadit ad ipsa serra de Molas” (les Moles),
- “via publica qui pergit ad Camporells et ad Tamarit” (de Camporells a Tamarit).
- Nord: “ipso torrent Pregon”,
- “pergit ad Camporrells” (Camporrells),
- “inter ipsas duas covas” (les Coves),
- “ipso torrent”,
- “ipsa via qui venit ad Tamarit” (camí de Tamarit),
- “font de Dolz”,
- “ad castro Badels” (castell de Baells),
- “ipso serrad, prope ipsa turre qui iam fuit de Peredre”,
- “per ipso serrad”,
- “ipsa plana”,
- “ipso torrent ubi prehe<n>diderit ipsa aqua qui vadit ad ipsa turre de Muza ibn Atali” (vers Sorita?).

L’any 1156, Guerau, vescomte de Cabrera, i Berenguera donaren a Garcia i a Maria la meitat de “ipsas almunias qui iam fuerunt de Muza ibn Ateli” i del seu germà. Són les torres esmentades al document precedent. Hom diu també que eren situades al comtat de Barcelona, al terme de “kastrium Badellis”. De fet, en donen la meitat com a alou i l’altra meitat com a feu. També s’hi parla d’aspectes econòmics (posar un parell de bous, la meitat de les llavors i un jover).¹¹¹ Encara hi ha altres documents que mencio-

110. J. ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses...*, doc. 4, pàg. 70. Amb relació al “castellum de Badels”, vegeu també: R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d’Àger...*, doc. 152b, pàg. 410.

111. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 191, pàg. 162. De fet, aquest document té alguns trets semblants als d’un contracte agrícola. La meitat dels béns és donada com a feu, l’altra meitat és cedida com a alou. Els esplets del feu

nen aquest lloc. L'any 1180, Ramon Pepí va donar a l'església de Santa Maria de Baells el seu fill, amb una terra, una vinya i un llinar. La terra era situada al Balç ("ipso Balz"), la vinya a la Coma ("ipsa coma", que era al costat d'un torrent) i el llinar sota la població, al costat d'un molí.¹¹²

Més tard, l'any 1184, Ponç de Cabrera i Marquesa empenyoren "nostram turrim", que era "subtus Badels", a Joan Garcia i a d'altres parents seus, a canvi de cinquanta morabatins. També hi inclogueren "illas conaminas qui sunt super Badells".¹¹³ Encara, l'any 1191, Joan Garcia i Arsenda vengueren a l'abadessa de Santa Maria de les Franqueses l'honor que tenien a la Ribagorça, la "turrim de Basels" amb els seus termes, per quatre-cents sous jaquesos.¹¹⁴ I, el 1192, l'abadessa va acordar amb Bernat Escuder i la seva muller que hi fessin molins, a canvi de cinquanta cafissos de blat i una tercera part dels beneficis.¹¹⁵ Una mica més tard, l'any 1194, en el testament de Ramon de Siscar, s'esmentava el "castro de Baels et suis terminis" i, curiosament, es feia menció del "campo de Baels".¹¹⁶

L'almúnia de Ramió (mun. de Monesma i Queixigar). L'any 1186 (doc. 713), es feu esment d'una almúnia que era a Monesma, "que dicitur Ramio". El topònim Ramió encara s'ha conservat. És una partida de terra situada uns 600 m a l'est del Noguero. Queda per damunt del barranc de Sant Joan Soliveta. En les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat, hi veiem alguns petits camps i una ampla extensió de terra sense conrear, coberta per alguns escassos arbres. És interessant de saber que, a l'oest, a uns dos quilòmetres, passava una cabanera que venia del sud (d'Almenar, de Castellonroi, de Calladrons, de Lluçars i Sagarres) i que se n'anava cap al nord, tot seguint la carena, cap a Queixigar, Iscles i Bonansa. D'altra banda, cal suposar que el terme d'aquesta almúnia segurament s'estenia més cap a ponent, per les terres

s'han de partir a mitges, a l'era, amb la condició —si era possible— que Guerau de Cabrera hagués posat un parell de bous, la meitat de les llavors i un jover: Recorda alguns altres pactes que havíem vist a la Ribagorça. J. ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses...*, doc. 15, pàgs. 84-85.

112. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 530, pàgs. 871-872. A canvi, l'abat de la canònica d'Àger va lliurar al donador la tinença d'aquesta església d'una manera vitalícia.

113. J. ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses...*, doc. 50, pàg. 122.

114. J. ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses...*, doc. 96, pàg. 170.

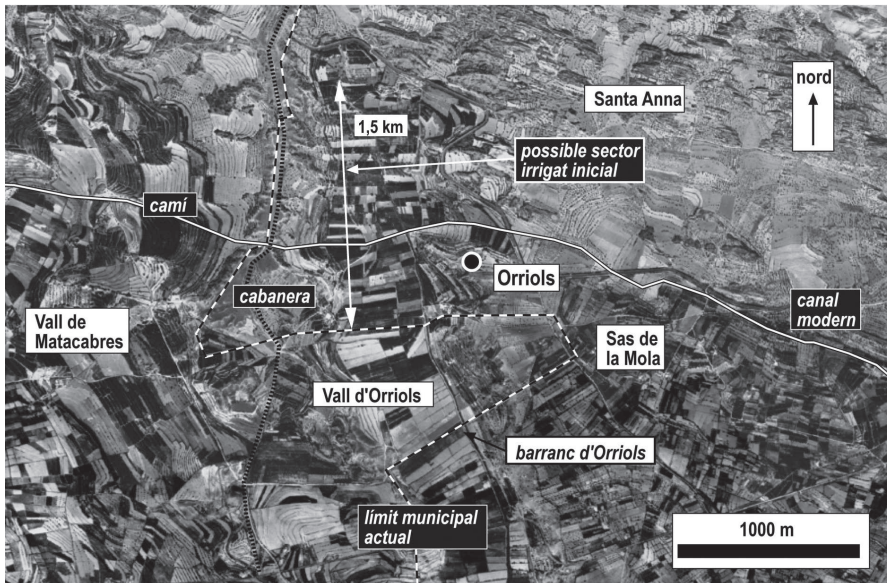
115. J. ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses...*, doc. 101, pàg. 178.

116. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 86, pàg. 181.

conreades properes de l'actual lloc de Noguero. Hi vivien, segons sembla, Joan de Ramió, Ales Torosa i d'altres partícips (com diu el mateix document). A part de donar la quarta part de tots els esplets, els pagesos que vivien en aquest lloc havien de donar, com a servei, dos moltons, setze fogasses, dos sestets de vi i un cafís, mig d'ordi i mig de civada. Tot això ens recorda unes rels potser molt remotes, altmedievals, lligades als drets jurisdiccionals, i a més una economia en gran part agrícola, i no només ramadera.

FIGURA 11
Almúnia d'Orriols (Tamarit de Llitera)

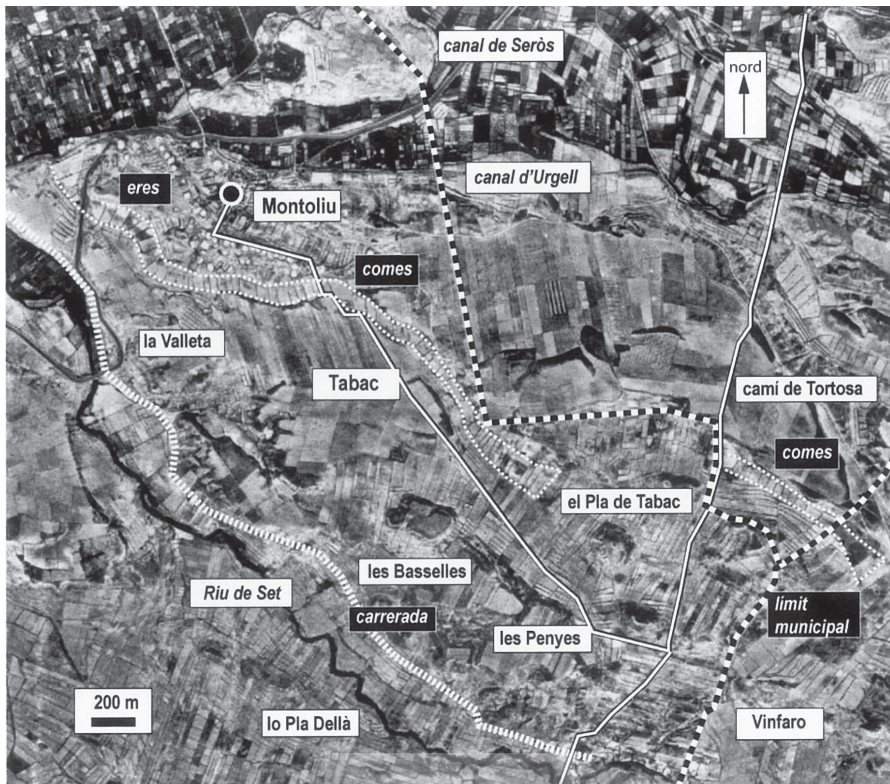
A l'oest del lloc on hi podia haver l'almúnia, als dos costats del barranc d'Orriols, hi ha un conjunt de franges coaxials irrigades, segurament organitzades després de la conquesta d'aquest indret, tot aprofitant en part el parcel·lari d'època islàmica. Foto: © IGN (any 1956).

L'almúnia d'Orriols (mun. de Tamarit de Llitera). A gairebé cinc quilòmetres cap a l'oest de Tamarit de Llitera, hi ha el lloc d'Orriols. Té unes característiques molt diferents a les dels casos que hem vist fins ara. Aquest lloc era al costat d'una vall plana, solcada pel barranc d'Orriols, que, seguint-lo cap al sud, arriba fins al Gaió. Al document 415, de l'any 1160, es feia esment de

l'“almuniam de Horriols”, que el bisbe de Lleida deia que era dins del terme de Tamarit.

Si ens fixem en les fotografies aèries fetes l'any 1946, veiem unes franges regulars distribuïdes a les dues ribes del curs d'aigua. Tenen una amplada d'uns quaranta metres. En trobem unes trenta-cinc al llarg d'aproximadament un quilòmetre i mig, fins al límit municipal actual, situat al sud. Molt possiblement d'una manera casual, segueixen exactament l'orientació *Ilerda F* (especialment al nord del camí que va cap a Tamarit).

FIGURA 12
Tabac (Montoliu de Lleida)

A l'inici, al centre del Pla de Tabac hi havia una coma que s'estenia del nord-oest cap al sud-est. També hi havia un camí, segurament vell. Així mateix, hi hauríem trobat diverses basses per al bestiar. Era un espai limitat per dues cabaneres o vies de bestiar. Foto: © ICGC (any 1956).

Tot i que només sigui una hipòtesi, podem suposar que, en època islàmica, hi havia una almúnia, amb un espai irrigat. Després de la conquesta dels senyors feudals, aquest espai potser fou reparcel·lat de nou i organitzat en parellades, d'una manera semblant a allò que trobem al Segrià. Per tant, si fos així, l'origen d'aquestes franges que s'estenen d'una manera regular a banda i banda del barranc d'Orriols, ha d'ésser poc o molt coetani a l'origen de les llenques de terra irrigada que trobem per exemple a Almenar, a Torrefarrera o a Menàrguens. En el proper capítol, veurem diversos exemples d'espais irrigats i molt sovint reorganitzats després de la conquesta comtal.

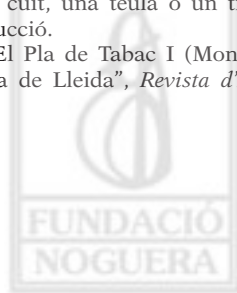
Tabac (mun. de Montoliu de Lleida). En aquest cas, creiem que és important fer una excepció i parlar de dos indrets que duen el mateix nom. En primer lloc, centrarem l'atenció en la partida de terra anomenada Pla de Tabac, situada al sector meridional del terme municipal de Montoliu de Lleida. Després, parlarem del lloc de Tabac, situat al terme d'Alguaire. Aquest darrer ja l'havíem estudiat temps enrere. Tots dos són molt interessants. Els documents medievals en fan esment i els diferencien clarament.

El Tabac de Montoliu era un indret que sabem que ja era habitat en època islàmica. Fins i tot, en un document de l'any 1178 (doc. 595), en què Pere de Cervera va lliurar a Bernat de Gàver tots els drets que tenia a Tabac i al seu terme, encara es menciona aquest lloc com a "Avin Tabac". Aquesta donació fou confirmada, pel germà del donador, l'any 1181 (doc. 629). Cal tenir present que aquest nom, Tabac, segurament era antic. Coromines creu que segurament és preromà; amb tot, pensem que no es pot descartar en absolut que fos àrab.¹¹⁷ Sigui com sigui, aquest espai ja havia estat habitat des de molt abans de l'any 713. Al centre del Pla de Tabac, s'ha excavat un jaciment de l'edat del bronze.¹¹⁸

Al nord del lloc on s'alçava aquest hàbitat hi ha una coma que arriba fins a Montoliu. El primer tram, el més proper al poble de Montoliu, amb una superfície de 23,5 ha, és ben evident. Després,

117. Vegeu el topònim Tabac a: OOC 200. N. GROOM, *A Dictionary of Arabic Topography and Placenames*, Librairie du Liban – Longman, Beirut – Londres, 1983, pàg. 282. Groom fa esment del mot *tābaq*, relacionat amb la paraula *tābīq*. El defineix com a una gran rajola o maó cuit, una teula o un tros de vidre. També pot ésser el terra o la planta d'una construcció.

118. X. ESTEVE *et al.*, "El Pla de Tabac I (Montoliu de Lleida), un assentament de l'edat del bronze a la Plana de Lleida", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15, 2015, pàgs. 137-168.

cap a l'est, hi ha un tram més malmès, amb una superfície d'unes 12,5 ha. Cal tenir present que, al sud de l'indret on hi ha el jaciment prehistòric, hi ha una altra coma, petita, amb una superfície d'1,8 ha; a uns 600 m, hi ha el curs del riu de Set. Encara, més cap a ponent, hi ha una tercera coma, que fa 4,5 ha. També cal adonar-se que gran part del límit sud d'aquest terme de Tabac i el límit oriental coincideixen amb cabaneres o camins de bestiar. De fet, a l'oest del Pla de Tabac, trobem la partida de les Basselles, precisament a causa de les diverses bassetes que hi havia, encara evidents a les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat. A més a més, el terme era partit de nord a sud per l'anomenat camí de Tortosa i de nord-oest a sud-est pel camí d'Aspa.

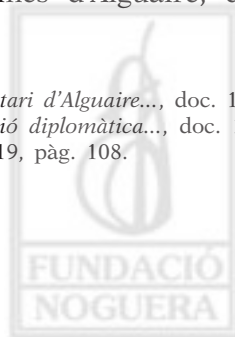
Tabac (mun. d'Alguaire). Dins l'actual terme municipal d'Alguaire hi ha una partida de terra també anomenada Tabac. És un indret, així mateix, ben documentat, que ja ens va cridar l'atenció fa uns anys. Traslladem-nos al segle xi. En un document de l'any 1075, de Sanç Ramir d'Aragó, aquest monarca donà a Berenguer Ramon de Siscar i a Pere Bernat de Monesma “ipsa almunia de Tabaz, cum XIII iovadas de ereditate”; era situada al terme de Lleida (“termino de Elerda”), sota l'Espona (“ipsa Sponda”), prop del castell d'Alguaire (“castello de Alguadra”).¹¹⁹ En aquest cas, no es fa esment que es tracti d'una terra del fill o del descendent de Tabac, però en canvi es fa esment que hi havia una almúnia.

Hi ha també un document molt interessant, de l'any 1168, on es diu que Gombau de Siscar establí a Ferrer de Cubells i a la seva muller, Arnaldeta, a Gilabert i a la seva dona, Ferrera, a llur fill Ramon i a la seva muller, Ermessèn, i a Pere Babois (o potser Babuix) i a Sança, la torre de Tabac (“meam turrem de Tabac”). Afrontava amb el terme d'Alcanís, el terme d'Alguaire, el secà —tant com es pogués— i la Llitera (*Letera*). Havien de pagar, com a cens, divuit faneques de blat (sis de forment, sis d'ordi i sis de civada).¹²⁰

En aquesta torre, segons un document de l'any 1179, sabem que hi havia diverses parellades de terra. Berniçó de Monesma i Nèvia en tenien una, on es podien sembrar deu cafissos de blat. Afrontava amb els termes d'Alguaire, d'Alcanís, de la torre de

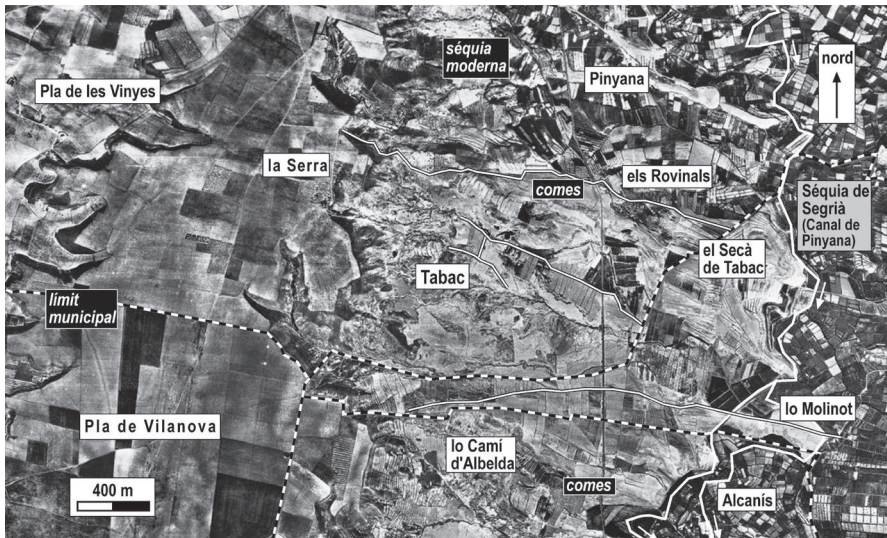
119. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 1, pàg. 79.

120. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 190, pàg. 309. També: J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 19, pàg. 108.

Gilbert i amb la séquia.¹²¹ S'establia també que tots ells s'havien d'estar en les cases que hi havia en aquesta torre ("faciatis vobis statcham in ipsa turre, de intro, in ipsas mansiones"). Certament, com ha estat confirmat moltes vegades, una torre era un conjunt de cases on hi vivia la gent i on potser també hi havia alguna mena de fortificació.

FIGURA 13
Tabac (Alguaire)

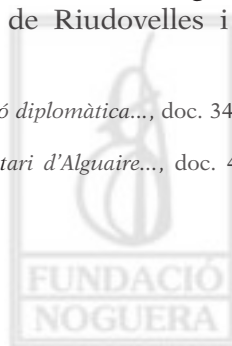
Espai de secà, que s'estenia entre el Sas i la séquia de Segrià. Hi hauríem trobat algunes comes, amb una terra més fèrtil, potser algunes basses i, certament, un lloc habitat des d'abans de la conquesta cristiana.

Foto: © ICGC (any 1956).

Gràcies a un acord signat l'any 1183, sabem els noms dels habitants de la torre de Tabac: Pere Miró de Gotarda, Guillem de Merí, Bernat Martí, Guillem de Montanyana, Bonet de Riudovelles, Pere Tibona, Guillem Berenguer, Ferrer de Buada, Pere de Riudovelles, Bernat de Riudovelles i Pere Ferrer.¹²² Són onze

121. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 348, pàg. 516; J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 41, pàg. 134.

122. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 47, pàg. 140.

persones; no sabem si corresponen a onze famílies. També s'assenyala que, prop d'aquesta torre, anant cap a Lleida, hi havia un domenge treballat per Guillem Berenguer i Pere de Riudovelles. Encara hi ha d'altres documents que fan referència a Tabac. L'any 1184, Pere de Tabac i la seva muller van vendre a Bernat Martí de Riudovelles els drets que tenien a la torre de Tabac.¹²³ I, l'any 1233, hi hagué una donació important de drets sobre aquesta torre a Santa Maria d'Alguaire.¹²⁴

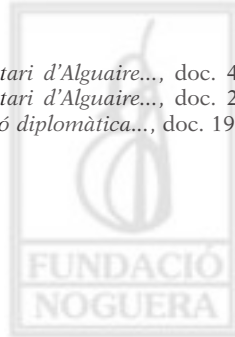
Què hi podem veure en les fotografies aèries fetes l'any 1946 o el 1956? El territori que podia dependre d'aquesta almúnia, tot i que és difícil d'assegurar, potser s'estenia per uns 3,4 km² (si la fem arribar fins a la séquia de Segrià). Pel que fa a les terres conreades, hi havia una coma al nord del lloc on hi devia haver l'hàbitat, amb una extensió de 3,7 ha (potser unes setze jovades). Al sud, hi havia una zona conreada, que té una forma semblant a una franja coaxial i una superfície d'unes 15,9 ha (que si l'estenem més cap a l'est, pot arribar a unes 22,5 ha). Cal pensar que en el sector oriental, fins a la séquia Major, que sembla que era el límit est de l'almúnia, hi hauriem trobat unes 44 ha més de terra de secà (a l'anomenat ara Secà de Merler).

La torre de Riudovelles (mun. de Vilanova de Segrià). Encara que ens n'anem fora dels dominis del bisbe i dels canonges —tot i que sense sortir dels límits del bisbat—, entrem un moment dins dels dominis dels templers de Gardeny. Per tal d'entendre les característiques de les almúnies i de les torres, és interessant de dir algunes coses sobre la torre de Riudovelles, que tenia ben segur uns precedents d'abans de la conquesta de l'any 1149. En un document, fet a la fi de l'any 1168, es diu que Garcia Linç i la seva muller Urraca van vendre a Ényec d'Albelda i a Ramona una torre amb el seu albacar, dos camps i una era, que eren al lloc de Riudovelles (“unam turrem cum suo albacar et duos campos cum una area, in villa Ilerde, in loco qui vocatur Riudeovellis”), pel preu, força notable, de dos-cents trenta morabatins. En les afrontacions s'hi esmentava una via que anava cap a Lleida, un camí (potser de bestiar) (*carrera*) que anava cap al secà, un braçal i la séquia dels molins.¹²⁵ En un document més tardà, de

123. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 49 pàg. 142.

124. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 294, pàg. 414 (any 1233).

125. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 196, pàg. 316. Potser aquesta séquia era el Reguer de la Mitjana.

l'any 1175, es feia esment d'un hortal o farraginal que hi havia davant d'aquesta vila i també d'una casa situada a la vila (“*unam domum que ibi est*”).¹²⁶

I hi ha molts altres documents que fan esment d'aquesta torre, que devia ésser situada a prop d'on després es feu el Castellnou (ara Vilanova) de Segrià. L'any 1175, per exemple, es menciona “*totum nostrum seccanum*” que tenien en aquesta torre. I, malgrat ésser terres de secà, s'havia de pagar un quart de la collita a l'era (o si hi havia vi, al trull). Les afrontacions eren el braçal de la vila, les roques que hi havia entre aquest terme i el de la torre de Gilabert (potser les Roques de Vimpèlec), la torre de na Bruneta i fins a l'esmentat braçal de la vila.¹²⁷ Un document de l'any 1182 estableix els límit “*de illo secano*”: el braçal que va a la torre de Riudovelles, la serra que hi ha cap al terme de la torre de Gilabert i de Ferrer de Buada, l'era de Guillem Berenguer, el puig de Santa Maria i la vila de Riudovelles.¹²⁸

Malgrat el que hem dit, no sabem exactament on era situada. Potser era a l'est de Vilanova de Segrià. Sembla que no era gaire lluny d'on hi havia els molins d'Alendir. Segons els càlculs que férem fa uns anys, era una de les torres més grans del Segrià històric. Les seves terres eren majoritàriament de regadiu (unes 93,1 ha); només tenia unes 22,9 ha de terres de secà.¹²⁹ També sabem que els possessors de les heretats primerenques foren nou; tanmateix, hi tenien porcions vuitanta-una persones.¹³⁰ És una mostra evident del procés de colonització i de repartiment del territori, que hom pot estudiar molt bé en aquest “Segrià” històric.

La torre de Caforra (mun. d'Albesa). En un document de l'any 1171 (doc. 519), en una donació d'Arsenda d'Espunyola a Santa Maria de Bellpuig, un dels béns que lliurà aquesta senyora als canonges de Bellpuig fou la torre de Caforra (“*turrem de Alchoforra*”). Se n'esmenten les afrontacions: la Noguera Ribagorçana

126. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 286, pàg. 429.

127. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 268, pàg. 409. Vegeu també: doc. 353, pàg. 521. S'hi fa esment de “*ipsis parietibus de illa villa de Rivo de Ovibus*”.

128. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 404, pàg. 611. Vegeu J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 130, pàg. 214; s'hi diu que dins del terme de Riudovelles, l'any 1201, hi havia una sort a les *Roquas*.

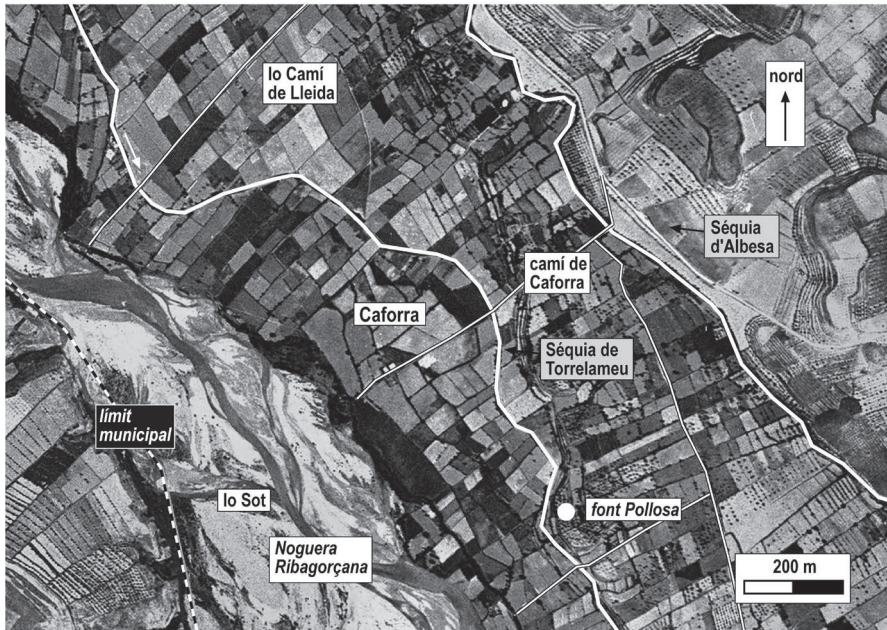
129. J. BOLÒS, “Paisatge i societat al «Segrià»...”, pàg. 56.

130. J. BOLÒS, “Paisatge i societat al «Segrià»...”, pàgs. 59 i 66. També sabem que, vers l'any 1200, hi havia quatre molins i, encara, un de cinquè vers Alendir (pàg. 66).

(“flumen Nocharie”) i els alous de Mir Agustí i de Reverter. Sembla molt probable que sigui un nom creat abans de l'any 1149.¹³¹

FIGURA 14
Coforra (o Alcoforra)

La partida de Coforra és situada entre l'actual séquia de Torrelameu i el riu Noguera Ribagorçana. Aquest espai ja era conreat abans de l'any 1149 i la séquia de Torrelameu segurament ja existia en època andalusina; no sabem, però, quan es van organitzar les franges coaxials que hi veiem.

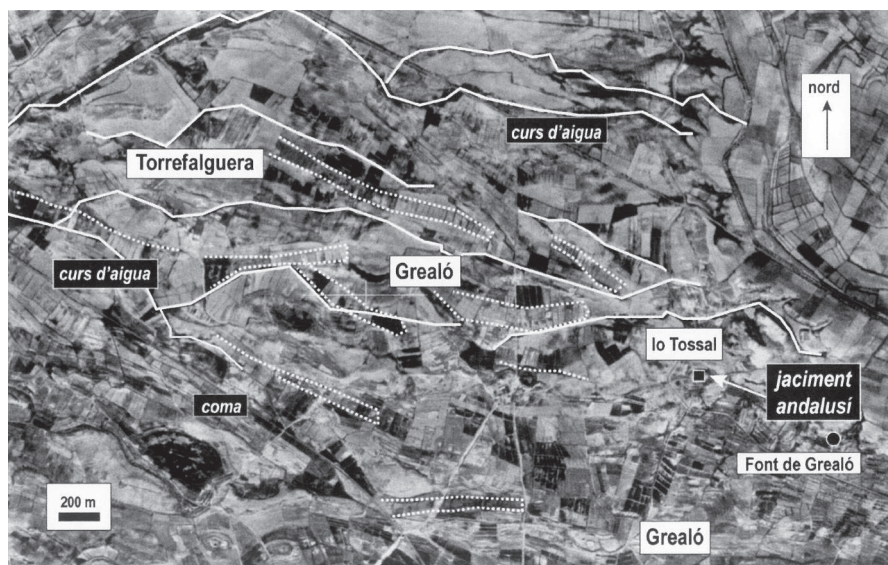
Foto: © ICGC (any 1946).

Actualment, la casa i la partida de terra de Coforra són situades entre l'actual séquia de Torrelameu i el riu Noguera Ribagorçana. Potser, al nord-oest, hi havia un camí que feia de límit i, al sud-est, segurament la partió era el camí de la Font Pollosa. L'any 1946, en aquest espai hi havia més de vint-i-cinc franges coaxials que s'estenien des de la séquia fins a la riba del

131. No sabem pas si es pot relacionar amb el mot àrab *kafir*, poble o vilar. Potser és més difícil de pensar que calgui relacionar-lo amb *kāfir*, un gran riu o una gran vall. N. GROOM, *A Dictionary of Arabic Topography...*, pàg. 135.

riu; ocupaven una superfície total d'unes 33 ha. És només una possibilitat. Allò potser més important és que l'existència d'aquesta terra plausiblement irrigada ens duu a concloure que aquesta séquia de Torrelameu ja devia existir abans de l'any 1149. Més cap al nord i cap a ponent, hi havia la séquia d'Albesa. Amb tot, és molt possible que, amb relació a l'actual séquia de Torrelameu, calgui diferenciar dues canalitzacions: una, la de Torrelameu primitiva, que potser agafava l'aigua a l'oest de la Font Pollosa, i una altra, la que podríem anomenar de Caforra, que prenia l'aigua de la mateixa séquia d'Albesa.¹³² Potser després, en un segon moment, es degueren unificar totes dues.

FIGURA 15
Grealó (Lleida)

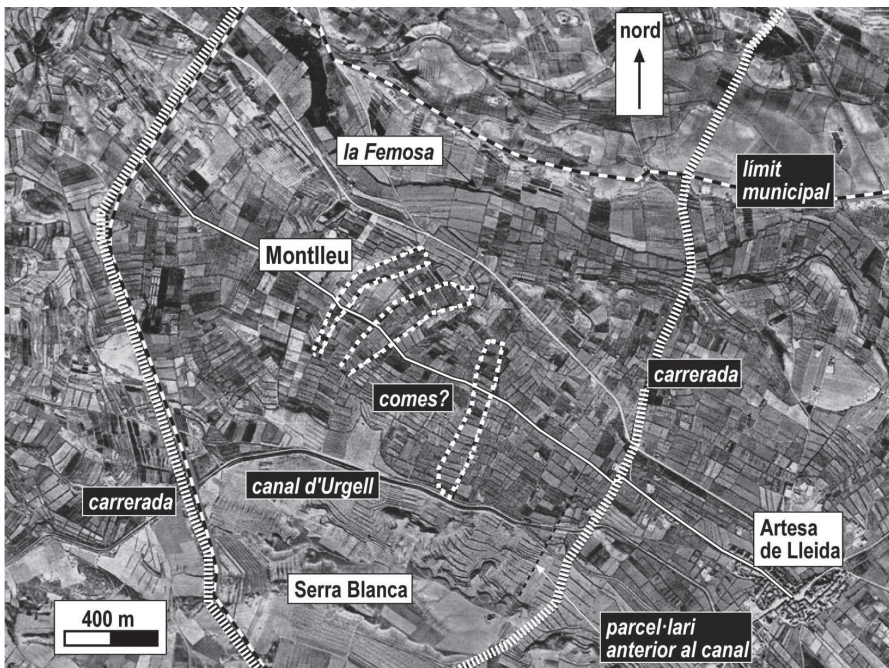

La partida de Grealó s'estén a l'oest del terme de Margalef i a l'est de Torrefalguera. Hi veiem diverses comes i reguers (o cursos d'aigua) i també camins, alguns dels quals poden ésser vells. Foto: © ICGC (any 1956).

132. Amb relació al possible recorregut inicial de la séquia de Torrelameu, vegeu: M. MULET, J. ESCUDER i J. BONALES, *Torrelameu. La nostra història*, Ajuntament de Torrelameu, Torrelameu, 2019, pàg. 78.

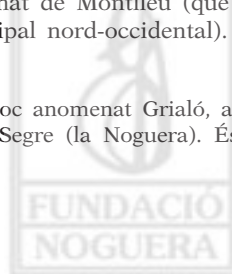
L'almúnia de Grealó (mun. de Lleida). Al sud-est del terme de Lleida, a tocar del terme de Torregrossa, hi ha una partida de terra anomenada Grealó. L'any 1175 (doc. 561), en un document, hom feu esment de dues almúnies, una de les quals era anomenada "turris de Grailon" (i l'altra, torre de Guillem de Sala). De fet, com en el cas de Tabac, encara actualment, hi ha dues partides que reben aquest nom i que són situades al voltant de la ciutat de Lleida. Una és al sud del terme de Torre-serona i l'altra és a l'extrem oriental del terme de Lleida.¹³³ A l'hora d'ubicar el topònim esmentat l'any 1175, ens decantem cap a aquesta segona possibilitat, d'acord amb el que trobem en un altre document, una donació de l'any 1187 (doc. 736).

FIGURA 16
Montlleu (Artesa de Lleida)

La partida de Montlleu és limitada a l'est i a l'oest per cabaneres o vies de bestiar. Hi havia diverses comes de secà. Era solcada de nord-oest a sud-est pel camí encara ara anomenat de Montlleu (que té una orientació perpendicular a la del límit municipal nord-occidental). Foto: © ICGC (any 1946).

133. També hi ha un lloc anomenat Grialó, amb una església dedicada a sant Miquel, al terme d'Artesa de Segre (la Noguera). És, en tots els casos, un topònim d'origen germànic (OC4 328).

Més endavant, en un capítol proper, dedicat a les partides de terra del terme de Lleida, parlarem més àmpliament de Grealó, territori situat a tocar de l'antic terme de Margalef i del municipi de Castellldans, on podem estudiar un espai conreat segurament des de l'època islàmica i també un espai habitat que es pot relacionar amb una xarxa de camins vells. Per entendre el paisatge d'aquest territori cal fixar-nos en les diverses comes que el solquen d'est a oest. També cal tenir present els cursos d'aigua fossilitzats en taques o línies fosques, que encara vèiem a mitjan segle passat. Cal assenyalar que s'hi ha trobat restes de construccions i sobretot fragments de terrissa dels segles x i xi.¹³⁴ A continuació, centrarem l'atenció en alguns altres llocs, que trobem esmentats en els documents que publiquem i que són situats fora del terme de Lleida.

La torre de Montlleu (o Montlleó) (mun. d'Artesa de Lleida). Al document 695, una donació testamentària feta l'any 1185, es feia esment d'una parellada de terra situada a la torre de "Monte Leone", la qual havia restat abandonada. No pot ésser el lloc de Montlleó, a la Ribera d'Ondara; ha de correspondre a la partida de Montlleu, a Artesa de Lleida, al sud de la Femosa. En un document una mica més antic, de l'any 1174, ja es mencionaven unes terres situades al lloc "que vocant ad Mont Leo". Si ens fixem en les afrontacions d'aquest lloc, veiem que hi havia la "charera de Castel de Asinos", el "reger de Femosa" o el "viero (viaró?) que vadit a Coniachara".¹³⁵ De fet, podem afirmar que la partida de terres de la Coniaquera s'estenia també fins a la riba de la Femosa.¹³⁶ Més endavant en parlarem.

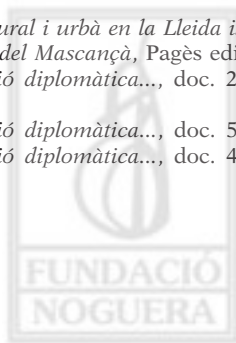
L'any 1185, Guillem de Montlleó i alguns altres parents seus cediren a Gener d'Ondara l'honor que tenien al terme de Lleida, al lloc anomenat "turrem de Monte Leone", que posseïen en part per aprisió (a canvi, reberen l'honor de Montbrió).¹³⁷ Encara, aquest mateix any, hi hagué una venda entre particulars d'unes sorts de terra i d'unes cases a Montlleu. Algunes de les afrontacions de les terres eren la "carraria de Castro Asinorum", la Femosa i sota la serra. Pel que fa als habitatges ("domos") que hi havia in "ipsa

134. J. BRUFAL, *El món rural i urbà en la Lleida islàmica (segles xi-xii)*. Lleida i l'est del districte: Castellldans i el pla del Mascançà, Pagès editors, Lleida, 2013, pàgs. 288-289.

135. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 245, pàgs. 381-382. Vegeu també: doc. 385, pàg. 583.

136. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 572, pàg. 838.

137. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 464, pàg. 690.

turre de Monte Leone”, afrontaven amb un carrer (“carraria”), un altre habitatge i dos farraginals.¹³⁸ Els esments de la “turrem de Monte Leone”, que trobem al fons de Gardeny, també han de correspondre a aquesta partida de terra situada prop de la ciutat de Lleida.¹³⁹

Pel que fa a aquest indret, hi ha un altre document molt interessant, de l'any 1190. Guillem de Cervera va donar a Pere de sa Sala la torre de Montlleu (“turrem de Monte Leone”). També se'n diuen les afrontacions: l'honor de la torre de Ponç Oromir, el terme de Vinatesa (“de Avinatea”), el terme de la torre de Monells (*Mulnells*), el terme de Riquer (*Richer*), el terme de Rocafort i l'honor de Mir Torbaví (*Mironis Torbavini*). Ho donà “cum hominibus et feminabus”.¹⁴⁰ L'any 1191, hi hagué una nova venda de drets en aquest lloc, de Dolça de Boixadors a Pere de sa Sala; les afrontacions foren les mateixes.¹⁴¹

El terme de Montlleu devia tenir una extensió d'uns 3,9 km². Al nord, era limitat per la Femosa; al sud, per la serra Blanca. Aquest límit meridional i les partions de llevant i de ponent coincideixen amb carrerades de bestiar. Ara, el terme és partit pel canal d'Urgell, fet que evidentment n'ha transformat el paisatge. Malgrat tot, a partir dels mapes actuals i sobretot a partir de les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat, podem reconstruir alguns aspectes de com podia ésser aquest territori en època medieval. Podem fer una reconstrucció aproximada de la xarxa de camins. Podem suposar que algunes de les franges coaxials que hi ha al nord, a la riba de la Femosa, poden ésser medievals. I podem afirmar (o proposar) que les comes que s'intueixen en les fotografies de l'any 1946 han de correspondre als primers espais conreats a l'edat mitjana. El lloc de Montlleu havia d'alçar-se prop d'on s'estenen aquestes comes, en un dels petits tossals que hi

138. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 466, pàgs. 693-694.

139. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 479, pàg. 710. Vegeu també: doc. 487, pàg. 721; doc. 510, pàg. 752 (“ad Montem Leonem”); doc. 533, pàg. 784 (hi havia una era amb un farraginal); doc. 544, pàg. 801 (sort de terra i un farraginal); doc. 545, pàg. 802. Rest a clarida la ubicació d'aquest indret, en aquest darrer document, atès que una de les afrontacions dels béns esmentats és “in Femosa”. No sabem, per contra, si el castell i la vila de *Monsleo*, esmentats l'any 1193, en un document del fons d'Alguaire, són situats en aquest indret o bé, més aviat, cal situar-los a la Ribera d'Ondara. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 84, pàg. 179.

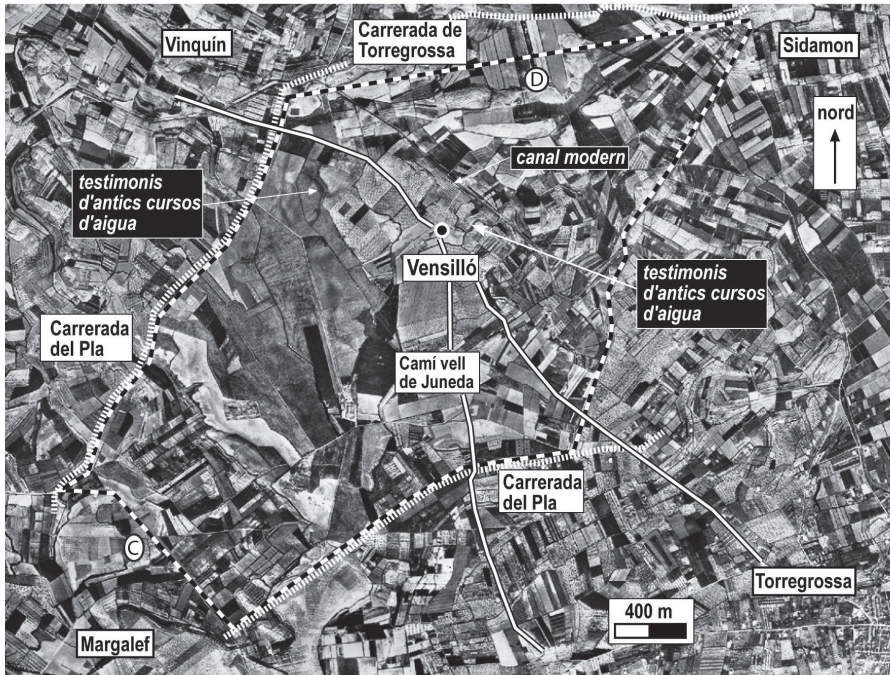
140. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 559, pàg. 821.

141. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 580, pàg. 850.

havia —i que actualment han desaparegut, en anivellar-se tot el terreny.

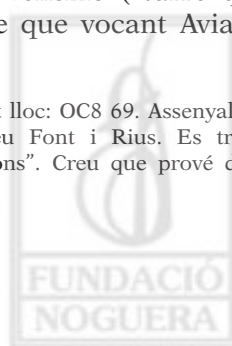
FIGURA 17
Vensilló (els Alamús)

El terme d'aquesta antiga almúnia o torre ha restat fossilitzat en els límits municipals actuals. La major part d'aquests límits són medievals; alguns coincideixen amb vies de bestiar. A l'edat mitjana, devia ésser una terra sobretot de secà. Foto: © ICGC (any 1946).

Vensilló (els Alamús) i Vinquín (Bell-lloc d'Urgell). Hi ha un document fonamental amb relació a aquest lloc. L'any 1161, els templers concediren dues heretats als prohoms de Vensilló i també els cediren la torre de Vensilló (“turre que vocant Avinselo”) i la torre de Vinquín (“turre que vocant Aviaquint”).¹⁴² Era un lloc on

142. Pel que fa a aquest lloc: OC8 69. Assenyala que s'hauria de llegir *Aviaquint*, en lloc de *Aviaquint*, com feu Font i Rius. Es troba en altres cartes, on també s'anomena “Torre dels Pedrillons”. Creu que prové d'*Ibin al-Windä*, nom que trobem

hi havia uns alocs, que eren treballats o bé eren erms, uns prats i unes pastures. Les afrontacions d'aquest territori de Vinselló eren: el terme de *Vimpèlec ("Avipeleg"),¹⁴³ el terme de *Carrassumada ("Carraomada"),¹⁴⁴ el terme de Sidamon ("Cidamon"), el de "ipsa Figuera", el d'Alamús i el de Margalef. El cens anual era una perna de carn, quinze diners, quatre fogasses; també calia fer un jornal al domenge ("dominico") que hi havia a Vensilló i, encara, un tragí des de Vensilló fins a Lleida.¹⁴⁵ El topònim *Vensilló* és àrab; conté el prefix *ibn* (contràriament al que dèiem en parlar de Vinatesa) i el nom *Sāllûm*.¹⁴⁶

En certa manera, podem considerar el terme de Vensilló un territori relicte. Les partions del seu terme, ara fossilitzades com a límits municipals i comarcals, segurament tenen molts segles d'història, atès que coincideixen amb orientacions de possibles centuriacions o parcel·lacions antigues (com *Ilerda C i D*) i amb vies de bestiar que plausiblement ja existien al llarg de tota l'edat mitjana. En el document 795 (any 1191), que hem esmentat en l'apartat precedent, es menciona l'església d'*Avinselo*, amb els delmes i les primícies. Era una església dedicada a la Mare de Déu. La trobem esmentada també en altres textos. A la *Constitució fonamental* (doc. 477), ja es menciona, amb relació a l'església de Bell-lloc, les d'*Avinsellon*, d'Alamús i d'Alcoletge. Aquesta frase fou copiada en la carta del cardenal Jacint, de l'any 1172 (doc. 534). Encara, pel que fa a aquest lloc, en el fons de Gardeny, hi ha un document molt interessant: un plet entre Guillem de Cervera i els frares del Temple, com a senyors de Margalef i de Vensilló (*Avinsello*), respectivament, sobre la partió que hi havia entre Vensilló i Margalef. Finalment, a canvi de dos cavalls, s'acorda que els "hominibus de Avinsello" tinguessin l'extrem meridional del seu terme ("ipsum terminalem").¹⁴⁷ Cal suposar que correspon a la partió actual, que coincideix amb el camí de Margalef.

al nord d'Àfrica (per tant segurament berber). Cal tenir present, però, que actualment correspon al lloc de Vinquín.

143. El topònim *Vimpèlec* segurament prové del llatí *pinna pelagi*, 'la penya o tossal del pèlag, de l'estanyol'. Vegeu: OC8 69. És un topònim mossàrab. En aquest cas no és possible que correspongui al Vimpèlec que trobem al municipi d'Alguaire.

144. El topònim *Carrassumada* ha de venir de l'àrab *kasr 'umm-âdâ*, 'la fortificació de la mare d'Ada'. Vegeu: OC3 286. En aquest cas, no és possible que correspongui al santuari de Carrassumada que trobem al municipi de Torres de Segre.

145. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 116, pàgs. 169-170; R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 104, pàgs. 210-211.

146. Vegeu OC7 454.

147. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 330, pàg. 483.

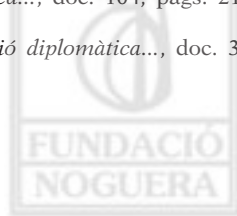
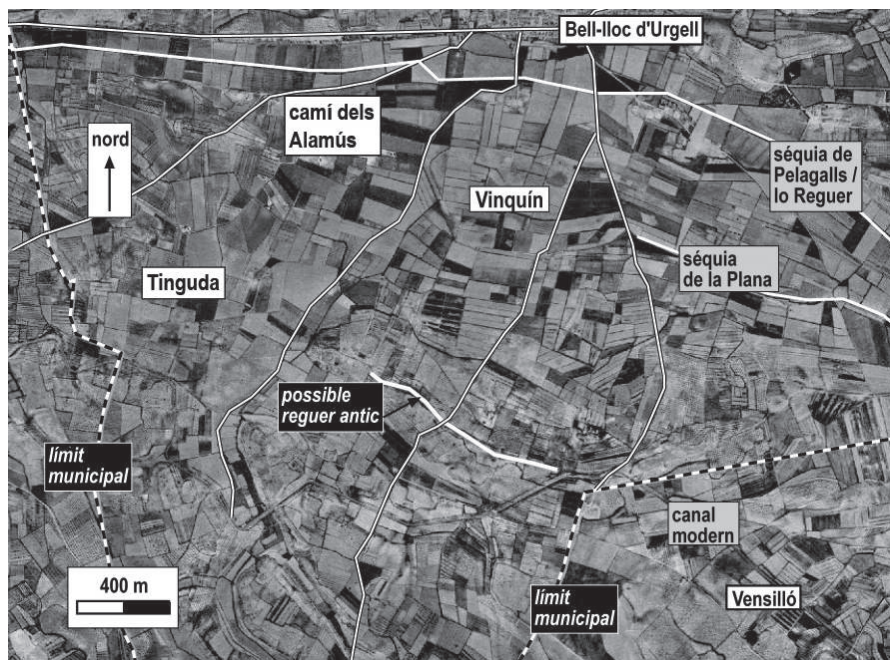

FIGURA 18
Vinquín (Bell-lloc d'Urgell)

Al nord-oest del terme de la torre de Vensilló, hi havia la torre de Vinquín, que devia tenir unes característiques semblants. Podem imaginar els límits d'aquest territori, que havien estat creats abans de l'any 1149. Malgrat ésser una terra bàsicament de secà, potser hi havia algun espai irrigat molt reduït, situat a prop d'un reguer. Foto: © ICGC (any 1946).

A uns dos quilòmetres al nord-oest de Vensilló, hi ha el lloc de Vinquín (al municipi de Bell-lloc). Com hem dit, ja és esmentat l'any 1161 (“turre que vocant Aviaquint”). És interessant de donar un cop d'ull a les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat; actualment el paisatge ha canviat moltíssim. L'any 1956, hi veiem diversos elements que permeten descobrir —malgrat els canvis que ben segur que ja hi va haver al llarg dels segles contemporanis— alguns aspectes sobre com podia ésser aquest territori a l'edat mitjana. Hi descobrim un tossal petit, unes construccions al seu costat i diversos possibles reguers (que no és pas segur que duguessin aigua), al llarg dels quals hi veiem unes formes llarguerudes, en part ja malmeses, que ens fan pensar en una mena de comes.

Cal assenyalar que també trobem aquest topònim Vínquín a més de dos quilòmetres cap al nord, a tocar de Bell-lloc d'Urgell. Això ens duu a pensar en un terme força ampli, potser amb una mida semblant a la del terme de Vensilló.

Margalef (*mun. de Torregrossa*). L'any 1187 (doc. 736), en un document s'afirmava que la torre d'Arnau de Pampe afrontava amb la torre de Guillem de sa Sala (segurament la de Montlleu), amb el terme de Margalef, amb el terme de Grealó i amb el terme de Castellldans. Margalef actualment pertany al municipi de Torregrossa. Dalt d'un tossal, hi ha el campanar de l'església de Sant Pere. Ara, el paisatge de regadiu segurament és en gran part el resultat de les transformacions provocades per la construcció dels diferents braços del canal d'Urgell. Per contra, molts dels límits d'aquest terme són vells, especialment quan coincideixen amb camins antics. *Margalef* també és un topònim creat en època andalusina. Sembla que prové de *marġ Halāf*, 'el prat de Halāf'; plausiblement, per tant, devia ésser sobretot una terra de pastura.¹⁴⁸

En aquest terme, els canvis que hi ha hagut al llarg dels darrers segles han estat molt importants. Amb tot, hi ha dos elements que han restat poc alterats: els camins i les cabaneres. El camí que, per exemple, va de Torregrossa cap a l'oest, vers la Femosa, és vell. Així mateix, també ho són les antigues carreres de Margalef, al nord, o de Bell-lloc d'Urgell, a l'oest. D'altra banda, malgrat la importància que tingué la ramaderia en aquest "prat", podem assenyalar que diverses franges fosques, que veiem en els ortofotomapes de mitjan segle passat, segurament recorden la ubicació d'unes comes que ja devien existir a l'alta edat mitjana. Adonem-nos que, de vegades, aquestes pervivències van provocar algunes irregularitats en les parcel·lacions de les franges coaxials creades arran de la construcció de la séquia de Margalef, en fer-se el canal d'Urgell.

148. Vegeu: OC5 198. Vegeu també: J. BRUFAL, "Deciphering the Islamic Landscape in the Eastern Ebro Valley. *Almunias* and Livestock", a H. KIRCHNER i F. SABATÉ (eds.), *Agricultural Landscapes of Al-Andalus, and the Aftermath of the Feudal Conquest*, Brepols, Turnhout, 2021, pàg. 241. També, del mateix autor: *El món rural i urbà en la Lleida islàmica (segles XI-XII)*. Lleida i l'est del districte: *Castellldans i el pla del Mascançà*, Pagès editors, Lleida, 2013, pàgs. 233-235.

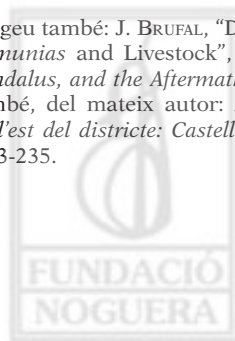
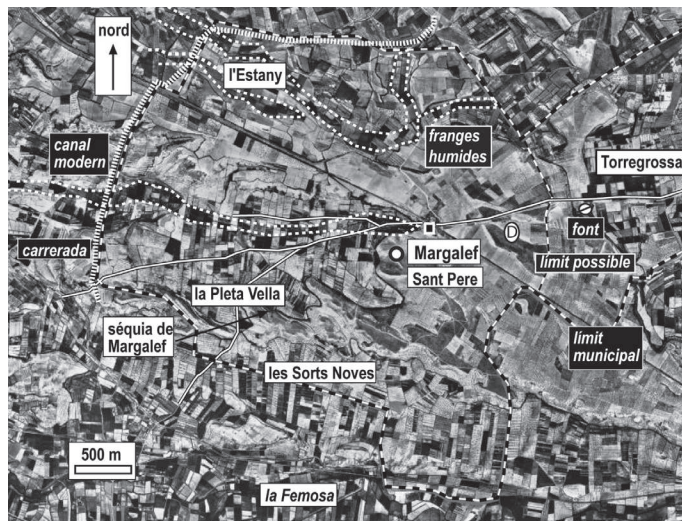
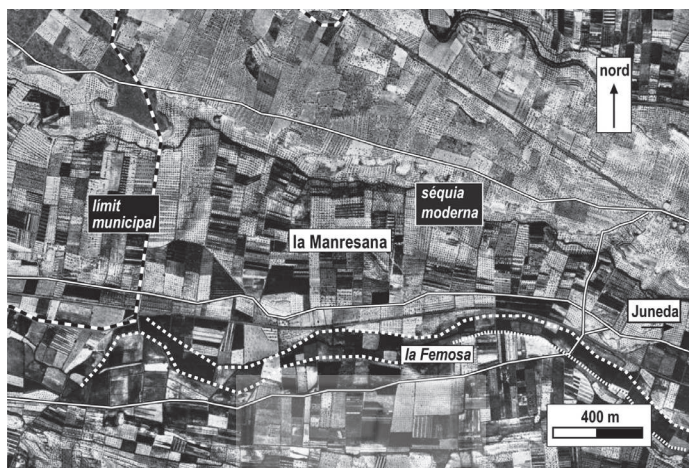

FIGURA 19
Margalef (Torregrossa)

Un terme creat abans de l'any 1149, amb un hàbitat, pastures, camins, vies de bestiar i potser alguna coma. Amb tot, els canvis esdevinguts al segle XIX van alterar molt el paisatge que hi havia abans. Foto: © ICGC (any 1946).

FIGURA 20
La Manresana (Juneda)

On hi havia, abans de l'any 1149, l'almúnia de la Manresana, actualment s'estén una partida de terres que rep aquest nom (potser creat arran de la conquesta). Malgrat que gran part del terme està dividit en franges coaxials irrigades, encara és ben visible la "coma" que hi havia antigament a les ribes de la Femosa. Foto: © ICGC (any 1946).

L'almúnia de la Manresana (mun. de Juneda). Podríem esmentar molts altres llocs que poden aportar informació sobre l'organització d'aquest territori fa uns mil anys. Mencionem un nou exemple: un indret molt proper a Margalef. És un lloc esmentat en el fons documental de Poblet. L'any 1175, Guillem de Cervera donà a aquesta abadia l'almúnia de la Manresana ("almoniam que vocatur Menresana"), situada al terme de Juneda, amb els homes i les dones que hi vivien.¹⁴⁹ Afrontava amb el camí que duia a Poblet, amb el terme de Castellldans, amb la serra de Bas (*Albarz*) i amb unes honors. S'havien de respectar els drets que hi tenia l'església de Santa Maria de Lleida, la seu episcopal, i la de Juneda. Fins i tot, s'assenyalava que Guillem de Cervera lliurava la part del delme que, fruit d'un pacte, s'havia quedat de manera vitalícia. Aquesta almúnia, l'any 1173, ja havia estat cedida a Poblet, en el testament del mateix Guillem de Cervera ("turrem de la Menresana"), juntament amb el seu domenge ("dominico").¹⁵⁰

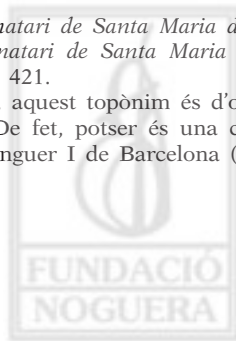
El terme de la Manresana s'estenia a banda i banda de la Femosa. Els límits del terme i possiblement diversos dels camins que solquen aquest territori són vells. Per contra, com en alguns dels casos precedents, és molt possible que les franges coaxials que veiem al llarg dels dos vessants siguin més modernes, del moment en què arribà a aquest lloc l'aigua del canal d'Urgell. En canvi, segurament, a les dues ribes de la Femosa, hi havia, des de molt abans, una llenca de terra, amb una forma semblant a la de les comes, on hauríem trobat unes terres més fèrtils, les quals potser fins i tot es podien irrigar. Aquesta franja de terra de marge fluvial tenia una amplada, com podem comprovar en algun sector, que oscil·lava entre els cent i els cent cinquanta metres.

Els Alamús. Val la pena que ens aturem un moment als Alamús (*Alamurs*).¹⁵¹ Els seus habitants, l'any 1177 (doc. 590), van donar una peça de terra a la seu de Lleida, a l'església de Sant Martí dels Alamús i al capellà d'aquest lloc. Aquesta terra alodial afrontava amb la via o carrera ("carraria") de Lleida, amb un tossal, amb el terme de Moradilla ("Almenarila") i amb un reguer.

149. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 541, pàg. 400.

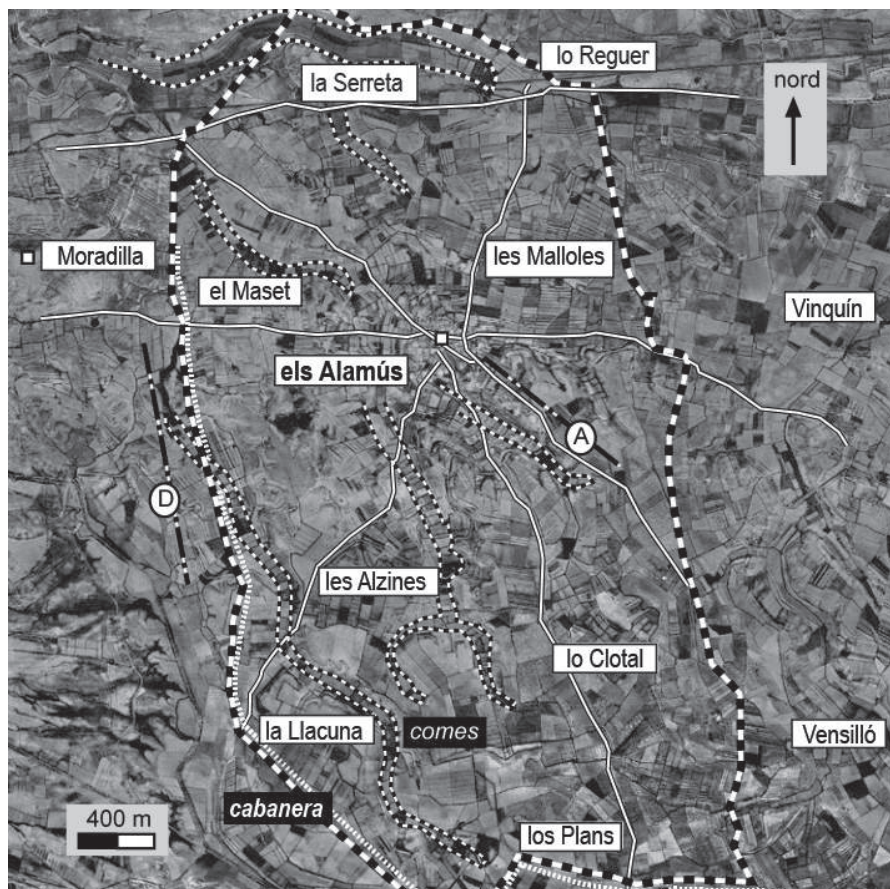
150. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 457, pàg. 341. Vegeu també el doc. 574, pàg. 421.

151. Segons Coromines, aquest topònim és d'origen germànic i prové del nom de dona *Alamodis* (OC2 55). De fet, potser és una coincidència casual, *Almodis* fou muller del comte Ramon Berenguer I de Barcelona (1035-1076).

Encara la podem localitzar a ponent, vers el fondo del Maset. De fet, en les fotografies aèries fetes a mitjan segle xx, encara és ben evident el record de diverses comes i d'alguns reguers (fig. 21).

FIGURA 21
El terme dels Alamús (Segrià)

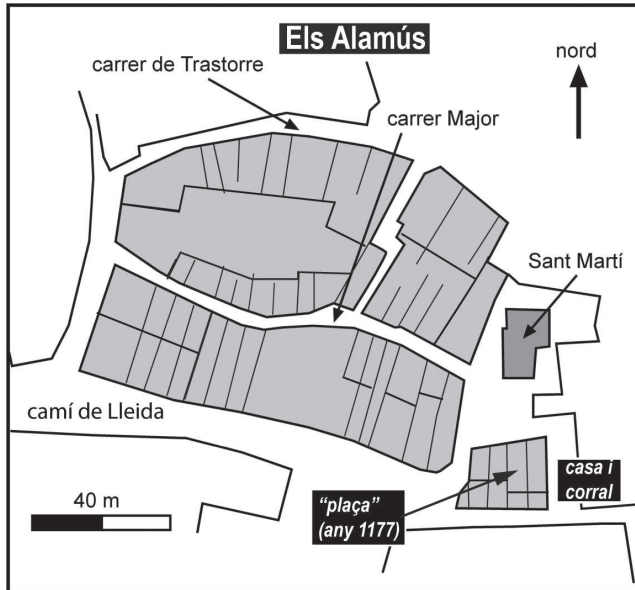

Els Alamús devia ésser també una almúnia; segurament va rebre el nom actual en el moment de la conquesta, vers l'any 1149. En el paisatge del seu terme veiem la importància de la ramaderia —en les cabaneres o vies de bestiar— i de l'agricultura —en les diverses comes que solquen el territori.

Foto: © ICGC (any 1946).

FIGURA 22
El poble dels Alamús (Segrià)

L'any 1177, hi havia una "plaça" que s'havia d'edificar, situada entre l'església de Sant Martí i el camí que anava de Vensilló a Lleida. Els Alamús és bàsicament un poble carrer, l'anomenat carrer Major. Plànol: J. Bolòs.

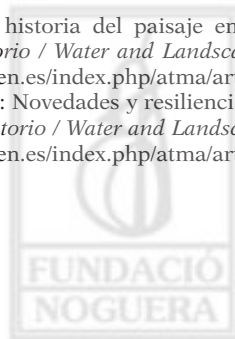
Amb relació a aquest terme dels Alamús, cal assenyalar que els límits actuals coincideixen bàsicament amb antigues carrerades o amb camins antics. A ponent, hi havia la carrerada de Moradilla; al sud, la carrerada dels Alamús, de Bell-lloc i de Margalef; a l'est, el terme s'estén, en part, fins al camí que anava cap a Torregrossa; al nord, afronta amb un camí vell que passava pel costat septentrional de la séquia —més nova— de Moradilla. També cal assenyalar que els límits llargs d'aquest terme segueixen una orientació que, casualment o no, coincideix amb *Ilerda D* (que és exactament la mateixa orientació que trobem al nord del terme de Vensilló).¹⁵² Més endavant comentarem breument l'urbanisme de la població dels Alamús (fig. 22).

152. Hi ha un document, de l'any 1154, que assenyala que, a l'est dels Alamús, hi havia l'anomenada *Torre de Bafes*, que era, però, a l'oest de la Novella i del Palau d'Anglesola. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 61, pàg. 155. De fet, devia quedar al nord del Palau, vers el Poal o més aviat vers Bellví, prop de les partides de Gatén, de la Coma i d'Escarabat (doc. 84, pàg. 182). Vegeu també: doc. 85, pàg. 183.

Cerquem precedents

Abans de les grans séquies urbanes. Abans de parlar sobretot de les tres grans séquies que hem de relacionar amb la ciutat de Lleida i que podem suposar que foren construïdes als segles x o xi, cal dir alguna cosa sobre allò que hauríem trobat anteriorment en aquest territori lleidatà. Per descobrir on eren els espais irrigats abans del segle x, ens hem de fixar en els actuals reguers, les clamors i també algunes comes per on s'escorria l'aigua. Hem pogut comprovar que, en alguns casos, aquests terrenys regats foren afectats —van ésser malmesos— arran de la creació de les noves canalitzacions promogudes des de la ciutat, la medina de Lleida o *Làrida*. En d'altres casos, alguns cursos d'aigua —com els reguers o les clamors— esdevingueren només canals de desguàs de l'aigua sobrant de les novelles séquies (per exemple la de Segrià). Amb relació a aquesta realitat evident, hi ha un problema de més mal resoldre: saber quan s'organitzaren aquests petits espais irrigats. Seria fàcil de dir que foren fets al llarg dels primers decennis després de la conquesta islàmica (segles viii i ix). Creiem que, en alguns casos, va poder ésser així, però que seria una temeritat pensar que totes aquestes séquies menys llargues —i fàcils de fer per un senyor local o una comunitat pagesa— haguessin de tenir l'origen després de l'any 713 (o 714), moment de la conquesta dels àrabs i dels berbers. És un tema que caldrà estudiar més en el futur; encara que creiem que molts cops aquests petits espais hidràulics poden tenir uns precedents anteriors a aquesta data de l'inici del segle viii. Com hem assenyalat en altres estudis, en terres més plujoses de la Catalunya Vella, hi ha nombrosos espais irrigats creats a l'alta edat mitjana, que ben segur que no són pas de l'època andalusina, ans que foren organitzats possiblement per les comunitats pageses (o per alguns senyors o bé per ciutats).¹⁵³ Tornem al territori de Lleida i fixem-nos en dos exemples, en unes clamors que ens mostraran l'antigor dels espais treballats que hi hagué a llur voltant; serà un tema que també tractarem en d'altres capítols.

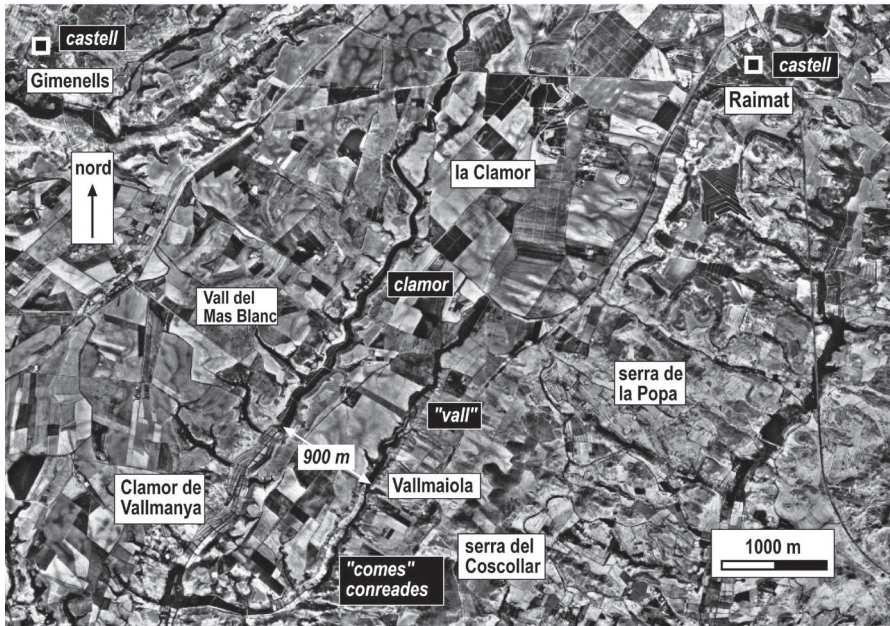
153. J. BOLÒS, "Agua e historia del paisaje en la Corona de Aragón: distintas aproximaciones", *Agua y Territorio / Water and Landscape* [en línia], 24 (2024), 17 pàgs. <<https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/atma/article/view/7401>>; J. BOLÒS, "Agua e historia del paisaje en Cataluña: Novedades y resiliencias a lo largo de la Edad Media. El ejemplo de Lleida", *Agua y Territorio / Water and Landscape* [en línia], 24 (2024), 19 pàgs. <<https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/atma/article/view/7402>>.

La Clamor de Raimat. Un document de l'any 1185 (doc. 705) recorda que hi hagué la venda d'una terra al terme de Raimat, al lloc anomenat la Clamor ("locum que dicunt a la Clamor"). Uns tres quilòmetres al sud-oest de l'indret on s'alça el castell de Raimat, hi ha la partida de terres de la Clamor. Aquesta terra és solcada per la Clamor de Vallmanya. Tot i que ara ha canviat bastant el paisatge, si ens fixem en les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat, hi podem veure diverses coses. En primer lloc, hi descobrim un espai ple de xaragalls, com reflecteixen les marques fosques que veiem al sòl; molts d'aquests cursos d'aigua van desaparèixer en aplanar-se el terreny.

FIGURA 23

Clamor de Raimat i clamor de Vallmaiola

En aquesta fotografia aèria descobrim dues clamors, que s'estenen del nord-est cap al sud-oest, que són força rectes i que són paral·leles entre elles. Sobretot al sector més meridional, veiem que les ribes de les clamors foren conreades, formant-s'hi una mena de "comes". Foto: © ICGC (any 1946).

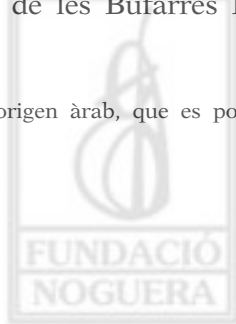
Hi ha, però, una altra realitat encara potser més evident i molt interessant. Hi veiem dues clamors, que són paral·leles entre elles.

La de ponent és la Clamor de Vallmanya, la de llevant és l'anomenada la Vallmaiola; són separades uns 900 m. Allò que crida més l'atenció és que segueixin totes dues —malgrat fer algunes petites ziga-zagues— la mateixa orientació. Aquesta orientació coincideix amb la que segueixen diversos límits de camps i alguns xaragalls, especialment a la banda de la serra de la Popa, a llevant. Cal dir que aquesta orientació és la que vam anomenar, fa uns anys, *Ilerda G* (força semblant a *Ilerda A*, l'orientació seguida per una de les centuriacions de Lleida). Atesa la gran dificultat que comportava canalitzar una clamor, un curs d'aigua, creiem que, segurament, si volem proposar una datació, ens hem de traslladar a una època premedieval; ben segur que l'organització d'aquest espai situat a ponent de Raimat té un origen força reculat. Diguem també que, a banda i banda d'aquestes dues clamors, especialment de la de Vallmanya, a partir del moment en què entren al terme actual d'Alcarràs (antic terme de Vallmanya), hi veiem uns trossos de terra conreats que tenen una forma que recorda la de les comes; en parlarem més endavant, en un altre apartat.

La Clamor. La Clamor de Vallmanya afluïx a la Clamor Amarga. Aquesta clamor té una gran extensió. Neix a ponent d'Almenar (de fet serveix per marcar el límit occidental del seu terme), travessa l'extrem meridional del terme del Campell, fa de límit nord i oest del terme d'Almacelles, passa a prop de Sucs, del Pla de la Font i de Vensilló, i, després de barrejar-se amb la Clamor de Vallmanya, desguassa al Cinca, a l'est de Saidí. A partir de l'aiguabarreig, rep el nom de la Clamor. Ha de correspondre a "illa Clamor", esmentada en un document de l'any 1173 (doc. 542).

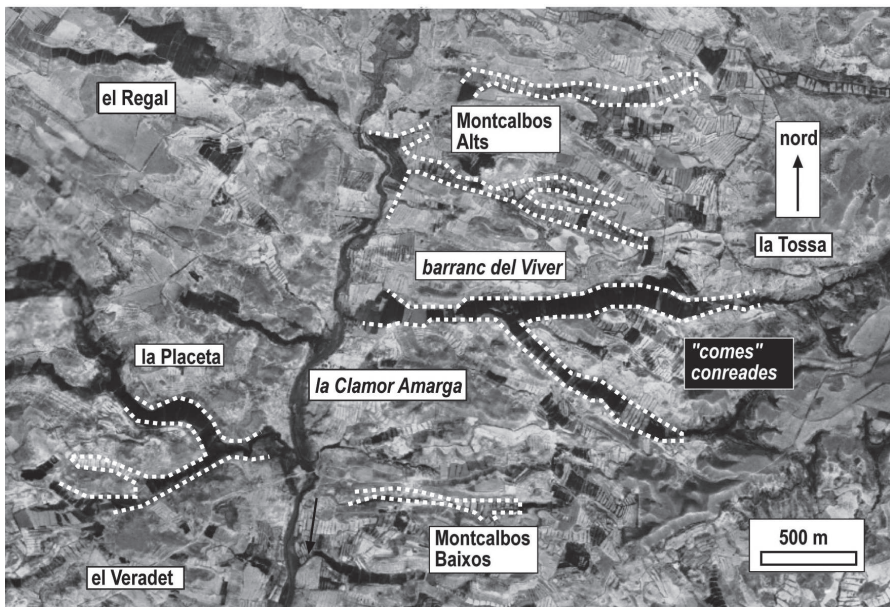
És interessant de donar un cop d'ull al sector final de la Clamor, ja al terme municipal de Saidí (Baix Cinca). Hi veiem sovint un aprofitament de les ribes de la clamor, que són uns espais irrigats, encara ara treballats més intensament. També, a banda i banda, hi neixen nombroses comes ben conreades. A la banda esquerra (a l'est), trobem sobretot la del barranc de Viver. Més amunt, hi ha la de Montcalbos Alts, la de la Vall i la de la Vall Fonda; més avall, hi ha les comes de Montcalbos Baixos, de la Clamor de Vallmanya, de les Bufarres Altes (o Albufarres),¹⁵⁴ de la Valleta del Fustero i de les Bufarres Baixes. A la banda dreta

154. És un topònim d'origen àrab, que es pot relacionar amb *buhâr*, 'vapor'.
Vegeu: OC3 134.

(a l'oest) de la Clamor, de baix a dalt, trobem les comes dels Mallols, les que hi havia a l'anomenada Placeta, la del Regal o la de la Cova. És un paisatge profusament transformat, amb una llarga història. És una contrada que deu molt a allò que es va fer al llarg dels primers segles medievals. Cal esperar que, en un futur proper, aquesta proposta d'interpretació d'aquest paisatge es pugui demostrar. Certament, és molt probable que calgui relacionar algunes d'aquestes comes que trobem a banda i banda de la clamor amb vilars o amb almúnies dels primers segles de l'edat mitjana.

FIGURA 24
La Clamor (Saidí, Baix Cinca)

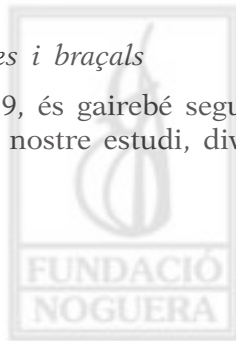

En el sector oriental del terme de Saidí, veiem un espai humanitzat que es va poder crear gràcies a l'existència d'una clamor i de les diverses "comes" que s'estenen a l'est i a l'oest de les ribes d'aquest curs d'aigua.

Foto: © IGN (any 1956).

Terres de regadiu: séquies i braçals

Abans de l'any 1149, és gairebé segur que existien, en el territori que ara centra el nostre estudi, diverses séquies, com la de

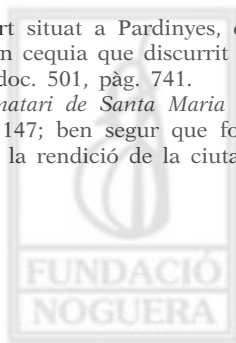

Fontanet, la d'Alcarràs i la de Segrià (l'actual canal de Pinyana). Aquestes séquies, en molts casos, foren ampliades després de la conquesta dels comtes de Barcelona i d'Urgell. Algun cop, com en el cas de Fontanet, la séquia es va allargar, en d'altres casos, per exemple amb relació a la séquia de Segrià, es van crear nous braços. És difícil de saber exactament allò que hi havia abans i després de la conquesta. Malgrat tot, molts dels esments de séquies fets molt poc després de l'any 1149 han de correspondre a canalitzacions que ja existien en una data anterior a la d'aquest any.

La séquia d'Alcarràs. Estudiarem per separat els diferents grans sistemes hidràulics que trobem a l'entorn de Lleida. En primer lloc, centrarem l'atenció en la séquia d'Alcarràs. No sabem pas exactament on devia agafar l'aigua. Podria ésser que l'agafés prop del lloc on hi hagué la comanda hospitalera de Casa Antiga, la qual era a tocar del Segre, com veiem encara en la pintura de Wyngaerde, de l'any 1563. En aquesta mateixa pintura veiem els arquets que assenyalen que la canalització passava per sota la muralla de la ciutat, entre el mur urbà i el Segre. Passava per Rufeia, tanmateix no gaire lluny del riu, i arribava, com diu el nom, fins a Alcarràs. Si ens fixem en les corbes de nivell del terreny podem reconstruir-ne el recorregut. Convé d'assenyalar que, l'any 1166 (doc. 460), es feu esment d'una séquia dels molins de l'Hospital, que possiblement havia d'ésser el primer tram d'aquesta séquia d'Alcarràs.¹⁵⁵ En un document fet aquest mateix any (doc. 462), es menciona novament aquesta séquia; hom diu: "in ripa de cequia que venit ad molins de Ospitals". També cal assenyalar, d'una manera molt especial, que tenim un esment d'aquesta séquia —del seu tram final— en un document fet en un moment fins i tot anterior al de la conquesta comtal. Guerau de Jorba donà la torre que fou de Picat ("Pichato mauro"), que era al terme d'Alcarràs, al costat de la séquia ("in ripam de ipsa cequia").¹⁵⁶ En canvi, tot i que no es pugui assegurar, probablement el braçal esmentat l'any 1168 (doc. 476), situat fora de les muralles, prop del vall que hi havia més enllà dels murs, no corresponia pas a aquesta séquia, sinó més aviat

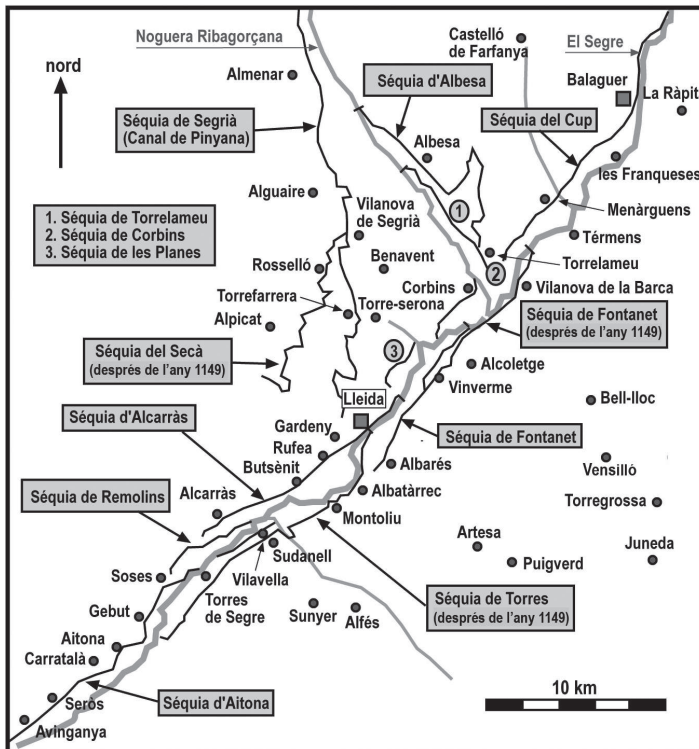
155. L'any 1186, un hort situat a Pardinyes, que limitava amb els horts dels hospitalers, també afrontava "in cequia que discurrit ad molendina Hospitale". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 501, pàg. 741.

156. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 112, pàg. 107. Data aquest document l'any 1147; ben segur que fou fet quan ja s'estava assetjant Lleida o, fins i tot, després de la rendició de la ciutat.

a una canalització situada a la banda nord-oest de la ciutat, vers Sant Gili o Sant Salvador.

FIGURA 25
Séquies del territori de Lleida

Les séquies medievals més importants situades a l'entorn de la ciutat de Lleida, a les ribes del Segre i de la Noguera Ribagorçana. Moltes foren construïdes abans de l'any 1149; d'altres, després d'aquesta data.

Mapa: J. Bolòs.

Si consultem els documents de la comanda de Gardeny, trobem que, l'any 1163, es feu una clara descripció d'aquesta séquia d'Alcarràs: “illa cequia que exit de flumine Sicoris et discurrit ad molendina nostra el sua et vadit ante Alquarraz”.¹⁵⁷ Aquests mo-

157. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 124, pàg. 237. També al doc. 155, pàg. 271 (de l'any 1166). Vegeu, així mateix: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 260.

lins eren dels templers de Gardeny i també de Guillem Ramon de Montcada. En aquest mateix document, fins i tot, es fa esment dels molins que tenia el dàpifer Guillem Ramon prop de les muralles de Lleida (“molendina prope murum Ylerde, tam desuper Alquantaram quam deorsum”); certament, aquest lloc d’Alcàntara feia referència a l’indret on hi havia el pont (de l’àrab *al-qanṭara*) sobre el Segre.¹⁵⁸ Sabem, a més, que els templers de Gardeny i la família dels Montcada acordaren de fer-se càrrec del seu sequiatge (“zequiatge”) a mitges.¹⁵⁹ Sabem que passava, lògicament, per sota de Gardeny. L’any 1166, una terra situada al terme de Gardeny afrontava a l’est amb “el sott de Garden” i a ponent amb la “cechia que excurrit apud Alcharaz”.¹⁶⁰ Prop del lloc per on passava la “cequia”, també hi passava la “carraria que vadit ad Fraga”.¹⁶¹ Havia de passar, però, no gaire lluny del curs del riu. De fet, sabem, com veurem més endavant, que la séquia Major de Segrià també arribava fins a la partida de la Palomera —situada a sobre de la de Rufeia— i àdhuc, confluint segurament amb la que estudiem ara, fins a Alcarràs.

Més a ponent de la séquia d’Alcarràs, començava la séquia Major d’Aitona. Segurament és la que permetia de regar el lloc d’Avinganya (“pro irriganda terra de Avingania”). Certament era una séquia que també havia d’existir abans de l’any 1149. El 1163, Guerau de Jorba va concedir als monjos de Poblet que durant un dia —segurament d’una manera regular cada setmana—, poguessin agafar l’aigua d’aquesta séquia, que devia néixer al terme d’Alcarràs, potser davant de Torres de Segre.¹⁶² I és molt probable que, entre les dues séquies, la d’Alcarràs i la d’Aitona, encara hi hagués la de Remolins, que devia prendre l’aigua davant de Sudanell (que també és a la riba oposada del Segre).

La séquia de Fontanet. En segon lloc, volem comentar les característiques de la séquia de Fontanet. Aquesta séquia en època islàmica agafava l’aigua poc més amunt de Vinverme (o Grenyana), al nivell d’Alcoletge. Passava per davant de la ciutat, a la riba

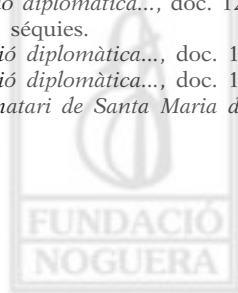
158. En un document de l’any 1166, es fa esment d’un hort amb cases, que afrontava amb el carrer de Gardeny (el carrer Major) i amb els “molinos Wilelmi Raimundi” de Montcada. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 156, pàg. 275.

159. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 124, pàg. 237. El sequiatge era un impost que gravava l’ús de les séquies.

160. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 155, pàg. 271.

161. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 156, pàg. 272.

162. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 243, pàg. 196.

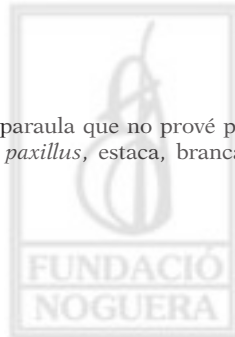

esquerra del riu, i devia desguassar més avall, al nivell de la partida d'Albarés, vers on hi ha la Femosa. Després de la conquesta comtal de l'any 1149, la séquia es va allargar molt, fins arribar a agafar l'aigua per damunt de Vilanova de la Barca, a prop de Tèrmens. Encara és possible de descobrir-ne el recorregut i de veure on eren situats els cap-recs o boqueres i on devia haver-hi les rescloses o paixeres¹⁶³ de cadascuna d'aquestes canalitzacions.

La documentació que fa referència a la partida de Fontanet, sovint, fa esment de l'existència de braços de la séquia principal (docs. 417, 435, 522, 770). L'any 1171 (doc. 522), una terra, en tres dels seus costats, afrontava amb diversos braços. D'altra banda, en un document de l'any 1173 (doc. 537), que cal relacionar amb la partida d'Albarés, es fa esment de la séquia i de les despeses que calia fer per tal de mantenir-la en bon estat ("missionis çequia que opus ibi fuerit"); els que rebien la terra en establiment precisament s'havien de fer càrrec de dues terceres parts de les despeses relacionades amb la conservació d'un tram d'aquesta canalització.

Recordem, per cloure aquest apartat sobre aquesta séquia, diversos documents que fan esment de la séquia vella de Fontanet, en contraposició a la nova. A Vinverme o Grenyana, sovint es mencionen dues séquies de Fontanet, una era considerada la "çequia vetera" i l'altra la "cequia nova". És un document escrit l'any 1180 (doc. 613). S'ha de relacionar amb la transformació que s'esdevingué arran de la prolongació, feta poc abans, de l'antiga canalització andalusina de Fontanet. Força més cap al sud-oest d'aquest indret, també es torna a esmentar una séquia vella ("çequia vetera"). Era situada al terme d'Albarés, prop de la via que duia a Albatàrrec (doc. 656, any 1182). Encara, en un altre document, fet l'any 1191 (doc. 808), trobem novament a Albarés l'esment d'una "çequia vetula", una séquia vella, que passava pel costat de la "carraria de Albatarre". En aquest sector, tampoc podem descartar que aquesta canalització fos anomenada així perquè, en aquest moment, a prop de Lleida, naixia la séquia de Torres, que era molt més nova. De fet, és cert que només era nou el primer tram de la séquia de Fontanet, fins aproximadament el molí de Cervià; a partir d'aquest indret es continuava usant la vella.

163. Certament, és una paraula que no prové pas del mot *peix*, com pot semblar de bell antuvi (deriva del llatí *paxillus*, estaca, branca).

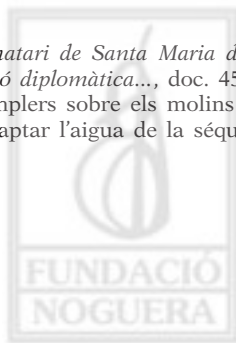
La séquia de Torres. La séquia de Torres, que segurament fou construïda en els decennis que ara centren la nostra atenció, naixia molt a prop del pont vell de Lleida i, per la riba esquerra del riu, anava cap a Montoliu, Sudanell i Torres. Aquesta séquia de Torres sempre s'ha considerat que fou feta en un moment posterior al de la conquesta comtal. Això no vol dir que abans no hi haguessin petites séquies que servien per regar, per exemple, les hortes de la Vilavella de Sudanell. Fixem-nos que, en un document de l'any 1153, Guillem de Cervera va donar a l'abadia de Poblet una terra situada a Torres de Segre. Afrontava amb el Segre, l'alou de Remolins, un braçal i una séquia vella (“in cequia vetula”).¹⁶⁴ Segurament aquesta terra era vers les Sinogues i era travessada per la séquia que provenia de Sudanell (que no s'ha de confondre amb la séquia de Torres, que en alguns trams ara també rep el nom de *séquia Vella*, segurament en comparació amb el nou canal de Seròs).

Hi ha un document fonamental, de l'any 1184, segons el qual Alfons I de Catalunya i Aragó donà a Ramon de Cervera la possibilitat de tenir una séquia que arribés fins a Torres de Segre i Gebut (“illam zequiam que ibit ad Turres et ad Agabud”). De fet, lògicament, aquesta canalització podia estar formada per dues séquies, les quals, juntes, anaven des de Castellpagès (el Tossal Roig de Vilanova de la Barca) fins a Gebut (per tant, “de Castello Pages usque ad Agabud”).¹⁶⁵ Segurament, però, aquest document reial només confirmava i acceptava unes canalitzacions que ja existien.

L'any 1191, hi ha un altre document molt notable. Guillem de Cervera donà a Pere de Tarascó la possibilitat de fer, a Fontanet, tants molins fariners i drapers com volgués (“molendina tam blataria quam draparia”). Es delimità bé el territori on es podien bastir aquests molins: des del Cappont (“capite pontis eiusdem civitatis”) fins a la Vilanova que hi havia davant del Segre i, seguint la séquia de Fontanet (“cequia maior de Fontaneto”), fins a la Femosa (“rivum de za Femosa”) i fins al Segre. De fet, segurament es volien construir noves séquies o braçals, entre la canalització de Fontanet i el Segre: “aquam illam cum sua cequia quam aceperitis et extraeritis de flumine Sicoris habeatis ita, cum

164. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 157, pàg. 140.

165. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 457, pàg. 681. Després, l'any 1197, hagué de negociar amb els templers sobre els molins construïts novament a Fontanet i sobre l'indret on s'havia de captar l'aigua de la séquia de Torres. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 260.

omni suo senioratico".¹⁶⁶ Com hem dit, sembla que la séquia de Torres agafava l'aigua d'una paixera o resclosa que hi havia prop del pont de la ciutat, en el Cappont.

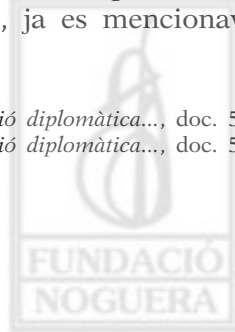
La séquia de Segrià. Centrem l'atenció en la gran séquia de Segrià. Podríem afirmar, com s'ha fet en algun estudi, que fou una obra bàsicament de la segona meitat del segle XII. No creiem pas que sigui així. Saber quines eren les terres que segurament ja es podien regar abans de la conquesta de l'any 1149, ens fa concloure que bona part d'aquesta séquia Major ja existia abans que els exèrcits comtals assetgessin Lleida i, certament, potser, d'una manera lògica, abans que prenguessin Balaguer, l'any 1105.

L'eix bàsic d'aquesta important canalització era format per la séquia de Segrià (o canal de Pinyana) i, a continuació, per l'encara ara anomenada *séquia Major*. Agafava l'aigua al nord d'Alfarràs i passava pels actuals termes municipals d'Almenar, d'Alguaire i de Rosselló. Ja a tocar de Lleida, permetia regar les terres de Torrefarrera i, més cap al sud, les partides de Pujalt¹⁶⁷ i de Marimon i, encara, moltes terres de la partida de Balàfia. A més, travessava segurament l'anomenada Coma de Pere de Santvicenç, que ubicarem d'una manera precisa més endavant. Cal suposar que les terres irrigades dels anomenats Rovals de Lleida eren regades per algun braçal d'aquesta séquia principal, que portava l'aigua fins a tocar de la ciutat. Devia arribar a prop de les anomenades Eres de Sant Tomàs, ja al davant de les muralles urbanes. I potser arribava fins a les partides de Vallcalent i de la Palomera; en parlarem més endavant.

Si ens fixem detingudament en la documentació inclosa en aquesta col·lecció diplomàtica, podem documentar aquesta canalització al llarg de bona part del seu recorregut. A més, les notícies són diverses. L'any 1186 (doc. 719), s'esmenta que a Torrefarrera hi vivia un home anomenat Joan Sequier (o Joan, sequier; "Iohannis Çequier"). En aquest mateix document es fa esment del braçal Sobirà ("braçal Subira"), que és difícil de saber si era la séquia del Mig (que estudiarem més avall) o bé, més aviat, la séquia del Cap. En d'altres textos conservats en altres fons documentals, també es fa esment que hi havia séquies. De fet, una mica abans, l'any 1172, ja es mencionava una honor que era al

166. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 579, pàg. 849.

167. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 548, pàg. 806.

terme de Torrefarrera, “in braçal Medium”, la séquia del Mig.¹⁶⁸ Dels braçals que surten de la séquia de Segrià cap a ponent, en parlarem detingudament al llarg de les properes pàgines. Ara ens interessa sobretot la canalització que actualment rep el nom de canal de Pinyana. Amb relació al terme de Torrefarrera, encara hi ha d'altres instruments que també esmenten l'existència de la “cequia maiore”.¹⁶⁹

Uns dos quilòmetres cap al sud de Torrefarrera, si seguim la séquia Major, arribem a la partida de Marimon, ja dins el terme actual de la ciutat de Lleida, i després a l'anomenat, a l'edat mitjana, Sas i a l'anomenada Coma de Pere de Santvicenç. És probable que el Sas fos situat en un secà que hi havia al nord d'on actualment hi ha el carrer dedicat a l'arquitecte Domènech i Torres. En un document fet l'any 1188 (doc. 742), s'esmentava una vinya ubicada al costat del camí de Montsó i d'un pontarró; a més, afrontava amb uns braçals. Potser aquest pontarró servia per superar la séquia o el Noguerola (que també passava a prop d'aquest lloc). Encara, aquest mateix any 1188 (doc. 764), una vinya situada al Sas afrontava amb una séquia, que, certament, havia de passar pel peu del Sas.

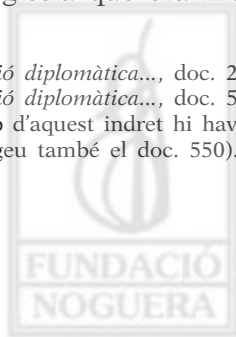
La coma de Pere de Santvicenç (o segurament de Santvicent) devia ésser vers on ara hi ha l'Hospital Universitari Arnau de Vilanova. Segurament era solcada per la séquia. En diversos documents relacionats amb aquesta partida de terra se'n fa esment. L'any 1165 (doc. 449), setze anys després de la conquesta, una terra situada en aquesta coma afrontava al sud amb la séquia Major (“cequia Maximam”). El fet d'anomenar-se d'aquesta manera també ens està assenyalant que aquesta séquia principal ja tenia un conjunt de braçals. Així, l'any 1176 (doc. 568), una vinya limitava amb braçals i séquies (“braçalibus et cequiis”) i era situada també en aquesta coma. I encara es feu esment de la séquia en d'altres documents (docs. 458 i 550). Diguem, per acabar, que la vinya esmentada en aquest darrer document era precisament al fons de la coma (“in fundo de la cumba”).¹⁷⁰

Si seguim avall el curs d'aquesta séquia Major, arribem fins a tocar de Sant Hilari, església que era molt a prop d'on ara s'alça

168. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 225, pàg. 355.

169. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 570, pàg. 835.

170. Segurament a prop d'aquest indret hi havia l'almúnia d'Armor Armor, que hem esmentat més amunt (vegeu també el doc. 550).

l'Hospital de Santa Maria. Unes terres situades a tocar del camí que duia a Sant Hilari afrontaven amb un braçal, segurament de la séquia Major (docs. 730 i 781). Anant una mica més cap a llevant, ja hi hauríem trobat la partida de Pardiniyes (ara potser hom ho consideraria el barri de Balàfia). També, sota de Sant Hilari, hi havia una vinya que limitava amb la via d'Alguaire i amb un braçal (doc. 579, any 1176). Sant Hilari no era gaire lluny dels murs de la ciutat (a uns 650 m): l'any 1171 (doc. 517), s'esmenta un hort situat entremig d'aquesta església i la muralla urbana ("inter ecclesiam Sancti Ylarii et muros civitatis").

Encara més enllà, seguint la séquia avall, arribem a les terres properes a la muralla, al portal de Montsó i a les Eres de Sant Tomàs. Encara més cap a ponent, trobem els Rovals i la rodalia del portal de Montagut. L'any 1170 (doc. 505), una terra situada fora de la porta de Montsó, prop de les Eres, afrontava amb un carrer o un camí ("carrera") i amb uns braçals. Trobem reflectida una realitat semblant al document 547. L'any 1167, al portal de Montagut ("portam de Monte Acuto"), hi havia uns horts plausiblement irrigats.¹⁷¹

La partida de Rovals (o de Roials o potser Rojals) havia d'ésser situada davant del portal de Boters (per on passava el camí de Montagut), estenent-se potser cap a on ara hi ha la plaça de les Missions i el Joc de la Bola. L'any 1162 (doc. 434), només tretze anys després de la conquesta comtal, una terra de secà situada a Rovals o Roials ("loco Arroial") afrontava amb una séquia; és molt interessant.¹⁷² L'any 1188 (doc. 743), trobem un altre exemple d'una via a Rovals (*Rovals*) que limitava amb la via de Montagut i amb un braçal. També és molt notable un document fet l'any 1165 (doc. 451) en què hi hagué la cessió d'una terra i d'un braçal situats al Roial ("ad Roial"), Rovals. S'hi diu que hom dona el braçal que corre pel fons de la terra; a la terra hi havien de plantar vinyes i curiosament, al costat del braçal, oliveres. Cal pensar que fou una terra conreada de nou, segurament després de la conquesta de l'any 1149. En aquest sentit, és remarcable un document de l'any 1157, conservat en el fons de Gardeny, que fa esment d'"una fexa de terra", una llenca de terra conreada de regadiu o de secà,

171. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 310, pàg. 240.

172. Aquest *Roial* s'hauria potser de relacionar amb *rojal*, 'un lloc amb un terra rogenic'. Ja n'hem parlat més amunt, en estudiar la partida de Rovals.

que era davant de la porta de Montagut.¹⁷³ Sigui com sigui, totes aquestes dades ens duen a confirmar el fet que l'aigua de la séquia de Segrià arribava gairebé fins als murs occidentals de la ciutat de Lleida. Com veurem, possiblement ja des de molt aviat anava encara més lluny.

No sabem si, abans de l'any 1149, l'aigua de la séquia Major lliscava més enllà de Rovals (encara que és força probable). Després de la conquesta comtal, sí que seguia cap a Vallcalent i, fins i tot, arribava fins a la Palomera, a l'oest de Gardeny. Hi ha un document molt interessant, de l'any 1169, en què una terra situada a Vallcalent afrontava "in ipsa cequia que discurrit ad planum de la Palomeira".¹⁷⁴ I no podem descartar en absolut que aquesta prolongació fins a Vallcalent i la Palomera no existís ja abans de l'any 1149. De fet, encara hi ha un altre document, del 1175, en què es diu que per Vallcalent passava una "cequia qua tendit ad Alcarrad", que seguia la direcció d'Alcarràs.¹⁷⁵ D'altres vegades només es fa esment de braçals ("braçal que discurrit per Vallem Calentem") (doc. 688). Per cloure aquest apartat, cal assenyalar també que, al llarg de la séquia de Segrià, hi havia ponts, com, per exemple, el que trobem documentat l'any 1178, a prop de la torre de Ferrer de Buada (al Segrià templer).¹⁷⁶

Braçals orientals. A la banda esquerra de la séquia de Segrià, devien sortir diversos braçals. En primer lloc hi devia haver el braçal que anava cap a Ratera, que actualment fa de límit al llarg d'uns centenars de metres entre els termes d'Almenar i d'Alguaire. Ara rep el nom de Sequieta de Ratera. En un document de l'any 1187 (doc. 735) es fa esment d'un braçal en aquest lloc, fet que demostra que en aquest moment ja hi arribava aigua de la séquia de Segrià.

Més cap al sud, trobem lo Regueret i lo Reguer Gran, que potser corresponen al braçal sobirà i al braçal jussà ("inter ambos braçals, supiran et sutiran"), que trobem en un document de l'any 1196.¹⁷⁷ D'altra banda, cal tenir present que aquests reguers devien ésser cursos d'aigua que ja existien abans de la construcció

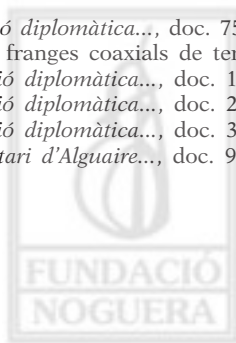
173. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 75, pàg. 172. Això voldria dir que, en època islàmica, ja hi havia franges coaxials de terra irrigada?

174. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 198, pàg. 319.

175. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 270, pàg. 412.

176. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 320, pàg. 470.

177. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 95, pàg. 190.

de la gran séquia de Segrià; segurament devien permetre d'irrigar les terres que hi havia a prop, a les ribes, força abans de l'any 1000.¹⁷⁸ També trobem un altre esment del braçal sobirà en un document, escrit l'any 1230, que permet de relacionar la partida de Llengua Eixuta del terme d'Alguaire ("Linguam Xutam") amb el braçal sobirà ("braçalli subirani"); amb tot, cal tenir present que la partida actual de Llengua Eixuta és a l'altra banda de la Noguera Ribagorçana, al terme d'Albesa.¹⁷⁹

També hem de tenir present que potser almenys una part de l'ara anomenat Reguer Gran correspon a la séquia d'Alendir. Podia regar des de la partida d'Escalç, a tocar de la Portella,¹⁸⁰ fins a Alendir.¹⁸¹ El 1168 (doc. 481), una de les afrontacions d'una terra era el braçal d'Alendir ("ipso braçallo que vadit ad Alandir") i una altra la via que duia a la torre de Pere d'Oromir. En un document una mica més tardà, es feia esment també del "brazal que pergit ad Alandir"; de fet, hom deia que calia fer un molí precisament al lloc on naixia aquest braçal.¹⁸² Prop del sector septentrional del Reguer Gran, hi devia haver la torre de Gilabert. Hi ha un document, de l'any 1180, en què es menciona la "cequia nova" i la "cequia vetera".¹⁸³ És difícil d'ubicar aquests indrets d'una manera precisa. Tanmateix, és un reflex del creixement de les séquies i de l'espai irrigat.

Si seguim la séquia Major cap avall, hi podia haver braçals més petits, que ara són més difícils de situar. L'any 1173, trobem un braçal que passava per la partida de la Calçada: "ipsum braçalum discurrit qui venit de ipsa Caucada et vadit usque ad turrim de Spugola".¹⁸⁴ Molt sovint veiem la relació entre braçals i torres (en aquest cas anomenada de l'Espunyola).

També és possible, per exemple, que hi hagués un braçal a Alcanís. En un document, de l'any 1186, relacionat amb un hort

178. J. BOLÒS, "Agua e historia del paisaje en Cataluña: novedades y resiliencias a lo largo de la Edad Media. El ejemplo de Lleida", *Agua y Territorio / Water and Landscape*, 2023 (en curs de publicació).

179. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 284, pàg. 404.

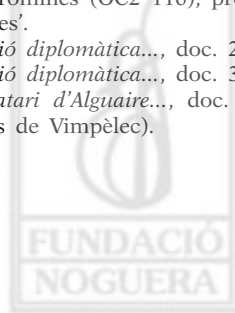
180. L'any 1212, s'esmenta un tros de vinya a Gatmullat (*Gatsullat*), que afrontava al "brazal qui pergit ad Portellam". J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 185, pàg. 278.

181. *Alendir*, segons Coromines (OC2 116), prové segurament de l'àrab *'all ed-diiâr*, 'la més petita de les cases'.

182. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 290, pàg. 434.

183. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 357, pàg. 528.

184. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 30, pàg. 120. Era al costat de "rocas qui ibi sunt" (potser les de Vimpèlec).

situat al terme d'Alcanís, hom diu que afrontava "in brazallo de villa", que cal suposar que fa referència a aquest lloc d'Alcanís.¹⁸⁵ De fet, per un document de l'any 1187, sabem que, com ara, per Alcanís passava la "maiolem cequiam quam decurrit Ylerde", certament la séquia Major (o canal de Pinyana). Cal assenyalar que, en un document de l'any 1188, es fa esment de "ipsum brazal novum", que va permetre que algunes terres abans de secà es poguessin regar.¹⁸⁶ De fet, al "Segrià", en aquesta època, els darrers decennis del segle XII, s'era ben conscient que s'estaven expandint les terres irrigades. En un document de l'any 1173, es diu "quem honorem illi tornaverunt de secano ad regum". Els beneficis eren importants i immediats: hom diu que, si creix l'espai irrigat ("crescebat in regano"), ha de créixer proporcionalment el cens.¹⁸⁷

Hi podia haver braçals menys importants. Vers Torrefarrera, per exemple, l'any 1191, trobem un camp que afrontava amb el "braçal de Plandolid".¹⁸⁸ Un altre braçal de la banda esquerra de la séquia Major, molt més avall, podia ésser el reguer de l'Ullroig o de Picabaix. Segurament també n'hi havia algun altre que, des de la partida de Guindàvols, anava cap a Balàfia, prop d'on aleshores hi havia Sant Salvador. Sant Salvador, després també anomenat la Vila del Bisbe, era a tocar d'on ara hi ha el pavelló de Barris Nord. L'any 1175 (doc. 559), prop del cementiri de Sant Salvador hi havia un conjunt d'horts, que afrontaven amb un braçal ("in braçal"). En d'altres documents relacionats amb aquesta partida de Sant Salvador, també hi trobem esments de nous braçals (docs. 618, 620 i 763). Cal pensar que prop de Sant Salvador hi passava el Noguerola i que, anant cap a Sant Ruf, hi havia un possible reguer i la séquia de les Planes (del Bisbe).

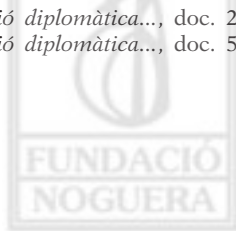
Braçals occidentals. Per la banda dreta de la séquia de Segrià, trobem diverses grans canalitzacions. Per datar-les i entendre-les podem agafar com a referència allò que diuen els documents i també relacionar els recorreguts actuals amb les diverses partides de terra que travessen i que permeten que siguin regades. En aquest cas, començarem més cap a migjorn (i després anirem cap

185. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 494, pàg. 731. Vegeu també: doc. 525, pàg. 771 ("cequiam maiolem"). En aquest mateix document, també es fa esment d'un braçal *corser* (cal relacionar-ho amb el mot *cors*, potser 'el més important').

186. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 532, pàg. 782. Vegeu també: doc. 534, pàg. 786.

187. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 233, pàg. 368.

188. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 583, pàg. 855.

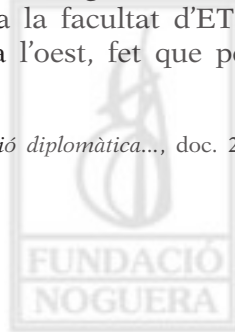
al nord). Al sud de Torrefarrera, a Conillars, hi ha la bifurcació d'on surt un braçal anomenat séquia del Mig, que, més avall, també rep el nom de Clamor o séquia Segona. Ens adonem que permet de regar partides de terra amb una llarga tradició, com les de Montcada, de Boixadors i fins i tot la de Vallcalent. Per aquest motiu, és molt probable que, com la Séquia Major, ja existís abans de la conquesta comtal. Senyors importants, com els Montcada o els Boixadors, segurament degueren triar on instal·lar llurs torres precisament en indrets ben regats com devien ésser aquests. Per contra, com hem proposat, és possible que la séquia Tercera es construís després de la conquesta. Hi ha un document, de l'any 1172, en què s'esmenta amb relació a una honor de Torrefarrera un "braçal medium", que ha de correspondre a la séquia del Mig. I, certament, si hi havia aquesta séquia del Mig, vol dir que, en aquest moment —els anys setanta d'aquest segle XII—, ja existia la séquia del Cap o de Secà, també, com acabem de dir, anomenada séquia Tercera.¹⁸⁹

Pel que fa a la partida de Boixadors, hi ha un document molt interessant, fet l'any 1167 (doc. 466). Fou la cessió d'una terra on hi havia vinyes, situada prop de la torre de Boixadors. Hi ha dues afrontacions molt remarcables: una amb una "cequia" (segurament la séquia Major) i una altra amb la "clamor" (plausiblement la Clamor o séquia Segona o del Mig). Afrontava, així doncs, a l'est amb la vinya de Bernat de Talladell, al sud amb la séquia Major i amb l'alou de Bernat d'Astaràs, a l'oest amb la Clamor i al nord amb l'alou i el prat de Berenguer de Boixadors. Curiosament, encara ara, quan la séquia Segona travessa la partida de Boixadors, rep precisament el nom de la Clamor!

No és, però, l'únic esment relacionat amb la partida de Boixadors. L'any 1174 (doc. 554), hi hagué la venda d'una honor irrigada, que era al terme de la torre de Boixadors, sota el braçal i sota la séquia, potser la Major ("est subtus cequia et subtus braçal quam modo regat ni potet regare modo"). Al document 558, d'aquest mateix any, també es fa esment d'una vinya, tres costats de la qual afrontaven amb un braçal.

Quan aquesta séquia Segona arriba prop de la partida de Vallcalent (on ara hi ha la facultat d'ETSEA de la Universitat de Lleida), es desvia cap a l'oest, fet que permetia regar part de les

189. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 225, pàg. 355.

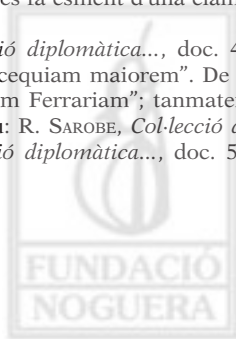
terres d'aquesta partida. Com hem dit, hom té la impressió que la Clamor de Boixadors era vella. És més difícil d'assegurar si aquest nou tram de la séquia Segona es va construir abans de l'any 1149 o bé a la segona meitat del segle XII. Hi ha un document de l'any 1167 (doc. 470), que esmentava una terra on s'havia de plantar vinya, situada a Vallcalent, que afrontava amb un braçal nou ("in braçalem novum"). En un altre document, fet un any més tard (doc. 480), relacionat també amb Vallcalent, es fa esment del primer braçal ("in primo brazale"), que segurament correspon a aquesta séquia Segona.¹⁹⁰ I encara, en alguns altres documents (docs. 529, 607 i 671), es mencionen braçals i terres irrigades i de secà. En el primer d'aquests textos, de l'any 1172, s'hi diu "dum se rigare non potuerint". Hom té la impressió que s'estava ampliant la zona irrigada, amb relació a un regadiu que s'organitzava en aquell moment, però que res no priva que en part no tingués l'origen abans de l'any 1149.

Més cap al nord, a migjorn de la partida de Tabac, neix l'anomenada séquia del Cap, del Secà, que, ja dins del terme de Lleida, és anomenada séquia Tercera. Pot ésser que la trobem documentada l'any 1186, quan es fa esment del "bracale quod venit de turre Rossilionis ad turrim Bernardi de Valseger".¹⁹¹ És una séquia que permetia de regar Rosselló i, després, la partida lleidatana d'Alpicat. De fet, l'any 1188, es feia esment del "braçal que pergit turri Rossello".¹⁹² També passava pel sud de les Torres de Sanui i arribava fins cap a Montagut (on curiosament ara rep el nom de séquia dels Reguers). Una part d'alguna d'aquestes partides, a l'edat mitjana, eren terres de secà, destinades a la pastura del bestiar. Creiem que aquesta séquia és més tardana. És molt probable que l'inici d'aquesta séquia ja s'esdevingués després de la conquesta de l'any 1149. I, segurament, els trams més allunyats foren fets en un moment força més tardà (encara que caldria estudiar-ho). De fet, com ja hem dit, no sabem pas si el braçal sobirà ("braçal Subira") esmentat al document 719, de l'any 1186, feia referència precisament a aquesta séquia.

190. A Vallcalent també es fa esment d'una clamor ("prope clamorem") (doc. 755, any 1188).

191. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 491, pàg. 727. En aquest mateix document, es fa esment de la "cequiam maiorem". De fet, no sabem si és el mateix que el "brazal quod pergit ad Turrem Ferrariam"; tanmateix, a tocar de Torrefarrera també hi passa la séquia Major. Vegeu: R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 493, pàg. 730.

192. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 524, pàg. 769.

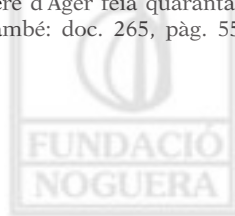
Cal tenir present que també hi havia sínies. En estudis fets a Tortosa, hom ha assenyalat la importància que tenien al voltant d'aquesta ciutat, on, d'altra banda, també cal tenir ben present que, de vegades, era més important el drenatge que la irrigació. Sigui com sigui, a Rovals, indret situat al costat del camí de Montsó (per tant, al costat de l'actual carrer de Rovira i Roure), hi hauríem trobat algun braçal, probablement de la séquia Major; i també alguna sínia, cosa que fa pensar que el nivell freàtic en aquesta zona aleshores havia d'ésser força alt. L'any 1166 (doc. 463), es fa esment de "ipsa terra que solebat se rigare cum çenia". Com hem dit, aquesta terra era al costat de la "via de Montson" i també, cal remarcar-ho, d'una mesquita.

Altres séquies properes a Lleida i Balaguer. Encara que no s'esmentin en els documents que publiquem, convé que fem una menció breu d'altres sistemes hidràulics que trobem a prop de la ciutat de Lleida. En primer lloc, dels que hi havia al voltant de Balaguer. A la riba dreta del Segre, lliscava l'anomenada séquia del Cup. És una séquia que ja existia abans de la conquesta comtal. Només volem fer esment d'un document tardà, de l'any 1173. El mes de juliol d'aquest any, el comte Ermengol d'Urgell va donar a Joan d'Albesa i a Bernat Escrivà la séquia de Balaguer i de Menàrguens ("illam cequiam de Balagario et de Mesanges"). A més, concreta que també els donà els sots i drets sobre els molins que s'hi construïssin.¹⁹³ Cal tenir present que, a la riba esquerra del Segre, també hi havia séquies i que, així mateix, hauríem trobat una horta important davant de la ciutat de Balaguer.¹⁹⁴

En segon lloc, cal fer esment dels sistemes hidràulics que es feren a l'entorn de Corbins. Hi ha un document molt notable, escrit cap a l'any 1050, en què hom menciona el dret de mantenir una "captionem aque infra terminum de Albesa ad rigandum Corbinis terras, sicuti in tempore sarracenorum ad rigandas predictas terras capiebatur"; poder agafar aigua de la Noguera Ribagorçana a Al-

193. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 464, pàg. 348. De fet, ja des d'abans, la trobem esmentada: "cequia de Menarges" (any 1165). J. ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses...*, doc. 19, pàg. 89.

194. Vegeu: R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 203, pàg. 474. Fa esment de l'horta de Balaguer i de les séquies que hi havia ("omnes cequias in longum usque in ipso esponnal"). Segons el document, el costat de la sort de terra donada pel vescomte a Sant Pere d'Àger feia quaranta-quatre estadis de llarg (en teoria uns vuit mil metres). Vegeu també: doc. 265, pàg. 551.

besa per poder regar les hortes de Corbins.¹⁹⁵ Segurament aquesta canalització havia d'ésser a la riba esquerra de la Noguera i devia permetre de regar l'Horta de Dellà, de més enllà del riu, de la Noguera. També trobem sovint esments de la séquia d'Albesa. Així, l'any 1163, amb relació a unes sorts que s'havien de treballar any sí any no, s'assenyalava que afrontaven "in cechia de Albesa, qui currit ad Alcaforra" (Caforra) i a la "cechia de Corbins".¹⁹⁶ Per tant, sembla que, com hem dit, aquesta darrera havia de passar per la riba oriental de la Noguera; cal pensar, per tant, que aquesta séquia de Corbins no és la canalització que actualment rep aquest nom, situada al sud de la població.

Certament, també hi devia haver una altra séquia que naixia potser a la Paixera (entre Albesa i Torrelameu), a la riba dreta del riu, i que, després de passar per sota del poble de Corbins, permetia de regar les hortes de los Quarts i de l'anomenada Mitja Horta. Corbins era un indret important a la fi del període andalusí, per tant, és molt plausible que aleshores ja existís aquesta canalització (encara que no rebés pas el nom de séquia de Corbins). De fet, hi ha un document, escrit vers l'any 1168, en què es fa esment de les terres irrigades que hi havia entre el coll de Gibillí i la Noguera ("de col de Gebeli usque in Nocheram"), que en aquell moment era un domenge dels templers.¹⁹⁷ Ben segur que dinou anys abans ja eren unes terres fèrtils i ben regades.

Més a prop de Lleida hi havia la séquia de les Planes (o de la Plana del Bisbe), que duia l'aigua cap a les terres de Sant Ruf, a prop de Pardinyes. Al document 514 (any 1171), es feu esment de la venda d'una terra que havia estat d'un sarraí, situada al costat d'una coma i d'una clamor ("in cumba et in clamor"); afrontava "in clamor et per caput in braçal". No podem pas assegurar on era, encara que és possible que fos vers Pardinyes (com fa sospitar el document 531, fet un any més tard); per tant, això ens portaria a pensar en la séquia de les Planes, que regava la zona de Sant Ruf (i que provenia de Picabaix, per tant del seu reguer o del

195. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 30, pàg. 120. En un document una mica posterior, també es fa esment de "ipsa cechia que discurrit de Albesa ad ipsos molinos de Corbins". Era situada a prop de la Noguera Ribagorçana. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 107, pàg. 214.

196. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 121, pàg. 233.

197. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 186, pàg. 305. La "cechia de Corbins" ja era esmentada molt abans; de fet, l'any 1163 (A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 242, pàg. 195).

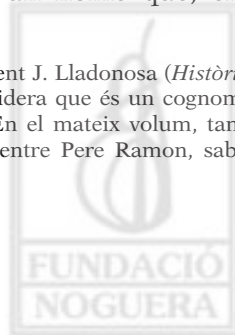
Segre). La clamor, en canvi, podia provenir de Serrallonga i de la partida de Marimon. Amb tot, és difícil d'assegurar gaires coses.

Séquia del Cinca. Gairebé en darrer lloc, també hem de fer esment dels sistemes hidràulics que hi havia al llarg del Cinca. En vam parlar força en la primera part d'aquesta obra. En algun dels documents que publiquem en aquesta segona part també s'esmenten. El document 415, de l'any 1160, recorda l'existència del braçal d'Arenys ("bracale de Arenis"), que, com vam dir, podria correspondre a una séquia situada a prop de Pomar on, al costat de la Clamor, encara ara hi ha el lloc d'Arenys (ara anomenat de Los Arenales).

A la riba esquerra del Cinca, hi havia espais que ja eren irrigats abans de la conquesta dels senyors feudals; tanmateix, després de la conquesta cristiana va augmentar molt el nombre de séquies i de terres irrigades. Hi ha dos documents, dels anys 1160 i 1180 (docs. 415 i 612), que ens permeten d'aclarir alguna cosa. En el primer, del 1160, es fa esment d'un sot que era entre una séquia i el Cinca ("ipsum solum que est inter çequiam et Cincham") i el terme del castell de Puidemoros ("castello de Poio"). Actualment, encara hi ha la partida dels Sots (ara Los Sotos). Sembla que, al segle XII, ja hi havia una séquia que podia provenir dels Sosils i és molt probable que, com vam afirmar a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, fos vella, islàmica. En l'altre document, el 612, es fa esment de la partida de la Vallfarta ("Valle Farta", ara La Valfarta), situada entre la séquia que anava a l'horta de Montsó ("ortam Montssonis", ara La Huerta Vieja) i la via que anava a Pins ("Pinos") i a Fraga. Aquest lloc de Pins, que trobem esmentat en altres documents, potser era a tocar de Binacet, on hi ha una ermita al costat del turó del Pi (El Pino). Aquesta via coincideix amb una cabanera o via de bestiar que va de sud a nord, des de Saidí cap a Montsó.

El sabasséquia. Aquest nom prové de l'àrab *sāhib as-sāqiya*, el cap o encarregat de la séquia. Podem assenyalar que en alguns documents de Lleida es fa esment de Pere Ramon, que tenia l'ofici de sabasséquia.¹⁹⁸ L'any 1171 (doc. 513), és esmentat "Petri Raimundi çavacequia", un home que, en principi, havia de tenir

198. En parla extensament J. Lladonosa (*Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 261). Amb tot, ho escriu malament i considera que és un cognom, quan realment, en principi, era un ofici de tradició islàmica. En el mateix volum, també en parla a les pàgs. 308-311. Fa esment del conveni signat entre Pere Ramon, sabasséquia, i la ciutat de Lleida.

cura de la séquia, segurament de la de Segrià.¹⁹⁹ Quatre anys més tard (doc. 562), el tornem a trobar esmentat: “Pere Ramon çavaçequia”. Certament sabasséquia havia d'ésser un ofici —com el sequier— i no era pas un cognom. A més, l'existència d'aquest càrrec demostra una certa continuïtat amb les institucions que hi havia abans de la conquesta de Ramon Berenguer IV i d'Ermenegol VI. I, fins i tot, demostra —encara que potser no calgui— que ja hi havia aquesta séquia tan notable abans de l'any 1149. Com veurem més endavant, tornarem a parlar del sabasséquia Pere Ramon, a propòsit d'un document relacionat amb els templers.²⁰⁰ Més tard, l'any 1187 (doc. 728), un document és signat com a testimoni per Pere Ramon, “çavaçequia iunioris”, segurament el fill del primer sabasséquia “cristià”.

Cal dir, amb tot, que en la Lleida feudal, el sabasséquia no era només el responsable del bon funcionament de la séquia, ans sembla que també hi tenia uns certs drets. Això es desprèn del fet que, l'any 1213, el sabasséquia Pere Ramon rebés dels ciutadans de Lleida la molt important quantitat de mil morabatins. En aquest document hom concreta que era la séquia de Lleida, “quae transit per Segrianum”, que travessava el “Segrià” (per tant, l'actual canal de Pinyana o séquia Major).²⁰¹ Cal no oblidar, però, que, en un document de l'any 1168, podem relacionar Pere Ramon, sabasséquia, amb una séquia situada a prop de Corbins, al costat del coll de Gibillí.²⁰²

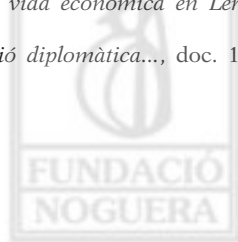
Séquia dels Horts de les Pallargues. Per acabar, ens podem traslladar cap a llevant, en un territori que, el segle XII, depenia del bisbat d'Urgell. L'any 1159 (doc. 405), hi hagué una donació a la vila de les Pallargues (“villa Espallargas”). Fou donada una coromina (“una condemina”), en part regada (setze faneques) i en part de secà (sis faneques). Les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat permeten de situar aquesta zona irrigada, i ubicar-la

199. A Saragossa també existia, per exemple, un sabasséquia, al qual se li havia de pagar un salari. J. M. ORTEGA, “La agricultura de los vencedores y la agricultura de los vencidos: la investigación de las transformaciones feudales de los paisajes agrarios en el valle del Ebro (siglos XII-XIII)”, a H. KIRCHNER (ed.), *Por una arqueología agraria. Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, BAR International Series 2062, Oxford, 2010, pàgs. 139.

200. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 186, pàg. 305.

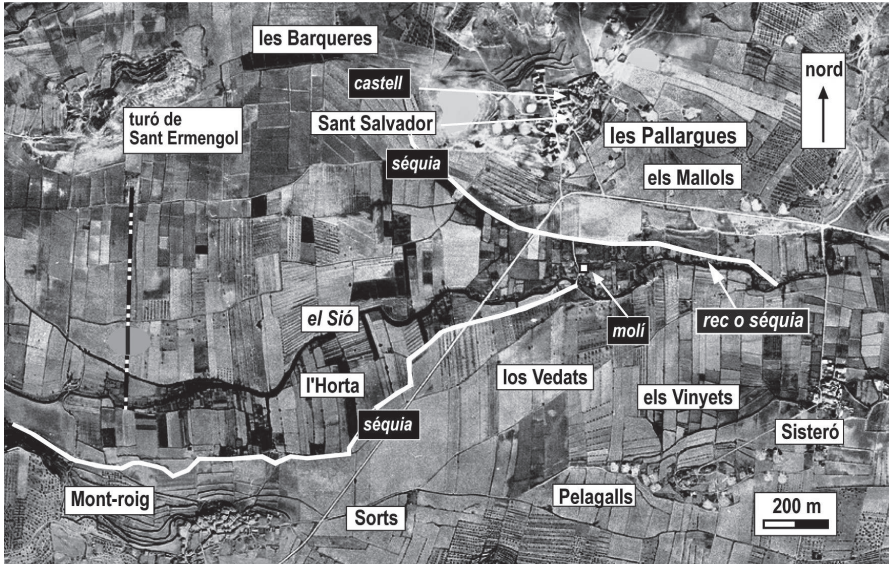
201. Cal dir també que el monarca, per fer aquesta confirmació, va rebre deu mil sous jaquesos. E. MUT, *La vida econòmica en Lérida de 1150 a 1500*, IEI, Lleida, 1956, doc. 13, pàgs. 237-238.

202. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 186, pàg. 305.

al costat del Sió. Encara, modernament, un braçal de la séquia que permetia de regar les Hortes portava l'aigua fins a l'anomenat Molí del Castell.

FIGURA 26
Les Pallargues: horta a la riba del Sió

A la riba dreta del Sió hi havia una séquia que permetia de regar un hort petit i moure el molí del senyor. Poc més avall, a la riba esquerra, neix una altra séquia que permet de regar una horta molt més extensa.

Foto: © ICGC (any 1946).

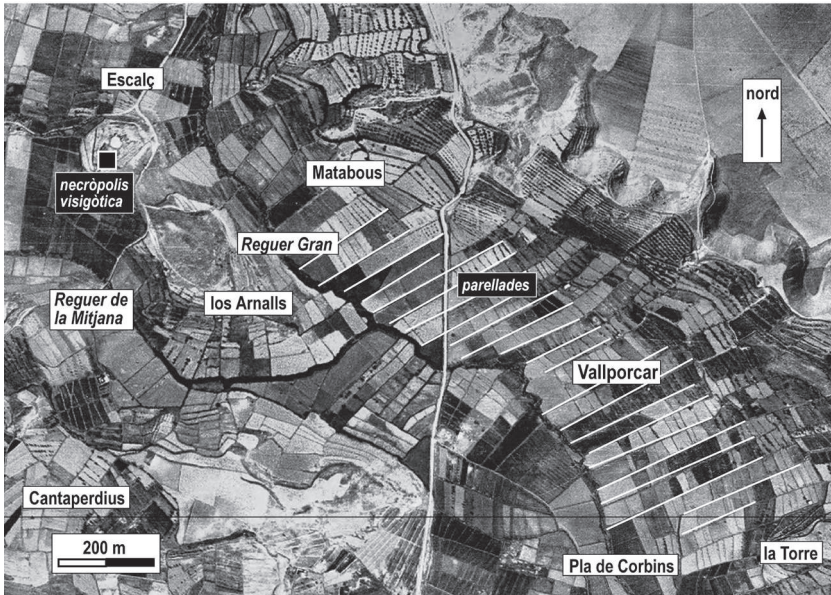
Les parellades

Generalment, les parellades s'han de relacionar amb terres de conreu ocupades de bell nou després de la conquesta comtal, probablement reorganitzades i tot seguit repartides entre els colonitzadors. Per tant, té una gran importància l'estudi d'aquestes terres per tal d'arribar a entendre el procés de colonització i, alhora, relacionar-lo amb les formes del paisatge que han arribat fins a l'actualitat. En general, després dels estudis fets a l'anomenat Segrià històric (contrada regada per la séquia de Segrià), havíem pensat que bàsicament trobaríem parellades —amb unes franges coaxials— en zones irrigades, que foren reparcel·lades poc després

de l'any 1149. Amb tot, estudis fets posteriorment han mostrat que també hi havia parellades de secà. Les podem relacionar, per exemple, amb les franges de vessant o de colonització, també coaxials, que trobem en molts altres llocs de Catalunya o del País Valencià. De fet, les “sorts”, les terres repartides a sort, topònim que trobem fossilitzat en molts llocs, segurament ens recorden que hi hagué un procés d'ocupació del territori molt semblant. Així mateix, els pocs esments de “feixes” que trobem a Lleida cal relacionar-los amb faixes o llenques de terra, que són el resultat d'una parcel·lació, plausiblement posterior a la conquesta comtal.²⁰³ Fins i tot, a la Catalunya Vella, les “feixes” d'època carolíngia eren gairebé sempre franges de terra i encara no eren terrasses o bancals (cosa que no vol dir que no hi haguessin terrenys abancalats abans de l'any 1000).

FIGURA 27

Parellades de Vallporcar i camí d'Albesa

A la partida de Vallporcar, a prop del camí d'Albesa, veiem un conjunt de franges de terra coaxials que poden correspondre a les parellades esmentades en un document de l'any 1161. Foto: © ICGC (any 1946).

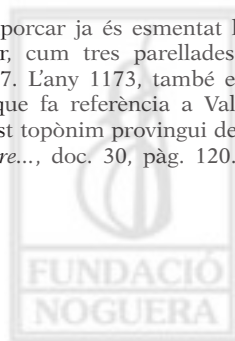
203. En trobem, per exemple, a l'almúnia de Coniaquera, molt a prop de Fontanet (“ipso quadro pauco quod est super illam fexam, iuxta ipsam vineam —segurament viam— que inde superius pergit”). R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 60, pàg. 154.

En la documentació que publiquem en aquest volum, hi ha diversos esments de parellades. En la major part dels casos, fan referència a terres irrigades. En un document del comte, de l'any 1161 (doc. 417), es mencionen dues parellades al Segrià i dues més a Bell-lloc (“duas pariliadas alodii in Segria et duas pariliadas alodii ad Belloc”). Les parellades del Segrià sabem que eren a Vallporcar i a prop del camí d'Albesa.²⁰⁴ Encara actualment resta el testimoni potser fossilitzat d'aquestes parellades de regadiu (fig. 27). Segons les fotografies aèries fetes el segle passat, sembla que el braçal que agafava l'aigua per a regar-les naixia al Reguer Gran, prop de dos quilòmetres i mig més amunt (i, per tant, ara, d'una manera indirecta, l'aigua provenia del canal de Pinyana o séquia de Segrià).

Per contra, les parellades de Bell-lloc d'Urgell, una terra de secà fins que es va construir en època moderna el canal d'Urgell, és molt més difícil d'assegurar on eren ubicades. Només s'hi diu que eren a prop del Reguer, per tant segurament a l'oest de la població, prop de la séquia de Pelagalls o de Moradilla. No és però segur que fossin parcel·les de reg, encara que això sigui molt probable. Actualment aquestes séquies prenen l'aigua del canal d'Urgell; tanmateix, a l'edat mitjana hi devia haver un reguer, un curs d'aigua que provenia d'una deu i de les escorrenties del terreny.

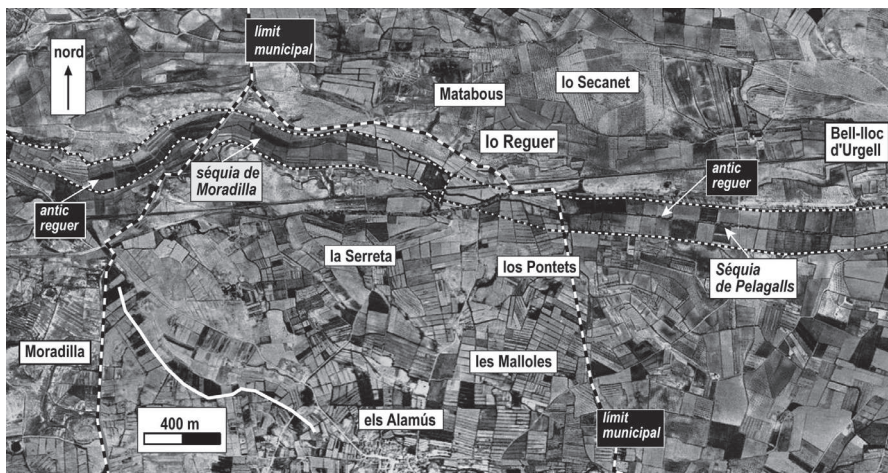
Cal suposar que alguns altres esments de parellades també eren en terres irrigades. Era segurament així allò que trobem al document 467 (any 1167), amb relació a una torre situada al terme de Lleida (“unam pariliatam alaudii quam habeo in turre que est iuxta Illerdam et in termino suo”). Descobrim unes altres parellades, segurament de regadiu, esmentades al document 556, de l'any 1174, amb relació a una almúnia ubicada prop de Torre-serona. És molt interessant que hom acordi que, per cada parellada de terra, s'ha de donar tres cafissos de cereals, un de forment, un altre d'ordi i un altre de civada. Com hem assenyalat més amunt, s'estableix que, si hi havia més o menys d'una parellada, tal com feien els homes del Segrià als templers de Gardeny, calia donar

204. Aquest lloc de Vallporcar ja és esmentat l'any 1151; “una torre in termino de Corbins, prope Vall Porcar, cum tres parellades de alod”. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 36, pàg. 127. L'any 1173, també es fa esment de “ipso torrente da Ul Porcar”; gairebé és segur que fa referència a Vallporcar, encara que no es pugui menystenir totalment que aquest topònim provingui del nom “ull” (d'una séquia). Vegeu: J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 30, pàg. 120.

una quantitat de cereals d'acord amb les proporcions establertes.²⁰⁵ També podem fer esment de la parellada de terra, ben segur que irrigada, que hom situava, l'any 1189, a la torre de Montcada (doc. 767), més a prop de la ciutat.

FIGURA 28
Lo Reguer (Bell-lloc d'Urgell)

Malgrat els canvis que hi hagué arran de la creació del canal d'Urgell, en molts indrets s'han mantingut fossilitzats topònims (com lo Reguer) o s'ha conservat la topografia del terreny, que recorden allò que hi havia abans de l'edat contemporània. Foto: © ICGC (any 1946).

No sabem, per contra, com devien ésser les parellades esmentades al document 519 (any 1171), situades al terme de *Tosca ("Toscha"), potser vers el Vilosell. Tampoc podem assegurar-ho, encara que segurament eren de secà les parellades de Malpartit (o Castellblanc), esmentades al document 539 (any 1173); hi diu: "unam parellatam de alodio, in Lacteria" (cal relacionar-ho amb la Llitera). Al document 695, en una donació testamentària feta l'any 1185, es fa esment d'una parellada de terra a la torre de "Monte Leone", que havia restat abandonada.²⁰⁶ Com hem vist, ha d'ésser la partida de Montlleu, a Artesa de Lleida, al sud de la Femosa.

205. J. BOLÒS, "Paisatge i societat al «Segrià»...", pàg. 75.

206. Vegeu també sobre el "castrum et villam quod vocant Monsleo": J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 84, pàg. 179 (any 1193).

Les parellades de Gibillí. La major part dels estudis de les parellades de regadiu s'han fet amb relació a terres properes a la séquia de Segrià (Almenar i Torrefarrera) o a la séquia del Cup (Menàrguens). Hi ha, però, a tocar de la ciutat de Lleida altres indrets molt interessants, com pot ésser la plana de Gibillí. En aquest lloc, veiem un parcel·lari de tradició romana (encara que no necessàriament creat en aquesta època), trencat per una parcel·lació segurament medieval, que es fonamenta en l'anomenada séquia de Dalt, la construcció de la qual va permetre de regar un terreny ampli, que s'estén fins al reguer Gran. En aquest lloc, hi havia hagut la torre que "vocant Algebelli", situada al sud de Vallporcar. Hi documentem, al segle XII, "III parellades de alod", situades al costat del Segre i del terme de Lleida (segurament vers Corbins).²⁰⁷

Hi ha un document excepcional amb relació a aquest indret, amb l'horta que hi ha sota la séquia actualment anomenada de Corbins. Vers l'any 1168, Pere Ramon, sabasséquia, i Domènec es comprometeren a donar aigua per a regar des del coll de Gibillí fins a la Noguera ("de col de Gebeli usque in Nocheram, ad totum eius dominicum"), que era un domenge dels templers. A continuació, es diu que els pagaran vint sous cada any. D'altra banda, també s'hi diu que, quan hi hagi esplets a la coromina, lliuraran un cafís, entre ordi i forment. I, quan les vinyes donin esplets, dues cargues de verema. També s'acorda que tots els homes que reguin amb aquesta aigua han de pagar el sequiatge.²⁰⁸ De fet, en aquest indret, segons un document una mica més antic, de l'any 1161, ja hi havia una "cechia vetula", que hem de suposar que segurament seguia un recorregut semblant al de l'actual séquia de Corbins.²⁰⁹ Hem de tenir present que aquesta séquia vella de Gibillí ara rep el nom de Corbins, mentre que, a l'edat mitjana, la séquia de Corbins era situada a la riba esquerra de la Noguera Ribagorçana.²¹⁰

207. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 41, pàg. 132.

208. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 186, pàg. 305.

209. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 107, pàgs. 214-215. Segons aquest document, de l'any 1161, a l'altra banda de la Noguera, hi havia la "cechia qui discurrat de Albesa ad ipsos molinos de Corbins"; aquests molins havien d'ésser on ara hi ha el molí, al costat de la font del Sauret.

210. La séquia de Corbins ("cechia de Corbins"), situada a la riba esquerra de la Noguera, és documentada l'any 1163. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 242, pàg. 195.

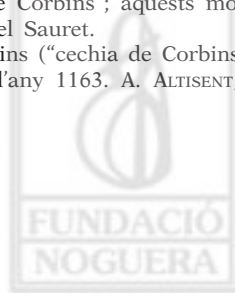
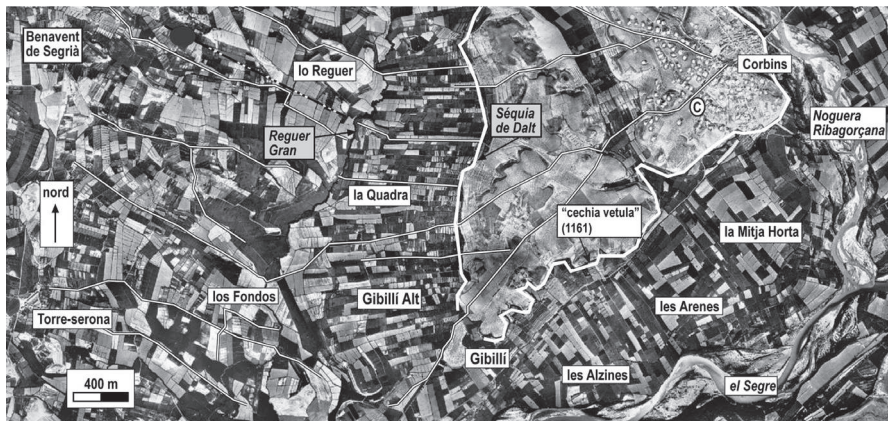

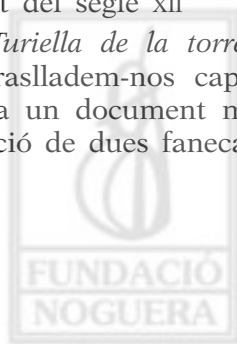
FIGURA 29
Entre el Reguer Gran i la Noguera Ribagorçana:
Gibillí i la Mitja Horta

Les hortes de la vall del Reguer Gran o les de la Mitja Horta i les Arenes devien existir després de l'any 1149; i, segurament, tenien uns precedents més antics. En canvi, potser les parellades o franges coaxials que hi veiem s'organitzaren a la segona meitat del segle XII. Foto: © ICGC (any 1946).

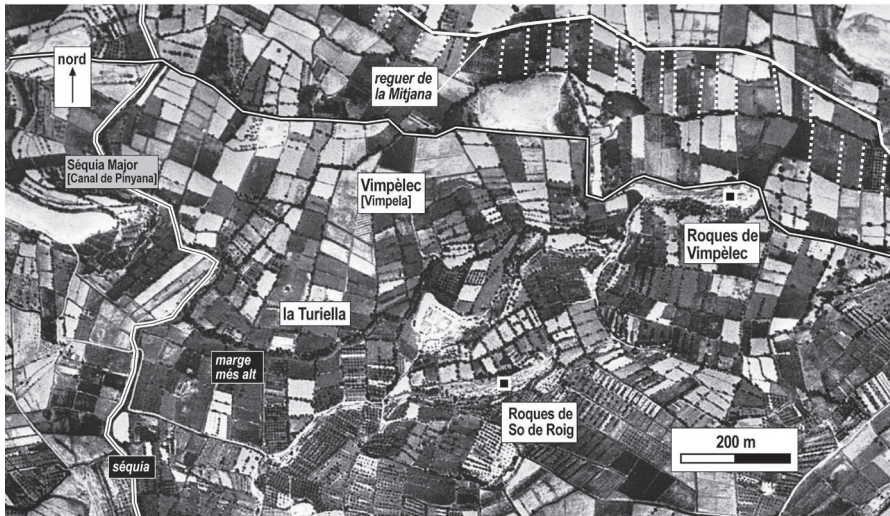
Per acabar, fixem-nos un moment en l'espai que hi ha entre la séquia de Dalt i el reguer Gran i també en l'entorn d'aquest lloc. Veiem tot aquest espai cobert de franges de terra de regadiu, amb una orientació gairebé est-oest. Llurs característiques ens fan pensar en una parcel·lació del segle XII o qui sap si una mica més tardana. Tanmateix, potser allò que ens interessa més és l'existència de diversos camins que van del nord-oest cap al sud-est, seguint una orientació que recorda, segurament d'una manera fortuïta, *Ilerda G*. Algunes d'aquestes vies s'adrecen cap a Corbins o cap al tossal de les Cases. El recorregut dels camins se sol interrompre abans d'arribar al reguer Gran i no travessen pas, amb la mateixa orientació, l'espai irrigat que hi ha a l'est d'aquest reguer o a l'oest de la séquia de Dalt. Tot plegat fa pensar que els camins ja existien quan es va fer aquesta parcel·lació, com hem dit, potser durant la segona meitat del segle XII.

La partida de la Turiella de la torre de Gilabert (Alguaire i Vilanova de Segrià). Traslladem-nos cap al nord, al centre del "Segrià" històric. Hi ha un document molt interessant, de l'any 1180, que és una donació de dues fanecades de terra de regadiu,

situades a la torre de Gilabert, al lloc anomenat la Turiella (“ad Turridellam”). Afrontaven amb l’alou de Pere Trasuer, l’alou de Guillem de Montias (potser un occità), la via (“in carera”) que duia a Vimpèlec (“Avinpelac”) i un braçal (“in brazalli alto”).²¹¹

FIGURA 30
Partida de la Turiella de la torre de Gilabert
(Alguaire i Vilanova de Segrià)

Un document de l’any 1180 fa esment de dues fanecades de terra irrigada (potser 0,16 ha), que eren a la Turiella, al sud del camí que duia a Vimpèlec.
Foto: © ICGC (any 1956).

Actualment podem localitzar el lloc de la Turiella (de fet, Turriella); és situat al sud-est del terme municipal d’Alguaire (a tocar del de Vilanova de Segrià). També podem ubicar el camí que duia a Vimpèlec, situat més cap al nord, i possiblement aquest braçal superior, que segurament era al sud de la Turiella. No sembla probable que fos el reguer de la Mitjana, que trobem al nord de

211. R. SAROBÉ, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 351, pàg. 519. L’any 1188, també s’esmenta aquesta partida (“ipsa Turreçella”) com una zona irrigada (J. ALTURO, *Diplomatari d’Alguaire...*, doc. 65, pàg. 162). Una mica més tard, el 1194, trobem esmentat el “terminum de Avimpelag” (J. ALTURO, *Diplomatari d’Alguaire...*, doc. 85, pàg. 180). Com hem assenyalat, *Vimpèlec* és un nom mossàrab (*pèlec* no és pas una paraula àrab).

Vimpèlec. Aquest braçal devia prendre l'aigua de la séquia de Segrià. En aquesta zona de la Turiella trobem diverses franges coaxials, que és possible que ja existissin en època medieval. Amb tot, cal assenyalar que, en aquest sector del Segrià, hi ha un parcel·lari més irregular; poques llenques de terra s'organitzen amb relació a la séquia Major de Segrià o al reguer de la Mitjana; moltes agafen una orientació perpendicular a la del camí de Vimpèlec. Diguem, per acabar, que *Turridellam*, d'una manera lògica, ha de correspondre a una torre petita.

Les comes

L'estudi de les comes ha permès fer un pas endavant notable en el coneixement del paisatge dels primers segles medievals. Són uns components del paisatge que molt sovint permeten relacionar allò que diuen els documents escrits, amb allò que veiem a les fotografies aèries contemporànies i, fins i tot, amb algunes troballes arqueològiques. A continuació, fem una llista —no gaire llarga— de les comes esmentades als documents que publiquem en aquest volum.

*Coma Pregona (“Coma Pregonna”; Güel, Ribagorça): doc. 429.

*Coma de Pere de Santvicenç:²¹² doc. 449 (vall), doc. 458 (“comam Petri capellani”), doc. 461, doc. 531, doc. 568 (“vineam de Comma Petri Sancti Vincencii”), doc. 679 (“vineam de Coma”).

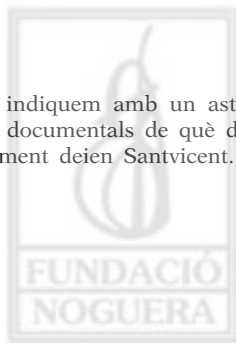
Coma i clamor (“in cumba et in clamor”): doc. 514 (en un extrem hi ha un braçal). No sabem pas on era situada (potser vers Pardinyes).

Al fons d'una coma (“in fundo de la cumba”): doc. 550. Era prop d'una almúnia (“almunia de Armor Armor”). Potser la coma de Pere de Santvicenç.

Coma situada més enllà de Rovals (“vinea in illa cumba, ultra Roial”): doc. 561. Potser també la coma de Pere de Santvicenç.

*Coma de Tosca (“Comam de Toscha”): doc. 666. Al terme de Roda d'Isàvena.

212. Com fem sempre, indiquem amb un asterisc (*) els topònims que hem refet tenint presents les dades documentals de què disposem. Cal dir que, en aquest cas, a l'edat mitjana, plausiblement deien Santvicent.

Coma (“coma de Graiana, pariliatas VI”): doc. 703.

Coma (“comam de Sancta Fide”), doc. 704.

Després de llegir totes aquestes notícies, podem arribar a poques conclusions. Sabem que n’hi havia a la vall de l’Isàvena i a prop de Lleida i se’ns diu que en algunes s’hi conreaven vinyes, a la segona meitat del segle XII. Volem, però, aprofundir més en aquest tema. A continuació centrarem l’atenció en diversos llocs: Camporrells, a la Llitera, i també Ofegat i Lluçà, a tocar de Tàrraga. Més endavant, en estudiar les partides del terme de Lleida, parlarem extensament de la Coma de Pere Santvicenç, probablement situada entre les partides de Boixadors i de Balàfia, prop d’on ara hi ha l’Hospital Universitari Arnau de Vilanova.²¹³

La llarga coma de Camporrells. El lloc de Camporrells era fora, però a tocar, del límit oriental del bisbat de Lleida. El canonge Gombau de Camporrells, que esdevingué bisbe de la seu de Lleida vers l’any 1191 (o 1192), provenia d’aquest poble de la comarca de la Llitera. Camporrells es creà al costat d’una llarga coma que fa uns 2,7 km de llarg i que té una amplada d’uns 70 a 100 m. Bàsicament segueix la riba del barranc del Reguer (fig. 31). Potser, fins i tot, també s’estenia cap al sud de la població. Actualment, ha estat molt transformada arran de la construcció d’un embassament. En altres llocs del terme, al nord del poble, hi ha extensos camps i amples franges coaxials que s’estenen pel vessant. I, precisament, al nord-est, anant cap a Miravet, trobem una fondalada que encara ara rep el nom de la Coma.²¹⁴ Al sud de la població, trobem horts, on hi havia hagut el molí. En un document de l’any 1149, relacionat amb Sant Pere d’Àger, s’establí que, a Camporrells (“in Champorels”), les terres de regadiu, situades sota el rec (“de sorreg”), havien de donar, com a cens, una tercera part dels esplets i les terres de secà (“de sechano”) només una quarta part d’allò que se n’obtingués.²¹⁵

213. Vegeu: J. BOLÒS i I. SÀNCHEZ-BOIRA, “Séquies i comes a la riba esquerra del Cinca. La cartografia com a eina per a l’aprenentatge i el coneixement”, a E. VICEDO (ed.), *Recs històrics: pagesia, història i patrimoni*, Institut d’Estudis Ilerdencs, Lleida, 2018, pàgs. 669-698.

214. Agraïxo aquesta informació a Ramon Sistac, professor de la Universitat de Lleida, nascut en aquesta població. Vegeu: fig. 31.

215. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d’Àger...*, doc. 298, pàg. 611.

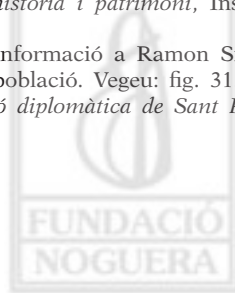
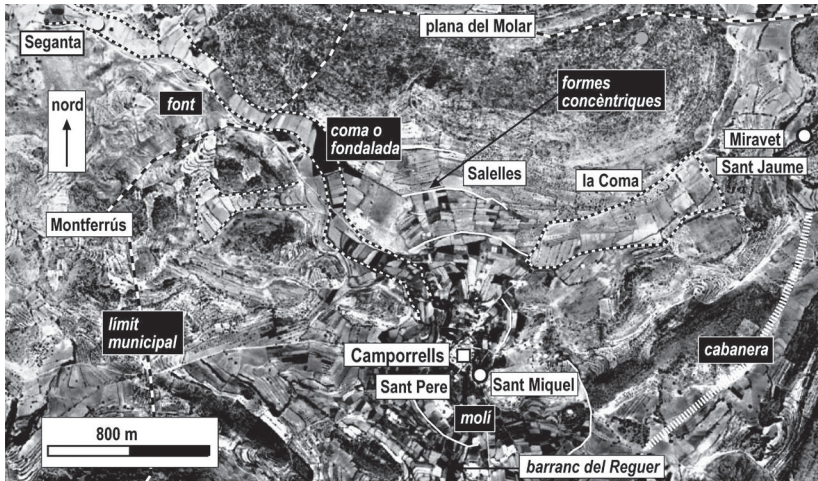
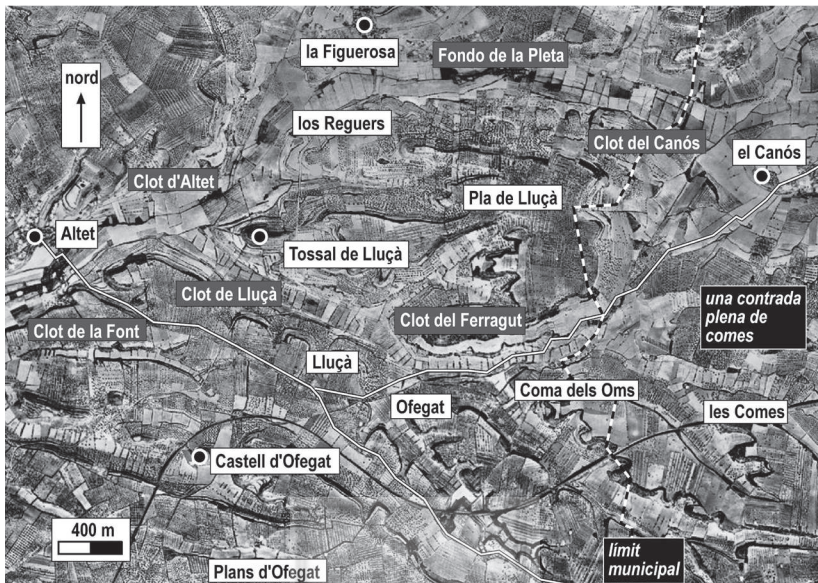

FIGURA 31. Camporrells: una coma i un poble

Al nord de la població de Camporrells hi ha una llarga coma, que s'estén fins més enllà dels límits del terme municipal actual. També hi podem veure algunes formes concèntriques i, al sud, una zona d'horta. Foto: © IGN (any 1956).

FIGURA 32. Comes a Ofegat i Lluçà (Urgell)

Al voltant dels llocs d'Ofegat, de Lluçà i de la Figuerosa, veiem unes comes molt notables, que, possiblement, recorden les primeres etapes d'ocupació d'aquesta contrada, a l'inici dels segles medievals. En algun cas, encara s'ha mantingut el nom *coma* (per exemple a la Coma dels Oms). Foto: © IGN (any 1956).

Comes a Ofegat i Lluçà. L'any 1159 (doc. 408), Pere es va donar com a canonge de la seu de Lleida; feia només deu anys que havia estat conquerida la ciutat. També feu donació de la seva herència, formada per una possessió a Ofegat i un capmàs a la propera vil·la de Lluçà. Aquests dos llocs són situats actualment al terme municipal de Tàrraga i aleshores pertanyien al bisbat d'Urgell (mentre que Tàrraga ja era part del de Vic). Aquests territoris d'Ofegat i de Lluçà són molt interessants. Podem cridar l'atenció sobre diversos aspectes. Com hem fet altres vegades, anirem d'allò que és més antic al que és més modern.

En època romana es va crear el topònim *Lluçà*. Creiem que va poder néixer en aquest lloc, encara que no es pot pas descartar que hi hagués hagut un trasllat durant els segles medievals, des de, per exemple, el Lluçanès. Hi ha altres elements que ens recorden els temps premedievals. Potser hi ha alguna coincidència entre les vies que envolten aquests indrets i alguna orientació premedieval; és però difícil d'assegurar res. Cal fer esment, més aviat, de diversos jaciments d'època romana trobats a prop, com el de la Borniona, la Canaleta, el Mor o el Pedregar.²¹⁶

Passem a un possible segon estrat, més modern. Si ens fixem en les fotografies aèries fetes a mitjan segle xx, veiem una realitat interessant, que ens pot apropar a allò que es creà als primers segles medievals. El territori d'Ofegat i de Lluçà és solcat per diverses comes molt notables. De sud a nord, trobem, primerament, la coma de la Canaleta i després la coma d'Ofegat, anomenada d'Estaca-rossins. Més cap al nord, hi ha el clot de la Font, que neix a la font dels Moros. Ens adonem que, encara que trobem molts esments de la paraula *coma* fossilitzats en alguns topònims, sovint les comes reben el nom de *clot* (i també el de *fondo*). Més cap al nord, descobrim una coma molt més gran, anomenada el clot de Lluçà. Cap a l'est, aquesta coma es ramifica. La branca principal rep el nom de coma dels Oms i fondo de l'Obac. Un altre ramal rep el nom de les Comes i de les Morelles. Encara, més cap al nord, hi ha los Reguers, una gran coma que llisca per sota de la Figuerosa. D'una manera lògica, hem de suposar que, als segles vi-xi, hi degué haver diversos vilars, amb relació a molts d'aquests espais de conreu.

216. Vegeu: <<http://invarque.cultura.gencat.cat/>>.

La conquesta comtal del segle xi degué provocar en aquesta contrada l'aparició d'un hàbitat encimbellat, encara que no es pugui descartar la possibilitat que hi hagués una continuïtat dels antics llocs poblats des de molts segles abans. Pensem doncs en llocs com el castell d'Ofegat o bé el Castellot de Lluçà. En aquest darrer s'han trobat testimonis de ceràmica que permeten retrocedir fins a l'època ibèrica, al costat d'estructures possiblement medievals.²¹⁷ Com hem dit, en el document 408, de l'any 1159, es fa esment del castell d'Ofegat ("castro que dicitur Offegad") i d'un capmàs a la vil·la de Lluçà ("capudmansum in villa Luçano). El cens que havien de pagar els que vivien en aquest capmàs era una perna de porc, quatre fogasses (potser d'ordi o de forment) i una mitgera de civada.

L'anomenada Coma dels Molins. Malgrat que, molt sovint, quan es fa esment d'una coma, trobem unes formes fossilitzades i ben definides damunt del terreny, no sempre és així; de fet, una coma era només una fondalada. Centrem l'atenció en un cas concret. La *Coma dels Molins, dins del terme d'Alguaire, creiem que ha de correspondre a la partida actual de la Coma, situada a l'est del canal de Pinyana. L'any 1195, amb relació a una venda d'un llinar, es feu esment de la "Coma de ipsos Molins", una terra irrigada, de reg ("in rego"); una de les afrontacions d'aquest llinar era el braçal jussà ("braçal sutiran").²¹⁸ Més tard, l'any 1226, encara es feia esment de la "Comba Molendinorum".²¹⁹ En aquest cas, la Coma dels Molins és una fondalada, on actualment no hi veiem uns límits tan ben marcats com trobem en la major part de les comes que hem estudiat, ni hi trobem unes peces de terra o parades tan evidents com és usual. Amb tot, damunt de la fotografia aèria encara hem pogut dibuixar la forma que podia tenir el conjunt de terres d'aquesta coma medieval. Diguem, de passada, que tampoc hi veiem cap testimoni dels molins que hi degué haver (potser a sota de la séquia de Segrià).

217. Vegeu: Lluçà sobre Altet, Castellot, a: <<http://invarque.cultura.gencat.cat/>>.

218. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 92, pàg. 188.

219. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 251, pàg. 358.

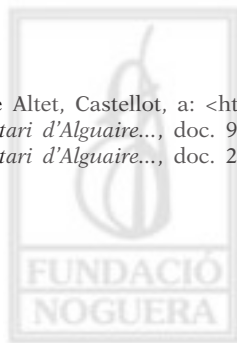

FIGURA 33
La Coma (o Coma dels Molins) (Alguaire)

L'actual partida de la Coma és possible que correspongui a la Coma dels Molins, topònim esmentat a la documentació medieval.

Foto: © IGN (any 1956).

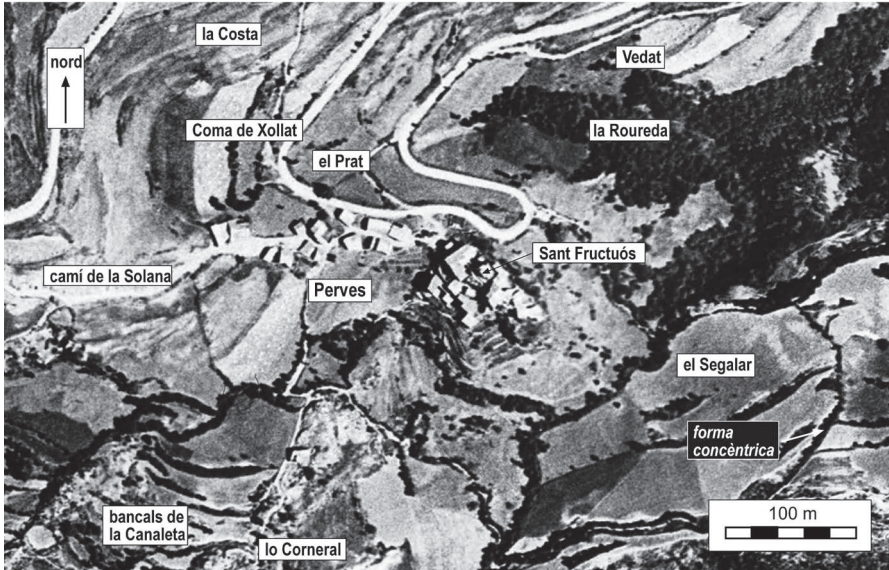
Algunes poblacions

En la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica vam fer un estudi de l'urbanisme de nombrosos pobles oberts pirinencs (com Aneto o Senet), d'alguns pobles castrals (com Aler) i d'un poble de sagrera (Tolba), que eren situats dins dels límits de la diòcesi de Roda.²²⁰ També vam estudiar i cartografiar les poblacions de Roda, de Barbastre i de Montsó. En aquest volum, més endavant, analitzarem l'urbanisme de Lleida. A continuació, primerament parlarem de tres pobles en principi oberts, esmentats als documents que publiquem. Després, centrarem l'atenció en algunes poblacions del sector meridional de l'antic bisbat de Roda, esmentades a la documentació, com Tamarit, Baells i Fonts. En l'urbanisme de totes aquestes poblacions hi té una certa importància el record dels anys de domini andalusí. També comentarem les característiques d'altres pobles del bisbat de Lleida (i Roda), com Alguaire,

220. Vegeu: M. BERTHE i B. CURSENTE (eds.), *Villages Pyrénéens. Morphogenèse d'un habitat de montagne*, CNRS i Université de Toulouse-Le Mirail, Tolosa, 2001.

Juneda, la Granadella, Sunyer, Albatàrrec i els Alamús. Finalment, parlarem dels pobles abandonats de Castellots, la Vilavella de Sudanell, Vinfaró, Montmeneu, Gebut, etc.

FIGURA 34
Perves (el Pont de Suert)

Població situada al llarg d'un camí, d'una via. L'església, vella, dedicada a sant Fructuós, és encimbellada a l'extrem oriental. Foto: © IGN (any 1956).

Perves: un poble obert i encimbellat. Perves és un petit poble, situat a uns 1.200 m d'altitud; actualment pertany al municipi del Pont de Suert. En un document fet a la fi del segle XII (doc. 815), en què es delimiten unes fronteres desitjades del bisbat de Lleida, es fa esment del castell de Perves ("castrum de Pervas"). Aquest castell d'un senyor feudal local almenys és documentat l'any 1015.²²¹ En aquest mateix lloc, també hi havia una església, dedicada a sant Fructuós, i un conjunt de cases. D'acord amb la seva advocació, aquesta església plausiblement ha d'ésser de l'alta edat mitjana.

221. J. Boix, "Castell de Perves", *Catalunya Romànica*, vol. XVI: *La Ribagorça*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, pàg. 60.

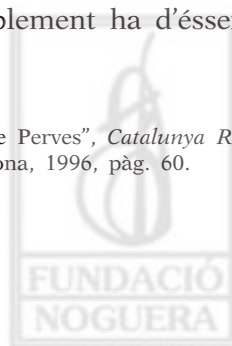
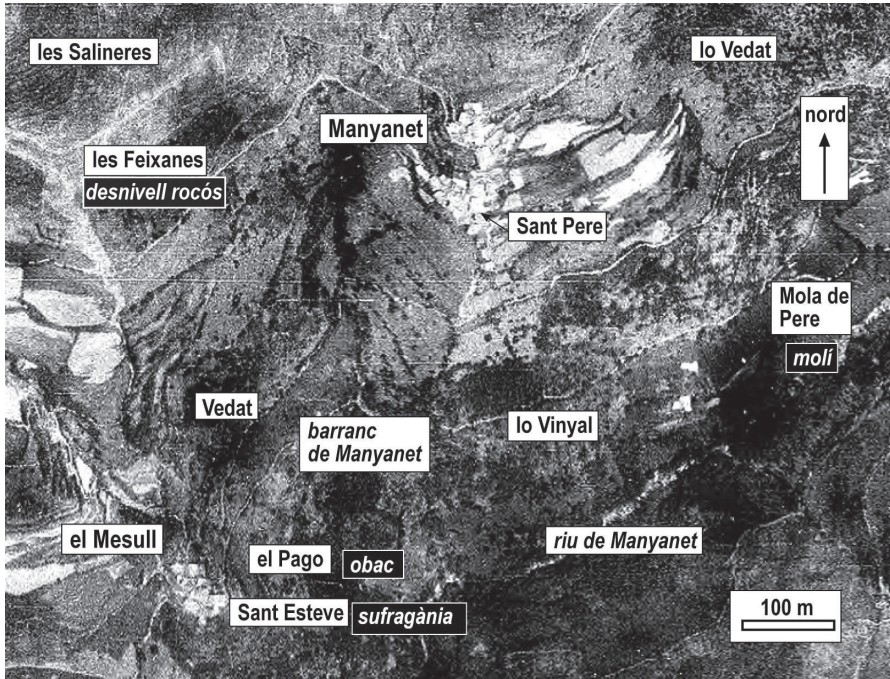

FIGURA 35
Manyanet (Sarroca de Bellera)

Els topònims Manyanet i el Mesull mantenen el record que en aquesta vall hi va haver gent que, en el passat, parlava diverses llengües. Manyanet és un poble obert, amb l'església situada a l'extrem inferior. Foto: © IGN (any 1946).

Actualment, veiem uns quants habitatges damunt de la roca o tossal on hi havia el castell i l'església, i també unes cases que s'estenen al llarg del camí de la Solana, que duu al poble des de ponent. D'entrada, tot i que sabem que és un hàbitat que ha de tenir l'origen a l'alta edat mitjana, ens podria semblar un poble encimbellat, edificat al cim d'una roca, d'una manera semblant a algunes altres poblacions pirinenques (com Vilamitjana, a l'Alt Urgell, o Moror, al Pallars Jussà). Malgrat tot, si ens fixem en el nom d'aquest lloc, podem arribar a unes conclusions que són, d'una manera sorprenent, molt diferents a les que ens ha suggerit una primera impressió. Segons Joan Coromines, *Perves* prové del

llatí *villas p̄rvias*, això és, uns habitatges travessats per un camí.²²² Aquest fet ens porta a concloure que potser hi hagué un poble dispers i obert a l'alta edat mitjana, amb l'església damunt de la roca —com en tants d'altres casos— i qui sap si, arran de fer-se el castell vers l'any 1000, s'hi esdevingué una certa concentració del poblament al costat de la fortificació. De fet, és una hipòtesi de treball, que caldria confirmar en el futur.

Manyanet i el Mesull: dos topònims vells. Traslladem-nos uns set quilòmetres més cap al nord. Hi trobem el poble de Manyanet, situat al terme de Sarroca de Bellera (Pallars Jussà) i esmentat en un document fet a la fi del segle XII (doc. 815). Rep el nom de *Sancti Petri de Nubibus*. En aquest cas, la toponímia ens aporta moltes dades sobre el territori. Parlem-ne doncs d'entrada. Malgrat el nom més poètic que situa aquesta població als núvols, sembla que el nom real devia ésser Manyanet, que s'ha assenyalat que prové del llatí *medianētum*, lloc situat a la meitat.²²³ Potser era a mig camí de les pastures que hi havia al cim de les muntanyes. De fet, Manyanet és a uns 1.500 m d'altitud. Hi ha una altra dada sobre aquesta contrada que també ens l'aportarà la toponímia. A uns 500 m de distància, més cap al sud-oest, a l'altra banda del barranc de Manyanet, hi ha el llogaret del Mesull. És més petit i s'alça a uns 1.375 m d'altitud. Cal remarcar que és un topònim amb una rel cèltica i, curiosament, amb un significat que ens porta a pensar també en un paratge intermedi.²²⁴ Adonem-nos, doncs, que en aquesta vall coincideixen un nom llatí i un nom d'origen cèltic, que venen a dir si fa no fa el mateix. Cercar l'origen de tot això ens condueix a una època molt reculada, anterior a la medieval. Una barreja de poblacions i d'influències i, per damunt de tot, una forta continuïtat.

Si ens fixem en Manyanet, veiem que fou un poble obert: diversos grups de cases escampades per una cresta d'un vessant de muntanya. En un dels extrems, en aquest cas el més baix, s'hi degué afegir, en una data malgrat tot reculada, possiblement alt-medieval, una església que, com hem dit, és dedicada a sant Pere.

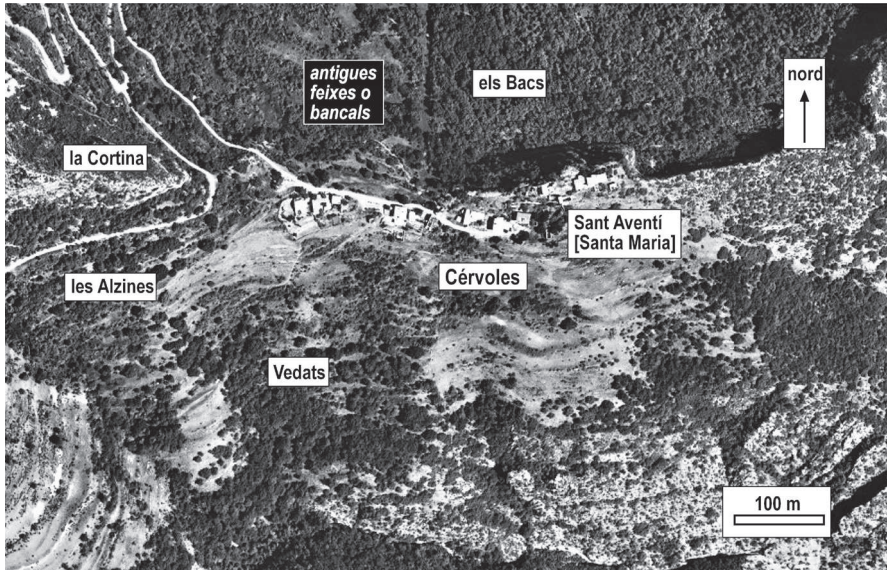
222. Vegeu: OC6 211.

223. Vegeu: OC5 181.

224. Vegeu: OC5 262.

FIGURA 36
Cérvoles (Senterada)

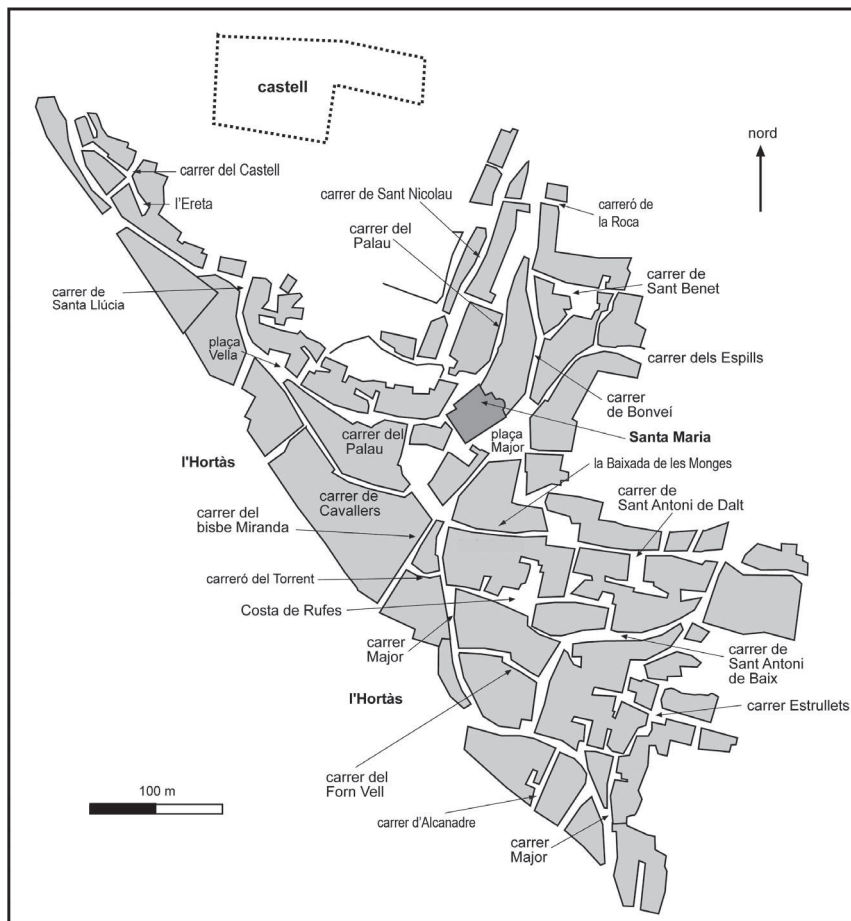
Poble obert i encimbellat, construït al llarg d'una carena. Era protegit per la topografia del terreny. Segons el topònim, a l'edat mitjana era un indret boscos. A l'extrem oriental, hi ha l'església. Foto: © IGN (any 1946).

Cérvoles: topònim i fotografies aèries. Cérvoles és un poble encimbellat, construït a uns 1.190 m d'altitud, situat al cim d'una carena que s'alça damunt del curs del Flamisell, al municipi de Senterada. Segons Coromines, el seu nom ens recorda unes *silvūlas*, uns bosquets que hi havia en un moment reulat de la fi del món romà o potser de l'inici de l'edat mitjana.²²⁵ A sota, prop del riu, trobem tres indrets amb noms creats en època romana (Lluçà, Semprinyà²²⁶ i Erinyà) i el poble de Senterada (nom que prové de *Sancta Grata*), on hi hagué un centre religiós, segurament al llarg de tota l'alta edat mitjana.

225. Vegeu: OC3 367.

226. Amb relació a Semprinyà (o Somprinyà), vegeu OC7 101. Coromines creu que ha de provenir d'un (*pagus*) *Sempronianus*.

FIGURA 37
Tamarit de Llitera (la Llitera)

Plànol del nucli vell de la vila de Tamarit. El carrer Major i el carrer de Cavallers fan de nexa entre tres sectors: un al voltant de la plaça Vella i sota el castell, l'altre al voltant de la plaça Major i l'església de Santa Maria i el tercer, a l'entorn dels carrers dedicats a sant Antoni. Plànol: J. Bolòs.

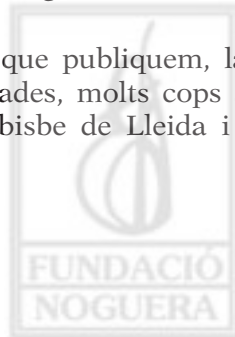
A Cérvoles, en un document potser escrit al final del segle XII (doc. 815), s'afirmava que hi havia un castell ("castrum de Sorbulas"). És difícil de saber si era un *castrum* altmedieval (com per exemple Llimiana, potser Sant Esteve del Mall o el Roc d'Enclar) o bé, més aviat, si era un castell feudal (com potser s'esdevingué

a Perves). A l'extrem est del serrat, hi devia haver la fortificació i una església (ara dedicada a sant Aventí i, en època medieval, a santa Maria o santa Eulàlia). Cap a l'oest, s'estenen, al llarg d'uns 300 m de carena, els habitatges. Ara el veiem com un poble obert, amb una morfologia que segurament arrenca de l'alta edat mitjana. Alhora, però, ens adonem de la importància que sempre ha tingut en aquest lloc el factor defensiu i la funció de punt de guaita de l'entrada de la Vall Fosca. Cal assenyalar també que, a causa de les característiques de la ubicació de Cérvoles, trobem a tot el seu voltant un gran nombre de feixes o terrasses de conreu; gairebé no hi ha cap camp una mica extens. El conreu dels vessants, amb uns marges més o menys notables, ha hagut d'ésser constant al llarg de la història, d'ençà de la creació d'aquest petit nucli de població edificat on abans hi havia uns bosquets. Actualment, moltes de les antigues feixes tornen a ésser cobertes de bosc.

Ens hem atansat a uns quants pobles, en principi oberts, que es poden afegir als que vam estudiar a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica (com Senet, Aneto, Visalibons, Arassant o Verí) i a molts d'altres que hom pot trobar en aquestes comarques pirinenques. Hem vist, també, que de vegades la realitat és complexa, per exemple a causa d'uns possibles precedents i, sobretot, a causa de la construcció primerament d'una església i, després i sobretot, d'un castell feudal. A continuació ens desplaçarem cap al sector més meridional del territori estudiat i analitzarem, d'entrada, l'urbanisme de la capital de la comarca de la Llitera que, com vam veure a la primera part, d'acord amb les característiques de la xarxa de vies de comunicació que hi porten, podem afirmar que era un lloc central, amb una molt llarga tradició.

Tamarit de Llitera. Tamarit, actualment, és la capital de la comarca de la Llitera. Va ésser una població important en època islàmica i, després de la conquesta cristiana, esdevingué també un punt de referència en aquest territori que és solcat d'est a oest per la serra de la Gessa. Com veiérem en la primera part d'aquesta obra (fig. 74, pàg. 509), fou un lloc central, segurament des de l'alta edat mitjana, i la xarxa de vies que encara ara hi ha al seu entorn té un origen molt remot, plausiblement en gran part premedieval.

En els documents que publiquem, la població de Tamarit és esmentada diverses vegades, molts cops arran dels enfrontaments que hi hagué entre el bisbe de Lleida i els templers. L'any 1149

(doc. 376), el bisbe va cedir diversos drets als templers, però no va voler donar tot el que tenia a Tamarit (“de Tamarid”). En d’altres documents, també relacionats amb aquests enfrontaments, es feu menció diverses vegades de les almúnies que hi havia a Tamarit de Llitera (docs. 391 i 392). L’any 1173 (doc. 542), s’esmentà novament el terme de Tamarit (“termino de Tamarid”). L’any 1169 (doc. 487), Sança d’Estopanyà, Bernat d’Estopanyà, Berenguer de Tamarit i Guillem de Finestres van donar a l’església de Santa Maria de Tamarit i al seu rector, Gombau de Camporrells, el delme que havien de pagar els sarraïns i els cristians, amb relació als cereals, i també el delme del forn, el que gravava la carn de bestiar de la Llitera i el delme dels plets. Encara, l’any 1166, hom menciona la torre de les *Arques, dins del terme del castell de Tamarit (“infra terminis de kastro Tamarit, illa torre de les Arches”).²²⁷

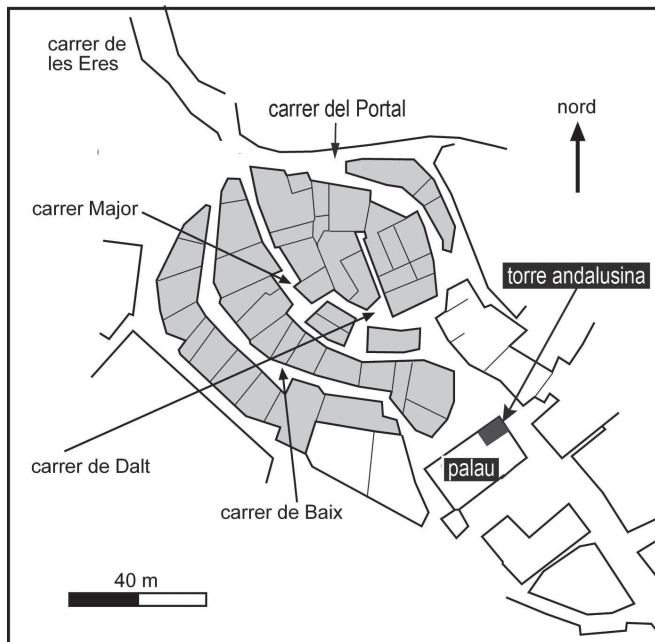
És difícil de fer un estudi de la morfogènesi d’aquesta població. Hi ha, però, alguns elements que serveixen de referència. En primer lloc, la importància dels torrents en l’organització de l’espai urbà, fet que ens remet als orígens d’aquest lloc habitat, plausiblement en època islàmica. De fet, és fàcil d’assenyalar l’existència de tres sectors amb uns trets diferenciats. El primer gira al voltant del carrer del Bisbe Miranda, per on passava el torrent que unia el sector septentrional (prop del castell) i l’Hortàs. Al seu costat, hi ha l’església de Santa Maria. A l’extrem nord, hi trobem tres carrers vells: el de Bonveí, el de Sant Benet i el dels Espills. El segon sector, que s’estén cap a l’oest de l’església de Santa Maria, s’organitzà amb relació als carrers de Palau i de Cavallers, que conflueixen en l’anomenada plaça Vella. Més cap a ponent, hi ha el carrer del Castell i el de l’Ereta. El tercer sector és el més oriental i gira al voltant del carrer de Sant Antoni de Baix, possiblement a l’origen també un curs d’aigua. En aquest sector oriental s’endevina una certa retícula en els carrers, fet que fa pensar en una organització poc o molt planificada. Tots tres sectors són medievals. Els dos-cents cinquanta focs que hi havia a la fi del segle xv fan pensar en un espai urbanitzat ampli; era una vila important. També cal tenir present la gran destrucció que hi hagué arran de la Guerra dels Segadors, al segle xvii, que, amb tot, no creiem que esborrés l’antic parcel·lari, però sí que en va poder malmetre alguns elements.

227. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 298, pàg. 231.

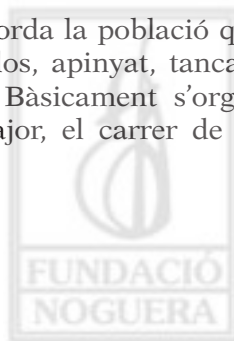
Baells. El poble de Baells també és situat a la comarca de la Llitera. L'any 1163 (doc. 437), Gombau de Camporrells —que esdevingué bisbe l'any 1192— va donar a la canònica de Lleida un home que ell tenia al lloc de Baells (“hominem illum quem habeo per alodium in Vadels”). En exposar allò que havia de pagar aquest home, s'estava reflectint la producció del lloc: ordi i civada, també hi havia porcs i gallines, i, així mateix, hi hauríem trobat vinyes. Més amunt, ja hem parlar del seu terme (fig. 10).

FIGURA 38
Baells (la Llitera)

Plànol de la vila closa de Baells. L'urbanisme actual reflecteix l'origen medieval d'aquesta població, creada segurament després de la conquesta cristiana, malgrat que tenia uns precedents en l'etapa islàmica. Plànol: J. Bolòs.

El poble actual recorda la població que es degué crear a l'edat mitjana. És un poble clos, apinyat, tancat per les mateixes parets exteriors de les cases. Bàsicament s'organitzava en tres carrers: el del Mig o carrer Major, el carrer de Dalt i el carrer de Baix.

Segurament a aquest espai tancat només s'hi tenia accés per dos portals. Al nord, encara hi ha el carrer del Portal. Al sud-est, ja fora del recinte pobletà, hi ha una casa palau senyorial i, més avall, l'església. A l'angle nord de l'edifici que és un palau, hi ha unes quantes filades de carreus que s'ha proposat que han de correspondre a una fortificació, una torre d'època andalusina; feia uns 7 m de llarg per uns 5 m d'ample.²²⁸ Recordem que, en un document de l'any 1184, es feia esment d'una torre que era a sota de Baells ("subtus Badels").²²⁹

En resum. És difícil de saber quin fou l'element generador d'aquest poble, que en principi hauria d'ésser un edifici situat entre el carrer de Dalt i el del Portal. Hi hagué una altra torre o fortificació? En principi, la torre andalusina (i el posterior palau modern) són situats a fora la vila closa, al sud-est. Sigui com sigui, Baells és una magnífica mostra de població creada a l'edat mitjana central, hereva, però, d'una tradició anterior al moment de la conquesta cristiana.

Fonts. Al primer volum d'aquest diplomatari, vam estudiar la xarxa de camins que travessava el terme de Fonts, població situada a la comarca del Cinca Mitjà (fig. 73, pàg. 505). Ara volem centrar breument l'atenció en el nucli de població. És un poble castral. En un document de l'any 1185 (doc. 700), es feia esment del castell de Fonts ("castello de Fontibus"), que havia servit com a garantia d'un préstec. Com encara veiem actualment, a la part més alta, hi hagué la fortificació. Al voltant de l'illa de cases on s'alçava el castell, hi ha el carrer de la Força (ara anomenat *calle de la Forza*). Més cap al sud i cap al nord, les cases que hi havia fins al carrer de l'Església i fins al carrer de l'Amargura també devien pertànyer al nucli inicial d'aquest poble. A l'extrem sud-oest, hi trobem l'església dedicada a santa Maria. Més cap al sud, en un segon moment, es degué construir el barri de Soldevila.²³⁰

228. J. BOIX, J. R. GONZÀLEZ i J. ROVIRA, "Castell de Baells", *Catalunya Romànica*, vol. XXVI: *Tortosa i les Terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica dispersa i restaurada*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 267-268.

229. J. ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses...*, doc. 50, pàg. 122.

230. J. M. MARTÍNEZ PARÍS, *Historia de Fonç de los orígenes al siglo XX*, Centro de Estudios de Monzón y Cinca Medio i Instituto de Estudios Altoaragoneses, Montsó, 2013, pàgs. 45-46. Vegeu també, del mateix autor: "L'aigua que flueix: territori, feudalitat i aprofitament hidràulic a Fonç", a J. BOLÓS i J. J. BUSQUETA (eds.), *Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, III (1999-2000), Universitat de Lleida, Lleida, 2000, pàgs. 319-350.

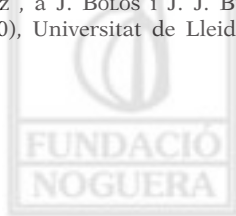
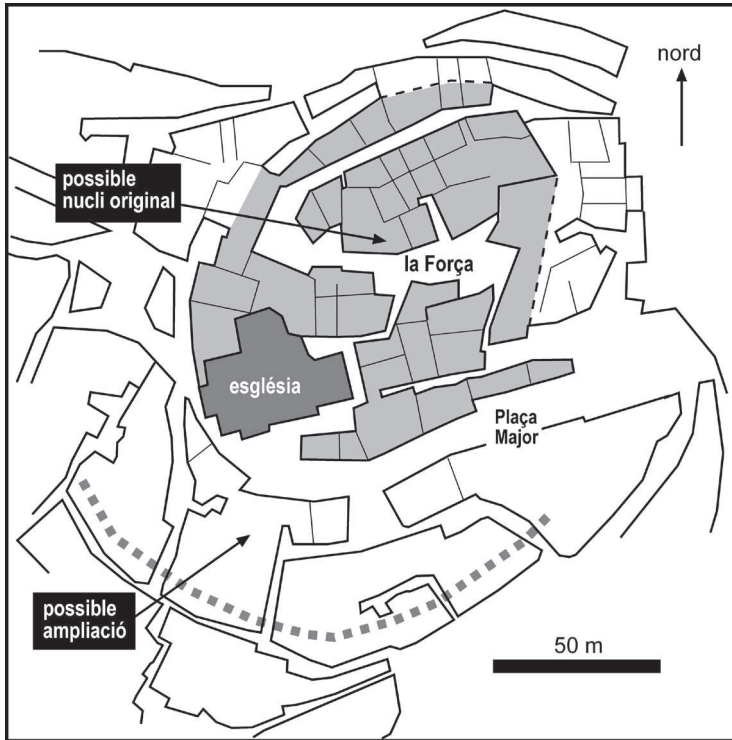

FIGURA 39
Fonts (Cinca Mitjà)

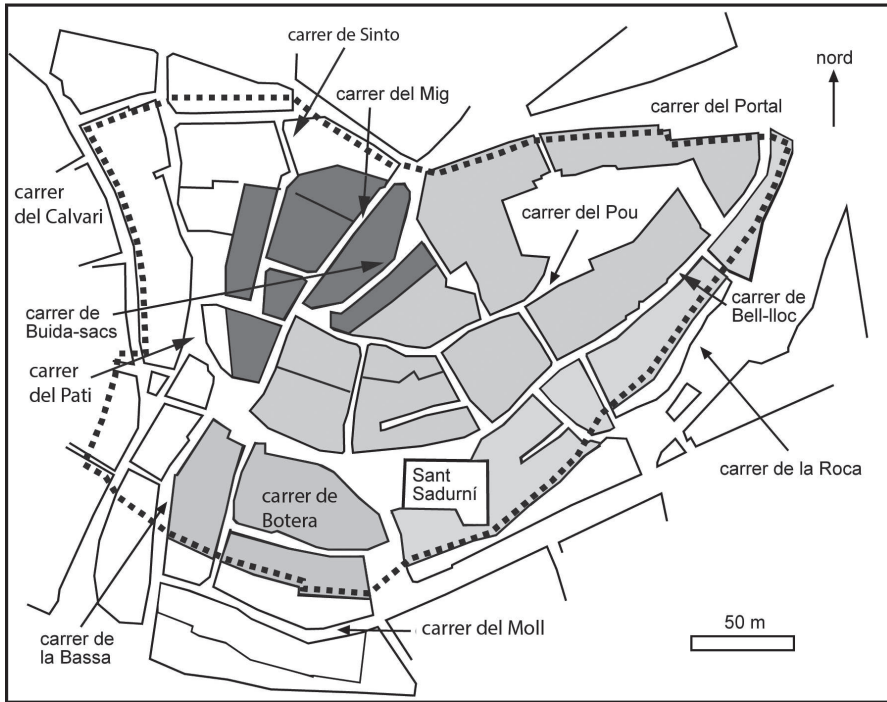

Plànol de la població de Fonts. Fou una vila closa, edificada al voltant d'un castell, construït abans de l'any 1185. Encara actualment el nucli del poble rep el nom de la Força. Plànol: J. Bolòs.

Alguaire. El poble d'Alguaire és situat al costat de la séquia de Segrià (o canal de Pinyana), uns tretze quilòmetres al nord de Lleida.²³¹ L'any 1157 (doc. 406), el bisbe de Lleida va donar als hospitalers les esglésies que hi havia o que es farien al castell d'Alguaire ("castro Algara") i al seu terme. L'any 1173, s'esmentava un camp que era "ante hospitem de Algaira" (doc. 541). Alguns altres documents publicats en aquesta col·lecció diplomàtica també fan referència a Alguaire (docs. 391, 561 i 736). Són només notícies esparses; la documentació sobre la comanda hospitalera

231. Vegeu: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 212-214.

FIGURA 40
Alguaire (Segrià)

Plànol de la vila d'Alguaire. Hi diferenciem un possible nucli original, al voltant dels carrers del Mig i de Buida-sacs, d'una possible ampliació, cap a l'est, al llarg del carrer del Pou, cap al sud, a l'entorn dels carrers del Moll, de Botera i de la Bassa, i, cap a l'oest, fins al carrer del Calvari. Plànol: J. Bolòs.

d'Alguaire fou publicada els anys 1998 i 2010 per Jesús Alturo.²³² Sabem que, abans que es creés la comanda hospitalera, l'any 1149, el comte Ramon Berenguer IV havia donat al bisbe d'Urgell el castell d'Alguaire ("castrum Aluoiria") i dues heretats a Lleida.²³³ És especialment interessant un document, de l'any 1157, en què el comte lliurà uns molins dins del terme del castell d'Alguaire ("castrum de Algoria"), a prop de l'almúnia ("almoniam") que havien

232. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*; vegeu-ne també la segona part: J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010.

233. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 5, pàg. 88.

rebut els hospitalers.²³⁴ D'altra banda, cal assenyalar que, aquests darrers anys, s'han emprès excavacions arqueològiques en l'indret on hi havia el convent hospitaler o santjoanista.²³⁵ A continuació, comentarem alguns aspectes sobre l'urbanisme d'aquesta població.

Els anys 1173-1174, es feu esment del castell i de la vila d'Alguaire ("castrum et villam de Alguadra"), quan foren donats com a feu per Gombau de Siscar i la seva muller a Pere de la Clusa.²³⁶ De fet, l'any 1174, Alfons I de Catalunya i Aragó va concedir una carta de poblament a tots els homes d'Alguaire: "omnibus hominibus de Alguadera".²³⁷ Dos anys més tard, hi va haver la venda d'un casal a Alguaire, al barri de Ribagorça ("in ipso barii de Ribagorça"), al mig del Sitjar de Ribagorça ("in medio ipso Ciar de Ribachorça").²³⁸ Una mica més tard, l'any 1197, es feu esment de "nostras domos quas habemus in villa d'Algaira", que afrontaven amb dos habitatges i amb uns carrers.²³⁹

En aquesta mateixa època, l'any 1188, hi hagué la venda d'un capmàs a la vila i castell d'Alguaire; afrontava amb el capmàs de Guillem de Castell, el carrer de l'Horta ("charrera qui vadit ad ipsa Orta") i el carrer que passava per davant del portal de la població i s'adreçava a la casa de l'Hospital ("charrera qui passa davante porta et vadit ad ipso Hospitali"). Al final, hi ha una frase molt interessant amb relació a l'aigua de pluja, que sembla que no ha d'anar a la casa del veí, i també es concreta que la que prové dels terrats d'en Bernat ("aqua qui exiit dels terratos de Bernad") havia de caure potser entre les cases de Guillem de Castell i de Martí de Ricolf.²⁴⁰ Més endavant, l'any 1194, hi hagué la donació d'unes cases

234. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 8, pàg. 93.

235. S'han fet, des de l'any 2016, diverses campanyes d'excavació al jaciment de l'antic monestir femení santjoanista del segle XIII. Vegeu: <<https://www.facebook.com/watch/?v=1130302600497595>>.

236. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 31, pàg. 122.

237. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 32, pàg. 123; J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 148, pàgs. 207-208.

238. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 39, p. 133. En un document més tardà, de l'any 1227, es fa esment d'un farraginal situat "prope villam et prope vassam de Rribacorza" (doc. 266, pàg. 378).

239. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 100, pàg. 195. Vegeu també: 141, pàg. 223 (any 1203); doc. 245, pàg. 349 (any 1225) (una casa "iusta villa").

240. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 64, pàgs. 160-161. De fet, en un document d'Osca, de l'any 1148, també es diu "sicut cadunt gutas de illa pluvia de una et de altera", d'unes cases situades prop de la catedral d'aquesta ciutat. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 186, pàg. 207.

a la vila d'Alguaire ("in vila de Algaira").²⁴¹ A partir del segle XIII, trobem que ja es comença a edificar fora de la vila: "domo quam abemus extra villam Algairam"; una de les afrontacions de la casa era un corral.²⁴² L'any 1237, es mencionà un capmàs situat a la vila d'Alguaire, a les Esplugues ("ad Esplugas"); afrontava amb altres cases.²⁴³ Són notícies diverses, que ens apropen a les característiques d'una població i dels seus habitatges. Hem de reconèixer que és difícil de relacionar aquestes dades amb allò que hi veiem actualment. Potser el lloc més fàcil d'identificar és el carrer del Portal.

La vila d'Alguaire és a uns 300 metres d'altitud, mentre que el convent era situat uns vuitanta-cinc metres més amunt. Tot i que és difícil d'assegurar, podem considerar que aquesta població va néixer al voltant dels carrers del Mig i de Buida-sacs. Potser, en un segon moment, es va esdevenir el creixement més enllà del carrer del Pou, amb relació al carrer de la Pau i fins al carrer de Bell-lloc, fins a l'església de Sant Sadurní (la moderna era del segle XVIII). Aviat també es degueren fer cases a la Roca, al voltant de l'esplanada del Pou de Gel, fins al carrer del Portal. I no sabem si, alhora, podem pensar que hi hagué una expansió cap al carrer de Botera i la travessera del Moll, i fins al carrer de la Bassa. Segons la reconstrucció que feu Josep Lladonosa, cap a l'oest, el nucli vell, clos rere unes muralles, devia estendre's també al llarg del carrer del Pati, fins a tocar del carrer del Calvari.²⁴⁴

Juneda. El lloc de Juneda és esmentat en diversos documents de la col·lecció diplomàtica. L'any 1173 (doc. 544), Guillem de Cervera va reconèixer al bisbe de Lleida que s'havia apropiat indegudament dels delmes de Castellans, Gebut, Juneda i Torres de Segre. Havent estat excomunicat, restituí a l'Església de Lleida tots els delmes que s'obtenien d'aquests castells i almúnies que li havia donat Ramon Berenguer IV, en el moment de la conquesta. L'any següent, s'arribà a un pacte (doc. 552) i, finalment, el 1186 (doc. 717), hi hagué una nova evacuació per part de Guillem, net de Guillem de Cervera.

241. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 85, pàg. 180.

242. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 253, pàg. 361 (any 1226).

243. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 315, pàg. 448.

244. J. LLADONOSA, *Història de la vila d'Alguaire i el seu monestir santijoanista*, Ajuntament d'Alguaire, Alguaire, 2007, pàgs. 96-97.

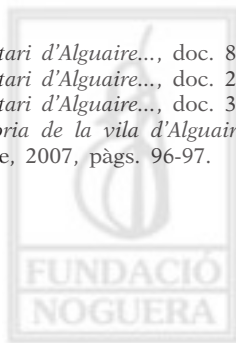
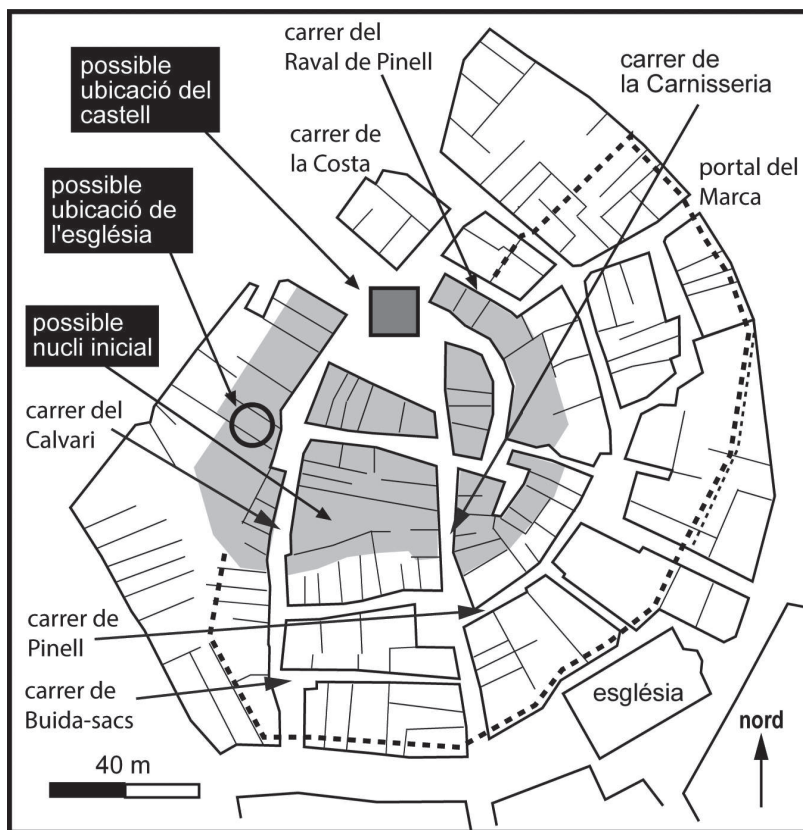

FIGURA 41
Juneda (les Garrigues)

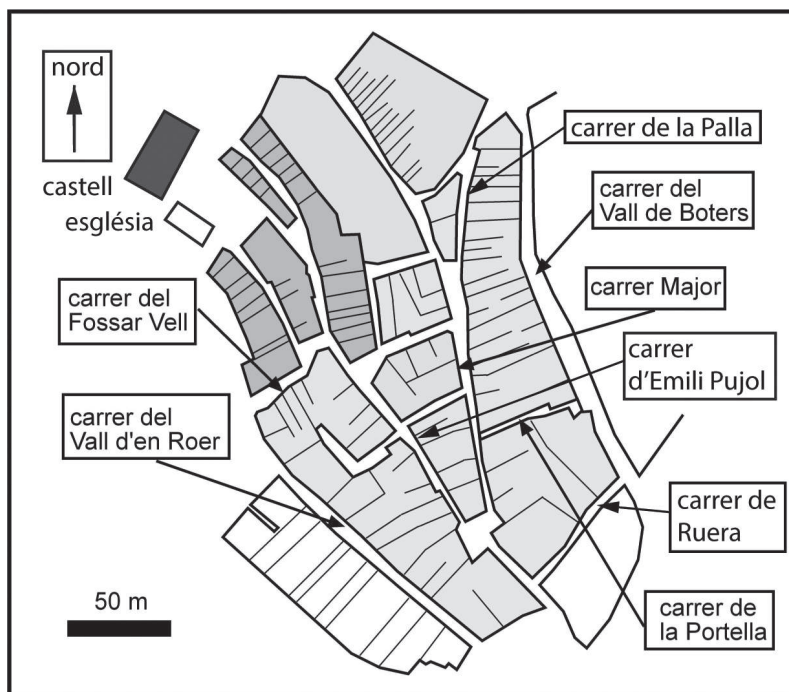
Plànol de la població de Juneda. Hi podem distingir un nucli original, construït al sud de l'indret on hi havia el castell, una ampliació posterior al voltant dels carrers del Pinell i de Buida-sacs i, encara, la construcció d'uns ravals situats al nord-est de la plaça de les Tres Creus. Plànol: J. Bolòs.

Podem considerar, per tant, que Juneda fou un poble castral. Al voltant de la fortificació, es construïren les cases amb relació als diversos carrers, que foren organitzats d'una manera concèntrica. L'any 1998, Isidre Pinyol va fer un estudi de l'urbanisme d'aquesta població; seguirem bàsicament les seves propostes.²⁴⁵

245. I. PINYOL, "Aproximació a l'urbanisme medieval de Juneda", a J. BOLÒS i J. J. BUSQUETA (eds.), *Territori i societat a l'edat mitjana: història, arqueologia, documentació*, vol. 2, 1998, pàgs. 139-152.

Assenyalava l'existència d'un castell, ubicat on ara hi ha la plaça de les Tres Creus. Creia que hi hagué un primer recinte que incloïa els carrers del Calvari i de la Carnisseria. Fou en una segona fase quan es va edificar una nova rotllana de cases que incloïa també els carrers de Buida-sacs i del Pinell. D'altra banda, pensava que l'església actual, situada a fora d'aquest segon recinte, dedicada a la Transfiguració del Senyor, és moderna i que la primitiva era situada dins l'espai del primer recinte, a la banda de llevant. Assenyaem també que, al nord dels carrers de la Carnisseria i del Pinell, hi ha uns carrers anomenats del Raval de la Carnisseria i del Raval del Pinell.

FIGURA 42
La Granadella (les Garrigues)

Plànol de la vila de la Granadella. És una població castral, que s'estengué al sud-est del lloc on s'alçava el castell i l'església. Hi distingim dues possibles etapes de creixement; la segona resta limitada pels valls, que devien coincidir amb els murs de la població. Plànol: J. Bolòs.

La Granadella. Al document 726, de l'any 1187, un testament, es feu esment d'una donació a l'obra de l'església de la Granadella ("operi ecclesie de Granadela, X solidos, et capellano de Granadela, V solidos"). És un altre bon exemple de poble castral, desenvolupat al sud del castell i de l'església.

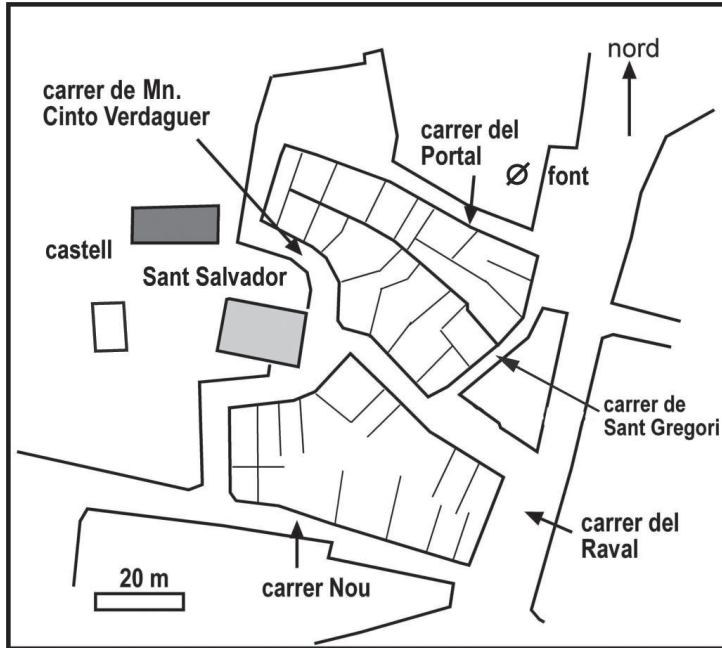
Com a hipòtesi de treball, podem pensar que, en una primera fase, aquesta població s'estengué fins al carrer del Fossar Vell (on hi degué haver un cementiri). En una segona fase es degué ampliar cap al sud, al llarg del carrer d'Emili Pujol. Al mateix temps, hom potser va fer construccions al llarg del carrer Major. A banda i banda, es feren les muralles i els valls exteriors corresponents, que han restat fossilitzats en els noms de carrer del Vall de Boters, a l'est, i del carrer del Vall d'en Roer, a ponent. La Granadella, als darrers segles medievals, fou una vila molt poblada: en el fogatjament de l'any 1365, consten 153 focs (molts més que a Juneda o a les Borges Blanques). Com hem dit, el castell era situat al nord i l'església, dedicada a santa Maria, era on ara hi ha el Centre de la Cultura de l'Oli de Catalunya, al costat de la plaça de la Independència.

Sunyer. El poble de Sunyer és un poble castral. L'any 1191 (doc. 795), en una carta escrita pel cardenal Jacint, es feia esment de les esglésies de Pedrós, Vinfaró, Albatàrrec i Sunyer ("de Suner"). El poble s'estén al sud del castell, situat a 232 metres, on ara hi ha els dipòsits d'aigua. Les cases foren construïdes bàsicament al llarg de l'anomenat carrer Major, entre el carrer del Castell, a l'oest, i el carrer del Porxo, a llevant. És possible que aquests dos carrers, situats als extrems del nucli habitat, no pertanyessin al poble original, encara que el carrer del Porxo probablement aviat hi restà incorporat. L'església, dedicada a la Nativitat, és situada fora d'aquesta població closa, més cap al sud de la plaça actualment dedicada a l'1 d'octubre.

Albatàrrec. Al mateix document 795, de l'any 1191, s'esmenta l'església d'Albatàrrec, amb els seus delmes i les primícies. Una mica abans, amb relació al terme d'Albarés, ja es feia esment de la "via que tendit ad Albatarre" (doc. 656, any 1182). Més tard, l'any 1191 (doc. 808), tornem a trobar "carrerria de Albatarre".

FIGURA 43
Albatàrrec (Segrià)

Plànol del poble d'Albatàrrec. Va créixer al costat oriental del castell, on també hi havia l'església. S'estengué sobretot al llarg del carrer de Sant Gregori. Plànol: J. Bolòs.

Albatàrrec també era un poble castral. En aquest cas, a l'oest, a la zona més elevada (amb una altitud de 150 metres), hi havia el castell i també l'església, dedicada a sant Salvador. A l'est, per sota del carrer de Mossèn Cinto Verdaguer, formant un semicercle, s'estenien les cases, potser fins al carrer del Portal, fins el primer tram del carrer de Sant Gregori i fins a l'anomenat carrer Nou.

Els Alamús. Més amunt, hem parlat breument de les característiques del terme d'aquest lloc (fig. 21). Al fons documental que publiquem, es conserva un document, de l'any 1177 (doc. 590), que permet saber que els seus habitants van donar una peça de terra a la seu de Lleida, a l'església de Sant Martí dels Alamús i al capellà d'aquest lloc. A part de la terra alodial, també donaren a l'església dels Alamús una "plaça" situada entre l'església de Sant Martí i la via que anava de Vensilló a Lleida, on s'havien

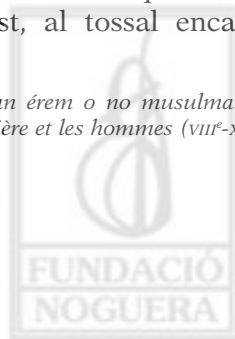
de fer unes cases bones i amples, amb llur corral. Aquest terreny, que fou edificat, encara es pot ubicar en el parcel·lari actual del poble (fig. 22). Assenyalarem també que els Alamús és bàsicament un poble organitzat al llarg d'un carrer, l'anomenat encara ara carrer Major. Així mateix, podem assenyalar que, en molts dels terrenys dels habitatges vells, segurament cal distingir un primer espai destinat a la casa i un espai posterior, on hi havia el corral per al bestiar.

Fraga (Baix Cinca). En darrer lloc, volem parlar breument de la vila de Fraga. Després de Lleida, Fraga segurament era una de les poblacions més importants que hi havia al bisbat, potser al costat de Montsó. Com hem assenyalat, va ésser conquerida, ben segur arran d'un pacte, el mateix dia que ho fou la capital del Segrià. Fou cedida per Ramon Berenguer IV als comtes de Pallars Jussà. En la documentació que publiquem, s'esmenta poques vegades. En la dotació comtal de la seu de Lleida, de l'any 1149 (doc. 377), consta que el comte barceloní regnava a Lleida, a Fraga i a Tortosa. En una butlla papal, escrita entre els anys 1168 i 1176 (doc. 581), es mencionen les esglésies de Mequinensa i de Fraga. Més endavant, l'any 1180 (doc. 612), es feu esment de la via que anava cap a Fraga. Finalment, en un acord entre el bisbe de Lleida i els hospitalers (doc. 757, any 1188), es mencionaren els delmes i les primícies que es cobraven a Fraga.

Com hem fet en els casos precedents, podem fer un breu estudi del seu urbanisme. Les notícies són escasses. Les fonts musulmanes fan esment d'una fortalesa inaccessible i de nombrosos amagatalls subterranis.²⁴⁶ Pel que fa als estudis sobre l'urbanisme, volem comentar, en primer lloc, el treball de Philippe Sénac.²⁴⁷ A partir de l'anàlisi de la xarxa de carrers actual, arriba a la conclusió que hi ha tres sectors que poden correspondre a la ciutat andalusina. El primer és situat al nord de l'església de Sant Pere, que devia ésser una antiga mesquita. El segon és situat a l'est d'aquest sector, sota el turó anomenat el Castell. Finalment, el tercer sector, a parer d'aquest historiador, s'estenia al sud de l'església de Sant Pere. Cal dir també que creu que l'alcassaba islàmica no era pas ubicada on hi ha l'Hort de l'Hospital i el palau dels Montcada, ans era més cap a l'est, al tossal encara anomenat del castell.

246. D. BRAMON, *De quan érem o no musulmans...*, pàg. 111.

247. Ph. SÉNAC, *La frontière et les hommes (VIII-XIe siècle)*, Maisonneuve et Larose, París, 2000, pàgs. 180-183.

També assenyala que almenys hi havia dues mesquites, una, la més important, a Sant Pere i l'altra a Santa Margarida.

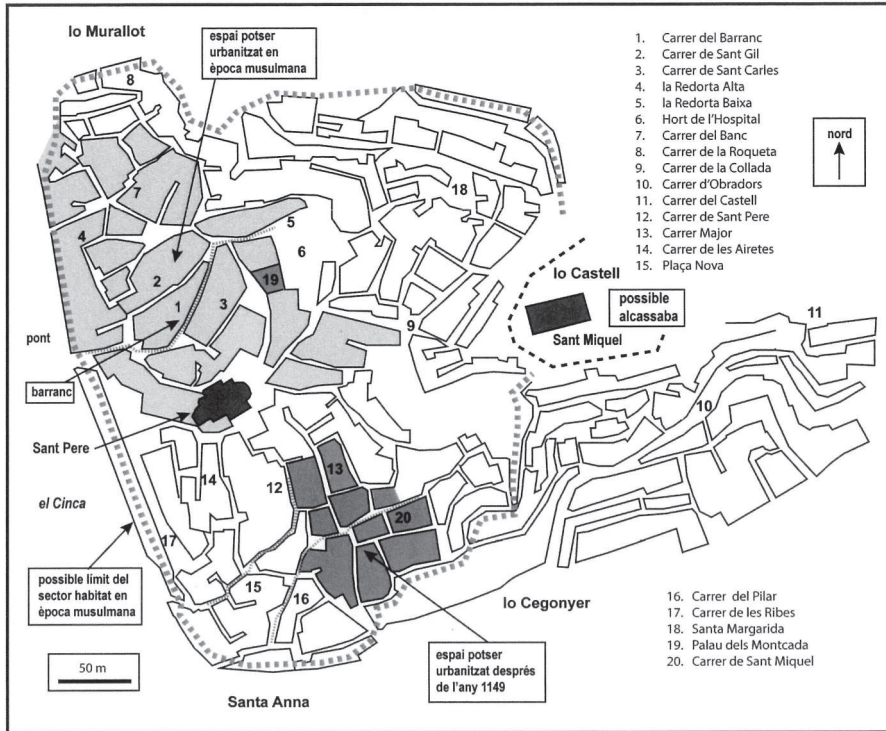
Volem assenyalar també que, en estudiar Fraga en el volum vint-i-sis de la *Catalunya Romànica*, vam intentar entendre les característiques de l'urbanisme d'aquesta vila.²⁴⁸ Vam subratllar la importància que tenien les torrenteres o barrancs en les primeres fases de creixement urbà, en època andalusina. D'una manera especial, hem d'assenyalar el carrer del Barranc, com a eix vertebrador de l'espai inicial. En un extrem d'aquest sector primerenc, hi ha l'església de Sant Pere que, com hem dit, era una antiga mesquita. En segon lloc, cridàvem l'atenció sobre un segon sector, que s'estén al voltant del carrer Major i del de Sant Miquel, el qual, a causa de les formes ortogonals, crèiem que podia correspondre a un espai urbà organitzat després de l'any 1149. Al voltant d'aquests dos sectors, hi havia unes zones més marginals. Ara, podem afirmar que l'urbanisme que hi ha a l'entorn dels carrers de Sant Pere i del Pilar, vies que en part corresponen a antics cursos d'aigua, també pot ésser molt vell, possiblement d'abans de la conquesta comtal. Potser, d'acord amb el parer de Sénac, també és vell el sector situat cap al nord, fins al Murallot, i també és antic el traçat de part dels carrers que hi ha a l'est de la plaça de l'Hort de l'Hospital. I ara, així mateix, hem d'afirmar, com diu Sénac, que l'acassaba no era situada en aquesta plaça, ans a l'indret encimbellat encara ara anomenat lo Castell. En aquest tossal, on hi havia hagut la suda, es construí l'església parroquial de Sant Miquel. Cal assenyalar, en darrer lloc, que, després de la conquesta, la comunitat musulmana s'establí al nord, vers els carrers del Banc i la Roqueta, i al sud de lo Murallot, on trobem restes de l'antiga muralla. D'altra banda, una comunitat jueva vivia al voltant del carrer de la Collada (o de la Callada).²⁴⁹

248. J. BOLÒS, "Vila de Fraga" (urbanisme), *Catalunya Romànica*, vol. XXVI: *Tortosa i les terres de l'Ebre. La Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàg. 305.

249. J. BOIX, "Vila de Fraga" (història), *Catalunya Romànica*, vol. XXVI: *Tortosa i les terres de l'Ebre. La Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 301-305.

FIGURA 44
La vila de Fraga (Baix Cinca)

Fraga fou una població important en època islàmica, amb una alcassaba, unes muralles i diverses mesquites. Després de l'any 1149, es van construir nous edificis i segurament s'amplià la zona urbanitzada. Plànol: J. Bolòs.

Pobles abandonats

A tot Europa, des de fa uns decennis, han pres importància les recerques sobre els pobles abandonats. Darrerament, s'han estudiat, per exemple, els nuclis de població que es van despoblar a l'alta edat mitjana, en una època en què hi havia una forta mobilitat en el poblament.²⁵⁰ Amb tot, allò que primer va cridar l'atenció foren

250. J. ROIG, "Vilatges i assentaments pagesos de l'Antiguitat tardana als territoris de *Barcino* i *Egara* (Depressió Litoral o Prelitoral): caracterització del poblament rural entre els segles v-viii", a *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, vol. 1, ACRAM, Tarragona, 2011, pàgs. 227-250; J. KOTARBA, "Les sites

els vilatges abandonats a la fi dels segles medievals, arran de la crisi demogràfica que s'esdevingué arreu d'ençà de la segona meitat del segle XIV. Pel que fa a aquest període, als estudis fets a partir dels documents escrits, aviat s'afegiren els treballs arqueològics; així, a Anglaterra, es va emprendre, l'any 1953, l'excavació del jaciment de Wharram Percy.²⁵¹ A Catalunya, s'han excavat també nombrosos vilatges i masos, com els de l'Esquerda, Vilosiu A i B, Caulès, Castelló Sobirà de Sant Miquel de la Vall, Vilarnau, etc.²⁵² Les guerres i les transicions també afectaren el poblament. Hi ha hàbitats rònecs que poden tenir l'origen en l'època andalusina i que es degueren abandonar arran de la conquesta comtal; ja hem fet esment de Solibernat i dels Safranals.

A continuació ens aproparem a uns quants indrets, situats al voltant de la ciutat de Lleida i esmentats en la documentació que publiquem, que es van despoblar a la fi de l'edat mitjana o a l'edat moderna.

Els Castellots. Hi ha diversos esments en la documentació que publiquem del lloc dels Castellots. L'any 1170 (doc. 502), la viuda de Berenguer Dalmau i el seu fill Berenguer renunciaren a rebre els delmes dels *Castellotz*; de fet, Berenguer Dalmau ja hi havia renunciat en el seu testament. Aquest document també permet de saber que, a part de l'hàbitat, hi havia un castell ("ipsum castrum"), on hi vivia un castlà ("castellano de predicto castello"). També s'han conservat alguns altres documents, fets després, relacionats així mateix amb els Castellots i amb la problemàtica dels delmes (docs. 576, 577, 578).

d'époque wisigothique de la ligne LGV. Apports et limites pour les études d'occupation du sol de la plaine du Roussillon", *Domitia*, 8-9, 2007, pàgs. 43-70.

251. Encaixava dins d'un projecte que perseguia conèixer els pobles abandonats: Maurice BERESFORD, *The Lost Villages of England*, Sutton, Londres, 1998 (primera edició publicada per Lutterworth, l'any 1954). Pel que fa a Wharram Percy: Alastair OSWALD, *Wharram Percy deserted medieval village, North Yorkshire: archaeological investigation and survey*, English Heritage, Londres, 2004.

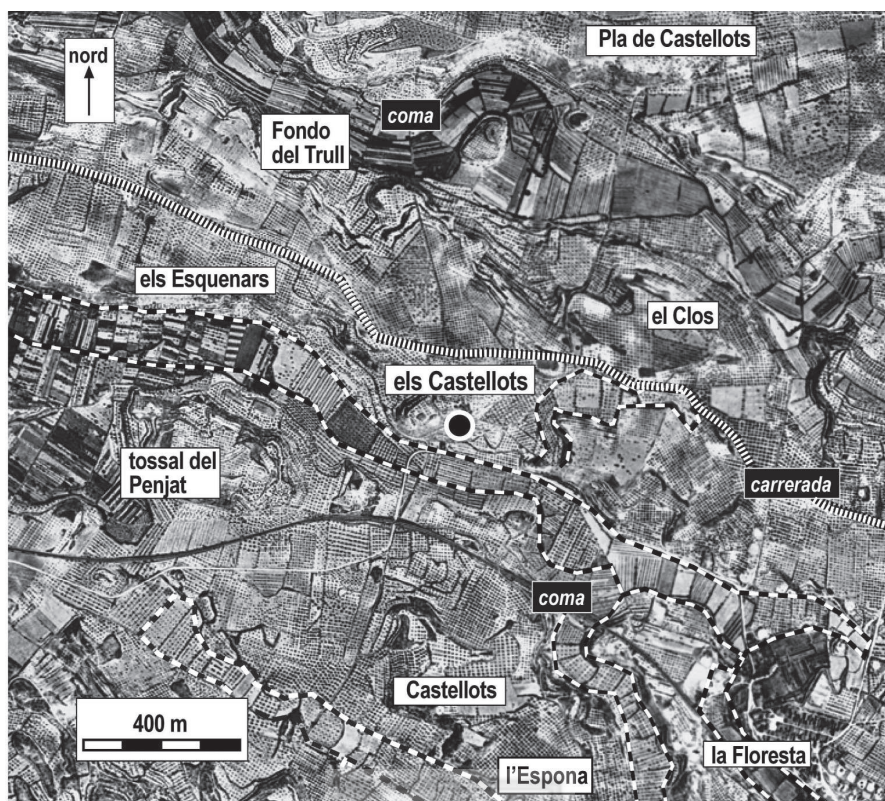
252. I. OLLICH, M. MATARÓ i A. M. PUIG, "Dos exemples d'urbanisme medieval a Catalunya: L'Esquerda de Roda de Ter (Osona) i Santa Creu de Rodes al Port de la Selva (Alt Empordà)", *Rodis. Journal of Medieval and Postmedieval Archaeology*, 3, 2020, pàgs 85-118; J. BOLÒS (ed.), *Un mas pirinenc medieval: Vilosiu B (Cercs, Berguedà). Estudi dels edificis i materials trobats durant les excavacions (1984-1986)*, Publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1996; M. RIU, *L'arqueologia medieval a Catalunya*, Els Llibres de la Frontera, Sant Cugat del Vallès, 1989; O. PASSARRIUS, R. DONAT i A. CATAFAU, *Vilarnau: un village du Moyen Âge en Roussillon*, Trabucaire, Canet, 2008.

Actualment encara hi ha una partida de terra anomenada els Castellots, situada a l'est del terme de les Borges Blanques, a tocar del de la Floresta. S'hi han trobat alguns fragments de ceràmica, superficialment. Aquest hàbitat fou abandonat arran de la Guerra dels Segadors, del segle XVII. El castell de la Floresta, situat un quilòmetre més cap al sud-est, que també pertanyia al terme original dels Castellots (era l'anomenada part comtal), s'ha mantingut fins a l'actualitat; ha d'ésser més tardà, de la fi de la baixa edat mitjana.

FIGURA 45

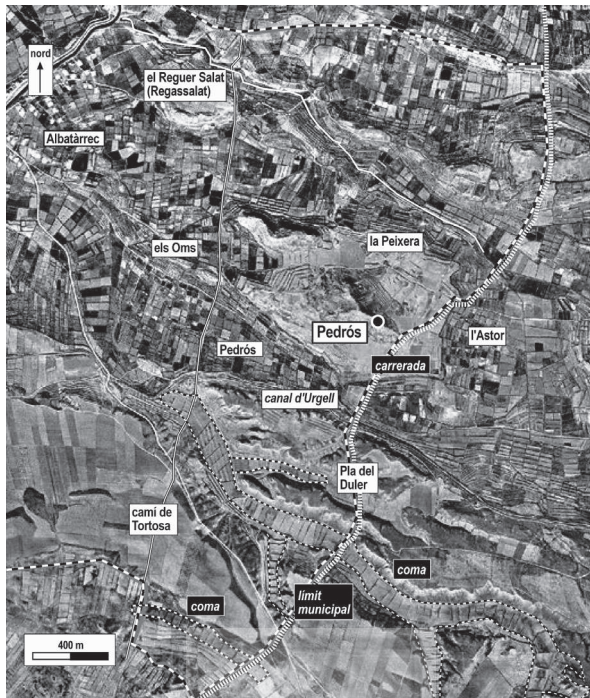
Pobles abandonats: els Castellots (les Garrigues)

El poble dels Castellots era situat al damunt d'una llarga coma i al costat d'una via de bestiar. El lloc on fou edificat és a mig camí entre la Floresta i les Borges Blanques. Foto: © ICGC (any 1956).

Creiem que és interessant assenyalar que, al sud dels Castellots, hi ha una coma, amb una longitud de més de 3 km i una amplada d'uns 100 m. Al mig o al costat hi ha un curs d'aigua. I, en aquesta contrada, hi ha encara moltes d'altres comes que tenen unes característiques semblants. Al sud, una altra coma neix a la partida de l'Espona, sota la Floresta. Més enllà de la Floresta, cap al sud-est, hi ha una coma o fondalada molt extensa, que s'estén al llarg de diversos quilòmetres i rep el nom de fondo de Vinaixa o de Comargell. Al nord dels Castellots, hi ha també una coma, així mateix, molt llarga, anomenada, en un tram, fondo del Trull i, en d'altres, fondo de la Coma o fondo Soldevila. Tinguem present que, alhora, al nord del lloc dels Castellots hi passava una cabanera, que anava del sud-est cap al nord-oest.

FIGURA 46
Pobles abandonats: Pedrós (Segrià)

Dins del terme de Pedrós, poble rònec, hi veiem terres conreades, potser irrigades amb l'aigua d'antics reguers, diverses comes bàsicament de secà i, finalment, espais que es devien destinar a la pastura. A l'est de Pedrós, hi passava un camí ramader important. Foto: © ICGC (any 1946).

Pedrós. En un document fet l'any 1191 (doc. 795), es feia esment de "ecclesias de Petroso, de Vinofarau et de Albatarrío, de Suner". A continuació, centrarem l'atenció en les dues primeres poblacions, ara abandonades: Pedrós i Vinfaro. El terme de Pedrós quedava entre el d'Albatàrrec i el de Vinatesa, que veurem més endavant. D'acord amb els límits actuals, podem suposar que el terme de Pedrós tenia una superfície d'uns 4,5 km². Malgrat els grans canvis esdevinguts al llarg dels darrers anys i decennis (amb la construcció del canal d'Urgell i de l'autopista), consultant les fotografies aèries fetes a mitjan segle xx, podem diferenciar-hi tres sectors.

Un primer sector correspon a les terres ermes i de pastura. En trobem al voltant del tossal de Pedrós i en alguns indrets més meridionals del terme. Cal assenyalar que, al sud de Pedrós i a l'est del territori que en depenia, hi passava una carrerada important. Tampoc és casual que, al sud-est del terme, hi hagi el pla del Duler, que probablement ens recorda la importància que hi va tenir la ramaderia segurament transhumant.²⁵³

Un segon sector és format per les diverses comes que veiem dins dels límits del possible terme de Pedrós, sobretot al sector sud. La més meridional té una superfície de 4,6 ha. Més cap al nord, n'hi ha una altra, amb dos braços, que té, també, a l'interior dels límits del terme una extensió de 17,9 ha. Són grans i ben segur que ens porten a una època reculada, plausiblement als primers segles medievals.

Hi ha també un altre sector, de terres ben conreades i potser, en algun cas, fins i tot irrigades. S'estén sobretot al nord del tossal de Pedrós. A partir del Regassalat (de fet, el Reguer Salat), neixen dos braços de possibles cursos d'aigua, que s'estenen un cap a la Torre de Ferrer i l'altre cap a la partida de la Paixera,²⁵⁴ on, com diu el nom, hi devia haver una resclosa; més enllà encara el podem seguir vers Vinatesa. Al sud del tossal de Pedrós, indret ara solcat pel canal d'Urgell, segurament hi devia haver un altre reguer, que devia permetre la irrigació de part d'aquest espai, ara organitzat en franges coaxials, lògicament creades al segle XIX, arran de la construcció de la canalització moderna.

253. Al mapa de l'ICGC, hi veiem "Pla del Dolé". El duler era el vigilant de la dula o ramat de bestiar gros.

254. Certament, no prové pas de *peix*. Ja ho hem justificat més amunt.

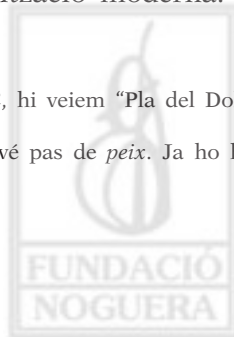
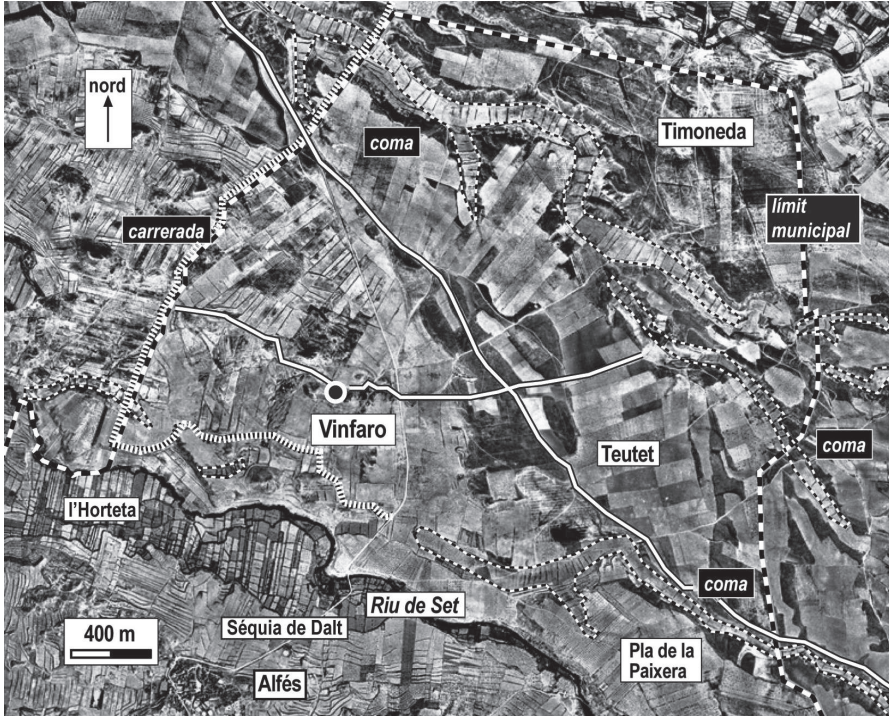

FIGURA 47
Pobles abandonats: Vinfaro (Segrià)

La població de Vinfaro tenia un terme ampli, on hi havia espais de secà, comes, potser algun petit terreny irrigat i terres de pastura.

Foto: © ICGC (any 1956).

Vinfaro. Com hem vist, l'any 1191 (doc. 795), s'esmenten les "ecclesias de Petroso" i "de Vinofarau". Hi ha referències d'aquest lloc fins i tot d'abans de l'any en què hi hagué la conquesta comtal de Lleida. L'any 1148, el comte de Barcelona ja va donar a Arnau de Montpaó el castell de Vinfaro ("castrum de Avifarau").²⁵⁵ Més tard, l'any 1170, Guerau lliurà a la seva dona, Dolça, la tercera part de Vinfaro ("Avinfarau"), que tenia pel comte d'Urgell.²⁵⁶

255. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 115, pàg. 109. També li donava, "infra muros Ilerde", el capmàs d'"Azmed Alsaraguzi".

256. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 373, pàg. 283. Molt semblant al doc. 427, pàg. 321, datat, però, l'any 1172.

El topònim *Vinfaro* prové de l'àrab *Ibn Hārūn*. El seu terme s'estenia per uns 7,8 km². El lloc degué abandonar-se en època moderna. Aquest terme arribava, al nord, fins a la timoneda d'Alfés, a ponent, fins a la carrerada reial (que anava cap a Pedrós), a l'est, fins a diversos camins (un dels quals el de l'Astor) i, al sud, segurament, fins al riu de Set i el camí del Mas del Sastre. A més, ens adonem que el terme és tallat per dues vies de comunicació: el camí que va d'Albatàrrec a Castellldans, que va del nord-oest cap al sud-est, i el camí de Linyola, que va d'oest a est (i que, l'any 1946, era molt poc fressat).

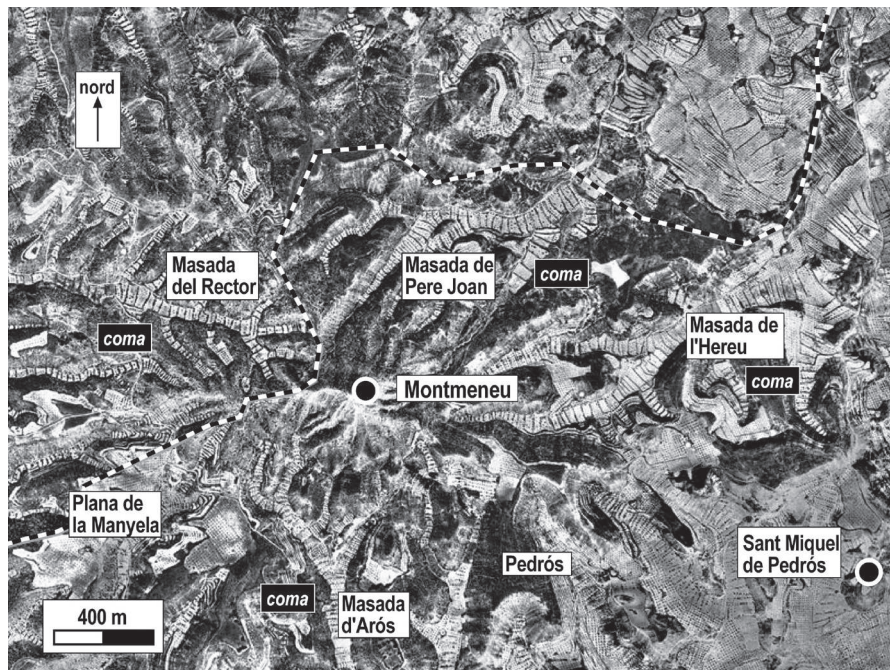
Al nord del terme, hi ha una gran coma, amb diversos braços, que té una extensió d'unes 43 ha. Al sud, a prop del riu de Set, hi ha una altra coma més petita, amb una superfície de només unes 9 ha. La resta és terra campà de secà o bé són pastures. Al sud i al nord del tossal on s'alçava el castell i el poble de Vinfaro, veiem un conjunt de franges coaxials de vessant, que no sabem pas si corresponen a una repartició del segle XII o bé a alguna reparcel·lació posterior.

Tots aquests llocs, habitats abans i després de l'any 1149, reflecteixen un país poblat segurament al llarg de tota l'edat mitjana. L'existència d'una coma, d'unes pastures, d'unes terres de secà i de vegades fins i tot d'un espai irrigat, situat a prop d'un reguer o d'una clamor, permetien la creació, des de l'època visigoda, d'un terme que s'estenia per uns deu quilòmetres quadrats, on hi podia viure una petita comunitat de potser una dotzena de famílies. Aquest era l'espai de moltes de les "torres" cristianes, dels *'abrāġ* (plural de *burġ*) i almúnies d'època andalusina i, segurament, dels vilars dels primers segles medievals.

Montmeneu (Seròs). En la *Constitució fonamental* de l'any 1168 (doc. 477), es feia esment de l'església de Montmeneu ("sacristie donamus et concedimus ecclesiam de Montmenet"). En aquest moment devia ésser un lloc habitat per diverses famílies, prou nombroses com per a poder subvenir a les despeses d'una església. Actualment, el pic de Montmeneu, la partida de terra de Montmeneus i l'església de Sant Miquel de Pedrós de Montmeneu són situats al terme de Seròs; també hi ha una partida de Montmeneus al municipi veí de la Granja d'Escarp, al vessant nord de la muntanya.

FIGURA 48
Pobles abandonats: Montmeneu (Seròs)

On hi havia el poble de Montmeneu, ara hi veiem una xarxa de comes de secà, que podem relacionar amb diverses masades (o masies) de la fi de l'edat mitjana o potser d'època moderna. Foto: © ICGC (any 1956).

L'entorn de la muntanya de Montmeneu és cobert de comes de secà. Gairebé tot l'espai conreat s'organitza en aquestes llenques de terra conreada, repartides en petites parades. Només hem calculat la superfície de la coma que, amb els seus braços parcel·lats, s'estén per la partida de Montmeneus, a l'est del pic i fins a la masada de l'Hereu. Té una extensió d'unes 22 ha de terra de conreu. Al nord i al sud d'aquesta coma, hi ha la masada de Pere Joan i la de Siquenet. Aquestes masades —les terres que depenien d'un mas— potser foren el resultat de la fragmentació dels antics vilars de l'edat mitjana central. Cal tenir present que són unes terres de secà i no sabem pas la importància que hi podia tenir la ramaderia. Fins i tot, no sabem si totes les comes són de l'alta edat mitjana o bé n'hi ha de l'edat mitjana central o d'èpoques posteriors.

Gebut (Soses). A Gebut hi ha un jaciment arqueològic important. Aquest indret ja era habitat molt abans de l'edat mitjana. Les darreres excavacions arqueològiques han permès de trobar importants restes de l'edat del ferro. En època medieval, tenim documentat el lloc de Gebut en època islàmica (doc. 245). Després de la conquesta, aquest territori va pertànyer als Cervera. L'any 1173 (doc. 544), Guillem de Cervera va evacuar els delmes que cobrava indegudament en aquest lloc (Gebut), que —com tots— eren, en principi, de l'Església. Encara, poc després, es tornà a fer esment del tema dels delmes (doc. 552). L'any 1174 (doc. 546), el mateix senyor de Cervera va donar unes cases edificades “in castro de Gabud”. Aquests habitatges afrontaven amb un carrer, amb les cases de Sanç de Borja, amb les d'Alartam, que era sarraí, amb les de Miquel de Gebut i amb les de Galceran i Berenguer. En aquest lloc, hi havia una església. També és molt interessant un document, de l'any 1171, en què Guillem de Cervera cedí a Ramon d'Aspa una heretat situada al terme de “Iabud”, que havia estat del sarraí anomenat “Avin Aiar”, llevat de les cases que tenia en aquell moment “Avin Cegogna”, també sarraí.²⁵⁷ Hi hagué una continuïtat d'una part de la població islàmica.

Amb relació a aquest indret, volem cridar l'atenció sobre diversos aspectes. Gebut actualment pertany al terme de Soses. El seu límit meridional és la Clamor. Per entendre el paisatge d'aquest indret cal que ens fixem, en primer lloc, en aquesta Clamor. En segon lloc, cal que ens adonem de les comes —moltes d'elles de secà— que hi ha a l'entorn de l'indret on s'alçava el castell de Gebut. I, en tercer lloc, hem de valorar la séquia d'Aitona.

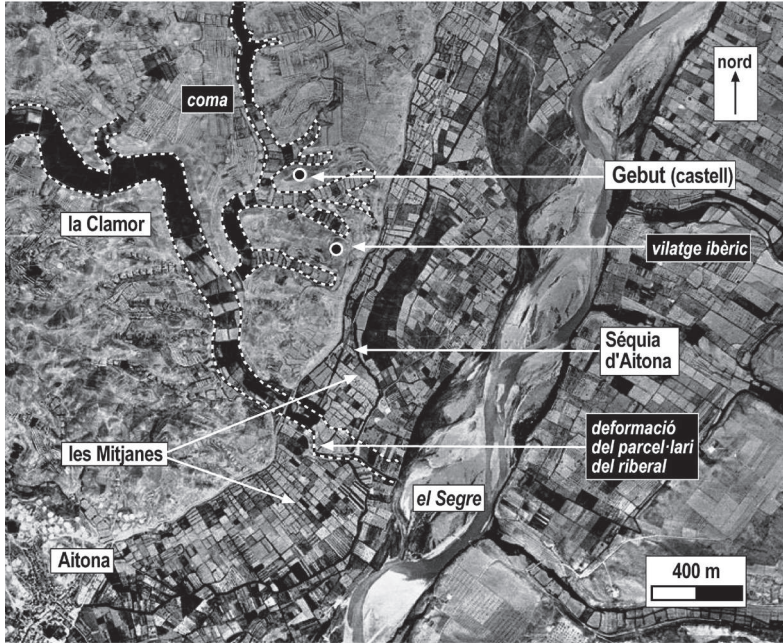
La Clamor neix precisament a la partida de la Clamor, al veïnat de la Lleitera, al municipi de Fraga.²⁵⁸ Al llarg del seu recorregut, en molts trams, fa de límit. A banda i banda, trobem un parcel·lari antic, format per unes peces de terra que segurament podien ésser irrigades. Aquest riberal, amb una amplada que oscil·la entre els cent i els cent setanta metres, molt sovint té una morfologia que recorda la de les comes. Quan desguassa al Segre, les terres properes tenen unes formes que no s'adapten ben bé al parcel·lari de franges coaxials característic de les terres irrigades (molt sovint creat, després de l'any 1149, al llarg de les séquies).

257. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 396, pàg. 298 (any 1171).

258. Amb relació al nom *Lleitera* (o *Llitera*), vegeu: OC5 84.

FIGURA 49
Gebut, un castell i un poble (Soses)

L'hàbitat de Gebut s'ha de relacionar amb les comes que hi ha a prop, amb la Clamor que veiem més cap a l'oest, i amb les terres del riberal del Segre, per on, en un cert moment, s'hi construí la séquia d'Aitona.

Foto: © ICGC (any 1946).

Al voltant del jaciment medieval de Gebut, també trobem l'existència d'una coma llarga, amb diversos braços. En conjunt, té una superfície conreada d'unes 20,3 ha. Finalment, en tercer lloc, com hem dit, convé de fer esment de la séquia d'Aitona, plausiblement creada en època andalusina. L'espai irrigat es degué formar en diverses etapes. Al nord-est i al sud-oest, hi ha, encara ara, unes partides anomenades les Mitjanes,²⁵⁹ que segurament mantenen el record d'unes terres forestals properes al curs del riu. Certament, el recorregut i la forma de la glera fluvial ha canviat força en els darrers setanta anys, com podem comprovar

²⁵⁹ Com trobem definit al *Diccionari català-valencià-balear*, era una "arbreda que voreja un riu; terreny poblat d'arbres al qual s'estén l'aigua del riu en temps d'avingudes".

comparant les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat amb els ortofotomapes actuals.

Carratalà (Seròs): un castell, una església i un lloc habitat. El mes de juny de l'any 1148, mentre s'esdevenia el setge de Lleida, Ramon Berenguer IV va donar a la canònica de Santa Maria de Solsona la tinença que tenia a Carratalà i al seu terme ("in Calatarrre vel in termino eius"), fins aleshores tinguda per Azmed Aben Aharro.²⁶⁰ En la documentació que publiquem, s'esmenta diverses vegades aquest indret, per exemple a la *Constitució fonamental (Calaterra, doc. 477)* i en unes cartes del cardenal Jacint (*Callatarrre, doc. 534; castri de Calaterrano, doc. 795*). Hi ha també un document molt interessant, amb relació a una heretat situada al terme del *castro de Calatarrano*.²⁶¹ La terra esmentada en aquest text devia ésser, però, a prop del riu Segre, atès que s'establí que si s'esdevenia que el riu Segre destruís el camp que hi havia al costat d'unies vinyes, en lloc de pagar seixanta sous com a cens només n'haurien de lliurar quaranta-vuit.²⁶² De fet, Marta Monjo, en la seva tesi doctoral sobre el poble d'Aitona, ja va remarcar el fet que calia tenir ben present que moltes de les terres que ara veiem que són més properes al riu, a l'edat mitjana, possiblement no es podien treballar.²⁶³ Diguem també que, com és prou conegut, *Carratalà* prové de l'àrab *qal'at ar-raħa*, que, a parer de Coromines, podia correspondre a 'castell del repòs'.²⁶⁴ Al sud-oest de la fortificació, hi ha l'església de Sant Joan.

En estudiar els orígens del paisatge d'aquest indret, hem de valorar, en primer lloc, l'existència de la vall de Grau. És una petita vall, una fondalada, que neix a la serra de Montfred. És solcada per un conjunt de terres que tenen una morfologia semblant a la de les comes. Si comptem la seva superfície i la dels braços que s'adrecen cap a l'est, on hi ha Carratalà arribem a tenir unes 14,5 ha conreables. Aquest petit curs d'aigua arribava fins al Segre i,

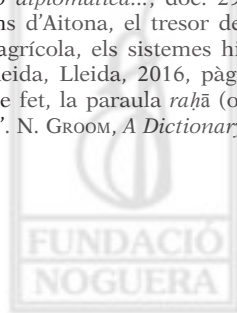
260. A. BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 321, pàg. 395 (transcriu *Azined Abenaharro*).

261. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 297, pàg. 443.

262. Hi diu: "et si forte contingerit quod flumen Sicoris destruebat illum campum". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 297, pàg. 443.

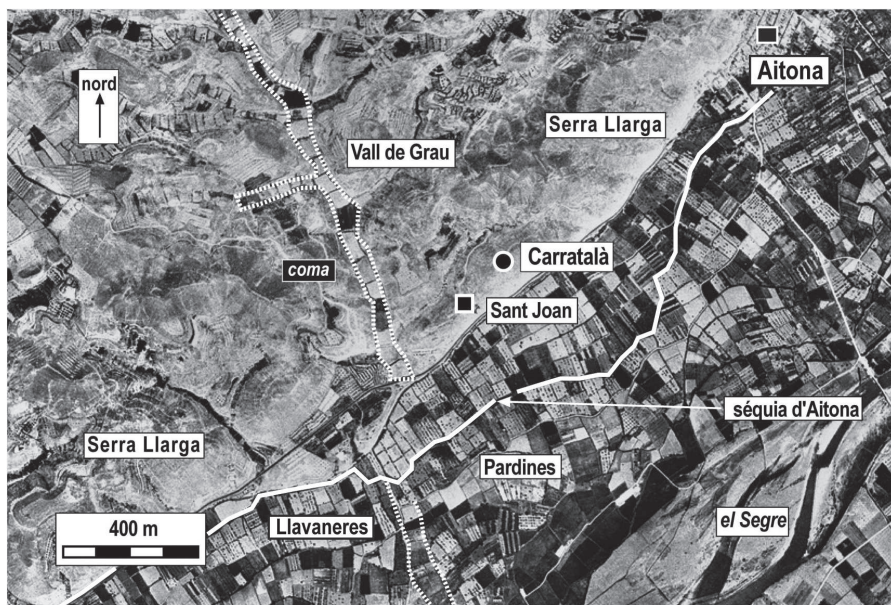
263. M. MONJO, "Sarraïns d'Aitona, el tresor de la família Montcada. Estudi de l'aljama al segle xv: el treball agrícola, els sistemes hidràulics i les rendes senyoriales", tesi doctoral, Universitat de Lleida, Lleida, 2016, pàgs. 181-182.

264. Vegeu: OC3 286. De fet, la paraula *rahā* (o *rahā*) també té altres significats, com 'moli' o com 'plana extensa'. N. GROOM, *A Dictionary of Arabic Topography...*, pàg. 236.

segurament, l'espai conreat proper al riu s'organitzà, amb relació a aquesta vall, abans que es fes la séquia d'Aitona, també anomenada séquia Major. Cal dir així mateix que, al nord de Carratalà, a l'est de la vall de Grau, hi ha nombrosos conjunts de camps que formen petites comes de secà, organitzades en petites parcel·les.

FIGURA 50
Carratalà (Seròs)

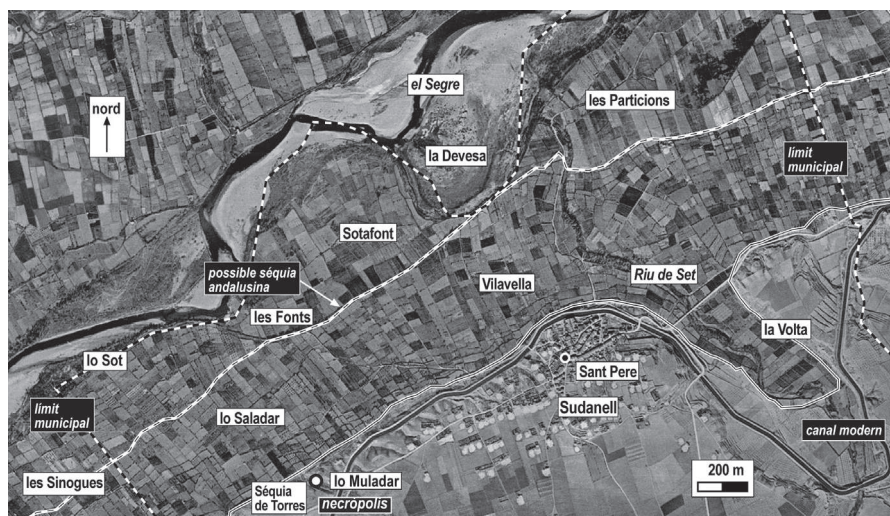

Al voltant de Carratalà, indret on hi havia una important fortificació en època islàmica, hi trobem la vall de Grau, algunes comes i la riba del Segre, on es va construir la séquia d'Aitona, fet que degué suposar una forta transformació d'aquest sector del riberal del riu. Foto: © ICGC (any 1956).

Un altre component important del paisatge d'aquesta zona és la part irrigada que hi ha a la riba dreta del Segre. Les terres irrigades s'estenen a banda i banda de la séquia Major d'Aitona. Aquesta canalització ja devia existir en època andalusina. Podem destacar que, en el sector més proper al riu, hi trobem una partida irrigada que rep el nom de les Pardines, plausiblement amb relació a construccions que hi havia hagut. També cal assenyalar, com hem dit, que, a les Llavaneres, al capdavant de la vall de Grau,

veiem unes formes que recorden unes parcel·lacions més antigues, segurament anteriors a la creació d'aquesta séquia, plausiblement cavada al segle x o al segle xi. En resum, hi trobem un paisatge que té unes característiques molt semblants a les que hem trobat a Gebut.

FIGURA 51
Sudanell (Segrià)

En aquest lloc, podem contraposar una Vilavella d'època andalusina (que podem relacionar amb una séquia que ja existia abans de l'any 1149) amb la població de Sudanell, situada a sobre la séquia de Torres, edificada a la segona meitat del segle XII. Foto: © ICGC (any 1946).

De la Vilavella a Sudanell. Hi ha diversos documents que fan referència a Sudanell. L'any 1170 (doc. 500), Guerau de Jorba, juntament amb la dona i el fill, donaren al bisbe els delmes de Sudanell ("Zudanel") i també els d'altres llocs. En uns altres documents, també trobem esments d'horts situats en aquest terme ("uno ortale") i de l'església de "Sancti Petri de Çudanel" (doc. 614, any 1180). Un instrument de l'any 1187 (doc. 726) menciona les obres que es feien en l'església de Sudanell ("ecclesie de Zudanello"). Hi ha alguns documents que ens recorden l'existència, per exemple,

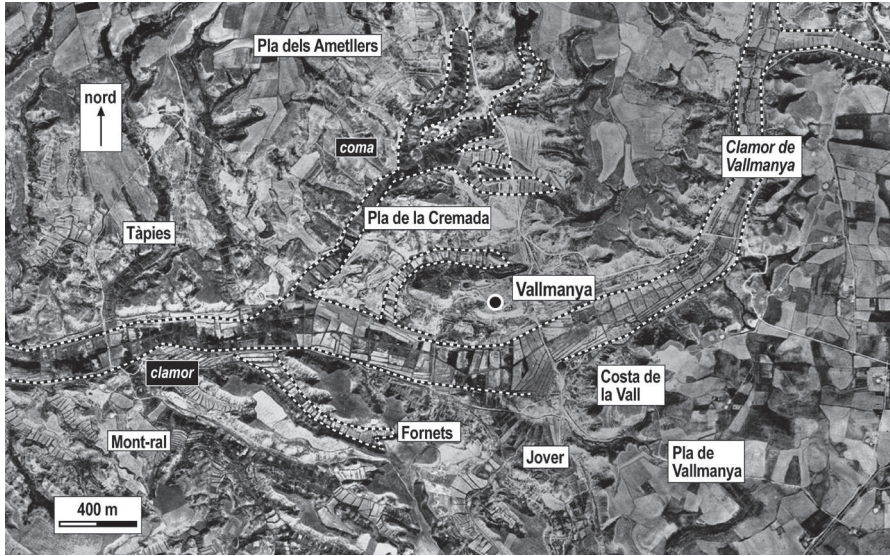
de la partida del Saladar (“alodio ad Saladar”; doc. 761) i de la del Sot (“una fanecada de alodio ad Sot”; doc. 773).²⁶⁵

Mentre que en els casos precedents veïem un abandonament de l'època moderna, en aquest cas, creiem que hi va poder haver el trasllat del lloc, que era habitat en època andalusina, arran de la conquesta que s'esdevingué a mitjan segle XII. Sota el poble actual de Sudanell, hi ha la partida de Vilavella. Creiem que pot correspondre a un hàbitat anterior a l'any 1149. Aquest trasllat tingué repercussions en la resta dels elements del paisatge. Gairebé sempre, els llocs habitats són situats sobre les séquies. El poble de Sudanell és situat exactament al damunt de la séquia de Torres. Per tant, és fàcil de concloure que la séquia que permetia de regar les hortes d'aquesta Vilavella havia d'ésser encara més avall, més a prop de la glera del riu. Potser hom també podia regar part de les seves hortes amb les fonts que han donat nom a una partida de terra situada més cap a l'oest. Això també ens duu a assegurar —com ja havia afirmat Xavier Eritja— que aquesta séquia de Torres és de la segona meitat del segle XII. També podem suposar que hi havia una séquia, situada uns 500 m més cap al nord de la de Torres, que potser prenia l'aigua del riu de Set (o bé del Segre vers Butsènit), i que era usada en l'etapa andalusina. Sembla, en canvi, ben evident que el parcel·lari de franges que trobem a sota de Sudanell es creà arran de la construcció de la séquia de Torres, després de l'any 1149. Assenyalem, a més, que, en un document de l'any 1176, el testament de Guillem d'Alcarràs, es fa esment de la Pobla de Sudanell (“Pobla de Zutanello”), nom que reflecteix la construcció d'una nova població, plausiblement la que ara —i des de l'edat mitjana— s'anomena Sudanell.²⁶⁶

265. Al costat de la partida del Saladar (al Saladar de Dalt), en el lloc anomenat el Muladar, hi ha restes d'una necròpolis de lloses, que s'ha de datar a l'alta edat mitjana, possiblement en època visigoda. Aquesta datació no coincideix amb la proposada a <<https://invarque.cultura.gencat.cat/card/1938>>.

266. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 301, pàg. 448. Per contra, a la versió publicada per A. Altisent (*Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 571, pàg. 418) es fa esment de “villam de Zudanel” (any 1176).

FIGURA 52
Vallmanya (Alcarràs)

L'antiga població era situada al costat de l'extensa clamor de Vallmanya. Fou un espai ben parcel·lat i potser irrigat. Al voltant de la clamor, al nord i al sud, hi trobem diverses comes, que, en molts casos, eren unes terres de secà situades al llarg d'un fonçal dividit en nombroses parcel·les o parades.
Foto: © ICGC (any 1956).

Vallmanya (Alcarràs), un poble reduït. En diversos documents es fa esment del lloc de Vallmanya. A l'edat mitjana, hi havia un nucli de població amb, fins i tot, una església. Al segle passat, el president Francesc Macià hi tingué una casa, que era de la família de la seva esposa. En la *Constitució fonamental* de l'Església de Lleida (doc. 477), es fa esment de l'església d'aquest lloc ("ecclesiam de Valle Magna"). També és esmentada pel cardenal Jacint als documents 534 i 795. En altres fons documentals, trobem més notícies sobre aquest indret. L'any 1175, hi hagué la venda d'una parellada de terra ("unam pariliatam de terra") a Vallmanya ("Valmana"). L'endemà de la data d'aquesta venda, el comprador en va adquirir una altra amb unes condicions semblants.²⁶⁷ Curiosament,

267. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 530, pàg. 391; doc. 531, pàg. 392; J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 38, pàg. 132.

en el primer document hom diu que la parellada era formada per terres situades en diversos llocs (“ipsa pariliata continetur et habitur in pluribus /peciis et in plurimus\ locis”). Esmentem, per acabar, un document més antic, de l’any 1168, en què es fa esment d’una “almunia que vocatur Alpichonzel, que est prope iam dicta Valmania”.²⁶⁸

Malgrat les diferències, hi trobem un paisatge en certs aspectes semblant al que hem trobat a Gebut. El terme de Vallmanya, si el fem arribar fins al coll del Mixó i la serra del Coscollar, tenia una superfície d’uns 33,3 km² (fig. 52). És solcat, d’est a oest, per la clamor de Vallmanya que, dins del terme, té una longitud d’uns 8,6 km; s’ajunta, 2,5 km més cap a l’oest, amb la clamor Amarga; aquesta clamor desguassa en el Cinca, al sud de Saidí (fig. 24). Allò que és més important és que, a banda i banda del seu curs, trobem un espai pla, amb una amplada de 150 a 250 metres, conreat, parcel·lat sovint en parades i que podia ésser irrigat amb una certa facilitat. Totes les terres d’aquest riberal s’estenien per una superfície força notable, unes 159 ha.²⁶⁹

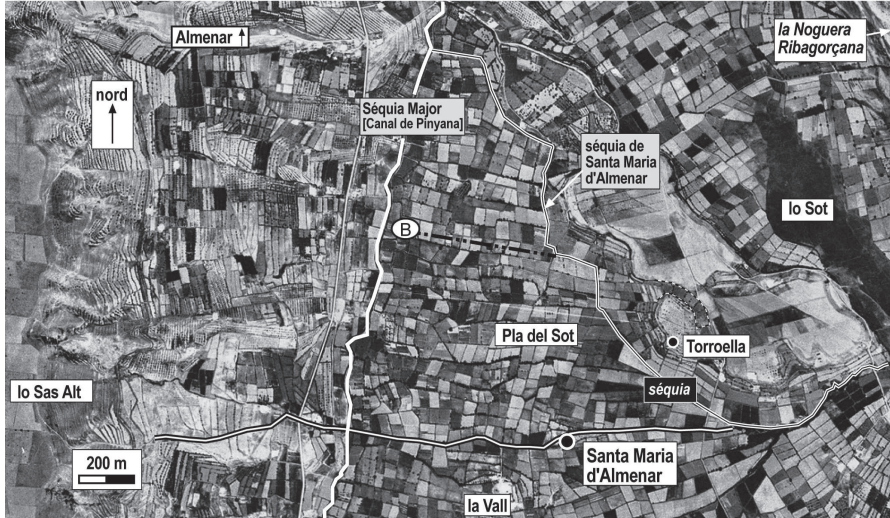
A més, en bona part del terme, també trobem testimonis de comes, tant al nord de la casa de Vallmanya, al pla de la Cremada, com al sud de la clamor, vers Fornets i Jover o, més a ponent, cap a Mont-ral. Tots aquests espais recorden parcel·lacions antigues. Per contra, el parcel·lari en franges que trobem al nord del terme, al pla dels Ametllers, segurament és més modern; en aquest sector, en les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat, encara hi podem veure les marques fosques que ens recorden l’existència de torrenteres o xaragalls. El mateix s’esdevé als plans orientals, solcats i irrigats actualment pel canal d’Aragó i Catalunya.

268. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 338, pàg. 260. És curiós aquest nom *Alpichonzel*, que sembla una mena de diminutiu d’*Alpic-* (Alpicat). La partida d’Alpicat (terme de Lleida) és situada uns catorze quilòmetres més cap a l’est.

269. És interessant d’establir una comparació amb allò que trobem molt més cap a llevant, a l’Aguilella, lloc estudiat per J. Brufal (*El món rural i urbà en la Lleida islàmica (segles XI-XII)*). *Lleida i l’est del districte: Castellans i el pla del Mascañà*, Pagès editors, Lleida, 2013, pàgs. 341-344). L’Aguilella (Barbens, Pla d’Urgell) és un topònim àrab (OC4 219), que fa referència al nom ‘espina’. A l’est d’aquest indret, hi ha un reguer i, a uns tres quilòmetres a l’est, hi ha la coma Reguer.

FIGURA 53
Santa Maria d'Almenar (Segrià)

La torre de Santa Maria devia ésser situada on ara hi ha la casa de pagès anomenada torre de la Tirana. Prop seu hi passa un camí vell i la sèquia de Santa Maria d'Almenar. El parcel·lari que veiem en part es devia organitzar després de la conquesta comtal, encara que hi pot haver elements heretats d'èpoques més remotes. Foto: © ICGC (any 1956).

D'almúnia a torre: Santa Maria d'Almenar. Segons J. Lladonosa, aquesta torre havia estat del sarraí Avin Ferri.²⁷⁰ Sabem que, l'any 1148, Furriol va donar a la seva muller Maria la meitat d'una honor que tenia al Segrià, anomenada la torre de Santa Maria ("ipsa torre de Sancta Maria, qui est in Sigria"). Les afrontacions d'aquesta honor, que hom considera que era situada al comtat de Barcelona, eren: el terme d'Almenar, la sèquia i el terme d'Almenar que s'estén vers Alcanís (o Alcanissella, *Chanicela*).²⁷¹ Amb relació a aquesta torre, encara hi ha altres notícies. És esmentada l'any 1162, quan el prebost de Solsona cedí a un home la meitat del delme d'aquest lloc ("ipsa turre quem vocant Sigria"), amb un

270. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 214.

271. A. BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 318, pàgs. 392-393. Hom data aquest document el 6 de febrer de 1148; no podem descartar que no fos fet l'any 1147 (és datat per l'any de l'encarnació de Crist).

home, i amb el cens i el servei que havia de fer.²⁷² Abans de l'any 1181 i potser en una data no gaire allunyada de la del document precedent, hi hagué una butlla motivada per la queixa sobre el fet que el bisbe de Lleida s'havia apropiat amb violència de diverses esglésies: Almenar, Aitona, Albelda i Sant Martí de Lleida (doc. 636); de fet, pertanyien a Santa Maria de Solsona.

L'indret d'aquesta torre es pot situar segurament on ara hi ha la torre de la Tirana.²⁷³ Sota seu passa la séquia de Santa Maria d'Almenar, que neix a la séquia de Segrià i desguassa a la Noguera Ribagorçana, després d'uns 3,5 km. Aquesta torre era situada també al costat del camí que des d'aquestes terres irrigades s'enfilava, seguint una línia gairebé recta, fins al Sassalt (o Sas Alt), al nord del clot de la Unilla (el qual encara era ben visible en la fotografia aèria de l'any 1946).²⁷⁴

Castellnous i vilanoves

L'any 1980, Benoît Cursente publicava el llibre *Les castelnaux de la Gascogne médiévale*.²⁷⁵ Cal relacionar aquests *castèlhnous* (o *castèthmaus*) amb el procés d'encastellament que hi hagué en moltes contrades de l'Europa occidental després de l'any 1000. Segurament, el gran nombre d'occitans, sobretot de gascons, que emigraren a la ciutat de Lleida i al seu territori arran de la conquesta comtal de l'any 1149 va afavorir la difusió del topònim *Castellnou*. Cal tenir present que, per exemple, Vilanova de Segrià inicialment rebia el nom de Castellnou de Segrià. Aquest nucli de població fou el resultat d'un procés de concentració de diverses "torres", que abans eren disperses al seu voltant i que segurament tenien l'origen en hàbitats que existien abans de l'any 1149.²⁷⁶ Va rebre

272. A. BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 384, pàg. 470.

273. J. R. GONZÁLEZ, "Necròpoli de la torre de Santa Maria", a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàg. 117.

274. El topònim *Unilla* és àrab (OC7 389). Segurament cal relacionar aquesta bassa amb les pastures que hi havia al seu voltant i amb les vies de bestiar que solcaven aquesta plana del Sas. Vegeu: X. ERITJA, "Hàbitat i espai ramader a la regió de Lleida (segle XII)", a J. J. BUSQUETA i E. VICEDO (eds.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*, IEI, Lleida, 1996, pàgs. 75-90, en especial pàgs. 80 i 85.

275. B. CURSENTE, *Les castelnaux de la Gascogne médiévale. Gascogne gersoise*, Fédération historique du Sud-Ouest, Bordeus, 1980.

276. J. BOLÒS, "Paisatge i societat al «Segrià»...", pàg. 53.

una carta de poblament l'any 1231.²⁷⁷ Ho podem considerar un procés d'encastellament. A la Catalunya de ponent, trobem encara alguns altres castellnous, com Castellnou de Seana o com els que hi ha al Montsec, a Gavet de la Conca o a l'est de Gerri de la Sal; evidentment, les circumstàncies del moment en què foren bastits segurament són molt diferents de les que trobem en el cas de Vilanova de Segrià.

LA CIUTAT DE LLEIDA I EL SEU TERME

Molts dels documents conservats fan referència a la ciutat de Lleida. Són compres o vendes, són donacions i, sobretot, són contractes d'establiment. Aquests documents ens aporten molta informació, encara que no sigui en absolut exhaustiva. No permeten una reconstrucció precisa de tot l'espai urbà, com es pot intentar a la fi de l'edat mitjana. Tanmateix, ens diuen moltes coses. Sovint ens mostren una ciutat que ha quedat molt destruïda (on gairebé només hi ha *pardinals*, indrets on hi havia pardines, ruïnes d'edificis) o bé una ciutat que es vol reorganitzar d'acord amb una nova mentalitat, segurament una nova visió de l'urbanisme. Certament, això va facilitar que hi hagués una gran quantitat de gent que es dedicava a la compra i la venda de terrenys per a edificar, cosa que, fins i tot, pot fer pensar en la possibilitat que hi hagués un negoci immobiliari.

Les muralles de la ciutat i els portals

La morfologia precisa de la ciutat del segle XII és poc coneguda. Coneixem molt més bé la ciutat del segle XV, gràcies als treballs fets al llarg dels darrers decennis i també a l'existència d'algunes fonts molt importants com els anomenats *Capbreus dels censos manifestats*, que s'han conservat amb relació a les cinc parròquies de la ciutat. De fet, cal assenyalar que, d'una manera lògica, conèixer bé com era la ciutat al segle XV és útil amb vista a la interpretació de com era la ciutat en el moment de la transició del domini del rei de la taifa de Lleida al domini dels sobirans cristians. Sabem, però, poques coses de l'extensió real de la ciutat en època islàmica; conèixer-ne l'abast i les característiques seria fonamental per a descobrir allò que es van trobar els conqueridors

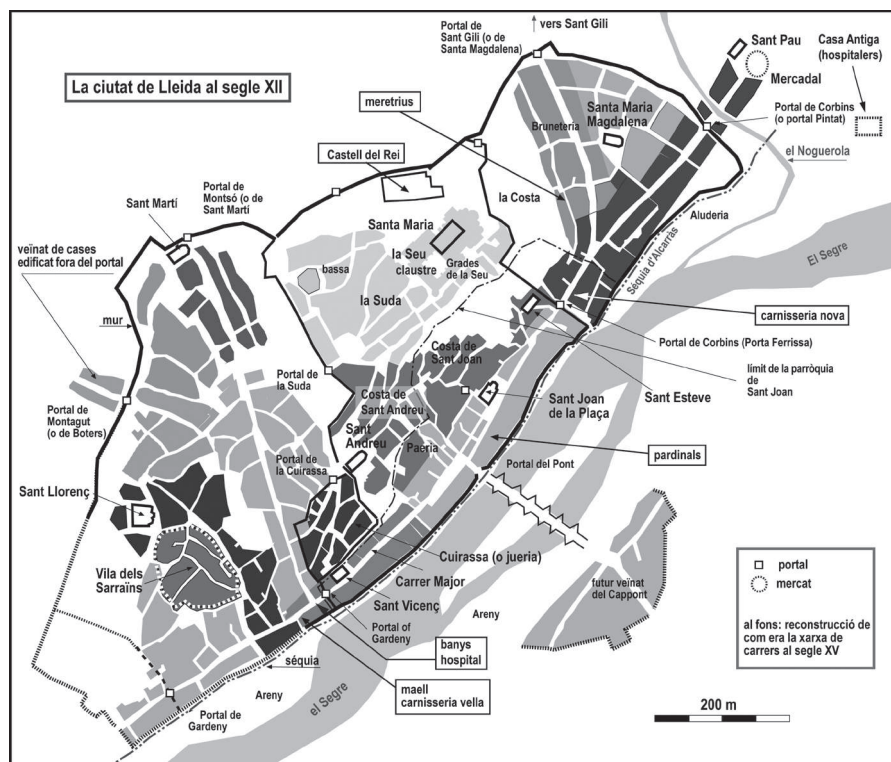
277. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 256, pàgs. 365-367.

que venien amb els comtes de Barcelona i d'Urgell i entendre millor com ho van adaptar a llurs necessitats. Breument podem intentar de descriure la ciutat del segle XII, tot i ésser conscients dels buits que hi ha en els nostres coneixements.

FIGURA 54

La ciutat de Lleida a la segona meitat del segle XII

Les construccions esmentades als documents de la segona meitat del segle XII ubicades damunt d'un fons on hi ha dibuixats els carrers i els diferents sectors que hi havia en aquesta ciutat al segle XV. Mapa: J. Bolòs.

Els documents parlen de carrers, de muralles, de portes o portals, del pont i de les cases. Bàsicament sabem que hi havia una suda (o alcassaba) i que hi havia també una cuirassa, que arribava fins a prop del carrer Major. En època islàmica, a part de la mesquita major, situada segurament si fa no fa on ara hi

ha la catedral, almenys hi havia dues mesquites més, situades als dos extrems de la medina o nucli urbà. Fora d'aquesta medina hi havia raval. El que coneixem més bé és el de la zona on després es construí l'església de Santa Magdalena, el qual fins i tot ha estat acuradament excavat.²⁷⁸ Segurament també n'hi havia d'altres més enllà, on després es va edificar l'església de Sant Gili i la de Sant Salvador. També és segur que s'alçaven edificis on es va construir l'església de Sant Llorenç i, fins i tot, cap a Sant Martí, i per tota la zona de Rovals. Entre els elements distintius de la ciutat andalusina també hi havia el pont, que, d'una manera lògica, continuà tenint una gran importància després de la conquesta comtal de l'any 1149.

En molts documents es menciona l'existència dels murs, de les muralles de la ciutat i també de les de la Suda. Ara no esmentarem tots els cops que són mencionats a la documentació, encara que hi ha notícies interessants, especialment quan es parla de murs vells o murs situats en indrets allunyats de les muralles que tenim ben documentades als darrers segles medievals. Sí que mencionarem, en canvi, d'una manera detallada, les diverses portes (o portals) que s'obrien en aquestes muralles i que són esmentades a la documentació.

Portal de Gardeny. El portal de Gardeny era situat al carrer Major. Al llarg de la baixa edat mitjana potser van rebre aquest nom diverses portes d'accés a la ciutat. Al final dels segles medievals, la porta de Gardeny era situada molt cap al sud-oest, a l'extrem de l'espai aleshores urbanitzat. Al segle XII, després de la conquesta, era molt a prop del carrer de Cavallers, amb relació al recorregut de les muralles que hi havia abans de l'any 1149. En un document fet abans de l'any 1162 (doc. 430), es fa esment de la Cuirassa i de l'església de Sant Vicenç, que eren al costat de la porta de Gardeny ("portam de Garden"). S'afirma que al costat de l'indret on hi havia hagut l'església —i abans la mesquita— també hi havia la muralla ("murus eiusdem civitatis"). En un document fet una mica més tard (doc. 616, any 1180), s'esmenta, així mateix, la "portam que dicitur de Gardenio". Prop seu, evidentment també hi havia el "muro civitatis Ylerde", i un carrer que s'adreçava cap a la Cuirassa dels jueus, potser el carrer de Cavallers (que als darrers segles medievals va rebre el nom de carrer del Romeu).

278. A. LORIENTE i A. OLIVER, *L'antic Portal de Magdalena*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1992.

En altres fons documentals també trobem esmentat aquest portal. L'any 1169, el comte d'Urgell va donar a Peire de Lobeira, a part d'una "plaça", un terreny situat entre dos carrers que hi havia "ad portam civitatis Ylerde de parte Gardenii", i fins a l'honor de Pere Arnau de Cervera (que tenia el mateix Lobeira).²⁷⁹ L'any 1172, Alfons I va lliurar a Poncet, flequer (o panicer), unes cases i uns casals ubicats al costat de les cases del Temple, de la porta de Gardeny i de la via que duia cap al turó de Gardeny i que menava també cap al Segre.²⁸⁰ Molt més endavant, l'any 1193, arran del testament de la muller de Ponç, panicer, aquestes cases s'hagueren de partir i s'hi hagueren de fer noves parets; això, però, ja surt fora del marc cronològic d'aquest llibre.²⁸¹

En un segon moment, potser encara al segle XII, hi hagué un altre portal, que també hauríem trobat seguint la via de Gardeny; l'any 1174, es feia esment d'"extremam portam Ylerde versus Gardeni"; aquesta porta era situada prop d'on ara hi ha la catedral nova, a sota de l'indret on hi havia el celler dels Templers i la Vila dels Sarraïns.²⁸² Hi passava la "carreia publica que exit de civitate".²⁸³

Portal de la Cuirassa. Hi havia un carrer que comunicava la Cuirassa dels jueus amb l'església de Sant Andreu, prop del lloc on hi devia haver la porta que permetia d'entrar a la Suda. En aquest carrer hi havia la porta de la Cuirassa, situada, per tant, al sector septentrional del barri jueu. Segons un document de l'any 1157 (doc. 404), es vengueren unes cases situades a la Cuirassa, que afrontaven amb l'església de Sant Andreu, també amb la via que anava a la plaça de la ciutat i amb la via pública de la "portam Curasce".

Portal del Pont. Hi devia haver una porta davant del pont, que, de fet, poc o molt alterada, ha perdurat fins a l'actualitat.

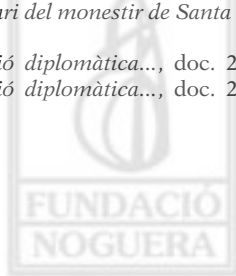
279. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 202, pàg. 325.

280. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 157, pàg. 250. Més tard, el 1192, Arsenda, viuda de Ponç Panicer, feu testament i tingué com a marmessors Deudat de Llobera (o de Lobeira), el seu germà Bernat de Narbona, Guillem Moliner i Miquel de Llobera (o de Lobeira). És un document notable; només un detall remarcable: deixà cinquanta sous a la seva alumna o protegida Ricardona ("Ricardone alumpne mee") i vint sous a la dida anomenada Anglesa. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 355, pàg. 519.

281. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 362, pàgs. 529-530.

282. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 252, pàg. 390.

283. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 253, pàg. 391.

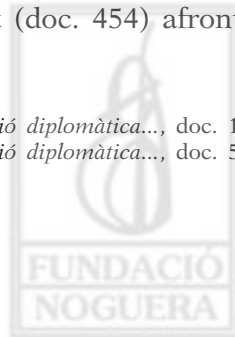
Tenim notícies bastant velles del pont, que, en un document de l'any 1166, encara rebia el nom àrab d'Alcàntara (*Alquantaram*).²⁸⁴ En aquesta època, com veurem, hi hagué també una institució de la ciutat relacionada amb el pont, la qual disposava de béns i àdhuc rebia deixes testamentàries. Arran del riu, hi havia una muralla, pel costat de la qual passava la séquia d'Alcarràs (que hem descrit més amunt); vers el 1154, es feu esment d'uns casals, que eren situats arran del "muro propter flumen Sicoris".²⁸⁵

Portal de Corbins. A la fi de l'edat mitjana, a la banda nord-est del carrer Major hi havia la Portaferrixa i, més enllà, al final del carrer de l'Aluderia, el portal Pintat o del Sant Esperit. El primer era situat a l'extrem de la medina o de la parròquia de Sant Joan; el segon, a l'extrem nord-oriental de la parròquia de Santa Magdalena. Creiem que, curiosament, tots dos van rebre en algun moment el nom de portal de Corbins. L'any 1154 (doc. 390), hi hagué l'establiment d'un casal situat a la Vilanova, al costat de la porta de Corbins ("portam de Corbins"). Aquesta Vilanova havia d'ésser la del Mercadal, per tant, el portal era el que després va rebre el nom del portal del Sant Esperit. Uns anys més tard, el 1176 (doc. 571), hom diu que un obrador era a la parròquia de Sant Joan, més enllà de la porta de Corbins ("foras portam de Corbins"), que, per tant, en aquest cas, ha de correspondre a l'anomenada també Portaferrixa. Trobem altres esments d'aquesta primera porta de Corbins, més interna. En el document 580, coetani del darrer, es feia esment de l'establiment d'unes cases que també eren "extra portam de Corbins", a tocar d'un carrer, de les cases de la Carnisseria i dels pardinals. L'any 1180 (doc. 622), s'esmentà una "plaça", també situada més enllà de la Carnisseria, a la porta de Corbins. Per un document del 1181 (doc. 634), sabem que aquest portal primerenc era situat, lògicament, a prop de l'església parroquial primitiva de Sant Esteve.

Portal de Sant Salvador. Cap a Sant Salvador, església situada al nord de la de Sant Gili, a l'altra banda del Noguerola, hi havia uns murs vells ("muros vetulos civitatis Ylerde") i potser un portal, situat al costat de les cases de Bernat de Montpeller ("portam que est ad casas de Bernardo de Monte Pessulano"). La terra esmentada en aquest document (doc. 454) afrontava amb el cementiri de

284. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 156, pàg. 275.

285. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 57, pàg. 147.

Sant Salvador. És difícil de saber el recorregut que podia seguir aquesta muralla d'època andalusina, situada més enllà de Sant Gili i, fins i tot, potser més enllà del curs d'aigua del Noguerola.

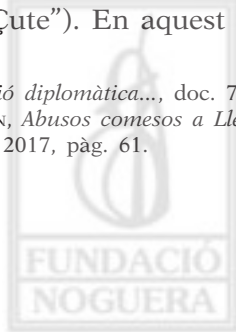
Portal de Montsó. Al nord-oest de la ciutat hi havia el portal de Montsó o de Sant Martí, on, per tant, començava la via que duia cap a la població de Montsó. L'any 1168 (doc. 482), hi hagué la venda d'unes cases situades a la parròquia de Sant Martí. Eren davant de la porta de Montsó ("ianuam viam publicam que ducit ad Monçon") i arran de la muralla ("menia urbis"). Un document fet dos anys més tard (doc. 505) ens permet de conèixer una terra que era situada a fora de la porta de Montsó ("portam de Montson"), prop de les Eres de Sant Tomàs; hi havia també al seu voltant un camí i uns braçals. Trobem que això mateix és descrit en un altre document, fet l'any 1174 (doc. 547).

Portal de Montagut. Al sud del portal de Montsó, hi havia el portal de Montagut, que, posteriorment, també va rebre el nom de porta de Boters (situada gairebé davant de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida). L'any 1172 (doc. 530), trobem esmentada la "portam Montis Acuti". Fora d'aquest portal, al costat del camí que duia cap a Montsó (potser l'actual carrer de Balmes), hi havia una vinya i un hort. Trobem una realitat semblant descrita al document 586 (any 1177). L'any 1184 (doc. 672), s'esmenten unes cases que eren situades davant del celler de la parròquia de Sant Joan, "ad portam de Montagud". En aquest lloc, a part del celler, hi havia un colomar, també de Sant Joan, un carrer i un corral on tancar el bestiar. Cal recordar que aquest portal era prop de la parròquia de Sant Llorenç. Esmentem, per acabar, un document d'un altre fons en què també es fa esment d'aquest portal, en una data més primerenca, l'any 1157, només vuit anys després de la data de la conquesta: "ianuam Montis Accuti".²⁸⁶ Recordem també que, a la fi del segle XII, davant d'aquesta porta, hi havia un barri, un grup de cases.²⁸⁷

Porta de la Suda. La Suda era l'alcassaba de la ciutat andalusina de Lleida. A la banda sud-oest d'aquest recinte clos rere unes muralles, també hi havia un portal. L'any 1184 (doc. 679), es feu esment, en un testament, dels murs de la Suda i del seu portal ("portam ipsius Çute"). En aquest lloc, s'alçaven unes cases

286. R. SAROBÉ, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 75, pàg. 172.

287. J. BOLÓS i J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017, pàg. 61.

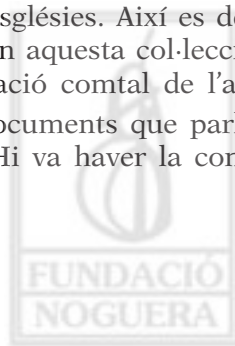
amb uns obradors i també amb uns trulls. Com hem dit, molt a prop, hi havia l'església de Sant Andreu (i, més avall, s'estenia el veïnat jueu de la Cuirassa).

A part, potser hi havia alguns portalets que permetien d'anar a la Suda o tenir, per exemple, accés al riu. Tanmateix, en la llista precedent, hi ha una porta de la ciutat que no s'esmenta i que era important. Al final de l'antic carrer de la Bruneteria (carrer de la Magdalena o de Pi i Margall), a la parròquia de Santa Maria Magdalena, hi havia un portal que, d'una manera fortuïta, no és esmentat en cap document. Malgrat tot, trobem que, l'any 1161 (doc. 417), es fa esment d'una "carrera" que duu a Santa Magdalena o bé, l'any 1179 (doc. 602), es diu que una terra era "foras murum", fora de la muralla i, plausiblement, de la porta que s'hi obria. Com hem vist, defora d'aquest portal hi havia l'església de Sant Gili.

La seu episcopal i les parròquies urbanes: després de la conquesta

L'any 1149, acabat el setge, començà un temps en què hi hagué unes importants transformacions a la ciutat de Lleida, per tal d'adaptar-la a la nova realitat política, religiosa i poblacional. Com a historiadors, ens ho hem de mirar fredament, sense caure ni en una exaltació innecessària dels fets esdevinguts, tenint present llur gravetat, ni en unes crítiques poc adequades, atès el temps que ha passat. Aquests canvis van afectar la propietat dels terrenys, la ubicació de l'antiga població, la conversió dels edificis religiosos, etc. En els primers mesos després de la fi del setge, es degué organitzar la Jueria i la Vila dels Sarraïns. La població jueva es va concentrar a la Cuirassa, antic espai fortificat, apèndix de la Suda, que permetia tenir accés a l'aigua. La població islàmica que no havia fugit o que no havia mort arran de la conquesta va ésser reclosa en un barri situat fora les muralles, prop de l'església de Sant Llorenç. A la Cuirassa es degué construir una sinagoga; de fet, no sabem pas on vivien els jueus abans de l'any 1149. Així mateix, en el lloc on s'instal·là l'aljama islàmica es degué edificar una nova mesquita. Les antigues mesquites foren expropiades i, sovint, convertides en esglésies. Així es desprèn d'algun dels documents que publiquem en aquesta col·lecció diplomàtica, en primer lloc de la mateixa donació comtal de l'any 1149 (doc. 377).

Un dels primers documents que parla de les mesquites és de l'any 1151 (doc. 382). Hi va haver la concessió per part del bisbe

i els canonges de l'antiga mesquita d'*Avinanta*, per tal que s'hi construïssin cases. Al seu costat, hi havia les cases de Peire Bertran de Montpalatz i de Guillem, que era reboster i segurament era un eclesiàstic. No sabem pas on podia ésser exactament aquesta mesquita, encara que ben segur que era dins l'espai urbà. De fet, com acabem de dir, l'any 1149 (doc. 377) el comte Ramon Berenguer IV ja havia donat totes les esglésies de la ciutat, que fins aquest moment eren anomenades mesquites per part dels musulmans ("a mauris vocabantur meschite"). Uns anys més tard, el 1155 (doc. 400), trobem un document semblant. En aquest moment, el bisbe també concedí unes cases situades en un indret on hi havia hagut una mesquita. Una de les afrontacions d'aquestes cases era el forn de Santa Maria. Cal pensar que era a prop de la catedral, potser a la Suda, encara que sigui molt difícil d'assegurar res.

Encara hi ha un tercer cas. El document 430 d'aquest diplomatari fou fet entre els anys 1150 i 1162, segurament molt més a prop de la primera data que no pas de la segona. Fou una concessió en establiment, per part del bisbe Guillem, d'un casal situat a tocar del lloc on hi havia hagut una mesquita i aleshores hi havia l'església de Sant Vicenç. És molt interessant que s'hi digui que era a la Cuirassa ("loco ubi dicitur ad Alcoraza") i molt a prop del portal de Gardeny ("iuxta portam de Garden"), on hi havia les cases de Ramon d'Agramunt. Lògicament, en aquest indret també hi trobem la muralla de la ciutat ("murus eiudem civitatis").²⁸⁸ Com ja hem vist, aquesta església de Sant Vicenç era situada al sud-oest de l'espai ocupat per l'antiga medina andalusina.

Des de bon principi, el pes de la parròquia —una església amb un territori— fou molt gran. Esdevingué la institució que permetia organitzar la ciutat de Lleida i ubicar els carrers, les cases, els obradors, els forns o les carnisseries que hi havia. Al llarg dels primers anys, hi havia les esglésies de Santa Maria, que era la catedral, Sant Vicenç, Sant Esteve, Sant Andreu, Santa Magdalena, Sant Pau i, segurament també, les de Sant Llorenç, Sant Martí i Sant Gili. Cal tenir ben present que la ciutat de la segona meitat del segle XII i del segle XIII era una ciutat que creixia, que prenia una gran importància com a centre artesanal i segurament també mercantil. Aquest fet va provocar que s'edifiquessin, dins i fora

288. Amb relació a la porta de Gardeny: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 160-162.

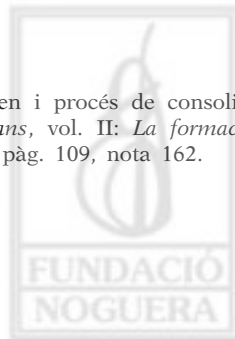
de les muralles de l'antiga medina, gran quantitat d'habitatges. Feu que es construís un mercadal al nord-est del nucli urbà. Va fer que es bastissin nombrosos obradors d'artesans, molts dels quals treballaven el cuir o bé feien teixits. A més, com ja hem dit, després de la conquesta, es va decidir tancar els jueus dins la Cuirassa, obra avançada de la Suda que arribava fins a prop del riu. Era situada dins la parròquia de Sant Andreu. Alhora, com ja hem esmentat, les escasses famílies musulmanes que continuaren a Lleida foren instal·lades a l'anomenada Vila dels Sarraïns, situada al sud-oest del nucli urbà, fora de les muralles primitives, dins el terme de la parròquia de Sant Llorenç.

La promulgació de l'anomenada *Constitució fonamental*, l'any 1168 (doc. 469), va suposar un canvi en l'organització de l'espai urbà i va definir en molts aspectes l'organització urbana futura de la ciutat. Va representar l'abandonament de les dues parròquies primerenques de Sant Vicenç i de Sant Esteve, i la creació d'una nova església parroquial, dedicada a Sant Joan, situada en un indret cèntric, on segurament hi havia una "plaça", possiblement una esplanada per edificar. Per aquest motiu, aquesta església parroquial degué ésser anomenada Sant Joan de la Plaça. Era molt a prop del pont, inici del camí que, des de la ciutat, menava al lloc on, en el futur, hi hauria el barri del Cappedant.

Santa Maria de Lleida

L'any 1110 (doc. 212), el papa Pasqual II ja havia acceptat el trasllat de la seu episcopal de Roda (o Barbastre) fins a Lleida, per tal que fos restituïda una pretesa realitat anterior a la conquesta islàmica. Com deia Ramon d'Abadal, "la nova teoria —el trasllat cap a les muntanyes arran de la invasió islàmica— era lògica i perfectament lligada per explicar el passat i justificar el projecte futur de traslladar la seu a Lleida".²⁸⁹ Però només era això: un invent pensat per a poder justificar allò que es volia aconseguir. Aquest cop, com ha passat moltes altres vegades, s'estava estraient el passat d'una manera intencionada, cosa que podia provocar que futurs historiadors ingenus caiguessin en el parany d'aquesta falsedat.

289. R. d'ABADAL, "Origen i procés de consolidació de la seu ribagorçana de Roda", *Dels visigots als catalans*, vol. II: *La formació de la Catalunya independent*, Edicions 62, Barcelona, 1970, pàg. 109, nota 162.

Hi ha un document de l'any 1125, segons el qual Ramon Berenguer III i la comtessa Dolça van donar a la canònica de Santa Maria de Solsona la mesquita major de Lleida ("ipsam meschitam maiorem quod infra villam Ylerde"), per tal de convertir-la en una església i dedicar-la a santa Maria ("similiter ad honorem Domini et Sancte Marie").²⁹⁰ Certament, aquesta cessió no es va implementar; els plans de llur fill, Ramon Berenguer IV, foren diferents. Això no vol dir que els canonges de Solsona no tinguessin algunes propietats en aquesta ciutat (i que fins i tot, alguna vegada, les haguessin de defensar davant els interessos espuris del bisbe lleidatà). En parlem en altres apartats.

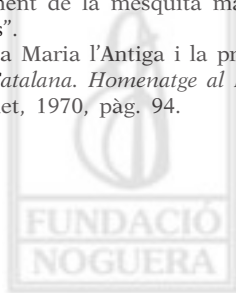
L'església de Santa Maria fou l'església catedral. Era l'església més important de la ciutat. En depenia un terme parroquial, que es devia estendre per la Suda, la qual, de fet, més endavant esdevingué el barri eclesial de la ciutat. A més, però, pel fet d'ésser alhora seu episcopal, també tingué alguns drets i obligacions que no van tenir les altres esglésies parroquials.

Pel que fa a la ubicació de l'església primerenca de Santa Maria, segons Josep Lladonosa, contradient algunes de les aportacions anteriors, arribà a la conclusió que Santa Maria l'Antiga era "situada a l'ala nord dels claustres de la Seu". Fou anomenada així per tal de diferenciar-la de la nova, iniciada l'any 1203. A més, era situada en el mateix indret on hi havia hagut la mesquita més important de la ciutat, abans de la conquesta.²⁹¹

L'any 1149 (doc. 377), conclòs el setge de la ciutat, Ramon Berenguer IV va dotar la seu episcopal de Santa Maria. Va cedir els delmes i les primícies de la ciutat ("Hylerdensis urbis") i del terme que en depenia. També lliurà a la nova catedral els delmes dels molins, de les lleudes i dels peatges d'aquesta ciutat. Certament, això vol dir que ja hi havia diversos molins (com testimonien altres documents, els topònims i les excavacions arqueològiques que s'hi han fet). També, com acabem de subratllar, donà el lloc on s'havien de construir les parròquies de la ciutat, tot aprofitant els

290. A. BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 194, pàgs. 257-258. Al final del document: "Actum est hoc Xº IIIº kalendas iulii, anno XVII regni regis Ledovici. Signum+ Raimundi comes. Sig+num Dolze comitisse [...]" Cal dir, d'altra banda, que després de fer esment de la mesquita major de la ciutat de Lleida, hom diu: "scilicet infra ipsas tendas".

291. J. LLADONOSA, "Santa Maria l'Antiga i la primitiva canonja de Lleida (1149-1278)", *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet (†1769)*, Abadia de Poblet, 1970, pàg. 94.

terrenys ocupats per les antigues mesquites. I, encara, va cedir les esglésies de les poblacions i dels castells que hi havia al bisbat de Lleida i que el comte havia obtingut, amb llurs delmes, primícies i pertinences. De fet, es diferenciaven bé les terres noves, acabades de conquerir, dels territoris que fins aquell moment havien depès de la seu de Roda d'Isàvena.

A partir d'aquest moment, trobem nombrosos documents que mencionen la seu de Santa Maria i els canonges. Així, l'any 1151 (doc. 382), es feu esment del bisbe i dels canonges de Santa Maria ("canonicorum Beate Marie"). En les signatures d'aquest establiment, ja hi trobem un sagristà i un prior de Sant Andreu. Una mica més tard, el 1155 (doc. 398), es mencionaren unes cases situades a la Costa —més endavant anomenada de Sant Joan—, sota la seu de Santa Maria ("sub sede Beate Marie"). L'any 1174 (doc. 553), foren esmentats uns carrers que anaven a Santa Maria i també unes grades de la seu ("subtus ipsa grada de Sancta Maria"). Cal remarcar que encara que no s'havia començat a construir la gran catedral romànica i gòtica, ja es fes esment d'aquestes escales que permetien d'accedir a Santa Maria. La seu episcopal, certament, era situada al cim d'un turó. Les cases aviat es començaren a construir pels seus vessants.

Aquest mateix any 1174 (doc. 557), es feu esment d'unes altres cases situades també a la Costa, a la parròquia de Santa Maria ("in parrochia Sancte Marie sedis Ylerde"); amb tot, força més endavant, bona part d'aquesta costa orientada cap al sud-est depengué —evidentment després de l'any 1168— de la parròquia de Sant Joan (i d'altres parròquies urbanes, com les de Sant Andreu o Santa Magdalena). En un document fet un any més tard (doc. 560), hi trobem, encara, exactament el mateix. L'any 1191 (doc. 812), el sagristà va comprar unes cases situades sota l'església de Santa Maria, pel preu de tres-cents sous.

Hi ha hagut diversos estudis que han centrat l'atenció en la construcció de l'església de Santa Maria. Podem assenyalar que, l'any 1187 (doc. 726), ja es feu esment de l'obra del claustre, que va rebre una donació de cinc sous en el testament del mestre Radulf ("V solidos operi claustrum"). De fet, en aquest mateix document, ja es mencionen les cases que tenia a la Suda ("illas meas domos quas habeo in Zuda"), antiga alcassaba islàmica que, com hem dit, d'una manera lògica, havia de correspondre aproximadament amb el territori de la parròquia de la catedral.

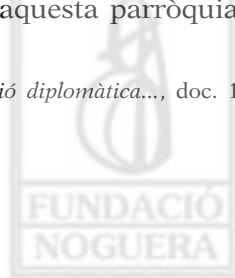
Les altres parròquies

A continuació, després de la catedral de Santa Maria, parlarem de les diverses parròquies de Lleida. Cal tenir present que, a part de les parròquies tradicionals (Sant Joan, Santa Magdalena, Sant Llorenç, Sant Andreu i Sant Martí), fins a l'any 1168, precisament abans que es constituís la parròquia de Sant Joan, hi havia les de Sant Vicenç i de Sant Esteve. A més, convé assenyalar dues parròquies que restaren fora les muralles: la de Sant Gili i la de Sant Pau.

Sant Esteve i Sant Vicenç. Malgrat les destruccions, l'organització de la ciutat islàmica va pesar molt en l'estructura de la ciutat que trobem després de la conquesta dels comtes de Barcelona i d'Urgell. La Lleida andalusina (*Lārida*) era repartida, com moltes altres ciutats islàmiques, entre una alcassaba, que rebia el nom de la Suda, una medina i diversos raval. La medina correspongué, si fa o no fa, a la posterior parròquia de Sant Joan, creada més endavant, arran de la *Constitució fonamental* del 29 d'abril de l'any 1168 (doc. 477). En aquesta medina, abans de la conquesta de l'any 1149, hi havia dues mesquites, situades al costat, per damunt, de les dues portes principals que s'obrien als extrems del carrer Major. Aquestes mesquites, edificades en un espai marginal dins la medina, esdevingueren, després de la conquesta comtal, les esglésies parroquials de Sant Vicenç i de Sant Esteve. Encara que sigui escrit en un document del fons de Gardeny, esmentem ara un document molt interessant, fet el mes d'abril de l'any 1168, en què s'hi diu: "in parrochia Sancti Iohannis que prius solebat esse parrochia Sancti Stephani".²⁹²

Com hem assenyalat, l'església de Sant Vicenç s'alçava al costat del portal aleshores anomenat de Gardeny, que en un moment primerenc era situat al costat de la Cuirassa. En la documentació conservada, trobem diversos esments d'aquesta església considerada com a parroquial. El 1165 (doc. 452), fou venuda una "plaça" situada a la parròquia de Sant Vicenç ("parrochia Sancti Vincencii"). Curiosament, alguna vegada, després del 1168, any en què es creà la parròquia de Sant Joan i que van abandonar-se les de Sant Vicenç i de Sant Esteve, encara es fa esment d'aquesta parròquia de Sant Vicenç. El 1172 (doc. 532), hom menciona encara una "plaça" situada en aquesta parròquia. El pes de la tradició de

292. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 184, pàg. 303.

vegades és sorprenent. Uns anys més tard, l'any 1176 (doc. 565), en un document, s'esmenten unes cases situades a la Costa, sota les cases de Guillem de Cervera, a la parròquia de Sant Vicenç. Cal assenyalar que aquests darrers documents fan referència a béns de Berenguer de Boixadors.

En altres fons documentals, com el dels templers de Gardeny, també trobem esments d'aquesta parròquia. L'any 1160, es mencionen uns casals situats "in parrochia Sancti Vincentii"; una de les afrontacions dels quals era el riu Segre.²⁹³ I, en una data molt tardana, l'any 1181, es feu esment d'un casals situades "in parrochia Sancti Vincencii", que afrontaven amb la roca que hi havia sota la Cuirassa dels jueus.²⁹⁴ En el fons de Poblet, també trobem, per exemple, que, l'any 1167, hi hagué la venda d'un habitatge a la parròquia de Sant Vicenç.²⁹⁵ Un altre document, del mateix any 1168, diu, així mateix, que hi havia unes cases situades "suptus rocam de Coiraza, in parrochia Sancti Vincencii".²⁹⁶

On es construí l'església de Sant Esteve també hi havia abans una mesquita, situada a l'extrem nord-est de la medina. L'any 1154 (doc. 393), s'esmentava una casa que era a la parròquia de Sant Esteve. Curiosament, l'autor de la venda afirmava que aquesta casa li provenia d'una apriació ("per apriacione vel per qualique voces"); certament, era considerat una cosa normal que hom pogués apriar béns que havien estat dels sarraïns. Encara hi ha d'altres documents en què es fa esment d'aquesta parròquia: per exemple, el 395 (any 1154) i el 469 (any 1167). Com hem trobat amb relació a Sant Vicenç, l'any 1189 (doc. 778), tot i que ja no existia de fet, encara es feu esment d'uns béns immobles situats "in parrochia Sancti Stephani".

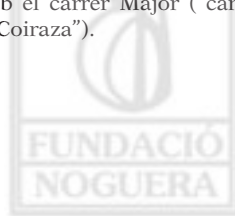
Sant Joan de la Plaça. L'any 1168, es va decidir que s'havia de construir una nova parròquia, situada a tocar del pont i al costat del camí que pujava cap a la seu. La conseqüència fou, com hem dit, que es van abandonar les esglésies de Sant Vicenç i de Sant Esteve, edificades damunt de sengles mesquites. Curiosament, el

293. R. SAROBE, *Collecció diplomàtica...*, doc. 97, pàg. 198.

294. R. SAROBE, *Collecció diplomàtica...*, doc. 390, pàg. 591.

295. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 309, pàg. 240.

296. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 344, pàg. 264; el data l'any 1169 (és probable que sigui del 1168; és datat per l'any del Senyor, no pel de l'encarnació). Afrontava amb el carrer Major ("carreira publica de villa Ylerde") i amb la roca de la Cuirassa ("Coiraza").

terme d'aquesta nova parròquia s'estenia d'una manera aproximada per on s'havia estès l'antiga medina de la *Lārida* islàmica. El mes de febrer d'aquest any 1168 (doc. 475), ja s'esmenten unes cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan ("parrochia Sancti Iohannis"). A la *Constitució fonamental* de l'església de Lleida, del 29 d'abril de l'any 1168 (doc. 477), trobem que es fa esment de l'"ecclesiam Sancti Iohannis de Platea". En els documents fets posteriorment, gairebé sempre es menciona la parròquia de Sant Joan (llevat d'algunes excepcions que hem esmentat més amunt). Així ho trobem als documents 531, 574, 638, 654, 692, 789 i 809. Aquest darrer fa referència a una botiga o tenda i també a un forn ("furnum Petri Aicardi"). D'altres vegades, també es mencionen obradors (doc. 638), on els menestrals hi treballaven; en parlarem més endavant. D'altra banda, com estudiem en un altre apartat, algun cop s'esmenta la costa de Sant Joan (doc. 574), vessant edificat que unia la plaça de Sant Joan i la catedral de Santa Maria; en època moderna, la costa fou anomenada el barri del Canyeret (on ara hi ha els jutjats). Assenyalem també que, per exemple, l'any 1190 (doc. 789), es mencionà el Pardinal ("ad Pardinalem"), que hi havia en aquesta ciutat; segurament cal relacionar aquest nom amb un indret força extens, on encara hi restaven parets mig enrunades,²⁹⁷ d'una manera semblant a allò que es devia esdevenir a la partida de terra de Pardiniyes. Assenyalem també que la majoria de les vegades que hom esmenta uns pardinals es diu que eren a la parròquia de Sant Joan; bona part de les cases del carrer Major es degueren construir en aquests terrenys sense habitatges.

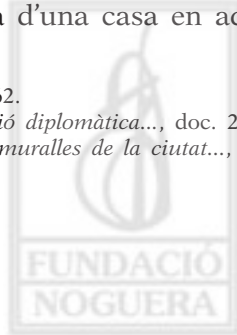
Per un document, de l'any 1174, sabem que Guillem d'Osca ("Guilelmo de Osca") va comprar una casa situada sota la Cuirassa, a la parròquia de Sant Joan de la Plaça. Aquest habitatge afrontava amb el carrer Major ("carrera Maiori") i amb el Segre.²⁹⁸ A la fi de l'edat mitjana, aquest tram del carrer Major, situat sota la Cuirassa, rebia precisament el nom de carrer de Guillem d'Osca.²⁹⁹ Ens adonem que d'aquesta manera foren concebuts alguns dels noms dels carrers.

Hi ha també un altre document molt notable, de l'any 1173, quan hi hagué la venda d'una casa en aquesta parròquia de Sant

297. Vegeu: OC6 159-162.

298. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 258, pàg. 397.

299. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 143-148.

Joan (“parrochia Sancti Iohannis Babtiste”), valorada en mil cent vint morabatins, una quantitat molt notable. Afrontava, a l’est, amb les cases de Joan Ferrer i de Ramon de Sanaüja, al sud, amb el Segre, a ponent, amb la muralla de la ciutat i, al nord, amb el carrer Major (“in carreira Maiore”).³⁰⁰ La podem situar d’una manera força aproximada. Per un document fet un any més tard, sabem que en aquest indret hi havia diversos obradors i que al costat del mur hi havia una porta de la ciutat.³⁰¹

Santa Maria Magdalena. Al nord de la ciutat, poc més enllà de la Portaferrixa o del —primer— portal de Corbins, començava la parròquia de Santa Maria Magdalena.³⁰² Era un raval ja densament habitat en època precomtal. Les excavacions fetes al portal de Magdalena, on ara s’alça l’auditori, han representat una aportació fonamental al coneixement de l’urbanisme de l’època andalusina i al dels darrers segles medievals.³⁰³

L’any 1161 (doc. 417), es feu esment d’unes cases i d’un mas que eren a “Sanctam Mariam Magdalenam”. Una de les afrontacions d’aquestes cases era un carrer que anava fins a l’església (“carreira que vadit ad Sancta Maria Magdalena”). En documents posteriors, també es feu esment de nombroses cases situades en aquesta parròquia (docs. 436, 599, 692 i 814). L’any 1163 (doc. 436), hom mencionà com a afrontació d’un habitatge uns banys (“els bans”) i un hospital (“ospital”). Al document 692 (any 1185), es va fer esment d’un “muro veteri”, un fragment vell de la muralla. En un instrument, en principi fet l’any 1192 (doc. 814), el bisbe lliurà unes cases, situades en aquesta parròquia, per tal que fossin reconstruïdes i millorades abans de tres anys; en parlarem en un altre apartat. També estudiarem més endavant l’esment que es feu de calciners ubicats a la parròquia de Santa Magdalena; cal relacionar aquests calciners amb el treball de la pell i el cuir. Adonem-nos que el calciner esmentat al document 460 (any 1166) era al costat de la séquia dels molins de la casa de l’Hospital, segurament dels hospitalers de la comanda de Lleida, més endavant

300. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 453, pàg. 338.

301. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 487, pàg. 363.

302. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 175.

303. A. LORIENTE - A. OLIVER, *L’antic Portal de Magdalena*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1992.

anomenada de la Casa Antiga,³⁰⁴ i sobre els molins de Guillem Ramon de Montcada.

En altres fons documentals, també trobem esments molt interessants sobre la parròquia de Santa Maria Magdalena. L'any 1155, hi hagué la venda d'un capmàs amb tres obradors, situats en aquesta parròquia; el capmàs afrontava amb les cases de Guillem de Perpinyà ("Perpegia"), amb les de Guillem d'Ossó i amb carrers.³⁰⁵ Més tard, l'any 1161, el comte Ermengol VII i la comtessa Dolça van donar unes cases i un mas ("ipsas casas et ipsum mansum"), que eren situats en aquesta parròquia. Una de les afrontacions d'aquest habitatge era el carrer que anava a l'església parroquial ("carreira quod vadit ad Sancta Maria Magdalena").³⁰⁶ D'una mica més tard, de l'any 1172, s'ha conservat una venda d'un habitatge ("casas nostras cum curtallo"), situat en aquesta parròquia, "in carreira que dicitur de Meretricibus", al carrer de les Meretrius.³⁰⁷ Al final de l'edat mitjana, per contra, el bordell era a prop de l'església de Sant Llorenç, a l'altre extrem de la ciutat.³⁰⁸

Hi ha un document, de l'any 1174, en què consta la venda d'uns casals ubicats en aquesta parròquia de Santa Magdalena. S'assenyalava que afrontaven amb la "carreira de Pitteria", amb un hort i amb unes cases, una de les quals d'Hug Francès ("Ugoni Frances").³⁰⁹ És difícil de saber si cal relacionar el nom d'aquest carrer amb una activitat artesanal (d'una manera semblant al que s'esdevenia amb la Bruneteria) o bé amb el país d'on procedien els seus habitants (per exemple la regió de Peiteus, l'actual Poitiers). És més aclaridor un document de l'any 1176, segons el qual s'empenyoraren unes cases, per part de Bernat Roig, sabater, situades "ad Cebateriam Novam", carrer també situat en aquesta parròquia.³¹⁰ Aquest habitatge afrontava amb el mur de la ciutat, amb un carrer i amb unes cases, una de les quals de Berenguer, sabater, en aquell moment, tinguda per Pere de Montsó.

304. El primer comanador d'aquesta comanda de Lleida, segons Miret, és documentat l'any 1175 i s'anomenava Pelegrí ("Pelegrini comendatoris domus Ilerde"). Vegeu: J. MIRET i SANS, *Les cases de templers i hospitalers...*, pàgs. 188-189.

305. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 171, pàg. 149; vegeu també: doc. 186, pàg. 158.

306. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 110, pàg. 221. Datat l'any 1162.

307. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 227, pàg. 358.

308. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 220-227.

309. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 479, pàg. 358.

310. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 562, pàgs. 412-413.

Sant Andreu. Al costat de la muralla de la Suda, hi havia la parròquia de Sant Andreu, que s'estenia fins a tocar del carrer Major i fins a l'actual carrer de Cavallers, a l'edat mitjana —no sabem, però, d'ençà de quan— anomenat del Romeu. En aquesta parròquia, des de l'any 1163, trobem esments de cases (docs. 438, 540, 567) i de casals (docs. 438, 448, 516). Comentem-ne algunes coses. Una casa, venuda l'any 1173 (doc. 540), afrontava amb la casa del forn, un mur (o muralla), unes cases i una via pública. L'any 1163 (doc. 438), es mencionà el “casal de Ramondo Claverio”. Aquest casal, l'any 1165 (doc. 448), s'afirmava que havia de servir perquè el qui el posseïa, un corredor (un intermediari en els negocis), hi pogués fer unes cases. D'altra banda, amb relació als negocis immobiliaris, podem assenyalar que, l'any 1171 (doc. 513), es va vendre una “plaça” en aquesta parròquia de Sant Llorenç. El comprador, Ponç de Tolosa, hi devia voler edificar habitatges. Encara, als documents 563, 648 i 649, trobem reflectida una realitat semblant, com comentarem més endavant. El document 540, que acabem de citar, també ens permet de veure la importància que tenien els forns, certament per a l'alimentació de la gent, però també com a punt de referència dins la ciutat o dins la parròquia (en un moment en què encara la gran majoria dels carrers no tenia nom). Més dades. En un document de l'any 1189 (doc. 767), es feu esment d'un corral i d'unes cases edificades, una de les afrontacions de les quals era un carrer que anava cap a l'església de Sant Andreu (“carrerria que descendit de ecclesia Sancti Andree versus civitatem”). Potser era el carrer que, més endavant, fou anomenat de la Sabateria.³¹¹

Cal recordar que, dins del terme d'aquesta parròquia, hi havia la jueria, situada a l'interior de la Cuirassa. En un document primerenc, de l'any 1159 (o 1158), hi hagué la donació d'unes cases a Lleida, a la parròquia de Sant Andreu. Les cases afrontaven a l'est amb un carrer, al sud amb cases del bisbe d'Urgell i de Ramon de Pujalt, a ponent amb cases de jueus (“in domibus iudeis”) i al nord amb el carrer i l'església de Sant Andreu.³¹²

També és interessant un altre document, de l'any 1168, que ens permet de reconstruir una propietat que tenia l'origen en el moment de la conquesta i que es basava, a més, en una realitat

311. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, làm. 9 i pàg. 240.

312. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 87, pàg. 185. El data el mes de gener de l'any 1159.

precedent. És una donació de Berenguer de Rabassa als templers. Donà una casa situada a la parròquia de Sant Andreu, la qual havia estat establerta, d'una manera vitalícia, a Pere de Riber.³¹³ La possessió també era formada per una vinya situada a Rovals i per diversos horts, que eren cedits en establiment. Aquestes possessions venien d'una donació feta pel comte Ramon Berenguer IV, arran de la conquesta. És un document que ens porta a pensar en diversos dels temes que tractem en altres apartats, com el procés de repartiment de l'espai urbà i rural de Lleida, com els censos urbans o com les característiques de la vella partida de Rovals ("locum qui vocatur Roval"), on hi havia vinyes i horts.

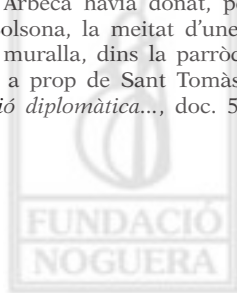
Podem assenyalar també que, l'any 1180, a la parròquia de Sant Andreu, l'església de Santa Maria de Solsona hi tenia cases (*domos*). De fet, encomanà a Ramon d'Arbeca que hi edificqués uns habitatges al servei dels canonges de Solsona ("construas et edifices [...] et teneas eas bene preparatas ad servicium nostrum et tuum et nostrorum hominum").³¹⁴ El mateix feren, una mica més tard, els canonges de Lleida, amb relació a una casa que tenien, en aquest cas, a la ciutat de Tortosa (doc. 787, any 1190). Era important tenir una residència en una ciutat propera, on poder-hi sojornar, si, per qualsevol motiu, calia passar-hi uns dies.

Sant Llorenç. Més enllà del carrer del Romeu (ara el carrer de Cavallers), cap al sud-oest, començava la parròquia de Sant Llorenç. En aquesta parròquia s'hi va establir la Vila dels Sarraïns, d'aquells que no havien volgut fugir després de la conquesta comtal. En pocs dels documents que publiquem es fa esment de la parròquia de Sant Llorenç. L'any 1171 (doc. 512), hi hagué l'establiment d'una "plaça" situada en aquesta parròquia ("villam Ylerde, in parrochia Sancti Laurentii"). Tanmateix, aquesta parròquia és esmentada, en instruments d'altres fons documentals, des de molt abans. Es degué crear poc després de la conquesta de l'any 1149. L'any 1153, ja es mencionen unes cases situades "in parrochia Sancti Laurentii"; una de les afrontacions de les quals era un camí (una *strata*).³¹⁵

313. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 191, pàg. 310.

314. A. BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 466, pàg. 568. Cal dir que, alhora, Ramon d'Arbeca havia donat, per a després de la seva mort, a l'església de Santa Maria de Solsona, la meitat d'unes altres cases, situades al costat de la porta de Montsó i de la muralla, dins la parròquia de Sant Martí. I també una vinya a la Palomera i un hort a prop de Sant Tomàs.

315. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 51, pàg. 142.

L'any 1182, arran d'una partició de béns feta per Pere Hug de Cervera i Pere de Grassa, s'assenyalava que, dins la parròquia de Sant Llorenç, hi havia diversos obradors al carrer que anava cap a Sant Martí, amb cortals, cases i cellers.³¹⁶ Una de les cases amb les quals afrontava un dels obradors era la del sabasséquia Pere Ramon ("Petri Raimundi zavazechia"). També es feia esment d'un obrador que era "in carraria que transit ante domos de Gavarnia" i, així mateix, com hem dit, afrontava amb "ipsa carraria que vadit versus Sanctum Martinum".³¹⁷ La majoria dels carrers encara no tenien nom i només es podien anomenar pel lloc on anaven a parar o per la casa que hi havia d'algú notable o conegut.

La ciutat de Lleida, a la segona meitat del segle XII, creixia i s'urbanitzava ràpidament. En un document de l'any 1183, els frares templers cediren en establiment a Guillem de Santcugat i a la seva muller un terreny ("unum sol de terra") on fer-hi cases.³¹⁸ Era a la parròquia de Sant Llorenç i afrontava amb les cases de Guillem de Jou, amb el mur (la muralla de la ciutat), amb les cases de Ramon de Girona i amb la via pública.³¹⁹ I, encara que tampoc pertanyin al fons documental de la seu, cal assenyalar que, amb relació a aquesta parròquia, hi ha diversos documents que fan esment de l'hospital de Pere Moliner; l'any 1190, una casa afrontava amb "domibus hospitale Petri Molinari", i també amb el "muro vetulo"; en parlarem més endavant.³²⁰

Hi ha un document, de l'any 1179, molt interessant. Ramon de Montcada va cedir a l'abadia de Santes Creus, a canvi de dos-cents trenta-cinc morabatins, el celler que tenia a Lleida, a la parròquia de Sant Llorenç, prop d'un dels portals de la ciutat, possiblement el de Gardeny ("portam Foradana deversus Gardenium").³²¹

Com hem dit, dins el seu perímetre, hi havia la Vila dels Sarraïns. L'any 1191, Ermengol VIII, entre d'altres coses, va lliurar a Santes Creus vint sous anuals, que provenien dels rèdits dels

316. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 414, pàgs. 621-624.

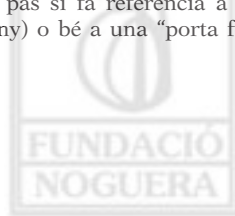
317. Potser correspon al carrer més endavant anomenat dels Pelegrins o d'en Botella. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, làm. 9.

318. En altres documents, trobem expressions semblants. L'any 1171 (doc. 518), es parla d'un "sol de casas", situat en uns "pardinals".

319. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 426, pàg. 638.

320. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 558, pàg. 820.

321. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 217, pàg. 320. No sabem pas si fa referència a una "porta forana" (de fora, per tant, la segona porta de Gardeny) o bé a una "porta foradada". Podem veure OC1 148.

obradors (“operatoris”) d’Azoh, sarraí; eren situats en aquesta parròquia de Sant Llorenç.³²²

Sant Martí. A tocar del portal de Montsó, al nord-oest de la ciutat de Lleida, hi havia l’església de Sant Martí. En la *Constitució fonamental*, de l’any 1168 (doc. 477), es parla de l’església de Sant Llorenç, amb l’església de Sant Martí (“cum ecclesia Sancti Martini”). Hi havia una dependència d’una envers l’altra. En el segon instrument d’aquesta col·lecció diplomàtica en què es fa esment d’aquesta església, de l’any 1168 (doc. 482), hom fa referència a unes cases situades en aquesta parròquia, que afrontaven precisament amb el portal del camí de Montsó (“ianuam viam publicam que ducit ad Monçon”); també afrontaven amb les muralles de la ciutat (“menia urbis”). Molts dels documents conservats que hem de relacionar amb aquesta parròquia de Sant Martí feien referència a cases, a cellers i a corrals (docs. 567, 591, 771). Al document 591, de l’any 1177, s’hi diu que hi havia un celler del bisbe i dels canonges; trobem una referència semblant al document 771.

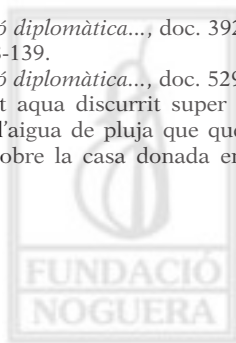
També trobem esments d’aquesta parròquia en d’altres fons documentals. Per exemple, l’any 1181, Bernat d’Alguaire va vendre unes cases situades a Sant Martí, que afrontaven amb les cases de Prima i de Joan de Talavera, i amb diversos carrers.³²³ Més endavant, l’any 1188, hi hagué l’establiment d’uns altres habitatges situats dins del terme d’aquesta parròquia.³²⁴

Sant Pau. Més enllà de la parròquia de Santa Maria Magdalena, seguint l’actual carrer del Carme, l’antic carrer de l’Aluderia, segurament després de travessar el curs d’aigua del Noguerola, començava l’anomenada vilanova del Mercadal, per on s’estenia la parròquia de Sant Pau. A la *Constitució fonamental* de l’Església de Lleida, de l’any 1168 (doc. 477), s’establia: “ecclesiam Sancte Marie Magdalene, cum ecclesiis Sancti Egidii et Sancti Pauli”; la més important era la de Santa Magdalena i les altres sembla que en depenien. En un document una mica més tardà, de l’any 1185 (doc. 704), es feren deixes a l’església de Sant Pau del Mercadal

322. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 339, pàg. 497.

323. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 392, pàg. 593; J. ALTURO, *Diplomatari d’Alguaire...*, doc. 43, pàgs. 138-139.

324. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 529, pàg. 778. Al final del document, hi ha una frase sorprenent: “et aqua discurrit super nostras domos sicut hec currit”. Cal suposar que, quan plovia, l’aigua de pluja que queia damunt la teulada de la casa dels donadors anava a parar sobre la casa donada en establiment.

(“Sanctum Paulum de Mercatallo”). L’any 1191 (doc. 804), es van establir, a Arnau Clergue i als seus fills, unes cases que eren en aquesta parròquia. Una de les afrontacions d’aquestes cases era la muralla de la ciutat (“muro Ylerde”). Sembla que, en aquest moment, era un espai encara poc edificat. Al document 807 (any 1191), es feia esment d’un cortal (segurament per al bestiar), que era al costat del Noguerola; era ubicat també en aquesta parròquia (“parrochia Sancti Pauli de Ylerda”).

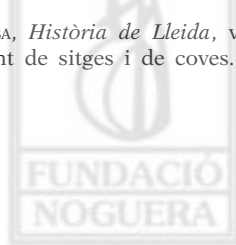
Hi ha un document notable, de l’any 1179. El comte Ermengol VII i Dolça van donar a Santes Creus un casal al Mercadal de Lleida (“in ipso Mercadallo Ylerde”), que era situat al costat de l’hort de Bord de Girona.³²⁵ S’assenyalava que fou afitat (“fitas ponere”); afrontava amb aquest hort, amb uns carrers que anaven a l’hort de Deusalv (“Deosalvo”) i amb el mateix mercadal, segurament la plaça on se celebrava el mercat.³²⁶ Com hem trobat en altres documents d’aquesta època, el terreny d’un casal, per algun motiu, no era considerat com una plaça (potser perquè era més petit), però també era un terreny que en principi s’havia d’edificar.

Sant Gili. Més endavant ja comentarem alguns aspectes relacionats amb les terres properes a les muralles, les zones periurbanes situades en la rodalia immediata de la ciutat de Lleida. En aquest espai hi havia l’església de Sant Gili, amb una advocació segurament portada de les terres occitanes de Provença.³²⁷ Ja és esmentada en la *Constitució fonamental* de l’Església lleidatana de l’any 1168 (doc. 477); com acabem de veure, s’hi fa esment de la parròquia de Santa Magdalena amb les esglésies de Sant Gili i de Sant Pau. Mentre que Sant Pau era al final del carrer de l’Aluderia, Sant Gili era al final del carrer de la Bruneteria (ara carrer de la Magdalena), també fora del portal de la ciutat de l’època tardomedieval, potser vers on ara hi ha la plaça del Treball. En tots dos casos, la crisi econòmica i demogràfica, i les guerres de la fi de l’edat mitjana i dels segles moderns, feren que no prosperessin i que, a més, restessin sempre fora de l’espai clos i protegit per les muralles de la ciutat.

325. Amb relació a Bord de Girona: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 356-357. El considera un “paradigma del grup de nous lleidatans que [...] va acumulant importants guanys, alhora que consolida una posició preeminent a la ciutat”.

326. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 218, pàg. 321.

327. Vegeu: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 167-169. En fa una descripció detallada i fa esment de sitges i de coves.

Els documents conservats diuen poca cosa sobre Sant Gili. Com hem dit suara, l'any 1168, s'assenyalava el seu lligam amb Santa Maria Magdalena. Sembla que era una zona poblada, on hi havia cases, com veiem al document de l'any 1170 (doc. 503), encara que també hi havia força horts (doc. 692, any 1185). Aquest darrer document ens permet de saber que s'estenia fins a l'església (i el cementiri) de Sant Salvador. Com hem dit, ja hi havia una certa urbanització, atès que el document 503 fa esment de dos carrers o carreres públiques (“de II^{as} partes carreras publicas”). De fet, l'any 1174, s'esmenten unes cases que eren dins la ciutat de Lleida, però al terme de Sant Gili (“intus civitas Ylerde, set in termino Sancti Egidi”); aquestes cases afrontaven d'una banda amb unes cases de Guillem de Torroja i als altres tres costats amb carrers.³²⁸ Cal assenyalar que, segons com haguessin anat les coses, s'haurien pogut consolidar (i ampliar) les muralles que sembla que hi devia haver al nord del terme d'aquesta parròquia i hauria pogut créixer el perímetre urbà també per aquesta banda.

Hi ha més documents, conservats en altres fons arxivístics, on també trobem dades interessants sobre aquesta parròquia de Sant Gili. L'any 1160, hi hagué la venda d'un hort, amb un mur —una muralla—, que era situat en aquesta parròquia de Sant Gili, per seixanta sous. Aquest hort afrontava amb un altre hort, amb la muralla i amb una quintana.³²⁹ De fet, sembla que una quintana —mot viu i emprat fins fa poc temps— era una terra situada immediatament a tocar d'un mas, un poble o una ciutat. Fem esment d'un altre document. L'any 1164, hi hagué la venda d'un hort situat dins dels murs de la ciutat (“intus muros”), en aquesta parròquia; afrontava amb un mur (segurament una muralla), amb horts i amb una via.³³⁰ Un any més tard, hom parla, per exemple, amb relació a Sant Gili, de “lo mur vetus”, el mur vell.³³¹ No tot era vell. En un document de l'any 1191, es feu esment de la venda d'una “plaça”, situada en aquesta parròquia.³³² I parlar de “places”

328. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 243, pàg. 379. Vegeu també: doc. 298, pàg. 444. S'hi esmenten diverses cases.

329. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 215, pàg. 179.

330. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 256, pàg. 204. No és pas un cas únic; aquest mateix any: “ortum infra muros Ylerde, in parrochia Sancti Egidi”, a la parròquia de Sant Gili. Afrontava amb cases, horts i també “in muro civitati”. Vegeu: doc. 267, pàg. 211; doc. 474, pàg. 355.

331. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 271, pàg. 214. Vegeu també: doc. 402, pàg. 302.

332. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 568, pàg. 833.

és parlar de nous habitatges. A Lleida, sembla que eren uns anys d'optimisme i de creixement econòmic i demogràfic.

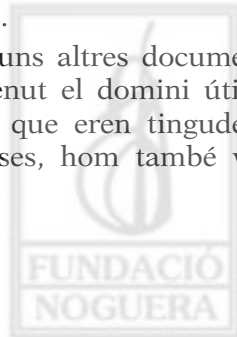
Veïnats de la ciutat

La ciutat de Lleida molt aviat es va organitzar en parròquies; n'hem parlat més amunt. Les demarcacions parroquials no tenien només importància en l'organització eclesiàstica ans, en aquesta ciutat, també serviren per a l'administració i el govern, com veiem d'una manera clara al final de l'edat mitjana, amb relació a la Pareria o bé amb temes relacionats amb la fiscalitat urbana. Amb tot, dins el territori clos per les muralles també hi havia altres espais diferenciats, que tenien una personalitat pròpia, com la Suda, la Cuirassa o les costes, definits pel passat, pel relleu o pels edificis que hi havia. Els comentarem breument a continuació.

La Suda. La Suda era un espai ampli que devia coincidir aproximadament amb la superfície de la parròquia de Santa Maria. Dins la Suda, que corresponia a l'antiga alcassaba islàmica, hi havia el castell del rei, la seu episcopal, el palau del bisbe, diversos carrers, alguns palaus i nombroses cases; fins i tot, hi havia una bassa, segurament a l'extrem sud-oest. Devia quedar, lògicament, closa per unes muralles heretades dels segles andalusins. Fixem-nos en el que diuen els documents que publiquem amb relació a aquest sector gens marginal de la ciutat.

L'any 1170 (doc. 506), hi hagué la venda d'unes cases situades a la Suda de la ciutat de Lleida ("in ipsa Çuda"). Una de les afrontacions d'aquestes cases era la muralla ("in murum de Çuda"). En aquest moment, la Suda encara no era una acròpolis eclesiàstica, tal com s'esdevingué a la darrerria dels segles medievals. De fet, però, ja hi tenien l'habitatge molts dels canonges de la seu. L'any 1174 (doc. 550), Pere de Santvicenç, canonge de Lleida, donà als canonges d'aquesta ciutat, per a després de la seva mort, unes cases que tenia, juntament amb una torre, a la Suda lleidatana ("domos cum adiacenti turre quas habeo in Çuda"). En un document més tardà, de l'any 1185 (doc. 690), es feia també esment d'un mur vell ("in muro veteri"), evidentment fet abans de la conquesta comtal.

Encara trobem alguns altres documents que en parlen. L'any 1175 (doc. 562), fou venut el domini útil d'unes cases a la Suda ("in Çuda de Ylerda"), que eren tingudes pels templers de Gardeny. A part de les cases, hom també venia un corral situat al

sud dels habitatges. El bestiar era un puntal de l'economia de la ciutat, al segle XII. Encara hi havia un altre corral, ubicat al nord de les cases, que incloïa també una torre. Les afrontacions que s'esmenten permeten de saber que hi hauríem trobat carrers i que hi havia un vall situat fora de la muralla ("ipsum vallum qui est foras murum"). L'any 1182 (doc. 651), es va vendre una "plaça" en aquest espai de la Suda, que era a prop de les cases del sagristà. De fet, en fer-se esment de les afrontacions, hom diu que afrontava amb vies i també amb una altra "plaça", que era d'aquest mateix sagristà de la catedral ("de quarta [parte] in plaza sacriste"). Encara trobem esmentada la Suda en altres documents, com l'inventari dels béns de Pere de Talladell (doc. 660, vers l'any 1182).

Com assenyala J. Lladonosa, després de la conquesta de la ciutat, la Suda va esdevenir "el lloc preferit de les dignitats eclesiàstiques i per la clerecia de la catedral".³³³ Debem precisament a aquest historiador lleidatà un intent de reconstruir com podia ésser aquest espai durant la segona meitat del segle XII.³³⁴

La Cuirassa. Un altre dels espais que solen ésser esmentats d'una manera diferenciada a la documentació medieval lleidatana és el de la Cuirassa. Com ja hem assenyalat, aquest és un nom que provenia de l'àrab *qawraya* i que feia referència a l'espai fortificat que, com un apèndix de l'alcassaba, permetia tenir accés a un indret on es podia obtenir aigua, que podia ésser un riu, unes mines, uns pous o, potser en aquest cas, unes cisternes.³³⁵ A Lleida, d'una manera lògica, la Cuirassa s'estenia al sud de la Suda o alcassaba. En aquesta ciutat, com hem esmentat més d'una vegada, va ésser el barri on foren instal·lats els jueus, fins al punt que, a Lleida, els mots *Cuirassa* i *Jueria* acabaren esdevenint gairebé sinònims.

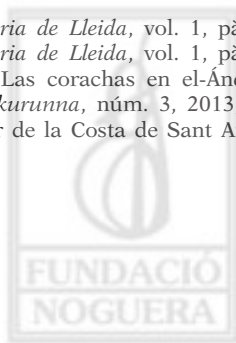
L'any 1157 (doc. 404), poc després de la conquesta de la ciutat, es documenten unes cases que hom afirmava que eren situades a la Cuirassa ("Cuirace"). Es fa menció de les afrontacions: a l'est, la via que anava cap a la plaça de la ciutat,³³⁶ al sud, les cases de

333. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 248.

334. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 249-253.

335. J. LÓPEZ JIMÉNEZ, "Las corachas en el-Ándalus. Las corachas-minas en la frontera nazarí occidental", *Takurunna*, núm. 3, 2013, pàgs. 71-90.

336. Potser era el carrer de la Costa de Sant Andreu J. BOLÓS, *Dins les muralles de la ciutat...*, làm. 9.

Ramon de Pujalt, a l'oest, l'església de Sant Andreu i, al nord, el carrer públic del portal de la Cuirassa ("via publica de portam Curasce"). Aquestes cases, després del setge, havien estat repartides pel comte Ermengol VI d'Urgell als seus fidels, els que havien participat en la conquesta. Hi ha un document que complementa aquest, encara que es conservi en un altre fons. De fet, la Cuirassa era situada dins la parròquia de Sant Andreu. L'any 1159 (o 1158), com hem dit més amunt, hi hagué la donació d'unes cases en aquesta parròquia, que afrontaven a llevant amb un carrer, al sud amb unes cases del bisbe d'Urgell i de Ramon de Pujalt, a l'oest amb cases de jueus ("in domibus iudeis") i al nord amb el carrer i l'església de Sant Andreu ("in careira et in ecclesia Sancti Andree").³³⁷ En aquest mateix fons de Gardeny, també trobem que, l'any 1166, es feu esment de la "roca de Coiraza".³³⁸ De fet, tot això ens porta a concloure que, abans de l'any 1149, és molt possible que també hi haguessin cases en aquest espai clos.

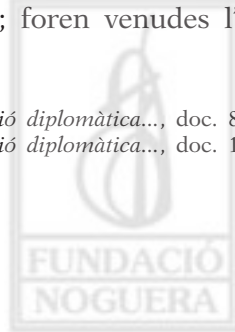
En un document fet al llarg d'aquests mateixos anys (doc. 430) —que ja hem comentat—, es menciona un casal situat on abans hi havia una mesquita i on després s'hi bastí l'església de Sant Vicenç. Era situat a la Cuirassa, a tocar de la porta de Gardeny; aquest portal era al final del carrer Major ("in loco ubi dicitur ad Alcoraza, iuxta portam de Garden").

Les costes del turó. A partir dels anys setanta del segle XII, es començà a fer esment de les costes del turó de la Suda. Aquestes costes corresponien als vessants d'aquesta petita muntanya, al cim de la qual s'havia edificat l'alcassaba islàmica o Suda i la mesquita major i, després de la conquesta, el castell del sobirà i la seu episcopal, amb la catedral dedicada a santa Maria.

Troblem aviat diverses mencions de la costa, inicialment amb relació a l'església de Santa Maria —la catedral— o bé dins el terme de la seva parròquia. L'any 1174 (doc. 553), ja hi havia cases a la costa, al costat del carrer que duia a la catedral (i prop de les grades de la seu: "subtus ipsa grada de Sancta Maria"). L'any 1174 (doc. 557), Maria d'Aulàs tenia unes cases en aquesta costa, dins la parròquia de Santa Maria; afrontaven amb dos carrers ("duabus carreres"). I les tenia des de feia uns anys, atès que li provenien del seu pare; foren venudes l'any 1175 (doc. 560). En

337. R. SAROBE, *Collecció diplomàtica...*, doc. 87, pàg. 185. El data l'any 1159.

338. R. SAROBE, *Collecció diplomàtica...*, doc. 158, pàg. 275.

altres fons documentals també trobem esments d'habitatges situats en aquest indret: una mica abans, l'any 1173, hi ha unes cases que eren “in costa subtus Sancta Maria”. Aquests edificis —recorrem que de fet era una casa— afrontaven amb tres carrers que pujaven cap a Santa Maria i també amb un altre carrer i amb un altre habitatge.³³⁹

Al volum dels *Censos manifestats* de la parròquia de Sant Joan, de l'any 1429, es fa esment d'un carrer anomenat el Llosat d'en Cigala.³⁴⁰ Era situat a la costa de Sant Joan. Podem descobrir l'origen del nom. L'any 1176 (doc. 574), Cigala i la seva muller van comprar unes cases situades a la Costa, a la parròquia de Sant Joan. Aquestes cases (“mansiones”) que hi havia ja a la fi del segle XII, afrontaven amb les cases de Martí Ruf, d'Ermessèn de Vall-llebrera, de Pere Joan i de Pere de Sales. Era un espai amb força edificis.

Malgrat el que diuen alguns dels primers textos, com acabem de veure, gran part de la costa que hi havia a sota de Santa Maria després fou considerat parròquia de Sant Joan. Entre els documents de Gardeny, també trobem, l'any 1183, l'esment d'un cases “in ipsa Costa et in parrochia Sancti Iohannis”, les quals eren donades en bescanvi per Pere de Sanauja a Arnau d'Osona; afrontaven amb tres habitatges i amb un carrer.³⁴¹

L'any 1176 (doc. 565), es parla d'uns habitatges (“in ipso meo statico et in ipsis meis domibus”) situats en una costa, dins la parròquia de Sant Vicenç; eren a tocar de la casa —potser era el palau— dels Cervera.³⁴² Malgrat el que s'hi diu, en principi, des de l'any 1168, ja eren a la parròquia de Sant Joan (a tocar, però, de la costa de Sant Andreu).³⁴³ El mateix any 1176 (doc. 569), a la costa de la parròquia de Sant Joan, hi havia encara amplis espais sense edificar, com palesa el fet que s'hi parli d'una casa amb una “plaça”. D'altra banda, alguns habitatges, com hem descrit, arribaven fins molt a prop de la seu: l'any 1177 (doc. 589), hi havia unes cases situades a la costa que s'estenia a sota de la

339. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 455, pàg. 340.

340. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàg. 168.

341. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 430, pàg. 643.

342. El mes de gener de l'any 1150, Ramon Berenguer IV va donar a Pere Arnau de Cervera “illas casas in Lerida de Mohamad Almonso”. J. PABELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 42, pàg. 117. Potser aquest “Almonso” provenia de la vila de Montsó.

343. Vegeu: J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàg. 246.

seu de Santa Maria; tanmateix, en aquest moment ja s'afirmava que eren a la parròquia de Sant Joan de la Plaça (i no a la de Santa Maria). L'any 1168, potser també hi va haver un petit canvi en els límits parroquials, entre els termes de Santa Maria i de la novella església de Sant Joan.

Així mateix, es mencionen costes amb relació a altres parròquies. L'any 1182 (doc. 644), foren venudes tres parts de la "plaça" i d'un casal, que eren a la ciutat de Lleida, a la costa de la parròquia de Sant Andreu. Tres de les quatre afrontacions d'aquest espai, que en part encara s'havia d'edificar, eren cases o casals ja construïts. Encara hi ha un document més antic, conservat en un altre fons, escrit l'any 1166, en què es fa esment d'unes cases situades a la ciutat de Lleida "in costa"; més endavant hom hi afirma que eren a la parròquia de Sant Andreu.³⁴⁴ Aquestes cases afrontaven amb la casa dels Montcada ("domibus et in honore de Wilelmo Raimundo dapiferi"). En trobem altres exemples: l'any 1181, el mestre dels templers donà en establiment a Ramon de Caldes, degà de la seu de Barcelona, i al seu germà, Bernat de Caldes, unes cases a "ipsa Costa Ylerde", a la parròquia de Sant Andreu; una de les afrontacions era una casa de l'església de Solsona.³⁴⁵

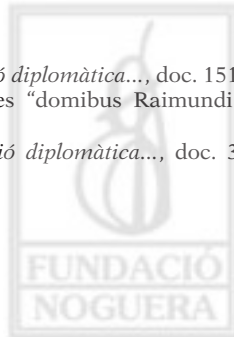
Finalment, l'any 1188 (doc. 762), hi hagué la venda d'unes cases, situades a la parròquia de Santa Maria de Magdalena, a la Costa. Veiem, per tant, que, en aquesta segona meitat del segle XII, s'estaven edificant cases als tres vessants del turó de la seu, dins tres de les diverses parròquies en què fou repartida la ciutat.

Més enllà de les muralles

Hi havia unes muralles de la ciutat de Lleida en època musulmana. En algun tram, han estat estudiades arqueològicament, amb molta cura. Com sabem, en gran part, aquests murs es degueren conservar i ampliar després de la conquesta comtal. Als documents conservats, sovint es fa esment de murs i de portals, com hem descrit al llarg de les pàgines d'aquest volum. A l'entorn immediat de les muralles, hi havia un espai periurbà que hem de conèixer per saber com era la ciutat. Ja n'hem parlat una mica,

344. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 151, pàg. 267. Vegeu també: doc. 314, pàg. 463. S'hi fa esment de les "domibus Raimundi de Monte Catano" i de la seva "plaça".

345. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 389, pàgs. 589-590.

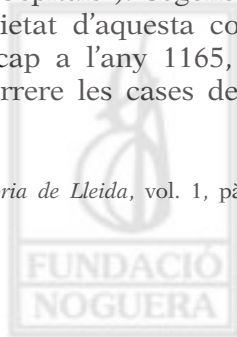
en fer esment de la parròquia de Sant Gili o de la de Sant Pau del Mercadal. Cal reconèixer, però, que és difícil de saber exactament com podia ésser aquest espai, sobretot a causa dels grans canvis que hi hagué en època moderna i contemporània, segles amb guerres i destruccions. En podem comentar alguna cosa, aproximant-nos a diversos indrets que són fàcils de reconèixer i que tenim més ben documentats.

Vilanova del Mercadal. Ja hem fet esment de l'església de Sant Pau, que fou bastida en una vilanova situada al nord de les muralles. Segons un document de l'any 1154 (doc. 390), hi havia un barri, anomenat Vilanova, més enllà del portal de Corbins ("loco ubi dicitur Villanova, ad portam de Corbins"). De fet, això reflecteix que hi havia un fort creixement demogràfic i econòmic, atès que només havien passat cinc anys des de la data de la conquesta comtal. A més, aquest sector devia ésser fora dels murs protectors de la ciutat i potser no havia estat habitat abans del 1149. A la segona meitat del segle XII, hom ja hi troba força cases, casals i també cortals, on segurament devien tancar el bestiar (doc. 807). L'any 1154 (doc. 394), ja s'hi celebrava un mercat; ja s'hi feia esment del mercadal ("ipso Mercatale"). A prop, com assenyalava aquest mateix document, hi havia camps bladers i vinyes.

També hi havia altres habitatges construïts més enllà dels murs. Al document 804 (any 1191), es mencionen unes cases, situades a la parròquia de Sant Pau, que afrontaven amb la cara exterior de la muralla de la ciutat ("in muro Ylerde civitatis") i també amb un carrer. Com acabem de dir, això reflecteix que, en aquest moment, ja no hi havia por d'un atac exterior (la por que, lògicament, sí que sabem que existia a la medina de Lleida, abans de l'any 1149).

Casa Antiga. A l'extrem nord de la ciutat, a la riba del Segre, hi hagué la comanda hospitalera de la Casa Antiga. Encara és ben evident en la pintura feta a mitjan segle XVI per Anton van den Wyngaerde. Si ens traslладem a l'època que ara centra la nostra atenció, trobem que, l'any 1166 (doc. 462), es feu esment d'una séquia que duia l'aigua als molins de l'Hospital ("ripa de de çequia que venit ad molins de Ospitals"). Segons explica Josep Lladonosa, potser la primera propietat d'aquesta comanda fou una donació de Guillem Ibelot, de cap a l'any 1165, d'un molí fariner situat prop del Noguerola, darrere les cases del Mercadal.³⁴⁶

346. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 175.

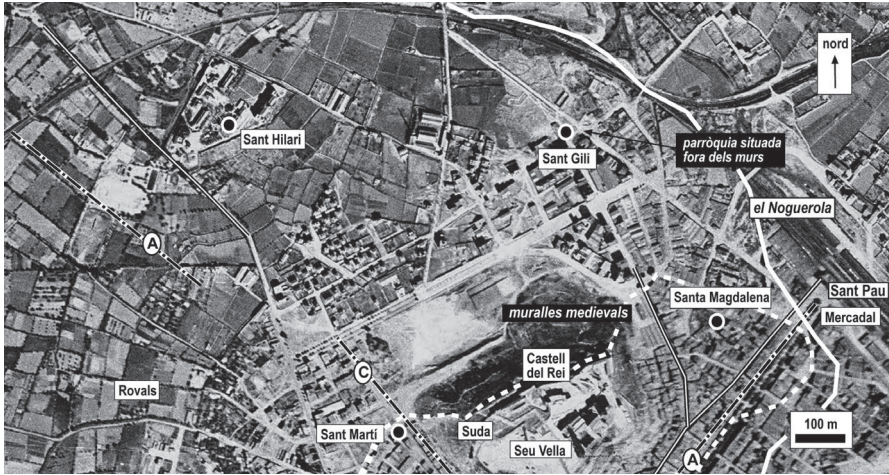
Al nord i a l'est dels murs de Santa Magdalena. A la segona meitat del segle XII, s'edificaren força cases situades fora de les muralles de Lleida, com les que trobem documentades l'any 1176 (doc. 572): "nostras domos quas habemus in Lerida, foras muros, ante ortum Bernardi d'Ager". Potser eren a prop de la parròquia de Santa Magdalena. Certament, la major part dels documents permeten de situar d'una manera força precisa el lloc on eren els béns donats, venuts o establerts. Tanmateix, algunes vegades no és pas així. Trobem, l'any 1168 (doc. 476), un hort situat al terme de Lleida, fora dels murs i al costat del vall (o fossat) que hi havia a tocar de les muralles ("extra muros, prope ipso vallo qui est iuxta muros"). Aquest hort limitava amb un braçal. Tot i que no es pugui assegurar, probablement també havia d'ésser vers Sant Gili, més enllà del portal de Magdalena.

L'any 1179 (doc. 602), es feu esment d'un hort situat a la parròquia de Santa Maria Magdalena, però fora de la muralla; sembla que tenia la mateixa amplada que les cases (que li havia donat Bernat d'Ager). Recordem el document 572, que hem esmentat més amunt, en què es diu "foras muros, ante ortum Bernardi d'Ager". Segons el document 792 (any 1190), hi havia, en aquesta mateixa parròquia, una assaoneria situada en un corral, en un indret proper al mur de la ciutat ("muro civitatis") i a tocar d'un pou. Aquests corrals, on es devia tancar el bestiar, no sabem pas si eren fora dels murs o ja, més aviat, dins de les muralles. Al document 799, escrit l'any 1191, es fa esment d'un altre corral, ubicat en aquest mateix lloc, arran de la muralla, al costat d'una adoberia i també del camí que anava fins al Segre.

Sant Gili. Més enllà de la parròquia de Santa Magdalena, cap al nord-oest, hi havia l'església de Sant Gili. Era situada fora de les muralles, a uns cinc-cents metres de l'església parroquial de Santa Magdalena, a prop de l'actual carrer del Príncep de Viana, abans d'arribar a la plaça del Treball. Tal com explica Josep Lladonosa, quan es feren obres en terrenys propers a aquest carrer, hom hi va trobar una gran quantitat d'enterraments. Ja hem parlat àmpliament d'aquesta parròquia, que ja és esmentada a la *Constitució fonamental* de l'any 1168. Poc després, l'any 1170 (doc. 503), es mencionen unes cases que eren a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Gili ("in parrochia Sancti Gili"). Hom considerava que era una de les esglésies urbanes. Una altra menció, que no hem citat: l'any 1184 (doc. 673), s'esmentà que hi havia unes cases i un hort en aquesta parròquia, establertes pel

bisbe a Bernat de Prenyanosa i a la seva muller Ermessèn; una de les seves afrontacions eren les cases de Guillem de Vernet. Era un espai en part urbanitzat.

FIGURA 55
Sant Gili i Sant Hilari (Lleida)

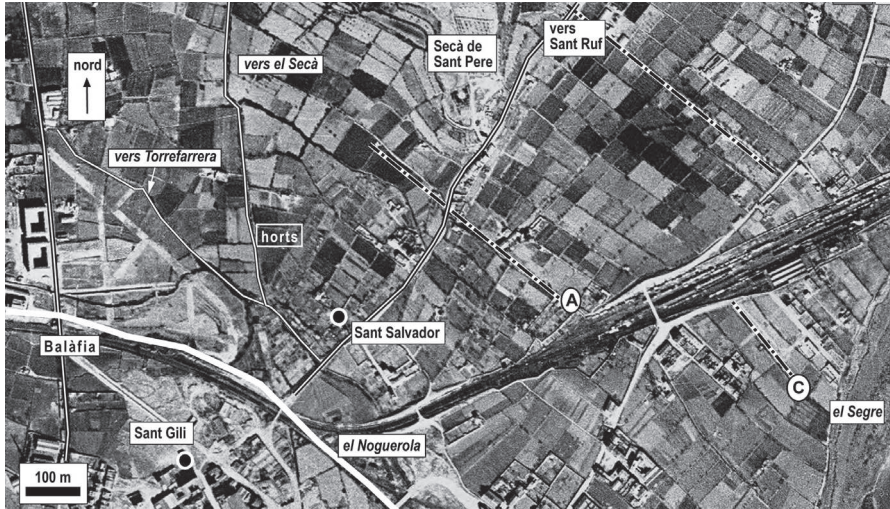
Als darrers segles medievals, dins les muralles, en el sector nord de la ciutat, hi havia les esglésies de Sant Martí i de Santa Magdalena. Al segle XII, en aquest sector septentrional, fora les muralles, hi havia la parròquia de Sant Gili, un espai en part edificat, i l'església de Sant Hilari.

Foto: © ICGC (any 1956).

Sant Salvador. No sabem si més enllà de Sant Gili, prop del Noguerola, hi havia un altre mur vell. És molt probable. L'any 1165 (doc. 454), es feu esment d'una terra que era fora dels murs de la ciutat de Lleida ("muros vetulos civitatis Ylerde"), en una porta que hi havia molt a prop del cementiri de Sant Salvador, en principi on s'alçaven les cases de Bernat de Montpeller. No és possible, per tant, que hom fes referència al portal de Santa Magdalena i a les muralles de la ciutat baixmedieval, ni tan sols a uns murs que calgui relacionar amb la parròquia de Sant Gili.

FIGURA 56
Sant Salvador: a la riba nord del Noguerola (Lleida)

Encara a mitjan segle xx, les terres on hi havia hagut l'església de Sant Salvador (i després la Vilanova del Bisbe) eren cobertes de petits horts. Aquesta església era a la riba esquerra de la clamor del Noguerola, encara ben visible a les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat.

Foto: © ICGC (any 1956).

Sabem que, més enllà de Sant Gili, ja a la riba esquerra del Noguerola, hi havia l'església de Sant Salvador.³⁴⁷ Sembla que el seu terme s'estenia entre els camins d'Albesa i de Corbins. Als darrers segles medievals aquestes terres sovint reberen el nom de la Vila del Bisbe. Encara l'any 1946, era un espai ben parcel·lat, amb horts, que tenien bàsicament una orientació que es regia, casualment o no, per la centuriació *Ilerda A*. L'any 1152 (doc. 387), hi va haver l'establiment d'una terra situada a prop de l'església de Sant Salvador; era al costat de la via que duia a Albesa ("per fundus via de Albesa"), d'una espona i d'una clamor (molt probablement el Noguerola). Un document, fet deu anys més tard (doc. 434), feia referència a una terra situada prop del cementiri de Sant Salvador, ubicada al costat d'uns valls ("vallarum") o fossats. Aquest cementiri de Sant Salvador fou esmentat en altres

347. Vegeu: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 170.

documents d'aquesta època (docs. 426, 427, 428 i 559). De fet, com palesen molts instruments, era una zona on predominaven els horts (docs. 488, 559), encara que també hi havia, com hem vist, terres conreades i, així mateix, algunes vinyes (doc. 575) i farraginals. Curiosament, en l'establiment esmentat en aquest darrer document, s'imposà la condició que els que rebessin les terres havien d'aplanar-les, treure'n les pedres i les havien de cloure amb unes tanques (“explanetis et extrahatis inde quam potueritis trahere petram et claudatis de duas cercas”).

Per alguns documents, sabem que per aquest lloc hi passava un braçal. L'any 1180 (doc. 618), amb relació a una petita peça de terra que era a prop de l'església de Sant Salvador, es feu esment d'un “braçallo”; en un altre document, fet l'any 1188 (doc. 763), en trobem un nou esment (“in braçallo”). Era una terra on l'Església de Lleida hi tenia molts drets i terres, com demostren els diferents contractes d'establiment que s'han conservat (docs. 618-620).³⁴⁸

Sant Hilari. Encara més cap a l'oest, hi havia l'església de Sant Hilari. Era situada a prop del camí de Montsó, si fa no fa, on ara hi ha l'hospital de Santa Maria.³⁴⁹ Hi ha molts documents que fan esment de les terres segurament plantades de cereals que hi havia en aquest lloc de Sant Hilari (docs. 464, 473, 496). També hi havia horts (doc. 464). Fins i tot, en un contracte d'establiment que cal relacionar amb aquest indret s'imposava que s'hi havien de plantar vinyes (“ubi plantet vineam”) i que s'hi havia de fer un hort (“ubi faciat ortum”); en aquest cas, una de les afrontacions d'aquestes terres era la via de Montsó i una altra el “braçalem novum”; som a l'any 1167 (doc. 470). L'any 1171 (doc. 517), es feu esment d'un hort que era “inter ecclesiam Sancti Ylarii et muros civitatis” (per tant, si fa o no fa, on ara hi ha els carrers d'Aribau, d'Enric Granados o de Balmes).³⁵⁰ A més, com hem dit, també hi havia vinyes (doc. 527); en aquest cas, el camp de ceps

348. Més endavant, l'any 1192, hi hagué un procés d'urbanització d'aquest espai, de l'hort que hi havia al costat del cementiri de Sant Salvador. Hom hi va construir una vilanova. En parlarem en la tercera part d'aquesta col·lecció diplomàtica. Vegeu: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 388-389.

349. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 165.

350. En un document de l'any 1168, s'esmenta: “pecia de terra infra Sancti Ylari et Ylerda”. Aquesta terra, en dos dels seus costats, afrontava amb terres del bisbe de Lleida. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 323, pàg. 249.

també era situat al costat de la via de Montsó.³⁵¹ Així mateix, en altres documents, es feia esment de terres que eren a tocar del camí que duia a Sant Hilari (“prope viam que ducit versus ecclesiam Sancti Ylarii”), per on hi passava un braçal (doc. 730). Fem esment, per acabar, d’una terra que s’estenia “iusta ecclesiam Sancti Ylarii”, al costat de l’església (doc. 790, any 1190). Per desgràcia, com la major part dels temples situats en l’espai periurbà de la ciutat de Lleida, l’església de Sant Hilari fou destruïda arran de les guerres de l’època moderna.

Sant Tomàs. L’església de Sant Tomàs és esmentada poques vegades. En la *Constitució fonamental* de l’any 1168 (doc. 477), es menciona l’església de Sant Joan de la Plaça, juntament amb les esglésies de Sudanell i de Sant Tomàs, i amb el cementiri dels pobres. En una carta del cardenal Jacint, de l’any 1191 (doc. 795), s’esmenten les esglésies de Lleida, d’una manera força ordenada amb relació a llur distribució sobre el territori. Així, trobem citades les de Sant Salvador, Sant Gili i Sant Pau o bé les de Sant Llorenç, Sant Martí, Sant Tomàs i Sant Hilari. Això fa pensar que aquesta església de Sant Tomàs devia ésser a Rovals, prop del portal i del camí de Montagut.³⁵²

L’any 1180, hi hagué una donació de Ramon d’Arbeca a Santa Maria de Solsona. Feu donació d’unes cases situades al costat de la porta de Montsó, a la parròquia de Sant Martí. També cedí una vinya a la Palomera i un hort precisament ubicat a prop de l’església de Sant Tomàs (“prope Sanctum Thomam”).³⁵³

Rovals. Prop dels portals de Montsó i de Montagut, a la banda exterior de les muralles, s’estenia la partida de *Rovals* o *Roials*. Certament, *Roials* es podria relacionar amb *Rojals* i provenir del fet que hi hagués una terra de color rogenc. Tanmateix, potser ens apropem més a la realitat si centrem l’atenció en Rovals i pensem que aquest nom de lloc prové del fet d’haver-hi hagut, en època islàmica, uns habitatges: podria provenir de l’àrab *rubīʿ*, plural de *rabʿ*; és un mot que, de vegades, fins i tot, pot tenir el

351. Hi ha un document, fet l’any 1176 (doc. 568), que fa esment de “vineam quam habeo in termino Ylerde, in Pardinas, subtus Sanctum Ylarium”. De fet, entremig de Sant Hilari i Pardinyes, sembla que s’alçava la parròquia de Sant Gili. Hi havia un altre indret també anomenat Pardines o Pardinyes? No és pas gaire probable. Més aviat, cal pensar que, en aquell moment, hom considerava que la partida de Pardinyes s’estenia fins Sant Hilari, fins a la via de Montsó.

352. Vegeu també: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 163.

353. A. BACH, *Diplomatari de l’Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 466, pàg. 568.

sentit de 'veïnat' o 'barri d'una ciutat' (raval).³⁵⁴ De fet, hi ha un document de l'any 1157, del fons dels templers de Gardeny, en què es fa esment d'un carrer que existia abans de la conquesta de l'any 1149 ("in carrera que fuit in tempore m<aur>orum").³⁵⁵ I encara quedava el record dels noms dels que eren els possessors dels camps abans de la conquesta: "campo quod fuit de Boccaliffa moro" o bé "campo de Maemo moro", aleshores tinguts per Bertran d'Asteres i per Pere de Pujalt, respectivament.³⁵⁶ No sabem exactament on eren situats aquests Rovals, encara que, com hem dit, havien d'ésser a prop del camí de Montsó i del de Montagut. Hi ha un document, de l'any 1158, que feia esment del lloc de l'"Arroal", per on passava la "carreira de Monte Acuto".³⁵⁷ L'any 1159, encara amb un bon record d'allò que hi havia abans de la conquesta, es menciona un "campum" de terra, situat a l'"Aroal", que havia estat de "Zaida moro". Una de les seves afrontacions era "carreira que tendit in Valle Calent".³⁵⁸

L'any 1166 (doc. 463), es mencionà una terra situada més enllà dels murs vells de la ciutat ("extra muros vetulos"), al costat del camí que anava a Rovals ("via de Roial"). A prop, potser cap a l'est, hi havia la via de Montsó i una mesquita ("in via de Montson et in mezquita"). Aquest fet més aviat ens confirma la possibilitat que en aquesta zona septentrional hi hagués un raval abans de l'any 1149. També —i això és important— hi havia una terra que hom solia regar amb una sinya ("se rigare cum çenia"); ja n'hem parlat. D'altra banda, com s'esmenta en aquest document i també en d'altres (doc. 451), aquesta partida de Rovals o Roials era un espai irrigat, travessat per alguns braçals, segurament de la séquia Major de Segrià. En aquest darrer document, curiosament, s'assenyalava que calia plantar oliveres al costat d'un rec ("ut plantetis ipsam terram vineam et ipsum braçal plantetis de olivas").

En algun document d'aquest lloc on no s'esmentava Rovals, en canvi, es feia servir, com a referència per situar una terra, el camí que sortia del portal de Montagut i anava cap a la vila de

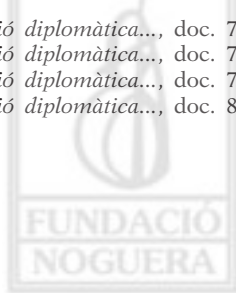
354. Vegeu: OC6 436 (Rovella). Vegeu també: N. GROOM, *A Dictionary of Arabic Topography and Placenames*, pàgs. 233 i 245 (*rab*: "place of alighting or abode; home, dwelling, residence"). Vegeu també: Raval (DECLC7 134-136 i OC6 349) i Rafal (OC6 322; de *rahl*).

355. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 78, pàg. 175.

356. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 79, pàg. 176.

357. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 79, pàg. 176.

358. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 89, pàg. 187.

Montsó (doc. 530). Com diu aquest document de l'any 1172, hi havia una vinya i un hort, situats “iusta caminum de Montzo, extra portam Montis Acuti”; havia d'ésser on ara hi ha el carrer de Balmes. Hi ha altres documents, com el 490, de l'any 1169, que, en canvi, només fan esment del camí de Montagut (“via quem vadit ad Montagud”).

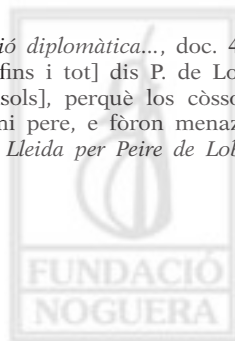
Tornem als Rovals i comencem per un esment tardà. L'any 1189 (doc. 743), hi hagué la venda d'una vinya situada a la partida de Rovals (“ad Rovals”). És important d'assenyalar que aquesta terra afrontava amb el camí de Montagut (devia ésser vers la Mariola) i amb un braçal. Segons un altre document que ja hem esmentat, de l'any 1166 (doc. 463), hi havia unes terres més enllà dels murs vells de la ciutat, al costat de la via de Montsó (vers el carrer de Sant Martí) i també del camí del Roval (“in via de Roial”; potser l'actual carrer de la ciutat de Fraga o l'avinguda de Pius XII). També podem recordar que moltes de les terres d'aquesta partida eren regades per l'aigua de braçals (doc. 451, any 1165; “ad Roial”).

Mencionem, per acabar, un document molt notable relacionat amb aquest indret. L'any 1182, es feu esment d'unes cases situades al barri de Montagut (“ipso barri de Monte Accuto”), que devia estendre's al davant del portal de Boters o de Montagut i a banda i banda del camí.³⁵⁹ Potser s'estenien per llocs on, com hem proposat, abans de la conquesta ja hi havia habitatges. Recordem que aquest barri exterior també s'esmenta al text on s'exposen els abusos comesos per Peire de Lobeira; era un veïnat de diverses cases, potser edificades a banda i banda del camí.³⁶⁰

Les Eres de Sant Tomàs. Més enllà del portal de Montsó, hi havia les Eres, l'indret on es devien batre els cereals. Les trobem esmentades en diversos documents. L'any 1170 (doc. 505), hom menciona una terra que era més enllà d'aquest portal i a prop de les Eres (“ultra portam de Montson, prope Areas”). Aquesta terra afrontava amb un carrer (o una carrera) i, en dos dels costats, amb un braçal. Descubrim una realitat semblant descrita al document 547, redactat quatre anys més tard.

359. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 414, pàgs. 621-624.

360. Hi diu “E neleis [fins i tot] diu P. de Lobeira e-l barri de Montagut que no obezissen los còssols [còssols], perquè los còssols non auseren intrar en equel barri per penorar [penyorar] ni pere, e fòron menazat de ferir e d'aucire”. J. BOLÒS i J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017, pàg. 61.

Havien d'ésser a prop de l'església de Sant Tomàs, atès que de vegades es fa esment de "ad area Sancti Thome". A més, com hem dit, aquesta església no podia ésser gaire lluny del portal de Boters o de Montagut.³⁶¹ D'altra banda, sembla que les Eres de Sant Tomàs també eren a tocar del cementiri dels jueus.³⁶² Per tant, aquestes eres podien ésser cap al carrer de Balmes, prop d'on ara hi ha els Jardins de Pau Casals.

Cementiri dels jueus. Com acabem de comentar, segurament bastant a prop dels portals de Montsó i de Montagut hi havia el cementiri dels jueus.³⁶³ A tocar d'aquest cementiri ("cimiterium iudeorum") hi hauríem trobat diversos horts, algun braçal, una via pública i una propietat de Ramon de Montcada (doc. 591, any 1177). El beneficiari de l'establiment en què es fa aquesta menció, Calvet, tenia unes cases situades a la parròquia de Sant Martí, església situada al costat de la porta de Montsó. De fet, hi ha notícies d'aquest cementiri de jueus des de molt abans. L'any 1157, hi hagué l'establiment d'un camp a un jueu anomenat Jacob; aquesta terra era davant del "fossar de iudeis" i afrontava amb el camí de Montagut ("carrera de Monte Acuto").³⁶⁴ També s'ha conservat un altre esment del "cimiterium iudeorum", de l'any 1169.³⁶⁵

Dins les muralles de la ciutat

Aquests darrers anys s'han publicat moltes recerques dedicades a l'estudi de l'urbanisme de les ciutats medievals. Podem traslladar-nos fins a l'any 1960, quan M. R. G. Conzen va estudiar les *unitats de pla* de la ciutat anglesa d'Alnwick.³⁶⁶ Després, s'han multiplicat els estudis sobre altres viles i ciutats, per exemple de la Normandia o del nord de la península Ibèrica.³⁶⁷ Nosaltres, l'any

361. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 381. Vegeu també: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 163.

362. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 163.

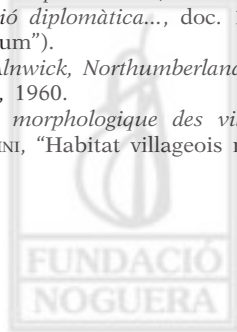
363. Segons sembla, modernament, encara es van poder descobrir algunes sepultures d'aquesta necròpoli medieval. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 163; J. PLEYAN, *Guia de Lleyda, o sia, notícia històrica, artística, monumental, administrativa, industrial y mercantil de dita ciutat*, Impremta Mariana, Lleida, 1882, pàg. 30.

364. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 76, pàg. 173.

365. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 199, pàg. 321. També: doc. 443, pàg. 661 ("ad fossatum iudeorum").

366. M. R. G. CONZEN, *Alnwick, Northumberland. A Study in Town-plan Analysis*, George Philip & Son, Londres, 1960.

367. B. GAUTHIEZ, *Atlas morphologique des villes de Normandie*, Éditions du Cosmogone, Lió, 1999; J. PASSINI, "Habitat villageois médiéval le long du chemin vers

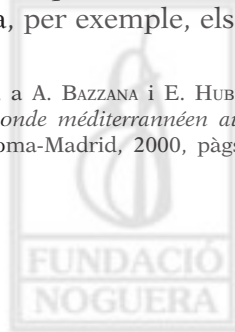
2008, vam editar el llibre *Dins les muralles de la ciutat*, en què vam fer una anàlisi sobre com s'organitzà la xarxa de carrers de la ciutat de Lleida i férem també una proposta sobre les possibles unitats de pla que hom pot suposar que hi havia. Cal, però, tenir present les grans destruccions que hi hagué al segle XII i, encara més, les demolicions molt notables que hi va haver a causa de les guerres de l'època moderna, entre els segles XVI i XVIII.

Els carrers. Entendre com era la xarxa dels carrers de la Lleida medieval ens permet de comprendre molts aspectes de la història de la ciutat. Per exemple, la bifurcació de carrers que trobem més enllà de l'antiga Portaferrixa, amb el naixement d'un carrer de l'Aluderia, antic camí de Corbins, i d'un carrer de la Bruneteria, antic camí que menava cap a Albesa i cap al Segrià històric, és un reflex evident de l'existència de les muralles de la medina, que hem esmentat més d'un cop. En redactar el llibre *Dins les muralles de la ciutat*, vam intentar, després de fer una reconstrucció de l'urbanisme de la ciutat dels darrers segles medievals, arribar a entendre les causes que justificaven per què els principals carrers passaven per on passaven. De moment no hi insistirem. De fet, la documentació que tenim aporta molt poca informació amb relació a aquest tema. Potser allò que ens pot il·lustrar més sobre la xarxa viària és la distribució dels diferents portals, que hem estudiat més amunt.

Fem esment només d'alguns documents que mencionen carrers que permetien d'unir els principals sectors i edificis de la ciutat i, certament, que permetien organitzar els nous habitatges, en una ciutat on, a la fi del segle XII, encara hi havia molts terrenys sense urbanitzar. Parlarem detingudament d'aquest tema en el punt següent, en estudiar les anomenades "places".

Molt sovint es fa esment del carrer Major. En el document 518 (any 1171), es parlava, per exemple, de la "carrera de Villa", el carrer de la vila que era paral·lel al Segre, on hi havia el maell i uns "pardinals". En un document de l'any 1191 (doc. 796), s'esmentava el carrer que anava cap a Gardeny, segurament la continuació d'aquest carrer de la vila ("carrera que itur apud Gardenium"), ja a la parròquia de Sant Llorenç. En d'altres documents, hom mencionava, per exemple, els carrers que permetien de

Saint-Jacques de Compostelle", a A. BAZZANA i E. HUBERT (eds.), *Castrum 6. Maisons et espaces domestiques dans le monde méditerranéen au Moyen Âge*, École française de Rome i Casa de Velázquez, Roma-Madrid, 2000, pàgs. 219-31.

pujar fins a la seu. L'any 1174 (doc. 553), s'esmentava un carrer que passava per davant de la façana d'una casa i un altre que era situat darrere de l'habitatge; tots dos s'enfilaven fins a Santa Maria ("per caput via publica que vadit ad Sanctam Mariam, per fundus via publica que vadit ad Sanctam Mariam similiter"). Aquesta casa havia d'ésser situada a la costa de Sant Joan.

Com ja hem remarcat algun cop, en aquesta època, hi havia pocs carrers que tinguessin un nom que els distingís, a part potser del carrer Major o carrer de la Vila. Hi havia poques excepcions. Només trobem que es feia esment d'algun carrer que anava cap a la seu o cap a alguna església important, com la de Santa Magdalena. També trobem, així mateix, que, l'any 1175, es mencionà "ipsa carrera publica que pergit ad Sanctum Andrea et ad Zudam" o, més tard, una "carraria Mediana", situada a prop de la plaça de Sant Joan i paral·lela al carrer Major.³⁶⁸ També, d'una manera sorprenent —per desgràcia devia ésser molt conegut—, hi ha l'esment del carrer de les Meretrius, situat a la parròquia de Santa Magdalena.³⁶⁹ De fet, normalment només es deia, en assenyalar les afrontacions d'una casa, que hi havia un carrer —o, rarament, dos carrers ("duabus carreres") —, que gairebé mai tenia un nom.³⁷⁰

Les "places". Els documents fets després de la conquesta de Lleida parlen sovint de l'existència de les "places". Entendre què era aleshores una "plaça" és molt interessant per comprendre una realitat urbanística i també la realitat econòmica i social que hauríem trobat immediatament després de la conquesta comtal. L'any 1997, en redactar l'estudi sobre la història de la ciutat de Lleida per a l'obra *Catalunya Romànica*, ja vam assenyalar la importància que tenia l'anàlisi d'aquests espais que aleshores anomenaven "places", per poder conèixer com s'esdevingué la urbanització de la ciutat, després de la conquesta de l'any 1149.³⁷¹ L'any 2003, Flocel Sabaté, en l'estudi sobre la història de la ciutat de Lleida durant els primers segles medievals, també va assenyalar la importància que tingueren les "places" com a realitat especulativa amb relació a la possessió del sòl.³⁷² De fet, demostrà el poder

368. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 383-384.

369. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 227, pàg. 358.

370. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 234, pàg. 369.

371. J. BOLÒS, "La ciutat", *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià. Les Garrigues. El Pla d'Urgell. La Segarra. L'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 133-135.

372. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 346-348.

que tenia la societat lleidatana per a decidir com havia d'ésser la urbanització de l'espai de la ciutat, realitat acceptada, l'any 1191, pel mateix monarca.³⁷³

A continuació, farem una llista en què esmentarem tots els documents en els quals trobem una menció de “places”. Com que ja n'hem parlat en un apartat precedent, només farem menció de si es tracta d'una venda o d'un establiment i també d'on era situada la “plaça”. Aquesta vegada, però, farem, així mateix, esment de les afrontacions.

Doc. 452 (1165, juliol). Venda. Parròquia de Sant Vicenç. Afrontacions: cases de Guillem d'Orta, cases de Berenguer de Boixadors, “plaça” d'Arnau d'Oló i de Sanç de Saragossa, via pública.

Doc. 485 (1169, gener, 5). Venda. Parròquia de Sant Andreu. Era l'afrontació d'unes cases.

Doc. 512 (1171, febrer, 3). Establiment. Parròquia de Sant Llorenç. Afrontacions: carrers, Arnau de Calàs, Eixemen Sanç.

Doc. 513 (1171, febrer, 22). Venda. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: “plaça” de Ramon Claver, casal de Bernat de Talladell, carrers.

Doc. 518 (1171, juny, 9). Establiment. Un terreny (un sòl de cases o casal). Als Pardinals (parròquia de Sant Joan), sota les cases de Bernat Raof, prop del maell. Afrontacions: carrer de la Vila que va al maell, riu Segre, casa de Jordà Carnisser, antics banys.

Doc. 528 (1172, juny, 8). Establiment. Casa amb plaça. Afrontacions: casa de Boneta Serrana, cases de Bernat d'Avellana, via pública.

Doc. 532 (1172, octubre, 9). Venda. Parròquia de Sant Vicenç. Afrontacions: cases de Berenguer de Boixadors, cases de na Guilla, cases de Pere d'Oló, cases de Guillem Forts i de Sanç de Saragossa.

Doc. 563 (1175, octubre, 30). Establiment. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: carrer i, segurament, les cases de Benet de Rei (*Rex*), de Gicort, de Ramon d'Espolaçans i de Sanç, que era corredor.

Doc. 569 (1176, març, 21). Venda. Casa amb una “plaça”. A la Costa de la parròquia de Sant Joan. Afrontacions: carrer, cases de Guillem Forts (*Forz*) i de Pere Clarí, cases sobiranes de Berenguer de Boixadors i cases de Pere d'Oló.

Doc. 603 (1179, juny, 13). Donació. Parròquia de Sant Joan de la Plaça. Afrontacions: honor de Pere de Llerat, séquia [d'Alcarràs], cases de Forts, via pública.

Doc. 622 (1180, novembre). Establiment. A la porta de Corbins, més enllà de la Carnisseria. Afrontacions: cases de na Burgesa, via pública, cases d'Arnau Raol i d'Esteve de Selvanec.

373. Permet que puguin organitzar lliurement l'espai “totius ville, omnes plateas, viccos et carrarios ipsius civitatis”. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 361.

Doc. 623 (1180, novembre). Establiment. Afrontacions: cases de Burgesa, via pública, cases de Guillem Escacan (o Escaçan). La "plaça" era destinada a fer-hi cases.

Doc. 624 (1180, novembre). Establiment. Prop de la Suda. Afrontacions: via que duu a Santa Maria Magdalena, un farraginal i una via pública.

Doc. 644 (1182, abril, 30). Donació. Costa de la parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: cases de Galí, cases de Guillem de Barberà, cases i casal del precentor de la seu, Pere de Talladell, carrer. Foren donades tres parts de la "plaça" i d'un casal.

Doc. 648 (1182, juny, 8). Venda. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: cases de Galí, cases d'Arnau de Tàrrega, via, cases de Guillem de Barberà.

Doc. 649 (1182, juny, 26). Establiment. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: cases de Galí, fill de Garcia Linç, cases d'Arnau de Tàrrega, cases de Rossell de Basella, via pública. Calia respectar els drets que hi tenien els homes de Pelagalls.

Doc. 651 (1182, octubre, 2). Venda. La Suda, prop de les cases del sagristà i de Ramon de Cotarta. Afrontacions: vies i la "plaça" del sagristà.

Doc. 662 (1183, febrer, 3). Establiment. Parròquia de Sant Joan de la Plaça. Afrontacions: la "plaça" que Ramon Lauraguel tenia pel bisbe, cases de Ramon Anglès, cases de Pere Estrader i via pública.

Doc. 668 (1183, octubre, 7). Venda. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: cases de Ramon de Cardona, cases de Guillem de Santfeliu, cases de Guillem de Prats i via pública. Era una "plaça" de terra.

Doc. 693 (1185, maig, 25). Venda. Parròquia de Sant Joan de la Plaça. Afrontacions: cases de Poblet, cases de Jordà Carnisser, Carnisseria Vella, carrer que passava pel costat de la "plaça" i que anava fins al Segre. "Plaça" anomenada del Pardinal.

Doc. 695 (1185, maig, 29). Publicació testamentària. Deixes: una "plaça" a la confraria dels clergues, situada prop de les cases del bisbe d'Urgell, i una altra "plaça" a Berenguer de Bellestar, que havia estat comprada de Pere Gombau.

Doc. 710 (1186, gener, 31). Venda. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: cases de Galí, cases d'Arnau de Tàrrega, via, cases dels fills de Rossell de Basella, via pública. Era la mateixa "plaça" que l'esmentada en els docs. 649 i 721.

Doc. 721 (1186, novembre, 27). Venda. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: cases de Galí, cases d'Arnau de Tàrrega, via, cases dels fills de Rossell de Basella, via pública. Era la mateixa "plaça" que l'esmentada en els docs. 649 i 710.

Doc. 727 (1187, març, 27). Establiment. Parròquia de Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet. Afrontacions: el Segre, cases de Guillem d'Alcoletge, via pública, "plaça" que té Guerau Seguí. S'estableixen dues brases i mitja de terra situades a la "plaça".

Doc. 746 (1188, març, 16). Establiment. Parròquia de Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet. Afrontacions: el Segre, cases d'Arnau de Balaguer, via pública, "plaça" que tenia Ponç de Fustellà. S'estableixen dues brases i mitja de terra situades a la "plaça".

Doc. 747 (1188, març, 16). Establiment. Parròquia de Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet. Afrontacions: riu Segre, cases de Joan de Vic, via pública, “plaça” que tenia Guillem d’Alcoletge. S’estableixen dues brases i mitja de terra situades a la “plaça”.

Doc. 748 (1188, març, 16). Establiment. Parròquia de Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet. Afrontacions: riu Segre, cases de Bernat d’Àger, via pública, “plaça” que tenia Arnau de Balaguer. S’estableixen dues brases i mitja de terra situades a la “plaça”.

Doc. 751 (1188, març). Establiment. Parròquia de Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet. Afrontacions: riu Segre, cases de Ponç de Fustellà, via pública, “plaça” que tenia Calvet Bisbe. S’estableixen dues brases i mitja de terra situades a la “plaça”. “Plaça” amb una torre.

Doc. 774 (1189, agost, 30). Establiment. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: cases de Pere Gassia, via pública, cases d’Asac, jueu, carrer, “plaça” de Joan, fillol d’Arnau de Pallerol. Cases amb una “plaça” annexa.

Doc. 776 (1189, octubre, 16). Establiment. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: via pública, cases de Guillem de Basella, carrer que passava per davant de les cases d’Arnau de Tàrrega, “plaça” tinguda per Guillem de Dolça.

Doc. 777 (1189, octubre, 16). Establiment. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions: via pública, cases que foren de Garcia Linç, carrer que passava per davant les cases d’Arnau de Tàrrega, “plaça” tinguda per Arnau de Tous.

Doc. 784 (1190, març, 15). Establiment. Parròquia de Sant Martí. Afrontacions: cases de Ramon Oromir, cases de Bona, cases de Bernat de Tamuç, via pública.

Doc. 785 (1190, març, 15). Establiment. Parròquia de Sant Martí. Afrontacions: cases d’Esteve Capeller, via pública, Martí de Curat, honor del bisbe.

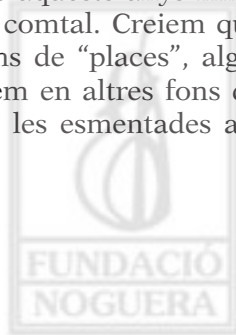
Doc. 788 (1190, setembre, 12). Venda. Parròquia de Sant Martí. Una de les afrontacions d’una casa amb el seu corral era la “plaça” de Maria Flotàs.

Doc. 793 (1190, novembre, 11). Venda. Parròquia de Sant Martí. Una de les afrontacions d’una casa era la “plaça” de Poblet.

Doc. 796 (1191, febrer, 28). Establiment. Parròquia de Sant Llorenç. Una casa afrontava amb la “plaça” de Deudat de Lobeira (o Llobera) i amb la “plaça” de Guillem Moliner.

Doc. 805 (1191, agost, 23). Establiment. Parròquia de Sant Andreu. Afrontacions de la “plaça”: via pública, cases de Martí, corredor, “places” del bisbe de Vic i de Roig de Montornès, cases de Maria de Castelló.

Evidentment, no són pas les úniques “places” de Lleida esmentades en documents fets aquests anys immediatament posteriors a la data de la conquesta comtal. Creiem que és molt interessant fer esment d’altres mencions de “places”, algunes de les quals encara més antigues, que trobem en altres fons documentals. A continuació, fem una llista amb les esmentades a la *Col·lecció diplomàtica*

de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200) i al *Diplomatari de Santa Maria de Poblet* (anys 960-1177).

Gardeny 44 (1152, octubre, 24). Establiment. El mestre del Temple Pietro della Rovere donà a Ponç Llobard una casa a la “plaça” que hi havia al costat de l'església de Sant Vicenç. Afrontacions: cases de Giribertó, cases d'Arnulf, cases de Ramon Arnau de Vilademuls i cases de Guillem Balb.³⁷⁴

Gardeny 66 (1156, maig, 26). Donació. Ramon Berenguer IV, Ermengol VII, Guillen Ramon (de Montcada) i Ramon de Pujalt donaren a Pere de Morlans una “plaça”, on construir un mas, situada al costat de la via de Gardeny (“unam placiam ad hedificare mansum, in villa Ylerde, in via que exiit ad Garden”). Afrontacions: el Segre, els banys, una via pública, terreny (*locale*) de Pere de Llobera (o Peire de Lobeira).³⁷⁵

Poblet 272 (1165, abril, 26). Venda. Sanç de València, la seva muller i llur fill vengueren, per quatre sous jaquesos, a Ramon Claviger una “plaça” a la paròquia de Sant Vicenç. Afrontava amb les cases de Guillem d'Osca, les cases de Berenguer de Boixadors, la “plaça” d'Arnau d'Oló i de Sanç de Saragossa i una via pública.³⁷⁶

Gardeny 158 (1166, desembre). Empenyorament. Arran d'un empenyorament a Arnau de Llobera (o de Lobeira) es feu esment d'un hort amb cases. L'hort amb cases afrontava a l'est amb la “plaça” que hi havia davant del celler del rei, al sud amb la séquia que anava als molins de Guillem Ramon de Montcada (i vers Alcarràs), a ponent amb el carrer d'Alí, corredor, i al nord amb el carrer de Gardeny (el carrer Major).³⁷⁷

Gardeny 202 (1169, agost, 8). Donació. El comte d'Urgell donà a Pere de Llobera (o Peire de Lobeira) una “plaça” situada sota el maell dels sarraïns i dels jueus de Lleida. Afrontacions: els banys, tàpia que cloïa els maells (“tapia que claudit mazellos”), séquia fins al riu Segre i la “plaça” situada davant del palau del rei.³⁷⁸

Gardeny 314 (1177, abril, 1). Venda. Les afrontacions d'una casa venuda a la costa de Sant Andreu eren: el carrer, les cases de Bernat, clergue, capellà de Guillem de Cervera, les cases de Ramon de Montcada i la “plaça” erma, que hom diu que també era de Ramon de Montcada.³⁷⁹

Gardeny 414 (1182, setembre, 11). Acord. Esment de dos obradors, amb una entrada que era davant de les cases que tenien Pere Hug de Cervera i Pere de Grassa, “in platea Ylerde”. Aquests obradors afrontaven amb les cases de Guillem de Favars, amb carrers i amb altres obradors.³⁸⁰

374. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 44, pàg. 135.

375. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 66, pàg. 160.

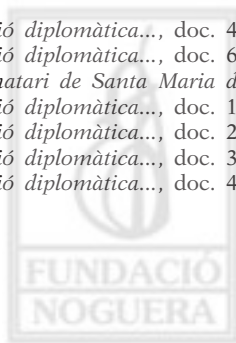
376. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 272, pàg. 215.

377. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 158, pàg. 275.

378. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 202, pàg. 325.

379. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 314, pàg. 463.

380. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 414, pàgs. 621-624.

Gardeny 421 (1182, novembre, 21). Venda. Pere de Cavallera vengué a Bernat i a Alda una “plaça”, a la parròquia de Sant Llorenç, per vint-i-quatre sous. Afrontava amb carrers, amb cases i amb la “plaça” de Santa Cristina.³⁸¹

Gardeny 568 (1191, març, 11). Venda. Gili de Giró vengué per tres sous una “plaça” de terra a la parròquia de Sant Gili de Lleida. Afrontava amb una altra “plaça” i amb vies públiques.³⁸²

Amb relació a aquest tema, com hem dit, cal assenyalar dos aspectes: en primer lloc, un aspecte urbanístic i, en segon lloc, un aspecte econòmic. Pel que fa a l'aspecte urbanístic, cal concloure que la urbanització que s'esdevingué en aquest moment posterior a la conquesta, bàsicament a la segona meitat del segle XII i potser l'inici del segle XIII, segurament va portar l'aparició d'un tipus d'habitatge amb unes característiques especials. Eren unes cases que tenien unes façanes estretes i que s'alçaven unes al costat de les altres, al llarg dels carrers, com podem veure encara ara al carrer Major de Lleida. Els documents 746-748 (de l'any 1188) aclareixen perfectament les mides d'aquestes façanes: dues brases i mitja, que corresponen a poc més de quatre metres.

Com hem dit, un altre aspecte que atreu la nostra atenció amb relació a aquestes “places” medievals és l'econòmic, els processos d'especulació que reflecteix llur existència. Flocel Sabaté assenyala que “la construcció és un dels negocis més dinàmics i rendibles de la Lleida de la segona meitat del segle [XII]”.³⁸³ En aquest negoci immobiliari hi participaven burgesos i també institucions eclesiàstiques. Es pot assenyalar la importància de l'especulació amb relació a les places i el fet que potser el 38% de les transaccions de domini directe a la ciutat —que s'han conservat— es poden relacionar amb les “places”.³⁸⁴ En la nostra documentació, trobem que hi havia moltes “places” tingudes per intermediaris entre el propietari —que podia ésser el bisbe— i els que construïen les cases en les diferents parcel·les, que, com hem dit, havien de tenir unes façanes de dues brases o de dues brases i mitja; és així, per exemple, en el cas de Ramon Lauraguel. L'any 1183 (doc. 662), hom recorda la “plazam quam tu, Ramon Lauragel, tenes per episcopum et per clericos Hylerdensis ecclesie”.

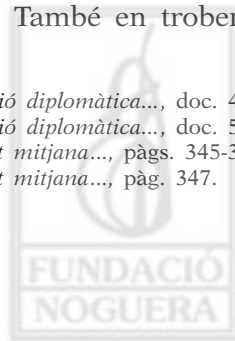
I no només trobem que es mencionen “places” per edificar en poblacions com Lleida. També en trobem, l'any 1184 (doc. 682),

381. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 421, pàg. 632.

382. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 568, pàg. 833.

383. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 345-346.

384. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 347.

a Estig, a la riba dreta del Cinca, on són cedides unes “places” (“plazdas tantas et tam bonas et in tam bono loco”), per compensar la cessió d’unes cases a tocar del castell. El terme *plaça*, amb aquest sentit d’espai per edificar, es va difondre tant que, fins i tot, el trobem esmentat amb relació a una “torre” del Segrià, com Alcanís. En un document de l’any 1191, hi hagué la donació als templers, en aquest lloc, de diverses “places”. Una de les “places” afrontava amb un braçal, amb una altra “plaça” (de Joan Roig) i amb dos horts. També s’esmenta la “plaçam” de Ferrer i de Guillem Ferrer, que limitava amb la “plaça” de Guillem d’Esdolomada, amb un hort, un carrer i amb unes cases. I, encara, la “plaçam” de Joan de Monesma, que era situada al costat d’un camí que duia a un hort i que era arran d’un braçal.³⁸⁵

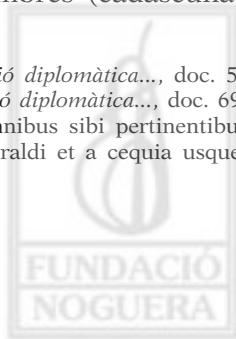
També cal assenyalar que, així mateix, hi havia “places” a Montsó. L’any 1186 (doc. 714), hi hagué la donació a Sant Vicenç de Roda d’una “plaça” (“illam plazam”), situada a la vila de Montsó, davant la porta principal de l’església de Santa Maria. Se n’esmenten les afrontacions: afrontava amb un carrer, amb les cases de Llorenç, de Pere d’Osca, de Martí Roi, de Joan de Barbastre, i amb el cementiri. I també hi havia “places”, per exemple, a Balaguer, com l’esmentada en un document de l’any 1156.³⁸⁶ Sigui com sigui, a la ciutat de Lleida, al segle XII, aquestes “places” o espais per repartir i urbanitzar l’espai urbà van tenir molta importància a les parròquies de Sant Joan i a les de Sant Andreu o de Sant Llorenç, encara que també n’hauríem pogut trobat en altres parròquies urbanes, com la de Sant Gili.

Les cases. Sobre el tema de les cases ja n’hem parlat una mica en l’apartat precedent. Tanmateix, convé de centrar l’atenció en alguns aspectes. En primer lloc, sobre la continuïtat o no de les construccions. En segon lloc, sobre les mides d’aquestes cases. En tercer lloc, sobre els materials amb els quals foren fetes.

Cal assenyalar d’entrada un aspecte que creiem que és important. Tot i que usualment hem mantingut la forma “cases” que trobem als documents, hem d’ésser conscients que gairebé sempre aquest plural feia referència a una casa, a un habitatge, que incloïa diverses cambres (cadascuna de les quals devia ésser

385. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 573, pàg. 839.

386. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 69, pàg. 163. Hi diu: “plateam que est in eadem civitate, cum omnibus sibi pertinentibus, que tenet a domo balneorum usque ad ortum Berengarii Geraldii et a cequia usque ad aquam Segre”.

una “casa”). Certament, com podem veure en alguns documents més tardans, el terme “casa” molt sovint tenia el significat de cambra o habitació.³⁸⁷

Cal pensar que algunes cases que existien abans de la conquesta s’aprofitaren; tanmateix, hom té la impressió que es feren molts habitatges nous. Encara que, potser, no sempre fou així; l’any 1161 (doc. 418), dotze anys després de la conquesta, es va vendre, per part de Pere de Subirats, per la notable quantitat de cinquanta-set morabatins, unes cases que havien estat d’Arnau Ponts i —abans de l’any 1149— d’Avin Foge, sarraí.³⁸⁸

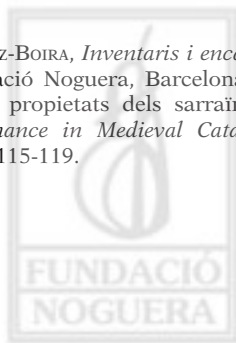
Molts habitatges devien ésser pobres. De vegades, es feia esment de les despeses de reformar l’habitatge o de l’obligació de mantenir els edificis. En un document, de l’any 1191 (doc. 812), de venda d’una casa, hom assenyalava que ja s’hi havien fet obres, les quals foren valorades en cent cinquanta sous, que era la meitat del preu d’aquest edifici. S’hi remarcava les millores, reparacions i altres despeses molt necessàries que s’hi havia hagut de fer (“melioramento et reparamento ipsarum domorum et in expensis multum eis necessariis”). Els venedors eren Arnau de Val-lebreira (devia ésser un occità), conjuntament amb els seus germans, i el comprador el sagristà, que ja tenia dues cases més al voltant de la que adquiria.

En un establiment una mica més tardà, de l’any 1192 (doc. 814), el bisbe va concedir a Bernat Vaca unes cases situades a la paròquia de Santa Magdalena, per tal que, al llarg de tres anys, les reconstruís i les millorés (“quod tu rehedifices et meliores eas bene et firmiter usque ad III annos”) i, a més a més, pagués trenta sous anuals. Aquest habitatge afrontava al davant amb un carrer públic i als altres tres costats amb les cases de Pere Gras, Ramon Meler i Bernat d’Alcover.

Pel que fa al tema de les obres de manteniment, encara que haguem de consultar el fons documental de Gardeny, és important de fer referència d’un document una mica més vell, de l’any 1171. Arnau de Moles va vendre a Arnau i Guerau, que eren germans, la meitat de les seves cases per cinquanta-set sous, amb la condició

387. J. BOLÒS i I. SÀNCHEZ-BOIRA, *Inventaris i encants conservats a l’Arxiu Capítular de Lleida (segles XIV-XVI)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2014.

388. Amb relació a les propietats dels sarraïns: Thomas W. BARTON, *Victory’s Shadow. Conquest and Governance in Medieval Catalonia*, Cornell University Press, Ithaca i Londres, 2019, pàgs. 115-119.

que les refessin plegats, el venedor i els compradors, i tinguessin les despeses a mitges.³⁸⁹

Potser trobem el cas més interessant en un document de l'any 1176 (doc. 571). El bisbe va donar en establiment a Vidal de Fustellà i a la seva muller un obrador situat a la parròquia de Sant Joan, però més enllà del portal de Corbins (“foras portam de Corbins”). Ho establí amb la condició que fessin al damunt de l'obrador un habitatge de tàpia i de fusta (“faciatis, super, bonam casam de bonas tapias et de bona fusta”). Fins i tot, s'acordà un termini de dos anys per fer-ho. A més, havien de lliurar cada any trenta sous. I, encara, quan morissin, tant l'obrador com les cases tornaven a les mans de l'Església. Aquest obrador afrontava amb un carrer, amb un altre obrador, que era al costat de les cases que Calvet tenia per la seu, i amb les cases de Bernat Raolf. Aquest document és molt notable per diversos aspectes. En primer lloc, pel fet que diu que hi havia obradors que només ocupaven una planta baixa; certament, no era pas un cas únic. És, però, sorprenent que després poguessin ésser ampliat a base de construir una casa al damunt. Una dada encara més interessant és que es digués que aquest habitatge havia d'ésser fet amb tàpia i amb una estructura de fusta. Certament, moltes cases modestes no devien ésser pas fetes amb pedres o carreus ans devien ésser construïdes d'aquesta manera.³⁹⁰

Al costat de les cases més usals, també hi havia habitatges més rics. De vegades podien rebre el nom d'estatge. L'any 1185 (doc. 683), es fa esment de l'estatge on vivia Berenguer de Boixadors (“ipsam meam staticam in qua modo stamus, veterem et novam”). Es menciona, així mateix, expressament, la porta més gran d'aquest edifici (“maiozem portam”).

Als documents de l'Arxiu Capitular, hi ha nombrosos establiments, però també es fa esment de vendes de cases a Lleida: un habitatge de la parròquia de Sant Joan es va vendre, l'any 1191 (doc. 794), per seixanta sous jaquesos. Aquest mateix any, una

389. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 221, pàgs. 349-350.

390. Encara que pertanyi a un altre fons documental, podem fer esment d'un document, de l'any 1165, relacionat amb unes cases que eren a Lleida, o potser en alguna altra població propera. Curiosament, s'especificava que el comprador d'un habitatge podia recolzar les bigues i les fustes de la seva casa en la paret de la casa del venedor, sense cap despesa (“ponite vestra fusta in nostra pariete de bastimento sine missione vestra”). R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Ager...*, doc. 388, pàg. 714.

casa a Lleida va ésser venuda per cinquanta sous de moneda jaquesa (doc. 813). En la majoria dels documents d'establiment o de venda es feia esment de les afrontacions dels habitatges. Així, per exemple, sabem que, l'any 1155 (doc. 398), unes cases, que eren establertes, eren situades a la costa que hi havia sota Santa Maria de Lleida i sabem que les tenia Guillem Ibilot per donació del comte Ermengol VI d'Urgell. Se n'assenyalaven les afrontacions: unes cases dels hospitalers, un carrer planer ("ipsa carrera plana") que anava fins davant de la porta de l'habitatge, les cases de Pere Toner, una via i el fossar que hi havia entre aquestes cases i l'església catedral de Santa Maria.

Amb relació a les "places", sovint, com hem vist en l'apartat precedent, es feia esment de les mides que havien de tenir les cases. Com va comentar Josep Lladonosa i, després, Flocel Sabaté, moltes vegades feien vuit brases de llarg per entre dues i quatre brases d'ample.³⁹¹

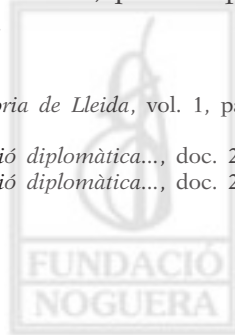
Només hem parlat de les cases de la ciutat de Lleida; també se'n construïen als pobles de l'entorn. L'any 1175, arran de la concessió d'un dot d'una filla, que vivia a Alcanís (al Segrià històric), fou lliurat un terreny on edificar-hi un habitatge ("locum ubi faciatis domos et staticum"). Aquesta parcel·la de terra era situada a prop de l'església de Sant Antoni i també a tocar d'una era.³⁹² Sense moure'ns d'aquesta contrada situada al nord de Lleida, sabem que, aquest mateix any, es feu esment d'"unam domum quod ibi est", a la "villa de Rivo Ovium"; Riudovelles era una de les "torres" que hauríem trobat al nord de Lleida, al Segrià templer.³⁹³

I, per acabar, cal assenyalar que, de vegades, també es feia esment de casals. Així, l'any 1180 (doc. 616), hi hagué l'establiment d'"unum casalem nostrum", situat a la parròquia de Sant Joan, a prop de la porta de Gardeny i del carrer que s'enfilava vers la Cuirassa dels jueus. Cal tenir present, com hem remarcat més amunt, que aquests casals, molt sovint, també eren terrenys, que, tot i que potser tenien alguna construcció, es podien edificar. Devien ésser, però, més petits que les "places". Com hem esmentat, l'any 1182 (doc. 653), hi hagué l'establiment, per part del bisbe, d'uns casals, situats a la Suda, per tal que s'hi construïssin cases ("ut faciatis ibi casas").

391. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 284-285; F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 346-348.

392. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 274, pàgs. 416-417.

393. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 286, pàg. 429.

Els hospitals, els malalts i els pobres. A la ciutat de Lleida, com en moltes altres ciutats, durant l'edat mitjana central, es van edificar diversos hospitals.³⁹⁴ Moltes vegades, sabem que existien gràcies als testaments conservats, en els quals els testadors feien deixes a diverses institucions eclesiàstiques i, també, a institucions que tenien un interès per a la col·lectivitat, com podien ésser els hospitals o els ponts. L'any 1187 (doc. 726), en el testament del mestre Radulf, trobem la deixa d'un llit a l'hospital de Pere Moliner ("hospitali Petri Molendinariii unum lectum bene munitum"). En un altre testament, fet l'any 1188 per Ramon Anglès (doc. 764), es va fer una deixa a aquest hospital de dos sous per a alimentar pobres ("ad hospitem Petri Moliner pro cibo pauperibus II solidos"); això ja ens permet de veure la diversitat de funcions que tenien aquests hospitals, que, com és prou conegut, no eren només destinats a guarir malalts. Adonem-nos que, en aquest mateix testament, hom fa una deixa de dos sous per als llebreros. Ben segur que feia referència als llebreros de Sant Llar (o Sant Llätzer), casa situada a la partida de Palau, al costat de la via de Barcelona; en parlarem més endavant.

Amb relació a aquest hospital de Pere Moliner, s'ha conservat un document molt interessant, de l'any 1179. Els templers donaren a Pere Moliner ("Petro Moliner") el terreny on hi havia l'hospital de malalts, edificat des d'una mica abans. El lloc era, tal com diu el document, fora els murs vells de la ciutat, prop dels obradors dels templers ("prope ipsos nostros obradors"). Les afrontacions eren amb el carrer Major i fins a la séquia d'Alcarràs i des del mur de la ciutat fins al camí que anava a la séquia.³⁹⁵ En un document de l'any 1185, amb relació a unes cases situades a la parròquia de Sant Llorenç, aquest hospital també és esmentat; en fer-se constar llurs afrontacions, s'hi diu: les cases de Guillem de Tordera, el mur de la ciutat, un carrer i l'hospital de Pere Moliner ("espital de Petro Molindinario").³⁹⁶

En un document de l'any 1163 (doc. 436), relacionat amb la parròquia de Santa Maria Magdalena, es feu també esment

394. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 281-284. Darrerament, s'ha publicat la notable aportació de Guillem ROCA CABAU, *Pobresa i hospitals a la Lleida baixmedieval*, Pagès editors i Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2020.

395. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 338, pàg. 496.

396. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 458, pàg. 682. Amb relació a aquest hospital, vegeu: G. ROCA CABAU, *Pobresa i hospitals...*, pàgs. 82-83 i 89.

d'un hospital ("ospital") que era situat al costat dels banys que hi havia en aquesta parròquia. Hi ha encara altres notícies. L'any 1170, Guerau de Jorba, Saurina i Guillem d'Alcarràs donaren dues parellades a Raimat per a l'hospital de Santa Maria Magdalena de Lleida, destinat al servei dels pobres.³⁹⁷ Aquest hospital és esmentat en diverses de les deixes que trobem als testaments de la fi del segle XIII i del segle XIII.

En la col·lecció diplomàtica, publiquem dos documents que fan referència a un hospital estretament relacionat amb la seu episcopal de Lleida. Ja n'hem parlat més amunt. L'any 1156 (doc. 403), set anys després de la conquesta de la ciutat, es va escriure un document segons el qual Nicolau ("Nicholaus"), que havia fundat un hospital situat a l'altra banda del pont de Lleida, en feia donació a la seu de Lleida.³⁹⁸ Nicolau s'obligava a jurar fidelitat de boca i mans al bisbe, com si fos el seu vassall. A més, encara es comprometia a lliurar el delme dels cereals i del vi, i a donar, cada any, una lliura de cera a la seu lleidatana. També es comprometia a no celebrar l'ofici diví sense el permís del bisbe. De la seva banda, el bisbe Guillem va concedir que s'hi edificqués un oratori, on poguessin anar-hi els pobres i els frares que vivien a l'hospital i també llurs famílies. Encara va accedir que s'hi instal·lessin dues campanes, d'unes cinquanta lliures de pes cadascuna, que, això sí, no podien tocar fins que no ho hagués fet la de la seu. També hi podia haver un cementiri, per als pobres, els frares i llurs famílies. Evidentment, però, aquest hospital no podia tenir els mateixos drets que tenien les parròquies.

Tanmateix, com ja hem comentat, l'any 1162 (doc. 431), sis anys més tard, aquest hospital per a pobres, edificat a la riba esquerra del Segre, per Nicolau i la seva muller Salerna, fou destruït arran d'una inundació provocada per una riuada del Segre.³⁹⁹ Després, tal com remarca el document, se'n van edificar un de nou, a la vila de Palau de l'Horta ("villa que dicitur Palatium"). Nicolau i Salerna van prometre novament fidelitat al bisbe i es donaren ells

397. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 304 i 306.

398. Esmentat per G. ROCA CABAU, *Pobresa i hospitals...*, pàg. 81.

399. Hi ha algunes altres notícies que remarquen la importància de les riuades, les inundacions i la destrucció de terres de conreu. Per exemple, l'any 1176, hom es planteja, en referència a una terra situada prop del Segre, "et si forte contingeret quod flumen Sicoris destruebat illum campum". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 297, pàg. 443.

mateixos a la seu de Santa Maria, juntament amb l'hospital.⁴⁰⁰ Per tot això, el bisbe i els canonges van acceptar l'esmentat Nicolau com a canonge i es comprometeren a alimentar-los i a vestir-los, dignament, a ell i a la seva dona, que, això sí, s'havien d'estar a l'hospital.⁴⁰¹

Amb relació al tema dels pobres i dels malalts, també cal fer esment de la "confratrie clericorum", que trobem que va rebre donacions en tres testaments d'aquesta col·lecció diplomàtica: el del canonge Pere Capellà, de l'any 1184 (doc. 679), el de Berenguer de Boixadors, de l'any 1185 (doc. 695), i el del mestre Radulf, de l'any 1188 (doc. 726). Pere Capellà deixà ordi, una capa, una garnatxa i una pellissa. Berenguer de Boixadors els lliurà una "plaça". El mestre Radulf donà també una capa i una garnatxa (per a dos capellans). Evidentment, aquesta confraria era destinada a socórrer els clergues que tinguessin necessitats, segurament vells o malalts.⁴⁰² D'altra banda, amb relació a la seu de Lleida, també caldria parlar de l'almoïna de la seu, que estudiem, però, en un altre capítol.

Les botigues. En principi, les "tendes" (o "tenes") eren unes botigues, uns establiments on es venia a la menuda. En podem esmentar dos exemples trets de la documentació conservada. L'any 1156 (doc. 401), el bisbe va establir a Renau una "tenda" situada a la parròquia de Sant Joan, a canvi del pagament del cens d'una lliura de cera. Devia ésser una construcció. Sabem que afrontava amb un carrer i segurament amb diversos habitatges, que eren de Bernat de Talarn, de Guillem Travers i de Guillem de Cartellac. En un altre document, de l'any 1191 (doc. 809), s'establí una "tenda" o botiga a la parròquia de Sant Joan, a canvi d'un cens anual de dotze diners. Afrontava amb les cases de Ramon de Fontanes, amb les cases de Pere Sicfre (el que rebia la botiga), amb una via pública (com hem assenyalat, gairebé mai es diu el nom del carrer) i amb el forn de Pere Aicard.

400. Vegeu també: G. ROCA CABAU, *Pobresa i hospitals...*, pàg. 81.

401. Vegeu: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 176-177. F. Sabaté creu que aquest hospital correspon al dels llebreros (*Alta edat mitjana...*, pàg. 305). Vegeu també: G. ROCA CABAU, *Pobresa i hospitals...*, pàg. 82. És cert que l'hospital de Nicolau i Salerna s'instal·là a Palau, però no sembla pas segur que un lloc concorregut com aquest pogués ésser, almenys en aquest moment, un hospital per a llebreros (que, d'altra banda, ja trobem esmentat en altres documents).

402. Amb relació a l'hospital dels clergues pobres, vegeu: G. ROCA CABAU, *Pobresa i hospitals...*, pàg. 83-85.

No són pas els únics exemples. Endinsem-nos un moment en el fons documental dels templers. L'any 1166, Ramon d'Aush (o d'Aux) establí a Ramon de Paolac (un altre occità; hi ha molts topònims semblants a Paulhac) “una nostra tenda” a la ciutat de Lleida, a canvi d'un cens d'onze sous.⁴⁰³ Afrontava amb un carrer; a la banda de baix limitava amb el carrer Major; també afrontava amb el maell i amb la “tenda” que ja era del mateix Ramon de Paolac. És interessant que s'hi digui que, guaitant cap amunt, cap al cel, hi havia el terra de la casa d'en Ramon d'Aush (“a parte celi, in nostra domo, in tecto sotira”). Aquesta vegada, la botiga era sota l'habitatge, com després es va generalitzar, segurament a mesura que s'urbanitzà tot l'espai urbà.

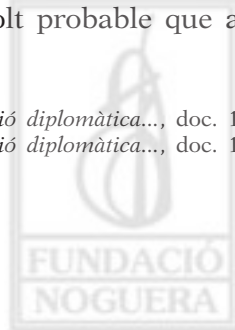
I, encara que calgui recórrer novament als documents dels templers de Gardeny, podem recordar la donació que feu el comte Ermengol VII d'Urgell al mestre de Gardeny d'uns drets sobre les botigues dels sarraïns (“exidas tendas de sarracenis”).⁴⁰⁴

Els obradors. Més endavant, en parlar de la societat, tractarem breument dels oficis. En els documents que publiquem, s'esmenta l'existència d'alguns obradors. Per desgràcia, molt sovint, és difícil de poder-los ubicar d'una manera precisa i, encara més, de saber quina feina feien les persones que hi treballaven. L'any 1154 (doc. 389), només cinc anys després de la conquesta, ja es fa esment d'uns obradors que eren d'un home anomenat Ramon Ramon (“operatoriis Raimundi Ramon”). El coneixem perquè un habitatge afrontava amb aquests obradors. Molt sovint, ens adonem que els obradors no eren situats sota l'espai habitat, dessota un habitatge; com en el cas de les “tendes”, usualment tenien un terreny propi. De fet, això ens porta a pensar que, en aquell moment, l'espai urbà encara no era poblat gaire densament.

Hi ha nombrosos altres esments d'obradors. L'any 1165 (doc. 453), el bisbe feu una donació vitalícia de dos obradors, situats a la parròquia de Santa Magdalena, al costat d'una “plaça”. El 1169 (doc. 489), s'esmentava un obrador que, com a referència, hom deia que era al costat de la casa de Bertran de Berga; unes altres afrontacions eren les propietats de Bernat d'Albi i de la seva muller —els donadors— i la carrera (o carrer) que entrava a la ciutat de Lleida. És molt probable que aquest obrador també fos

403. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 153, pàg. 269.

404. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 105, pàg. 212.

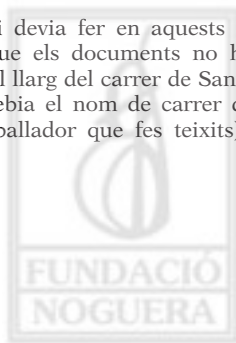
tingut per un menestral occità. Hi ha més dades. Aquest mateix any, hi hagué la venda d'un obrador per part de Ramon a Pere d'Almussara (doc. 495); el comprador devia provenir de la Ribagorça. L'obrador afrontava amb les cases de Peire Peitaví, una estrada, les cases de Deus-lo-salv, les de Benet Roi i les dels compradors.

L'any 1176 (doc. 571), s'acordà l'establiment d'un obrador, situat a la parròquia de Sant Joan, però fora del portal de Corbins (potser l'anomenada Portaferriça). Afrontava amb la via pública, que devia correspondre a la continuació del carrer Major, amb un altre obrador del bisbe, que era junt a les cases de Calvet, i amb les cases de Bernat Raolf. Recordem que ja hem comentat aquest document més amunt, atès que s'hi assenyalava que havien de fer al damunt de l'obrador un habitatge de tàpia i de fusta ("bonam casam de bonas tapias et de bona fusta"), abans de dos anys. Aquests mateixos edificis són esmentats en l'establiment fet l'any 1181 (doc. 638); en aquest cas, però, es parla de les cases d'Arnau Raolf.⁴⁰⁵

Encara hi ha altres documents en què es fa esment d'obradors. L'any 1177 (doc. 583), Berenguer de Boixadors va donar a la seva dona un casal, on hi havia quatre obradors; era situat a la parròquia de Sant Vicenç (aleshores de fet ja de Sant Joan). S'establí que no es podien construir habitatges tan alts que tapessin les finestres de la casa del donador. Aquest mateix any, hi hagué un establiment d'un obrador, també a la parròquia de Sant Joan, amb la condició que abans de tres anys el fessin de bell nou, tant la part superior com la inferior (doc. 585). Encara, l'any 1183 (doc. 669), Pere d'Almussara va vendre a Pere de Corbins un obrador situat a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, que afrontava amb un altre obrador, amb un carrer, amb les cases de Bonet Roig ("Boneti Rubei") i amb les cases de Pere, fill de Deus-lo-salv, que ja hem trobat esmentats al document 495 (una venda de l'any 1169).

Un altre exemple. L'any 1178 (doc. 593), es feia esment de l'obrador de Calvet de Santesteve i del d'Aleu de Cabreira (potser

405. No sabem què s'hi devia fer en aquests obradors. Cal tenir present que, en aquest segle XII, malgrat que els documents no ho diguin, es degueren instal·lar *bruneters* (que feien brunetes) al llarg del carrer de Santa Magdalena, el qual sabem que, als darrers segles medievals, rebia el nom de carrer de la Bruneteria (en un moment en què ja no hi vivia cap treballador que fes teixits). J. Bolòs, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 179-200.

també un occità). El 1183 (doc. 670), Joan Rainald i el seu germà Peironet —ben segur que dos occitans— vengueren un obrador a la parròquia de Sant Joan de la Plaça, que afrontava amb les cases de Guillem Travers, amb les cases de Nina de Talarn —una pallaresa— i amb un carrer públic. També trobem mencionats uns altres obradors als documents 725 i 737 (any 1187), situats en aquesta parròquia de Sant Joan. Assenyalem, així mateix, que al document 679, de l'any 1184, es feu esment d'una casa, situada a la parròquia de Sant Andreu, davant de la porta de la Suda, a fora de la muralla, que tenia uns obradors, uns trulls (“torculars”) i quatre dolls o recipients grans que servien per a contenir vi o oli (“dolia”).

Per acabar, l'any 1187 (doc. 733), Joan de Talarn i la seva germana Maria es van repartir uns obradors a la parròquia de Sant Joan: un obrador amb el soler fou per a en Joan i dos obradors, també amb llurs solers, per a la Maria. Com a afrontacions, s'esmentaven les cases de Peire Peitaví, de Guillem de Salàs (o potser Sales) i de Renald Mercer (potser amb l'ofici de mercer). Cal adonar-se que sembla que en molts d'aquests obradors no hi havia cap construcció al damunt (en aquest cas, hom afirma que ho tenen “de abisso usque in celum”).

Encara que no s'esmenti als documents que publiquem, és interessant d'assenyalar que, en un instrument de l'any 1192, es feu esment d'uns obradors que hi havia a l'assoc dels sarraïns (“operatoriis de azoc sarracenorum”), que sembla que també era a la parròquia de Sant Llorenç (com la Vila dels Sarraïns).⁴⁰⁶ Haurem de continuar estudiant aquest tema en la tercera part d'aquesta col·lecció diplomàtica.

Els cellers. Hem assenyalat la importància de les vinyes a l'entorn de la ciutat de Lleida. Sabem també que, als darrers segles medievals, en moltes cases hauríem trobat un celler soterrani.⁴⁰⁷ En aquest moment, a la segona meitat del segle XII, ja hi havia, per exemple, un celler a la parròquia de Sant Martí (docs. 696 i 771, anys 1185 i 1189). Era al costat d'unes cases que foren de Berenguer i de Ramon Tapiador (“in cellario nostro Sancti Mar-

406. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 385.

407. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 286-289; I. SÀNCHEZ-BOIRA i J. BOLÒS, “Les celliers de la ville de Lleida (Catalogne) aux XIVe-XVIe siècles”, a C. ALIX, L. GAUGAIN i A. SALAMAGNE (dirs.), *Caves et celliers dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires François-Rabelais, Tours, 2019, pàgs. 325-338.

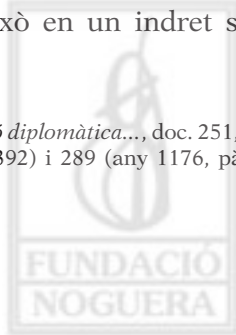
tini"). Certament, no era pas l'únic. De fet, segurament aquest mateix celler ja era esmentat en un document fet cap a l'any 1177 (doc. 591): "unam casam que se tenet cum nostro cellarario ex parte meridie". No sembla pas que el celler fos sota l'habitatge —com trobarem sovint més endavant—, ans sembla que també tenia un edifici propi, com hem vist que s'esdevenia amb moltes de les botigues i dels obradors.

Diverses notícies més. Sabem que Pere de Talladell, que fou precentor de la seu, tenia un celler, segurament situat a la Suda de la ciutat. En un document fet vers l'any 1182 (doc. 660), es feu esment del "cellario predicti Petri, in villa Ylerde". Certament, Pere de Talladell, tal com consta en l'inventari dels seus béns, tenia diverses vinyes al Segrià. Una mica més tard, l'any 1184 (doc. 672), tenim la notícia que el prior i obrer de la seu havia donat a Bernat de Caldes, prebost de Sant Joan de la Plaça, unes cases situades davant del celler ("cellarium") de Sant Joan, a la porta de Montagut (el portal de Boters). A la parròquia de Sant Joan, també hi havia un celler. L'any 1186 (doc. 718), es feu esment de l'existència d'un celler que era de l'Almoina de la seu ("cellario de Helemosina"), situat dins els límits d'aquesta parròquia de Sant Joan.

D'altra banda, els frares templers tenien un celler al costat de la vila dels sarraïns ("iusta villam serrazenorum, versus Garden, in civitate Ylerde"). Una casa, establerta l'any 1174, afrontava amb un cortal dels templers, amb la porta d'aquest celler, amb unes cases, amb la muralla ("de retro, in muro") i amb la via pública.⁴⁰⁸

I, segurament, hi havia cellers arreu. És ben sorprenent la notícia esmentada en una butlla papal, que fou escrita vers l'any 1179 (doc. 604). Sobta de saber, per un escrit del papa Alexandre III, que uns lleidatans havien anat fins a Mont-roig del Camp (Baix Camp), on havien begut vi d'un celler que era del monestir de Poblet, havien abocat per terra el que quedava —que no s'havien begut— i, al final, havien calat foc a l'edifici. Les despeses pujaven fins a uns tres mil sous. Sobretot ens hem de qüestionar sobre quin motiu els va portar a actuar d'aquesta manera tan brutal. Certament, havien d'estar molt enfadats amb els monjos de Poblet per fer tot això en un indret situat a uns vuitanta quilòmetres de distància.

408. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 251, pàg. 388. Vegeu també: docs. 252, 253, 254 (any 1174, pàgs. 389-392) i 289 (any 1176, pàg. 432) i doc. 341 ("ad Ruphea", any 1179, pàg. 501).

Els corrals. En una ciutat medieval calia que hi hagués moltes coses, a part de cases i de carrers. Hem vist els llocs de treball o obradors. També farem esment —més avall— dels calciners i les adoberies, on hom treballava les pells. Hi havia encara els cellers on es guardava el vi i els forns on es podia coure el pa (i d'altres aliments). Més endavant parlarem del maell i la carnisseria. La plana de Lleida era una terra agrícola. Tanmateix, també hi tenia molta importància el bestiar. Hem parlat de les cabaneres o camins de bestiar. Sabem que zones com el Sas, la Sardera, part de la plana del Mascançà o, fins i tot, termes poc irrigats propers a Lleida, com les Torres de Sanui (partida que no trobem documentada encara en aquesta època), eren terres on hi pasturaven els ramats. Atesa la importància que tenia la ramaderia i els productes que s'obtenien del bestiar en l'economia de moltes de les famílies que vivien a la ciutat, és molt normal que hi haguessin corrals on tancar els animals.⁴⁰⁹ Cal pensar, d'altra banda, que en molts dels obradors que hi havia, per exemple, a les parròquies de Sant Joan o de Santa Magdalena, ben segur que s'hi teixia llana o es treballaven les pells. De fet, com veurem més endavant, amb relació a aquests decennis ja hi ha documentats diversos sabaters.

L'any 1189 (doc. 767), Ramon de Montcada va cedir a Arnalda, viuda de Bernat de Cladells, un corral amb unes cases; tot era al davant de l'habitatge de l'esmentada Arnalda (“illud corrallum cum omnibus pertinentiis suis et cum domibus que ibi facte et hedificate sunt”). Aquests corrals i aquests habitatges afrontaven amb un carrer que baixava de l'església de Sant Andreu cap al centre de la ciutat. Hi havia corrals a l'entrada de Lleida, però també al bell mig de la ciutat, entre les cases i els carrers urbans (almenys d'alguns barris o veïnats).

Uns anys més tard, el 1191 (doc. 799), Guillem de Llimiana i la seva dona van comprar un corral a la parròquia de Santa Maria Magdalena, per vint-i-cinc sous jaquesos. Afrontava amb l'adoberia de Duran de Pena (“tanaria Durandi de Pena”), amb el mur de la ciutat, amb les cases dels compradors i amb un camí que duia fins al Segre. Certament, cal relacionar aquest corral amb el treball d'assaonar o d'adobar les pells, que hom feia al costat del lloc on hi havia aquesta construcció.

409. Amb relació al pes de la ramaderia: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 331.

També n'hi havia a la parròquia de Sant Llorenç. L'any 1178, Pere d'Alvèrnia (o d'Alverna) i el seu germà van vendre als templers unes cases en aquesta parròquia "cum corrale", amb llur corral. Una de les afrontacions d'aquestes construccions era el mur de la ciutat; també eren al costat d'una via i d'uns casals, segurament terrenys on hom hi podia edificar.⁴¹⁰ N'hauríem trobat, així mateix, a la parròquia de Sant Martí: "domum cum suo corrali" (doc. 788, any 1190). I n'hi havia a la parròquia de Sant Gili: l'any 1180 (doc. 615), fou venut un corral ("unum corralium"), situat en aquesta parròquia, per cinc sous. Algunes de les afrontacions eren uns habitatges ("domibus Poncii de Vernet").

Calciners i adoberies. A la ciutat de Lleida, després de la conquesta, el treball de la pell i del cuir va assolir una importància molt notable. Hom ha assenyalat que el 35% dels treballadors de la pell eren sabaters, el 20% eren aluders, el 15% eren pellissers i el 10% restant eren corretgers.⁴¹¹ Com s'ha estudiat, el procés del treball de les pells era llarg i entretingut. Primerament, havien de passar pels calciners, on les pells eren amarades amb calç o cendra vegetal al llarg de força mesos i, després, eren colgades per exemple amb excrements d'animals per a llevar-ne la calç. Tot seguit, en l'adoberia, eren tractades amb certs líquids encara al llarg d'uns mesos i, finalment, eren esteses, per tal que s'eixuguessin. Després de la feina dels adobers, venia la feina dels assaonadors, que havien de tractar amb sèu la pell, per tal de fer-la més flexible, més blanca i més polida.⁴¹² L'any 2010, es va publicar un acurat estudi sobre les excavacions arqueològiques que foren fetes a les adoberies que s'havien descobert al costat del carrer del Carme de Lleida, entre el carrer de Blanquers i la rambla de Ferran.⁴¹³

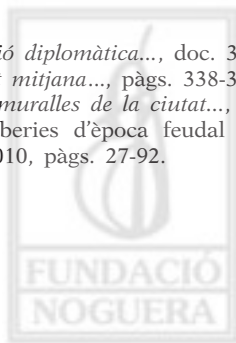
Als documents conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida, escrits fins a l'any 1192, ja trobem alguns esments de calciners i d'adoberies, que són un bon reflex de la importància que tenia aquesta activitat a la ciutat de Lleida. L'any 1176 (doc. 572), Bernat de Montanyana i la seva muller empenyoraren unes cases i uns calciners ("domos cum calcineriis"), que eren fora les muralles,

410. R. SAROBE, *Collecció diplomàtica...*, doc. 326, pàg. 477.

411. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 338-339.

412. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 97-99.

413. X. PAYÀ, "Les adoberies d'època feudal a la ciutat de Lleida", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 20, 2010, pàgs. 27-92.

davant l'hort de Bernat d'Àger.⁴¹⁴ Aquestes cases afrontaven amb un carrer, amb el mur de la ciutat, amb una altra casa d'ells i de Bonhom, i amb les cases del sabater Nicolau. S'assenyalava que el lloguer era de trenta sous l'any. Feu de fiador Pere Roig, un altre sabater.

En alguns altres documents també es fa esment de calciners. L'any 1185 (doc. 693), es va vendre un cens de sis diners que gravava unes cases i uns calciners situats en un extrem de la "plaça" del Pardinal ("domibus et calcineriis, que sunt in capite predictae platee; ipsa plaça que dicitur Pardinal"), situada a la parròquia de Sant Joan, segurament a l'extrem septentrional del seu terme.

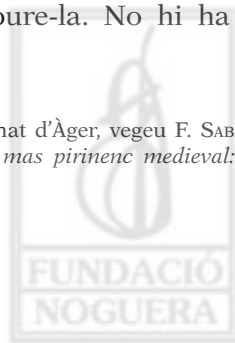
Cinc anys més tard, el 1190 (doc. 792), hi hagué l'establiment d'un calciner i d'una adoberia ("unum nostrum calcinarium et unam taneriam"). Eren a la parròquia de Santa Magdalena. En primer lloc, hom menciona les afrontacions del calciner: amb el riu Segre, amb el mur de la ciutat, amb el calciner de Guillem, corretger, i amb l'honor de Ramon Pere de Sanaüja. A continuació, s'afirmava que l'adoberia ("taneria") era en un corral; afrontava amb un pou, amb el mur, amb l'honor de Pere sa Sala i amb el corral de Ramondí.

Encara hi ha algunes altres notícies sobre la indústria de la pell, de vegades indirectes. Arran de la venda, l'any 1191 (doc. 799), d'un corral a la parròquia de Santa Maria Magdalena, hom assenyalava que afrontava amb el camí que duia fins al Segre i amb l'adoberia ("tanaria") de Duran de Pena. O bé, al document 769 (any 1189), Ramon Pere de Sanaüja i un adobador de pells, anomenat Bertran ("Bertrando adobador"), van comprar el domini útil d'uns casals, situats també al Pardinal, a la parròquia de Sant Joan.

Forns. Generalment, les cases urbanes no tenien pas un forn, com s'esdevenia als masos del món rural, sobretot allà on hi havia un poblament dispers.⁴¹⁵ En principi, cal pensar que hi devia haver almenys un forn per cada parròquia. En aquests forns es coïen els productes portats des de cada habitatge. La gent usualment tenia una pastera a casa seva, on pastava la farina, i després duia la massa al forn per a coure-la. No hi ha gaires notícies sobre els

414. Amb relació a Bernat d'Àger, vegeu F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 357.

415. J. BOLÒS (ed.), *Un mas pirinenc medieval: Vilosiu B...*, pàgs. 54-57.

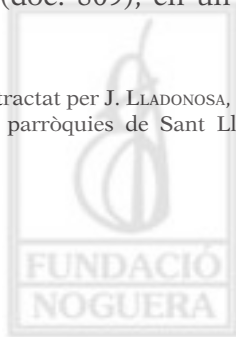

forns a la ciutat de Lleida a la segona meitat del segle XII, però sí que en sabem alguna cosa.⁴¹⁶

L'any 1155 (doc. 400), sabem que un habitatge afrontava amb un forn anomenat de Santa Maria ("prope furnum Sancte Marie"). Era en un lloc cèntric, atès que abans hi havia hagut una mesquita. És possible que fos a la Suda, dins la parròquia de Santa Maria, però també podia ésser, per exemple, on es construïren les esglésies de Sant Esteve o de Sant Vicenç (a la futura parròquia de Sant Joan). Amb relació al període estudiat, hi ha un forn que és mencionat diverses vegades: el forn de Sant Andreu. L'any 1160 (doc. 414), són esmentades unes cases "prope furnum Sancti Andree"; l'habitatge afrontava amb la muralla de la Suda. Amb relació a aquest forn, encara és més interessant el document 494, de l'any 1169, segons el qual hi hagué l'establiment d'aquest forn, que sabem que era situat davant la porta de l'església de Sant Andreu ("furnum Sancti Andree quod est ante fores ipsius ecclesie"). De fet, fou el capellà de l'església de Sant Andreu qui establí el forn a Berenguer de Boixadors. L'havia de mantenir i de fer funcionar, i havia de pagar un cens anual de dos morabatins. Aquest membre de la família Boixadors evidentment el degué establir a una tercera persona, per tal de guanyar-hi diners. L'any 1173 (doc. 540), tornem a trobar esmentat aquest forn. Una casa, que fou venuda precisament a aquest Berenguer de Boixadors, afrontava amb la casa del forn ("domum furni") i amb el mur (o muralla de la ciutat). Curiosament, s'assenyalava que Berenguer de Boixadors comprà aquesta casa perquè, en morir ell, fos del forn de Sant Andreu. Sembla que hi havia un lligam, en aquest cas i en aquest moment, entre el forn i l'església de Sant Andreu i, alhora, fa l'efecte com si el forn de l'església fos una institució amb capacitat de disposar de béns (d'una manera semblant a allò que s'esdevenia amb el pont).

L'any 1178 (doc. 593), Calvet de Sant Esteve i la seva muller vengueren un forn i el seu casal, situats a la parròquia de Sant Llorenç, també, curiosament, a Berenguer de Boixadors. Diguem, per acabar, que, l'any 1191 (doc. 809), en un establiment d'una botiga

416. Aquest tema ja fou tractat per J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 271. Hi esmentava els forns de les parròquies de Sant Llorenç, de Sant Andreu, de Sant Joan i de Santa Magdalena.

situada a la parròquia de Sant Joan, hom fa esment del forn de Pere Aicard (“furnum Petri Aicardi”). En un document una mica més vell, de l’any 1184, es mencionava un forn a Lleida (“furno ex filiis que sunt Petri Cardi”); no s’hi diu la parròquia, però cal suposar que era aquest forn de Pere Aicard.⁴¹⁷ I cal tenir present que ben segur que també hi havia forns en altres parròquies, com la de Santa Magdalena o la de Sant Martí.⁴¹⁸ D’altra banda, en alguna d’aquestes parròquies, ben segur que també hi havia forns de terrissa, molt sovint en mans de sarraïns.

El maell i la carnisseria. Al llarg de tota la baixa edat mitjana, a la ciutat de Lleida, com en totes les ciutats, hi havia un escorxadador o maell i una carnisseria. D’acord amb els estudis fets fins ara, la ubicació dels edificis on es feien aquestes activitats va variar al llarg dels segles. En dos documents de la segona meitat del segle XII, es feu esment del maell de la ciutat. L’any 1171 (doc. 518), s’esmentava un terreny on edificar-hi cases, situat als Pardinals, prop del maell, entre el carrer Major (“carrera de Villa”) i el Segre; una de les afrontacions era cap al maell (“tendit ad maçel”) i a l’indret on, segurament en època islàmica, hi havia uns banys.⁴¹⁹ Aquest maell, a parer de Josep Lladonosa, era situat al carrer Major, entre la catedral nova i el carrer de Cavallers (o del Romeu).⁴²⁰ Un any més tard, el 1172, Guillem de Llobera (o de Lobeira) va comprar, per seixanta-cinc morabatins, unes cases a la ciutat de Lleida, “in mazel Ilerde”, al maell o escorxadador. Eren al costat de la torre de Guerau de Jorba; també afrontaven amb el mur de la ciutat, amb un carrer, amb el Segre i amb la casa de Ramon de Vilaplana.⁴²¹

Una cosa era el maell i una altra la carnisseria. L’any 1174 (doc. 551), una dona que se n’anava segurament a Terra Santa va empenyorar unes cases que eren a la Carnisseria (“domos de

417. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 456, pàg. 679. L’any 1189, també trobem: “furno que fuit de Petro Aichardi”. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 536, pàg. 788.

418. De fet, així ho trobem als segles XIV i XV. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 82-83 i lám. 14; Sabaté assegura que també n’hi havia a les parròquies de Sant Pau (al Mercadal) i de Sant Gili. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 336, 373-374.

419. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 282.

420. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 2, pàg. 56. Vegeu també: J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 84 i 231.

421. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 229, pàgs. 361-362. Vegeu també: J. BOLÒS i J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira...*, fig. 3, pàg. 32.

Carnaceria”), que després foren cedides en establiment.⁴²² Aquestes cases afrontaven amb les cases de Vidal d’Oleró, amb les d’Arnau Marquès, amb el mur o muralla de la ciutat i amb el carrer del Maell (“in carrera de Maçel”). En aquest moment, el maell i la carnisseria eren a prop l’un de l’altra.

Hi ha un altre document que ens porta a pensar en una altra ubicació. Al document 580, fet segurament força abans de l’any 1176, es feia esment d’unes cases situades més enllà del portal de Corbins (“extra portam de Corbins”). Una d’aquestes cases afrontava amb les cases de la Carnisseria (“casis de Carnisaria”) i amb els Pardinals de Santa Maria (“Pardinalis Sancte Marie”). Això ens duu a creure en una ubicació propera a la parròquia de Santa Magdalena. Certament, hi havia d’haver dues carnisseries, potser una de nova i una altra de vella.

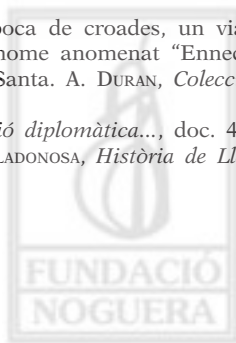
Ho diem així perquè, l’any 1182, hi hagué la donació d’un obrador a la Carnisseria Vella: “unum operatorium quod est in Carnizeria Vetula”. Aquest obrador afrontava amb les cases de Ramon de Fontanes, les cases de Deudé (segurament de Lobeira) i amb les cases dels fills de Salvador.⁴²³ Per tant, aquesta Carnisseria Vella era la que hi havia prop del maell o escorxador. L’any 1185 (doc. 693), es tornà a fer esment de la Carnisseria Vella. Ramon de Montcada va vendre al bisbe de Lleida drets a la “plaça” anomenada del Pardinal. Aquest espai per edificar s’estenia des de les cases de Poblet fins a les de Jordà Carnisser (o carnisser), fins a la “Carneceriam Vetulam”, el carrer que passava pel costat de la “plaça”, i fins al riu Segre.⁴²⁴

També és interessant un altre document que comentarem en parlar de l’Areny de la ciutat de Lleida (doc. 782, any 1190), en què un carnisser (“carnicer”) anomenat Pere de Claravalls va establir una sort de terra a un home anomenat Terrè, que també era carnisser. A més, una de les afrontacions d’aquesta terra era el terreny del carnisser que rebia el nom de Ninot (“Ninot carnicer”). A Lleida, a la segona meitat del segle XII, hi havia diversos carnisseres.

422. Fer, en aquesta època de croades, un viatge a Jerusalem era usual. Per exemple, vers l’any 1176, un home anomenat “Enneco”, que vivia a Osca, també va emprendre un viatge a Terra Santa. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 324, pàg. 321.

423. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 406, pàg. 614.

424. Vegeu també: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 272.

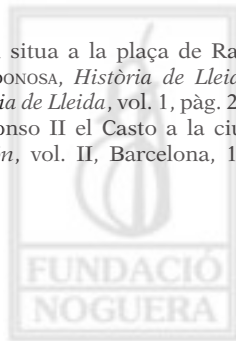
El mercadal. En moltes viles i ciutats, l'existència d'un mercat setmanal va tenir un paper important, d'una manera especial amb relació a l'activitat econòmica de llurs habitants, menestrals o mercaders. També va forçar la necessitat de trobar un espai on celebrar aquesta activitat mercantil, fet que sovint va transformar l'urbanisme urbà, sobretot si es podia organitzar de bell nou. Trobem un cas molt evident d'això a Balaguer, ciutat conquerida pel comte d'Urgell, l'any 1105. A l'edat mitjana podem considerar que hi hagué —potser en diferents moments— tres nuclis a Balaguer: el Pla d'Almatà, el barri del carrer del Torrent, amb l'església de Sant Salvador, i la vilanova organitzada al voltant de la plaça del Mercadal. Després de la conquesta comtal, el primer s'abandonà, el segon es va cristianitzar i el tercer va néixer i va passar a tenir un paper central dins la població. A Lleida, molt poc després de la conquesta de l'any 1149, d'una manera semblant, es va crear un mercadal fora de les muralles, al nord de la ciutat; era un espai ampli, dedicat a celebrar-hi el mercat. Al voltant d'aquest mercadal, que devia ésser situat vers on ara hi ha l'estació de ferrocarrils, es van començar a edificar cases.⁴²⁵

Aquest mercadal restà delimitat en un privilegi d'Alfons I, concedit ben segur abans de l'any 1168. El mercat s'havia de celebrar el dijous. Segons les afrontacions limitava amb el camí que venia de la porta de Corbins, passant per l'Areny; també amb un hort i amb "illam staticam", amb la casa o estatge dels hospitalers (després anomenada Casa Antiga), amb uns horts i amb uns camins que anaven vers el Noguera.⁴²⁶

L'any 1154 (doc. 390), Bernat de Talarn havia de rebre en establiment un casal situat a la Vilanova, prop del porta de Corbins ("Villanova, ad portam de Corbins"). Cal pensar que aquesta vilanova era vers el Mercadal, potser al voltant de la plaça on se celebrava el mercat. Aquest casal afrontava amb les cases de Guillem Hug i Ramon Hug, amb dues vies i amb les cases tingudes per Ponç Pelat. Per algun motiu, aquest establiment no es va poder dur a terme. Aquesta vilanova devia ésser enmig de terres conreades i segurament encara no era closa rere unes muralles.

425. Josep Lladonosa el situa a la plaça de Ramon Berenguer IV, on ara hi ha l'estació del ferrocarril. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 174.

426. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 273. També C. PÉREZ, "Comentarios a los privilegios dados por Alfonso II el Casto a la ciudad de Lérida", *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. II, Barcelona, 1962, pàg. 253.

Aquest mateix any 1154 (doc. 394), hi hagué la donació d'un camp situat a la ciutat de Lleida, prop del Mercadal ("in civitate Ylerda, prope ipso Mercatalle"). En un document de l'any 1191 (doc. 798), es feia esment d'una casa i un hort, situats entre el Mercadal i l'hort dels hospitalers de la comanda que, com hem dit, després fou anomenada de la Casa Antiga. Aquest document ens permet de veure com era l'organització d'aquest espai, distribuït en cases, sovint amb llurs respectius horts. Aquesta casa venuda per Almidzana i el seu fill, Bartomeu de Prats, afrontava amb la casa (o cases) i l'hort d'Arnau de Calaf i amb la casa i l'hort de Mir Ramon Ramon, a part d'afrontar amb el Mercadal i amb l'hort de l'Hospital de Jerusalem. I, encara, hi ha alguns altres documents que fan esment d'aquest veïnat de Lleida, situat tan a prop de la comanda hospitalera. L'any 1166, hom parlava de "Petrus Vidalli de Marcadallo Ylerde", que tenia un molinar ("nostrum molnar") a Pardinyes, amb les seves moles.⁴²⁷ D'altra banda, com hem dit, en aquest Mercadal es va construir una església dedicada a sant Pau ("Sancti Pauli", doc. 477; "Sanctum Paulum de Mercatallo", doc. 704). Fou una de les parròquies de Lleida.

Esmentem, per acabar, un acord signat entre el bisbe Berenguer i Ramona, amb relació a un camí que hi havia al costat d'una vinya i d'un hort, situats al Mercadal (doc. 691). El bisbe feu cloure la vinya i concedí a Ramona la meitat de la via; per això, el límit deixà de passar pel camí i ho feu per dins de l'hort. S'acordà, també, que havien de construir a mitges la paret de tàpia que calia fer al costat de la vinya i de l'hort.

Els banys. En el moment de la conquesta, l'any 1149, els que ocuparen Lleida van descobrir que hi havia banys en diversos llocs de la ciutat.⁴²⁸ Encara, l'any 1171 (doc. 518), arran d'un contracte d'establiment, s'esmentava un indret on, segurament en època islàmica, hi havia uns banys; Ramon de Montcada diu "in loco nostro que iam fuerunt balnei". Hi havia, al costat, una "plaça" per edificar, que era prop del maell, entre el carrer Major i el Segre. Més tard, en un document de l'any 1188, el comte Ermengol VIII

427. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 294, pàg. 228.

428. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 282. Amb relació als banys de Lleida, fa esment dels banys del Rei, situats sota el "Palatium Regis", davant del Romeu, vora el portal de Gardeny i prop del maell dels sarraïns i dels jueus. Segons ell, també hi havia uns banys al Pardinal i uns altres a Santa Magdalena. Els del Pardinal eren en mans dels Montcada (pàg. 283). No sabem, però, si aquests del Pardinal eren els mateixos que els que hi havia a tocar de la porta de Gardeny.

cedí a Pere de Bellví els rèdits que obtenia, per donació del rei, amb relació als banys de Lleida (“in illis balneis Ilerde”), que eren a prop de la Vila dels Sarraïns.⁴²⁹ En un document escrit l’any 1163 (doc. 436), relacionat amb la parròquia de Santa Maria Magdalena de Lleida, també es feia esment de l’existència d’uns banys (“bans”), que eren al costat de diverses cases i, així mateix, molt a prop d’un hospital.

Cal remarcar que també sabem que hi havia uns banys per exemple a Montsó. En un document de l’any 1160 (doc. 415), un acord entre el bisbe de Lleida (i de Roda) i els templers, es feu esment d’uns banys. Hom mencionava uns farraginals que s’estenien des del bany (“a balneo”) fins a un carrer (“ad carreram”) i des d’uns obradors fins al riu de la Sosa.

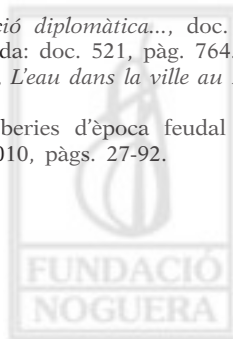
Els pous. El proveïment d’aigua era un dels grans problemes de les ciutats. Hi podia haver basses, fonts o pous i, fins i tot, de vegades es feren mines.⁴³⁰ En la documentació dels darrers segles medievals, molt més abundosa i detallada, es fa esment d’alguna bassa (per exemple a la Suda) i d’algun pou. En conjunt, però, hi ha poca informació. En els documents del període que ara estudiem, les dades encara són més minses. Tanmateix, en un instrument de l’any 1190 (doc. 792), es feia esment d’una adoberia (“unam taneriam”), on es devien assaonar les pells, situada en un corral, que afrontava amb un pou (“in puteo”) i amb el mur de la ciutat (a la banda de Santa Magdalena). Malgrat que s’esmenti aquest pou situat al costat d’una adoberia, per entendre el funcionament d’aquestes adoberies medievals és fonamental conèixer les excavacions que s’han fet a les que hi havia entre el carrer de Blanquers i la rambla de Ferran, que han permès de descobrir unes mines que per sota terra duïen fins a unes deus d’aigua situades més a prop del vessant del turó de la Seu.⁴³¹

El pont. A l’edat mitjana, es valorava molt la importància dels ponts. Com veiem en aquesta documentació i com descobrim en molts altres fons documentals, sovint, als testaments, hi havia donacions destinades a la construcció o a la conservació d’un pont,

429. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 519, pàg. 762. Vegeu també la donació de Ramon de Montcada: doc. 521, pàg. 764.

430. Vegeu: J.-P. LEGUAY, *L'eau dans la ville au Moyen Âge*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2002.

431. X. PAYÀ, “Les adoberies d’època feudal a la ciutat de Lleida”, *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 20, 2010, pàgs. 27-92.

d'una manera semblant al que trobem amb les deixes dedicades, per exemple, a la construcció d'una església.⁴³² En el cas de la ciutat de Lleida, cal assenyalar dos aspectes. D'una banda, el fet que es fessin donacions en testaments per al pont sobre el Segre, com va fer, l'any 1185, Ermessenda Tolosana (“dimitto ponti Ylerde III solidos”; doc. 704), on demostrava la importància que tenia el pont per a la ciutat de Lleida. L'any 1188 (doc. 764), Ramon Anglès també feu una donació de cinc sous per a aquest pont lleidatà. El pont sobre el Segre era fonamental per comunicar les dues ribes del riu, la ciutat i la partida de Fontanet i la Vilanova, i per fer possible, d'una manera fàcil, les relacions amb totes les terres de l'antic Mascançà (ara la plana d'Urgell), la Segarra i Barcelona.

D'altra banda, crida l'atenció l'existència d'una institució encarregada del manteniment del pont. De fet, sembla que, des d'almenys l'any 1174, ja existia una confraria del pont.⁴³³ L'any 1185 (doc. 708), per exemple, es va reconèixer el pont com a institució, que fins i tot tenia un batlle (“dando censu et iura ponti et baiulis suis”). En aquest document, de fet, s'esmentava la cessió d'unes terres i uns drets que el rei —Alfons I de Catalunya-Aragó— i també altres senyors de Lleida havien fet al pont. L'any 1186 (doc. 710), es tornà a fer esment que hi havia un batlle encarregat del pont (“baiulo pontis Ylerde”), que tenia propietats, que, com hem dit, li permetien de cobrar censos; per exemple, en aquest cas, sabem que rebia cinc sous, anualment, per una “plaça” situada a la parròquia de Sant Andreu. L'any 1189 (doc. 776), s'establí que el procurador del pont de Lleida (“procuratori pontis Ylerde”) havia de rebre, arran d'un contracte d'establiment, dos sous i mig, el dia de Tots Sants.

Podem cloure aquest apartat sortint un moment del marc cronològic d'aquest llibre. Hi ha un document de l'any 1210, que feu escriure Pere I de Catalunya i Aragó, en què es prohibia que es construïssin edificis ni sobre el pont de Lleida ni en qualsevol indret de l'Areny. L'Areny era l'espai on hi havia els terrenys (“placiae”)

432. J. BOLÒS, “Notícia sobre alguns testaments del segle XIII conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida”, a *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, Ajuntament de Lleida - Estudi General de Lleida - Universitat de Barcelona, Lleida, 1991, pàgs. 63-67.

433. R. GRAS DE ESTEVA, *La Paeria de Lérida. Organización municipal (1149-1707)*, Sol i Benet, Lleida, 1909 (amb una traducció al català, de l'any 1988: *La Paeria de Lleida*, doc. 1, pàg. 135); F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 364; J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 274. Vegeu també: E. MUT, *La vida econòmica en Lérida de 1150 a 1500*, pàgs. 107-110.

per on corria el Segre davant la ciutat. També es prohibia de plantar-hi vinyes, horts, arbres o de fer-hi parets, tant si eren de pedra, com de fusta o de tàpia (“terrae”); com veurem tot seguit, això no vol dir que no pogués haver-hi conreus. D'altra banda, en aquest document, el monarca també insistia que donava l'Areny a la ciutat i al poble de Lleida.⁴³⁴

L'Areny. L'Areny del riu Segre era un espai en gran part conreat. Era així, tot i que, de tant en tant, aquest espai proper al riu devia restar inundat, negat arran d'una riuada. L'any 1185 (doc. 708), per exemple, Peiró, que era escuder, va vendre a Bernat d'Avinyó —tots devien ésser occitans— una fanecada de terra per vint sous, situada “in Arenio”. Per gaudir del domini útil d'aquesta terra s'havia de pagar, per Sant Joan, dotze diners al batlle del pont de Lleida. I no era pas una terra isolada, atès que afrontava amb la terra de Pere d'Ais, amb la terra de Pere de Cas, amb la d'Arnau de Juneda i amb la de Bernat d'Avinyó.

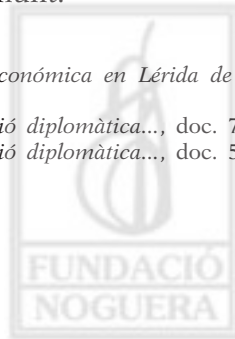
Uns anys més tard, el 1190 (doc. 782), un carnisser va establir a un altre carnisser una sort de terra (“sortem terre”) situada a l'Areny (“in Arenio Ylerde”), a canvi de rebre un cens de tres sous i deu diners. Curiosament, aquesta sort de terra afrontava amb la terra d'un altre carnisser, anomenat Ninot, amb una carrera (de fet un camí), amb la terra de Guillem Molariges i amb la riba de Fontanet. Podem assenyalar, doncs, dues coses. En primer lloc, que, en aquest cas, aquesta terra era a la riba esquerra del riu. En segon lloc, que aquesta terra havia estat repartida a sort en algun moment no gaire llunyà. De fet, com hem vist, l'any 1162 (doc. 431), hi va haver una riuada que fins i tot es va emportar un hospital, que devia ésser situat segurament força més lluny del curs del riu que no pas aquestes terres de l'Areny.

Cal assenyalar també que hi ha notícies sobre l'Areny del Segre encara més antigues. Per exemple, l'any 1156, els templers van comprar dues peces de vinya “in Arenio”, a l'Areny, a canvi de pagar vint-i-cinc sous jaquesos.⁴³⁵ L'any 1187, una terra a Fontanet afrontava amb un camí (“in carrera”), un braçal i també “in Arenio et in honore pontis”, l'Areny i l'honor del pont.⁴³⁶ Del pont, ja n'hem parlat més amunt.

434. E. MUT, *La vida econòmica en Lérida de 1150 a 1500*, IEI, Lleida, 1956, doc. 21, pàg. 253.

435. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 70, pàg. 163.

436. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 515, pàg. 756.

Cal assenyalar que, l'any 1174, Alfons I establí que tot l'Areny que hi havia sota el pont ("ipsum aregnum heremum et populatum"), més amunt i més avall d'aquesta construcció que permetia travessar el Segre, i tot allò que es pogués prendre del curs de l'aigua, a cada banda, passava a restar sota la titularitat del pont i de la confraria d'aquesta institució.⁴³⁷ Més tard, com acabem de comentar, l'any 1210, Pere I de Catalunya i Aragó va fer un nou document amb relació al pont i l'Areny de Lleida.

A l'altra riba del Segre. Com hem dit més amunt, a la riba esquerra del riu Segre hi havia les partides de Vinverme o Grenyana, de Fontanet, d'Albarés i de Coniaquera; les estudiarem més endavant. Així mateix, hem assenyalat que, en aquest moment, també hi hauríem trobat la Vilanova de Fontanet i el lloc de Palau, a part del vilar o l'almúnia d'Albarés ("ipsa almunia de Albares"; doc. 444) i el lloc habitat de Grenyana. Hi hem d'afegit encara un hospital i la casa de Sant Llar, per als llebreros ("leprosis Sancti Lazari de Palacio"; doc. 695), que no creiem que calgui unificar i situar en un mateix lloc. D'altra banda, no suposem pas que, en aquest moment, hi haguessin gaires cases a l'altra banda del pont, a l'anomenat Cappont, que, per contra, trobem molt ben documentades als darrers segles medievals i que, després, en època moderna, van haver de patir els efectes destructius de les guerres.⁴³⁸ Sobretot hi hauríem trobat, com hem assenyalat, horts, vinyes i algunes terres camps. A més, en aquesta riba esquerra, a partir del pont, naixien dues vies de comunicació importants: la que anava cap a Barcelona i la que s'adreçava a Tortosa ("via publica que pergit ad Dertosam").⁴³⁹

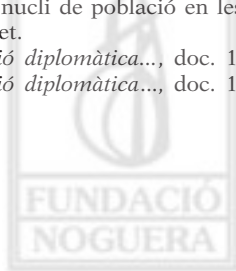
Diguem, per acabar, que hi ha un document del fons de Gardeny que ens apropa al Cappont. L'any 1168, es feu esment d'una peça de terra a Fontanet, que afrontava amb l'alou del pont ("alaudio pontis") i amb l'espona ("sponda"), la qual segurament corresponia a la riba del riu Segre.⁴⁴⁰ I, com hem dit, encara no fa esment que hi hagués habitatges.

437. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 378.

438. Aquesta afirmació no coincideix amb allò que assenyalava J. Lladonosa (*Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 176). Cal pensar que el nucli de població es degué crear el segle XIII i el trobem ben documentat als segles XIV i XV. En època islàmica, difícilment haurien edificat un nucli de població en les terres que es podien regar amb l'aigua de la séquia de Fontanet.

439. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 195, pàg. 315

440. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 182, pàg. 301.

Dins del terme de Lleida: les partides de terra més properes a la ciutat

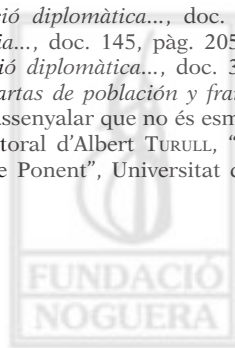
Més amunt, hem parlar força d'allò que hi havia més enllà de les muralles de la ciutat. Hem parlat d'uns espais que eren edificats fora dels murs de la urbs, a la baixa edat mitjana; de vegades, fins i tot, sabem que eren situats dins del terreny clos pels "muros vetulos civitatis Ylerde" (doc. 454). Hi havia, per exemple, cases ubicades prop de les esglésies de Sant Gili i de Sant Salvador. També, lògicament, en aquests indrets hi havia camps de cereals, vinyes i força horts. Al document 517, es fa esment d'un hort "inter ecclesiam Sancti Ylarii et muros civitatis"; havia d'ésser prop d'on hi ha actualment la plaça de Ricard Vinyes. També hem fet esment d'uns precedents, d'unes construccions anteriors a la conquesta de l'any 1149, precisament amb relació als antics Rovals, on segurament hi havia hagut fins i tot una mesquita. En canvi, després de la conquesta, hi trobem sobretot terres conreades. Tanmateix, també hi havia, en aquest espai periurbà, les eres on batre els cereals i alguns cementiris, com el dels jueus.

Cal assenyalar que, ja en aquella època, la gent era ben conscient que hi havia un terme de Lleida irrigat i unes partides del terme que eren de secà. Hi ha un document molt notable, de l'any 1173, en què, arran de la concessió per part d'Alfons I de Catalunya i Aragó d'una carta de privilegis als habitants de la torre de Mir Torbaví, s'estableix que els que hi vivien havien de pagar els mateixos censos i usatges que els veïns del terme de Lleida de secà ("vestri vicini populatores de termino Ilerde de secano"); precisament, el terme de Lleida es devia estendre a l'oest d'aquesta torre.⁴⁴¹ Curiosament, en un document una mica més modern, de l'any 1179, Guerau de Jorba assenyalava que aquesta torre, situada entre Lleida i Castellans, havia estat poblada per l'esmentat Mir Torbaví i per homes que venien del poble de Cubells.⁴⁴² De fet, Alfons I en confirmà els termes (tal com tenien ja en època de Ramon Berenguer IV). L'afrontació meridional era la Femosa ("regó de Fremosa").⁴⁴³ Potser era situada on ara hi ha la partida dels Quatre Pilans o la de Torrefalguera.

441. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 237, pàg. 373; J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 145, pàg. 205.

442. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 345, pàg. 511.

443. J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 145, pàg. 205. Pel que fa al topònim *Femosa*, cal assenyalar que no és esmentat a l'*Onomasticon Cataloniae*. Tant el DCVB com la tesi doctoral d'Albert TURULL, "Sistematicitat i historicitat en la toponímia de les comarques de Ponent", Universitat de Lleida, Lleida, 2001, pàg. 680, el relacionen amb el mot *fem*.

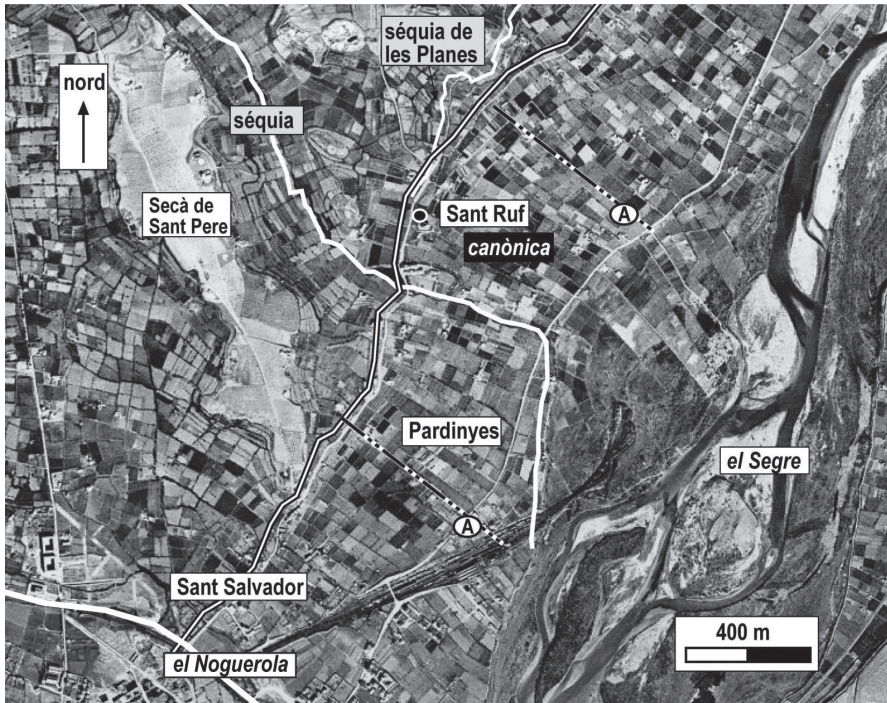
A continuació, parlarem de diverses de les partides de terra del terme de la ciutat de Lleida. No farem esment novament de la de Sant Salvador —més amunt hem parlar àmpliament d'aquesta església—; com hem dit, aquesta partida, més endavant, fou anomenada la Vila del Bisbe, a causa dels drets que hi arribà a tenir el bisbe i, a més, degut al conjunt de cases que hi devia haver. També podríem considerar que hi havia una partida de Sant Hilari, situada a tocar del camí de Montsó; tampoc la descriurem atès que ja n'hem parlat anteriorment.

Com hem assenyalat més amunt, a la segona meitat del segle XII, encara hi ha pocs esments d'algunes partides de terra del terme de Lleida, que, en canvi, ja trobem molt ben definides els darrers segles medievals. Aquesta organització del territori en partides es degué començar a consolidar després de la conquesta de l'any 1149; amb tot, en més d'un cas, degué tenir uns precedents anteriors a aquesta data. En el mapa inclòs al començament d'aquest llibre (fig. 5), hem assenyalat especialment les partides de terra documentades a la segona meitat del segle XII.

Un darrer aspecte que creiem que també cal comentar. En un document fet l'any 1154, poc després de la conquesta comtal, es parla d'un enfrontament entre el bisbe i els templers, i ja es fa esment de les partides de Pardinyes i de Fontanet (doc. 391). Això fa sospitar que, encara que *Fontaneth* i *Pardines* siguin paraules romàniques, potser ja existien abans de l'any 1149. El 1161 (doc. 417), es tornà a esmentar la partida de Fontanet i també la de la Palomera. L'any 1167 (doc. 466), es va mencionar el terme de Lleida, on hi havia una terra situada dins el terme d'una torre. L'any 1176 (doc. 565), es feu esment també d'una torre, que, en aquest cas, com que el donador era Berenguer de Boixadors, hem de pensar que era la de la partida de Boixadors. Alguns topònims d'abans de l'any 1149 potser es mantingueren, d'altres van canviar i prengueren els noms dels conqueridors i de llurs nissagues (per exemple en aquest cas de Boixadors). L'any 1188 (doc. 753), és esmentada una honor situada al terme de Lleida, a la partida de Vinverme ("Avinverme"). Certament, és un topònim àrab, que ja existia abans del 1149. Encara, aquest mateix any 1188 (doc. 750), es feia esment d'una vinya situada a la partida de Vallcalent (*Valle Calente*), també dins del terme de Lleida. Potser, Vallcalent també era un nom vell, anterior a la conquesta comtal, encara que sigui més difícil d'assegurar-ho. D'altra banda, l'existència de tots aquests topònims reflecteix la importància que tenien les partides de terra

que hi havia repartides per tot el territori lleidatà, els noms de les quals feien que fos possible situar cada peça de terra, de vinya o d'hort dins d'un sector del terme urbà. Ara les estudiarem d'una manera més detallada.

FIGURA 57
Pardinyes i Sant Ruf (Lleida)

Els termes de Pardinyes i de Sant Ruf eren terres organitzades en franges coaxials que, d'una manera regular, s'estenien entre el camí que duia a Corbins (i potser una séquia) i les ribes del Segre. A Sant Ruf s'hi instal·là una canònica. Foto: © ICGC (any 1956).

Pardinyes. La partida de Pardinyes s'estén al nord-est de la ciutat de Lleida, a la riba dreta del Segre, al sud de Sant Ruf.⁴⁴⁴

444. Com ja hem comentat (per exemple amb relació a Sant Hilari), de vegades sembla com si s'estengués molt més cap al sud-oest. L'any 1169, es fa esment d'un alou situat a Pardinyes, "versus portam de Montagut", portal de la ciutat de Lleida, també anomenat de Boters. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, 98, pàg. 200; doc. 102, pàg. 206.

Molt poc després de la conquesta, l'any 1154 (doc. 391), arran d'un enfrontament entre el bisbe i els templers, ja es feu esment de les partides de Pardinyes ("Pardines") i de Fontanet. La partida de Pardinyes devia arribar fins a tocar d'on es va construir la canònica de Sant Ruf. Aquest mateix any 1154, es mencionava un camp, en part clos, situat a Pardinyes, que afrontava amb "ipso torrent qui descendit de Sigriano in Segre", que potser correspon a l'actual séquia de les Planes (o la Plana), situada uns 240 m al sud de Sant Ruf.⁴⁴⁵ En aquesta partida, hom té la impressió que hi havia uns "camps", que foren parcel·lats i repartits.⁴⁴⁶ D'altra banda, les restes de parets que donaven nom a les terres devien recordar construccions poc o molt pretèrites (potser d'època andalusina).

En els diversos documents que s'han conservat amb relació a aquesta partida de terra es fa esment de l'existència de vinyes (docs. 579 —sota de Sant Hilari— i 692). L'any 1184 (doc. 672), es menciona una vinya que era més enllà de l'església de Sant Salvador, a Pardinyes, al damunt de la via que anava cap a Sant Ruf. Afrontava amb un braçal, amb dues vinyes i amb un tossal.

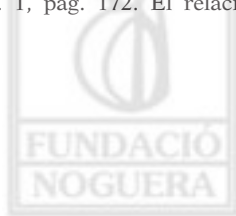
En d'altres documents, relacionats amb Pardinyes, s'esmenten terres segurament bladeres, potser irrigades ("ipsa çechia", doc. 413; "illo brazali de aqua").⁴⁴⁷ Així mateix, una de les afrontacions d'una de les vinyes esmentades més amunt també era un braçal (doc. 579) i una altra, el camí d'Alguaire (potser passant pel Secà de Sant Pere o per la seva banda oest). A ponent d'aquestes terres de Pardinyes hi ha, precisament, el Secà de Sant Pere, que no fou començat a urbanitzar fins a la segona meitat del segle xx. Sota el Secà, a la banda sud-est, hi passava una via que anava cap a Sant Ruf i, després, cap a la partida de Llúvia⁴⁴⁸ i cap a

445. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 59, pàgs. 152-153. No creiem pas que fos la clamor del Nogueroles, situada, com hem vist més amunt, molt a prop de l'església de Sant Salvador.

446. Així, l'any 1175, trobem que hom diu "illa mea terra quam habeo et teneo pro vobis in ipso campo de Pardinis Ylerde". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 285, pàg. 428. Vegeu també: doc. 287, pàg. 430; doc. 288, pàg. 431.

447. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 130, pàg. 243. També s'esmenten horts propers al Segre, a la partida de Pardinyes, al doc. 148, pàg. 264.

448. L'any 1171, es feu esment d'un Ponç de Llúvia ("Poncio de Livia"), que potser cal relacionar amb aquesta partida de terres. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 222, pàg. 351. L'any 1193, Bernat de Llúvia comprà aquesta honor a Guillem de Basella. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 174. Pel que fa al Secà: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 172. El relaciona amb el Secà d'Almudèfar i amb Sant Pere de la Pedra.

Torre-serona. Un altre camí travessava Llúvia i prenia la direcció de Corbins (“via publica que vadit a Corbins”).⁴⁴⁹ Com hem dit, a l'altra banda, a l'extrem meridional de la via de Sant Ruf, després de passar Sant Salvador i el Noguerola, al marge del terme de Pardiniyes, hi havia l'església de Sant Hilari (doc. 579).

Esmentem un document de l'any 1169, segons el qual Calvet de Bisbe tenia un camp a Pardiniyes, que vengué per cinquanta-tres morabatins. Li provenia per una donació del bisbe de Lleida i dels clergues de la seu (“per donacionem et acaptacionem”). Una de les afrontacions era una honor del comte de Pallars.⁴⁵⁰ Hi ha documents que ens apropen a altres realitats. L'any 1154, s'esmentà un camp, en part clos, situat a Pardiniyes (“campum ex parte clausum”).⁴⁵¹ També, l'any 1175, es va mencionar una terra situada a “ipso campo de Pardinis Ylerde”.⁴⁵² El mot *camp*, en aquest cas, té un significat que ens acostava més al que tenien alguns camps documentats a l'alta edat mitjana; eren uns camps tan extensos com una partida de terra o àdhuc —no és pas així aquesta vegada— com una comarca.

Certament també hi havia horts. L'any 1165, hom menciona un hort que era a Pardiniyes, prop del Segre (“in Pardinis Ylerde, prope Sicoris”). En dos dels costats afrontava amb camins o carrers.⁴⁵³ També hi ha un document, de l'any 1164, en què es feia esment d'un puig situat a Pardiniyes, sota del qual hi havia el pla. Afrontava amb una via que anava cap a Pardiniyes, amb un molinar (“in mounar”) i amb la via que s'adreçava cap a Albesa i cap al Segrià, per tant, vers el nord.⁴⁵⁴

Com fem sovint, també ens podem apropar a aquest territori a partir de les fotografies aèries fetes a mitjan segle xx. La partida de Pardiniyes, en aquell moment, era repartida en un gran nombre de franges, orientades de nord-oest cap a sud-est. Els

449. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 130, pàg. 243; “carrera que tendit a Corbins”, doc. 255, pàg. 393.

450. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 197, pàg. 317.

451. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 59, pàg. 152.

452. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 285, pàg. 428. En aquest document, amb relació al cens, s'assenyala que, per una terra de conreu, es pagaven tres sous per cada fanecada (una fanecada corresponia, en principi, a 0,083 ha).

453. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 148, pàg. 264.

454. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 265, pàg. 210. Al mateix document, hom deia que fou donada una terra que hi havia davant d'un molí “que est infra duas vias vetulas”.

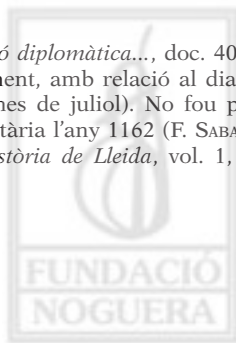

marges d'aquestes llenques de terra s'orientaven exactament segons *Ilerda A*; malgrat la importància d'aquesta centuriació romana, és possible que això fos d'una manera casual o potser, més aviat, indirecta. No sabem pas si aquestes terres eren en part regades per una prolongació de la séquia de les Planes, que ara mor al molí Vell, prop de Sant Ruf. Sigui com sigui, la parcel·lació que veiem que hi havia l'any 1946 a Pardinyes recorda les que es van crear després de la conquesta comtal de l'any 1149, encara que hom no pugui descartar que no sigui més moderna.

Sant Ruf. A Sant Ruf es va instal·lar una comunitat de canonges moguts pels ideals reformadors que s'havien imposat a Provença. El 15 de juliol de l'any 1152, el comte Ramon Berenguer IV va donar a l'església de Sant Ruf de Provença la "cortatam que fuit de illo mauro nomine Huahbala". Aquestes terres afrontaven, a l'est, amb les terres del comte de Pallars i s'estenien fins al vell curs del Segre ("ad veterem alveum Sicoris"), fins a una "illa" ("illam insulam"), que ja havia estat donada a una altra persona. Al sud, afrontaven amb un torrent que lliscava fins al Segre (potser aquest torrent seguia el recorregut de l'actualment anomenada séquia de la Plana [del Bisbe]). A ponent, limitaven amb la terra de Berenguer de Torroja. Ho donà amb la finalitat que hi construïssin una església dedicada a sant Joan Baptista i perquè s'hi instal·lés una comunitat de canonges regulars que seguïssin la regla de sant Agustí i de sant Ruf.⁴⁵⁵

Tres anys més tard, el 1155 (doc. 397), el bisbe Guillem de Lleida, d'acord amb els canonges, va lliurar a la comunitat de Sant Ruf l'església que s'havia construït en l'alou que el comte de Barcelona havia donat als canonges. A més, els va concedir el dret de tenir-hi un cementiri on es poguessin enterrar els canonges de la congregació canonical. Més endavant, l'any 1174 (doc. 555), hi hagué, però, un enfrontament amb la seu, amb relació al tema dels delmes, i sobre la possibilitat d'enterrar difunts al cementiri de Sant Ruf. Aquest tema preocupava molt el bisbe i els canonges de Santa Maria. De fet, devien pensar que això els podia portar a perdre donacions importants. L'any 1160, per exemple, Berenguer

455. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 40, pàgs. 130-131. Hi ha problemes a l'hora de datar aquest document, amb relació al dia del mes de juliol (de fet, hauria de correspondre als idus del mes de juliol). No fou pas l'única donació comtal: fins i tot li feu una donació testamentària l'any 1162 (F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 256). Vegeu també: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 173.

de Torroja, segons el testament, feu deixes a moltes institucions eclesiàstiques. I el primer que demanà fou ésser enterrat al cementiri de l'església de Sant Ruf. Aquesta donació del seu cos fou acompanyada del lliurament d'una almúnia a Lleida —amb els animals que calia per treballar-la—, d'un hort, de dues vinyes i d'unes tones per a vi a la ciutat. Cal dir que també feu donacions a Santa Maria de Lleida, als canonges de la Seu d'Urgell, a Santa Maria de Solsona, als templers, als hospitalers, etc.⁴⁵⁶

Com diu el document 397, de l'any 1155, la terra on s'alçava la canònica era comtal i, poc abans de la data d'aquest document, havia estat donada als canonges reformats de Sant Ruf. En la partida actual de la Plana del Bisbe (que s'estén a l'est de Sant Ruf) trobem un espai repartit en franges de terra que van del nord-oest cap al sud-est. Tenen una amplada que oscil·la entre els 50 m i els 70 m; de vegades, les que són més amples són distribuïdes entre dues franges. La longitud entre l'indret on hi havia la col·legiata i el primer camí que trobem, a l'est, és d'uns 500 m; més enllà s'estén un terreny que segurament ja era fàcilment inundable. Diguem, també, que encara que no en sabem la motivació, mentre que a la zona de Sant Ruf les franges segueixen una orientació diversa, més cap al nord, tornem a trobar l'orientació *Ilerda A* (com la que hi havia més avall de les terres que depenien de la canònica). Potser ho hem de relacionar amb l'existència de dominis senyorials diferents o amb unes tradicions diverses.

Molt a prop de la canònica de Sant Ruf, descobrim el camí que anava cap a Corbins. Aquest camí és esmentat en diversos documents. Per exemple, l'any 1167, es feu esment, en un instrument del fons de la comanda de Gardeny, de la “carreia que passa ad Sanctum Ruffum”.⁴⁵⁷ En un document una mica més tardà, de l'any 1176, es menciona la plana, aleshores anomenada de Sant Ruf, per on passava la “carrera que exit Ilerde et pergit a Corbins”.⁴⁵⁸

456. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 98, pàgs. 199-202.

457. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 169, pàg. 287. Vegeu també doc. 185, pàg. 304.

458. També es fa esment d'uns “cechia prope serram” (segurament l'actual séquia de les Planes o la Plana). R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 300, pàg. 446.

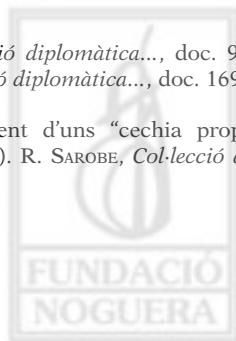
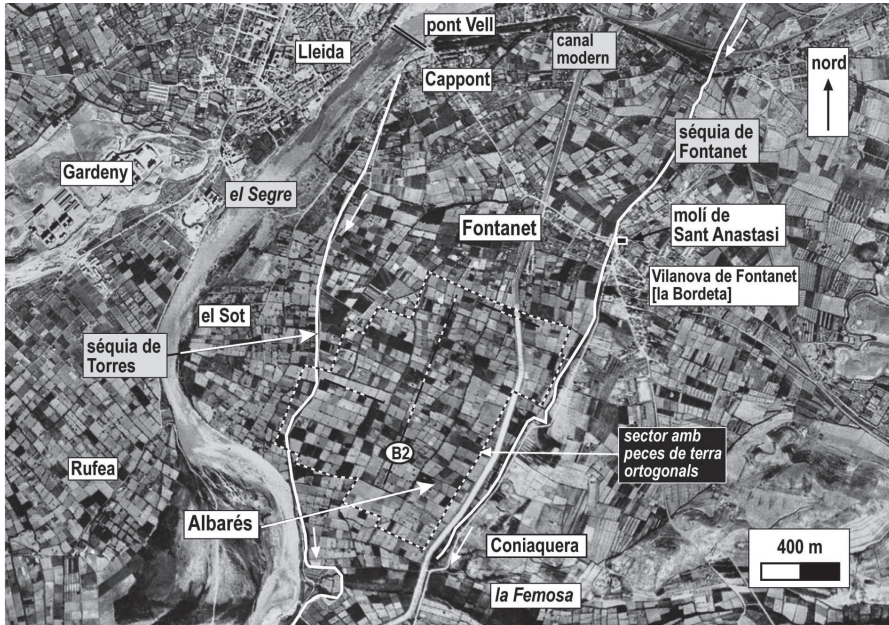

FIGURA 58
Fontanet (Lleida)

La gran partida de Fontanet era situada a la riba esquerra del Segre, davant de la ciutat. Era travessada per la séquia de Fontanet i, des de la segona meitat del segle XII, per la séquia de Torres. En aquesta partida, hi podem distingir dos sectors, el més meridional dels quals amb unes formes ortogonals.

Foto: © ICGC (any 1956).

Fontanet. Més enllà d'on ara hi ha el barri de Cappont (no documentat, però, fins als darrers segles medievals), començava la partida de terra de Fontanet, solcada per la séquia de Fontanet, que hem estudiat en un apartat precedent. Cap al sud, arribava fins al terme d'Albarés i, cap al nord, s'estenia fins a la partida de Vinverme o de Grenyana, que descriurem més endavant. A prop seu, hi havia la partida de terres de Coniaquera, que no trobem esmentada a la documentació de la seu, però que sí que és mencionada en diversos documents del fons documental dels templers de Gardeny.⁴⁵⁹

459. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 52, pàg. 142. Un camp era situat al terme de Lleida "in Fontanet, ubi dicitur Coniachar", sota la via, a la banda del

La partida de Fontanet era formada per unes terres en gran part regades des d'abans de la conquesta de l'any 1149; l'any 1154, molt poc després de la conquesta, ja es fa esment de "campum in Fontanet, sub illa cecchia". Segons aquest document, malgrat ésser unes terres irrigades, s'hi havia de plantar vinyes i arbres.⁴⁶⁰ De fet, això era usual. A Fontanet, d'acord amb el que diuen els documents escrits a la segona meitat del segle XII, hi havia un gran nombre de vinyes, també alguns horts i força camps bladers. Eren unes terres properes al riu: l'any 1191 (doc. 803), una de les afrontacions d'una peça de terra situada a Fontanet era "in flumen Siccoris" (i també en el braçal d'una séquia). Les terres de Fontanet foren importants per a la ciutat, a causa, en primer lloc, de llur proximitat al nucli urbà. Per arribar-hi, només calia travessar el pont.

Com acabem de veure, hi ha documents molt primerencs, de poc després de la conquesta, que ja fan esment de Fontanet. Encara n'hi ha un de més antic. L'any 1152, Ramon de Sedó va lliurar al mestre templer Pietro della Rovere dues peces de terra "in Fontaneto", que tenia per donació del comte Ermengol VI. Assenyalem que una de les peces de terra, situada al costat del Segre, afrontava amb el camí de Tortosa ("via que ducit de Ylerda ad Tortosam").⁴⁶¹ De fet, els templers compraren terres a Fontanet, de vegades pagant quantitats de diners importants: l'any 1153, adquiriren a Gombau de Ribelles, per cinquanta morabatins, dues peces de terra que havien estat "hereditatis sarraceni qui vocatur Portel".⁴⁶² Sabem que els templers fins i tot hi tenien una era on batre els cereals ("subtus aream Gardenii").⁴⁶³ De fet, a Fontanet, al costat del Segre, hi havia altres eres per a batre ("cum area, prope flumen Sicoris").⁴⁶⁴ En la documentació de Poblet, també hi ha donacions primerenques a aquesta abadia cistercenca, a "ipso campo de Fontanet".⁴⁶⁵ Més endavant, l'any 1170, Pere d'Oló donà,

Segre. A Coniaquera segurament hi hagué un procés de repartiment de les terres, fet que va comportar l'aparició de "feixes", amb el sentit de faixes o llenques de terra. Pel que fa al document: R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 60, pàg. 154.

460. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 59, pàg. 152.

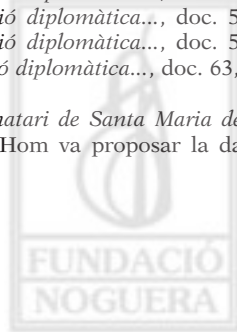
461. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 46, pàg. 137.

462. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 50, pàg. 141.

463. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 582, pàg. 852.

464. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 63, pàg. 157. Vegeu també: doc. 101, pàg. 204.

465. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 138, pàg. 126. És un document difícil de datar. Hom va proposar la data de 1151.

per exemple, a aquesta abadia un camp que tenia com a alou a Fontanet.⁴⁶⁶

Centrem, un moment, l'atenció en els documents de la seu i de la canònica de Lleida, que publiquem ara. La partida de Fontanet —juntament amb la de Pardinyes— és esmentada, per primera vegada, l'any 1154: “Fontaneth” (doc. 391). Poc més tard, l'any 1161 (doc. 417), el comte Ermengol donà dos camps a Fontanet (en què es podia sembrar un cafís de blat) i un hort també a Fontanet. Dotze anys després de la conquesta, hi havia camps de secà i horts, que segurament ja devien existir des d'abans. De fet, ho podem tornar a recordar, hem de suposar que aquest nom romànic, “Fontanet”, ja era emprat abans de la conquesta comtal. Era un indret on, d'acord amb aquest topònim, hi havia diverses fonts (*fontanetum*, derivat col·lectiu de *fontana*).⁴⁶⁷ Potser aquestes fonts permetien regar alguns petits horts. Podem arribar a plantejar, com a hipòtesi, que aquest devia ésser el paisatge que hi havia abans que es cavés la séquia de Fontanet, potser vers el segle x.

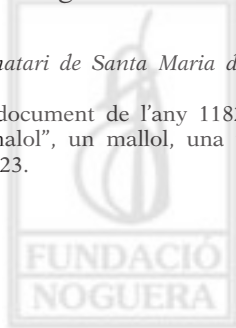
En un document, de l'any 1182 (doc. 657), s'establí que una peça de terra situada a Fontanet havia d'esdevenir un hort (“faciatibus ibi ortum”). Tanmateix, alhora, a la segona meitat del segle XII, hi hagué un esforç considerable per tal que s'hi plantessin vinyes, com veiem als documents 522, 523 i 538, dels anys 1171 i 1173.⁴⁶⁸ De vegades, devien ésser vinyes irrigades; amb relació al primer document que esmentem, tres de les afrontacions de la terra on hi havia d'haver vinyes eren braçals. I, encara, trobem, en molts altres documents en què es fa esment de la partida de Fontanet, que hom menciona també vinyes (docs. 652, 725 i 770) i terres de conreu (docs. 548, 663, 676, 677, 707, 711, 712 i 786). Diguem, per acabar, que a Fontanet hi havia, així mateix, alguna torre, com és mencionat en un document de l'any 1155 (“terra cum turri que est in ea”); no sabem, però, on podia alçar-se.

Si donem un cop d'ull a la fotografia aèria que es feu l'any 1946, podem assenyalar diverses coses. En primer lloc, que s'hi pot reconstruir amb bastanta fidelitat la xarxa de braçals que neixen de les séquies principals, sobretot de la de Fontanet. En segon lloc, que es pot distingir dos sectors dins la gran partida de

466. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 387, pàg. 292.

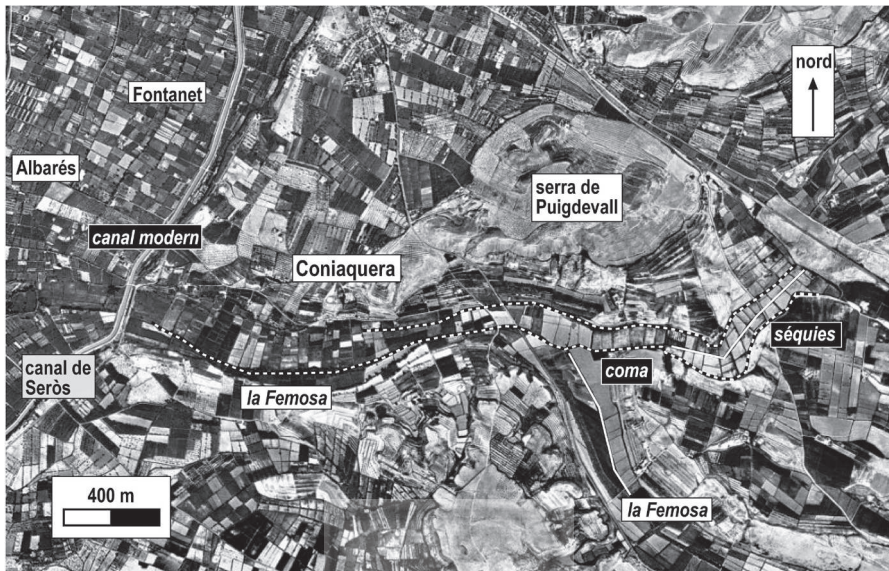
467. Vegeu: OC4 244.

468. Fins i tot, en un document de l'any 1182, a propòsit de Fontanet, es fa esment d'un hort “et unum malol”, un mallol, una vinya jove. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 414, pàg. 623.

Fontanet: un de septentrional amb un parcel·lari més desordenat, molt sovint organitzat amb relació a la xarxa de braçals, i un de meridional, on, tot i haver-hi braçals, el parcel·lari bàsicament s'organitza d'acord amb unes franges que van d'est a oest i que tenen una orientació que —molt probablement d'una manera casual— bàsicament coincideix amb *Ilerda* B2. El límit entre aquests dos sectors és a grans trets situat on hi havia la Vilanova de Fontanet. Segurament ha de correspondre a dues etapes de creixement diferents o a una reorganització planificada del sector meridional, feta en un segon moment. Finalment, en tercer lloc, cal tenir present que, com veurem d'una manera palesa en el cas de Grenyana, les terres més properes al Segre molt sovint devien ésser inundades, de fet, cada vegada que hi havia una riuada forta en aquest riu. En aquesta zona regularment negada i malmesa, cal situar per exemple les terres més occidentals de l'anomenat Sot de Fontanet. Aquest sot era a l'oest de la séquia de Torres, construïda, com hem vist, després de la conquesta comtal.

FIGURA 59
Coniaquera (Lleida)

A l'extrem meridional de la partida de Fontanet, hi havia la petita partida de Coniaquera, situada prop de la séquia de Torres i també al costat de la Femosa. Fou un espai conreat i irrigat en època comtal i en l'andalusina i, segurament, també des d'abans del segle VIII. Foto: © ICGC (any 1956).

Coniaquera. A l'est de l'extrem meridional de la partida de Fontanet, hi havia la partida de Coniaquera, segurament ara solcada pel canal de Seròs. Devia ésser al costat de llevant de la d'Albarés, a prop de la séquia de Torres. De fet, segons alguns documents, aleshores hom podia fins i tot considerar que les terres de Coniaquera pertanyien a la gran partida de terra de Fontanet: "in Fontanet, ubi dicitur Coniachar".⁴⁶⁹ Era prop del riu i d'una séquia. L'any 1163, hi havia una terra a Coniaquera, que era sobre els "molinos de Coniaquera". A més, una de les afrontacions era el terme d'Albarés.⁴⁷⁰ Podem localitzar amb força precisió aquesta partida, si llegim un document conservat al *Llibre Verd*, molt més tardà, de l'any 1290, en què es fa esment de "illis sex molendinis de Coniaquera, que sunt in cequia de Turribus".⁴⁷¹

Tornem endarrere. L'any 1174, hi havia dos camps al lloc de "Coniacara", que havien estat donats per Ramon Berenguer IV i que abans eren els camps del sarraí "Farfon".⁴⁷² Pel que fa al topònim *Coniaquera* (o *Coniacar*), no sabem pas si cal relacionar el nom *conia* amb *cunicula*, 'galeries subterrànies, mines'.⁴⁷³ Com hem dit, hi ha diversos documents que fan esment dels molins de Coniaquera i sabem que era al costat de Fontanet, una partida plena de deus d'aigua o fontanes. Cal tenir present que, l'any 1154, es documenta una "almuniam de Coniacara".⁴⁷⁴ En aquest mateix document, molt primerament, sembla que també es menciona una "fexam", plausiblement una franja coaxial, així com una via. Encara cal dir que, de la riba del Segre, prop de l'areny del riu, sortia una "via quod vadit ad Coniaquera".⁴⁷⁵

Vinverme o Grenyana. Uns quatre quilòmetres al nord-est de la seu episcopal, a la riba esquerra del Segre, hi ha l'església de la Mare de Déu de Grenyana. És el centre d'una partida de terra que, a l'edat mitjana, rebia el nom de Grenyana o de Vinverme. Aquest segon nom devia ésser el que tenia en època islàmica. El primer, és possible que fos creat en època romana i que perdurés utilitzat inicialment per la població mossàrab. La partida, com

469. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 52, pàg. 142.

470. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 116, pàg. 227.

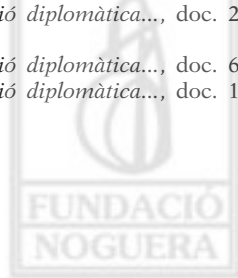
471. Vegeu: ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 380r (343r). No sabem si aquest text ens pot permetre datar la séquia de Torres abans de l'any 1163.

472. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 249, pàg. 386.

473. Vegeu: OC1 112.

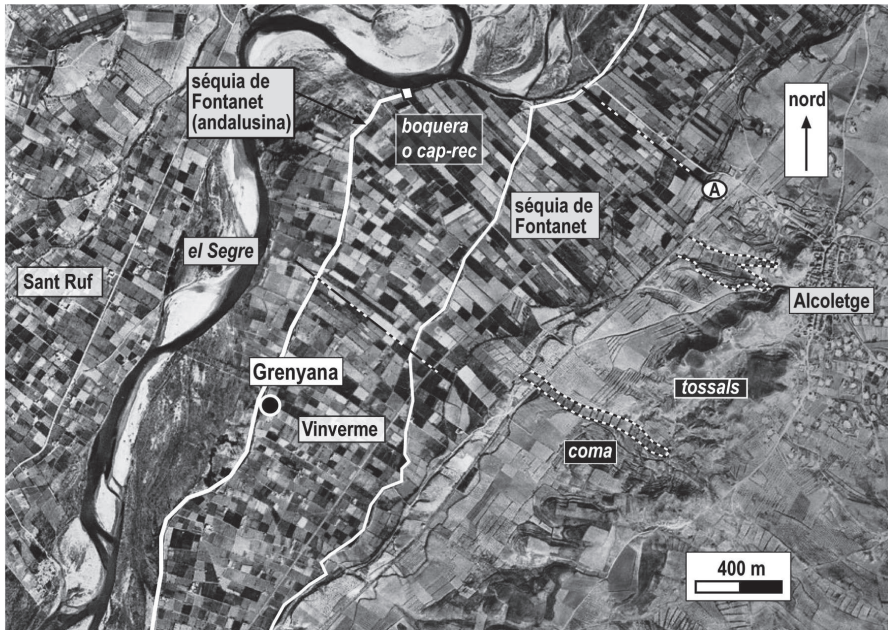
474. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 60, pàg. 154.

475. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 101, pàg. 204.

hem dit, és situada a la riba oriental del riu Segre, solcada per la séquia de Fontanet i, certament, ubicada al nord de la partida de Fontanet, que hem estudiat en l'apartat precedent. A prop, hi hagué l'església de Sant Julià de Carnassa.⁴⁷⁶

FIGURA 60
Grenyana (Lleida)

La partida de Grenyana o de Vinverme era situada al nord de la de Fontanet, al costat d'on naixia la séquia de Fontanet primitiva, d'època andalusina. La séquia de Fontanet construïda en època comtal partia aquesta partida de terres de nord-est a sud-oest, uns centenars de metres cap a llevant de la més primerenca. Foto: © ICGC (any 1956).

Hi ha alguns documents en què es fa esment d'aquest lloc. L'any 1180 (doc. 613), hi hagué l'establiment d'una terra situada "ad Vinverme", més enllà del riu Segre. Una part de la terra era plantada de vinyes (ho podia ésser d'acord amb allò que s'establia als contractes de plantació). De la terra "que no erit advineata",

476. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 179.

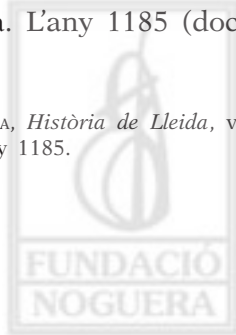
on no hi havia vinyes, s'havia de donar el quart de les collites, si eren terres de secà, i el terç, si eren de regadiu. Aquesta possessió era situada entre la séquia vella (andalusina) i la séquia nova (com hem vist en parlar d'aquesta canalització, aleshores acabada de construir) (fig. 60).

L'any 1185 (doc. 683), Berenguer de Boixadors va donar al bisbe de Lleida, a part d'algunes altres coses, una heretat que tenia a Vinverme ("Avinverme"), en part de regadiu i en part de secà. Aquestes terres tornaren a ésser esmentades en un document fet tres anys més tard (doc. 753).

Pel que fa a aquest indret, podem assenyalar tres coses. En primer lloc, que la capella de Grenyana és situada al costat d'un camí que segueix més o menys paral·lel al Segre i a la primera séquia de Fontanet. Aquest camí, amb un recorregut que en part coincideix amb la séquia andalusina, s'orienta, ben segur d'una manera casual, com *Ilerda* B2. També cal dir, en segon lloc, que les llenques coaxials de terra irrigada que s'estenen a l'est d'aquest camí, tenen una orientació —potser també d'una manera casual— semblant a *Ilerda* A. Cal tenir present que gairebé es pot assegurar que aquestes franges d'horta es van organitzar després de l'any 1149, encara que la séquia de Fontanet primitiva ja existís en època islàmica. En tercer lloc, cal tenir present que gran part dels camps situats a l'oest de la carretera de Grenyana segurament són molt moderns. De fet, en la fotografia aèria de l'any 1946 es veu que en bona part han desaparegut, a causa d'una riuada que va escombrar tots els horts fins a tocar de l'església (sortosament hi ha un desnivell d'uns cinc metres entre el sòl de l'església, que està per damunt, i aquests horts, situats més cap a ponent).

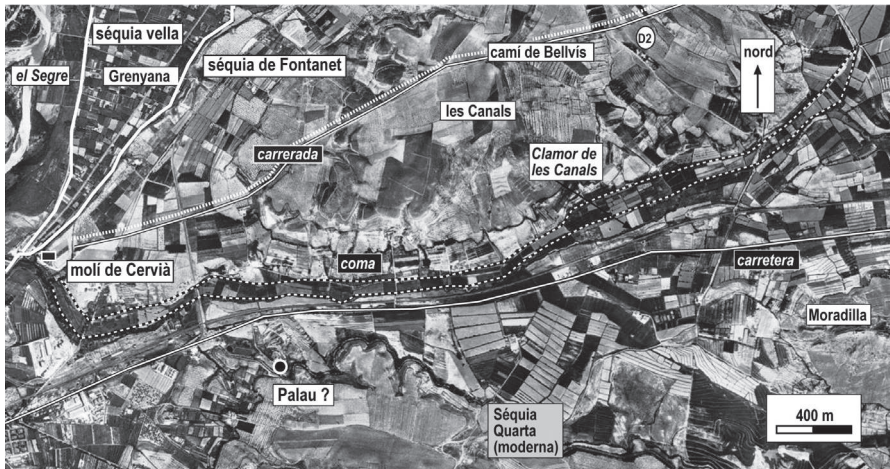
Vilanova de Fontanet. Vilanova de l'Horta o de Fontanet era situada on hi ha l'actual barri de la Bordeta de Lleida, a l'altra banda del Segre, a la riba esquerra d'aquest riu.⁴⁷⁷ Assenyalem diverses coses. En primer lloc, que devia ésser edificada al damunt de l'indret per on passava la séquia de Fontanet. En segon lloc, cal subratllar la importància que hi devia tenir la ramaderia, atès que molts dels documents relacionats amb la Vilanova de Fontanet —que s'afirma que era a l'altra banda del Segre— fan referència als corrals que hi havia. L'any 1185 (doc. 702), es vengueren dos

477. Vegeu: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 177-178. Certament, ja és esmentada abans de l'any 1185.

corrals, “infra Villam Novam de Fontaneto”. Afrontaven amb cases, amb un forn i amb dos corrals més. L’any 1190 (doc. 783), es va vendre també un corral a Vilanova, que era situada davant de Lleida. S’hi descrivia que hi havia també algunes cases.

FIGURA 61
Palau (Lleida)

El lloc de Palau era situat al costat del camí de Barcelona, damunt d’una coma que s’estén al llarg de la clamor de les Canals i prop de la séquia de Fontanet. En aquest indret allunyat de la ciutat hi havia Sant Llar, l’hospital dels llebreros. Foto: © ICGC (any 1956).

Així mateix, trobem esmentada aquesta Vilanova en altres fons documentals. El 1172, hi hagué una donació de Ramon de Puigverd a Poblet en aquest indret, perquè hi edificuessin cases (“ubi faciatis domos”). Una de les afrontacions era una casa i una altra la séquia vella de Fontanet (“in cequia vetula”).⁴⁷⁸ Lògicament, aquesta vilanova devia ésser a prop d’on encara ara s’alça el molí de Sant Anastasi. Una altra notícia. L’any 1173, es feu esment d’“ipsum secanum de Vilanova”.⁴⁷⁹ L’any 1182 (doc. 659),

478. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 432, pàg. 324.

479. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 232, pàg. 367. En aquest mateix document, pel que fa a les afrontacions, es diu “de tapias en aval”. Certament, la construcció de murs o de parets d’habitatges amb tàpia era molt difosa. Vegeu també el document 268, en què, amb relació a unes terres de secà del “Segrià”, hom assenyalava:

es mencionà que un camp era “inter Villam Novam et Palatium”. També afrontava a l'est amb “illa cequia veteri”. Parlem, doncs, a continuació, del lloc de Palau de l'Horta.

Palau i Sant Llar. Palau devia ésser situat vers on ara hi ha la torre Villa-roia, al sud de la clamor de les Canals i del camí que duia cap a la Segarra i Barcelona. Podem cridar l'atenció sobre dues coses. En primer lloc, el fet que aquest lloc rebí el nom de Palau; no sabem pas —és dubtós però no impossible— si cal relacionar aquest topònim amb els palaus de l'alta edat mitjana. En segon lloc, cal recordar que s'instal·là precisament prop d'aquest indret allunyat de la ciutat l'hospital de llebreros de Sant Llàtzer o de Sant Llar (docs. 695 [“leprosis Sancti Lazari de Palacio”] i 764 [“leprosis”]).

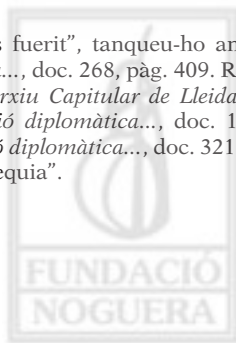
Si ens fixem en les fotografies aèries fetes l'any 1946, podem assenyalar també dues coses. En primer lloc que hi havia diverses petites comes que aprofitaven el desnivell que hi ha en aquesta costa que limita el “sas” (altiplà de secà), per on s'estén ara el polígon industrial del Camí dels Frares. En segon lloc, que veiem en la fotografia aèria, tot al llarg de la fondalada per on corre la clamor de les Canals, una forma parcel·lada que recorda una gran coma, força llarga (amb una superfície d'unes vint-i-cinc hectàrees).

I, encara que no constin entre els documents que publiquem, convé de fer esment d'algunes altres notícies que s'han conservat sobre aquest lloc. Hi ha un document, de l'any 1168, en què hom menciona l'establiment d'una terra a Palau (“ad Palacium”), que afrontava d'una banda “in cequia vella” i de l'altra “in cequia novella”. No sabem si feia referència a unes séquies situades a la clamor de les Canals o, gairebé és ben segur, a les dues séquies de Fontanet, que coincidien precisament al molí de Cervià, al costat d'on desguassa la clamor de les Canals.⁴⁸⁰ Com hem dit, trobem un esment semblant al document 613, de l'any 1180, amb relació a Vinverme. De fet, en un document una mica més tardà, de l'any 1177, també es fa esment d’“ipsum Palatium que vocant Fontaned”, que no sabem pas si devia ésser aquest lloc de Palau, encara que és molt probable que sí que ho fos.⁴⁸¹ L'any 1179, es

“et claudite de tapias ubi opus fuerit”, tanqueu-ho amb murs de tàpia allà on calgui. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 268, pàg. 409. Recordem encara que, al document 388 d'aquest *Diplomatari de l'Arxiu Capítular de Lleida*, es fa esment d’“ipso Tapions”.

480. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 187, pàg. 305.

481. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 321, pàg. 471. Una de les afrontacions de l'alou esmentat era “ipsa cequia”.

feu un nou esment del lloc de “Palatium” i de les seves terres, “tam in recano quam in secano”; fou una donació de Guerau de Jorba i de la seva dona Saurina.⁴⁸² Encara, l’any 1184 (doc. 672), hom mencionava una vinya que era a Fontanet, a Palau (“scilicet ad ipsum Palatium”). I, el 1185, s’esmentava un home anomenat Ramon Ferrer de “Palacium Ylerde”, segurament d’aquest lloc de Palau.⁴⁸³

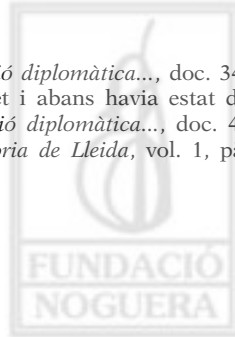
Albarés. Al sud de Lleida, a l’est del Segre i al nord de la Femosa, hi havia l’antiga almúnia d’Albarés. L’església d’aquest lloc era dedicada a sant Pere.⁴⁸⁴ Era al costat de la partida de Fontanet i era travessada per la séquia que rep aquest nom. Trobem esmentada aquesta partida de terra en diversos documents que ens mostren que tenia un sector de regadiu i un sector que eren terres de secà. És molt interessant el document 537, de l’any 1173, que conté l’establiment fet per Pere de Talladell, en nom del bisbe i dels canonges, de l’honor que tenia a Albarés. Hi havia cases i també terres irrigades i de secà. A més, alhora cedia l’alou de Fontanet, que pertanyia a la pabordia d’Albarés. S’hi veu la importància de la séquia de Fontanet, atès que s’hi assenyala d’una manera expressa que l’església només es comprometia a fer-se càrrec d’una tercera part del seu manteniment. Segons aquest document és evident que hi tenien importància les terres plantades amb vinyes. També es fa esment de les vinyes situades al terme d’Albarés en altres documents, fets els anys 1182 i 1188 (docs. 656 i 764). Pel que fa a la séquia, cal assenyalar que, l’any 1182 (doc. 656), hom mencionà una séquia vella (“çequia vetera”), que segurament calia contraposar a una de nova (plausiblement la de Torres), i la via que duia cap a Albatàrrec. O, potser, la séquia nova era només el primer tram, fet de bell nou, d’aquesta mateixa séquia de Fontanet.

Actualment aquest espai ha canviat molt; en part hi ha terra d’horta, però, en part, aquests darrers anys ha estat urbanitzat. Per fer-nos una idea de com podia ésser, com fem sempre, podem agafar les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat. Hi veiem, a l’oest de la séquia de Fontanet, un espai format per petites parcel·les irrigades. És un espai molt ben planificat, organitzat d’acord

482. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 345, pàg. 511. L’heretat havia estat comprada a Arbert de Castellet i abans havia estat d’“Avin Socona Alfadii”.

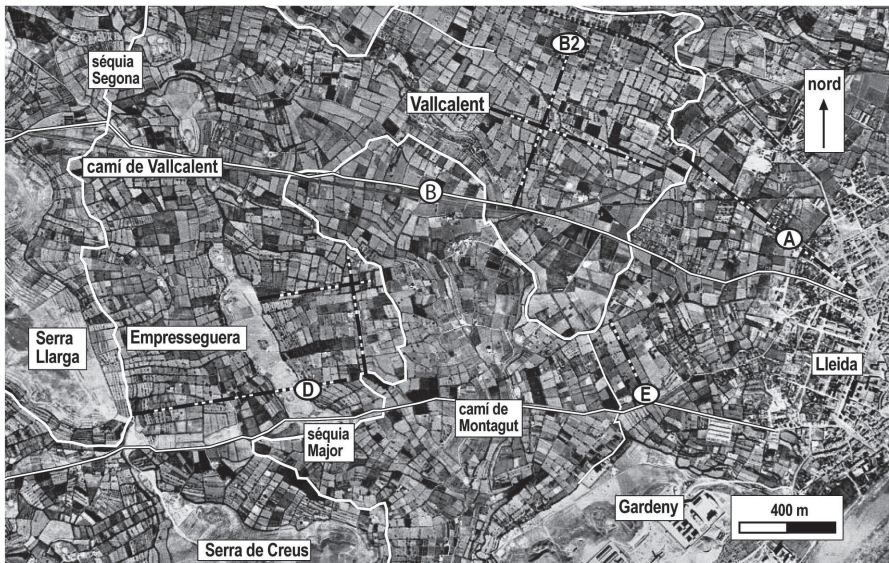
483. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 474, pàg. 704.

484. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 178.

amb una quadrícula que segueix bàsicament l'orientació *Ilerda* B2; és però impossible d'assegurar quan es va produir aquesta organització: si té uns precedents premedievals, si, segurament, és de després de la conquesta comtal o bé si ja és més moderna. Només convé assenyalar que hi ha límits de camps situats en terres de secà, a l'est de la séquia de Fontanet, que també segueixen aquesta mateixa orientació; de fet, la partida d'Albarés també s'estenia per aquest sector no irrigat. D'altra banda, al llarg de la Femosa (per on passa ara una séquia que prové del canal d'Urgell) hi devia passar un curs d'aigua que degué permetre de crear-hi un espai irrigat, d'una manera semblant a allò que s'esdevingué amb algunes comes. Hi ha un document de l'any 1160 en què es fa esment de la séquia que va a Albarés (“cequia qui vadit a Albares”).⁴⁸⁵

FIGURA 62
Vallcalent (Lleida)

La partida de Vallcalent era situada al nord-oest de la ciutat de Lleida. Era travessada per la séquia Major i per alguna clamor. Hi havia hagut una almúnia en època andalusina. Foto: © ICGC (any 1956).

485. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 97, pàg. 198.

Vallcalent. La partida de Vallcalent és situada a l'oest de la ciutat de Lleida. Ja és esmentada en un document de l'any 1167 (doc. 470). En uns altres documents, dels anys 1170 i 1175 (docs. 499 i 561), es menciona l'existència d'una almúnia en aquest lloc, ubicada en una espona, en un marge potser gran. El 1170, trobem que un document diu: "almuniam [...] in ipsa sponda de Valle Calente". L'any 1172 (doc. 529) i l'any 1184 (doc. 671), ja es fa esment de la torre de Vallcalent, que segurament devia heretar la tradició de l'antiga almúnia andalusina. En aquest lloc, hi havia nombroses terres conreades per a obtenir pa i vi (doc. 520). Com diu el document 529, hi hauríem trobat terres de secà i també terres de regadiu. De fet, els mateixos textos de l'època mostren que s'hi va potenciar l'expansió del regadiu: l'any 1184 (doc. 671), el precentor de la seu va establir dues fanecades de terra, dins del terme de la torre de Vallcalent, per fer-hi un hort. Actualment, gran part d'aquest espai és solcat per la séquia Major, continuació del canal de Pinyana (i de l'antiga séquia de Segrià); com ja hem proposat més amunt, potser aquesta séquia és antiga; en tornarem a parlar més endavant. També sabem que, en aquesta partida de terra, hi havia una clamor (doc. 797). D'altra banda, als documents de la segona meitat del segle XII, es fa esment de braçals: l'any 1167 (doc. 470), a Vallcalent, hom ja menciona un braçal nou ("braçalem novum"); l'any 1168 (doc. 480), hi ha una referència sobre el braçal primer ("in primo brazale"); el 1170 (doc. 498), s'esmenta una espona situada sobre un braçal ("ipsa sponda que est super braçal sicut aquam vertit"); encara, el 1179 (doc. 607), trobem un alou situat sobre un braçal ("alodio que est super braçale").⁴⁸⁶

Hem de consultar un document del fons de Gardeny, escrit l'any 1169, per poder aclarir moltes coses.⁴⁸⁷ Han passat vint anys des del moment de la conquesta comtal. S'hi fa esment d'una séquia (segurament la séquia Major) que passava per Vallcalent i arribava fins al pla de la Palomera ("cequia que discurrit ad planum de la Palomeira"). A més, també ens aporta moltes altres dades: un home, Constantí de Tolosa, va establir, a canvi d'un

486. De vegades tenim notícies indirectes de terres que eren del bisbe. L'any 1168, una terra situada a Vallcalent, comprada per Pere de Puigfarnet, afrontava "in terra episcopi". A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 347, pàg. 266.

487. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 198, pàg. 319. Vegeu també doc. 236, pàg. 372 i doc. 356, pàg. 526.

cens en metàl·lic, una gran peça de terra a onze homes o grups d'homes.⁴⁸⁸ Representava un procés de colonització i de repartiment d'un territori, semblant al que trobem en altres contrades properes a Lleida. Era un notable negoci per a aquest occità que tenia aquesta gran parcel·la irrigada (envoltada de la séquia i de terres encara en mans de sarraïns, com Xhalon i Abdela). Curiosament, com ja hem comentat més amunt, una mica més tard, l'any 1175, sabem que, per Vallcalent, passava una séquia que, tal com diu el document, anava fins a Alcarràs ("cequia qua tendit ad Alcarrad"). Segurament era així després d'enllaçar amb la que provenia de la banda exterior del mur sud-est de la ciutat de Lleida, la séquia precisament anomenada d'Alcarràs, que hem estudiat més amunt.⁴⁸⁹ Tampoc no és possible de datar aquesta prolongació d'una manera segura i saber si era d'abans o de després de la conquesta comtal, encara que hom no pugui descartar la primera possibilitat.

Cal dir que, al sud de Vallcalent, hi passava el camí de Montagut, ja documentat en l'època que estudiem (doc. 490). Com hem vist més amunt, hi ha molts documents que esmenten la porta de Montagut, on devia néixer aquesta via que duia a aquest lloc de Montagut. Hi havia, també, un camí de Vallcalent. En un document de l'any 1184, es feia esment de la "cararia que exit de Valle Calenti et pergit ad Ylledam", que correspon a l'actual carrer de Vallcalent, al carrer del Joc de la Bola i al camí encara ara anomenat de Vallcalent.⁴⁹⁰ Aquest camí fa més de set quilòmetres de llarg, en part al costat de les vies de tren, fins arribar a les Torres de Sanui i a Montagut. Segueix l'orientació *Ilerda B*, que potser correspon a una parcel·lació antiga. Hem de remarcar també l'existència, en aquesta partida de Vallcalent, del lloc de Santa Cristina. Al document 723 (any 1187), es menciona una honor de "Sancte Christine", situada a "Valle Calente". Prop seu, hi havia una clamor; segurament era un indret habitat i treballat des d'abans de la conquesta comtal.⁴⁹¹

488. Sembla que aquest tolosà vivia a la parròquia de Santa Maria Magdalena. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 274.

489. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 270, pàg. 412.

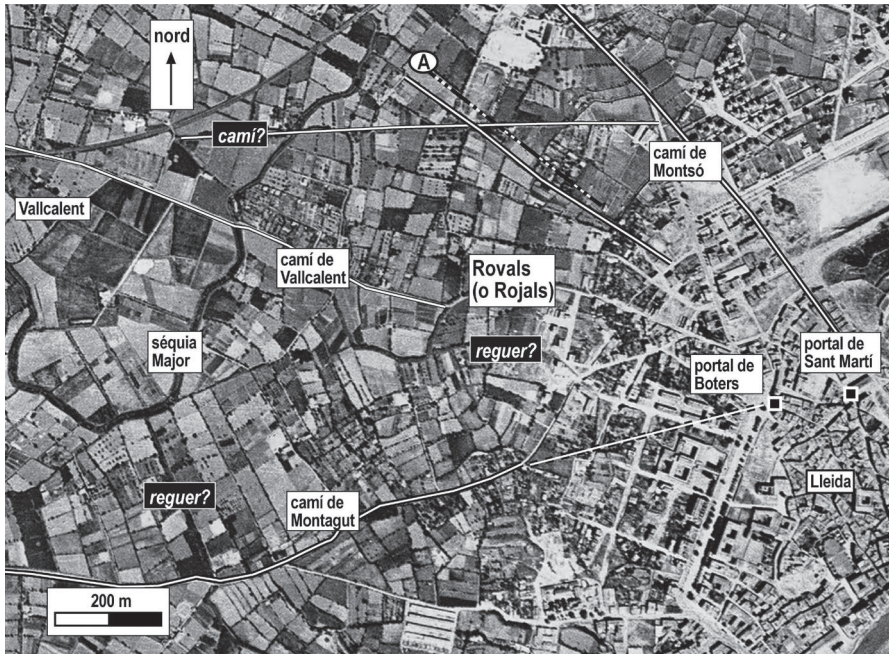
490. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 455, pàg. 678.

491. Aquesta clamor podia ésser la séquia Segona. Santa Cristina potser devia alçar-se prop d'on ara hi ha la torre del Macià. Vegeu també: J. LLADONOSA, *Els carrers i places de Lleida...*, pàg. 795.

Com fem gairebé sempre, és interessant de donar un cop d'ull a les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat (anys 1946 o 1956). El més interessant és veure que el sector més occidental de l'espai per on s'estenia aquesta partida de Vallcalent —on ara comença la partida d'Empresseguera— era organitzat d'acord amb una quadrícula de petites parcel·les, ordenades pels diferents camins. L'antiga torre no devia ésser situada on ara hi ha el Centre de recuperació de fauna salvatge (a 177 m d'altitud), sinó, segurament, més cap a ponent, entre la séquia Major i la séquia Segona, vers la torre del Trota (188 m).⁴⁹² Caldrà estudiar-ho més.

FIGURA 63
Rovals (o Roials) (Lleida)

Partida de terra situada a ponent de la muralla de Lleida, davant del portal de Boters o de Montagut. Hi passaven els camins de Vallcalent i de Montagut i, a l'oest, hi havia la séquia Major. Foto: © ICGC (any 1956).

492. Cal dir, amb tot, que a l'extrem oest del camí de Vallcalent, a tocar de Montagut, hi ha una partida de terres que també rep el nom de Vallcalent. És travessada per la séquia Tercera o reguer del Cap.

Rovals. La partida de Rovals era més enllà del portal de Boters, de la porta on començava el camí de Montagut. Havia d'ésser situada aproximadament cap al barri del Rectorat i del Joc de la Bola, entre la séquia Major i la rambla d'Aragó (l'antic carrer de Boters); potser també s'estenia més cap al nord-est, vers Sant Hilari (on hi ha l'actual Hospital de Santa Maria). És un nom segurament heretat de l'època andalusina. Ja hem parlat més amunt diverses vegades d'aquestes terres, en centrar l'atenció en les séquies i també en allò que hi havia fora els murs de la ciutat. Fou un espai en part edificat i conreat abans de l'arribada dels comtes de Barcelona i d'Urgell. L'any 1157, s'esmenten unes terres situades "en l'Arroal", on hi havia un carrer del temps dels moros ("maurorum").⁴⁹³ En un document de la seu, de l'any 1162 (doc. 434), es fa esment d'una terra de secà situada en aquesta partida ("loco quod dicitur Arroial"). No ens hi estendrem gaire més atès que ja n'hem parlat àmpliament més amunt.

El Sas. Els indrets que rebien el nom de *sas* eren unes zones elevades, normalment no conreades i dedicades a la pastura.⁴⁹⁴ Aquest lloc anomenat el Sas, no gaire allunyat de les muralles, devia ésser al nord-oest de la ciutat de Lleida, potser entre on ara hi ha la torre de l'Artigó i per on passa la séquia Major. Era a prop de la carretera de Montsó, on hi havia un pontarró, potser per travessar la séquia. Segons un document escrit l'any 1188 (doc. 742), fou venuda al prior de la seu una vinya situada en aquest indret ("in loco qui vocatur Sas"). Aquesta vinya afrontava amb el camí de Montsó i, als tres costats restants, amb uns braçals.

La coma de Pere de Santvicenç. La coma de Pere de Santvicenç (potser aleshores deien, més aviat, Santvicent) era situada al costat nord d'un tram de la séquia Major de Segrià i al sud del Sas. Si observem les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat, veiem que podia arribar a fer unes 9,5 ha. Es podia estendre des

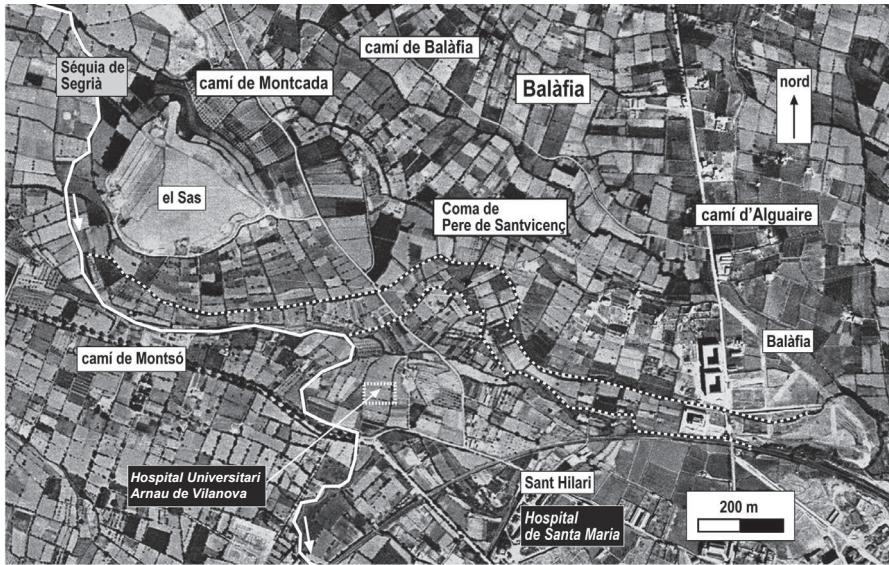
493. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 78, pàg. 175.

494. Trobem un altre Sas, molt més extens, al nord del terme de Lleida, a tramuntana dels plans de la Sardera, i a l'oest del "Segrià" primigeni. En aquest gran altiplà del Sas, hi havia la bassa de la Unilla. L'any 1175, ja es fa esment d'"in Sas", que era a ponent del lloc d'Alcanís (ara al terme de Rosselló). R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 274, pàg. 417. També: J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 37, pàg. 131. L'any 1205, hom menciona, dins del terme d'Almenar, el lloc "ubi dicitur ad Onilla"; afrontava amb el terme d'Alguaire i amb lo Sassalt, el Sas Alt ("in Ssasso Alto"). J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 149, pàg. 233.

de prop de la torre de Duró fins a tocar de la plaça d'Europa, passant pel nord d'on ara hi ha l'Hospital Universitari Arnau de Vilanova.

FIGURA 64
Coma de Pere de Santvicenç (Lleida)

La coma de Pere de Santvicenç és esmentada en diversos documents del segle XII. En les fotografies aèries fetes a mitjan segle XX, podem descobrir la forma que tenia. Era al costat del camí de Montsó i de la séquia Major de Segrià. També veiem els grans canvis que hi ha hagut en el paisatge periurbà al llarg dels darrers decennis. Foto: © ICGC (any 1956).

El nom va canviar al llarg del temps. Tothom era conscient que hi havia, però, una coma. L'any 1166 (doc. 458), s'anomenava "comam Petri capellani". Una mica més tard (doc. 461), ja es fa esment d'"ipsa coma Petri Sancti Vincentii". De fet, segurament això també depenia del tipus de document i, sobretot, de qui l'escrivia.

Sabem que, en aquesta coma, hi havia diverses terres de conreu, algunes de les quals eren camps de cereals (docs. 458, 461) o bé eren vinyes (docs. 458, 568). També sabem que hi havia braçals i séquies ("cum braçalibus et cequiis"; doc. 568). Adonem-nos, però, que, malgrat això, no es fa pas esment d'horts o de terres irrigades. Amb tot, una de les afrontacions de la vinya

donada l'any 1176, en aquest darrer document, era precisament la séquia Major (“cequiam Maiorem”). I, per acabar, assenyalem que el recorregut d'aquesta coma coincideix amb el que tenia el Noguerola, que també ha rebut el nom de la Clamor.

FIGURA 65
Boixadors (Lleida)

El nom d'aquesta partida prové del fet que fou posseïda per una família de la noblesa local, els Boixadors. En aquest lloc, però, hi degué haver una torre en època islàmica. A més, és un espai que ben segur que ja era treballat en èpoques precedents. Foto: © ICGC (any 1956).

Boixadors. La partida de Boixadors és situada uns 3,5 km al nord-oest del turó de la seu episcopal de Lleida. Ja n'hem esmentat alguna de les característiques en parlar més amunt de la séquia de Segrià i en intentar de datar-ne els braços occidentals. Els documents, fets a la segona meitat del segle XII, sempre fan esment d'una torre (doc. 554 [“ad vestram turrem”], doc. 558 [“ad nostram turrem”]), i no mencionen pas que hi hagués hagut una almúnia. Amb tot, és molt probable que, en aquest indret, abans

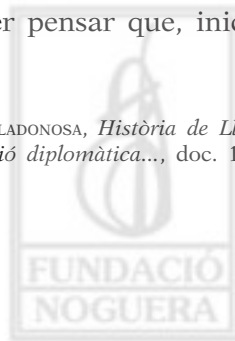
de la conquesta comtal, ja s'hi alcés un lloc habitat. El nom actual —i baixmedieval— d'aquest lloc, evidentment, prové del nom de la família senyorial dels Boixadors. Fixem-nos primerament en allò que diuen els documents i després en el que veiem en les fotografies aèries fetes el segle xx.⁴⁹⁵

Els documents fan esment de terres irrigades i de terres de secà. S'hi mencionen, per exemple, vinyes (“terra cum vinea plantata”, doc. 466) i alhora terres que podien ésser regades (“subtus cequia et subtus braçal”, doc. 554). En un document de l'any 1167 (doc. 466) es fa esment d'unes vinyes, situades prop de la torre de Boixadors, que afrontaven amb una “cequia” (segurament la séquia Major) i amb la “clamor” (potser la Clamor o séquia Segona o del Mig). En un text una mica posterior es feu esment d'un braçal (doc. 558). En diversos dels documents que mencionen aquesta partida, lògicament es fa referència al senyor Berenguer de Boixadors. En un d'ells, un establiment de l'any 1181 (doc. 639), a l'hora de dir les afrontacions, hom menciona el camí que anava cap a Tamarit de Llitera, que devia passar per Alpicat i la Saira (al terme d'Almacelles). Podem comentar també un document que no es conserva al fons de la seu, però que ens aporta informació sobre aquest lloc. En un contracte de plantació d'uns ceps fet a la torre (“turrem”) de Berenguer de Boixadors es diu que aquest lloc era al Segrià (“in Segriano”) i que la terra afrontava també amb l'alou de Berenguer de Boixadors i potser amb el meandre d'un braçal (“per circuitum, in braçal”).⁴⁹⁶ Això mostra que el Segrià que considerem *històric* s'estenia fins a dins del terme de Lleida.

Interpretar les fotografies aèries de vegades pot ésser poc segur. En aquest cas, per contra, trobem algunes dades molt evidents. En podem comentar algunes. Potser la més important és el pes que hi té la parcel·lació romana *Ilerda A*. Diversos marges sobretot orientats de sud-oest a nord-est segueixen exactament aquesta orientació nascuda abans de l'edat mitjana. Cal dir també que hi ha algun camí i algun límit de terra conreada que coincideix, potser, en aquest cas, casualment, amb *Ilerda C*. En darrer lloc, cal assenyalar l'existència d'una clamor o curs d'aigua. Curiosament, ara, aquesta clamor coincideix amb l'anomenada séquia del Mig. Això podria fer pensar que, inicialment, només hi havia

495. Vegeu també: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 169.

496. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 176, pàg. 295.

un curs d'aigua i que no fou fins en un segon moment quan es va construir aquest braçal de la séquia Major; aquesta hipòtesi permetria de comprendre la dualitat de les dues denominacions, que ha perdurat fins a l'actualitat.

FIGURA 66
Montcada (Lleida)

Les terres de la torre dels Montcada s'estenien entre els meandres de la Clamor o séquia del Mig. En alguns espais d'aquesta partida i en alguns camins o cursos d'aigua, les pervivències d'una possible parcel·lació premedieval són evidents. Foto: © ICGC (any 1956).

Montcada. Pot ésser que la torre de Montcada correspongui a la possessió que abans de la conquesta tenia Azmet Avinçamet. Ho va proposar Josep Lladonosa⁴⁹⁷ i després també n'ha parlat Flocel Sabaté.⁴⁹⁸ El mateix Lladonosa, però, dubta que la torre d'Azmet Avinçamet no correspongués més aviat a la de Gualda

497. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 166.

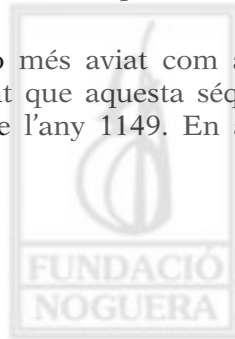
498. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 218-219.

(que estudiarem més endavant). L'any 1157 (doc. 404), Guillem Ramon i els seus fills donaren a Berenguer de Plandolit i als seus germans —perquè restessin a llur servei— unes cases a Lleida i una heretat formada sobretot per una almúnia situada al Segrià (“almunia de Segriano”). Encara era viu el record de qui era el propietari de les cases i de l'almúnia abans de la conquesta comtal i també del fet que aquest fou un dels cinquanta lots (composts d'una casa i d'unes terres) que va rebre el comte d'Urgell, arran del repartiment de la ciutat, que s'esdevingué després de la conquesta de l'any 1149. Seria, però, estrany que els Montcada cedissin als Plandolit possiblement la possessió més important que tenien, la qual, més endavant, va continuar essent esmentada com la torre d'aquesta família Montcada.

L'any 1189 (doc. 767), Ramon de Montcada, la seva muller i llur fill arribaren a un acord amb la viuda de Bernat de Cladells, que era fill d'Arnau de Plandolit. A part d'altres coses, se li confirmà una vinya a la Palomera, sota la torre de Prat, i una parellada de terra a la torre de Montcada (“in ipsam nostram turrem de Segriano”). De fet, en el paisatge contemporani potser encara podem identificar aquesta parellada documentada a la segona meitat del segle XII. A més, li confirmà allò que havien adquirit el seu pare i ell, que, a part d'altres coses, era “turrem in Segriano, cum omnibus sibi pertinentibus”. La viuda hagué de donar cinc-cents sous i tenir-ho al servei dels Montcada.

La partida de Montcada és molt interessant. Planteja molts problemes d'interpretació. És solcada per l'anomenada séquia del Mig. Un fet important és que hi podem distingir un sector amb un parcel·lari molt regular, de la resta amb un parcel·lari menys regular o planificat. Aquest parcel·lari més regular és orientat exactament amb la mateixa orientació que la parcel·lació *Ilerda* B2. Hi ha una estreta compenetració entre les franges i els marges que tanquen les diverses parcel·les en què es divideixen i, fins i tot, el recorregut del la séquia. També trobem alguns camins que segueixen aquesta mateixa orientació que anomenem *Ilerda* B2. Com diem sempre, no es pot pas descartar mai, en absolut, que tot plegat sigui casual, encara que en aquest cas no sembla pas probable.

Com a conclusió o més aviat com a hipòtesi de treball, podem proposar novament que aquesta séquia del Mig fos feta després de la conquesta de l'any 1149. En aquest moment, aquestes

terres que eren en mans de la família dels Montcada, pogueren ésser regades i degueren ésser parcel·lades regularment. Aquesta parcel·lació es basava, però, en uns camins i en una organització de l'espai que potser ja existien des d'abans. Recordem també que aquesta séquia rep així mateix el nom de la Clamor, cosa que ens permet de pensar, com ja hem comentat més amunt, que ja podia haver-hi un espai irrigat abans de la construcció d'aquest braçal, que prenia l'aigua de la séquia Major de Segrià. La clamor també podia haver permès de regar algunes terres.

FIGURA 67
La Palomera i Rufeia (Lleida)

Al sud-oest de la ciutat, més enllà de Gardeny, hi havia dues partides de terra irrigada. Al nord, la de la Palomera, que agafava l'aigua d'una prolongació de la séquia de Segrià. Al sud-est, la de Rufeia, que aprofitava l'aigua de la clamor del Bosc i també de la séquia d'Alcarràs. Foto: © ICGC (any 1956).

La Palomera. La partida de terra de la Palomera és situada al nord de la de Rufeia i, venint des de Lleida, abans de la del Pla de Gensana, que correspon a una antiga Plana Jussana (esmentada als darrers segles medievals). Actualment és una zona d'horta. Les franges de terra irrigada s'estenen de nord-oest cap al sud-est. Aquestes terres són regades pels braços que provenen de la sé-

quia Major de Segrià. A l'est d'aquesta partida, hi ha l'anomenada clamor del Bosc. Al sud-est, es devia acabar en un petit marge o espona que coincideix amb la corba de nivell dels 150 m.

Amb relació a la Palomera, cal dir que, segons un document de l'any 1161 (doc. 417), el comte Ermengol VII d'Urgell va donar una sort de terra dedicada a vinya, situada en aquest indret ("una sort de terra a la Palomera per vinea"). L'any 1161, una terra situada a la Palomera tenia una de les afrontacions que era "in cequia".⁴⁹⁹ Aquest fet és molt important perquè ens permet d'assegurar que, en aquesta data primerenca, l'aigua de la séquia Major de Segrià ja arribava fins a aquesta partida. I havien passat poc més de deu anys des de la conquesta comtal. L'any 1164, així mateix, un camp anomenat d'"Arroials" (de Rovals) afrontava amb la via de Montsó i amb "illa zequia que currit ad illa Palomera".⁵⁰⁰ Certament no es podia regar aquesta partida amb l'aigua de la séquia d'Alcarràs, atès que el seu curs passava per una cota molt més baixa. Podríem pensar que aquesta prolongació fou feta en una data posterior a la de la conquesta comtal, tanmateix, el fet que, l'any 1199, hom ja parli d'un "brazali vetulo" ens porta a creure que aquesta partida de la Palomera ja fou irrigada des d'abans del 1149.⁵⁰¹ A més, com hem dit, els primers esments d'una séquia són d'una data molt propera a la de la conquesta comtal.

Aquesta partida era travessada per la via que anava cap a Alcarràs ("via que tendit ad Alquarraz") i vers Fraga. Era una terra situada en un indret que fou desitjat pels comtes catalans. Una terra cedida l'any 1168, també afrontava amb una séquia ("in cequia") i amb el domenge ("dominico") del comte d'Urgell.⁵⁰² L'any 1174, el rei Alfons I va cedir, a canvi d'unes condicions, una part de la vinya que tenia a la Palomera ("meam vineam de ipsa Palomera"). S'aclarí que els que la tinguessin podien disposar d'aigua per a regar les vinyes, que els havia de donar el batlle del rei. Aquesta vinya afrontava amb el camp que hi tenien els templers i també

499. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 110, pàg. 221. El data l'any 1162. Molt més tard, l'any 1199, es fa esment, amb relació a la Palomera, del "brazali vetulo" i del "brazale que vadit ad vineam domini regis". J. PABELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 404, pàg. 587.

500. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 130, pàg. 243.

501. J. PABELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 404, pàg. 587.

502. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 348, pàgs. 266-267.

amb la via que anava a Rufeà.⁵⁰³ En el proper apartat estudiarem aquesta partida de Rufeà, situada cap al sud-est de la Palomera, més a prop del Segre.

També hi tenien drets els Montcada. L'any 1171, Ramon de Montcada va redimir per sis-cents morabatins la partida de terres de la Palomera i una honor a Lleida que havien estat empenyorades.⁵⁰⁴ Encara, amb relació a la Palomera, podem esmentar un document de l'any 1190, en què la viuda de Ramon de Montcada i el seu fill establiren l'honor que tenien a la Palomera, tant el terreny regat com el de secà. Les afrontacions eren amb un torrent, amb el braçal que anava a Rufeà, amb l'honor de Santa Cristina, amb la serra i amb el domenge del comte d'Urgell.⁵⁰⁵ Ho donaren amb tots els homes que ho poblaven. A més, l'any 1191, Ramon de Montcada feu una cessió a l'abadia de Santes Creus d'unes rendes sobre aquesta honor de la Palomera.⁵⁰⁶

Les terres que hi havia en aquesta partida eren bones i en part ben regades. La Palomera quedava, com hem dit, entre la partida de Rufeà, que era més avall, a prop del Segre, i les terres situades a les costes de la Caparrella i de Gardeny, on hi havia el castell dels templers, seu de la comanda. Així mateix, segurament prop de la séquia d'Alcarràs, hi havia un mur, una muralla ("muro"), que trobem esmentada en diversos documents. Era a prop de la via de Fraga i potser barrava el pas d'aquesta entrada sud-oest de la ciutat.⁵⁰⁷ L'orientació d'aquest camí d'Alcarràs i Fraga segurament fou important a l'hora d'establir l'orientació de les franges coaxials que s'estenien a sota (que no coincideixen exactament amb cap parcel·lació coneguda).

Segons els documents conservats, també hi havia, a prop de la Palomera i al nord-est de Rufeà, el Sot de Gardeny ("sott de Garden").⁵⁰⁸ Podem suposar —només és una hipòtesi de treball—

503. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 511, pàg. 378.

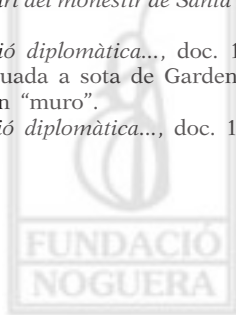
504. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 149, pàg. 239. De fet, aquests terrenys es fragmentaven en peces de terra on hi havia plantades vinyes ("octo peciis vinearum"; doc. 446, pàg. 641, any 1204).

505. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 565, pàg. 829.

506. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 342, pàg. 501.

507. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 170, pàg. 288. En fer esment de les afrontacions d'una terra situada a sota de Gardeny, es menciona la "via que vadit apud Fraga", una "céquia" i un "muro".

508. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 155, pàg. 271.

que, al llarg dels segles, el curs del Segre es va desplaçar cap a l'oest. Això podria fer pensar que aquest sot correspon aproximadament a l'actual Sot de Fontanet.

Si donem un cop d'ull a les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat, podem assenyalar algunes altres coses. En primer lloc, el tipus de parcel·lari regular que hi veiem ha de correspondre molt probablement a una parcel·lació feta després de la conquesta comtal. En segon lloc, sembla que un marge o espona separa les terres més septentrionals, per on s'estenia la Palomera, de les més properes al Segrià, que corresponen a la partida de Rufeia. Moltes vegades no hi ha una continuïtat perfecta entre les franges d'horta superiors i les inferiors. A l'extrem nord-est, la Palomera era travessada per la clamor del Bosc, que és molt possible que no sempre hagués seguit el mateix recorregut.

Rufeia, Gardeny i Butsènit. La partida de Rufeia és situada al costat inferior, sud-est, de la Palomera.⁵⁰⁹ Era un conjunt de terres irrigades que tenien l'origen en època islàmica (com a espai irrigat) i que continuaren essent importants després de la conquesta comtal. Precisament, una part d'aquestes magnífiques hortes periurbanes, regades en gran part per la séquia d'Alcarràs, foren apropiades, després del setge de l'any 1149, pel comte de Barcelona. N'acabem de fer esment en estudiar la propera partida de la Palomera. Tanmateix, en la nostra col·lecció diplomàtica, hi ha pocs documents que en parlin. Sabem, per exemple, que, l'any 1172 (doc. 524), és mencionat un domenge (o una dominicatura) del rei catalanoaragonès i del comte d'Urgell situat a Rufeia ("in Rophea").⁵¹⁰

Si consultem, però, altres fons documentals, trobem força documents que parlen d'aquest lloc. Per exemple, en un instrument de Poblet, de l'any 1170, es fa esment d'aquest domenge del comte d'Urgell ("dominicum comitis Urgelli").⁵¹¹ En un de l'any 1167, Guerau de Jorba, amb la dona i el fill, donaren a Guillem de Figuerola, a part d'altres coses, un alou que havia d'ésser tre-

509. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 218-219.

510. Pel que fa a la partida de Rufeia, l'any 2000, Xavier Eritja va publicar un meticulós estudi dedicat a aquesta horta. X. ERITJA, "Dominicum comitis: estructuració feudal de l'horta urbana de Rufeia (Lleida) durant la segona meitat del segle XII", a E. VICEDO (ed.), *Terra, aigua, societat i conflicte a la Catalunya occidental*, Pagès editors, Lleida, 2000, pàgs. 25-46.

511. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 388, pàg. 293. Vegeu també el doc. 390, pàg. 294.

ballat per un parell de bous (devia correspondre a una parellada) “infra nostra cumba et turrem de Ropheam”.⁵¹² Sabem que, més tard, l'any 1169, Guerau de Jorba, la seva dona i llur fill cediren a Pere Mestre (“Petrus Magister”) els molins de Rufeia (“molinos de Roffea per mulneria”).⁵¹³ Després, Guerau de Jorba va haver de trobar dos socis inversors per construir (o reconstruir) els molins fariners; aquests socis eren anomenats Torró i Guilla (els quals aportaren cent i vuitanta sous, respectivament). Cal tenir present que *Rufeia* és un nom àrab que precisament té el significat de ‘molí’.⁵¹⁴ Aquests molins de Rufeia també són esmentats en altres documents.

Segurament, a Rufeia —o a la rodalia immediata— també hi havia vinyes. Si més no, sabem que hi havia un celler (“cellarium”) que Gombau de Ribelles va donar als templers.⁵¹⁵ Segons un document, de l'any 1164, del fons de Gardeny, els templers cediren, a canvi d'un cens, una quarta part d'un alou que provenia d'una donació del comte d'Urgell a Rufeia (“alodio de Rophea”).⁵¹⁶ Una de les afrontacions d'aquest alou era la séquia d'Alcarràs (“cechia que discurrit ad Alcaraz”); una altra era el torrent de Rufeia (“torrente de Rophea”) i l'altra vers el Segrià històric (“versus Sigria”), potser més enllà de la serra de Creus.⁵¹⁷ Aquest torrent de Rufeia havíem pensat que corresponia a la clamor del Bosc, també podria ésser un curs d'aigua que nasqués a l'est del tossal de la Caparrella. De fet, més amunt, ja hem parlat de la coma de Rufeia.

Per aclarir el tema de les séquies, és important que tornem a pujar cap a la costa de Gardeny, a tocar de la partida de la

512. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 312, pàg. 241. Aquesta coma de Rufeia podia correspondre a la de la clamor del Bosc. I la torre de Rufeia podia ésser situada vers on actualment hi ha la torre de l'Esteve.

513. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 349, pàg. 267. Vegeu també els docs. 350 i 351, pàg. 268.

514. De l'àrab: *ruhāyya*, diminutiu de ‘molí’ (OC6 442). Cal assenyalar que, a l'avinguda de Blondel de Lleida, s'han excavat les restes d'un molí de roda vertical d'època islàmica. Isabel GIL i Marta MORÁN, “Molí hidràulic de l'avinguda Blondel, 94 de Lleida”, *VI Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Lleida, 2018 (en curs de publicació).

515. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 341, pàg. 501 (any 1179).

516. Hi ha altres documents amb relació a aquest lloc. En un de l'any 1191, Ramon, Guillem i Gombau de Ribelles acordaren donar uns cens de cent sous als templers, per l'honor de Rufeia. Diversos pobladors es feren responsables del pagament d'aquesta quantitat. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 566, pàgs. 830-831.

517. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 140, pàg. 254; també doc. 143, pàg. 258.

Palomera, que hem estudiat en l'apartat precedent. Com hem dit, a part de la séquia d'Alcarràs —que havia de passar molt a prop del Segre— hi havia una altra séquia a l'oest del turó de Gardeny. Ja hem dit que, l'any 1161, s'esmenta una "céquia" a la Palomera.⁵¹⁸ No era pas l'única. També trobem esmentada una canalització, per exemple, en un document de l'any 1165: una terra situada sota Gardeny afrontava "super illo nostro campo et via que vadit ad Fraga". Les set persones que rebien aquesta terra en establiment tenien dret de poder agafar aigua d'"illa cechia [...] que currit subtus Gardeny".⁵¹⁹ Aquest document s'ha de relacionar amb un altre establiment d'una terra situada sota Gardeny, en què s'establien unes condicions molt semblants a les del precedent (amb relació a desviar l'aigua que passava per la séquia que corria prop del turó de Gardeny). El més curiós és que s'hi faci esment, l'any 1165, que aquesta terra afrontava a l'est amb "illa valla qui est subtus illa cechia (els valls que hi havia sota la séquia), que fecit Adefonsus rex, de muro ad muro".⁵²⁰ En un document una mica més tardà, del 1169, es fa esment de "cequia subtus Gardennii alta", situada al costat del camí que pujava cap a Gardeny i el tossal.⁵²¹ Què vol dir tot això? El més probable és pensar que es feu una continuació o un braçal de la séquia Major, potser en època del monarca Alfons I, per tant poc després del 1162, o bé qui sap si força abans. De fet, segurament, ha de correspondre a aquest sistema hidràulic altmedieval (potser ampliat després de la conquesta comtal) el fragment de séquia andalusina que es va excavar al costat de la fàbrica de La Casera.⁵²²

Hi ha més dades. Vers l'any 1167, es feu esment d'una sort situada sota el puig de Gardeny, que afrontava amb la via de Fraga i amb una séquia ("in cequia, totam subtus aiga poteritis miterere").⁵²³ De fet, s'entén més bé en un document fet més tard:

518. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 110, pàg. 221.

519. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 145, pàg. 260.

520. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 147, pàg. 263. En la transcripció de Sarobe, diu "valla". No sabem si devia ésser potser "valla", uns valls o fossats. Segui com sigui, és molt interessant aquesta afirmació.

521. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 199, pàg. 321.

522. A. MOYA - X. ERITJA - Ò. ESCALA - Á. LAFUENTE - E. TARTERA, "La via i la séquia de La Casera (segles x i xi): intervencions arqueològiques a l'àrea periurbana de la Lleida andalusina", a *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, vol. 1, ACRAM - Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007, pàgs. 299-315.

523. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 165, pàg. 283. També es fa esment d'un sarraí que devia treballar aquesta sort de terra ("unum sarrasinum qui habet nomine Alii Ferrer, in servizio de ipsa sorte"). Vegeu també el doc. 170, pàg. 288.

“in cequia et quantum sursum miterere aquam poteritis”.⁵²⁴ Un document de l'any 1177 fa clarament esment de l'hort de Gardeny (“ortum de Gardeny”). Les seves terres eren regades per la “cequia que tendit ad Alcarraz”; al seu costat hi havia els molins de Gardeny.⁵²⁵ Cal pensar que aquesta terra irrigada devia ésser sota la séquia (que venia de Vallcalent i el “Segrià”) i alhora era prop del turó de Gardeny. És, però, un tema complicat, que caldrà estudiar més a fons.

D'altra banda, si revisem els documents conservats sobre el turó de Gardeny i la seva rodalia, trobem coses molt interessants. Ja sabem que al cim del turó hi havia el castell dels templers. A més, hi ha, per exemple, un document de l'any 1163, en què es fa esment que hi havia una vinya situada a “la Matana”, que afrontava al sud amb una pedrera (“in petrariam”). *Matana* (com *Almatà*) és un nom àrab (*maqta^c*), que precisament significa ‘pedrera’.⁵²⁶

Diguem, per cloure aquest apartat, que, al sud-oest de Rufeia hi havia el lloc de Butsenit. L'any 1165, es fa esment del sacerdot Guillem de Butsenit (“Gilelmi sacerdoti de Boccenic”), que és possible que s'estigués a l'església de la Mare de Déu de Butsenit.⁵²⁷ De fet, un any més tard, hom menciona “illum molar” que era situat al terme de “Boccenic”. Aquest molar possiblement era un indret on s'obtenien moles de molí.⁵²⁸

Altres partides de terra situades al sector septentrional del terme de Lleida

Per completar la visió sobre el paisatge que hi havia a l'edat mitjana al terme de Lleida, podem donar un cop d'ull a algunes

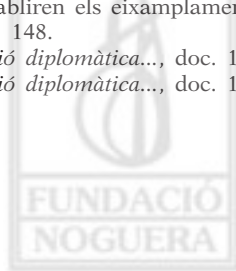
524. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 170, pàg. 170.

525. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 318, pàg. 468. L'any 1185, es feu esment del lloc que rebia el nom de “Molendinis Gardenii”. Unes terres situades en aquest indret afrontaven amb la séquia, amb un camí o carrer —“carraria”—, que unia el Segre i l'honor dels templers, i també amb l'estellador (“extoledor”) del molí de Guillem Ramon de Montcada. Potser eren més a prop de la ciutat. L'estellador era una post que es posava com a comporta per a tancar i obrir el pas a l'aigua d'una séquia d'un molí. J. BOLÓS – J. NUET, *Els molins fariners*, Ketres, Barcelona, 1983, pàg. 94.

526. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 123, pàg. 235. En un annex del document, fet l'any 1170, s'establiren els eixamplaments (l'acreixement) de la pedrera, a canvi d'un cens. Vegeu: OC2 148.

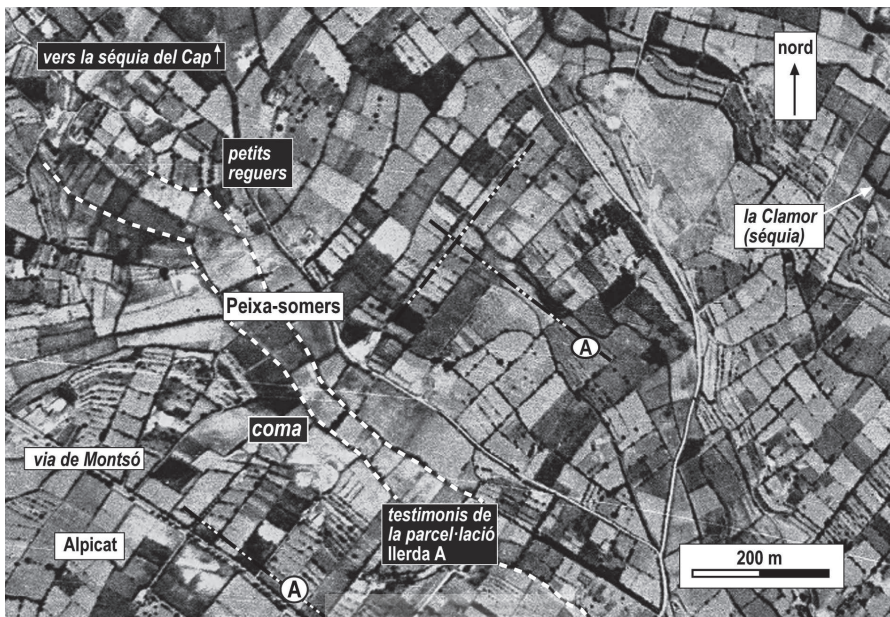
527. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 143, pàg. 258.

528. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 154, pàg. 271.

altres partides: Peixa-somers, Alpicat, Fontanet lo Curt, Marimon, Balàfia i Gualda, situades totes sis al sector septentrional del terme de Lleida. En totes hi hagué, ben segur, una continuïtat en el poblament al llarg de l'alta edat mitjana i de l'edat mitjana central. En algunes hi va poder haver un vilar en època visigoda; en gairebé totes hi degué haver una almúnia (o una torre o *burg*) en època islàmica; segurament, en totes també hi hagué un hàbitat, potser anomenat torre, després de la conquesta dels comtes de Barcelona i d'Urgell. En els diversos casos, intentarem de distingir els elements que permeten assegurar aquesta continuïtat: tipus de parcel·lari, lloc encimbellat, proximitat d'una séquia, etc., que ens permetran d'entendre els processos de trencament o, més sovint, de resiliència que hi va poder haver en aquestes terres del sector septentrional del terme de Lleida.

FIGURA 68
Peixa-somers (Lleida)

La partida de Peixa-somers és travessada per una coma i hi veiem camins i nombroses franges que segueixen una parcel·lació premedieval, encara que és molt probable que aquestes llenques de terra siguin d'època medieval.

Foto: © ICGC (any 1956).

FIGURA 69
Fontanet lo Curt (Lleida)

A la partida anomenada Fontanet lo Curt, veiem el testimoni de diverses comes que s'estenien del nord-oest cap al sud-est. Quan es va construir la séquia del Cap (o del Secà) es degué parcel·lar bona part d'aquestes terres, que segurament abans eren en gran part de secà. Foto: © ICGC (any 1956).

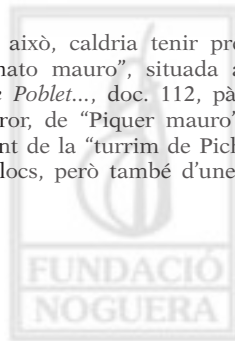
Peixa-somers. La partida de Peixa-somers és situada a l'oest de les de Boixadors i de Montcada —regades per la séquia del Mig o Segona— i a l'est de la d'Alpicat —solcada per l'anomenada séquia Tercera. Sobretot hi volem assenyalar dos aspectes. D'una banda, que és travessada per franges de terra que van de nord-est cap al sud-oest, que tenen la mateixa orientació que *Ilerda A*. Certament, no es pot assegurar quan es van crear, però sí que es pot dir que tenen un precedent, segurament no casual, en una orientació d'època romana. En segon lloc, i potser encara més important, cal assenyalar que aquesta partida de terra és solcada de nord-oest cap al sud-est per una coma que va quedar fossilitzada sobre el terreny i que encara és ben visible en les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat. Com a hipòtesi de treball, això ens pot portar a pensar en una ocupació des de l'inici de l'edat mitjana i plausiblement al llarg dels segles de domini andalusí. Alhora, potser després de la conquesta, aquest espai es va reorganitzar en

unes franges coaxials de colonització, que seguiren una orientació d'època romana que devia haver restat fossilitzada en algun camí o en alguns límits de parcel·les de terres de conreu. Actualment, a l'est, hi corre la séquia del Mig, també anomenada la Clamor. Aquest doble nom ens fa pensar en el pas d'haver-hi una clamor natural a haver-hi una séquia de regadiu, canvi que es va poder esdevenir a la segona meitat del segle XII. Adonem-nos també que el nom d'aquesta partida ens porta a afirmar, sense cap mena de dubte, que era una terra de pastura, on hi pasturaven o paixien els ases o somers.

Alpicat. Entre les partides de Peixa-somers i de Fontanet lo Curt hi ha la partida d'Alpicat. També trobem aquest topònim en la població anomenada, a la fi de l'edat mitjana, Vilanova d'Alpicat (que actualment rep, però, el nom d'Alpicat). Segons Joan Coromines aquest nom *Alpicat* prové de *pikkât* (o *biqqât*), nom d'origen mossàrab (plural àrab del nom 'pic').⁵²⁹ Amb relació a aquesta partida, podem assenyalar tres coses. En primer lloc, que s'estén al costat de l'anomenada séquia Tercera. En segon lloc, que la via que travessa aquesta partida (i que anava vers Montsó) segueix l'orientació *Ilerda* A. Potser, per aquest motiu, moltes de les franges coaxials que la travessen i que organitzen aquest territori segueixen aquesta mateixa orientació.

Finalment, en tercer lloc, cal mencionar l'existència de diverses comes. En les fotografies aèries fetes a mitjan segle XX, encara podem intuir que hi havia una coma que s'estenia entre la séquia Tercera i el camí de Fontanet lo Curt. Certament, és una coma, ara molt alterada, que ja existia abans que es construís aquesta canalització. Té una extensió d'unes 5,2 ha (com a mínim). Cal dir que, més cap al nord, més enllà de la via de Montsó i a tocar de la partida de Peixa-somers, s'estenia una altra coma amb una superfície d'unes 6,3 ha (que ja hem esmentat més amunt en parlat d'aquesta partida). De fet, és gairebé paral·lela al camí de Peixa-somers. Per a acabar, més cap al sud, a sota del camí de la Creu, molt a prop de la partida de Fontanet lo Curt, hi ha una altra coma amb una superfície d'unes 4,0 ha.

529. OC2 168. Malgrat això, caldria tenir present que, l'any 1147, s'esmenta una "turrim que fuit de Pichato mauro", situada al terme d'Alcarràs. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 112, pàg. 107. Curiosament, l'any 1170, hom fa esment, potser per error, de "Piquer mauro" (doc. 379, pàg. 288). Amb tot, l'any 1174, es torna a fer esment de la "turrim de Pichato mauro" (doc. 498, pàg. 371). Certament, era el nom d'uns llocs, però també d'unes persones.

Fontanet lo Curt. La partida de Fontanet lo Curt és situada al sud de les de Peixa-somers i d'Alpicat. De fet, malgrat les diferències, hi trobem una realitat molt semblant a allò que hem vist tant a Peixa-somers com a Alpicat. Hi veiem les restes fossilitzades d'una parcel·lació antiga, menys evidents que en els casos precedents. Com a Peixa-somers, va poder ésser la suma d'unes pervivències d'època romana i d'algunes parcel·lacions fetes a l'edat mitjana central. Allò que ara ens crida més l'atenció, com hem comentat en estudiar la partida d'Alpicat, és l'existència d'una coma que s'estén d'oest a est, al llarg d'uns 1,7 km. Al costat d'aquesta coma, a la banda nord, hi trobem l'anomenat camí de la Creu.

Hi ha un document, de l'any 1172, en què es fa esment de "Fontanet Vell". Sança de Sedó i el seu fill Arnau donaren en establiment a Ramon de Vallverd una honor que tenien en aquest lloc, que havia estat l'heretat d'"Avi Matarií". És impossible d'assegurar-ne la ubicació, saber si era al lloc ara anomenat Fontanet lo Curt o bé si era a la riba esquerra del Segre (on hi ha l'actual partida de Fontanet). Hi havia vinyes, horts i camps.⁵³⁰

Marimon. La partida de Marimon⁵³¹ (o de Marimunt com trobem escrit en alguns mapes actuals) és situada a l'est de la de Montcada, que hem estudiat més amunt.⁵³² La torre medieval de Marimon era en un tossal que té una altitud de 186 m. A l'oest d'aquest tossal, hi veiem la séquia Major. Crida l'atenció que entre el lloc lleugerament encimbellat on es bastí la torre i la séquia hi hagi una zona parcel·lada en franges fragmentades en unes parcel·les petites, quadrades o una mica rectangulars. S'estenen per una superfície d'unes 48 ha. Aquestes parcel·les bàsicament s'orienten —potser d'una manera casual— segons *Ilerda D*; de fet és l'orientació d'un camí que travessa aquesta partida de sud a nord. En principi, hem de pensar que aquesta parcel·lació es va crear a la segona meitat del segle XII. Amb tot, també cal assenyalar que és molt probable que, en època islàmica, ja hi hagués un *burg*, una torre, al cim del turó de Marimon. Certament, és una hipòtesi de treball.

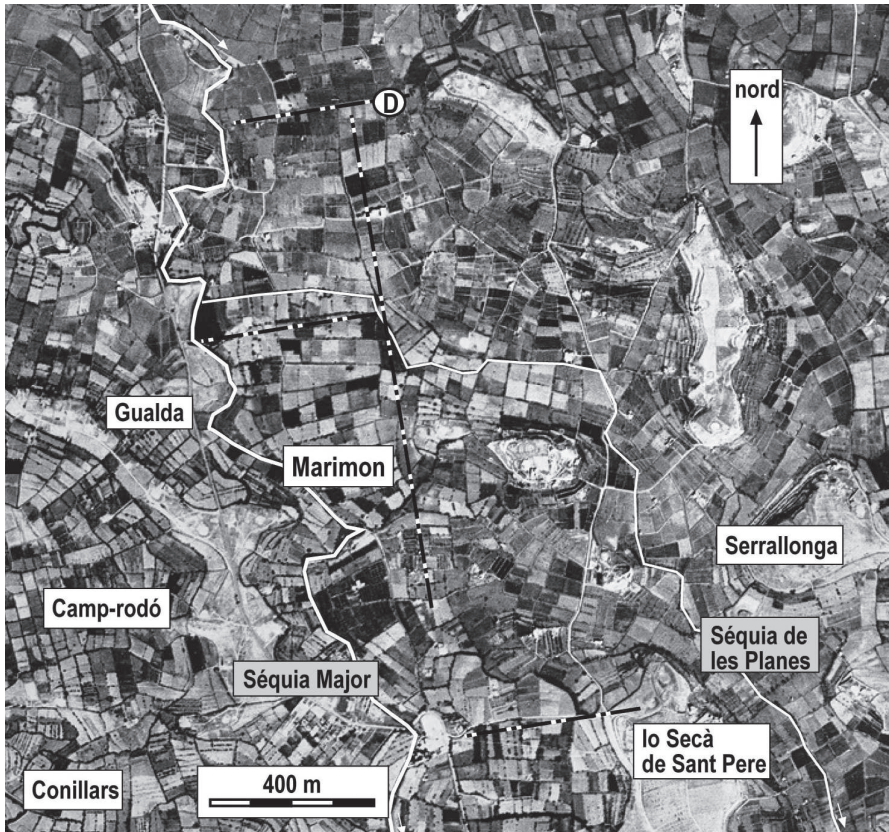
530. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 428, pàg. 322.

531. *Marimon* és un antropònim germànic, format per *mari* (que prové del gòtic **mêreis* o de l'alt alemany antic *mâri*, 'famós') i per *-mundo*. Vegeu: D. KREMER, "Die germanischen Personennamen in Katalonien: Namensammlung und Etymologisches (1)", a R. ARAMON (ed.), *Estudis Romànics*, 15, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1969, pàgs. 1-247 (en concret pàg. 180). De fet, fou un antropònim que es difongué en un moment tardà: J. BOLÒS i J. MORAN, *Repertori d'Antropònims Catalans...*

532. Vegeu: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 174.

FIGURA 70
Marimon (Lleida)

A la partida de Marimon veiem un tossal, un camí (que segurament segueix una orientació premedieval) i la séquia Major de Segrià. Les franges parcel·lades i coaxials que veiem a l'est de la séquia possiblement s'han de datar a la segona meitat del segle XII. Foto: © ICGC (any 1956).

Hi ha pocs esments d'aquesta partida de terra. Trobem un document interessant, de l'any 1185 (doc. 692), en què es diu que hom venia una vinya situada a Pardinyes, que afrontava amb un camí i amb tres vinyes. Curiosament, la tercera de les vinyes s'hi afirmava que el venedor la tenia conjuntament amb la gent de Marimon ("habemus commune cum ipsis de Maurimon"). A continuació, s'esmentava una altra vinya, situada al "Segrià", que afrontava també amb una vinya, de la qual sembla que en rebien

un quart de les collites els habitants de Marimon (“illi de Maurimon”). En aquest mateix document, signa un home anomenat “Stephani de Marimon”.

Balàfia. La partida de Balàfia és situada al nord de Lleida. Devia ésser travessada per la via que anava cap a Alguaire. És difícil d'assegurar l'origen del topònim *Balàfia*.⁵³³ No és esmentat en cap document de la col·lecció diplomàtica que publiquem, però sí, per exemple, en els documents relacionats amb el monestir d'Alguaire. L'any 1212, hi hagué l'establiment d'una terra i una vinya a la torre de Balàfia (“turrem de Balafiam”), situada en l'honor dels hospitalers. Assenyalen que una de les afrontacions de la vinya era la via d'Alguaire (“via publica que vadit apud Algairam”).⁵³⁴

Balàfia és situada al sud-est del revolt que fa la séquia Major quan gira cap a ponent, per anar cap a la partida de Boixadors. Era regada per diversos braços que sortien d'aquesta séquia i es dirigien cap al sud o el sud-est. Hom té la impressió que, sobretot al sector més septentrional, hi ha diversos camps amb els marges que segueixen l'orientació *Ilerda F*; possiblement això fou provocat per l'existència d'una via que seguia aquesta orientació; devia ésser premedieval i potser preromana. La resta de l'espai, irrigat, sembla que bàsicament s'orienta en funció de l'orientació dels diferents braços que solquen aquest territori. Cal pensar, per tant, que les diferents franges de terra irrigada hagueren d'organitzar-se després de la conquesta de l'any 1149 i de la reorganització —potser important— de l'espai que hom hi va trobar en arribar. D'altra banda, sempre queda el dubte de saber com va restar afectat aquest territori —i el d'altres partides de terra del terme de Lleida— arran dels greus processos de despoblament que hi hagué en època moderna i contemporània.

533. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 169, relaciona aquest nom de lloc amb el nom àrab *Abolafia*, que nosaltres trobem al doc. 461, any 1167, amb relació al Segrià històric. Vegeu també l'OC2 315 i sobretot el DECLC1 566-567 (*balafiar* i *b al-âfiya*), de Joan Coromines.

534. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 186, pàgs. 279-280. En un altre document d'aquest mateix fons: *Bolafia* (doc. 188, pàg. 282), situat al territori de Lleida.

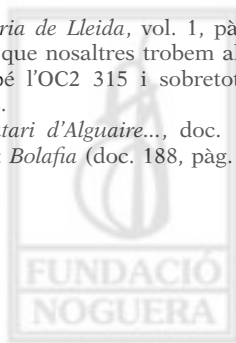

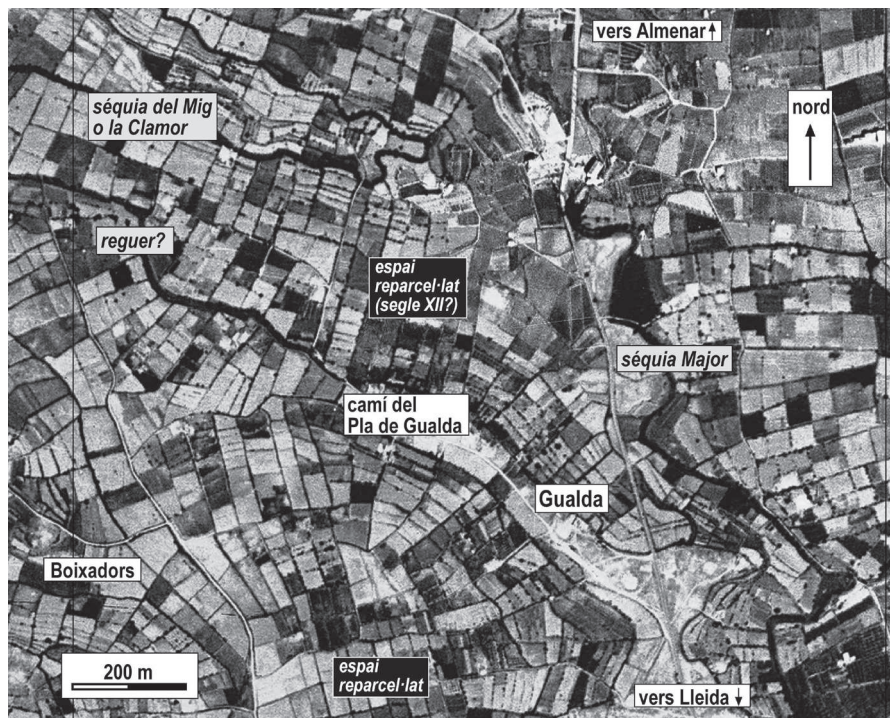
FIGURA 71
Balàfia (Lleida)

La partida de Balàfia s'estén entre el Secà de Sant Pere i la séquia Major de Segrià. És travessada de sud a nord per diversos camins, que segueixen una orientació premedieval. Les franges coaxials s'orienten d'acord amb els camins esmentats o bé amb relació a la forma dels diversos reguers que neixen a la séquia Major. Foto: © ICGC (any 1946).

Gualda. En darrer lloc, pel que fa al sector septentrional del terme de Lleida, fem esment de la partida de terres de Gualda. És situada entre les de Montcada i de Boixadors, que queden a ponent, i la de Marimon, situada a llevant. S'estén a l'oest de la séquia Major. Crida l'atenció pel fet que, al mig de la partida, hi ha una franja de terra més elevada, el pla de Gualda, per on corre un camí. Aquest pla, l'any 1946, era una terra erma; tanmateix, a banda i banda, les parcel·les de terra segueixen, segurament d'una manera casual, una orientació que coincideix amb la d'*Ilerda* C. Per contra, més enllà, cap al sud-oest (Boixadors) o cap a l'est (Marimon), trobem parcel·lacions que recorden altres orientacions, com hem comentat en altres apartats.

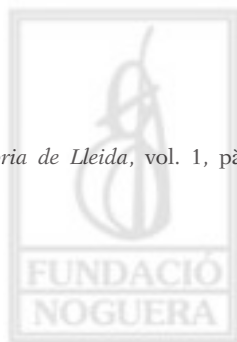
FIGURA 72
Gualda (Lleida)

Per entendre l'organització de l'espai que hi havia a Gualda a l'edat mitjana, hem de fixar-nos en el pla de Gualda, en les franges coaxials de terra, amb unes orientacions diverses, en els cursos d'aigua (séquies i reguers) i en els camins. Foto: © ICGC (any 1956).

A parer de Josep Lladonosa, la partida de Gualda ha de correspondre a l'anomenada almúnia de Segrià.⁵³⁵ De fet, en un document de l'any 1157 (doc. 404), hi hagué una donació de Guillem Ramon a Berenguer de Plandolit d'unes cases a Lleida i també d'aquesta almúnia ("ipsa almunia de Segriano"); com diu el mateix document, els habitatges i les terres havien estat d'"Azmet Avinçamet".

535. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 204.

Partides de terra situades al sud-est del terme de Lleida

El terme de Lleida també s'estenia cap al sud-est. A continuació, centrarem l'atenció en tres partides de terra molt interessants. En primer lloc, la de Vinatesa, després, la de Grealó (que ja hem esmentat més amunt, en un altre apartat) i, finalment, el terme de Moradilla.

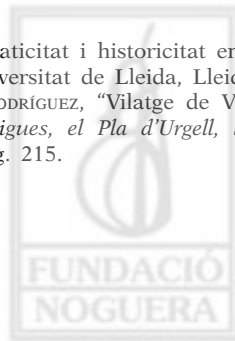
Vinatesa (mun. de Lleida). El lloc i el terme de Vinatesa són molt interessants. Fins i tot, el mateix nom ja ens aporta informació sobre aquest indret. El topònim no és pas compost del prefix patronímic *ibn*, com molts altres noms de lloc d'aquest territori, ans de les paraules llatines o romàniques *pinna* i *tensa*, 'la penya estesa, allargada'. I aquesta informació no només interessa perquè ens descriu l'indret, un roquissar llargarut, ans també pel fet que reflecteix que hi hagué la continuïtat d'aquest topònim, un nom mossàrab.⁵³⁶ És un indret on, a part de les restes d'un lloc habitat, també hi ha restes de tombes de l'alta edat mitjana.⁵³⁷ A més, és un territori de secà, solcat per diversos camins vells i situat a prop d'una carrerada (a l'oest, hi havia la carrerada ara anomenada d'Albatàrrec i, a llevant, la carrerada d'Artesa de Lleida).

En una carta de confirmació del cardenal llegat Jacint, de l'any 1191 (doc. 795), es fa esment de les esglésies de Vilanova de l'Horta (la Bordeta), de Palau de l'Horta, de Torbaví i de "Vinatea". Segons aquest document, hi havia, a Vinatesa, una església, on es cobraven els delmes i les primícies. Això fa pensar que, vers l'any 1200, hi havia de viure almenys una dotzena de famílies.

El terme de Vinatesa tenia una extensió de 7,25 km². A l'est i a l'oest, era limitat, com hem dit, per dues carrerades; a llevant afrontava amb el terme de Montlleu; a migjorn amb el terme de Vinfaro, i a ponent amb el terme de Pedrós. A tocar, al sud-oest, hi havia el pla del Duler (o Dolé). Al nord, feia de partió d'aquest terme el camí de la Gavarrera. Molts dels camins que solquen el territori han d'ésser antics. Per contra, la construcció del canal d'Urgell degué alterar molt el parcel·lari de gran part d'aquest

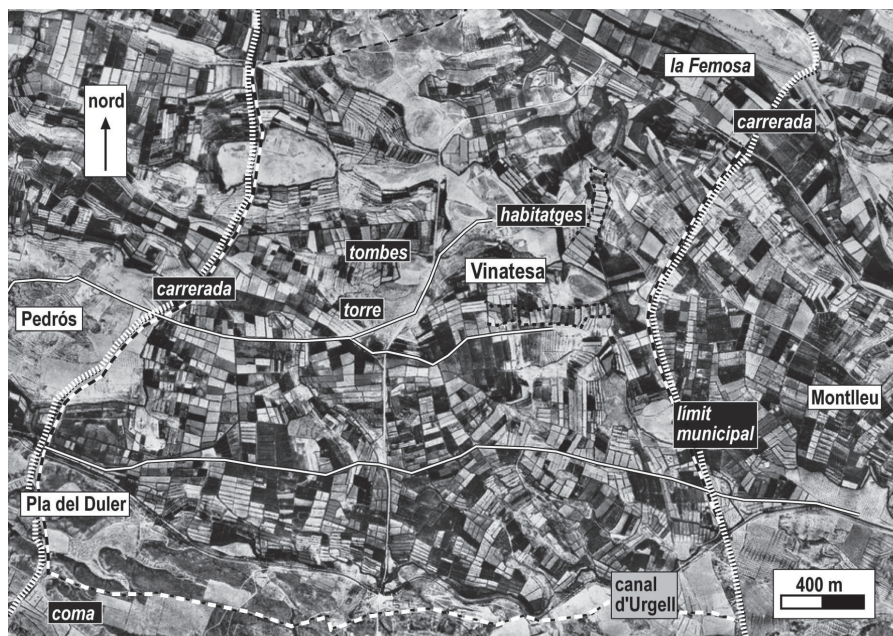
536. A. TURULL, "Sistematicitat i historicitat en la toponímia de les comarques de Ponent". Tesi doctoral. Universitat de Lleida, Lleida, 2001, pàg. 2231.

537. J. BOLÒS i J. I. RODRÍGUEZ, "Vilatge de Vinatesa", a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàg. 215.

territori. Fins i tot, el límit del sud-est del terme devia passar o bé per un camí o bé una mica més cap al sud (i no pel mig del canal, com ho fa ara).

FIGURA 73
Vinatesa (Lleida)

Amb relació a aquesta partida de terres de Vinatesa, els topònims, les restes arqueològiques i la forma dels camins i de les parcel·les de terra conreada permeten de reconstruir alguns aspectes de la història d'aquest lloc on hi havia uns habitatges i una església a l'edat mitjana. Foto: © ICGC (any 1956).

La torre de Grealó. En un document fet l'any 1187 (doc. 736) es fa esment de diverses torres que eren dins del terme de Lleida i que afrontaven a l'est amb els termes de Castelldans i de Margalef. S'hi esmenten les torres de Grealó ("turrus de Graçilo"), de Guillem de sa Sala ("turrus Guillelmi de ça Sala") i d'Arnau de Pampe ("turrus Arnaldi de Pampa"). De fet, al document 561, de l'any 1175, hom ja mencionava les almúnies de la torre de Grealó i

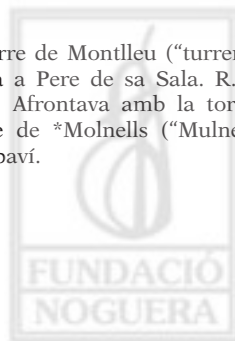
de la torre de Guillem de Sala (“duabus almuniis, quarum altera vocatur turris de Grailon, altera turris Guillelmi de Sala”).⁵³⁸

Aquestes terres situades al sud-est del terme de Lleida han estat força transformades arran de la construcció del canal d’Urgell. Ara, d’entrada, volem cridar l’atenció sobre el lloc de Grealó. Amb relació a aquest lloc, podem assenyalar l’existència d’una font i d’un conjunt d’una mena de franges coaxials, les quals segurament han d’ésser d’abans del moment en què aquest espai fou solcat, fa un segle i mig, pel canal d’Urgell. Adonem-nos que n’hi ha moltes que travessen el canal, que les trobem a les dues bandes, fet que permet d’assegurar que ja existien quan va ésser cavat.

Després d’aquesta visió feta en la curta distància, ens podem allunyar, fer un zoom cap a una escala menys detallada, i fixar-nos en la xarxa de vies de comunicació. En aquesta partida de terra, tot i les transformacions que hem dit que hi ha hagut aquests darrers decennis, veiem que hi ha testimonis d’un conjunt de camins que tenen molts segles. Per començar, n’hi ha un que va de sud-est cap al nord-oest i segueix l’orientació d’*Ilerda C* (potser d’una manera casual); uneix les dues partides que reben el nom de Grealó. Aquest camí és travessat per un altre que té, segurament d’una manera fortuïta, l’orientació *Ilerda B2* i també per un camí que segueix —casualment— l’orientació de la parcel·lació *Ilerda F*. Cal dir que l’existència d’aquests camins, ben segur que fets en un segon moment, sembla que va fer que s’abandonés un tram del camí que segueix l’orientació d’*Ilerda C*. Diguem també que, una mica més cap a ponent, hi ha un altre camí que s’orienta d’acord amb la probable centuriació *Ilerda A*. Tot i que no es pot assegurar res, sempre és més segura l’antiguitat de l’orientació d’un camí que no pas la d’un conjunt de terres de conreu; amb tot, cal assenyalar que no sabem pas en quin moment es feren alguns d’aquests camins.

Tant o més important que això és l’existència, sobretot en el sector més occidental, de nombroses comes i també de testimonis d’antics cursos d’aigua, que corresponen a una mena d’antics

538. Curiosament, la torre de Montlleu (“turrem que dicitur Monte Leone”) fou cedida per Guillem de Cervera a Pere de sa Sala. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 559, pàg. 821. Any 1190. Afrontava amb la torre de Ponç Oromir, el terme de Vinatesa, el terme de la torre de *Molnells (“Mulnells”), el terme de Riquer, el de Rocafort i l’honor de Mir Torbaví.

reguers. A l'est, per exemple, prop d'on hi ha la font de Grealó, veiem unes franges coaxials amples, que no sabem pas quan es van poder crear. Com hem dit, al tossal, hi ha restes de construccions i de ceràmiques que són d'època islàmica.⁵³⁹

Moradilla. A l'est de la ciutat de Lleida hi ha el tossal de Moradilla, que ara hom pot veure fàcilment, a mà dreta, des de l'autovia que duu cap a Barcelona. A la segona meitat del segle XII, hi havia un terme de Moradilla ("terminum de Almenarila"), més enllà del qual començava el terme dels Alamús, que hem estudiat més amunt. En un document de l'any 1177 (doc. 590), s'esmentava aquest lloc de Moradilla, on ben segur que hi vivia un conjunt de famílies. En aquest mateix document, que feia referència a Alamús, es feia esment també, com a afrontació, de la via que anava cap a Lleida ("carraria Ylerde").

Al cim del tossal de Moradilla, hi devia haver, en època islàmica, un lloc on fer senyals, potser una torreta. És situat a 242 m d'altitud. Aquest nom, segons Coromines, prové d'un superlatiu àrab, *almenar-'il-Lāh*, amb el significat de l'almenara divina, la insigne o famosa almenara'.⁵⁴⁰ Després de la conquesta comtal, l'any 1149, va ésser cedit pel comte Ramon Berenguer IV a Ramon Guillem de Vall-llebrera. Sembla que el nucli de poblament, que tenia una vintena de focs, fou abandonat arran de la crisi de la fi de l'edat mitjana. El poble era a l'oest del cim; tanmateix, a la part més alta, s'han trobat restes d'unes sitges segurament medievals.⁵⁴¹ Si ens fixem en el parcel·lari que hi havia l'any 1946, veiem unes franges sovint coaxials, sobretot als costats sud i nord del tossal, que poden correspondre al procés de repartiment d'aquest espai, esdevingut després de l'any 1149. Eren unes terres de secà. Hi devia tenir importància el bestiar; molt a prop hi passava la carretera de Lleida.

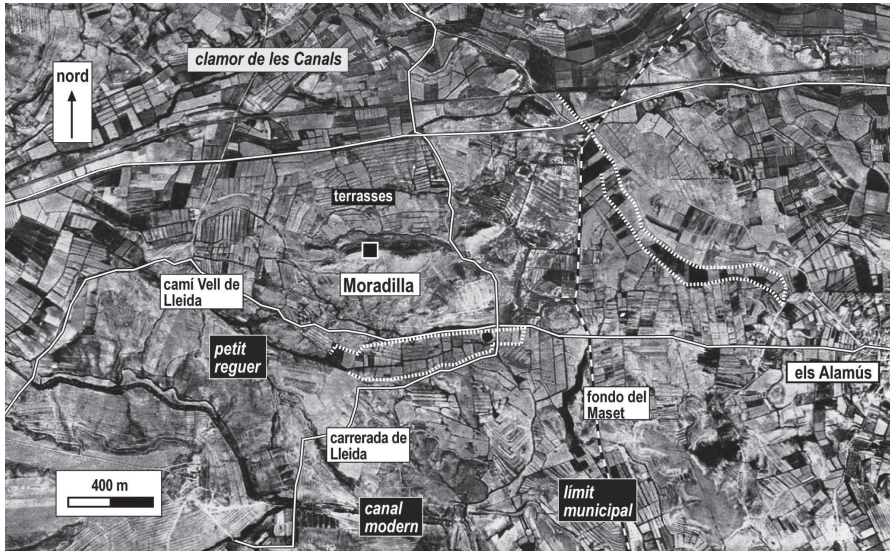
539. JESÚS BRUFAL, *El món rural i urbà en la Lleida islàmica (segles XI-XII)*. Lleida i l'est del districte: Castellans i el pla del Mascançà, Pagès editors, Lleida, 2013, pàgs. 288-289.

540. Vegeu: OC2 158. *Almenar* o *Almenara* prové del nom *manār* i *manera*, 'talaia on s'encenien fogueres per fer senyals'.

541. J. R. GONZÁLEZ, "Vilatge de Moradilla", a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàg. 216.

FIGURA 74
Moradilla (Lleida)

Al cim del tossal de Moradilla, hi devia haver, en època andalusina, una torre de guaita. Després de l'any 1149, sabem que hi havia un hàbitat. Era al costat del camí de Lleida a Barcelona i molt a prop d'una carrerada.

Foto: © ICGC (any 1956).

Terres, horts, vinyes i oliveres

És important de poder saber què es produïa en cadascuna de les partides de terra del terme de Lleida. Amb tot, només tenim algunes dades disperses. D'entrada, com hem vist, no tenim informació de totes les partides; en manquen algunes d'importantes, com la de Balàfia o la de Marimon. A continuació, farem un quadre fent ús de les dades que ens aporta la documentació publicada en aquest volum, que intentarem de complementar amb altres informacions.

<i>Partida</i>	<i>Terra</i>	<i>Vinya</i>	<i>Hort</i>	<i>Altres</i>
Pardinyes	413, 440, 531	424, 425, 531, 579, 672, 692, 811	446	
Sant Salvador	387, 426, 427, 428, 434, 450, 454, 618, 619, 620, 625	575, 626 (sort)	488, 559, 643, 763	Domenge: 561
Vinverme	613, 683, 753	613, 753	613, 683	
Fontanet	402, 435, 538, 548, 650, 663, 676, 677, 707, 711, 712, 782, 786, 803	522, 523, 537, 538, 548, 652, 663, 672, 677, 707, 711, 712, 725, 764, 770	402, 407, 417, 657, 767, 770	Mallol: 402; camp: 417, 440, 650, 676, 677, 770; alou: 537; honor: 730; trilla: 764; sort: 782
Albarés	537	537, 656, 808		Heretat: 396, 444
La Palomera	417	417, 767		
Rufea				Domenge: 534
Vallcalent	470, 480, 498, 520, 529, 607, 671, 797	470, 607, 688, 723, 750, 755, 772, 797	529, 671	Almúnia: 499, 561; torre: 529, 671
Rovals	451	451, 743		
El Sas (de Lleida)		742		
Coma de Pere de Santvicenç	449, 458, 461	449, 458, 461, 531, 568, 756		
Boixadors	639	466, 593		Prat: 466; honor: 641
Montcada				Parellada: 767

Un primer aspecte que podem destacar és la importància que tenia la vinya. De fet, més endavant, ja esmentarem la difusió dels contractes de plantació (*ad complantandum*), destinats a difondre els ceps, pensant en la producció de vi. Cal tenir present que, en el quadre annex, quan una terra era destinada a plantar-hi vinyes, l'hem considerada com una vinya. Un altre aspecte que crida l'atenció és la difusió, en moltes partides de terra, dels horts o espais irrigats. Encara que el quadre no ho mostri, segurament n'hauríem trobat arreu, menys certament al Sas. No creiem pas que no n'hi hagués gaires a Pardinyes, a Rufea, a Montcada o a la

coma de Pere de Santvicenç. D'altra banda, sorprèn el nombre de vinyes, que ara sobretot situaríem en terres de secà, que trobem en partides de terra que sabem que eren bàsicament irrigades, com s'esdevenia en el cas de la de Fontanet. De fet, moltes vegades els documents diuen que hi passava una séquia o un braçal al costat, que feia que fos molt fàcil d'irrigar-les. Per tant, podem concloure que és molt possible que hi hagués ceps plantats en terres que hom podia regar i que ben segur que regava.⁵⁴²

Diguem, per tancar aquest comentari sobre la importància que tenien les vinyes en el paisatge conreat del terme de Lleida al segle XII, que, al document 775, de l'any 1189, es fa esment de les cases de Guerau "vinater", segurament una persona que es dedicava al comerç del vi (ben segur, també podria ésser que Vinater només fos un cognom, encara que això no sigui gaire probable en aquest moment primerenc).

Hi ha pocs esments de llocs on hi hagués oliveres. És interessant un document relacionat amb el terme de Lleida (doc. 732, any 1187), en què Aliarda es va comprometre a donar tres lliures d'oli a la seu de Lleida i tres lliures a l'església de Sant Martí, si hi havia collita d'olives ("in anno que Deus olivas dare voluerit"). Si agafem els documents de Poblet, trobem, per exemple, un contracte molt interessant, de l'any 1173, de cessió d'un hort, "ad plantandum olivarios", al terme d'Albesa i a tocar de la séquia de Corbins (situada, com hem vist, a la riba esquerra de la Noguera). Curiosament, s'acordà que els fruits de les oliveres s'havien de repartir a mitges i que, quan morís el beneficiat amb el contracte, els seus hereus podrien quedar-se —només— una quarta part dels fruits.⁵⁴³

En una altra comarca, amb relació a Roda d'Isàvena, trobem, segons el document 720, que se cedí un hort, sense, però, les oliveres ("sine illas olivas") que hi havia en el moment de signar-se l'instrument d'establiment (encara que, al final, sembla que el rector que feia el document n'acabà cedint dues soques).

542. De fet, també era normal en altres llocs. L'any 1169, s'establí un contracte de plantació de vinyes a l'horta de Montsó: "ut plantetis ibi vineas et populetis atque claudatis eas bene". A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 259, pàg. 264.

543. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 449, pàg. 336.

Els capmasos

En la primera part d'aquesta col·lecció documental, vam parlar àmpliament del tema dels capmasos, que trobàvem esmentats en nombrosos documents relacionats amb la Ribagorça. Conèixer els diversos matisos del significat de la paraula *capmàs* era molt important per entendre l'organització de l'espai i el paisatge de les terres del bisbat de Roda. A continuació, amb alguns exemples, volem assenyalar tres coses. En primer lloc, la pervivència lògica d'aquesta realitat a les terres de la Ribagorça. En segon lloc, la difusió dels capmasos —del nom i de la realitat que anomena— al territori de la plana de Lleida. I, en tercer lloc, l'existència de l'esment d'algun capmàs a la ciutat de Lleida.

Pel que fa al primer aspecte. L'any 1151 (doc. 380), en el seu testament, el canonge Pere Berenguer va deixar a l'església de Roda una heretat formada per tres capmasos, situats a Monesma: el capmàs de Pere Joan de Vilafranca (“capudmansum de Pere Iohan de Villafrancha”), potser el de Bernarda i Ramon Enard i el capmàs de Ramon Mir (“capudmanssum quod tenuit Ramon Mir”); aquests capmasos eren francs. Un altre exemple. L'any 1166 (doc. 459), hi hagué la donació d'un alou al terme del castell de Llaguarres, format per un capmàs (“caputmanso”) habitat per Domènec de Cortals i pels seus nebots Domènec Rossell i Bonet, que eren germans. Les pertinences d'aquest capmàs eren terres, vinyes, cases, casals, indrets erms i poblats. Cal pressuposar que la casa era situada allà on hi havia el nucli de poblament concentrat.

Segon aspecte: també trobem capmasos al territori de la plana de Lleida (i en altres comarques de Catalunya). També en podem comentar dos exemples. El primer fins i tot és situat fora dels límits del bisbat de Lleida. L'any 1159 (doc. 408), hi hagué la donació a la seu de Lleida, a part d'altres béns, d'un capmàs situat al poble de Lluçà (“unum capudmansum in villa Luçano”), indret ubicat al nord de Tàrrrega. S'assenyalava que aquells que visquessin al capmàs haurien de lliurar, com a cens, cada any, una perna, quatre fogasses i una mitgera de civada. Un altre exemple. L'any 1171 (doc. 519), hi hagué la donació a la comunitat de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, a part d'altres coses, d'un capmàs que era al castell de Montèsquiui (segurament al terme de Pujalt, prop de l'Astor), que fou de Bernat de Balaguer, i un altre capmàs al castell d'Albesa (“capudmansum Mironis de Paracamps”),

amb tots els serveis i usatges que devien.⁵⁴⁴ Adonem-nos que, en el mateix document, es fa esment, amb relació a altres llocs, de cases (“mansiones”) i de masos (“ipsum mansum de Maria Bota et de Arnalli de Malfeit”).

Esmentem, per acabar, que, a la ciutat de Lleida, de vegades, poc després de la conquesta, i potser en barris poc habitats, trobem alguns esments de capmasos. Així, per exemple, l'any 1155, en una venda entre particulars, es van lliurar tres obradors, que eren en un capmàs situat a la parròquia de Santa Magdalena. Aquest capmàs urbà afrontava amb les cases de Guillem de Perpinyà, amb les de Guillem d'Ossó i amb un carrer.⁵⁴⁵

Els molins

La documentació escrita després de la conquesta de Lleida, relacionada amb el territori d'aquesta ciutat, aporta molta informació sobre els molins fariners i drapers.⁵⁴⁶ Hi trobem, fins i tot, mencions de molins fariners de roda vertical o roders, que hom distingeix dels més usuals, que tenien un rodet horitzontal. No ens hi volem estendre gaire, atès que els documents que publiquem no en fan gaire esment. Amb tot, volem cridar l'atenció sobre diversos aspectes.

En primer lloc, creiem que cal mencionar alguns esments de molins situats a la Ribagorça i a la regió de Montsó. En segon lloc, i ja amb relació al territori de Lleida, volem remarcar la continuïtat dels molins i, per tant, l'existència de molins que ja funcionaven abans de la conquesta comtal. En tercer lloc, convé insistir sobre la diversitat de llocs on en trobem, al segle XII, i sobre la diversitat de tipus de molins que hi descobrim. I, en quart lloc, cal fer esment de la importància social i econòmica que tenien, i, certament, sobre com eren valorats.

Ribagorça. Com vam veure en la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, els documents de Roda mostren l'existència

544. Així mateix, l'any 1175, el comte Artau IV de Pallars Sobirà va donar als templers de Gardeny el dret de preguera, de tolta i de força, que rebia en dos capmasos d'Algerri. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 281, pàg. 424.

545. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 171, pàg. 149. També: doc. 186, pàg. 158, any 1156 (“et habet in ipsum campmansum III obradors”).

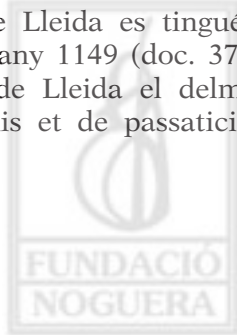
546. Aquest tema el va tractar inicialment J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 270-271; R. SAROBE, “Els molins dels templers al Segrià al segle XII: estudi a través dels seus documents”, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1997; J. BOLÒS, “Paisatge i societat al «Segrià»”..., pàgs. 66-67.

de diversos molins, sobretot situats al llarg de l'Isàvena, i, alhora, també reflecteixen nombrosos enfrontaments relacionats amb l'ús de l'aigua. Després de la creació del bisbat de Lleida, l'any 1149, evidentment, hi continuaren havent baralles. L'any 1169 (doc. 486), per exemple, segurament un membre de la baixa noblesa, Berenguer, fill de Bardina, es va veure obligat a cedir a Sant Vicenç de Roda el delme o desena dels molins que tenien al llarg de l'Isàvena (“illis molendinis quos habemus in flumen Isavana”), per tal que Déu els perdonés els pecats comesos.

Encara hi hagué altres plets relacionats amb l'ús de l'aigua. L'any 1185 (doc. 701), Pere de Santa Eulàlia va acceptar que una séquia amb aigua pogués passar pel terme de Besians i així pogués moure els molins que hi havia a Olivet (“aquam illam que discurrit ad illos molendinos de Oliveto”), que eren del priorat de Sant Martí de Cavallera (a l'ardiaconat de Terrantona).

Cinca Mitjà. Amb relació a la regió de Montsó, ens adonem també que, en totes les cartes de poblament o contractes d'establiment, els senyors se solien reservar el dret de tenir un molí i un forn (“forno et molino”), de la mateixa manera que retenien el dret d'impartir justícia. Així s'esdevingué, l'any 1179 (doc. 609), en l'establiment fet per Gil de Lascellas i Ermessèn de l'almúnia de Pins. Una mica més tard, l'any 1188 (doc. 765), l'ardiaca i prior de Roda va donar en establiment la meitat de l'almúnia de *Torre Alba, ubicada al costat de la Sosa; el senyor eclesiàstic es va reservar també el dret de tenir forn i molí (“furnum et molendinum”); de fet, eren dos monopolis senyorials, derivats de l'apropiació del dret jurisdiccional que s'havia esdevingut vers l'any 1000. Els senyors mantenien i consolidaven el dret que podien tenir sobre els molins, fins i tot en terra de repoblació: l'any 1184 (doc. 682), Agnès de Banastón va donar a Gil de Lascellas el castell d'Estig i, a part d'altres coses, li lliurà dos molins que hi havia davant del castell. Com a compensació, Gil va concedir que pogués bastir dos molins en aquest terme, amb la condició que, per aquest motiu, els molins de Gil no tinguessin menys aigua ni quedessin engorjats, coberts d'aigua (“non perdant aquam nec fatiant eos ingorgare”).

Lleida i el seu territori. Des del moment en què s'esdevingué la conquesta comtal de Lleida es tingué present la importància dels molins. El mateix any 1149 (doc. 377), Ramon Berenguer IV ja va donar a la seu de Lleida el delme dels molins (“decimis de leudis, de molendinis et de passaticis prefate civitatis”). Així

mateix, en els pactes que hi hagué entre el bisbe de Lleida i els templers, una de les coses que hom donava per fet és que els templers podien fer molins als dominis que tenien al Segrià o bé en llurs domenges propis (“suam dominicaturam”). En el primer cas, els delmes eren per al bisbe; en el segon cas, no era pas així (doc. 391, any 1154).

En la documentació que publiquem, els esments de molins al Segrià i al terme de Lleida són escassos. Malgrat tot, sabem que, l’any 1166 (doc. 460), una de les afrontacions d’una terra era la séquia dels molins dels hospitalers de la comanda que més endavant fou anomenada Casa Antiga (“cequia de molinis Hospitalis”).⁵⁴⁷ També és interessant l’esment que hom fa, l’any 1167 (doc. 468), d’una terra situada al “Segrià”, sota els molins de Garcia Linç (“infra molinos de Garzia Liz”).⁵⁴⁸ Voler comentar aquest esment ens porta a endinsar-nos breument a fons en el tema dels molins, tot consultant els fons de Poblet, de Gardeny o d’Alguaire, on hi trobem una gran quantitat d’informació.⁵⁴⁹

Amb relació a Garcia Linç, hi ha un document, de l’any 1152, molt notable. El comte de Barcelona va cedir a aquest home i a la seva muller, Urraca, segurament uns aragonesos, un casal de molins (“casalem molendinorum”) que havia estat de Fresca, un sarraí, i un altre que era a “la Voltorina”. També els donà els caprechs (“ipsis cap regs”) i les rescloses (“ipsis resclausis”) i la terra que hi havia per sota la séquia (“terra de la cequia ensús”), fins a una espona (“de ipsa cequia entro a la spona”). A més, s’hi feia esment del pont que tenia forma d’arc (“pont arcemvoltum”) i que devia permetre que el camí (“quareria”, carrera) que menava cap a Albelda passés per damunt de la séquia.⁵⁵⁰ Feia encara molt poc de la conquesta comtal; tanmateix, hi veiem un país organitzat amb camins, séquies i, fins i tot, ponts. Som a prop d’Alguaire.⁵⁵¹

547. Vegeu també R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 501, pàg. 741 (“cequia que discurrit ad molendina Hospitale”).

548. L’any 1181, trobem que s’esmenta una honor situada precisament “supra molendinos draperios Galindo, filio Garsia Lidz, quos habet in Segriano”. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 368, pàg. 543.

549. De fet, a Alguaire hi havia d’altres molins: el comte Ramon Berenguer IV, l’any 1157, donà “III meos molendinos qui sunt in termino castris de Algoira, iuxta almoniam”, al costat d’una almúnia. J. ALTURO, *Diplomatari d’Alguaire...*, doc. 8, pàg. 93.

550. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 151, pàg. 135.

551. L’any 1165, s’esmenten els molins de Garcia Linç i el camí d’Albelda, el d’Alguaire (“Algrodera”) i el de Montsó. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 275, pàg. 217.

De fet, és un esment que ens fa recordar un altre document, de l'any 1167, relacionat amb Balaguer, Segre amunt: “molendinos vetulos qui fuerunt d'Almudafar”.⁵⁵²

Aquest mateix any 1152, el comte de Barcelona va donar en establiment a Ramon Martí i a Guillem de Conill un casal moliner al “Segrià”, que havia estat d'Esderofe, moro. Donava el casal perquè hi fessin molins, “bene molentes”. De fet, també el donà, com en el cas precedent, amb recs, cap-recs i amb rescloses.⁵⁵³ Veiem clarament que hi degué haver una continuïtat entre els molins que hi havia abans de la conquesta comtal i els que hom documenta immediatament després de l'any 1149.

No ens moguem del “Segrià”. A la torre anomenada de Riudovelles (vers Vilanova de Segrià), hi havia nombrosos molins. L'any 1168, per exemple, s'hi fa esment de la “cechiam molendini” i dels molins que hi havia.⁵⁵⁴ En un document molt notable, de l'any 1173, es mencionen els molins que hauríem trobat entre les torres de Vallseguer i de Torrefarrera. Amb relació a aquesta mateixa contrada, en un text, també del fons de Gardeny, s'assenyalava que el molí de Bernat de Vallseguer ocupava el primer lloc; si sobrava aigua (“de aqua que sobrara”), es podien destinar les sobres (“de les sobres”) als molins de Ramon Gerber i de Guillem de Parets Altas.⁵⁵⁵ Encara més notícies. L'any 1186, Bernat de Vallseguer va vendre a Ramon de Coscoll, a part d'altres béns, mig molí blader (“medietatem de molini cum casale”).⁵⁵⁶ Més tard, l'any 1190, Bernat de Vallseguer també vengué als templers els drets que tenia sobre la meitat que no havia venut, per quatre-cents cinquanta sous. En aquest cas, hom afirmava que, al costat dels molins, hi havia una torreta (“illius turricule que est circa molendinum”).⁵⁵⁷ Ens mostra un paisatge ple d'elements; tanmateix, la majoria han desaparegut amb els segles.

552. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 311, pàg. 241.

553. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 47, pàg. 138.

554. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 196, pàg. 316.

555. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 235, pàg. 371. Més endavant, aquests molins foren venuts per dos-cents trenta sous. En aquest document s'assenyala que els molins de Bernat de Vallseguer eren drapers. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 276, pàg. 418. Els “molinos drapers” del Segrià també són esmentats al doc. 277, pàg. 420. Això no obstant, a la torre de Bernat de Vallseguer, hi havia, així mateix, molins bladers (“molendinis bladers”), com trobem esmentat al doc. 283, pàg. 426.

556. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 493, pàg. 730.

557. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 561, pàgs. 824-825. En aquest lloc hi havia molins drapers.

Hi ha altres notícies interessants, com la concessió feta per part dels templers de Gardeny d'un lloc on edificar-hi un molí, al costat de la séquia de Segrià, entre els molins que foren de Granell i els molins de Guillem Bru; s'hi fa esment de les paixeres ("suas paxeras").⁵⁵⁸ A la torre d'en Bru, també hi havia un casal de molins ("casale molendinorum"), amb dues o tres moles.⁵⁵⁹ L'any 1187, Ramon Escolà va donar al seu fill un molí i un capmàs ("molendinum et cabmas cum duobus ortis"), prop del molí de Pere Granell i de Guillem Bru; s'hi establí que, si així ho desitjaven, un segon fill hi podria moldre, sense haver de pagar la moltura ("sine multura").⁵⁶⁰ La moltura era el que s'havia de pagar al senyor per a fer ús del seu molí.

A la torre d'Alcanís, topònim que s'ha conservat, també hi havia molins. En un document de l'any 1176, els templers van concedir a Guillem Berenguer de Riudovelles i a Ramon de Coscoll un lloc on construir uns molins, al costat de la séquia, on hi havia hagut uns molins antics ("in illa cequia, super illos molinos vetulos d'Alcanicia").⁵⁶¹ Curiosament, s'hi diu que tots han de compartir l'aigua ("siant iermani de aqua"). Es fa esment de la séquia que passava per Alcanís (la séquia Major) i també del braçal que anava a Alendir (certament, eren en el lloc on aquest braçal se separava de la séquia).⁵⁶² Una mica més tard, l'any 1188, els templers establiren una honor a Joan Ferret, també al lloc d'Alcanís. Pertanyia a aquesta honor una novena part del molí de la vila d'Alcanís (per tal que ho tingués com qualsevol prohóm del lloc: "sicut unum

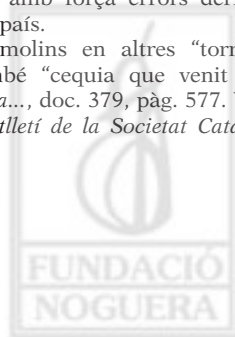
558. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 244, pàg. 380. Segurament és: "hedificetis molinum in ipsa cequia de Segriano nostra, inter molinos que [fuerunt] Granelli et molinos [de] Gilelm Brun". D'altra banda, cal escriure *paixeres*, atesa l'etimologia d'aquesta paraula (que no deriva pas de *peix* ans de *paxillus*, 'pal', 'tronc') i, a més a més, atès que en occità s'escriu *paissiera*.

559. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 491, pàg. 727.

560. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 517, pàg. 760.

561. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 290, pàgs. 433-434. Vegeu també el doc. 488, pàg. 722. També en fa esment: V. LAGARDÈRE, *Campagnes et paysans d'Al-Andalus (VIII-XV s.)*, Maisonneuve et Larose, París, 1993, pàg. 331; hi trobem un conjunt notable de dades, encara que amb força errors derivats del poc coneixement de la toponímia i de la llengua del país.

562. També hi hagué molins en altres "torres", com la de Gilabert ("ante molendinum Guilaberti"); també "cequia que venit molendino Wilelmi Berenguer". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 379, pàg. 577. Vegeu: "L'arqueologia del paisatge de la Catalunya medieval", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. 25, 2014, pàgs. 132-134.

probum hominem vicinis tuis habet”).⁵⁶³ També hi havia molins a la torre de Pere de Pujalt.⁵⁶⁴ L'any 1175, hi hagué l'establiment de la tercera part dels “molendinis bladers” que hi havia al terme de la torre de Vallseguer (“turra Bernardi de Valseguer”), que eren tinguts per als templers de Gardeny.⁵⁶⁵

Cal tenir present, que, com hem assenyalat, en aquesta època hi devia haver molins fariners tudellers, amb una canal (i segurament amb un rodet horitzontal) i molins roders, que sembla que tenien una roda vertical. En un document de venda de l'any 1153, d'unes terres situades a prop de Balaguer, es feu esment d’“ipsa cechia de molins todolers et de ipsa orta”.⁵⁶⁶ Aquest mateix any, amb relació a Llorenç de Montgai, hom menciona “ipso molendino rodero de Lorenz”.⁵⁶⁷ L'any 1169, amb relació a la canònica de Sant Pere d'Àger, es fa esment d'un “molino roder”.⁵⁶⁸ Cal tenir present que els molins amb una roda vertical necessitaven un cabal d'aigua important i regular. Per aquest motiu, es difongueren sobretot a l'Europa central.

També hi havia molins drapers. L'any 1188, a Alcanís mateix, es feia esment de dos molins, un de draper i l'altre blader (“unum traper et alium blader”).⁵⁶⁹ L'any 1175, trobem al “Segrià” una terra i una vinya “subtus ipsos molinos drapers”.⁵⁷⁰ El 1165, Bernat de Vallseguer va lliurar la quarta part d'un molí draper que era al Segrià (“nostro molino draperio”).⁵⁷¹ L'any 1172, trobem una peça de terra prop del molí de Pere, draper. Era al costat de la séquia Major i a prop del molí de Joan, batedor de draps.⁵⁷²

563. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 525, pàg. 772.

564. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 548, pàg. 806. Any 1190.

565. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 283, pàg. 426.

566. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 48, pàg. 139.

567. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 55, pàg. 146.

568. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 416, pàg. 739.

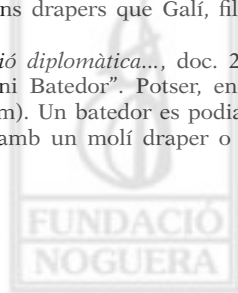
S'hi menciona: “de illo molino roder usque ad ipso molino de caragol”. Vegeu també: doc. 420, pàg. 743. Un molí de caragol segurament era un molí d'oli. Vegeu: F. FERRÉ, “Un apropament a l'estudi dels molins del Montsec i la vall d'Àger”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 4, 1983, pàgs. 207-238.

569. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 522, pàg. 765.

570. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 278, pàg. 420.

571. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 144, pàg. 259. Vegeu també: doc. 235, pàg. 371 (“ipsum molendinum Bernardi de Valseguer est draper”). Més tard, l'any 1181, es feia esment dels molins drapers que Galí, fill de Garcia Linç, tenia al Segrià (doc. 368, pàg. 543).

572. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 230, pàg. 363. Sarobe es decanta per “Petro Draperio” i “Iohanni Batedor”. Potser, en aquest cas, cal pensar que era l'ofici (i potser alhora el cognom). Un batedor es podia dedicar a batre cereals o també a batre per exemple la llana, amb un molí draper o batan.

Convé de repetir que hi hagué molins, sobretot fariners, arreu. L'any 1166, Pau Vidal del Mercadal de Lleida venia la meitat d'un casal de molins ("nostrum molnar") a Pardiniyes.⁵⁷³ L'any 1161, si anem més cap al nord-est, es fa esment d'una "cequia que discurrit de Albesa ad ipsos molinos de Corbins", a tocar de la Noguera (a la seva riba esquerra).⁵⁷⁴ Tampoc podem deixar d'esmentar els molins que, l'any 1163, hi havia a la "cequia que exit de flumine Sicoris et discurrit ad molendina nostra et sua et vadit ante Alquarraz"; els molins eren dels templers de Gardeny i dels Montcada.⁵⁷⁵ Aquesta canalització possiblement corresponia a l'anomenada séquia d'Alcarràs. A l'altra riba del Segre, el 1162, es parla de "molinos de Coniaquera", antiga almúnia situada al costat de la partida d'Albarés, segurament no gaire lluny del riu.⁵⁷⁶ Assenyalem que Guillem de Cervera, l'any 1191, va concedir a Pere de Tarascó que fes tants molins bladers i drapers ("tam blataria quam draparia") com pogués, a la riba esquerra del Segre, entre el Cappont i la Femosa.⁵⁷⁷

Si travessem novament el riu, l'any 1177, es mencionava un camí que duia als molins de Gardeny ("carreira que tendit ad molins de Garden").⁵⁷⁸ De fet, l'any 1185, trobem que es feia esment del lloc anomenat "molendinis Gardeni", que havia d'ésser a sota del castell, al costat d'una séquia i no gaire lluny del Segre.⁵⁷⁹ La importància dels beneficis que es podien obtenir dels molins devia ésser considerable. Així, l'any 1173, Ramon de Montcada va donar a l'abadia de Santes Creus mil cent cinquanta morabatins, que corresponien a les rendes d'uns molins —potser no tots— que tenia a Lleida ("molendinis superioribus Ilerde"); a més, cada any, havia de donar, per Carnestoltes, cinquanta cafissos de forment.⁵⁸⁰

573. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 294, pàg. 228.

574. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 107, pàg. 214. Amb relació a aquesta mateixa séquia: "unum casal cum duos molinos in illa cequia que discurrit de Albesa et pervenit usque in terminum Corbinis". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 381, pàg. 579.

575. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 124, pàg. 237.

576. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 116, pàg. 227.

577. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 579, pàg. 849. Amb relació a la séquia: "aquam illam cum sua cequia quam aceperitis et extraeritis de flumine Sicoris".

578. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 318, pàg. 468.

579. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 461, pàg. 686.

580. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 160, pàg. 253.

Només resta remarcar, en darrer lloc, que sembla que els molins van atreure moltes inversions. Hi invertiren els grans senyors laics, com els Montcada, o eclesiàstics, com els templers. També hi invertiren petits senyors i castlans i, fins i tot, alguns habitants de la ciutat, amb un desig d'obtenir uns bons beneficis.⁵⁸¹

EL BISBAT DE LLEIDA (I RODA)

Abans de l'any 1168

L'any 1168, es va redactar l'anomenada *Constitució fonamental* de l'Església de Lleida; en parlarem a l'apartat següent. Ara ens interessa centrar l'atenció en els grans canvis que s'esdevingueren en el bisbat durant els primers anys de govern de Guillem Pere, des de l'any 1143 fins aquest any 1168. Podem recuperar, com a punt de partença, els mapes de la diòcesi de Roda i Barbastre que vam dibuixar per a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica.⁵⁸²

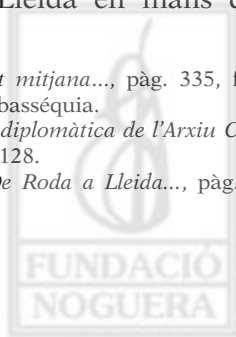
Un primer canvi important s'esdevingué poc després d'ésser elegit bisbe Guillem Pere. El papa Eugeni III, el 14 de març de 1144, decidí que les esglésies de Barbastre, Alquèssar, Gistau i Bielsa havien d'ésser del bisbat d'Osca. Això contradeia moltes de les decisions preses anteriorment i suposava segregat de la diòcesi una ciutat que, fins i tot, havia estat durant uns anys la seu episcopal del bisbat. Ben segur que per al novell bisbe Guillem foren uns anys molt difícils, a causa de l'activitat del prelat d'Osca i de les decisions papals. Com diu Jordi Boix: "Certament els documents presentats per Roda eren còpies sense segell pontifici, que puntualment haurien pogut ser adulterades, en l'irrefrenable anheli de substituir *Rote* per *Ilerde*, però [...], els escrivans de la seu d'Osca no es quedaren darrere i presentaren sonades falsificacions [...]"⁵⁸³ Cal pensar que darrere d'aquesta actuació, certament injusta i en molts aspectes incompreensible, hi degueren haver moltes influències no gaire justificables, com se sol esdevenir quan hi ha unes tensions territorials d'aquesta mena.

Com ja hem esmentat, a la fi de l'any 1149, el 24 d'octubre, va caure la ciutat de Lleida en mans de Ramon Berenguer IV

581. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 335, fa esment de Guillem Botet, del notari Guillem Baseja i del sabasséquia.

582. J. BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Primera part...*, vol. 1, figs. 1 i 10, pàgs. 39 i 128.

583. J. BOIX POCIELLO, *De Roda a Lleida...*, pàg. 102.

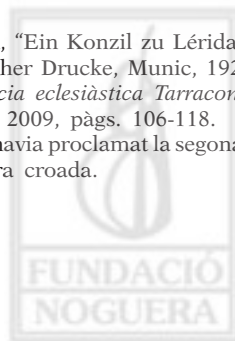
i d'Ermengol VI, després d'un llarg setge. D'acord amb el que s'havia establert l'any 1110 (doc. 212), la seu episcopal s'havia de traslladar de Roda a la ciutat acabada de conquerir. En aquest moment també caigueren sota el domini comtal la ciutat de Fraga i tots els territoris que depenien d'aquestes dues poblacions. Això provocà la creació d'uns nous límits a l'extrem meridional del bisbat. Foren uns límits que, amb el temps, s'anaren concretant, atès que s'hagué d'establir quines havien d'ésser les partions amb, per exemple, les diòcesis d'Urgell, a l'est, i de Tarragona, al sud.

El 30 d'octubre de l'any 1149, molt pocs dies després de la conquesta, fou una data important per a la nova seu episcopal (doc. 377). El comte Ramon Berenguer IV cedí a la seu els delmes i les primícies que s'havien de cobrar a la ciutat de Lleida i al seu terme. També li donà drets pel que fa al que es cobrava sobre els molins que hi havia i sobre les lleudes i els peatges. Encara feu, però, més donacions i lliurà els terrenys on s'havien de construir les esglésies parroquials de la ciutat (situades en principi on abans hi havia les mesquites). A més, fins i tot donà totes les esglésies del bisbat, amb els delmes i les primícies; com veurem més endavant, dur a la pràctica aquesta concessió, que afectava molts senyors laics, fou molt més difícil. A més, encara que no es digui prou clar, segurament aquesta cessió només tocava les contrades acabades de conquerir; les terres i els drets de l'antic bisbat de Roda restaren en mans de la canònica de Roda d'Isàvena.

Assenyalem també que, l'any 1155 (doc. 399), hi hagué un concili a Lleida. Es coneix gràcies al manuscrit 193, que es conservava a la Biblioteca de Catalunya, el qual fou estudiat per Valls i Taberner i, modernament, a partir de les recerques precedents, per Roser Sabanés.⁵⁸⁴ Se celebrà el dia primer del mes de maig de l'any 1155 i l'acta fou escrita per "Nicolaus Ilerdensis capellanus". S'hi tractaren temes relacionats amb la disciplina dels clergues i, també, temes que afectaven l'actuació dels fidels. Es remarcà la importància de la idea de croada, molt viva en aquell moment, encara molt proper a la data de la conquesta de la ciutat de Lleida.⁵⁸⁵ També es parlà del problema de la possessió per part de

584. F. VALLS I TABERNER, "Ein Konzil zu Lérida im Jahre 1155", a *Papsttum und Kaisertum im Mittelalter*, Müncher Drucke, Munic, 1925, pàgs. 364-368; R. SABANÉS, *Els concilis Ilerdensis de la província eclesiàstica Tarraconense a l'edat mitjana (546-1460)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2009, pàgs. 106-118.

585. De fet, l'any 1145 s'havia proclamat la segona croada a Terra Santa i, l'any 1187, el papa va proclamar la tercera croada.

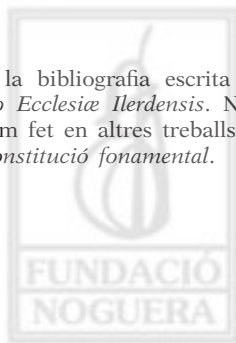

senyors laics dels delmes i les primícies, qüestió que, com hem dit, preocupà altament els bisbes lleidatans, al llarg dels decennis següents. En parlem en altres apartats.

Després de la Constitució fonamental

Havent passat un primer temps de provisionalitat, dinou anys després de la conquesta de Lleida per part dels comtes de Barcelona i d'Urgell, l'any 1168, el bisbe Guillem va promulgar l'anomenada *Constitució fonamental* de l'Església de Lleida, que va servir per a concretar moltes coses i també, certament, per a canviar-ne d'altres (doc. 477).⁵⁸⁶ Així, s'establí que hi havia d'haver vint-i-cinc canonges (regits per la regla de sant Agustí) i alhora també s'acordà com s'havien d'organitzar les entrades econòmiques per a poder subvenir les despeses derivades d'haver-hi aquest nombre de membres de la canonja. Això va portar a establir l'existència de les diferents pabordies i que es concretés d'on provenien les rendes que havien de rebre els paborde, amb relació a les diferents esglésies i poblacions. També s'hi parlava de l'alimentació. Així mateix, s'especificaren les funcions relacionades amb l'almoina de la seu. S'hi dedicaren algunes entrades, que provenien de Mequinensa, Tamarit, Estopanya i d'altres indrets. I, encara, hom concretà les rendes que havien de tenir els bisbes de Lleida. Amb relació a aquest aspecte, es feia esment, per exemple, de la vinya de "Sarradal" i de l'Hort menor que era situat al costat d'un colomar. El bisbe, per contra, no es quedava l'Hort major, la Vinya major, amb l'església de Sant Hilari, ni tampoc algunes de les rendes que provenien dels habitants de la Suda ("Çuda Ylerdensi"), la torre de Pere de Santvicenç (que era a la Suda) i la meitat de l'almúnia d'"Armor", que el bisbe cedí a una pabordia. També es feia esment del desig de recuperar el desè dels passatges i les lleudes que, en principi, havia estat donat pel comte Ramon Berenguer IV. Cal cridar l'atenció que, com ja hem esmentat, totes les rendes provenien de les terres acabades de conquerir i mai de les terres que pertanyien a l'antic bisbat de Roda, que ben segur que degueren continuar anant a parar a la canònica de Sant Vicenç d'aquesta

586. En bona part de la bibliografia escrita fins ara s'ha anomenat aquest document, per error, *Ordinatio Ecclesiae Ilerdensis*. Nosaltres, seguint els consells de Joan Ramon Piqué, com ja hem fet en altres treballs anteriors, preferim recuperar el nom original i anomenar-la *Constitució fonamental*.

població de la Ribagorça. Diguem, per acabar, que s'establí que cada nou bisbe, en esdevenir cap espiritual de la diòcesi, havia de confirmar l'acceptació d'aquesta constitució damunt l'altar de la catedral de Santa Maria.

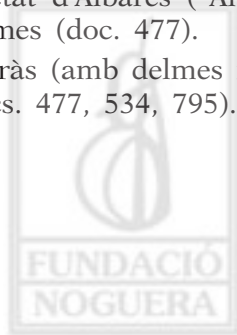
Aquestes normes internes del bisbe i els canonges foren confirmades, l'any 1172 (doc. 534), per part del cardenal llegat Jacint. S'hi aprovaren les possessions del bisbe i dels canonges, que copiem a continuació. També es confirmà el nombre de canonges que havia de tenir el capítol de la catedral i el fet que s'havien de regir segons la regla de sant Agustí. Encara, l'any 1191 (doc. 795), hi hagué una nova carta del cardenal llegat Jacint, on es reafirmà el nombre de canonges i el seguiment de la regla de sant Agustí. També, novament, s'esmentaven les possessions que tenien (i les que havien de tenir en el futur). Així mateix, s'establí que no es podien fer oratoris sense tenir el permís del bisbe de Lleida. A més, ningú podia envair, minvar o pertorbar els béns episcopals.

A continuació fem una llista dels béns, esglésies o altres drets, esmentats a la constitució de l'any 1168 (doc. 477) i al document 534, escrit l'any 1172. També fem constar quan són esmentats novament l'any 1191 (doc. 795). Així mateix, indiquem amb un punt (•) quines eren les esglésies que, segons aquestes fonts, eren situades al capdavant d'una pabordia.

- Sant Joan de Segrià (amb delmes i primícies, i amb sufragànies) (“ecclesiam Sancti Iohannis de Segria”) (docs. 477, 534 i 795). Pabordia de dos mesos (doc. 477).
Església de Ratera (“villa Ratera”) (docs. 477, 534).
Església de Raimat (amb delmes i primícies) (“Raesmad”, “Raxmad”) (docs. 477, 534).
Església de Malpartit (amb delmes i primícies) (“Malpartito”) (doc. 795).
Església de Sant Salvador de Lleida (amb delmes i primícies) (“Sancti Salvatoris de Ylerda”) (docs. 534, 795).
Església d'Alcanís (“Alcanicia”) (doc. 534).
- Església de Santa Maria Magdalena (amb delmes i primícies) (“Sancte Marie Magdalene”) (docs. 477, 534 i 795). Pabordia de dos mesos (doc. 477).
Església de Sant Gili (amb delmes i primícies) (“Sancti Egidii”) (docs. 477, 534 i 795).

- Església de Sant Pau del Mercadal (amb delmes i primícies) (“Sancti Pauli”) (docs. 477, 534 i 795).
- Església de Sant Joan de la Plaça (amb delmes i primícies) (“Sancti Iohannis de Platea”) (docs. 469, 534 i 795). Pabordia d’un mes (doc. 477).
Església de Sudanell (amb delmes i primícies) (“Çudanel”) (477, 534 i 795).
Església de Sant Tomàs, amb el cementiri dels pobres (amb delmes i primícies) (“Sancti Thome cum cimiterio pauperum”) (docs. 477, 534 i 795).
Església de Sant Andreu (“Sancti Andree”) (docs. 477, 534).
Església de Sant Hilari (amb delmes i primícies) (“Sancti Ylarii”) (docs. 477, 534, 795).
 - Església de Sant Llorenç (amb delmes i primícies) (“Sancti Laurentii”) (docs. 477, 534, 795). Pabordia de dos mesos (doc. 477).
Església de Sant Martí (amb delmes i primícies) (“Sancti Martini”) (docs. 477, 534, 795).
Església de Vilanova de l’Horta (amb delmes i primícies) (“Villa Nova”) (docs. 477, 534, 795).
Església de Palau (amb delmes i primícies) (“Palatio”) (docs. 477, 534, 795).
Església de Torbaví (amb delmes i primícies) (“Torbavino”) (doc. 795).
Església de Vinatesa (amb delmes i primícies) (“Vinatea”) (doc. 795).
Delmes i primícies de la vinya del rei i de la vinya del comte d’Urgell (“vinee regis et vinee comitis Urgellensis”) (docs. 477, 534).
Delmes i primícies de les possessions dels jueus i dels sarraïns al domenge del rei i del comte d’Urgell, a Rufeia (“dominicatura regis et comitis in Rofea, Rophea”) (docs. 477, 534).
 - [Església]. Heretat d’Albarés (“Albares”) (docs. 477, 534). Pabordia d’un mes (doc. 477).
Església d’Alcarràs (amb delmes i primícies) (“Alcharraz”, “Alcarraç”) (docs. 477, 534, 795).

Església de Montagut (amb delmes i primícies) (“Monte Accuto”) (docs. 477, 534, 795).

Església de Soses (amb delmes i primícies) (“Sosas”) (docs. 477, 534, 795).

Església de Gebut (amb delmes i primícies) (“Tabud”) (docs. 477, 534, 795).

Església de Torres de Segre (amb delmes i primícies) (“Turribus”) (docs. 477, 534, 795).

- Església de Bell-lloc (amb delmes i primícies) (“Bello Loco”) (docs. 477, 534, 795). Pabordia d’un mes (doc. 477).

Església de Vensilló (amb delmes i primícies) (“Avinsellon”) (docs. 477, 534, 795).

Església d’Alamús (“Alamurs”) (docs. 477, 534).

Església d’Alcoletge (amb delmes i primícies) (“Alcoleia”) (docs. 477, 534, 795).

Meitat de tots els delmes dels castells i termes d’Almenar (“Almenara, castrum et termini de Almanara”) (docs. 477, 534).

Església de Vallmanya (amb delmes i primícies) (“Valle Magna”) (docs. 477, 534, 795). Per la pabordia de Sant Llorenç (doc. 477).

Església de Gimenells (amb delmes i primícies) (“Gemenels”) (docs. 477, 534, 795). Per la pabordia de Sant Llorenç (doc. 477).

Església de Sucs (amb delmes i primícies) (“Sucs”) (477, 534, 795). Per la pabordia de Sant Llorenç (doc. 477).

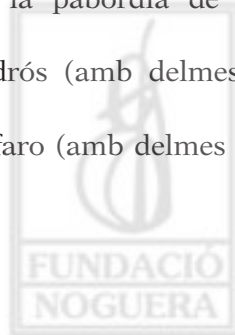
Església d’Almacelles (amb delmes i primícies) (“Almacellas”, “Almacellis”) (docs. 477, 795). Per pabordia de Sant Llorenç (doc. 477).

Església de Juneda (amb sufragànies, delmes i primícies) (“Iuneda”) (docs. 534, 795).

Església de Castelldans (amb sufragànies, delmes i primícies) (“Castello Asinorum”, “Castello de Asens”) (docs. 477, 534, 795). Per la pabordia de Santa Maria Magdalena (doc. 477).

Església de Pedrós (amb delmes i primícies) (“Petroso”) (doc. 795).

Església de Vinfaró (amb delmes i primícies) (“Vinofarau”) (doc. 795).

Església d'Albatàrrec (amb delmes i primícies) ("Albatarrio") (doc. 795).

Església de Sunyer (amb delmes i primícies) ("Suner") (doc. 795).

Delmes, primícies i defuncions de Mequinensa ("Michinença") (doc. 477).

Delmes, primícies i defuncions de Tamarit de Llitera ("Tamarid") (doc. 477).

Delmes, primícies i defuncions d'Estopanya ("Stupaniano") (doc. 477).

Tercera part dels delmes de Castellots ("Castellotis", "Castellotz") (docs. 477, 534). Per la pabordia de Santa Maria Magdalena (doc. 477).

Tercera part dels delmes de Corbins ("Corbins") (docs. 477, 534). Per la pabordia de Sant Joan de Segrià (doc. 477).

Església de Carratalà (quarta part dels delmes) ("Calaterra", "Callatarre", "castri de Calaterrano") (docs. 477, 534, 795). Per la pabordia de Sant Llorenç (doc. 477).

Església d'Albalat ("Albalat") (docs. 477, 534). Drets de l'ardiaca (doc. 477).

Església de Calavera ("Calavera") (docs. 477, 534). Drets de l'ardiaca (doc. 477).

Meitat de l'almúnia d'Armor ("Armor") (docs. 477, 534).

Torre de Pere de Santvicenç ("turre Petri Sancti Vincentii") (docs. 477, 534).

Església de Montmeneu ("Montmenet") (doc. 477).

Església de Saidí ("Çaidin") (doc. 477).

El mateix any 1168 (doc. 478), es va establir l'anomenada *Constitutio cibaria*, en què el bisbe decidí què havien de menjar i de beure els canonges de la catedral de Lleida. Guillem Pere de Ravidats establí la quantitat de forment, d'altres cereals i de vi que els canonges havien de prendre per dinar i per sopar. També va detallar les carns que s'havien de menjar i quina quantitat se'n podia prendre, especialment amb relació a alguns dies festius. S'hi feia esment dels moltons, dels porcs i de les vaques, i també de les gallines i dels ànecs. Així mateix, s'hi mencionava el pebre, les neules, els ous, els formatges, les herbes i les lleguminoses. I, també, els peixos, l'oli i, durant els mesos càlids, els fruits de les parres i

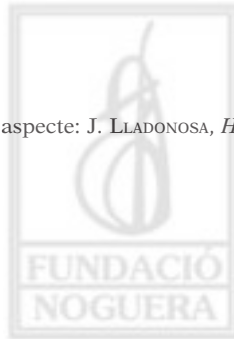
dels fruiters que hi havia als horts. Finalment, el bisbe, en aquesta nova constitució, ordenà que al refetor de la seu només hi podien menjar clergues.⁵⁸⁷ Podem concloure que menjaven molt, fins i tot massa; eren uns senyors i menjaven com uns senyors (certament no passaven gana, com una part important de la població).

FIGURA 75
Esglésies, béns i altres drets

Llocs on hi havia esglésies, béns o altres drets que eren de la seu de Lleida, esmentats a la constitució de l'any 1168 i en dos documents escrits els anys 1172 i 1191. Mapa: J. Bolòs.

587. Pel que fa a aquest aspecte: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 242-243.

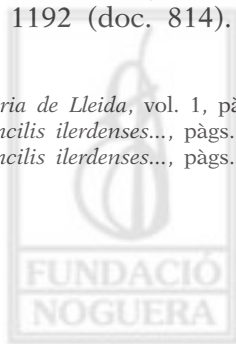
Vers l'any 1173 (doc. 543), el papa Alexandre III establí que les noves seus episcopals de Lleida i de Tortosa, acabades de conquerir per Ramon Berenguer IV, restessin incloses dins l'arquebisbat de Tarragona. Aquest mateix any, se celebrà a Lleida un nou concili provincial.⁵⁸⁸ En aquest concili, reunit el dia 6 de febrer de 1173, d'acord amb l'estudi de Roser Sabanés, es tractaren els mateixos temes que foren tractats als concilis I i II del Laterà, celebrats els anys 1123 i 1139, tal com reflecteixen les seves conclusions.⁵⁸⁹ Un dels temes que foren discutits fa referència al comportament no adequat dels clergues. També es va parlar de problemes relacionats amb les dones (tant cristianes com sarraïnes), del luxe, de la simonia, de la incapacitat per a actuar d'una manera adequada o de la subordinació als laics. Amb relació als laics, se centraren en els abusos dels senyors, en les festes i activitats lúdiques, en aquells que profanaven esglésies i cementiris, en els que provocaven incendis o que amenaçaven la vida o els béns dels eclesiàstics. També es tractà el tema de l'excomunió. Així mateix, es va parlar dels que no es podien casar (per exemple pel grau de consanguinitat) i dels fills il·legítims. Així mateix, un tema certament important fou sobre qui podia cobrar els delmes; de fet, com hem vist, era una realitat ben present amb relació a molts dels pobles del bisbat de Lleida. A més, hom va valorar el perill que representava l'existència i l'expansió del catarisme, més encara tenint present el percentatge important d'occitans que vivien a la ciutat, que, com hem remarcat en comentar alguns documents, hi havien arribat després de la conquesta de l'any 1149 (en tornarem a parlar d'una manera detallada més endavant en estudiar les característiques dels antropònims).

L'any 1177, va morir el bisbe Guillem i fou nomenat com a nou bisbe de Lleida Berenguer. Segurament ja és esmentat per primera vegada en un document fet el mes de novembre d'aquest any 1177 (doc. 591). Vers l'any 1192, se celebrà un nou concili a Lleida.⁵⁹⁰ Ha estat datat, segurament d'una manera errònia, l'any 1190, fet impossible si realment fou presidit pel bisbe lleidatà Guerau de Camporrells. De fet, trobem encara el bisbe Berenguer actuant com a prelat a Lleida —segurament fou el darrer cop— el mes de febrer de l'any 1192 (doc. 814). Durant els anys en què

588. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 244-245.

589. R. SABANÉS, *Els concilis ilerdensenses...*, pàgs. 119-155.

590. R. SABANÉS, *Els concilis ilerdensenses...*, pàgs. 157-166.

fou bisbe, l'any 1185 (doc. 685), va confirmar les donacions fetes pel bisbe Guillem als canonges del capítol de Lleida. Així mateix, establí que qualsevol prebost, per tal de proveir les esglésies, havia de triar algú, que després havia d'ésser presentat a ell i també al capítol. Alhora, els canonges acceptaren que el bisbe compartís la casa de caritat i que tingués, d'una manera vitalícia, una tercera part dels drets que tenien a Gimenells, a Vallmanya i sobre el forn de Sant Martí.

Les pabordies o prepositures

S'han fet diversos estudis sobre les pabordies i sobre les possessions i els drets que en depenien en tot el sector meridional del bisbat de Lleida, especialment amb relació als darrers segles medievals.⁵⁹¹ Com hem vist més amunt, segons el que trobem a la *Constitució fonamental* de l'any 1168 (doc. 477), hi havia les prepositures següents:

—Pabordia de Sant Joan de Segrià, a Benavent (amb Ratera i Sant Salvador): dos mesos. Més endavant, aquestes esglésies i poblacions depengueren de la prepositura dels mesos d'agost i de setembre.

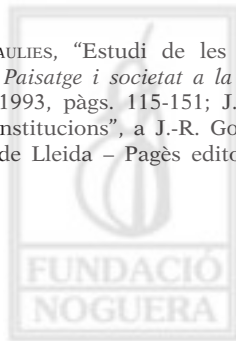
—Pabordia de Santa Maria Magdalena (amb Sant Gili i Sant Pau): dos mesos. Possiblement, d'acord amb l'índex del *Llibre Verd*, corresponia als mesos de març i abril.

—Pabordia de Sant Joan de la Plaça (amb Sudanell i Sant Tomàs): un mes. Més endavant, aquestes esglésies i poblacions depengueren de la pabordia del mes de maig.

—Pabordia de Sant Llorenç (amb Sant Martí, Vilanova de Fontanet i Palau): dos mesos. Més endavant, aquestes poblacions depengueren de la prepositura dels mesos de juny i juliol.

—Pabordia de Bell-lloc (amb Vensilló, Alamús i Alcoletge i una quarta part dels delmes del castell d'Almenar): un mes. Més endavant, aquestes poblacions depengueren de la pabordia dels mesos de gener i de febrer.

591. M. TERRÉ i N. BAULIES, "Estudi de les pabordies de la seu de Lleida (1467-1468)", a J. BOLÒS (ed.), *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'edat mitjana*, Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pàgs. 115-151; J. BOLÒS i J. R. PIQUÉ, "El bisbat de Lleida: un territori i unes institucions", a J.-R. GONZÁLEZ (coord.), *Arrels Cristianes*, vol. I: *Temps de Forja*, Bisbat de Lleida – Pagès editors, Lleida, 2008, pàgs. 249-266.

—Pabordia d'Albarés (amb Alcarràs, Montagut, Soses i Torres de Segre): un mes. Més endavant, aquestes poblacions potser depengueren de la pabordia dels mesos de març i d'abril; també és possible que calgui relacionar aquests llocs amb els darrers mesos de l'any.

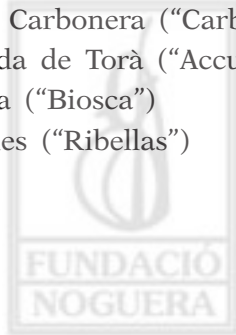
També hi hagué la pabordia de Sant Andreu, encara que no s'esmenti en la constitució de l'any 1168. Devia correspondre al mes d'octubre. Les terres que depenien de cadascuna d'aquestes pabordies van variar al llarg del temps. A més, les despeses dels mesos que no són esmentats (fins i tot si hi incloem la pabordia de Sant Andreu) devien ésser cobertes per alguna altra pabordia que no hi és mencionada.

Els límits del bisbat de Lleida

Abans de l'inici del govern del bisbe Guillem Pere ja s'havien establert alguns dels límits de la diòcesi de Roda, amb relació a la d'Urgell i al bisbat d'Osca. Els primers anys de govern d'aquest prelat, com hem assenyalat, s'imposà per part del papat la pèrdua de les poblacions de Barbastre, Gistau, Bielsa i Alquèssar, que passaren a dependre de la seu d'Osca. Ara, però, volem centrar l'atenció en el sector meridional del bisbat de Lleida. En principi, el límit, a l'est, arribava fins a Alfarràs i seguia la Noguera Ribagorçana. Després, la diòcesi s'estenia fins a Vilanova de la Barca i fins a Castellots. Al sud, seguia la partió fins a Juncosa, Llardecans, Almatret, Faió i Mequinensa, poblacions que restaven incloses dins la diòcesi.

Hi ha un document (doc. 815), fet segurament vers la fi del govern del bisbe Berenguer, on s'estableixen uns límits no gaire reals de la diòcesi. Segons aquest text, les partions eren:

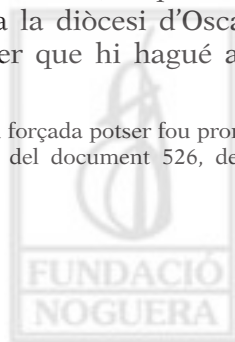
- A l'est:
 - Castellfollit de Riubregós ("Castrum Follit")
 - Pujalt ("Puio Alto")
 - Cervera ("Cerveria")
 - Barberà ("Barbaria, sicut aqua discurrit")
- Al sud:
 - Muntanya de Siurana ("Montane Siurane")
 - Serra Carbonera ("Carbonaria")
- Al nord:
 - L'Aguda de Torà ("Accuta de Tora")
 - Biosca ("Biosca")
 - Ribelles ("Ribellas")

- Ponts (“Pontum”)
- Camí del coll de Comiols (“sicut via taliat usque ad collum de Lacrimas”)
- Serra del Montsec (“serra de Monte Sicco”)
- Vers el coll d’Ares, prop de Sant Llorenç (“ipso Spinalbo de Sancto Laurencio”)
- Serra de Montllobar (“serra de Mont Lobar”)
- Serra del Codó (“castrum de Codone”)
- Serra d’Espluga de Serra (serra de Sant Gervàs, Serra de Gulp?) (“ipsa serra de Spluga”)
- A l’orient:
 - Castell de Cérvols (“castrum de Sorbulars”)
 - Senterada (“descendit usque ad Sancta Grata”)
 - El Flamisell (“aqua de Flumicello”)
 - CASTELL DE PERVERS (“castrum de Pervas”)
 - CASTELGERMÀ (“Castello German”)
 - SANT PERE DE MANYANET (“Sanctum Petrum de Nubibus”)
- [Al nord:] -PIRINEUS (“montes Pireneos”)
- [A ponent:] -Bielsa (“Belsam”). Ho havia estat i més endavant ho tornà a ésser.
 - EL CINCA (“aqua Cincha”)
 - Serra d’Arb o de Sobrarb (“serram de Arbi”, “serra de Super Arbi”)
 - Alquèssar (“Alcheçar cum suis terminis”). Ho havia estat.
 - L’Alcanadre (“aqua Alchanadre”). Ho acabà essent.
 - EL CINCA (“Cincha”)
 - MEQUINENSA (“Mechinençam”)

Certament, aquests límits potser eren els que desitjaven els bisbes de Lleida, però no corresponien pas en absolut a la realitat. Hem marcat en versaleta els escassos topònims que coincidien amb allò que era cert. D’una banda, la població d’Alquèssar, com hem dit, havia estat cedida a la diòcesi d’Osca d’una manera definitiva (malgrat el lligam efímer que hi hagué amb la seu de Tortosa).⁵⁹²

592. Aquesta decisió tan forçada potser fou promoguda per Ramon Berenguer IV; fou la causa, com es desprèn del document 526, de nous enfrontaments, en aquest

En principi, el límit havia d'ésser el riu Cinca. Tanmateix, mentre que Barbastre i bona part de la seva comarca restà en mans d'Oscà, més endavant, l'Alcanadre esdevingué la partió entre els dos bisbats, en el seu tram meridional; aquesta solució no s'acordarà, però, fins a l'any 1203, en època del papa Innocenci III.⁵⁹³

D'altra banda, les terres de la Conca de Barberà restaren sempre en mans del bisbat de Tarragona (que alhora era la seu de l'arquebisbat). Malgrat les queixes que feu el bisbe Berenguer al papa, l'any 1191 (doc. 801), l'arquebisbe de Tarragona es quedà les esglésies del Vilosell i de Vinaixa.

No sembla que hi hagués, en canvi, problemes de límits amb els bisbats de Tortosa i de Vic. De fet, bona part de les terres de la plana d'Urgell restaren repartides entre els bisbats de Vic i d'Urgell. Pel que fa a Tortosa, el poble de Maials restà incorporat a aquest bisbat.

Pel que fa al límit nord-est del bisbat, sembla que sí que arribava fins a Sant Pere de Manyanet. Amb tot, gairebé tota la vall de Boí quedava inclosa dins dels termes del bisbat d'Urgell, com s'havia acordat anteriorment. Més complicada fou la situació provocada per l'existència de la col·legiata d'Àger, que no desitjava restar sotmesa al bisbe d'Urgell. Fins i tot, el papa demanà al bisbe de Lleida, vers l'any 1166, si podia protegir l'església de Sant Pere d'Àger (doc. 474). Aquesta solució, però, tampoc fou acceptada per la comunitat canonical d'Àger.⁵⁹⁴ Cal tenir present que depenien d'aquesta canònica esglésies molt lligades a la seu de Lleida com la de Baells, la de Camporrells, Entença, Cabestany, Valldeu, Castellonroi, Pinyana, Ivars de Noguera, Andaní, Tragó, etc.⁵⁹⁵ Algunes d'aquestes esglésies havien estat donades pel vescomte Guerau Ponç, els anys 1091 i 1093, a Sant Pere d'Àger.⁵⁹⁶ I encara hi hagué una nova donació l'any 1104.⁵⁹⁷

Diguem també que, en aquest fons d'Àger, es conserva un altre document interessant. L'any 1117, el comte Ermengol VI va

cas, entre els bisbats d'Oscà i de Tortosa. Vegeu: F. SABATÉ, *Història de Lleida...*, vol. 2, pàg. 238.

593. Vegeu: F. SABATÉ, *Història de Lleida...*, vol. 2, pàgs. 237-238.

594. F. SABATÉ, *Història de Lleida...*, vol. 2, pàg. 240.

595. Paul KEHR, *Papsturkunden in Spanien vorarbeiten zur Hispania Pontificia. I. Katalanien*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlín, 1926, doc. 185, pàgs. 479-484.

596. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, docs. 148 i 152b, pàgs. 403 i 410.

597. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 190, pàg. 458.

lliurar en feu uns domenges (“dominicaturas”) que tenia dins el terme de Balaguer, el qual s’estenia, a l’est, fins a Camarasa, al sud, fins al terme de Lleida (“terminos de Lerita”), a ponent, fins al terme de Tamarit (“Tamarid”) i, al nord, fins a Santa Linya (“Saltus Elzinie”).⁵⁹⁸ Certament, els termes de Tamarit i també d’Albelda pertanyien a la diòcesi lleidatana.

És, així mateix, molt notable una butlla del papa Alexandre III, adreçada a l’església canonical de Santa Maria de Solsona. Després de fer esment d’una llarga llista de llocs, a continuació de mencionar les esglésies de Privà i de Santa Linya, fa esment de la torre de Santa Maria d’Almenar (“turrem de Sancta Maria que est in Sigria, cum decimis et primicis suis”) i també de la torre “que dicitur Lombarda”, amb les seves pertinences, els domenges d’Anglesola i la “turrem de Gysso”.⁵⁹⁹ Santa Linya o Anglesola no pertanyien al bisbat de Lleida, però Almenar sí; més amunt ja hem parlat, d’una manera detallada, de la torre de Santa Maria (fig. 53).

Bisbes de la diòcesi de Lleida i Roda (anys 1143-1192)

El bisbe Guillem Pere (1143-1177). Guillem Pere fou nomenat bisbe del Roda d’Isàvena l’any 1143. Com ja hem comentat, durant els primers anys del seu govern va veure com el papa es decantava, d’una manera poc justificable, en favor del bisbe d’Osca i li cedia les esglésies de Barbastre, Gistau, Bielsa i Alquèssar. La tensió degué ésser molt forta i la resistència a aquestes pèrdues va ésser ferma i decidida. La conquesta de Lleida i el trasllat de la seu episcopal de Roda cap a la ciutat del Segre potser feu oblidar aquests primers anys més amargs i, fet i fet, representà l’inici d’una nova etapa de l’antic bisbat de Roda. A partir del moment de la conquesta, Guillem Pere normalment signava com a bisbe de Lleida i de Roda; encara que, de vegades, ho feia només com a bisbe de Lleida.

Després de la conquesta i de l’expulsió de bona part de la població islàmica es va convertir l’indret on hi havia hagut la mesquita major (i segurament l’antiga catedral d’època visigòtica) en el lloc on s’edificà la seu episcopal de Santa Maria de Lleida. L’any 1149, el dia 30 d’octubre (doc. 377), s’esdevingué la consa-

598. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d’Àger...*, doc. 235, pàg. 513.

599. P. KEHR, *Papsturkunden in Spanien... Katalanien...*, doc. 200, pàgs. 497-500.

gració i la dotació —amb la participació del comte Ramon Berenguer IV— de la nova catedral, dedicada a la Mare de Déu.

L'any 1168 (doc. 477), Guillem Pere va redactar la *Constitució fonamental* de l'Església de Lleida, on s'establia, per exemple, l'existència de les diferents parròquies o bé el nombre de canonges que hi havia d'haver a la canònica de la catedral; ja n'hem parlat detingudament més amunt. Durant el seu govern hi van haver importants enfrontaments, sobretot amb senyors laics, amb relació al tema dels delmes i les primícies. El bisbe reclamava aquests tributs en principi eclesiàstics d'una manera aferrissada, fet que el va portar a enfrontar-se amb els diferents grans senyors del territori; alguns d'aquests senyors no els cediren fins que no van ésser excomunicats i, de vegades, pactaren que només els cedirien llurs fills, la generació següent.⁶⁰⁰ La documentació també ens mostra altres tensions, com la que hi hagué amb els templers, sobretot els de la comanda de Montsó, i amb la comunitat de canonges de Sant Ruf. Com hem esmentat, hi va haver un concili provincial a Lleida, l'any 1155, i un altre a la mateixa ciutat, l'any 1173. El bisbe Guillem va morir a Lleida, segurament d'una manera força sobtada, els primers mesos de l'any 1177.

La major part dels documents esmenten el nom del bisbe Guillem en llatí. Hi ha, però, una excepció notable, que ens permet de saber el nom real d'aquest bisbe, tal com era anomenat en aquella època. És un document escrit, l'any 1166 (doc. 465), a la població de Fonts, al nord de Montsó, que, com hem dit diverses vegades, en aquella època, era una terra on es parlava sobretot la llengua catalana. Al final d'aquest document, es fa esment del bisbe "Giem Pere", el senyor que estava al capdavant de la diòcesi de Lleida i de Roda ("episcopus Giem Pere in Lerida et in Roda").

El bisbe Berenguer (1177-1192). L'any 1177, Berenguer esdevingué bisbe de Lleida. Era un fill bastard del comte Ramon Berenguer IV. Aquest fet va fer que estigués molt lligat als interessos dels sobirans catalanoaragonesos, en concret va fer que tingués un lligam

600. De fet, en aquesta època hi va haver, en altres bisbats, enfrontaments encara més greus. Així, l'any 1194, l'arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Vilademuls, fou assassinat per Guillem Ramon de Montcada, vescomte de Bearn. Si anem una mica més lluny, l'any 1170, Tomàs Becket, arquebisbe de Canterbury, fou mort a la catedral, com a conseqüència de l'enemistat que li tenia el monarca. Aquest fet tingué prou ressò al nostre país com perquè fos representat en una absidiola de l'església de Santa Maria d'Ègara, a Terrassa.

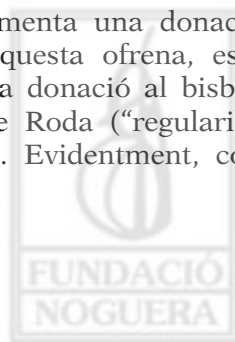
estret amb el seu germanastre, Alfons I el Cast. Abans d'ésser bisbe de Lleida, havia estat abat de Montaragó i també bisbe de Tarassona (1170-1172). Fou, així mateix, ambaixador d'Alfons I de Catalunya i Aragó a la cort de Lluís VII de França, amb relació a la croada contra els càtars, i va participar en el concili III del Laterà, on, l'any 1179, fou tractada la situació que hi havia a les terres occitanes.

Com a bisbe de la diòcesi de Lleida, el trobem esmentat per primera vegada al document 591, segurament escrit aquest any 1177 (“Berengarius Dei gratia Ylerdensis episcopus”). En aquest document encara es fa esment del seu antecessor (“antecessor noster, Guillelmus, bone memorie quondam episcopus”). Devia fer poc que havia mort Guillem Pere de Ravidats.

Sembla que, l'any 1191, fou elegit arquebisbe de Narbona, on s'hagué d'enfrontar amb la problemàtica derivada de la difusió del catarisme. Tanmateix, en principi, el febrer de l'any 1192 encara actuava com a bisbe de Lleida (“XIII kalendas marcii, anno incarnationis Domini M^o C^o LXXX° I^o”). Fou succeït per Gombau de Camporrells. Més tard, quan ja era arquebisbe, l'any 1195, en un concili celebrat a Narbona, es va pressionar perquè fossin excomunicats tots aquells que donessin suport als que eren considerats heretges. Va participar en una reunió celebrada a Perpinyà, l'any 1198, amb Pere I de Catalunya i Aragó i els comtes de Tolosa i de Comenge. A causa de la seva posició moderada, fins i tot fou reprès pel papa. Va morir l'any 1211 o potser el 1212, abans del desastre de Muret, que va representar l'estroncament de la política occitana que la seva família havia impulsat al llarg de diverses generacions.

Dignitats i canonges

Poc després de la conquesta de l'any 1149, ja es fa esment de l'existència d'uns canonges de Roda i, també, d'uns canonges de Lleida. En un contracte d'establiment, de l'any 1151 (doc. 382), es mencionen els canonges de Santa Maria (“canonicorum Beate Marie”). Fins i tot, s'ha conservat un document de l'any 1159 (doc. 408) en què s'esmenta una donació d'un home anomenat Pere, que, gràcies a aquesta ofrena, esdevingué canonge de la seu. S'hi diu que feia la donació al bisbe Guillem i als canonges regulars de Lleida i de Roda (“regularibus canonicis Ylerdensis sive Rotensis ecclesie”). Evidentment, com hem dit, es va voler

mantenir la dualitat de les dues canòniques. En alguns contractes dels primers anys, per exemple en un del mateix 1151 (doc. 383), s'assenyalava que el bisbe havia obtingut el consell dels canonges de Lleida i dels de Roda (“cum consilio Ylerdensium canonicorum sive Rotensium”). Més endavant, l'any 1170 (doc. 501), el bisbe Guillem va confirmar als canonges de Roda totes les donacions precedents (“canonicis in penominata Rotense ecclesia regulariter degentibus”). De fet, com hem dit, la canònica ribagorçana va mantenir els béns i drets que tenia, mentre que el bisbe i els canonges de Lleida obtenien llurs rendes només en les terres conquerides i colonitzades vers l'any 1149.

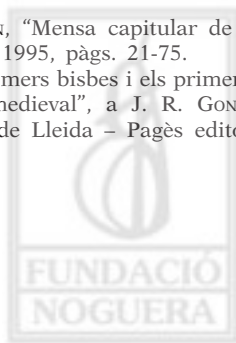
Segons la *Constitució fonamental* hi havia d'haver vint-i-cinc canonges a la canònica de Lleida. Aquesta decisió després fou acceptada i confirmada en una butlla papal (doc. 536). En aquest moment, es degué crear també una mensa canonical, tal com trobem esmentada per exemple al document 478, del mateix any 1168: “in comuni mensa clericorum nostre sedis”. La mensa dels canonges era formada per tots els béns i les rendes que tenien; era separada, lògicament, de la mensa episcopal.⁶⁰¹

Per entendre l'organització del capítol també hem de conèixer l'existència de diverses dignitats. Al *Llibre Verd* podem veure clarament la creació del patrimoni d'aquestes dignitats de la catedral de Lleida. Amb tot, cal tenir present que no es concretaren d'una manera definitiva les funcions de les dignitats del capítol fins a l'any 1237, en què el bisbe Pere d'Albalat va fer redactar una ordinació de l'Església de Lleida; en aquesta constitució ja de la primera meitat del segle XIII, es mencionava que hi havia les dignitats següents: el prior (o després degà), el tresorer (o cambrer), el sagristà, quatre ardiaques i el cantor o precentor.⁶⁰²

A continuació, a partir del que diuen els documents que publiquem, ens aproparem a conèixer quines eren aquestes dignitats a la segona meitat del segle XII i quines eren les principals funcions que tenien. Els càrrecs més importants de la catedral eren el de prior (o degà), el precentor, el sagristà i els prebosts (o prepòsits).

601. Vegeu: F. CASTILLÓN, “Mensa capitular de la catedral de Lleida”, *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 68, 1995, pàgs. 21-75.

602. J. R. PIQUÉ, “Els primers bisbes i els primers capítols catedralicis: estructura i funcionament d'un bisbat medieval”, a J. R. GONZÁLEZ (coord.), *Arrels Cristianes, vol. I: Temps de forja, Bisbat de Lleida* – Pagès editors, Lleida, 2008, pàgs. 199-236, especialment pàgs. 234-235.

També hi havia els ardiaques. Encara cal afegir altres càrrecs, com l'almoïner, el cambrer (o tresorer), el reboster, el cellerer, etc. En d'altres canòniques catalanes, sabem que també hi hauríem trobat, per exemple, l'infermer i l'hostatger o encarregat de l'albergueria; en els documents conservats de Lleida no se'n fa pas esment.

Priors de Roda i priors de Lleida. El prior, com es desprèn del seu nom, presidia el capítol. Tenia la responsabilitat de dirigir la comunitat canonical, també havia de fer-se càrrec de les funcions administratives i de les funcions judicials, vetllant que els canonges complissin amb llurs obligacions i que no hi haguessin baralles o enfrontaments entre ells. A la catedral de Lleida, a partir de l'any 1254, va rebre el nom de degà. En la documentació inclosa en aquest diplomatari s'esmenten els priors següents:

Guillem Bonfill, prior de Roda ("Guillelmi Bonifilii prioris Rotensis"): 1145-1160 (doc. 367-doc. 415). De vegades només esmentat com a "Guillelmi prioris Rotensis": 1154 (doc. 391). Guillem, prior de Lleida ("Guillelmi Ylerdensis prioris"): 1152 (doc. 387).

Ramon, prior de Lleida ("Raimundi prioris", "Raimundi Ylerdensis prioris"): 1154-1156 (doc. 395-doc. 403).

Bernat Amell, prior de Lleida ("Bernardi Amelii Ilerdensis prioris et archidiaconi"): 1157 (doc. 406).

Pere, prior de Lleida ("Petri Ylerdensis prioris", "Petri prioris"): 1160-1172 (doc. 414-doc. 529).

Pere de Benasc, prior de Roda ("Petri de Benasch prioris", "Petri Rotensis prioris"): 1161-a. 1176 (doc. 422-doc. 580). Cal suposar que el Pere, prior de Roda, devia ésser Pere de Benasc.

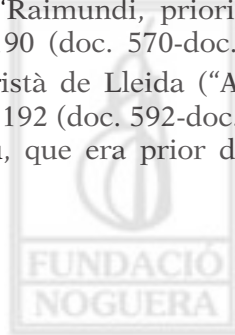
Ramon, ardiaca i prior de Lleida ("Raimundi Ylerdensis archidiaconi et prioris"): 1168-1176 (doc. 477-doc. 573).

Arnau, prior de Lleida ("Arnaldi Ylerdensis prioris", "Arnaldi prioris"): 1169-1190 (doc. 494-doc. 788 bis).

Guillem, prior de Roda ("Guillelmi prioris Rotensis"): 1172 (doc. 531).

Ramon, ardiaca i prior de Roda ("Raymundi archidiaconi et prioris Rotensis", "Raimundi, prioris Rotensis", "Raimundus de Stata"): 1176-1190 (doc. 570-doc. 787).

Arnau, prior i sagristà de Lleida ("Arnaldi Ylerdensis prioris et sacriste"): 1177-1192 (doc. 592-doc. 814). Molt probablement és el mateix Arnau, que era prior de Lleida.

En alguns documents també es fa esment de priors d'altres comunitats: d'Alquèssar (doc. 367), de Sant Andreu de Barravés (docs. 367, 376, 385, 420, 501, 570, 573, 584, 729, 754, 765), de Sant Martí de Cavallera (docs. 367, 376), de Tolba (doc. 376) i potser de Falç (doc. 580). Al document 754, es menciona un eclesiàstic anomenat Bernat, que era alhora prior de Barravés i cellerer de Roda. De vegades, hi havia priors que signaven documents, encara que no especificaven d'on eren ("Guillelmus prior", doc. 420); potser era un prior claustral de Roda. També, al document 528, es fa menció d'un prior anomenat Arnau de Cornudella. Cal dir que, als documents que publiquem, també trobem alguna menció dels priors de la canònica de Sant Ruf ("Gaufredus, ecclesie Sancti Ruphi prior", doc. 555).

Prior claustral. En algunes comunitats monàstiques hi podia haver un prior conventual i un prior claustral. A Sant Vicenç de Roda, hi havia un prior del convent (que hem esmentat en l'apartat precedent) i també un prior del claustre. Potser el prior claustral estava més lligat al bisbe —i era elegit per aquest prelat—, mentre que l'altre, el prior conventual, estava més relacionat a la comunitat de canonges. A l'església de Roda, trobem els priors claustrals que escrivim a continuació. Com en el cas precedent, fem esment dels noms, en català i en llatí, amb la data i el número del primer i del darrer document en què són esmentats.

Nicolau, prior claustral ("Nicholai prioris claustris"): 1149 (doc. 376). Roda.

Guillem, prior claustral ("Guillelmi prioris claustris"): 1152-1176 (doc. 385-doc. 573). Roda.

Pere, prior claustral ("Petri prioris claustris"): 1168 (doc. 478).

Guillem de Già, prior claustral ("Guillelmi de Gia, prioris claustris"): 1177 (doc. 584). Roda.

Arnau de Coll, canonge i prior claustral ("Arnaldus de Collo, canonicus et prior claustris"): 1186 (doc. 713). Roda.

Bernat, prior claustral ("Bernardi prioris claustris"): 1188 (doc. 765). Roda.

Sagristà. Segons la *Constitució fonamental* de l'any 1168 (doc. 477), la sagristia rebia tota la cera que es cobrés com a cens. També depenien del sagristà les esglésies d'Albalat i de Calavera, a la conca del Cinca. I tenia, així mateix, drets sobre les esglésies de Montmeneu i de Saidí. En principi, el sagristà s'havia de fer

càrrec de la sagristia i segurament també de temes relacionats amb els ornaments, l'eucaristia, el crisma i, fins i tot, potser el toc de les campanes. Es feia responsable que els oficis sagrats es desenvolupessin sense problemes. L'any 1998, F. Castellón Cortada va editar un estudi sobre el sagristà de la Seu Vella de Lleida.⁶⁰³ A continuació, com hem fet en els casos precedents, farem una llista dels sagristans esmentats als documents que publiquem.

Guillem, sagristà de Roda ("Guillelmi sacriste", "Guillelmi sacriste Rotensis"): 1145-1188 (doc. 367-doc. 765). Roda.

Bernat, sagristà de Lleida ("Bernardi Ylerdensis sacriste"): 1164 (doc. 440). Lleida.

Martí, sagristà de Lleida ("Martini sacriste", "Martini Ylerdensis sacriste"): 1169-1176 (doc. 494-doc. 571). Lleida.

Ramon, sagristà ("Raimundi sacriste"): 1176 (doc. 573). Potser de Lleida.

Bonet, sagristà ("Boneti sacriste"): 1181-1183 (doc. 632-doc. 662). Segurament de Lleida.

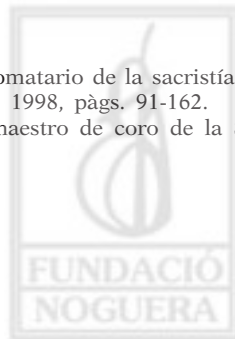
Arnau, prior i sagristà de Lleida ("Arnaldi, Ylerdensis prioris et sacriste"): 1185-1192 (doc. 707-doc. 814). Lleida.

Alguna vegada, és difícil de diferenciar els sagristans de Roda dels sagristans de la catedral de Lleida; és així quan no se n'esmenta el lloc. Per aquest motiu, també els hem ajuntat en una llista única i indiquem l'indret d'on eren, sobretot quan ho fa el document. De fet, Guillem fou sagristà de la catedral (fins a l'any 1149) i, després, del priorat de Sant Vicenç de Roda (fins almenys l'any 1188). D'altra banda, són prou evidents els buits que hi ha en aquesta sèrie.

Precentor o cantor. El precentor va rebre també, en alguns casos, el nom de cantor; així, per exemple, en la constitució de l'Església de Lleida de l'any 1237. La seva funció més important era la de dirigir el cor de la catedral. L'any 1986, F. Castellón va publicar un estudi sobre el mestre de cor de Lleida.⁶⁰⁴ En haver de dirigir i formar els nous cantaires de la seu, passà a tenir un paper

603. F. CASTILLÓN, "Diplomatario de la sacristía de la Seu Vella de Lleida (1151-1227)", *Ilerda. Humanitats*, 52, 1998, pàgs. 91-162.

604. F. CASTILLÓN, "El maestro de coro de la Seu Vella, de Lleida", *Ilerda*, 47, 1986, pàgs. 293-373.

important amb relació a aspectes relacionats amb l'ensenyament. Per aquest motiu, de vegades, més endavant, va poder ésser anomenat cabiscol (“caput schole”) i era considerat un mestre (“magister”).

Al document 561, de l'any 1175, una donació de Pere de Talladell, canonge de Lleida, a la precentoria, hom fa un elogi de la importància dels cants i de les músiques que lloen Déu, dins l'església, amb potser les campanes, el cor, amb objectes de corda o amb l'orgue (“Deum laudare in timphano et choro, in cordis et organo”). Adonem-nos que, possiblement més endavant, Pere de Talladell va esdevenir precentor de la catedral de Lleida.

Esteve cantor (“Stephani cantoris”): 1145-1149 (doc. 367-doc. 376). Evidentment de Roda.

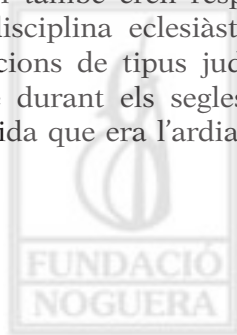
Pere de Talladell (“Petrus de Talladello precentor ecclesie sedis Ylerde”): 1180-1183 (doc. 618-doc. 662). De Lleida.

Pere Segarra (“Petri Sagarre precentoris Ilerde”): 1184-1187 (doc. 679-doc. 725). De Lleida.

Pere de Malbosc (“Petri de Maloboscho, precentoris”): 1187-1192 (doc. 736-doc. 814). De Lleida.

Com es desprèn del que hem dit més amunt, Pere de Talladell, abans d'ésser esmentat com a precentor, ja fou mencionat en molts altres documents, d'ençà de l'any 1161 (doc. 426). Segurament, ja és mencionat com a canonge des del 1172 (docs. 528, 529, 537, 561 —fou, com hem dit, una donació a la precentoria—, 607). Cal assenyalar que el document 660 (c. 1182) fou precisament una memòria de les honors que tenia Pere de Talladell. Diguem que, al document 662, només es fa esment de “Petri precentoris Ylerdensis ecclesie”, encara que ben segur que hom feia referència a Pere de Talladell.

Ardiaques. La importància dels ardiaques en el conjunt del bisbat era molt notable. Cadascun dels ardiaques era responsable d'un territori. Havien d'encarregar-se de fer la visita canònica en nom del bisbe i, d'aquesta manera, tenien una relació directa amb les parròquies. De fet, com a vicaris del bisbe, s'encarregaven d'administrar el patrimoni i també eren responsables de la formació dels clergues i de la disciplina eclesiàstica. En aquest segle XII, fins i tot tenien obligacions de tipus judicial. Algunes d'aquestes funcions es van perdre durant els segles següents. Realment, hi havia un ardiaca de Lleida que era l'ardiaca major —ja era esmen-

tat en la constitució de l'any 1168—, i també hi havia ardiaques responsables de diferents territoris, com el de la Ribagorça, el de Terrantona i el de Benasc, amb relació als antics districtes en què es dividia el bisbat de Roda. Cal tenir present que sembla que, després de l'any 1149, malgrat el nom que rebien, tots quatre tenien la seu a la ciutat de Lleida, prop de la catedral. Cal assenyalar també que podem conèixer d'una manera força precisa l'extensió d'aquests ardiaconats gràcies a les dades que tenim dels darrers segles medievals, que han permès cartografiar d'una manera detallada totes aquestes demarcacions.⁶⁰⁵

Com fem en tots els casos, incloem una llista dels ardiaques, en la qual s'esmenten els noms, el document en què són mencionats per primera i per darrera vegada i també la data d'aquests documents.

Bernat Amell, ardiaca (“Bernardi Amenlii archidiaconi”): 1145-1165 (doc. 367-doc. 451). En el document 406 (any 1157) també era prior de Lleida (“Bernardi Amelii, Ilerdensis prioris et archidiaconi”).

Ramon Oriol, ardiaca (“Raymundi Oriol, archidiaconi”): 1145 (doc. 367).

Ramon de Pano, ardiaca (“Raymundi de Panno, archidiaconi”, “Raimundi de Pan”): 1145-1154 (doc. 367-doc. 391).

Ramon, ardiaca de Terrantona (“Raimundi, archidiaconi Terrantonensis”): 1160-1173 (doc. 415-doc. 542).

Ramon de Benavent, ardiaca (“Raymundi Beneventani”, “Raimundi de Benavento, archidiaconi”): 1145-1173 (doc. 367-doc. 542).

Ramon de Pallars (“Raymundi Paliarensis”): 1145 (doc. 367). Segurament era ardiaca.

605. J. BOLÒS i J. R. PIQUÉ, “Les parròquies: centres espirituals i demarcacions territorials”, a P. BERTRAN i F. FITÉ (coords.), *Arrels Cristianes, vol. II: Temps de Consolidació*, Bisbat de Lleida – Pagès editors, Lleida, 2008, mapes de les pàgs. 112-122. Cal tenir present que, a la fi de l'edat mitjana, hi hagué alguns petits canvis, com la creació, dins del gran ardiaconat de Lleida, de tres sectors: el de més enllà del Cinca i els de més ençà i més enllà del Segre. És interessant poder comparar allò que trobem a Lleida amb allò que hom descobreix en altres països; vegeu, per exemple: F. MAZEL, “L'espace du diocèse dans les cartulaires cathédraux (fin XIe-début XIVe siècle)”, a F. MAZEL, *L'espace du diocèse. Genèse d'un territoire dans l'Occident médiéval (Ve-XIIIe siècle)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2008, pàgs. 367-400, en concret la pàg. 385.

Ramon, ardiaca de Lleida (“Raimundi, Ylerdensis archidiaconi”): 1160-1173 (doc. 414-doc. 537). Al document 477: “Raimundi, Ylerdensis archidiaconi et prioris”.

Pere de Toner, ardiaca (“Petri de Tonaria, archidiaconi”): 1162-1172 (doc. 432-doc. 533).

Ramon d'Estada, ardiaca (“Raimundi de Estada, archidiaconi”, “Raimundi de Stada”): 1168-1170 (doc. 477-doc. 501). També hi hagué, per exemple, un ardiaca i prior de Roda anomenat Ramon (esmentat més avall).

Ramon, ardiaca (“Raimundus archidiaconus”): 1168-a. 1176 (doc. 477-doc. 570).

Guillem, ardiaca (“Guillelmus archidiaconus”, “Guillelmi Ilerdensis archidiaconi”): 1168-1177 (doc. 477-doc. 584).

Gombau, ardiaca de Lleida (“Gombaldi, Ylerdensis archidiaconi”): 1169-1192 (doc. 494-doc. 814).

Sadurní, ardiaca (“Saturnini archidiaconi”): 1174-1192 (doc. 565-doc. 814).

Ramon, ardiaca i prior de Roda (“Raimundi, archidiaconi et prioris Rotensis”): 1168-1188 (doc. 477-doc. 765). Potser és el mateix que Ramon, ardiaca (esmentat al doc. 477).

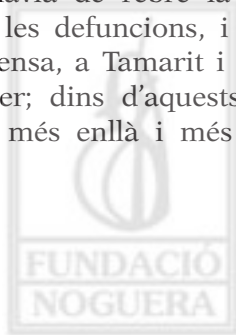
Guillem de Meitat, ardiaca de Lleida (“Guillelmi de Mettad, Ylerdensis archidiaconi”): 1176 (doc. 570). Pot ésser el mateix que el que trobem d'ençà del 1168 (“Guillelmi de Medietate”, doc. 477).

Bernat, ardiaca (“Bernardi archidiaconi”): 1176 (doc. 573).

Ot, ardiaca (“Odonis archidiaconi”): 1187-1188 (doc. 729-doc. 765).

És una llarga llista d'ardiaques. Els podem relacionar amb els diversos ardiaconats. Fins i tot, en un dels documents que publiquem (doc. 555, any 1174), trobem un Guillem, que era ardiaca d'Osona; tanmateix, no l'hem pas inclòs en aquesta llista.

Almoïner. Segons la *Constitució fonamental* de l'any 1168 (doc. 477), l'Almoïner havia de rebre la desena part de tots els delmes, les primícies i les defuncions, i també dels fruits de tot el que tenien a Mequinensa, a Tamarit i a Estopanyà, i d'allò que hi havia fins a Balaguer; dins d'aquests termes, totes les coses que hom podia trobar més enllà i més ençà del Segre. A més,

també rebia els delmes dels béns mobles que aquestes esglésies obtinguessin. Així mateix, aviat degué rebre importants donacions piadoses. L'almoïner era, evidentment, l'encarregat de la gestió de l'Almoïna.

A continuació, farem una llista dels almoïnners esmentats als documents que publiquem, amb el número del document on són anomenats —el primer i el darrer— i les dates d'aquests instruments.

Pere almoïner (“Petri helemosinariï”): 1149-1152 (doc. 376-doc. 385).

Einard almoïner (“Ainardi elemosinariï”, “Enardi helemosinariï”): 1157-1162 (doc. 406-doc. 433).

Ot almoïner (“Odonis elemosinariï”, “Oto helemosinariï”): 1164-1170 (doc. 440-doc. 501).

Pere almoïner (“Petri helemosinariï”): 1171-1174 (doc. 524-doc. 555).

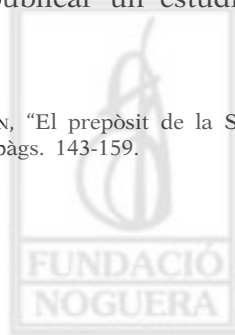
Pere d’Ora, almoïner (“Petri de Aura helemosinariï”): 1176 (doc. 575).

Certament, veient aquesta llista, ens hem de plantejar si el Pere almoïner que inicia la llista és el mateix que el que trobem al document 524; no és, però, gaire probable, atès que havien passat prop de vint anys. Aquest darrer tampoc és el mateix que Pere d’Ora (que ja trobem esmentat en el mateix document 524, de l’any 1171).

Cal tenir present que no només s’alimentava els pobres a l’Almoïna de la catedral. Potser també es feia caritat a les diverses parròquies. I ben segur que també se’n feia als hospitals. En el testament de Ramon Anglès, de l’any 1188 (doc. 764), aquest home feu una deïxa a l’hospital de Pere Moliner: dos sous, per alimentar els pobres (“pro cibo pauperibus”); n’hem parlat més amunt.

Prebost o paborde. Els prebosts eren els encarregats de cobrar les rendes d’uns béns que tenien assignats, les quals els havien de servir per a alimentar i vestir els canonges al llarg d’un temps de l’any. Molt sovint, hi havia un prebost per a cada mes; de vegades, també, un prebost es podia fer càrrec de més d’un mes. L’any 1991, F. Castellón va publicar un estudi sobre el prebòsit de la Seu Vella de Lleida.⁶⁰⁶

606. Francisco CASTILLÓN, “El prebòsit de la Seu Vella de Lleida (1154-1225)”, *Ilerda. Humanitats*, 49, 1991, pàgs. 143-159.

Ja hem comentat més amunt les diverses pabordies que hi havia al bisbat de Lleida. D'acord amb allò establert a la *Constitució fonamental* de l'any 1168, hi hauríem trobat: pabordies de Sant Joan de Segrià (o de Benavent) (dos mesos), Santa Maria Magdalena (dos mesos), Sant Joan de la Plaça (un mes), Sant Llorenç (dos mesos), església de Bell-lloc (un mes) i Albarés (inicialment un mes). Tot plegat només sumen nou mesos. Certament hi manquen dades, com per exemple l'existència del prebost de Sant Andreu, que trobem documentat en altres instruments.

En la *Constitució* de l'any 1168 també es fa esment d'un prebost major. S'establí, per exemple, que el sagristà havia de repartir candeles per al bisbe, el prebost major i la mensa dels canonges, les col·lacions i els malalts. També se li va assignar dues terceres parts del pebre (la part restant era del bisbe). Així mateix, havia de rebre una part dels censos, que s'havia de dividir amb el cambrer i el bisbe.

A continuació farem una llista de les pabordies i dels prebosts que són esmentats a la documentació que publiquem. Amb relació a cada pabordia hi posem, si en tenim referència, el nom del prebost o paborde i tots els documents on és esmentat.

Prebost de Sant Joan de Segrià

Pere de Cubells ("Petrus de Cubellis, prepositi Sancti Iohannis de Segriano"): doc. 719.

Prebost de Santa Maria Magdalena

Joan ("Iohannis prepositi Sancte Marie Magdalene"): docs. 679, 753.

Prebost de Sant Joan de la Plaça: docs. 538, 548

Bernat de Caldes ("Bernardi de Calidis, prepositi Sancti Iohannis de Platea"): docs. 662, 707.

Prebost de Sant Llorenç

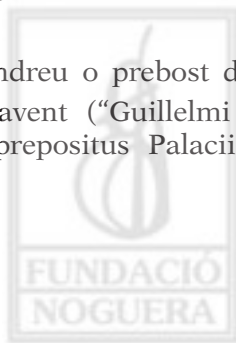
Pere de Santvicenç ("Petrus Sancti Vincentii, prepositus Sancti Laurentii"): docs. 676, 677.

Prebost de Bell-lloc

Prebost d'Albarés

Prebost de Sant Andreu o prebost de Palau

Guillem de Benavent ("Guillelmi de Benaventii, prepositi Sancti Andree; prepositus Palacii"): docs. 494, 555, 570,

662, 679, 695, 707.

Prebost de Lleida

Pere de Segarra (“Petrus de Sagarra, Ylerdensis prepositi”):
doc. 663.

Prebost del mes de maig (potser correspon a la de Sant Joan de la Plaça): doc. 727.

Radulf (“magister Radulfus, prepositus mensis madii”):
docs. 746, 747, 748.

Pere, capellà de Sant Pere (“Petri capellani Sancti Petri et prepositi mensis may”): doc. 769.

Prebost dels mesos d'agost i setembre (potser correspon a la de Sant Joan de Segrià): doc. 523.

Primerament hem inclòs les sis pabordies esmentades a la *Constitució fonamental* de l'any 1168. Veiem, però, que només corresponen a nou mesos. D'entrada, els documents fan esment d'un prebost de la parròquia de Sant Andreu, que no és pas mencionat a la llista que trobem a la *Constitució* del bisbe Guillem. Pel que fa a Radulf, que fou prebost del mes de maig, fins i tot se n'ha conservat el testament (doc. 726). En aquest testament, de l'any 1187, va deixar a la prepositura de Sant Andreu els dos-cents vint-i-quatre sous que havia donat dels seus béns personals, potser per obtenir aquesta pabordia. Encara, a la pabordia del mes de maig, de la qual era prebost, va lliurar totes les cases que tenia a la Suda de Lleida, amb una tona i amb altres béns. També hi havia un home anomenat Pere de Segarra, que hom només diu que era prebost de Lleida. D'altra banda, cal tenir ben present que en els episcopats següents, després de l'any 1192, hi va haver molts canvis en l'organització de les diferents prepositures del bisbat de Lleida.

D'acord amb el que es desprèn de la mateixa *Constitució fonamental*, podem fer un quadre en què es relaciona cada pabordia amb els principals béns que hi són esmentats. A més, a partir dels diferents epígrafs del *Llibre Verd*, hem intentat d'establir una relació entre els noms de les pabordies de la *Constitució fonamental* i els mesos als quals podien correspondre.

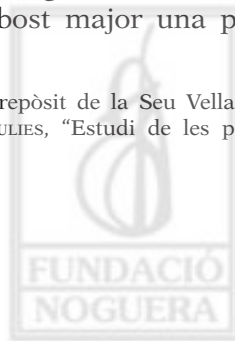
<i>Pabordia</i>	<i>Mesos</i>	<i>Esglésies, pobles i dominis</i>
Sant Joan de Segrià	2 (agost-setembre)	Ratera, Raimat, Sant Salvador, Corbins
Santa Magdalena	2 (març-abril ?)	Sant Pau, Sant Gili, Castellldans [Alcarràs, Montagut, Soses, Fontanet]
Sant Joan de la Plaça	1 (maig)	Sudanell, Sant Tomàs, Castellots
Sant Llorenç	2 (juny-juliol)	Vilanova de l'Horta, Palau, Carratalà, Vallmanya, Gimennells, Sucs, Almacelles
Bell-lloc (o Palau)	1 (gener [-febrer])	Vensilló, Alamús, Alcoletge, Almenar
Albarés	1 (març). Després, novembre-desembre	Alcarràs, Montagut, Soses, Torres de Segre
Sant Andreu	1 (octubre)	

Com hem dit, posteriorment hi hagué canvis, que, en algun cas, hem indicat amb uns claudàtors. El segle següent, l'any 1237, el bisbe Pere d'Albalat va redactar una nova constitució de l'Església de Lleida, on concretà alguns aspectes. S'establí, per exemple, que hi hauria una pabordia dels mesos de gener i febrer i una altra dels de març i abril.⁶⁰⁷ Al final de l'edat mitjana, encara hi havia hagut més transformacions. Per exemple, en aquesta època, els pobles de Gimennells, Sucs i Almacelles depenien de la pabordia dels mesos de novembre i desembre.⁶⁰⁸

Cambrer. El cambrer ("camerarius") era el responsable de la cambra; en principi, els cambrers se solien encarregar de l'administració dels béns. En la constitució de l'any 1168, la cambra fou esmentada diverses vegades. Per exemple, sabem que s'havia de repartir amb el prebost major una part dels censos que eren

607. F. CASTILLÓN, "El preposít de la Seu Vella de Lleida...", pàg. 144.

608. M. TERRÉ i N. BAULIES, "Estudi de les pabordies de la seu de Lleida...", pàgs. 141-142.

cobrats. També tenia drets sobre els béns movents i semovents. D'acord amb aquesta *Constitució fonamental*, la cambra havia de rebre, així mateix, una part dels delmes sobre els peatges i les lleudes —si els podien recuperar—, que els havia donat el comte Ramon Berenguer IV. Hom li cedí també l'església de Gebut (“ecclesiam de Iabud”). I el bisbe encara hi va afegir la quarta part dels delmes del castell i del terme d'Almenar.

Aquests són els cambrers esmentats a la documentació publicada. Farem menció del nom i de la primera i darrera data en què hi apareixen (copiant els números dels documents amb relació a aquestes dates extremes):

Berenguer, cambrer (“Berengarii camerarii”): 1145-1168 (doc. 367-doc. 477). De Roda.

Guillem, cambrer (“Guillelmi camerarii”): 1162 (doc. 433). Segurament de Roda.

Sanç Ramon, cambrer (“Sancii Raimundi camerarii”, “Sancii camararii”): 1176-1177 (doc. 570-doc. 584). Segurament de Roda.

Arnau de Lillet, cambrer (“Arnaldi de Lileto, camerarii”): 1176-1191 (doc. 729-doc. 811). Segurament de Lleida.

Pere de Cubells, cambrer (“Petri de Cubels, camerarii”): 1183-1185 (doc. 665-doc. 685). De Lleida.

Benet, cambrer (“Benedicti camerarii”): 1187-1188 (doc. 648-doc. 765). De Roda.

És evident que diversos d'aquests cambrers eren cambrers de Sant Vicenç de Roda. De fet, trobem un esment del cambrer Berenguer fins i tot abans que s'esdevingués la conquesta de la ciutat de Lleida, l'any 1149. El darrer cop que el trobem mencionat fou precisament arran de la promulgació de la *Constitució fonamental* de l'any 1168. Per contra, el cambrer Arnau de Lillet també és esmentat amb aquest càrrec després de l'any 1191, durant el govern del bisbe Gombau de Camporrells.

Esmentem, per acabar, que l'any 1991, F. Castellón va editar un estudi sobre el cambrer (o tresorer) de la seu de Lleida, entre l'any 1167 i el 1224. Hi va publicar diversos documents inèdits. Assenyalava que, a la catedral lleidatana, hi hagué un cambrer fins al segle XVIII.⁶⁰⁹

609. F. CASTILLÓN, “El tesorero de la Seu Vella de Lleida (1167-1224)”, *Palestra*

Reboster. En alguns documents es feia esment del reboster o del prebost reboster. D'acord amb el seu nom, s'havia de fer càrrec del rebost. Sembla que va existir aquest càrrec durant uns anys, potser després de l'any 1168, data en què es va promulgar la *Constitució fonamental*, per part del bisbe Guillem Pere. De fet, com a canonge encarregat de proveir l'alimentació a la comunitat canonical sembla que va prendre importància al segle XIII.⁶¹⁰ Als documents que publiquem, només el trobem mencionat un cop.

Guillem reboster (“Guillelmus reposer”, “Guillelmi, prepositi reposterii”): 1168-1174 (doc. 477-doc. 555).

Cellerer. En moltes comunitats monàstiques i diocesanes hi havia també un cellerer, encarregat del celler dels monjos o dels canonges. En alguns documents publicats en aquesta col·lecció diplomàtica trobem esments d'un cellerer.

Enard, cellerer (“Enardi cellerarii”): 1149 (doc. 376). De Roda. Després segurament va ésser almoïner.

Pere, cellerer (“Petri cellerarii”): 1157 (doc. 406).

Ot, cellerer (“Odonis cellararii”): 1177 (doc. 584). De Roda.

Bernat, prior de Barravés i cellerer de Roda (“Bernardo, prior de Barraves et cellarario Rotensi”): 1188 (doc. 754).

Ens adonem que molt probablement tots aquests cellerers eren canonges de Roda d'Isàvena. De fet, veiem que Bernat era alhora cellerer de Sant Vicenç de Roda i també prior de Sant Andreu de Barravés.

Capellà del bisbe. En alguns documents també trobem esmentada l'existència del capellà del bisbe, que signà molts documents. Al llarg de tots aquests anys només trobem un capellà del bisbe, anomenat Bernat. És esmentat per primera vegada l'any 1155 (doc. 397): “Bernardi capellani episcopi”. El darrer cop que és esmentat és l'any 1162 (doc. 434). Adonem-nos, per tant, que només el trobem en època del bisbe Guillem Pere.

Bernat, capellà del bisbe (“Bernardi capellani episcopi”): 1155-1162 (doc. 397-doc. 434).

Mestres i gramàtics. A part dels mestres de l'orde de Temple (docs. 376 o 391) i dels mestres de la canònica de Sant Ruf (doc. 397), també trobem esments d'alguns altres mestres estreta-

Universitària, 5, 1991, pàgs. 93-125.

610. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 250.

ment relacionats amb la seu de Lleida. Devien ésser persones que havien fet estudis que permetien que tinguessin aquesta capacitat de magisteri. De fet, s'ha afirmat que els precentors podien ésser considerats com a mestres. Al concili III del Laterà, de l'any 1179, es remarcà que, en les catedrals, el mestre havia d'ensenyar els clergues de l'Església i també, d'una manera gratuïta, els escolars pobres ("magistro qui clericos eiusdem ecclesie et scholares pauperes gratis doceat").⁶¹¹ Amb relació a la documentació de la seu de Lleida, el cas més interessant és el del mestre Seguí, que era capellà de l'església de Sant Andreu, fet que ha portat a pensar que podia estar al capdavant d'una escola parroquial.⁶¹² També podem recordar que el mestre Guiu, que era canonge de la seu, l'any 1180 (doc. 627), va donar en establiment una heretat a Almacelles, que havia obtingut per donació del monarca catalanoaragonès. Com en els apartats precedents, en fem una llista a continuació.

Mestre Pere Calvet ("magistri Petri Calveti"): 1156 (doc. 403).

Mestre Seguí ("magistri Seguini"): 1160-a. 1176 (doc. 415-doc. 580). S'esmenta "Arnaldi, nepotis magistri Seguini": 1175 (doc. 562).

Mestre Guiu ("magistri Guidonis"): 1168-1180 (doc. 477-doc. 627).

Mestre Guillem ("magistri Guillelmi"): 1164-1168 (doc. 443-doc. 477).

Mestre Renald ("magistri Renaldi", "magistri Rainaldi"): 1169-1187 (doc. 494-doc. 736).

Mestre Ricard ("magister Richardus"): 1173 (doc. 544).

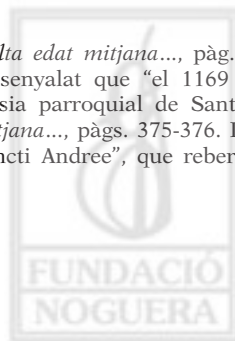
Mestre Opiçó ("magistri Opizonis", "magistri Opiçi"): 1174-1181 (doc. 555-doc. 632).

Mestre Radulf ("magister Radulfus"): c. 1182-1188 (doc. 660-doc. 748). Era canonge i paborde del mes de maig. Feu testament l'any 1187 (doc. 726).

Mestre Pere de Malbosc ("magistri Petri de Malo Bosco", "magistro Petri de Malbosc"): 1187-1191 (doc. 729-doc. 811).

611. Vegeu F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 247.

612. Fins i tot, s'ha assenyalat que "el 1169 es documenta en funcionament l'escola de gramàtica a l'església parroquial de Sant Andreu", impulsada per aquest clergue. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 375-376. De fet, en aquesta mateixa època, es fa esment dels "scolarii Sancti Andree", que reberen deixes en alguns testaments.

A més a més, cal esmentar que hi havia algun gramàtic que vivia en l'entorn de la seu episcopal de Lleida. Els anys 1187 i 1189 (docs. 726 i 769), s'esmenta un Arnau que era gramàtic ("Arnaldi gramatici"). Cal suposar que aquest gramàtic era una persona que havia estudiat el llatí i que segurament l'ensenyava, potser en una escola diocesana o parroquial.⁶¹³

Evidentment, com hem dit, en l'escola de la catedral, els diversos mestres hi tenien una funció important. Aquesta escola degué ésser fonamental si pensem en la formació dels eclesiàstics del bisbat, almenys fins a l'any 1300, quan es va crear l'Estudi General de Lleida. Cal assenyalar, amb tot, que en cap document es fa esment, per exemple, d'un *magister scholarum*.

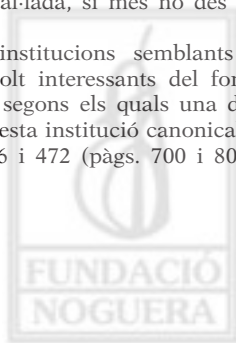
La fraternitat de Lleida

A Roda d'Isàvena hi havia una fraternitat, que, inicialment, estava estretament lligada a la comunitat de canonges de la seu de Roda i que, després, va restar lligada al priorat de Sant Vicenç.⁶¹⁴ Amb relació a la seu de Lleida, segurament hi hagué una institució semblant. L'any 1164 (doc. 440), sabem que Bernat d'Avellana va entrar dins la fraternitat de l'Església de Lleida i de Roda ("fraternitatem et societatem ecclesie nostre Ylerdensis et Rotensis sicuti uni ex nobis, tam in vita quam in morte"). Feu donació de cent morabatins (que havien de servir perquè el bisbe pogués recuperar una vinya empenyorada) i també de tres-centes quaranta-dues ovelles. El ramat —segurament transhumant— que devia tenir la catedral, a la segona meitat del segle XII, devia ésser molt notable.

Així mateix, amb relació a l'època del bisbe Berenguer, trobem diverses donacions fetes al bisbe i al capítol, que cercaven la protecció dels donadors i que, fins i tot, aquests fossin tractats com a canonges. En trobem un bon exemple l'any 1182 (doc. 646), quan Bernat de la Prenyanosa i la seva muller es posaren ells i tot

613. F. Sabaté considera que ensenyava a l'escola parroquial de Sant Andreu. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 337. Vegeu, també, la pàg. 358, on fa esment de l'escola de gramàtica "ben instal·lada, si més no des de 1169, a la parròquia de Sant Andreu".

614. També hi havia institucions semblants respecte a altres canòniques. Assenyalem dos documents molt interessants del fons de la canònica de Sant Pere d'Àger, dels anys 1164 i 1174, segons els quals una dona i una parella lliuraren llurs cossos i també llurs béns a aquesta institució canonical. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, docs. 376 i 472 (pàgs. 700 i 809-810).

allò que tenien sota la protecció del bisbe de Lleida, Berenguer, i del capítol. Es comprometeren a lliurar cada any una lliura de pebre; a més, Bernat havia de treballar en l'obra de la seu. Aquest treballador especialitzat havia de cobrar a l'estiu (des del primer de juliol fins a Sant Miquel) sis diners diaris i rebia el menjar; a l'hivern (de la festa de Sant Miquel fins al mes de juny), només rebia quatre monedes i les vitualles. Hi ha una diferència entre els mesos de l'estiu, amb uns dies calorosos però llargs, i la resta de l'any. Més tard, l'any 1185 (doc. 686), Guillem Hortolà i la seva dona es posaren sota la protecció del bisbe, a canvi del pagament del cens d'una lliura de pebre. Aquest mateix any (doc. 697), Ramona, viuda de Deu-lo-salv, va rebre la protecció del bisbe, després de comprometre's a lliurar cada any dos morabatins.

Devia acordar-se una relació semblant arran de la donació que trobem esmentada al document 724, de l'any 1187. En aquest cas, Arnau de Pallerol i la seva muller també es donaren a l'Església de Lleida, i prometeren servir la sagristia i l'obra de la seu. Amb aquesta finalitat feren lliurament de tot allò que tenien a la ciutat de Lleida i al seu terme. I, a més a més, es comprometeren a donar a la sagristia i a l'obra de la seu episcopal, cada any, també dos morabatins.

Un any més tard, vers el 1188 (doc. 766), Pere d'Almussara es donà a la seu de Lleida i va oferir al comú de la mesa dels canonges ("comuni mense canonicorum") les cases on vivia, tant el nivell superior com l'inferior ("superius et inferius"), situades a la parròquia de Sant Andreu. També feu lliurament de les cases que tenia a la parròquia de Sant Joan.⁶¹⁵

De quines famílies provenien els canonges

Per saber-ho ens podem fixar en els noms que tenien. En molts casos, veiem que provenien de famílies riques de la regió de Lleida o de la Ribagorça. Ara sobretot volem fer esment de dos exemples. En primer lloc, Berenguer de Boixadors. El seu pare, un membre de la noblesa, que tenia el mateix nom, el va cedir, l'any

615. De fet, aquesta mena de donacions eren usuals. En trobem, per exemple, amb relació a monestirs, com Poblet o Santes Creus, o també a comunitats monàstiques, com Sant Victorià de Sobrarb (així Maria de Graus, muller de Calvet de Sent Pol). A. J. MARTÍN DUQUE, *Colecció diplomàtica del monasterio de San Victorián...*, doc. 229, pàg. 241.

1185 (doc. 683), al bisbe. Alhora, també feu donació de diverses propietats: una heretat a Vinverme, unes cases a Lleida, un forn en aquesta ciutat i una vinya. Els beneficis que s'obtinguessin de l'arrendament d'alguns d'aquests béns havien d'ésser utilitzats per a vestir adequadament el nou canonge.

En segon lloc, volem cridar l'atenció sobre el testament de Pere Capellà, que era canonge de Lleida. Feia un conjunt de deixes a l'Església. Posà, però, una condició: que el seu fill Andreu fos rebut com a canonge i esdevingués un membre de la comunitat canonical. En el cas que, per qualsevol motiu, no pogués ésser així, deixava el seu fill precisament sota la responsabilitat de Berenguer de Boixadors (el pare del primer cas), amb una vinya, unes cases i uns altres béns. A més, encara va deixar, com a propietat personal, a l'esmentat fill, una casa situada a la parròquia de Sant Martí. Si ens ho mirem amb una mentalitat oberta, hem de lloar l'actuació responsable d'aquest canonge envers el seu fill.

El priorat de Roda d'Isàvena i el seu patrimoni

La comunitat de canonges de Sant Vicenç de Roda, arran del trasllat de la seu episcopal a Lleida esdevingué un priorat, regit per un prior. Com hem vist més amunt, hi ha documentats diversos priors, amb relació al període que estudiem. En primer lloc, el prior Guillem Bonfill, esmentat entre l'any 1145 (doc. 367) i l'any 1160 (doc. 414). Recordem que, l'any 1149, s'esdevingué el trasllat de la seu, fet que degué afectar profundament la comunitat de Sant Vicenç de Roda d'Isàvena. En segon lloc, el prior Pere de Benasc, documentat entre l'any 1161 (doc. 422) i vers l'any 1176 (doc. 580). Moltes vegades, però, només es fa esment del prior Pere de Roda (així, per exemple, l'any 1171). En tercer lloc, cal fer esment del prior Guillem, esmentat al document 531, de l'any 1172. Finalment, en quart lloc, hem de fer esment de Ramon, que era prior de Roda i ardiaca. És esmentat entre els anys 1176 (doc. 570) i 1190 (doc. 787).

A Roda, hi continuà havent una comunitat de canonges, dirigida per aquests priors. En molts documents es mencionen els canonges. L'any 1161 (doc. 419), hi hagué la donació de l'església de Vilacarle a Sant Vicenç de Roda i als seus canonges ("canonicis ibidem Deo servientibus tam presentibus quam futuris"). Aquest mateix any (doc. 422), el bisbe de Lleida i de Roda donà als canonges de Sant Vicenç de Roda ("Rotensis ecclesie canoni-

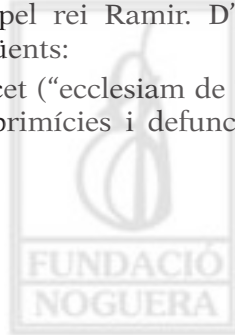

cis karisimis filiis et fratribus meis Deo canonice servientibus”) l’alou que tenia a Rialb (prop d’on després es construí la Pobla de Roda). Hi hagué encara altres donacions als canonges, que, certament, mantingueren una gran autonomia; així, l’any 1166 (doc. 459), hi va haver una cessió a Sant Vicenç i als canonges (“seniores canonicis eiusdem loci Deo servientibus”) d’un alou al terme del castell de Llaguarres (a canvi que els canonges lliuessin noranta sous). S’hi feu esment, d’una manera especial, del prior Pere de Benasc, del prior claustral Guillem, del capellà Ramon, de l’almoiner Ot, del cambrer Berenguer i del sagristà Guillem. Uns anys més tard, el 1185 (doc. 699), una parella va donar el seu fill Pere com a canonge de Sant Vicenç de Roda, d’acord amb la regla de sant Agustí (“filium nostrum ad canonicatum, ut sit canonicus et obediens Deo et Sancto Vincentio et episcopo et priori ceterisque fratribus, secundum regulam Sancti Augustini ceterorumque sanctorum patrum”). L’any 1186 (doc. 714), s’esdevingué una nova cessió d’un fill, anomenat Fortuny, com a canonge, juntament amb una “plaça”, un solar que es podia edificar, a Montsó, al costat de l’església de Santa Maria; n’hem fet esment més amunt.

Les propietats que continuaren essent d’aquests canonges eren les mateixes que tenien abans del trasllat de la seu episcopal de Roda a Lleida. Així, l’any 1176 (doc. 573), hi hagué un acord pactat entre Gombau de Santa Lecina i els canonges de Sant Vicenç de Roda, amb relació al castell d’Esplucs i a dues almúnies; tots aquests llocs eren només a uns 36 km de la ciutat de Lleida. En aquest document es feia esment de l’ardiaca i prior Ramon i dels canonges de Roda. En un altre document, de l’any 1188 (doc. 754), per exemple hi hagué una venda al cellerer de Roda i prior de Bar-ravés d’un casal a la vila de Fonts (“unum casal in villa de Fonts”), que afrontava amb unes cases que ja eren de Roda d’Isàvena (“illas casas de Rota”). Cal repetir que els béns que eren de Roda no passaren mai a dependre dels canonges de Lleida.

En aquest sentit, és fonamental un document de l’any 1170 (doc. 501), pel qual Guillem, com a bisbe de Lleida i de Roda, va confirmar als canonges de Sant Vicenç de Roda les donacions fetes pels seus antecessors, els bisbes Ramon Dalmau, Ponç, Ramon, Pere, Gaufred i pel rei Ramir. D’una manera especial, va confirmar els béns següents:

—Església de Troncet (“ecclesiam de Tronceto”), amb la quarta part dels delmes, primícies i defuncions.

—Església de Muro de Roda (“ecclesiam de Mur Mayor”), amb la quarta part dels delmes, primícies i defuncions de l'església i de la vila.

—Excusat de “Font Porcel”.

—Quarta part dels delmes dels camps de l'ardiaconat de Benasc.

—Quarta part dels delmes, primícies i defuncions de les esglésies de Lliri i Eressué.

—Alou de Rialb (“alodium in Rialbo”).

—Església de Sant Martí d'Aguilaniu (“ecclesiam Sancti Martini de Aquilanido”), amb la quarta part dels delmes, primícies i defuncions de l'església, i la vall de Sant Vicenç (“vallis Sancti Vicentii”).

—Capmàs de Martí Domènec (“caput manso Martini Domingo”) i tot allò que fou donat pel bisbe Ramon Dalmau (llevat de la cena episcopal).

—Meitat dels alous de Fonts (“alodii in Fontes”). Amb l'església i amb la quarta part dels delmes, primícies i defuncions (llevat de la cena episcopal i del domini sobre el castell).

—Església de Santa Maria de Montsó (“ecclesiam Sancte Marie de Montson”), tal com la donà el bisbe Ramon Dalmau (llevat de la cena episcopal i dels plets).

—Aλους cedits en els testaments per Ramon Guillem i per Brocard (“Raimundi Guillermi et dompni Brocardi”).

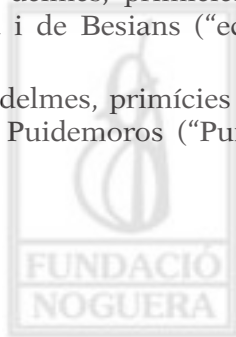
—També els excusats que hi havia en diverses poblacions. S'assenyalava, d'una banda, que constaven en un altre document (que es deu haver perdut) i, de l'altra, deia que aquests excusats per l'Advent i la Quaresma havien de fer lliurament de peixos.

—Quarta part dels delmes, primícies i defuncions de l'església de Benavent (“ecclesie de Benabent”). Constava expresament en un altre document, que es deu haver perdut.

—Quarta part dels delmes, primícies i defuncions de l'església d'Aguilar (“ecclesie de Aguilar”).

—Quarta part dels delmes, primícies i defuncions de les esglésies de Perarrua i de Besians (“ecclesia de Perrarua et de Bessens”).

—Quarta part dels delmes, primícies i defuncions de l'església de Pui de Cinca o Puidemoros (“Pui de Cincha”).

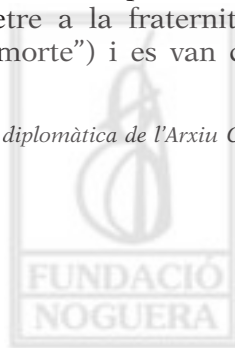
Aquest document de confirmació, al final, també feia esment dels canonges presents i futurs de la canònica, que vivien a l'església de Sant Vicenç de Roda. Com ja hem comentat al començament, aquesta comunitat era dirigida per un prior i era formada per priors claustrals, sagristans ("Guillelmi sacriste Rotensis", doc. 403), almoiners, cambrers, cellerers, etc. Pel que fa al tema dels excusats, que vam estudiar al volum primer,⁶¹⁶ cal assenyalar també el document 384, segons el qual, l'any 1151, el bisbe de Lleida va lliurar a Roda els excusats de Tamarit, d'Almenar i d'Alguaire. Encara, l'any 1185 (doc. 698), l'ardiaca donà al prior i sagristà l'excusat de la torre de Santa Maria de Tamarit.

La fraternitat de Roda

Com assenyàvem a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, hi ha força documents de Roda que fan esment d'una fraternitat amb relació a la catedral i, a continuació, a partir del moment en què s'esdevingué el trasllat de la seu a la ciutat de Lleida, amb relació al priorat d'aquesta població de la Ribagorça. Per tant, després de l'any 1149, data del trasllat, també trobem mencionada l'existència d'homes i de dones que pertanyien a aquesta fraternitat o que, per tal de poder-hi pertànyer, feien donacions sovint notables.

L'any 1165 (doc. 447), Bonet de Cabestany i Sança foren rebuts, ells i els pares, en la societat o fraternitat de Roda ("colligimus [...] in nostra societate et in omni beneficio nostro, in vita et in morte"). Per aconseguir-ho, van haver de donar una vinya situada al terme del castell de Lasquarri, al lloc anomenat Pla d'Avellana. En un altre document, fet quatre anys més tard (doc. 493), Sança, senyora de Sant Martí, va entrar en aquesta fraternitat; la comunitat es comprometia a proporcionar-li menjar com a qualssevol dels canonges (que eren considerats uns senyors) i que, quan morís, havia d'ésser enterrada a Sant Vicenç de Roda ("recipiunt me in vita et in morte, ut habeam victum in domo Sancti Vincentii honorifice omnibus diebus vite mee, sicut unus de senioribus"). A canvi, va fer lliurament d'un camp. Finalment, l'any 1183 (doc. 666), els canonges van admetre a la fraternitat ("colligunt me in sua societate, in vita et in morte") i es van comprometre a alimentar

616. J. BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Primera part...*, vol. I, pàgs. 233-239, 256.

Pere Galí, la seva muller i llur fill, a canvi d'una terra situada al terme de Roda. Cal subratllar que ho feren a causa de llur necessitat extrema; d'aquesta manera, s'afirmava que havien de poder tenir aliments per menjar (“victum omnibus diebus vite mee”). Devien ésser uns anys difícils, atès que, fins i tot disposant de terres, hi havia problemes per a poder-se alimentar.

Priorats i “abadies”

Dins del bisbat de Lleida, hi havia diversos priorats. Certament, el més important, després de l'any 1149, fou el de Sant Vicenç de Roda. Des d'abans, hi havia el priorat de Sant Andreu de Barravés, a les ribes de la Noguera Ribagorçana. Com vam estudiar a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, inicialment havia estat un monestir. Molt sovint es fa esment dels seus priors (docs. 367, 385, 420, 501, 570, 573, 584, 729, 754 —i cellerer de Roda—, 765). També hi hagué un priorat a Sant Martí de Cavallera, a la vall de l'Éssera (docs. 367, 376). L'any 1145 (doc. 367), encara trobem esmentats, en un document, el prior d'Alquèssar, anomenat Garcia, juntament amb el de Sant Andreu de Barravés, Arnau, i el de Sant Martí de Cavallera, Pere Simeó. Cal tenir present que Alquèssar, per imposició papal, aquest mateix any, va passar a dependre del bisbat d'Oscà. L'any 1149 (doc. 376), també signà un document Bernat, que era prior de Tolba (“prioris Tolbensis”).⁶¹⁷

Com ja vam esmentar amb relació als documents fets abans de l'any 1143, també hi havia moltes esglésies parroquials on hi havia un “abat” i una comunitat de clergues. Aleshores vam comentar casos tan evidents com els de Fontova o de Sant Esteve del Mall. Pel que fa a l'època que estudiem, sabem que, per exemple, l'any 1186 (doc. 720), Bernat, abat (o rector) de Sant Esteve del Mall, amb el consell dels clergues de Sant Esteve —Arnau, que era prevere de Peguerola, Arnau, prevere de la Riba, Ramon, prevere de Vallmanya, i encara d'altres—, va donar en establiment un hort, anomenat hort Comtal.

També, amb relació al període estudiat, podem fer esment del document 423, de l'any 1161, una concòrdia entre l'església de Roda i la de Sant Just de Falç, pel que fa als enfrontaments que hi havia amb relació a les obligacions derivades de la possessió

617. Vegeu també: Jordi Boix, “Santa Maria del Pui (o de Tolba)”...

per part d'aquesta església de Falç de l'església de Tolba. En aquest cas, es feia esment de Ramon Berenguer, que era "abat" de Sant Just, i de tots els clergues que hi havia ("Raimundo Berengarii, abbate Sancti Iusti, et ceteris eiusdem ecclesie clericis"). De fet, ja hem vist que, entre els anys 1164 i 1176 (doc. 580), s'esmentà un eclesiàstic anomenat Pere, que era prior de Falç. També sabem que, com hem dit, l'any 1149 (doc. 376), hi havia un prior de Tolba, anomenat Bernat.

Encara hi podríem afegir el cas de Monesma. Pere Berenguer ("Pere Berynger") era canonge i tenia un fort lligam amb l'abadia de Sant Vicenç de Monesma. Al seu testament, de l'any 1151 (doc. 380), feu unes importants donacions a l'abat i als preveres d'aquesta església ("abbas et ipsos presbiteros qui serviunt in ecclesia Sancti Vincentii de Montonesma"), per tal que celebressin l'aniversari de la seva defunció, cantant misses i resant.

L'existència d'aquest tipus d'església dirigida per un "abat" també es va traslladar a la regió de Lleida. Així ho veiem per exemple amb relació a l'església d'Albarés. L'any 1154 (doc. 396), es feu esment d'un "abat" Guillem ("Guillelmo abbati") d'aquest lloc situat a la riba esquerra del Segre, a tocar de la ciutat de Lleida. En un document fet cinc anys més tard (doc. 411), trobem esmentat Ramon, fill de Guillem, "abat" d'Albarés ("Ramon, filio Guillem, abbati de Albares"). Encara, l'any 1164 (doc. 444), aquest Guillem, "abat" d'Albarés, va lliurar el seu fill Pere —un segon fill— als canonges de Lleida, juntament amb la seva heretat, per tal que l'eduquessin i en fessin un canonge. A més, fins i tot, els canonges s'havien de comprometre a alimentar i vestir la mare del seu fill (que, però, no es diu pas que fos la seva muller). Malgrat ésser una situació irregular d'acord amb les normes eclesiàstiques, almenys aquest home va pensar en el futur de la mare dels seus fills, que no restà abandonada d'una manera irresponsable, com per desgràcia s'esdevingué sovint a la fi de l'edat mitjana.

Els delmes i les primícies

Aquest apartat dedicat als delmes i les primícies pot fer de pont entre el capítol centrat en l'Església i el proper capítol, que és dedicat a la societat. Durant els decennis en què Guillem Pere de Ravidats i Berenguer foren bisbes, es van escriure nombrosos documents relacionats amb el tema dels delmes, molts dels quals mostren l'existència d'enfrontaments, sovint prolongats en el temps

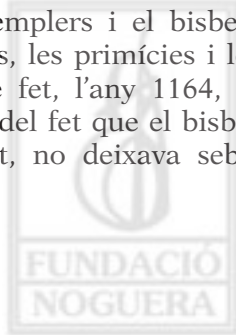

i de vegades força greus. Molt poc després de la conquesta de Lleida, el mes d'octubre de l'any 1149, el comte Ramon Berenguer IV (doc. 377) va dotar la seu episcopal amb els delmes i les primícies de la ciutat i del seu terme, els delmes dels molins, de les lleudes i dels peatges d'aquesta ciutat i, fins i tot, totes les esglésies de viles i castells situades en el bisbat de Lleida —de fet les terres acabades de conquerir—, amb llurs delmes, primícies i pertinences. Aquesta cessió provocà que hi haguessin enfrontaments amb els ordes militars, sobretot amb els templers (per exemple, doc. 542, any 1173), i també —i sobretot— amb les principals famílies de la noblesa d'aquesta regió lleidatana. Ja n'hem parlat en alguns apartats precedents.

Hi ha notícies diverses. L'any 1155 (doc. 397), el bisbe prohibí que els canonges de Sant Ruf rebessin delmes dels parroquians d'una manera indeguda. Més endavant, l'any 1174 (doc. 555), s'arribà a un acord, després d'haver-hi hagut notables enfrontaments amb relació a aquest tema. El bisbe acceptà que els canonges de Sant Ruf poguessin cobrar els delmes i les primícies en les terres rebudes del comte Ramon Berenguer IV i en les possessions obtingudes d'alguns altres donadors, que alhora eren conreades en interès propi.

La relació amb els templers i els hospitalers fou diferent. L'any 1157 (doc. 406), el mateix bisbe lliurà al segon d'aquests ordes militars les esglésies del castell d'Alguaire amb els delmes, les primícies, les oblacions i els drets de sepultura. El tema dels delmes cobrats pels templers, però, en alguns casos, també degué ésser motiu de topades, com demostra el document 415, de l'any 1160, on s'exposa la concòrdia a la qual s'arribà finalment amb relació als delmes de les terres del terme de Lleida, als delmes i les primícies del secà de Montsó, als delmes de les terres de regadiu que hi havia al llarg de la Sosa o als delmes sobre les heretats del sarraí Galafon, a Congel. Amb tot, com es pot comprovar en aquest document, no sempre els delmes restaren en mans del bisbe.

Malgrat aquest acord, el problema esdevingué prou important com perquè calgués la intervenció del papa. Així, l'any 1188 (doc. 749), el papa Climent III va confirmar els acords als quals havien arribat el mestre dels frares templers i el bisbe Guillem, amb relació a aquest tema dels delmes, les primícies i les oblacions dels difunts, al bisbat de Lleida. De fet, l'any 1164, el papa Alexandre III ja havia intervingut arran del fet que el bisbe, d'una manera indecent i mancada d'honestedat, no deixava sebollir un frare hospitaler

(doc. 441). El zel —interessat— del bisbe a l'hora de defensar les entrades econòmiques de la mensa episcopal i canonical és sorprenent.

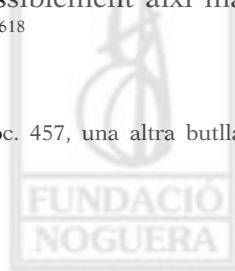
L'any 1188 (doc. 757), també hi hagué un acord entre el bisbe Berenguer de Lleida i el mestre hospitaler d'Amposta, amb relació al tema dels delmes, les primícies i els drets sobre les defuncions. Calgué precisar els llocs i, en algun cas, va caldre repartir-se els delmes i les primícies a mitges. Pel que fa als enfrontaments amb els hospitalers, també s'ha conservat una butlla papal, escrita aquest mateix any 1188 (doc. 760), on s'hi assenyalava que el plet entre el bisbe Berenguer i els hospitalers d'Amposta havia estat traslladat fins a Roma, on havia estat jutjat.

Pel que fa a altres institucions eclesiàstiques, el bisbe encara era menys conciliador. L'any 1161 (doc. 423), s'obligà els clergues de Sant Just de Falç a donar els delmes de Santa Maria de Tolba a Sant Vicenç de Roda, que, com hem vist més amunt, mantenia gairebé tots els drets que havia tingut quan era seu episcopal.

Els enfrontaments amb els senyors laics foren, però, molt més violents, atès que portaren sovint a greus amenaces, que de vegades es compliren, en excomunicar aquells que, a parer dels eclesiàstics, es quedaven els delmes d'una manera indeguda. Cal recordar en primer lloc la donació que feu, el mateix any 1149, poc després de la conquesta, el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, dels delmes (doc. 377). Tanmateix, la major part dels altres senyors laics no acceptaren fer aquesta cessió de tan bon grat.

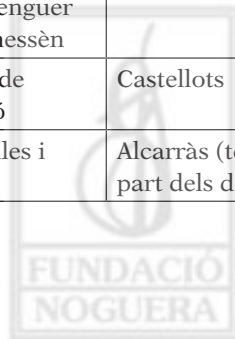
Al costat del comte de Barcelona, l'altre gran senyor que havia participat en la conquesta de Lleida fou el comte d'Urgell. Els anys 1164 i 1168 (docs. 443 i 483), trobem dos documents relacionats amb el comte Ermengol VII —fill d'Ermengol VI— i la seva muller Dolça. Pel segon, cedí a la seu de Lleida la tercera part dels delmes de la ciutat de Lleida i del seu territori, i es comprometé a no intentar de cobrar-los mai més. Molt més tard, l'any 1188 (doc. 759), encara va caldre arribar a un nou acord amb el comte Ermengol VIII, després d'ésser fins i tot excomunicat. Aquest comte, amb tot, va mantenir uns certs drets, si més no, d'una manera vitalícia. Cal recordar també una butlla d'Alexandre III, feta vers l'any 1165, en què es feia esment d'una disputa entre Ermengol VII i el bisbe de Lleida, possiblement així mateix amb relació al tema dels delmes (doc. 456).⁶¹⁸

618. Vegeu també el doc. 457, una altra butlla pontificia.

Alhora que s'esdevenien aquestes donacions dels comtes i després de conèixer el resultat dels enfrontaments amb els ordes militars, hom té la impressió que hi hagué, per part de la seu de Lleida, una pressió sobre la resta de senyors més importants per tal que cedissin els delmes que, com hem dit, rebien, a parer del bisbe i dels canonges, d'una manera indeguda. Ja ho hem mencionat: si calia es recorria a excomunicar els que gosaven apropiar-se dels delmes i les primícies, que, segons el bisbe, eren uns drets eclesiàstics. A continuació fem un quadre on consten els documents i els noms dels senyors que van haver de cedir a l'Església de Lleida els delmes que cobraven en llurs dominis.

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Noms dels senyors</i>	<i>Dominis</i>	<i>Pena o acords</i>
483	1168	Ermengol VII	Ciutat de Lleida i el seu territori	Tercera part dels delmes. Interdicte
484	1168	Arnau de Ponts, Pere de Bellví	Lleida i el seu terme	
487	1169	Sança d'Estopanyà, Bernat d'Estopanyà, Berenguer de Tamarit i Guillem de Finestres	Tamarit	
500	1170	Guerau de Jorba, Saurina i Guillem d'Alcarràs	Alcarràs, Montagut, Raimat, Sudanell	Interdicte
502	1170	Guilla (viuda de Berenguer Dalmau) i Berenguer	Castellots	
519	1171	Arsenda de l'Espunyola	Els Arcs	Donació
544	1173	Guillem de Cervera	Castelldans, Gebut, Juneda i Torres	Excomunió
549	1174	Ramon de Montcada i Ramona	Aitona	
552	1174	Guillem de Cervera	Castelldans, Gebut, Juneda i Torres	Cessió vitalícia del bisbe
576	1176	Berenguer Ferro i Berenguera i Berenguer de Talladell i Ermessèn	Castellots	
578	1176	Ermessèn, viuda de Berenguer d'Odró	Castellots	
596	1178	Gombau de Ribelles i Marquesa	Alcarràs (tercera part dels delmes)	Actuació de l'arquebisbe de Tarragona

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Noms dels senyors</i>	<i>Dominis</i>	<i>Pena o acords</i>
597	1178	Bernat de Montpaó, Guillem de Ciresa, Pere de Cervera	Castelldans	Excomunió
598	1178	Bernat de Montpaó, Guillem de Ciresa, Pere de Cervera	Castelldans (tercera part, vitalícia)	Pacte
631	1181	Pere de Montoliu, Ramon de Montagut, Guillem d'Albanell	Alcarràs, Montagut; delmes pagats pels sarraïns d'Alcarràs	Excomunió
632	1181	Ramon de Montagut, Guillem d'Albanell, Pere de Montoliu	Montagut, Alcarràs	Cessió vitalícia del bisbe
689	1185	Galceran de Pinós	Soses	Recompensa de 50 monedes d'or
715	1186	Guerau de Jorba i Saurina	Sudanell	Reben 250 morabatins
717	1186	Guillem de Cervera	Juneda, Castelldans	Actuació de l'arquebisbe de Tarragona
759	1188	Ermengol VIII	Lleida i el territori de la ciutat i en tots els castells que té	Excomunió; cessió vitalícia a canvi de 500 morabatins
800	1191	Garcia Romeu (fill de Belasc Romeu)	Carratalà	Confirmació de donació

Al llarg dels anys, hi hagué fortes topades, enfrontaments i àdhuc excomunionis; tanmateix, al final, de vegades, també hi va haver negociacions i pactes. Sovint, el problema se solucionava amb el pagament d'una recompensa pecuniària per part del bisbat, d'altres vegades amb la cessió vitalícia d'una part dels drets sobre els delmes que es veien forçats a deixar de rebre. De fet, com veurem a la tercera part d'aquest diplomatarí, encara al llarg dels primers decennis del segle XIII, hi continuaren havent enfrontaments entre la seu de Lleida i els senyors laics, amb relació a aquest tema dels delmes.⁶¹⁹

619. Vegeu: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 273-277.

LA SOCIETAT

Ara no tindria cap sentit pretendre fer una síntesi sobre els aspectes més importants de la societat del bisbat de Lleida i de Roda, a la segona meitat del segle XII. Sí que farem esment d'alguns aspectes sobre els senyors, els habitants de la ciutat i els pagesos, gairebé sempre només a partir d'allò que diuen els documents que publiquem. De les terres de la Ribagorça i del Cinca Mitjà ja en vam parlar extensament a la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, per aquest motiu, centrarem sobretot l'atenció en la societat que hauríem trobat al sector meridional del bisbat, a la ciutat de Lleida i al seu territori.

Senyors laics

D'una manera simplificada, podem dir que en la societat lleidatana de la segona meitat del segle XII, hi havia eclesiàstics, senyors laics, menestrals i mercaders urbans i, finalment, pagesos. Dels primers n'hem parlat àmpliament; amb tot, més endavant encara en direm alguna cosa més. Ara, centrarem breument l'atenció sobretot en els senyors laics. Més amunt, en parlar del tema dels delmes, ja ens hem apropiat a alguns dels principals senyors de la ciutat i del territori de Lleida. Parlar dels senyors ens porta, en primer lloc, a fer esment dels comtes de Barcelona i d'Urgell. Hem mencionat diverses vegades la donació primerenca dels delmes feta per Ramon Berenguer IV i la renúncia, més tardana i forçada per l'excomunió, del comte d'Urgell, Ermengol VIII (doc. 759), de l'any 1188.

També hem de mencionar llurs representants a la ciutat de Lleida, els Montcada i els Cervera. Al document 552 (any 1174), es feia esment de Guillem de Cervera, sobre el qual pesava l'excomunió del bisbe fins que no s'avingués a deixar de cobrar els delmes de les poblacions de Castellldans, Gebut, Juneda i Torres de Segre. Aquest mateix any (doc. 549), Ramon de Montcada i la seva esposa Ramona també cediren els delmes i les primícies d'Aitona. No foren, però, les úniques cessions.

També trobem esmentats Guerau de Jorba i el seu fill, Guillem d'Alcarràs, amb relació al cobrament dels delmes de les poblacions d'Alcarràs, de Montagut, de Raimat i de Sudanell (doc. 500,

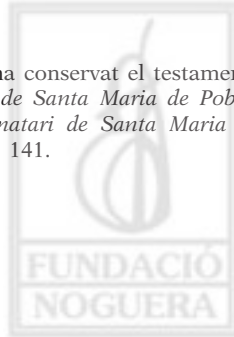
any 1170).⁶²⁰ Patien l'interdicte imposat pel bisbe. Amb tot, podem recordar que, força abans, l'any 1153, l'abat de Poblet havia acollit el noble Guerau de Jorba, la seva muller i llurs fills com a germans de l'orde ("tam in vita quam in morte ut sis frater monachorum omnium qui in ordine cisterciensi sunt"); a més, un monjo sempre havia de resar per ells. Aquesta concessió derivava del fet que Poblet havia rebut d'aquests senyors la torre d'Avinganya ("turrus de Avingania"), situada al baix Segrià.⁶²¹ Era, certament, un món complex, que ens pot semblar ple de contradiccions.

També s'enfrontaren amb el bisbe, pel que fa al cobrament dels delmes, sense èxit, Guilla i Berenguer (doc. 502), Gombau de Ribelles i la seva muller Marquesa (doc. 596) o bé Pere de Montoliu, Ramon de Montagut i Guillem d'Albanell (doc. 631). Ramon de Montagut, Guillem d'Albanell, Pere de Montoliu, malgrat tot, després obtingueren una cessió vitalícia d'una part dels delmes (doc. 632). Almenys van poder disposar d'aquestes importants entrades mentre fossin vius.

Com és prou conegut, la societat feudal es basava en un conjunt de lligams de dependència, que feien que hi hagués una estratificació del poder. L'any 1170 (doc. 502), Guilla, que era muller de Berenguer Dalmau, i el seu fill Berenguer renunciaren a rebre els delmes del lloc de Castellots i del seu terme, tal com Dalmau (potser el sogre de Guilla), en fer el testament, ja havia renunciat en favor de la seu de Santa Maria de Lleida i dels seus clergues. La realitat era, però, més complexa. Alhora, es comprometeren a no donar suport al castlà d'aquest castell ("castellano de predicto castello"), si aquest volia cobrar aquests delmes. Pel que fa als castells d'Alcarràs, Montagut, Raimat i Sudanell, esmentats al document 500, trobem una afirmació semblant amb relació a llurs castllans ("castellanis predictorum castellorum"). És una mostra evident del fraccionament, l'esmicolament de moltes de les rendes feudals que s'esdevenia arreu. Pel document 552 (any 1174), sabem que, per exemple, els cavallers de Castellldans ("milites Castri Asinorum") també s'apropriaven d'una part dels delmes d'aquest terme castral, fet que comportava que no s'aixequés l'excomunió que pesava sobre ells i sobre llurs famílies (malgrat que Guillem

620. Assenyalem que s'ha conservat el testament de Guillem d'Alcarràs, de l'any 1176. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 571, pàgs. 418-419.

621. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 160, pàg. 142. Vegeu també el doc. 159, pàg. 141.

de Cervera, llur senyor, ja s'hagués sotmès a l'autoritat del bisbe Guillem Pere).

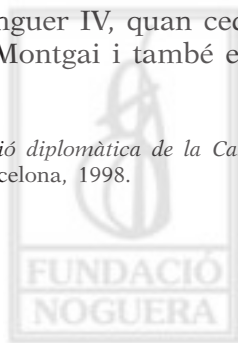
De fet, com es desprèn dels mateixos documents, sabem que alguns d'aquests dominis provenien directament de la concessió feta pel comte Ermengol VI d'Urgell o pel comte Ramon Berenguer IV de Barcelona. Així ho veiem, per exemple, al document 544, de l'any 1173, amb relació a la renúncia dels delmes feta per Guillem de Cervera dels termes dels castells de Castellldans, Gebut, Juneda i Torres. I, certament, és gairebé segur que només tenim una mostra no exhaustiva dels senyors que tenien drets jurisdiccionalis o dominicals al territori de Lleida.

Senyors eclesiàstics (a part del bisbe i dels canonges)

Com hem dit amb relació als senyors laics, no pretenem pas fer un estudi exhaustiu de totes les institucions eclesiàstiques que hi havia al territori de Lleida. Només volem fer esment d'alguns dels senyors eclesiàstics que són esmentats a la documentació que publiquem a la segona part d'aquesta col·lecció diplomàtica. Per tant, farem esment, sobretot, dels templers i dels hospitalers i, després, dels canonges de Sant Ruf, de Santa Maria de Bellpuig, de Solsona i d'Àger; també dels monjos cistercencs de Poblet i de Santes Creus, i de les catedrals de Barcelona, de Tortosa i de Vic.

Templers. Els templers eren un dels senyors eclesiàstics més importants del bisbat. Les grans donacions que reberen arran de la conquesta de la Catalunya Nova permeteren que tinguessin extensos patrimonis i una forta repercussió en l'organització del país acabat de conquerir. En el territori estudiat, sobretot hem de parlar de les comandes de Montsó i de Xalamera, al llarg del Cinca, i de les comandes de Gardeny i de Corbins, al llarg del Segre. Els estudis fets aquests darrers anys sobre la comanda de Gardeny han estat molt importants per tal de poder conèixer l'organització social i econòmica de les terres del "Segrià" i de l'entorn de la ciutat de Lleida. Remarquem la publicació de la *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*.⁶²² D'una manera especial, hem de subratllar la donació feta, l'any 1143, pel comte Ramon Berenguer IV, quan cedí a l'orde del Temple els castells de Montsó, de Montgai i també els de Xalamera, Barberà,

622. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1998.

Remolins, l'honor de Ramon Sanç de Belchite (o Belxit) i el castell de Corbins, en alguns casos quan fossin conquerits.⁶²³ També va fer lliurament del delme de totes les terres que tinguessin i, així mateix, de les terres dels dominis que hom pogués conquerir en el futur. I, encara, cedia la cinquena part de les terres que en el futur conquerís als musulmans ("conquistione terre sarracenorum"). Aquestes donacions després foren confirmades pel papa en diverses butlles (doc. 594, any 1178; doc. 600, any 1179).

En aquest període de consolidació dels dominis, com hem assenyalat diverses vegades, hi hagué nombroses topades entre el bisbe de Lleida i de Roda i els templers, sobretot amb relació a la possessió d'algunes esglésies i especialment de drets sobre els delmes. A continuació farem una llista dels documents on s'esmenten els templers:

Doc. 376 (1149). Concòrdia entre el bisbe Guillem i el mestre del Temple.

Doc. 381 (1151). Butlla del papa Eugeni III adreçada al mestre del Temple.

Doc. 391 (1154). Acord entre el bisbe de Lleida i els templers.

Doc. 392 (1154). Bescanvi entre el bisbe Guillem i el mestre del Temple.

Doc. 406 (1157). El bisbe Guillem dona als hospitalers les esglésies que hi ha al castell d'Alguaire.

Doc. 409 (1159). Donació a Sant Joan de Segrià, amb l'acord del comanador de Gardeny.

Doc. 410 (1157-1159). Butlla del papa Adrià IV adreçada al mestre del Temple.

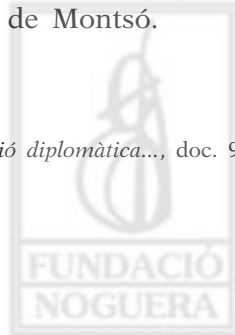
Doc. 415 (1160). Concòrdia entre l'Església de Lleida i els frares del Temple.

Doc. 479 (1168). Bescanvi entre el bisbe de Lleida i els frares del Temple.

Doc. 542 (1173). Acord entre el bisbe Guillem i el mestre del Temple.

Doc. 545 (1173). Butlla del papa Alexandre III adreçada al mestre del Temple de Montsó.

623. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 9, pàgs. 89-93.

Doc. 551 (1174). Donació d'unes cases als templers de Gardeny, a la seu i als hospitalers.

Doc. 556 (1174). Establiment d'una almúnia. Han de pagar uns censos semblants als que lliuren els homes del Segrià als templers de Gardeny.

Doc. 562 (1175). Venda del domini útil d'unes cases a la Suda, que tenen pels templers de Gardeny.

Doc. 594 (1178). Butlla del papa Alexandre III adreçada al mestre del Temple.

Doc. 600 (1179). Butlla del papa Alexandre III adreçada al mestre del Temple.

Doc. 703 (1184-1185). Pere de Puigverd sol·licita al bisbe de Lleida que faci de mitjancer entre ell i el mestre templer de Barberà, Ramon de Canet.

Doc. 749 (1188). Butlla del papa Climent III adreçada al mestre del Temple i al bisbe Guillem.

Alguns d'aquests documents fan referència a la comanda templera de Gardeny. En molts d'altres, es mencionen les comandes de Montsó, de Xalamera o de Barberà de la Conca. Cal fer esment de l'estudi fonamental de Miret i Sans, *Les cases de templers i hospitalers a Catalunya*. A més, amb relació a aquesta comanda de Barberà, hem de mencionar la publicació de la seva documentació feta per Sans i Travé.⁶²⁴

Hospitalers. Parlar de l'orde dels hospitalers de Sant Joan de Jerusalem ens porta a assenyalar l'existència a Lleida o al seu rodal de la comanda posteriorment anomenada de Casa Antiga, situada molt a prop de la parròquia medieval de Sant Pau del Mercadal, i també ens du cap a la comanda d'Alguaire. Segons sembla, vers l'any 1165, ja hi havia una comanda hospitalera a Lleida.⁶²⁵ Pel que fa a la casa d'Alguaire, cal assenyalar la publicació, per part de Jesús Alturo, dels documents d'aquesta comanda.⁶²⁶ A continua-

624. J. MIRET I SANS, *Les cases de templers i hospitalers a Catalunya. Aplec de noves i documents històrics*, Pagès Editors, Lleida, 2006 (primera edició: Barcelona, 1910); J. M. SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà (945-1212)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1997.

625. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 265.

626. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir santjoanista, de 1076 a 1244*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999; J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010.

ció farem una relació dels documents editats en aquesta col·lecció diplomàtica on es fa esment dels hospitalers.

Doc. 386 (1152). L'afrontació d'un alou cedit per Ramon Berenguer IV a Ponç Pelat era un alou dels hospitalers.

Doc. 406 (1157). El bisbe Guillem dona als hospitalers les esglésies que hi havia al castell d'Alguaire.

Doc. 441 (1164). Butlla del papa Alexandre III adreçada al bisbe de Lleida, amb relació al dret de sepultura d'un frare hospitaler i a propòsit de l'església de Ratera.

Doc. 541 (1173). Acord entre el bisbe i Pere d'Ofegat respecte a un camp, que era davant de la casa dels hospitalers d'Alguaire.

Doc. 551 (1174). Donació als templers de Gardeny, a la Seu i als hospitalers d'unes cases situades a la Carnisseria de Lleida (a canvi de set morabatins i mig).

Doc. 588 (1174-1177). Acord entre el bisbe de Lleida i el mestre hospitaler d'Amposta.

Doc. 757 (1188). Acord entre el bisbe de Lleida i el mestre hospitaler d'Amposta.

Doc. 760 (1188). Butlla del papa Climent III adreçada al bisbe Berenguer, a propòsit dels enfrontaments que hi havia entre l'Església de Lleida i els hospitalers d'aquesta ciutat.

Podem cridar l'atenció sobre dos documents fonamentals. El primer és l'acord signat vers els anys 1174-1177 (doc. 588). Es tracten els temes de l'església de Ratera, dels delmes, del dret d'enterrar als cementiris de l'orde militar i, fins i tot, de com han de sonar les campanes. L'acord, però, no es degué aplicar gaire perquè, en un nou pacte, signat l'any 1188 (doc. 757), es tornaren a tractar i a establir solucions, bàsicament amb relació als mateixos problemes. Això sí, s'afegí el tema fonamental de les donacions.

La canònica de Sant Ruf. L'església de la canònica de Sant Ruf és situada 2,3 km cap al nord de la seu episcopal de Lleida. Cal relacionar aquesta canònica de Sant Ruf amb el moviment reformador que va néixer a la Provença al segle xi.⁶²⁷ Com hem

627. J. MORAN, "Els canonges regulars a Catalunya", a J. BOLÒS – J. J. BUSQUETA, *Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, III, Universitat de Lleida, Lleida, 1999-2000, pàgs. 181-190. Vegeu també: Yannick VEYRENCHÉ, "Chanoines réguliers et sociétés méridionales. L'abbaye de Saint-Ruf et ses prieurés dans le Sud-Est de la France (XIe-XIVe siècle)", tesi doctoral defensada l'any 2013, Université Lumière-Lyon 2. Es pot consultar a: <<https://doi.org/10.4000/cem.13284>>.

fet en els casos precedents, farem una relació dels esments que trobem dels canonges de Sant Ruf als documents que publiquem.

Doc. 397 (1155). El bisbe Guillem donà a Sant Ruf l'església que s'havia construït en l'alou que el comte de Barcelona els havia lliurat. Els concedeix el dret de tenir-hi un cementiri i de poder-hi edificar una altra església. El prior de la comunitat de canonges de Sant Ruf havia d'obeir el bisbe de Lleida. Es limita el dret de cobrar delmes.

Doc. 544 (1173). Document d'evacuació, en què signà el mestre Renald, canonge de Sant Ruf.

Doc. 555 (1174). L'arquebisbe de Tarragona feu d'àrbitre en l'enfrontament que hi havia entre el bisbe Guillem i el prior de la canònica, amb relació al cobrament dels delmes i sobre la possibilitat d'enterrar els difunts al cementiri de Sant Ruf. S'acordà, pel que fa a les terres rebudes fins aleshores, que, en alguns casos, els canonges de Sant Ruf poguessin quedar-se els delmes i les primícies. També s'acordà sobre què s'havia de fer amb les deixes que feien aquells que es volien enterrar a la canònica. Finalment, s'establí novament que el prior havia de prometre obediència al bisbe de Lleida.

Les notícies sobre aquesta canònica són força escasses. Malgrat tot, en altres fons documentals, també hi trobem algunes dades. Per exemple, arran del plet que hi hagué, l'any 1175, entre Gausfred, prior de la canònica, i Pere Ramon Bernat, amb relació a la possessió de la tercera part de Torregrossa.⁶²⁸

Santa Maria de Bellpuig. A Bellpuig de les Avellanes, l'any 1166, s'instal·là una comunitat de religiosos premonstratesos, que obtingué el suport del comte Ermengol VII d'Urgell i de la seva muller Dolça. A partir d'aquest any 1166, en fou prior Joan d'Organyà.⁶²⁹ Segons el document 519 d'aquesta col·lecció diplomàtica, de l'any 1171, Arsenda, que era senyora d'Espunyola, va donar a Santa Maria de Bellpuig i als seus canonges tots els delmes que rebia al castell dels Arcs i al seu terme, amb relació al pa, el vi, la llana, el lli i els formatges. A més, lliurà a l'església de Santa Maria de Bellpuig el mas de Maria Bóta i d'Arnau de Mafet, i unes cases que havien estat de Maria de Lleida. També cedí una

628. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 269, pàg. 410.

629. E. CORREDERA, "Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes", *Catalunya Romànica*, vol. XVII: *La Noguera*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1994, pàgs. 388-397.

coromina al Puig, un capmàs al terme del castell de Montesquiu (potser a Pujalt) i dues parellades al terme de Tosca (potser a Sant Miquel de la Tosca). Donà, així mateix, un capmàs situat al castell d'Albesa i una sort d'alou al terme de la torre de Caforra (o Alcoforra). Va fer totes aquestes donacions perquè poguessin viure a Santa Maria de Bellpuig tres canonges que, després de la seva mort, havien de resar per la seva ànima nit i dia.

Monestir de Santa Maria de Poblet. El monestir de Poblet va tenir importants dominis i drets en les terres de Lleida. Només cal donar un cop d'ull al *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, editat per Agustí Altisent, per a adonar-nos-en.⁶³⁰ A continuació, farem un recull de notícies i sobretot d'esments de béns de Poblet que trobem en el diplomatari que publiquem.

Doc. 443 (1164). Esment d'"abba de Populeto". Possiblement era Esteve de Santmartí.

Doc. 500 (1170). Esment de "Carbonelli, monachi Populetensis".

Doc. 604 (1179). Esment de "conventus de Populeto".

Doc. 693 (1185). Esment d'"ipsis domibus Populeti".

Doc. 727 (1187). Esment de "iuxta domos Populeti".

Doc. 746 (1188). Esment de "iuxta domos Populeti".

Doc. 748 (1188). Esment de "iuxta domos Populeti".

Doc. 751 (1188). Esment de "prope domos Populeti".

Doc. 793 (1190). Esment d'"in plaza Populeti".

L'any 1938, Joan Pons ja havia publicat el *Cartulari de Poblet*, editat per l'Institut d'Estudis Catalans, on hi trobem algunes referències a la ciutat de Lleida i també a la seu.⁶³¹ En podem esmentar dues, respecte a l'època que estudiem, que creiem que són especialment interessants:

Doc. 33 del *Cartulari de Poblet* (1183). Alfons I de Catalunya i Aragó confirmà les propietats de l'abadia de Poblet. Feia esment de la granja d'Avinganya, la Torre de Ferran, la granja d'Utxesa ("Urxeia"), "domos vestras omnes in Ilerda" (les cases de Lleida), etc.

630. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177*, Abadia de Poblet – Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993.

631. JOAN PONS i MARQUÈS, *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1938.

Doc. 212 del *Cartulari de Poblet* (1186, març, 5). Guillem de Benavent, prebost de Sant Andreu de Lleida, amb el consell del capítol, va donar a l'abadia de Poblet, en un bescanvi, un cànter d'oli, que rebia de Ramon de Pujalt, a Tortosa. A canvi, va rebre un cens de tres sous i sis diners, que havia de donar cada any Pere d'Arbeca; aquest cens havia estat lliurat a Poblet per Guillem Balb i Pere Balb, amb relació a una terra situada a Sant Tomàs de Lleida.

Monestir de Santes Creus. El monestir de Santes Creus també posseï alguns béns a Lleida. Des de molt aviat, aquesta ciutat surt esmentada al fons documental d'aquesta abadia cistercenca. L'any 1150, Ramon Berenguer IV va cedir a Pere Arnau de Cervera unes cases a Lleida, que havien estat de Mohamad al Monsso.⁶³² Més endavant, l'any 1171, també consta al *Llibre Blanc* de Santes Creus la redempció que feu Ramon de Montcada de la Palomera i de l'honor que tenia a Lleida.⁶³³ Un any més tard, s'hi conserva la concessió feta per Alfons I a Poncet Panicer, segurament el seu "panicerio", el flequer, d'un caseriu situades a prop del riu i del portal de Gardeny.⁶³⁴ Més endavant, l'any 1181, el mateix monarca Alfons I donà a Santes Creus aquest home anomenat Ponç Panicer, amb tot allò que tenia, ben segur en part a Lleida.⁶³⁵ És sorprenent el fet que, l'any 1178, el mateix rei donés un home, amb la seva casa, a la ciutat de Lleida; els monjos podien triar l'home que volguessin, exclosos, d'una manera curiosa, els trenta millors homes que tenia a la ciutat; podien fer quelcom de semblant a Tortosa i a Besalú.⁶³⁶

Hi hagué més donacions. L'any 1173, Ramon de Montcada donà a l'abadia les rendes d'uns molins de Lleida ("molendinis superioribus Ilerde"), que tenien un valor de mil cent deu mora-

632. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 42, pàg. 117.

633. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 149, pàg. 239. De fet, passà a dependre del monestir l'any 1191 (doc. 342, pàg. 500).

634. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 157, pàg. 250.

635. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 237, pàg. 346. Encara, l'any 1192 (doc. 355, pàg. 518), Arsenda, vídua de Ponç Panicer, donà a Santes Creus la meitat dels drets que tenia damunt de les cases de la parròquia de Sant Llorenç de Lleida. Fou confirmat per Alfons I (doc. 356, pàg. 520).

636. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 210, pàg. 311.

batins.⁶³⁷ Segurament eren situats més amunt del pont vell. L'any 1179, el mateix Ramon de Montcada va vendre a Santes Creus el celler que tenia a la parròquia de Sant Llorenç, prop de la "portam Foradana".⁶³⁸ I, aquest mateix any, el comte Ermengol VII va donar al monestir un casal situat a l'altre extrem de la ciutat, al Mercadal ("ipso Mercadallo"); era al costat d'un hort.⁶³⁹ També, l'any 1185, es feu esment de la deixa que Pere de Cervera va lliurar a Santes Creus: cent sous sobre la seva honor.⁶⁴⁰ I les donacions de membres de l'alta noblesa catalana van continuar. L'any 1186, novament, Ramon de Montcada donà tres vinyes a la Palomera.⁶⁴¹

L'abadia de Santes Creus també tingué una honor al "Segrià" històric, com és esmentat en un document fet l'any 1189.⁶⁴² A més, l'any 1191, el net del comte que havia conquerit Lleida, Ermengol VIII, donà, a part d'altres coses, uns sous que provenien dels obradors d'un sarraí que vivia a la parròquia de Sant Llorenç ("operatoris de Azoh sarracenorum, quod est in villa Ylerde, in parrochia Sancti Laurentii").⁶⁴³ Encara, l'any 1192, una dona anomenada Arsenda (viuda de Ponç Panicer), en el seu testament, feu una deixa a Santes Creus, i també a alguns parents i a altres institucions eclesiàstiques (com Santa Maria de Lleida, Sant Llorenç de Lleida, l'orde de l'Hospital, els llebrosos de més enllà del Segre) i, fins i tot, va fer donacions per a fer vestits per als pobres. I, encara, en els documents que publiquem en aquesta segona part del diplomatarí, l'any 1187 (doc 731), es fa esment de l'abat de Santes Creus.

Església de Solsona. Hi ha diversos documents en què es fa esment de l'església de Santa Maria de Solsona, on hi vivia una comunitat canonical. Mencionem, per exemple, la butlla d'Ale-

637. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 160, pàgs. 253-254.

638. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 217, pàg. 320. Potser era una porta "forana".

639. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 218, pàg. 321.

640. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 269, pàg. 389. Vegeu també el doc. 357 (pàg. 521), de l'any 1192.

641. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 280, pàg. 402.

642. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 331, pàg. 486.

643. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 339, pàg. 496.

xandre III, escrita entre els anys 1159 i 1181 (doc. 636), en què s'assenyala que les esglésies d'Almenar, Aitona, Albelda i Sant Martí de Lleida eren de l'Església de Solsona. De la mateixa època és el document 637, una butlla on s'exposava que el bisbe s'havia apropiat d'una manera violenta i indeguda dels delmes de la torre de Santa Maria, al municipi d'Almenar.

L'Església de Solsona també tenia altres béns a Lleida. L'any 1167 (doc. 467), Alegret feu testament i donà a Santa Maria de Solsona una parellada d'alou en una torre situada al terme de Lleida ("est iuxta Illerdam et in termino suo") i una mula. A més, l'any 1189, arran de l'establiment d'una vinya situada a Vallcalent (doc. 772), hom diu que una de les afrontacions era l'honor de l'Església de Solsona ("honore Celsonensis ecclesie").

Cal recordar que també es conserva un document molt més antic, de l'any 1125, pel qual, el comte Ramon Berenguer III va donar a la canònica de Santa Maria de Solsona la mesquita major de la ciutat de Lleida ("ipsam meschitam maiorem quod infra villam Ylerde, scilicet intra ipsas tendas"). Hi ha algun error, causat pel poc coneixement de la ciutat: ni la mesquita era sota la ciutat, ni segurament era entremig de botigues. S'esmentava que, quan la ciutat fos conquerida, s'hi construís una església dedicada a la Mare de Déu ("ad honorem Domini et Sancte Marie").⁶⁴⁴

Catedral de Barcelona. Hi ha una butlla papal, escrita cap a l'any 1185 (doc. 694), segons la qual el papa Luci III retreia que el bisbe de Lleida hagués ocupat amb violència unes cases situades a Lleida, que Bernat de Pujalt havia donat a la catedral de Barcelona. Davant d'aquest fet, el papa ordenava que l'arquebisbe de Tarragona obligués que fossin restituïdes al bisbe barceloní. De fet, en un document més antic, de l'any 1179 (doc. 610), es feia esment, a la parròquia de Sant Andreu de Lleida, de les cases del bisbe de Barcelona.

Catedral de Tortosa. La seu de Lleida tenia alguns béns a la ciutat de Tortosa. La catedral de Tortosa també en tenia a la ciutat de Lleida. En un document de l'any 1185 (doc. 692), es mencionaven, en fer la relació de les afrontacions d'unies cases situades a la parròquia de Sant Joan, els habitatges que eren del bisbe de Tortosa. D'altra banda, ja hem fet esment de la catedral de Tortosa, en parlar de la butlla adreçada, l'any 1172 (doc. 526),

644. A. BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 194, pàgs. 257-258.

al bisbe d'aquesta diòcesi per tal que cedís l'església de Santa Maria d'Alquèssar al bisbe d'Osca. De fet, més tard, encara degué continuar aquest enfrontament, atès que hi hagué una nova butlla, de l'any 1186, feta escriure pel papa Urbà III, en què es tornà a fer esment del tema d'Alquèssar i, fins i tot, s'hi feu intervenir l'arquebisbe de Tarragona.⁶⁴⁵

Catedral de Vic. Cal remarcar el fet que els bisbes i canonges de tots els bisbats catalans més propers a Lleida tinguessin béns en aquesta ciutat de la Catalunya Nova. L'any 1191 (doc. 805), arran de l'establiment d'una "plaça" situada a la parròquia de Sant Andreu de Lleida, hom assenyala que una de les afrontacions d'aquest espai sense construir eren uns terrenys per edificar ("plateis") del bisbe d'Osona ("episcopo Ausonensis").

Canònica de Sant Pere d'Àger. L'any 1091, Guerau Ponç i la seva muller Malasenyada van donar a Sant Pere d'Àger les esglésies del castell de Tragó, de Valldellou, del castell de Camporrells, de Natjà i de Baells. A més, donaren un home a Valldellou, un altre a Camporrells i encara un altre al castell de Natjà. Hom diu que tots aquests castells eren situats al comtat de Barcelona.⁶⁴⁶ Uns anys més tard, el 1103, el mateix vescomte Guerau Ponç amb la seva dona, Elvira, confirmaren la donació de les esglésies de la Suda de Balaguer (Castellformós), una quarta part de les esglésies de Balaguer, i les esglésies de Montessor, Tragó, *Penyella, Salgar, Pinyana, Ivars de Noguera, Castellonroi, Valldellou, Camporrells, Natjà i Baells.⁶⁴⁷ Diguem encara que, l'any 1179, el papa Alexandre III va ratificar tots els privilegis concedits pels seus antecessors a Sant Pere d'Àger. S'hi feia esment de terres i de drets amb relació a llocs propers a Àger i també d'indrets ubicats en terres frontereres, com Entença, Cabestany, Estopanyà, Baells, Valldellou, Castellonroi o Pinyana.⁶⁴⁸

I, evidentment, a l'hora de valorar les relacions entre la seu de Lleida i la canònica d'Àger, és molt important de tenir present una

645. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 408, pàg. 403.

646. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 148, pàg. 403.

647. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 190, pàg. 458.

Vegeu també: doc. 203, pàg. 474; doc. 469, pàg. 803. Cal assenyalar que, l'any 1129, a Pinyana, es fa esment d'"unam ostalitem qui fuit de Abdel Aziz" i, a Valldellou, d'una altra, que fou de "Mohamad" (doc. 257, pàg. 542). Sovint, a la Catalunya Vella, el mot *hostaldat* era sinònim de la paraula *mas*.

648. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 519, pàgs. 855-860. Vegeu també: doc. 530, pàgs. 871-872.

bullla feta pel papa Alexandre III, els anys 1166-1167 (doc. 474), adreçada al bisbe de Lleida, per tal que aquest protegís i defensés l'església de Sant Pere d'Àger, que col·locava sota la seva tutela. La situació dels dominis de la canònica d'Àger era sorprenent: d'una banda, restaven fora dels límits del bisbat de Lleida, però, de l'altra, entraven dins la seva àrea d'influència i, fins i tot, es plantejava la necessitat que el prelat de Lleida els hagués de protegir.

La societat de la ciutat de Lleida després de la conquesta

Quan es va acabar el setge i quan la ciutat de Lleida va obrir les portes als comtes de Barcelona i d'Urgell, començà una nova etapa. Podem afirmar que no fou pas una època de decadència. Fou més aviat una època de creixement. Hi hagué una forta activitat per reorganitzar la ciutat, per construir edificis nous, com podien ésser esglésies, palaus o habitatges més modestos, i alhora també hi hauríem trobat una notable activitat dels menestrals i dels mercaders que hi vivien. Hi hagué alhora l'arribada massiva d'emigrants que venien de la resta de Catalunya i d'altres països veïns. També s'esdevingué la instal·lació de les comunitats musulmanes i hebrees en sengles barris delimitats i allunyats del nucli de la ciutat. Entremig d'aquest bullici de gent, degueren arribar moltes persones que volien treballar i guanyar diners i també personatges que perseguïen fer negocis i obtenir sous —les monedes— o morabatins sense tenir gaires escrúpols. Hom té la impressió que, malgrat ésser una societat feudal i malgrat tenir els senyors laics i eclesiàstics un gran pes, Lleida era, alhora, com una bombolla on es feien negocis de tota mena per part de gent que no tenien cap relació amb els poders senyorials. Hem vist aquesta realitat en aproximar-nos més amunt al tema de les “places” o terrenys urbanitzables. Vam veure fa uns anys el pes dels nous homes poderosos, en estudiar els abusos comesos per un occità anomenat Peire de Lobeira (nom de vegades catalanitzat en Pere de Llobera), que durant uns anys aconseguí un evident poder a la ciutat, actuant com a justícia.⁶⁴⁹ De fet, hauríem de parlar més aviat de la injustícia i dels abusos de molts dels que pretesament impartien justícia. És un tema recurrent al llarg dels segles.

649. J. BOLÒS i J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017.

Els menestrals i els altres oficis. L'any 2008, vam publicar el llibre *Dins les muralles de la ciutat*.⁶⁵⁰ Hi férem una classificació dels oficis que tenien els habitants de la ciutat de Lleida, a la fi de l'edat mitjana. Podem fer ús d'aquesta classificació per ordenar els diferents oficis fets pels menestrals (i per altres persones) que trobem documentats a la Lleida de la segona meitat del segle XII.

Comerç i negocis. A la Lleida de la segona meitat del segle XII, hi havia una notable activitat mercantil. A part de comprar-se i vendre's productes relacionats amb el món rural, també es devien vendre productes relacionats amb el món tèxtil o bé relacionats amb el treball de la pell. La simple existència d'un mercadal extens, situat fora de les muralles, a la parròquia de Sant Pau, ja demostra la importància que hi tenia el comerç. Sembla que, a la plaça del Mercadal, se celebrava el mercat setmanal cada dijous, i que la seva existència fou aprovada pel monarca Alfons I, l'any 1174.⁶⁵¹

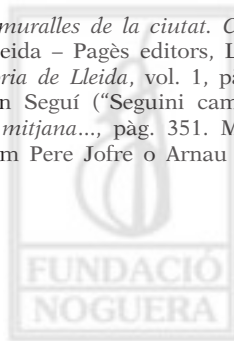
Tot i que, en els documents que publiquem, no es faci esment de cap mercader (que rebí aquest nom), sí que trobem, per exemple, diversos esments de corredors, que devien fer d'intermediaris en les compres i vendes que es feien a la ciutat. També hi ha l'esment d'un canviador (doc. 589), que segurament ja devia tenir com a funció el canvi de monedes. Som a l'any 1177 i aquest home, que fa de testimoni en un document de venda, era anomenat "Raimundi Sancti Gaudencii cambiatoris"; certament venia del vessant nord dels Pirineus, de la població gascona de Sent Gaudenç.⁶⁵² I un canviador fàcilment també es podia dedicar al crèdit o podia fer inversions en negocis en una ciutat molt dinàmica, com era la Lleida de la fi del segle XII.

Com hem vist, a la ciutat de Lleida hi havia diverses botigues, aleshores sovint anomenades "tendes" (o "tenes"). Referent a aquests espais on es venien productes, situats a les diverses parròquies de la ciutat, cal mencionar els homes que eren considerats "tenders" i que mencionen alguns documents. De fet, en aquesta època, a tocar de la parròquia de Sant Joan, es feu esment de l'existència de porxos o arcades ("arcu lapideo") i de taules adossades a les

650. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat. Carrers i oficis a la Lleida dels segles XIV i XV*, Ajuntament de Lleida - Pagès editors, Lleida, 2008.

651. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 174.

652. També hi havia un Seguí ("Seguini cambiatoris") que era canviador de monedes. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 351. Més endavant, ja al segle XIII, en trobarem d'altres exemples, com Pere Jofre o Arnau Cortit.

parets de les cases (“tabulis ante ipsas domos positis”).⁶⁵³ Finalment, també cal esmentar l'existència d'uns bladers, que possiblement es dedicaven al comerç del blat.

Blader: 708, 807 (“Petri blader”).

Canviador: 589 (“Gaudencii cambiatoris”); “Raimundi cambiador”.⁶⁵⁴

Corredor: 448 (“Santio cursore”), 561 (“Martinus corredor”), 563 (“Sanz corredor”), 625 (“Santii corredor”), 660 (“Martinus corredor”); “Berengario corredor”.⁶⁵⁵

Tender: 601 (“Spanoli tender”), 708 (“Vitalis tender”); “Guilelmo Rainaudi, tender”.⁶⁵⁶

Alimentació. Ja hem esmentat que a Lleida hi havia un maell o escorxadador i una carnisseria. Això ens permet de comprendre l'existència de diversos carnisseres, que segurament treballaven sobretot en un veïnat de la ciutat. En la documentació que publiquem no trobem cap esment de pescador (*piscator*), que ben segur que existien, atès que s'han documentat en altres fons documentals.⁶⁵⁷

Més amunt, ja hem fet esment dels forns. Normalment la gent pastava el pa a casa seva i el portava a coure al forn que hi havia en cada parròquia (per exemple al costat de l'església parroquial de Sant Andreu). En aquests forns, però, no només es coïa pa. D'altra banda, en la nostra documentació trobem dues vegades esmentada l'existència d'un panicer o flequer (que feia i alhora coïa el pa). De fet, és un nom usual; entre els documents de Santes Creus també es fa esment d'un Poncet, que era flequer d'Alfons I el Cast (“meo panicerio”) i que després fou donat a aquesta abadia de Santes Creus.⁶⁵⁸

Pel que fa a la farina, també cal fer esment dels molins. El nom de persona Moliner (que trobem esmentat en diversos documents) ha de correspondre, en principi, a aquell que treballava en els molins que hi havia al voltant de la ciutat de Lleida, sobretot al costat de les diverses séquies, com la d'Alcarràs o la séquia Ma-

653. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 384. Vegeu també sobre la Carrera Mitjana, J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 297.

654. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 458, pàg. 682.

655. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 480, pàg. 711.

656. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 390, pàg. 591.

657. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 337.

658. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 157, pàg. 250 (any 1172); doc. 237, pàg. 346 (any 1181).

jor de Segrià. Subratllem el fet que, en un document del fons de Gardeny, de l'any 1191, es fes menció d'una molinera, anomenada "Alarz".⁶⁵⁹ Dins la ciutat o en el seu entorn immediat, a part dels molins, hi havia altres edificis que també podem relacionar amb l'alimentació. En primer lloc, per exemple, els cellers. Ja hem vist, més amunt, que, amb relació a alguns carrers, llocs, personatges o institucions, es feia esment de l'existència d'un celler. A més, tot i que segurament n'hi hagué des de molt aviat, en aquesta època encara no es feu pas esment ni de cap hostel ni tampoc de cap taverna.

Encara que tinguin un lligam molt indirecte amb l'alimentació, en aquest apartat d'oficis relacionats amb el menjar, també podem fer esment d'aquelles persones que treballaven la terrissa. En la documentació de Lleida de la segona meitat del segle XII, trobem l'esment d'un cantereller (que feia canterells o cànters; terrissaire). Normalment feien aquesta feina els sarraïns, que havien de viure a la Vila dels Sarraïns, a la parròquia de Sant Llorenç.⁶⁶⁰

Cantereller o terrissaire: "Obaquer lo cantareler"; "Iucef filium Alcantareler".⁶⁶¹

Carnisser: 512 ("Bernardi carniferi"), 518 ("Iordani carnicer"), 530 ("Arnaldus carnicer", "Bernardi carnicer"), 668 ("Dominici carnifex"), 693 ("Iordanis carnicer"), 789 ("Iordanis carnicer"), 782 ("Pretrus de Claris Vallibus carnicer", "Terreno carnicer", "Ninot carnicer"); "Arnalli carnicer"; "Deusaiuda carnicerio".⁶⁶²

Moliner: 796 ("Guillelmi molinerii"); "Petro molindinario"; "Egidius molinarius".⁶⁶³

Molinera: "Alarz mulinera".⁶⁶⁴

Panicer o flequer: 693 ("Poncii panicerii"), 796 ("Poncii panicerii"); "Pontio panicerio".⁶⁶⁵

Saliner: 626 ("Raimundo Salner").

659. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 567, pàg. 832 ("Alarz mulinera").

660. L'any 1195, Pere Santacreu, amb permís del monarca, va construir "unum furnum de cantarís et de ollis in civitate Ylerde, in parrochia Sancti Laurentii, in Villa Sarracenorum". Document citat en: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 336.

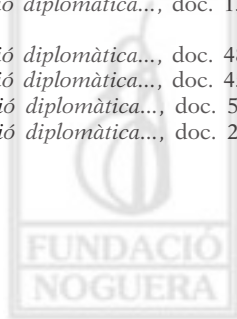
661. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 138, pàg. 252; doc. 302, pàg. 451; doc. 308, pàg. 456.

662. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 480, pàg. 711; doc. 502, pàg. 742.

663. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 458, pàg. 682; doc. 574, pàg. 840.

664. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 567, pàg. 832.

665. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 289, pàg. 432.

Com s'esdevé molt sovint, és gairebé impossible de saber si, per exemple, els noms *carnicer*, *panicer* o *moliner*, aplicats a una persona, corresponien només a un ofici o bé si ja eren un cognom i, per tant, podien no coincidir amb l'ofici que feia aquesta persona en aquell moment. Creiem que això darrer és més fàcil que s'esdevingués a la fi de l'edat mitjana que no pas en aquest moment encara primerenc, en què tot just s'estaven creant els cognoms, molt sovint amb relació a la provenença de la persona (com estudiarem més endavant) o bé tenint present l'ofici que feia.⁶⁶⁶

Tèxtil. S'ha assenyalat, amb encert, que, en aquesta època posterior a la conquesta de l'any 1149, l'activitat relacionada amb el tèxtil a Lleida fou important.⁶⁶⁷ En aquest sentit, podem fer esment de l'existència de diversos molins drapers a la rodalia de la ciutat i també de la importància que prengué el carrer aleshores anomenat de la Bruneteria, que partia la parròquia de Santa Magdalena de sud a nord. Certament, en aquest moment, a la documentació conservada, encara no trobem pas esmentat aquest topònim *Bruneteria* ni el nom *bruneta*, terme que rebien els teixits que serviren per designar els bruneters, els teixidors que els produïen, els quals vivien sobretot al llarg d'aquest carrer.

El més interessant, en aquest moment, són els nombrosos esments de teixidors que trobem acompanyant alguns noms de les persones esmentades als documents que publiquem. Cal assenyalar que els podem trobar amb unes variants més o menys properes al català o bé al llatí. A part, també pel que fa a aquests oficis, cal assenyalar l'existència d'algun sastre i de diversos drapers. Trobem, així mateix, l'esment d'un pentinador o pentiner, potser del cànem.

Batedor (té un molí draper): “molino de Iohanni, batedor”.⁶⁶⁸

Draper: “Petro draperio”; “Berengarii traper”, “Petri traper”.⁶⁶⁹

666. Pel que fa a l'antroponímia: M. ZIMMERMANN, “Les débuts de la «révolution anthroponymique» en Catalogne (x^e-xiie siècles)”. També: E. GUINOT, “La antroponímia como indicador de la repoblación en el sur de la Corona de Aragón”, pàgs. 195-211. I, del mateix autor: *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, Edicions 3 i 4, València, 1999.

667. F. Sabaté creu que representava el 12% de les persones que tenien un ofici, dels menestrals de Lleida a la fi del segle XII (*Alta edat mitjana...*, pàg. 339), molt per sota, però, dels oficis relacionats amb la pell. Pel que fa a aquest aspecte, vegeu també J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 269.

668. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 230, pàg. 363.

669. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 230, pàg. 363; doc. 259, pàg. 398.

Pentinador (o pentiner): 648 (“Petrus pentinarius”); “Petri pentener”.⁶⁷⁰

Sastre (“sartre”): 776 (“Americus sartre”).

Teixidor: 396 (“Sancius textor”), 488 (“Guiraldo texidor”), 561 (“Robert textor”; “Arnaldi textoris”), 579 (“Rotberti textoris”), 517 (“Arnaldi tixidor”), 660 (“Robertus textor”), 793 (“Guillelmi textoris”); “Raimundi tixitori”; “Berengarii tixitori”.⁶⁷¹

Certament, aquestes persones amb uns oficis relacionats amb el treball tèxtil sovint tenien uns lligams personals i econòmics molt estrets amb les terres occitanes, sobretot de Tolosa i de Carcassona. Sovint eren treballadors del tèxtil i també inversors i mercaders. S’ha remarcat la importància de la indústria tèxtil que es desenvolupà en aquesta etapa de la fi del segle XII i que continuà al llarg del segle XIII. Cal lligar aquesta producció amb un comerç i amb l’existència d’unes societats mercantils.⁶⁷²

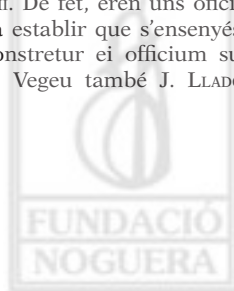
Cuir i pell. Les indústries més importants que hi havia a la ciutat de Lleida a la baixa edat mitjana s’han de relacionar amb el treball de la pell.⁶⁷³ Més amunt ja hem fet esment dels nombrosos calciners i de les adoberies (“calcinarium et unam taneriam”) que trobem documentats sobretot a la parròquia de Santa Magdalena, arran del Segre; entre aquest riu i el carrer que portava cap a Corbins, que després va rebre el nom de l’Aluderia (doc. 792) i ara de carrer del Carme. També en trobem en un dels extrems de l’anomenada “plaça” del Pardinal (“calcineriis que sunt in capite predictae platee”, doc. 693); indret segurament no gaire allunyat del precedent. A la baixa edat mitjana, a prop de la plaça de Sant Joan, hi havia la plaça de l’Assaoneria. Tal com podem llegir als documents, en aquesta etapa primerenca, ja existien nombrosos

670. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 344, pàg. 264.

671. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 259, pàg. 398; doc. 574, pàg. 840.

672. L’any 1196, es va dissoldre una societat mercantil en què hi participaven Bord de Girona, Nicolau de Sarlat i alguns altres socis. A. ALTISENT, “Una societat mercantil a Catalunya a les darreries del segle XII”, *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, 32, 1968, pàgs. 45-65.

673. Així ho veiem a la fi de l’edat mitjana (J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàg. 69 i 97-105). F. SABATÉ (*Alta edat mitjana...*, pàg. 338) considera que es dedicaven al treball de la pell el 42% de les persones que tenien un ofici a la Lleida de la segona meitat del segle XII. De fet, eren uns oficis amb futur: en un testament, de l’any 1184, Arnau de Molins va establir que s’ensenyés al seu protegit (“nutrito”) l’ofici de sabater o de pellisser (“monstretur ei officium sutoris vel pelliperarii”; F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 339). Vegeu també J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 269-270.

adobadors o assaonadors de pells. També, amb relació al treball de les pells, podem recordar l'existència de diversos pellissers.

Amb aquestes pells treballades es podien fer diversos productes. En primer lloc, les sabates. En aquests primers anys de després de la conquesta, descobrim que s'esmenten nombrosos sabaters. D'altra banda, mentre que l'activitat tèxtil va perdre importància a mesura que ens apropem als darrers segles medievals, no fou pas així pel que fa a la fabricació de les sabates. A més, també podem fer esment dels corretgers, que feien corretges, i d'algun capeller, que feia capells, que en gran part devien ésser de cuir.

És molt notable la menció, l'any 1176, d'unes cases que eren a la "Cebateriam Novam", indret situat a la parròquia de Santa Magdalena.⁶⁷⁴ Aquest document fou fet per un sabater ("Bernardus Rog, cebater"), que devia seixanta-sis morabatins i que hagué d'empenyorar la seva casa. Una de les afrontacions de l'habitatge era el mur de la ciutat i una altra la casa de Berenguer, que també era sabater.

Adobador (o assaonador de pells): 625 ("Ausset adobador"), 670 ("Auxeti adobador"), 769 ("Bertrando adobador").

Aluder: 621 ("Raimundus aluder").

Capeller: 396 ("Garsion capeler").

Corretger: 530 ("Bernardi correger"), 644 ("Guillelmus correger").

Pellisser: 426 ("Iordan pellicer"), 498 ("Guillelmum pellicer"), 523 ("Guillelmo, pellipario de Carcassona"), 618 ("Elie pelliarii"), 778 ("Guillelmo palicer"); "Donatus palicer".⁶⁷⁵

Sabater: 426 ("Stevan çabater", "Guillem çabater"), 527 ("Stephani çabater", "Nicholai zabater"), 621 ("Petri Bernardi, çabater"), 652 ("Arnaldo Girbert, çabater"), 762 ("Guillelmi de Narbona, sutoris"), 799 ("Guillelmi Raimundi, zabater"); "Petrus Rubeus, zabater".⁶⁷⁶

Metalls. Pel que fa al treball dels metalls, encara hi havia poca diversitat d'oficis, almenys d'acord amb el que diuen els documents conservats i si ho comparem amb allò que trobem a les fonts dels darrers segles medievals. A la documentació, hi ha molts esments d'homes anomenats Ferrer, nom que és molt possible

674. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 562, pàg. 412.

675. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 368, pàg. 544.

676. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 413, pàg. 312.

que, en molts casos, fes referència a l'ofici que feien. Així mateix, podem assenyalar l'existència d'alguns coltellers, nom d'un ofici que, com en gairebé tots els casos que hem vist, amb el temps, va poder restar fossilitzat en un cognom familiar, però que, en aquest moment, al segle XII, segurament encara no ho era i reflectia la feina que feia el que era anomenat d'aquesta manera.

Colteller: 670 ("Petri colteler"; "Petri Mercer, colteler"), 804 ("Petri coltelleri").

Ferrer: 494 ("Petri ferrarii"), 503 ("Iohan ferrer").

Construcció. A la segona meitat del segle XII, hi havia persones que treballaven en oficis que es poden relacionar amb la construcció. Amb tot, mentre que els edificis importants devien ésser fets per especialistes, potser moltes cases de la ciutat foren alçades pels que hi vivien. No trobem, en els nostres documents, piquers o pedrapiquers, com els trobem als darrers segles medievals; ben segur, però, que n'hi havia més d'un.⁶⁷⁷ Sí que descobrim, en canvi, algun fuster i algun tapiador. De fet, com veiem al document 571, moltes cases devien ésser fetes amb tàpies.

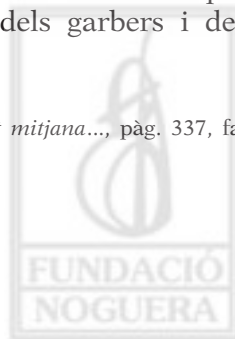
Fuster: 621 ("Iori fuster"), 742 ("Gaçeti fustarii").

Tapiador: 599 ("Berengarii tapiador"), 771 ("Raimundi tapiatoris").

Pagesos i oficis relacionats amb el món agrícola. En una ciutat com Lleida, a la segona meitat del segle XII, hi devia haver molta gent que treballava als horts, a les vinyes o a les terres camps que hi havia al voltant de la ciutat. Pel que fa als horts, podem esmentar els diferents hortolans. Amb relació als diferents espais irrigats, cal mencionar també els encarregats del funcionament de les séquies. De vegades, podien rebre el nom de sequier. També trobem diversos cops esmentada l'existència d'un sabasséquia, funcionari encarregat de l'administració d'aquests canals de tradició islàmica. Finalment, també cal relacionar el nom *palafanguer* amb la feina que un home que es deia Anglès potser feia a les séquies o, potser, amb els treballs que duia a terme en els camps i els horts. La palafanga era una eina destinada a cavar i a regirar la terra.

Amb relació al treball dels camps, segurament també cal mencionar l'existència dels garbers i dels segadors. Així mateix,

677. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 337, fa esment de Martí Aragonès, que era *picapetram*.

cal esmentar els podadors. Hi ha diversos documents que parlen d'un "flaujador". Es podria pensar que s'hagués de relacionar amb batre, flagel·lar, els cereals. Malgrat que això sigui possible, és més probable que calgui relacionar aquest nom amb el mot occità *flauja*, 'brot'. De fet, en Guillem flaujador venia de la Gascunya. Seria, per tant, l'encarregat de podar les plantes.

Caldria tenir presents encara altres feines que també devien existir. Podríem fer esment dels vinyòvols, que tenien cura de les vinyes. Tampoc no ens podem pas oblidar dels pastors d'ovelles, dels cabrers i dels porquerols, que també trobem esmentats en alguns documents, amb relació a la rogalia de Lleida.

"Flaujador" (podador?): 618 ("Guillelmi Gasconis, flaugedor"), 619 ("Guillelmi Gasconis, flaugedor"), 625 ("Guillelmi Gasconis, flaugedor"), 799 ("Iohannis flaugedor"); vg. podador.

Garber: 790 ("Marti garber").

Hortolà: 491 ("Iohan ortolan"), 496 ("Iohan ortolan").

Palafanger: 764 ("Angles palafanger").

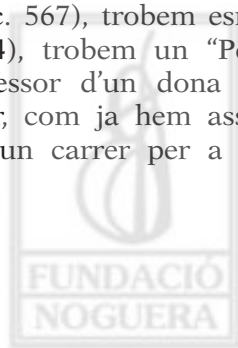
Palmer: 794 ("Petrus palmer").

Podador: 620 ("Aton d'Aran, podador"), 626 ("Raimundi de Liminana, podador").

Sabasséquia: 513 ("Petri Raimundi, çavacequia"), 562 ("Pere Ramon, çavaçquia").

Sequier (a Torrefarrera): 719 ("Iohannis çequier").

Oficis liberals i altres oficis. En el llibre *Dins les muralles de la ciutat*, vam incloure l'apartat dedicat als oficis liberals en primer lloc. Al segle xv, eren molt nombrosos els notaris i els metges. En els documents que publiquem, la major part dels notaris que hi són esmentats s'encarreguen de comprovar la fidelitat de trasllats fets ja en un moment posterior al que estudiem. Pel que fa als metges, en aquests anys de la postconquesta, s'esmenta algun físic; cal pensar en l'aportació que va poder representar l'existència d'una comunitat jueva, que pogué fer de nexa entre la medicina de tradició àrab i el món cristià. Finalment, en un món tan influït per la cultura occitana, ben segur que hi havia també diversos joglars. L'any 1176 (doc. 567), trobem esmentat un "Vitale iuglar" i, l'any 1185 (doc. 704), trobem un "Petri iuglar", el qual feia precisament de marmessor d'un dona anomenada Ermessenda Tolosana. I, per acabar, com ja hem assenyalat, també hi havia meretrius, que tenien un carrer per a elles, situat precisament

a la parròquia de Santa Magdalena, on arrencava la costa que s'enfilava fins a la Suda.

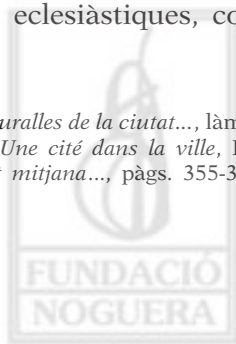
I, recuperant l'esquema seguit al llibre esmentat, sabem que, a la ciutat de Lleida, a la segona meitat del segle XII, també hi vivien alguns membres de la noblesa; més amunt ja hem fet esment, per exemple, del palau dels Cervera o el dels Montcada. I, evidentment, també hi tenien la casa un gran nombre d'eclesiàstics. El fet que els canonges i les diverses dignitats de la seu episcopal visquessin en llurs cases, en lloc de viure en un espai comunitari, va provocar la construcció de nombrosos edificis, on s'hi vivia d'una manera benestant, que, com ja hem assenyalat, es van concentrar sobretot a la Suda, fet que va portar que, a la fi de l'edat mitjana, aquest barri que envoltava la catedral de Santa Maria esdevingués gairebé una mena d'acròpolis eclesiàstica.⁶⁷⁸

L'elit no noble de la ciutat de Lleida

La societat de Lleida, a la segona meitat del segle XII, era una societat complexa. Hi tenien un gran pes els eclesiàstics, començant pel bisbe. D'altra banda, lògicament, eren molt importants els grans senyors laics, començant pels comtes de Barcelona i d'Urgell i continuant, per exemple, pels Montcada, els Cervera o els Boixadors. A més, també ocupaven un lloc notable, en aquesta societat del segle XII, personatges que disposaven de terres i que alhora volien fer negocis. Hi havia negocis relacionats, per exemple, amb la possessió, la compra i la venda de cases, de terres, de molins o bé relacionats amb el treball de la pell o la producció de teixits. Era una societat medieval, però no per això era una societat mancada de dinamisme. No ens hi volem estendre gaire, però volem fer esment de personatges com Bord de Girona o com Bernat d'Àger, estudiats detalladament per Flocel Sabaté, i que trobem sovint en la documentació lleidatana d'aquesta segona meitat del segle XII.⁶⁷⁹ Als noms d'aquests homes de negocis encara hi podem afegir altres noms, com els de Pere Balb, Esteve Marimon, Arnau Samartà, etc. Tots ells solien tenir, a més a més, bones relacions amb la monarquia i també amb les diverses institucions i personalitats eclesiàstiques, com els bisbes o els abats dels grans monestirs.

678. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, làm. 21, pàgs. 249-259. Vegeu també: Y. ESQUIEU, *Quartier cathédral. Une cité dans la ville*, Desclée de Brouwer, París, 1994.

679. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 355-366.

Entre els membres d'aquesta elit hem de situar també l'occità Peire de Lobeira, que vam estudiar més a fons fa uns anys, en conèixer les queixes de la població de Lleida, a causa dels abusos comesos per aquest home, que arribà a tenir el càrrec de justícia.⁶⁸⁰ De fet, no era pas l'únic occità que formava part d'aquesta elit lleidatana; també podem fer esment, per exemple, d'Isarn de Tolosa. Diguem, per acabar, que aquesta elit urbana, vingués d'on vingués, acabà aconseguint el govern municipal. Ja al final del segle XII, l'any 1197, Pere I el Catòlic va concedir el consolat a la ciutat de Lleida.⁶⁸¹

Com hem comentat més amunt, les fonts de riquesa de molts d'aquests prohoms de la ciutat eren diverses. Recordem que, com ja va assenyalar Josep Lladonosa, "un dels principals ramaders [...] fou Bernat d'Àger, veí de la parròquia de Sant Joan de la Plaça, molt afecte al monestir de Poblet". Segons Agustí Altisent, vers l'any 1180, tenia cent setanta-nou ovelles, setanta-nou cabres i vint vaques.⁶⁸² Només és un exemple, que ens apropa a conèixer més bé la societat lleidatana de la fi del segle XII.

Censos urbans

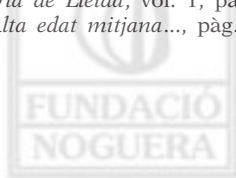
Sortosament, s'han conservat nombrosos contractes d'establiment d'edificis urbans, molt sovint pactats pel mateix bisbe o per algun dels canonges, en els quals s'especificava el cens que calia pagar per poder tenir el domini útil d'una casa, d'un obrador, d'un calciner, d'una botiga o "tenda" i, també, certament, d'una "plaça". Com podem veure a continuació, hi ha clarament dues etapes. Una primera, que arriba fins cap a l'any 1169, en què predominaven els censos en productes (pebre, cera, oli o fins i tot capons). Després, a partir d'aquest any, ja sembla com si es normalitzés la situació i que, d'aquesta manera, s'establís que un percentatge notable dels censos havien d'ésser pagats en monedes. Als contractes d'establiment també s'acordava quan s'havia de pagar el cens: Sant Miquel, l'Assumpció de la Mare de Déu, Sant Joan, Nadal, etc.⁶⁸³

680. J. BOLÒS i J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017.

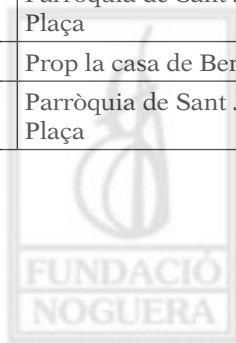
681. Vegeu també: J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 293-298; pel que fa a la concessió del Consolat de l'any 1197: R. GRAS, *La Paeria de Lleida...*, pàgs. 57-59.

682. A. ALTISENT, "Bernat d'Àger, un lleidatà del segle XII amic dels monjos de Poblet", *Butlletí interior informatiu del Centre Comarcal Lleidatà*, núm. 10, 1967, pàgs. 28-30. Citat a J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 266.

683. Vegeu: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 350.

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
382	1151	Mesquita (cases)	Mesquita Avinanta	Una lliura de pebre
383	1151	Cases	Ciutat de Lleida	Una lliura de cera
389	1154	Cases	Prop de les cases de Bernat Margot	Dues lliures de cera
390	1154	Casal	Vilanova del Mercadal	Mitja lliura d'encens
395	1154	Cases	Parròquia de Sant Esteve	Una lliura de cera
398	1155	Cases	La Costa, sota Santa Maria	12 diners barcelonesos
400	1155	Cases	Hi havia hagut una mesquita, prop del forn de Santa Maria	Una lliura d'oli
401	1156	Botiga ("tenda")	Ciutat de Lleida	Una lliura de cera
414	1160	Cases	Prop del forn de Sant Andreu	Una lliura de cera
430	a. 1162	Casal	Prop de Sant Vicenç i la Cuirassa	Dues lliures d'oli
436	1163	Cases	Parròquia de Santa Magdalena	12 diners (entrada: 1 morabatí)
448	1165	Casal	Parròquia de Sant Andreu	Dos capons
469	1167	Casa	Parròquia de Sant Esteve	Una lliura de cera
489	1169	Obrador	Al costat de la casa de Bernat de Berga	Una lliura de pebre
494	1169	Forn	Forn de Sant Andreu, davant de la porta de l'església de Sant Andreu	2 morabatins
512	1171	Plaça	Parròquia de Sant Llorenç	3 sous de moneda jaquesa
528	1172	Casa amb una "plaça"	Prop de les cases de Boneta Serrana i de Bernat d'Avellana	Una lliura de cera
563	1175	"Plaça" i casa	Parròquia de Sant Andreu	13 sous, una lliura de cera (per la casa)
571	1176	Obrador (més una casa que cal construir)	Parròquia de Sant Joan, més enllà del portal de Corbins	30 sous (vitalici)
580	a. 1176	Dues cases	Fora del portal de Corbins	4 sous
585	1177	Obrador	Parròquia de Sant Joan de la Plaça	27 sous
592	1177	Cases	Prop la casa de Benet de Montsó	2 sous
608	1179	Cases	Parròquia de Sant Joan de la Plaça	Una lliura d'encens

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
610	1179	Cases	Parròquia de Sant Andreu	10 sous
616	1180	Casal	Parròquia de Sant Joan, prop del portal de Gardeny	32 sous
621	1180	Cases	Parròquia de Santa Maria Magdalena	20 sous
622	1180	"Plaça"	Al portal de Corbins	4 sous (entrada de 3 morabatins)
623	1180	"Plaça"	Ciutat de Lleida	4 sous (30 sous d'entrada)
624	1180	"Plaça"	Prop de la Suda	Tres gallines
633	1181	Cases	Parròquia de Sant Andreu	Una lliura de pebre
634	1181	Cases	Prop les cases de Sant Esteve i del portal de Corbins	Una lliura de pebre
638	1181	Obrador	Parròquia de Sant Joan de la Plaça	30 sous
649	1182	"Plaça"	Parròquia de Sant Andreu	5 sous
653	1182	Casals	La Suda	Dues gallines
662	1183	"Plaça"	Parròquia de Sant Joan de la Plaça	2 morabatins grossos
665	1183	Cases	Parròquia de Sant Joan de la Plaça	16 sous
667	1183	Cases	Parròquia de Sant Llorenç	1 morabatí
673	1184	Cases amb un hort	Parròquia de Sant Gili	16 sous
674	1184	Cases	Parròquia de Sant Joan de la Plaça	1 morabatí
684	1185	Cases	Parròquia de Santa Maria	3 sous
696	1185	Cases	Parròquia de Sant Martí	5 sous
727	1187	Terreny de dues brases i mitja d'ample	Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet	2 morabatins
734	1187	Casa	Parròquia de Sant Llorenç	Una lliura de pebre
737	1187	Obrador	Parròquia de Sant Joan	Una lliura de pebre
738	1187	Casals	Prop de les cases de Pere Capellà	Una lliura de pebre
740	1188	Casa	Parròquia de Sant Martí	Dues gallines

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
746	1188	Terreny de dues braces i mitja d'ample	Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet	2 morabatins i mig
747	1188	Terreny de dues braces i mitja d'ample	Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet	2 morabatins i mig
748	1188	Terreny de dues braces i mitja d'ample	Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet	2 morabatins i mig
751	1188	Terreny de dues braces i mitja d'ample, amb una torre	Sant Joan de la Plaça, prop de les cases de Poblet	2 morabatins i mig
758	1188	Casa	Parròquia de Sant Joan	2 sous
774	1189	Cases i una "plaça"	Parròquia de Sant Andreu	10 sous
776	1189	"Plaça" (on construir cases)	Parròquia de Sant Andreu	5 sous
777	1189	"Plaça" (on construir cases)	Parròquia de Sant Andreu	5 sous
780	1189	Cases	Parròquia de Sant Joan	2 lliures de cera
784	1190	"Plaça" (on construir cases)	Parròquia de Sant Martí	3 sous
785	1190	"Plaça" (on construir cases)	Parròquia de Sant Martí	Dues gallines
787	1190	Cases (a Tortosa)	Parròquia de Sant Jaume de Tortosa	Una lliura d'encens
792	1190	Calciner o adoberia	Parròquia de Santa Maria Magdalena	13 sous
796	1191	Cases	Parròquia de Sant Llorenç	10 sous
802	1191	Cases	Parròquia de Sant Joan, a la Costa	5 sous
804	1191	Cases	Parròquia de Sant Pau del Mercadal	8 sous
805	1191	"Plaça"	Parròquia de Sant Andreu	18 diners (quan morin: 3 sous)
809	1191	Botiga (o "tenda")	Parròquia de Sant Joan de la Plaça	12 diners

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
810	1191	Cases	A sota de Sant Andreu	30 sous (quan morin, si no tenen descendents: 40 sous)
814	1192	Cases	Parròquia de Santa Maria Magdalena	30 sous

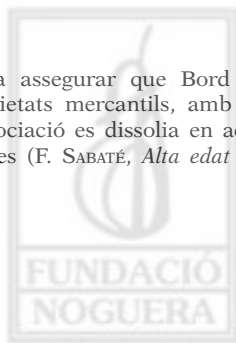
Cal tenir present que, com ja hem dit més amunt, quan es fa esment d'unes cases, és molt probable que realment es fes referència a un habitatge, al que actualment anomenariem una *casa*. En aquesta època —i també als darrers segles medievals—, sovint, la “casa” era només una cambra. Fins i tot, si ens fixem en la segona definició del mot *casa* inclosa al *Diccionari català-valencià-balear*, veiem que pot ésser “cambra o departament d'un edifici” i hi consta l'exemple de “en la pus alta casa del alberch”, tret d'un document del segle XIV. I, certament, al segle XII, quan ho tradueixen al llatí, fan esment, per exemple, de “domibus Petri de Salas” o de “quasdam domos” (doc. 611).

I, per a cloure aquest apartat, diguem que, a l'hora d'apropar-nos al món urbà, hem de tenir present que, al costat dels contractes pensats per a poder viure en un habitatge, també n'hi havia d'altres de pensats per a refer o per bastir de bell nou una casa; n'hem vist algun exemple. I, certament, sembla que també hi havia un altre tipus de contractes que eren pensats per tirar endavant un treball tèxtil o un treball relacionat amb les pells.⁶⁸⁴

Pagesos i llauradors (des de la Ribagorça fins al Segrià)

Donacions d'homes al bisbat de Roda. A la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica, publicada l'any 2021, que centrava l'atenció sobretot en les terres de la Ribagorça i del Cinca Mitjà, ens apropàrem al coneixement de les característiques dels pagesos que treballaven la terra, tant si eren aloers com si depenien d'un senyor. Aleshores, ja vam assenyalar la importància de la donació d'homes a un senyor, molt sovint amb llur família. Aquesta realitat

684. F. Sabaté arriba a assegurar que Bord de Girona, Esteve Marimon o Guillem Balb van generar societats mercantils, amb menestrals que hi aportaven el treball i l'obrador; aquesta associació es dissolia en acomplir-se l'objectiu i després de repartir-se els beneficis a mitges (F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 341).

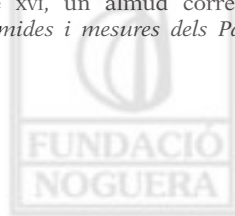
va continuar, lògicament, després de l'any 1143.⁶⁸⁵ Ja n'hem parlat més amunt. En podem esmentar tres exemples de la Ribagorça (i la Llitera) i algun altre de la regió de Lleida.

L'any 1145 (doc. 368), Ermengol va donar a la seu episcopal de Sant Vicenç de Roda —encara no s'havia esdevingut la conquesta de Lleida— un home que vivia a la vila de Serradui, al lloc anomenat la Gavarrella, el qual rebia el nom de Guillem Pere. Fou lliurat juntament amb la seva dona, Garsenda, i amb tot allò que tenien. A partir d'aquest moment, havien de pertànyer a Sant Vicenç, ells i llurs descendents, per sempre més (“ipsi et filii eius vel generatio eorum usque in perpetuum”).

Uns anys més tard i en una contrada més meridional, trobem exactament el mateix. L'any 1163 (doc. 437), el canonge Gombau de Camporrells —que l'any 1191 o el 1192 esdevingué bisbe—, d'acord amb els seus pares i germans, va lliurar a la canònica de Lleida un home que tenia com a alou a Baells, anomenat Bernat Labaça, amb tot allò a què estava obligat, que havia de fer o de prestar. Les obligacions eren bastant feixugues. En primer lloc, havia de donar una part del delme (set dotzens), determinada per un costum antic (“antiqua consuetudine”). A més, en temps de messes, de la collita, a l'era lliurava tres feixos d'ordi i tres de civada, i cinc almuds d'ordi i dos més de civada. Per Nadal, una perna de porc (del millor que tingués), cinc gallines, set fogasses de pa de forment (cadascuna de les quals havia de contenir un almud de farina)⁶⁸⁶ i tres mitgeres del millor vi que tingués. I, encara, havia de prestar, com a servei de treball, cada any, tres “carreigs” (o tragins), amb una bèstia, i dues joves, amb el millor parell d'animals que tingués. Com hem dit, les càrregues eren certament força feixugues. És especialment sorprenent en unes terres que pocs anys abans eren una zona de frontera amb els països andalusins o que ja pertanyia a la taifa de Lleida.

685. Podem assenyalar, per exemple, la donació d'un sarraí (“unum saracenum nomine Avinperte”) al monestir de Sant Victorià de Sobrarb. També, el donador, Bernat d'Estopanyà, va lliurar un terreny a la vila de Tamarit de Llitera, on poder-hi fer una casa, amb un hort i una jovada d'alou. A. J. MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática del monasterio de San Victorián...*, doc. 202, pàg. 215.

686. A Lleida, al segle XVI, un almud corresponia a 3,45 litres (C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans...*, pàg. 115).

Un tercer cas. Entre l'any 1126 i el 1169 (doc. 497), Ramon Vita de Lluçars —a causa d'haver actuat malament— va donar a Sant Vicenç de Roda un home anomenat Ényec, que vivia a la franquesa que ell tenia al terme del castell de Lluçars. El lliurà amb els seus fills, Pere i Martí, i, com en els casos precedents, ho feu amb tot el que tenia aquesta família. A partir d'aquest moment, era el prior de Roda qui tenia potestat per destrènyer i manar sobre aquesta família pagesa (“potestate per distringere nec per mandare”). Destrènyer, segons el *Glossarium*, era el poder d'obligar algú, mitjançant la força o la violència coactiva.⁶⁸⁷

A la regió de Lleida, també hi hagué alguns exemples de donacions de persones, encara que això fos més rar. Tot i que sigui ja a trenta quilòmetres de Lleida, podem assenyalar la donació d'un home a Penelles, amb tot allò que tenia i també amb els censos, usatges, questes i emprius a què estava sotmès. Aquest document, de l'any 1177, feia referència als templers.⁶⁸⁸ Potser és més proper allò que trobem en un document fet l'any 1178, quan Alfons I el Cast va donar a Santes Creus “unum hominem et domum suam, in perpetuum, in civitate Ilerde”, que els monjos d'aquesta abadia podien triar (en restaven, però, exclosos els trenta millors homes que hi tenia el monarca).⁶⁸⁹ Aquests homes de Lleida i també de Tortosa, Besalú i Ix (a la Cerdanya) passaven a dependre del monestir, amb totes llurs coses mobles i també seents; en aquest cas, restaven exempts de les questes, cavalcades, hosts i de qualsevol altre usatge o servei envers el monarca; només havien de servir el monestir.

Comunitats. Un aspecte molt important que cal conèixer a l'hora d'apropar-nos a les societats rurals és el pes que tenien les comunitats pageses. Les comunitats, a les terres pirinenques, eren molt importants i, sovint, eren fortes i respectades. També, de vegades, en algunes parròquies tenia un cert pes l'existència d'una comunitat de parroquians. Ja en vam parlar en la primera part d'aquesta col·lecció diplomàtica. En aquesta segona part, creiem,

687. M. BASSOLS DE CLIMENT, J. BASTARDAS *et al.*, *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, fasc. 8, Universitat de Barcelona - CSIC, Barcelona, 1979, col. 974.

688. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 306, pàg. 454.

689. J. PAPELL, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus...*, doc. 210, pàg. 311. També en donava un altre a la ciutat de Tortosa, un altre a la vila de Besalú i un a la vila d'Ix (a la Cerdanya).

així mateix, que la importància de la comunitat en les terres de repoblació havia d'ésser també fonamental per a la supervivència de cadascun dels seus membres, d'una manera especial en les primeres etapes del procés de colonització.

Hi ha alguns documents que mencionen els homes d'una població, d'una manera col·lectiva. Val la pena de fer-ne esment. L'any 1152 (doc. 386), tres anys després de la conquesta de Lleida, amb relació a una terra situada al territori de Lleida, es diu que una de les afrontacions era una terra dels homes d'Almenar ("terra de ominibus de Almenara"). L'any 1174 (doc. 556), hom es refereix a la mena de cens que paguen els homes de Segrià ("homines de Segriano") als templers de Gardeny. L'any 1177 (doc. 590), es fa esment dels homes d'Alamús ("nos populatores vel habitatores de Alamurs"); després hi ha una llista de nou homes o dones. L'any 1180 (doc. 612), hom menciona els "probi homines de Montsson". Més tard, el 1184 (doc. 680), es feu una relació de tots els prohoms de la població d'Escarp ("probi homines de Scarpe"), que actuaven en nom de tots els veïns del lloc. Més amunt, ja hem mencionat l'esment, l'any 1185 (doc. 692), dels homes de Marimon, partida situada al nord del terme de Lleida ("ipsis de Maurimon"). No foren pas uns casos únics: l'any 1170, en un document de l'arxiu de Poblet, s'esmentaren, per exemple, els homes de Tamarit ("hominibus de Tamarid").⁶⁹⁰ L'any 1186, també és mencionada la "partida dels homes de Ratera".⁶⁹¹

Censos al món rural

Hi ha un document molt interessant, de l'any 1172, relacionat amb Balaguer. S'especifica que, a les terres irrigades ("alodio de reg"), els que les treballaven havien de donar la quarta part dels fruits i, en les terres que no es podien regar, només havien de fer lliurament d'un vuitè dels fruits ("alodio qui non potuit rigare detis nobis medium quartum de fructibus"). És bàsicament la diferència entre les terres de regadiu i les de secà, potser amb relació a allò que es podia produir realment en un lloc i en l'altre.⁶⁹² A més, també cal tenir present la seguretat de la collita a

690. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 386, pàg. 292.

691. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 54, pàg. 146.

692. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 437, pàg. 328. De fet, en altres llocs, com el Segrià històric o Fontanet, trobem proporcions semblants:

les terres irrigades i la incertesa —davant per exemple la manca de pluja— en les que hom no podia regar.

En aquest apartat centrarem l'atenció en la ciutat de Lleida i rodalia. D'altra banda, d'una manera lògica, comentarem els censos pagats a les terres conreades (i no farem esment dels establiments urbans, que hem estudiat en un apartat precedent). Estudiarem els censos lliurats per la possessió de béns rurals. En el quadre annex, incloem només l'esment de l'objecte, la seva extensió, la ubicació i, finalment, el cens que calia pagar pel gaudi del domini útil. Cal assenyalar que la gran majoria d'aquests contractes d'establiment, on s'especificuen aquestes condicions, foren fets pel bisbe o per algun dels canonges.

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Extensió</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
387	1152	Terra		Prop de l'església de Sant Salvador	Una lliura de cera
402	1156	Terra		Fontanet	Una lliura de cera (acapte de 36 sous)
407	1158	Hort		Fontanet	
426	1161	Terra	Fanecada	Prop del cementiri de Sant Salvador	12 diners
427	1161	Terra	Fanecada	Prop del cementiri de Sant Salvador	2 sous
428	1161	Terra	Fanecada	Prop del cementiri de Sant Salvador	2 sous
450	1165	Peça de terra		Prop de l'església de Sant Salvador	2 sous
454	1165	Peça de terra petita (→hort)		Prop de Sant Salvador; fora dels murs vells	Una lliura de pebre
462	1166	Hort		Riba de la séquia que duu l'aigua als molins de l'Hospital	3 sous
464	1166	Terra	Tres fanecades	Sant Hilari	6 sous

un cinquè a les terres de reg i un desè a les de secà. Vegeu: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 326.

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Extensió</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
470	1167	Peça de terra (→vinya), peça de terra (→hort)		Vallcalent, Sant Hilari	2 sous (la generació següent)
473	1167	Peça de terra		Sant Hilari	6 sous
480	1168	Terra	Una cafissada	Vallcalent	12 sous
496	1169	Terra	Una fanecada i mitja	Sant Hilari	3 sous
498	1170	Peça de terra		Vallcalent	5 sous
517	1171	Meitat d'un hort		Entre Sant Hilari i la muralla	6 diners (acapte de 6 sous)
520	1171	Peça de terra		Vallcalent	2 sous
522	1171	Peça de terra (→vinya)		Fontanet	2 gallines (<i>ad complantandum</i>)
523	1171	Peça de terra (→vinya)		Fontanet	2 gallines (<i>ad complantandum</i>)
529	1172	Alou de secà	Dues cafissades	Vallcalent	Cinquè d'allò que s'hi culli
529	1172	Alou de regadiu	Una cafissada	Vallcalent	1 morabatí
530	1172	Peça de vinya i d'hort		Més enllà del portal de Montagut i prop del camí de Montsó	1 morabatí i 8 sous
537	1173	Honor irrigada		Albarés	Terç dels fruits
537	1173	Honor de secà		Albarés	Cinquè dels fruits
537	1173	Vinyes		Albarés	Terç de la verema
537	1173	Hort	Dues fanecades	Albarés	Una lliura de pebre
548	1174	Peça de terra		Fontanet	Mitja lliura de cera
556	1174	Almúnia		Torre Pallaresa (Torre-serona)	Un cafís de forment, un d'ordi i un de civada (per cada parellada)
559	1175	Hort		Prop del cementiri de Sant Salvador	4 sous
575	1176	Dues vinyes i farraginal		Prop de Sant Salvador i del cementiri	La meitat dels fruits (i que en treguin les pedres i les tanquin)

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Extensió</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
584	1177	Població i terme		Esplucs	Deu cafissos de forment i deu cafissos d'ordi
591	1177	Hort		Cementiri dels jueus	Dues gallines
609	1179	Part d'una almúnia		Pins	Sis cafissos (meitat de forment i meitat d'ordi) (amb entrada)
612	1180	Heretat		Vallfarta	Dotze cafissos (meitat de forment i meitat d'ordi) (amb entrada)
613	1180	Terra (→vinya) i vinya		Vinverme	Vinya: meitat dels esplets; terra: quart al secà i terç a la terra de reg
618	1180	Peça petita de terra		Prop de Sant Salvador	16 diners
619	1180	Peça petita de terra		Prop de Sant Salvador	16 diners
620	1180	Peça petita de terra		Prop de Sant Salvador	16 diners
627	1180	Heretat		Almacelles	Quarta part dels fruits (i després un cinquè)
639	1181	Terra		Torre de Boixadors	100 sous
645	1182	Almúnia		Torre Pallaresa (Torreserona)	Quatre cafissos i mig (tres de blat <i>tercenc</i> i un i mig de blat <i>meitadenc</i>)
650	1182	Camp o vinya		Fontanet	Una lliura de cera
657	1182	Peça de terra (→hort)		Fontanet	7 sous
659	1182	Camp		Vilanova de l'Horta i Palau	100 sous (hi han de fer cases)
663	1183	Peça de terra		Fontanet	3 sous i mig
671	1184	Torre		Vallcalent	Quart dels fruits (i delmes i primícies)
671	1184	Vinya		Vallcalent	Delmes i primícies

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Objecte</i>	<i>Extensió</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Cens</i>
671	1184	Terra (→hort)	Dues fanecades	Vallcalent	Delmes i primícies
676	1184	Peça de terra	Dues fanecades	Fontanet	10 sous
677	1184	Peça de terra	Tres fanecades	Fontanet	10 sous, mitja lliura de pebre
680	1184	Diversos béns		Escarp	Llum per a l'església
688	1185	Vinya		Vallcalent	Meitat dels fruits (cal treballar-hi)
707	1185	Peça de terra	Tres fanecades i mitja	Fontanet	12 sous i 3 diners
711	1186	Peça de terra (→vinyes o arbres)	Tres fanecades i cinc almuds	Fontanet	12 sous i 6 diners (tenir cura del sòl)
712	1186	Peça de terra (→vinyes o arbres)	Una fanecada i un almud	Fontanet	3 sous i 9 diners (tenir cura del sòl)
730	1187	Terra		Camí de Sant Hilari	3 sous i 9 diners
735	1187	Camp		Ratera	30 sous
753	1188	Part d'una honor	Quatre fanecades	Vinverme	6 diners
756	1188	Vinya		Coma de Pere Santvicenç	Mitja lliura de cera
765	1188	Meitat d'una almúnia		Torre Alba, a la Sosa de Montsó	Onzè del que hi obtinguin
772	1189	Vinya		Vallcalent	12 sous
781	1189	Camp i una vinya		Sant Hilari	Cinquena part dels esplets
782	1190	Sort de terra		Areny, Fontanet	3 sous i 10 diners
786	1190	Peça de terra		Fontanet	14 sous
790	1190	Peça de terra		Sant Hilari	4 sous i mig
791	1190	Farraginal		Prop de les Eres de Sant Tomàs	9 sous
797	1191	Dues sorts de terra i vinya		Vallcalent	18 diners
803	1191	Peça de terra		Fontanet	12 diners
807	1191	Terra	Cortal	Noguerola, Sant Pau del Mercadal	5 sous (entrada de 5 sous)

Com hem vist que s'esdevenia amb relació als censos urbans, al llarg dels primers anys, trobem que, en alguns establiments, s'imposà el pagament d'una quantitat determinada d'un producte. Molt aviat, però, tendiren a predominar els censos pagats en metàl·lic. D'altra banda, en aquest cas, sovint, també es podia pactar el pagament d'una part proporcional de la collita.⁶⁹³

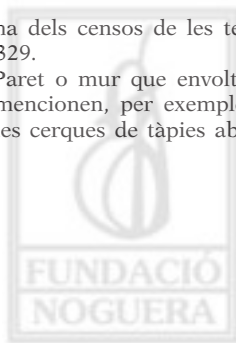
En alguns documents d'establiment emfitèutic de terres s'imposaven unes clàusules específiques que és interessant de conèixer i de remarcar. L'any 1176 (doc. 575), arran de la cessió del domini útil d'una vinya situada a prop de l'església de Sant Salvador, s'assenyalava l'obligació que tenien Bernat de Ponts i la seva muller d'aplanar el terreny, de treure les pedres que hi havia i, a més, de cloure la vinya amb unes tanques ("explanetis et extrahatis inde quam potueritis trahere petram et claudatis de duas cercas et sic teneatis semper predictas vineas clausas de duas cercas").⁶⁹⁴ Certament, també havien de donar la meitat de la collita (i els delmes i les primícies).

És interessant el fet que, de vegades, hom recordi la importància del manteniment del sòl. L'any 1186 (doc. 711), arran de l'establiment d'una peça de terra situada a la partida de Fontanet, s'acordà que s'hi podrien plantar vinyes o arbres, però que calia tenir cura que no es deteriorés el sòl ("concedo ut tu plantes ibi vineam et arbores diversarum manerarium vel facias ibi quicquid volueris solum modo terra predicta non deterioretis"). En el document 712, del mateix any, trobem una clàusula semblant.

Hi ha un contracte, signat l'any 1164 (doc. 445), que és molt interessant. Ramon de Mafet va cedir en establiment a Arnau i a la seva muller la meitat de l'heretat que tenia al terme del castell dels Arcs, amb la condició que els que la rebien s'estiguessin al castell dels Arcs —potser al castell o potser a la població castral— i que treballessin les terres, tant les de la meitat que havien rebut com les de la meitat que es reservava el donador. S'acordaren les condicions pel que fa al bestiar que havia de treballar les terres i respecte a la sembradura; també s'establí la manera com s'havien

693. Amb relació al tema dels censos de les terres de Lleida, vegeu: F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 327-329.

694. Segons el DCVB: Paret o mur que envolta un tros de terreny. Fa esment de documents medievals que mencionen, per exemple: "Dins cerca o closa de murs" (segle XIV) o bé "Sien feytes dues cerques de tàpies ab crosta de morter dins e defora" (any 1408).

de repartir els beneficis. Ramon de Mafet havia de posar, a mitges, un parell d'animals —uns bous—, amb la rella i l'arada (“cum suo ferro”). Les llavors també les havien de posar a mitges. D'aquesta manera, després, es repartirien a mitges les collites, els esplets. En el cas que el senyor Ramon de Mafet no posés la meitat del bestiar i de la sembradura, el que treballava les terres només havia de donar-li un quart dels esplets de la seva part. També sembla que havien de pagar a mitges —amb el que feia l'establiment— una perna, quatre fogasses, un sester de civada, un altre sester per la guaita (i també el lloçol), i la preguera del blat (o cereals) de les messes (“una perna et IIII^{or} fogaces et I sester de civada et alium de guaita \cum ipsa loceda/ et in pregaria de blad de messes”).⁶⁹⁵ I, encara, acordaren que, en època de la collita, Ramon de Mafet havia d'ajudar, a mitges, a estendre i batre les messes (“in termino quod haberemus laborem per medium adiuvet eis a tirar et a batre ipsas messas”).

Establiments, colonització i cartes de poblament

No podem oblidar que gairebé arreu, a les terres de Lleida, la situació no era pas normal. Era un país ocupat feia poc i s'hi produïa un procés de colonització. Malgrat les grans continuïtats que s'esdevingueren, hi hagué forts canvis, en primer lloc en la gent que treballava moltes de les terres. Trobem uns testimonis magnífics del procés de reorganització del territori al Segrià, amb la creació de les heretats, de les parellades, ordenades i planificades, que aprofitaven l'aigua de les antigues séquies, però que alteraven ben segur tot el parcel·lari que hi devia haver abans, d'una manera, en part, semblant a allò que, un segle més tard, s'esdevingué a l'horta de la ciutat de València (on, amb tot, mentre sembla que s'ampliaren els espais irrigats, en canvi, no es va reorganitzar tot el parcel·lari antic que hi havia abans de la conquesta de l'any 1238).⁶⁹⁶

695. *Preguera* hauria de significar ‘pregària’. En aquest cas, sembla més aviat fer referència a una imposició, un mal ús nascut poc després de l'any 1000. De fet, en un document de l'any 1175, trobem que el comte del Pallars i la seva dona diuen: “donamus atque laudamus [...] pregera, tolta et forza”, amb relació a uns capmasos del lloc d'Algerri, tinguts per Arnau Anfós i Bernat de Fontllonga. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 281, pàg. 424.

696. Ferran ESQUILACHE, *Els constructors de l'Horta de València. Origen, evolució i estructura social d'una gran horta andalusina entre els segles VIII i XIII*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2018.

Els documents de la comanda templa de Gardeny permeten fer una reconstrucció del procés de distribució de les terres de conreu, les de secà i sobretot les de regadiu.⁶⁹⁷ I, alhora, fan que sigui fàcil d'entendre les característiques dels censos que havien de cobrar els templers. Era prou ben pensat perquè quan, l'any 1174 (doc. 556), el bisbe de Lleida establí a dos homes una almúnia que tenia al "Segrià" (el que podem anomenar el Segrià primigeni), els imposà que havien de lliurar anualment, per cada parellada de terra, tres cafissos de cereals, un de forment, un altre d'ordi i un altre de civada ("tres kafizios de blad, uno de formento et alium de ordeo et alium de avena"). A més, establí que si, en algun lloc, hi havia menys o més d'una parellada, tal com feien els homes del Segrià als templers de Gardeny, haurien de donar cereals d'acord amb les proporcions establertes ("sicuti faciunt homines de Sigriano fratribus Milicie"). De fet, en documents del fons de Gardeny ja es fa esment d'una expressió semblant: l'any 1170, s'esmenta que "faciant census sicut est consuetudo in Sigriani".⁶⁹⁸

Podríem comentar molts documents amb relació al Segrià dels templers. Esmentem-ne, en primer lloc, un de l'any 1168. Guillem Berenguer, Bernat de Vallseguer i Ramon de Coscoll donaren a Rufa la dotzena part de l'honor que obtingueren dels templers, llevat de sis fanecades que van retenir. S'establí, com a condició, que, per cada cafissada, havien de donar anualment una faneca de forment i una altra d'ordi, i que les havien de portar a Gardeny com a cens. A més, atès que era una terra irrigada, Rufa restava obligada a participar en les obres que s'haguessin de fer al braçal.⁶⁹⁹ Deia: "tu Rufa vel tui facias octava parte de opera ipso brazale et medietatem de uno operario in ipsa opera": un vuitè de les obres que calia fer al braçal i subvenir la meitat de la feina d'un treballador. Calia assegurar-se el manteniment de les séquies i els braçals, que havien d'estar nets i en bon estat.

Entre els documents que publiquem hi ha veritables cartes de poblament. Les comentarem breument a continuació. En primer lloc, parlarem del lloc de Selgua i, després, dels llocs d'Esplucs,

697. J. BOLÒS, "Paisatge i societat al «Segrià» al segle XIII", a *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'edat mitjana*, Publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pàg. 45-81; J. BOLÒS, "Changes and survival: the territory of Lleida (Catalonia) after the twelfth-century conquest", *Journal of Medieval History*, 27, 2001, pàgs. 313-329.

698. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 211, pàg. 338. Vegeu també el doc. 540, pàg. 794: "omnibus qui modo sunt in Segriano et qui venturi sunt".

699. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 193, pàg. 312.

Pins, Vallfarta, *Torre Alba i Raimat. Les característiques dels documents permetran que coneguem qui foren els primers pobladors de molts d'aquests llocs. Més amunt, ja hem fet esment de les característiques de les cartes de poblament que publiquem.

Selgua. L'any 1169 (doc. 491), Guillem de Benavent —que era germà de l'ardiaca Ramon— i la seva muller van concedir Selgua (ara dins del municipi de Montsó) als que s'instal·lessin en aquest lloc. S'havien de regir pels usatges de Montsó. Els senyors només es reservaven el domini jurisdiccional sobre el castell i la població, la possessió dels forns i el dret d'impartir la justícia. Els habitants havien de lliurar els delmes i les primícies a l'església del lloc. També s'imposà que havien de fer foc en les cases que edificuessin i que no podien vendre o empenyorar les possessions que tinguessin, almenys al llarg de l'any (i un dia) següent (“*stando in domos vestras proprias quas faciatis in ipsa villa de Selgua et faciendo focum in eas*”).⁷⁰⁰

Si donem un cop d'ull a les fotografies aèries modernes, podem assenyalar diverses coses. En primer lloc, que el pla de Selgua és travessat per uns camins vells. No creiem que sigui casual que el camí de bestiar que se'n va cap a l'est del poble tingui una orientació que coincideix amb *Ilerda* B2. Encara és menys casual que hi hagi un camí important que travessa la plana de nord a sud i que n'hi hagi un altre que va cap a l'oest del poble, amb exactament una orientació *Ilerda* B. Amb relació a aquesta població, edificada en unes terres de secà, també volem remarcar el fet que, a poc més d'un quilòmetre a ponent, hi ha el barranc de la Clamor. Aquesta clamor devia fer possible que hi hagués petits espais irrigats. És una realitat ben evident, que permet d'entendre altres indrets que tenen unes característiques semblants.

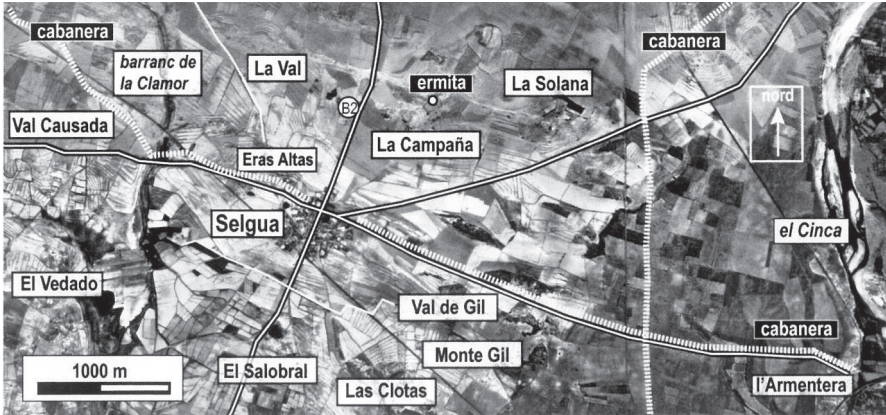
Recordem que aquest lloc de Selgua segurament ja és esmentat els anys 797-798, en època islàmica. Com publica Dolors Bramon, segons al-'Udrī, hi havia una alqueria anomenada *Šalqwah*, al districte de Barbastre. D'acord amb aquesta font, “l'encarregat dels Banū Salama en aquella alqueria de Selgua explotava els seus pobladors i els imposava tota mena d'obligacions”. Amb relació a aquest lloc, s'assenyalà que, quan s'esdevenien els fets narrats,

700. Trobem altres esments del lloc de Selgua en documents de l'arxiu de la catedral d'Osca. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 400, pàgs. 396-397.

s'estava segant la collita de cereals.⁷⁰¹ Per tant, evidentment era una terra de secà.

FIGURA 76
Selgua (Montsó, Cinca Mitjà)

Aquesta població és situada al mig d'una plana àrida. Pel poble hi passa una cabanera i hi creuen algunes vies velles. A l'oest hi corre un curs d'aigua anomenat la Clamor. Foto: © IGN (any 1956).

Esplucs. Un altre document semblant. L'any 1177 (doc. 584), el bisbe de Lleida —d'acord amb els canonges de Roda— va donar el lloc d'Esplucs, amb el seu terme, a les famílies que hi vivien. A canvi, els pobladors es comprometien a donar, el dia de la Mare de Déu d'agost, deu cafissos de forment i deu cafissos d'ordi, tot a mesura de Montsó (“X kafiz frumenti et X kafiz ordeï, ad bonam mensuram de Montsone, in Esplugs”). Els canonges de Roda, que n'eren els senyors almenys des de l'any 1089 (doc. 104), retenien el castell, el domini jurisdiccional, la sisena part de totes les heretats del terme d'Esplucs, l'església amb els delmes i primícies, els forns i les calònies (“castrum et dominium et sextam partem totius hereditatis de termino de Splugs et ecclesiam cum decimis et primitiis et omnibus suis pertinentiis et furnos et colonias et hoc quod pertinet ad dominium castri”). Fixem-nos en els noms de la gent que s'hi havia instal·lat a viure i que restava sotmesa a aquestes condicions:

701. D. BRAMON, *De quan érem o no musulmans...*, pàg. 189.

Andree de Nunno [Andreu de Nunyo]	Petro de Morella [Pere de Morella]
Petro, suo iermano [el seu germà Pere]	Raymundo Miro [Ramon Mir]
Martino Alarico [Martí Alaric]	Dominico de Laguasca [Domènec de Lagasca]
Petro Alarico [Pere Alaric]	Mir de Cas [Mir de Cas]
Petro de los Cuixos [Pere dels Cuixós]	Petro Miro de Sancta Cruce [Pere Mir de Santa Creu]
Ferracuto [Ferragut]	Pere de Aulas [Pere d'Aulàs]
Dominico Alarico [Domènec Alaric]	Bernardo de Villa Grassa [Bernat de Vilagrassa]
Miro de Benavarre [Mir de Benavarri]	Bernardo de la Clusa [Bernat de la Clusa]
Ioanni Albusero [Joan Albocer]	Martino de los Cuixos [Martí dels Cuixós]
Alegreto, filio de Sancia [Alegret, fill de Sança]	Petro Alarico [esmentat dues vegades?]
Boneta de Rota [Boneta de Roda]	Bertholomeuo Alarico [Bartomeu Alaric]
Martino Roio [Martí Roí]	Ioannes Redello [Joan Redell]
Martino, iernero de Bonet Pastor [Martí, gendre de Bonet Pastor]	
Raymundo de Splugua [Ramon d'Esplugua]	

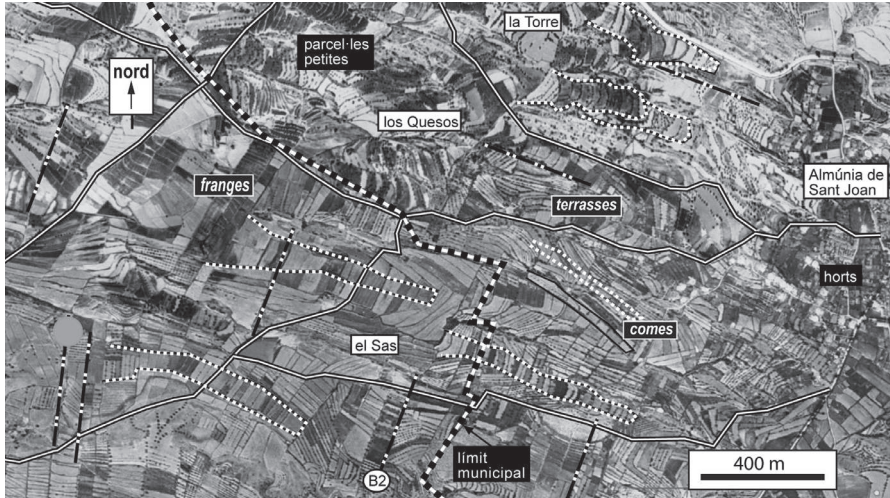
Els antropònims ens permeten de saber la provinença de les persones i de llurs famílies. La majoria devien venir de la Ribagorça. De fet, cal remarcar, com hem dit diverses vegades, que els senyors d'aquesta població no eren els canonges de Lleida ans eren els canonges de Roda d'Isàvena.

En un document fet l'any 1172 (doc. 535) —cinc anys abans—, sobre la concessió d'una “plaça” a Montsó, a l'anomenada Vilanova de Montsó (on s'havien d'edificar potser vint-i-sis cases), també s'esmenta un conjunt de persones. Algunes d'aquestes persones, d'una manera sorprenent, duïen el mateix nom que les d'Esplucs (o bé el mateix cognom): “Andreas de Nuno et frater suus Petrus Bernart de Ripamala”, i també “Raimundus de Benavarre, Petrus Alaric, Ferrugat, Martin Alaric”. Segons un document no datat, el testament de Toda, el lloc de Vilanova de Montsó (“loco qui dicitur Villa Nova”) era situat en un pujal, al costat de la via que anava cap a Sant Esteve de Llitera.⁷⁰²

702. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 416, pàg. 409. Vegeu també: Ph. SÉNAC, *La frontière et les hommes (VIIIe – XIe siècle)*, Maisonneuve et Larose, París, 2000, pàg. 497.

FIGURA 77
Los Quesos (Almúnia de Sant Joan, Cinca Mitjà)

A l'oest del poble de l'Almúnia de Sant Joan hi ha la partida de terra de Los Quesos i, al sud, la del Sas (o del Saso). El bisbe d'Osca donà un sas (altiplà de secà) als homes de Montsó perquè hi plantessin vinyes.

Foto: © IGN (any 1956).

Rodalia de Montsó. Amb relació a Montsó, hi ha altres cartes de poblament. Així, entre l'any 1176 i el 1177, el bisbe d'Osca va concedir a Pere de la Tornuda l'almúnia d'"Adarant", situada al terme de Montsó, per tal que la tingués poblada. A canvi, només havia de lliurar al bisbe l'onzè dels fruits de la terra i del bestiar (i de tot allò que pagava el delme).⁷⁰³ En aquest mateix moment, el bisbe d'Osca va concedir a Joan d'"Amarias", Domènec Miquel, Martí Castellà i Pere de Benavarri l'almúnia de l'Arrova, al terme de Castelló Ceboller (o del Pont); les condicions eren les mateixes.⁷⁰⁴ Encara hi ha un document més interessant, de l'any 1182, segons el qual el bisbe Esteve d'Osca donà a uns homes de Montsó un sas ("unum nostrum sassum"), per tal que hi plantessin vinyes; era situat al terme de l'almúnia de Los Quesos ("illos Chesos"), dins del municipi de l'Almúnia de Sant Joan, que ara, precisa-

703. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 335, pàg. 331.

704. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 336, pàg. 331-332.

ment, és al costat de la partida del Sas (en part dins del terme de Montsó).⁷⁰⁵ Una de les afrontacions era la via que duia cap a Estadella (“Statellam”). De la collita, n’havien de donar un onzè i portar-lo al trull que tenia el bisbe d’Osca a Montsó. Aquests pobladors eren:

Iohanni de Gavasa [Joan de Gavasa]	Dominico de illa Roia [Domènec de la Roia]
Petro de Estenza [Pere d’Entença]	Raimundo Gasch [Ramon Gasc]
Arnaldo Farinosa [Arnau Farinosa]	Dominico Montaner [Domènec Muntaner]
Petro Cilardo [Pere Cillard]	Egidio de Petro Bernardi [Gil de Perebernat]
Petro de Alero [Pere d’Aler]	Guillelmo de Seira [Guillem de Seira]
Bernardo de Turribus [Bernat de Torres]	Arnaldo de Vich [Arnau de Vic]
Armano [Armany]	Ferriz [Ferris]
Garcie Escherra [Garcia Esquerria]	Petro de Tornuta [Pere de la Tornuda]

Pins. Un document fet l’any 1179 (doc. 609) fa referència a un procés de colonització semblant al que hem vist, per exemple, a Esplucs, amb relació a unes terres situades uns deu quilòmetres al sud de Montsó, a Pins. Gil de Lascellas i la seva muller Ermessèn donaren a Bernat Hortolà, a Pedro Sarrano, a Perolo i a Esteban, el seu gendre, la part que els va correspondre a ells de l’almúnia de Pins. S’establí que havien de donar, cada any, el mes d’agost, com a tribut, sis cafissos a la mesura de Montsó, mig de blat i mig d’ordi (“VI kaficios a la mesura de Montson, medio trico et medi<o> ordio”). Com en el cas d’Esplucs, els senyors retingueren el forn, el molí i el dret de justícia (“retinemus ibi forno et molino et iusticias”). Ho podien tenir lliurement, si mantenien la fidelitat als donadors i si respectaven els drets que aquests es reservaven. Foren donats per part dels pagesos pobladors del lloc, com a entrada, tretze cafissos de blat, a mesura de Montsó, dotze cafissos d’ordi i cinquanta sous.

Adonem-nos que, en aquest cas, curiosament, aquest senyors provenien de la riba dreta del Cinca, de la zona on hom parlava aragonès, de les terres del Somontano de Barbastro. Això motivà que, tot i que el nom del lloc de Pins sigui català (ara, però, és anomenat El Pino), el document reflecteixi un lèxic que no ho és (per exemple en el mot *trico*, ‘forment’ o, ara, ‘blat’). Certament, com reconeixen els mateixos documents, el Cinca era la frontera lingüística.

705. A. DURAN, *Colección diplomática de la catedral de Huesca...*, doc. 376, pàg. 375.

Vallfarta. Uns cinc quilòmetres al nord de Pins, en direcció a Montsó, hi ha el lloc de Vallfarta. L'any 1180 (doc. 612), els mateixos Gil de Lascellas i Ermessèn donaren als prohoms de Montsó una àmplia heretat a Vallfarta, que delimitaren, recorrent-la a peu. Actuar d'aquesta manera era habitual en molts països d'Europa; a Anglaterra s'ha assenyalat que, en els primers segles del període anglosaxó, quan es produïa una venda o donació d'una terra, era molt usual fer una *perambulatio* a peu, caminant precisament al llarg dels termes de la propietat alienada.⁷⁰⁶

Cediren Vallfarta en establiment, a canvi de rebre cada any, com a cens, dotze cafissos a mesura de Montsó, meitat forment i meitat ordi (“duodecim kaficia ad mensuram Montssonis mediatatem tritiçi et mediatatem ordeï obtimi”). També s'hi diu que havien rebut una entrada de set-cents sous. Hi ha, però, un altre aspecte molt interessant: s'establí que els que ho rebessin havien de dividir aquesta heretat entre ells com si fossin germans (“dividatis hanc hereditatem inter vos sicut germanos”). I quins eren els noms dels que rebien aquestes terres de Vallfarta? En fem una relació a continuació.

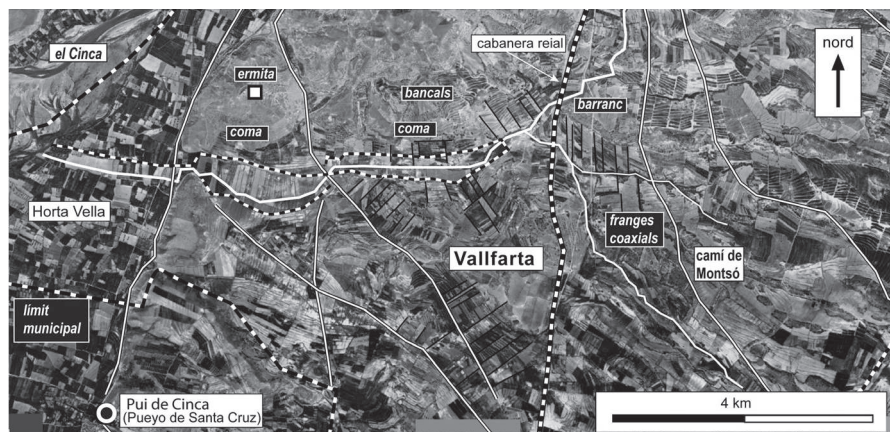
Ramon de Grads [Ramon de Grats (o de Graus)]	Arnald Felegars [Arnau Felegars]
Iordan de Grads [Jordà de Grats (o de Graus)]	Dominic de Armentera [Domènec d'Armentera]
Ponz Meg [Ponç Mec]	Stephanus de Palomera [Esteve de Palomera]
Bernard Ripabona [Bernat Ribabona]	Ioan de Scanella [Joan d'Escanella]
Guillem Ripabona [Guillem Ribabona]	Martin Portero [Martí Porter]
	Galino de Scanella [Galí d'Escanella]
	Arnald de Castillon [Arnau de Castilló]

La major part d'aquests repobladors devien provenir de la Ribagorça i la majoria (potser no tots) sembla que duïen noms i cognoms que poden ésser considerats com a catalans. Diguem també que, en un altre apartat, ja hem assenyalat quines podien ésser les afrontacions d'aquesta heretat que pertanyia al terme de Montsó: bàsicament afrontava amb la séquia que entrava a l'horta de Montsó i amb la via que s'adreçava cap a Pins i Fraga.

706. Alexander J. LANGLANDS, “Local places and local people: peasant agency and the formation of the Anglo-saxon state”, a J. ESCALONA, O. VÉSTEINSSON i S. BROOKES (eds.), *Polity and Neighbourhood in Early Medieval Europe*, Turnhout, Brepols, 2019, pàgs. 390-393.

FIGURA 78
Vallfarta (Montsó, Cinca Mitjà)

L'any 1180, dotze famílies van rebre un domini extens que fou delimitat. En aquesta vall hi havia una coma i hi passava, a l'est, una carrerada de bestiar. Segurament, abans d'aquesta data ja havia estat un lloc habitat.

Foto: © IGN (any 1956).

Torre Alba. L'any 1188 (doc. 765), l'ardiaca i prior de Roda, Ramon, va donar a Joan d'Adilló i a la seva muller Bellida i a Nicolau i a la seva muller Ermessèn, la meitat de l'almúnia que rebia el nom de *Torre Alba i que era a la Sosa de Montsó ("almunia que dicitur Turris Alba, que est in Sosa de Montson"), amb la meitat del seu terme. Els que rebien aquesta mitja almúnia es comprometien a donar a Sant Vicenç de Roda l'onzè de tot allò que n'obtinguessin, del pa i del vi i també de les ovelles, porcells i gallines ("nutrimento de ovibus et porcellis et gallinis"), i de qualsevol altre aliment, menys de les bèsties grosses. A més, havien de treballar bé totes les terres ("teneatis illam hereditatem bene laboratam"), restaven obligats a fer-hi cases abans de dos anys ("faciatis ibi mansiones usque ad duos annos") i, a partir d'aquest moment, s'havien d'estar en aquest lloc. Els donadors es reservaven el dret de tenir-hi el forn i un molí.⁷⁰⁷

707. Trobem altres llocs on s'estimulava la creació de noves cases: el 1190, a Vallseguer, al Segrià, s'acorda que s'havien de fer cases: vuit capmasos ("sunt VIII capmasos"), situats al costat de la séquia (segurament la séquia Major de Segrià). Vegeu: R. SAROBÉ, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 549, pàg. 808. De fet, però, en aquest lloc, abans, almenys ja hi havia un tres capmasos ("capmansum").

Raimat. Esmentem, a continuació, la carta de poblament del lloc de Raimat, situat uns catorze quilòmetres al nord-oest de la ciutat de Lleida (actualment fins i tot és dins del seu terme municipal). L'any 1162 (doc. 432), Guerau de Jorba, la seva muller i el seu fill donaren el castell de Raimat amb totes les seves pertinençes a quinze pobladors. Els senyors del lloc es comprometien a fer-hi una fortificació. De la seva banda, els repobladors s'havien de comprometre a instal·lar-se en aquest lloc, ells mateixos o bé fent-hi venir nous pobladors (que també gaudirien dels mateixos privilegis). Les condicions eren molt bones: podien tenir les heretats com a alou i només havien de pagar els delmes i les primícies ("francham et liberam ita ut non faciatis inde aliquid census nisi tantummodo decimam atque primiciam"). Fins i tot, se'ls cedien els drets sobre les pastures i les aigües. Certament, amb aquestes condicions hom comprèn que Guerau de Jorba valorés tant el fet de disposar dels delmes i el fet que no se'ls apropiés el bisbe, com acabà esdevenint. Com hem fet en alguns dels casos precedents, podem fer una llista dels quinze primers pobladors del lloc de Raimat:

Guillelmum de Benavent [Guillem de Benavent]	Raimundo de Valle Lebrera [Ramon de Vall-Ilebrera]
Bernardum de Benavent [Bernat de Benavent]	Iohanne de Rosillon [Joan de Rosselló]
Poncium de Benavent [Ponç de Benavent]	Petro de Pazan [Pere de Paça]
Arnaldo de Benavent [Arnau de Benavent]	Arnaldo de Median [Arnau de Meià]
Petro d'Alos [Pere d'Alòs]	Petro Missager [Pere Missatger]
Poncio d'Alos [Ponç d'Alòs]	Raimundo Paliorensense [Ramon Pallarès]
Petro Long [Pere Llong]	Iohannes de Carreo [Joan de Carreu]
	Raimundo Lanzanco [Ramon Llançancoll]

En aquest cas, hom té la impressió que els repobladors d'aquest lloc provenien de la Ribagorça i també del Pallars i, així mateix, de terres del comtat d'Urgell i, fins i tot, del més llunyà comtat de Rosselló (com Joan de Rosselló i possiblement també Pere de Paça). No podem acabar aquest comentari sense fer esment del document 439 (de l'any 1163), on trobem una realitat no tan bona per a la gent que treballava aquestes terres de Raimat, atès que hom parla de cobrar questes, de fer estacaments arran d'un judici i de sotmetre la gent al destret senyorial. Hi descobrim tot d'obligacions derivades dels drets jurisdiccionals que tenien els senyors.

Castellblanc de Llitera o Malpartit. Per acabar, podem centrar l'atenció en el lloc i sobretot en el terme de Malpartit. És un lloc que actualment encara existeix, però que ben segur que al llarg dels segles ha patit un gran nombre de transformacions. L'any 1173, la comtessa d'Urgell va donar a l'església de Sant Joan de Segrià (o de Benavent) una parellada de terra al lloc de Castellblanc (doc. 539). Aquest lloc, actualment, rep el nom de Malpartit i pertany al terme de Torrefarrera. El trobem esmentat en altres documents. Un any més tard, el 1174, el comte Ermengol VII donà els estacaments⁷⁰⁸ de Castellblanc i el seu forn a Joan d'Albesa ("estachamentos de Castello Blanco de Litera et fornum similiter illius castelli predicti"). Tanmateix, només va cedir una tercera part dels beneficis dels plets que s'obtenien en aquest lloc.⁷⁰⁹

L'any 1163, Ermengol VII d'Urgell va lliurar a l'Església de Solsona diversos béns i drets, un dels quals era un mas a Alcabés ("et alium in Alcabez, quem tenent Guilelmus Petri, cum duabus pariliatis alaudii et cum omnibus pertinenciis suis et cum districtis et mandamentis").⁷¹⁰ Plausiblement el nom Alcabés era el topònim emprat en època andalusina per a anomenat Malpartit; devia ésser d'origen mossàrab. Aquest mateix any 1174, el comte Ermengol VII i Dolça donaren a cinquanta homes cinquanta parellades de terra a Castellblanc ("Castellum Blanc"). Ho havien de poblar ("quod ibi populent et faciant mansiones"). S'establí també el cens que havien de pagar i que els comtes es reservaven el forn ("furnum de villa"). Tampoc donaren les heretats que ja havien lliurat abans a Joan d'Albesa (al lloc d'Alcabés).⁷¹¹ S'hi assenyalen les afrontacions que tenia el terme d'aquest lloc: amb el camí de Montsó, a les envistes del Segrià i, així mateix, del camí de Montsó, que s'adreça cap a Alpicat, amb l'estable del temple i allà on hi havia la partió entre el terme de Lleida i el d'Alguaire. S'hi fa esment de les aigües, les pastures, els boscs, els llocs de cacera, els prats i els indrets plans i muntanyosos, amb les valls i les herbes, els indrets conreats i els erms.⁷¹²

708. Segurament era allò que calia lliurar arran d'un compromís d'arbitratge.

709. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 257, pàg. 396.

710. A. BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona...*, doc. 391, pàg. 484.

711. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 261, pàgs. 399-402; J. M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia...*, doc. 151, pàgs. 211-213.

712. J. BOLÒS, "El terme de Torrefarrera a l'alta edat mitjana", a E. VICEDO (ed.), *Les etapes de construcció del territori a Catalunya. Torrefarrera i la Catalunya occidental, segles VII a XX. Una proposta metodològica*, Ajuntament de Torrefarrera – Pagès editors, Lleida, 2013, pàgs. 17-44 (en concret, sobre Malpartit, les pàgs. 39-44).

En un document de l'any 1184, del comte d'Urgell, hom fa esment de l'honor "de Alchabez", que, com hem dit, correspon a aquest mateix lloc de Malpartit.⁷¹³ L'any 1185, la comtessa d'Urgell i el seu fill donaren als templers el castell d'Alcabés ("ipsum castrum de Alchabes"); tanmateix, se n'excloueren les terres que havien estat lliurades abans.⁷¹⁴ Poc temps després, també trobem la confirmació d'unes donacions de dotze heretats, uns estacaments i un forn, que els templers de Gardeny havien fet a Joan d'Albesa, al terme del "castro de Alchabez".⁷¹⁵ Encara trobem altres esments d'Alcabés. L'any 1187, es menciona el camí que unia Alcabés i Alcanís: "via quam exit Alchancie et pergit Alchabez". I no era pas l'única via que unia les planes del Segrià amb els sasos i altiplans de la Llitera;⁷¹⁶ en aquest mateix document, trobem: "via quam exit de Rivo Ovibus et pergit Literè". Al "Segrià" històric, certament, a part d'aquests camins que anaven d'est a oest, també hi havia els camins que anaven de sud a nord ("viam quam pergit Ylerde", des d'Alcanís de Segrià).⁷¹⁷

Actualment, l'enclavament de Malpartit, que depèn del municipi de Torrefarrera, té una superfície de poc més de 16 km². És limitat per unes partions que, casualment o no, coincideixen amb orientacions com *Ilerda B* (al nord), *Ilerda C* (al sud-est) i potser *Ilerda G* (a l'oest). És un espai travessat per un camí que, com hem dit suara, ve d'Alcanís, passa per Malpartit i va cap a Raimat i també per un altre que prové d'Alpicat (l'antiga Vilanova d'Alpicat) i s'adreça cap a Malpartit i la Saira (ja dins del terme d'Almacelles). En aquest terme trobem una zona de camps de conreu, especialment al voltant de la població (la partida dels Nou Rengs o franges coaxials), unes terres properes a clamors i situades en comes (especialment a la vall de Carriello) i, sobretot, moltes terres que devien ésser, en època medieval, zones de pastura.

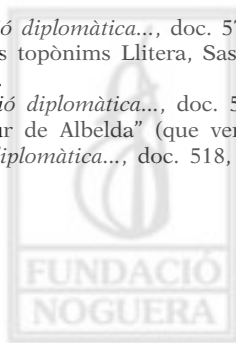
713. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 452, pàg. 674.

714. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 470, pàgs. 699-700.

715. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 473, pàgs. 703-704. Document de l'any 1174.

716. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 571, pàg. 837 ("in Sasso"). De fet, a parer de Joan Coromines, els topònims Llitera, Sas o Sardera tenien un significat i un origen semblants (OC5 83).

717. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 516, pàg. 758. També podem fer esment del "camino qui dicitur de Albelda" (que venia de la torre de Vallseguer, al Segrià). R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 518, pàg. 761.

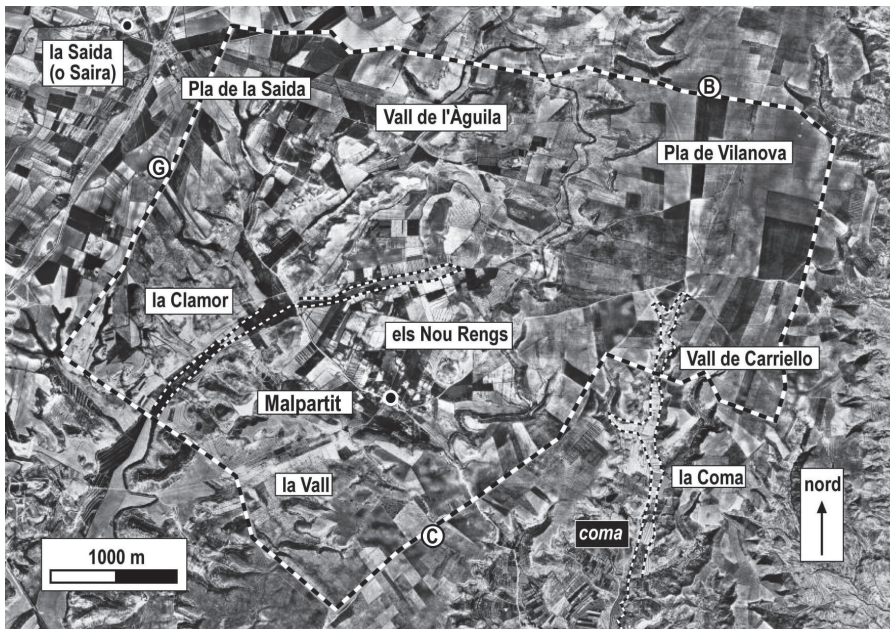
En aquest cas també podem fer una llista dels primers pobladors del lloc de Malpartit, que es van repartir les cinquanta parellades de terra:

Guillelmo et suis – 2 parellades [Guillem]
 Ermessende, uxor Petri Rog – 5 parellades [Ermessenda, vídua de Pere Roig]
 Petro d'Anglaril – 1 parellada [Pere d'Anglaril]
 Raimundo Rog – 1 parellada [Ramon Roig]
 Guillelmo de Oliola – 1 parellada [Guillem d'Oliola]
 Petro de la Zaida – 1 parellada [Pere de la Saida]
 Boneto de Rivuo Ovium – 1 parellada [Bonet de Riudovelles]
 Petrio de Rivuo Hominum – 2 parellades [Pere de Riudoms (o Riudovelles)]
 Bernardo, fratri suo – 1 parellada [Bernat]
 Bernardo Marti – 2 parellades [Bernat Martí]
 Petro Meseguer – 1 parellada [Pere Messeguer]
 Raimundo Rufo – 1 parellada [Ramon Ruf]
 Guillelmo de Alcabez – 1 parellada [Guillem d'Alcabez]
 Arnaldo de la Porta – 1 parellada [Arnau de la Porta]
 Raimundo Conil – 1 parellada [Ramon Conill]
 Iohanni Galin – 1 parellada [Joan Galí]
 Guillelmo d'Esdolomada – 1 parellada [Guillem d'Esdolomada]
 Iohanni Blanc – 1 parellada [Joan Blanc]
 Ferret de Alcanid – 1 parellada [Ferret d'Alcanís]
 Sancio de Loreta – 1 parellada [Sanç de Loreta]
 Petro Audaola – 1 parellada [Pere Audaola, o d'Urgell]
 Iohanni de Isona – 1 parellada [Joan d'Isona]
 Iohanni de Guillem Ramon – 1 parellada [Joan de Guillem Ramon]
 Dominico Vicent – 1 parellada [Domènec Vicent]
 Petro de Olza – 1 parellada [Pere d'Olza o d'Osca]
 Na Parda – 1 parellada [Na Parda]
 Raimundo de Olza – 1 parellada [Ramon d'Olza]
 Petro de Cubels – 1 parellada [Pere de Cubells]
 Arnaldo de Figarola – 1 parellada [Arnau de Figuerola]
 Pere Guillem, moliner – 1 parellada [Pere Guillem]
 Miro de Tolo – 1 parellada [Miró de Toló]
 Petro Ademar – 1 parellada [Pere Ademar]
 Guillem Iohanna, marit de Ramona – 1 parellada [Guillem Joan]
 Guillelmo de Mongonis – 1 parellada [Guillem de Montgó (o de Montsó)]
 Raimundo de Benavent – 1 parellada [Ramon de Benavent]
 Guillelmo de Montgai – 1 parellada [Guillem de Montgai]
 Guillelmo Ponz – 1 parellada [Guillem Ponç]
 Petro Sardoni – 1 parellada [Pere Sardó]
 Marieta, filla Guillelmi Petri – 1 parellada [Marieta, filla de Guillem Pere]
 Guillelmo de Ager – 1 parellada [Guillem d'Ager]

Guillelmo Ferret – 1 parellada [Guillem Ferret]
 Arnaldo de Buada – 1 parellada [Arnau de Buada]
 Petro Cabrer – 1 parellada [Pere Cabrer]
 Guillelmo Abbad – 1 parellada [Guillem Abat (o abat)]
 Raimundo Mazot – 1 parellada [Ramon Masot]
 Petro de Ivars – 1 parellada [Pere d'Ivars]
 Bernat de Ivarz – 1 parellada [Bernat d'Ivars]

FIGURA 79
 Malpartit (Torrefarrera, Segrià)

El terme de Malpartit és un enclavament que depèn del municipi de Torrefarrera. Els seus límits s'han mantingut fossilitzats; dins del seu terme hi deuen haver hagut canvis importants al llarg dels segles. Hi veiem, però, testimonis del passat, com uns camins, una clamor, unes parcel·les en forma de franges. Un dels documents més interessants és de l'any 1174, quan els comtes d'Urgell donaren a cinquanta homes cinquanta parellades de terra a Castellblanc. Foto: © ICGC (any 1946).

Plantació de vinyes a mitges: ad complantandum

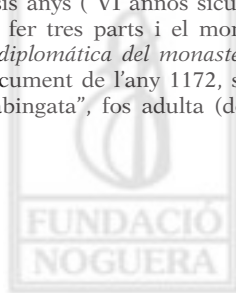
Els contractes de plantació de vinyes ja existien des de molt abans del segle XII.⁷¹⁸ Amb tot, en aquest segle i en aquestes terres acabades de conquerir, prengueren una importància especial, a causa del desig de difondre el conreu de la vinya, que potser abans ja existia, però que devia ésser molt marginal (bàsicament es devien obtenir panses dels raïms). Les condicions gairebé sempre eren semblants. De fet, trobem els primers contractes amb aquestes característiques amb relació a la Ribagorça i, després, s'estengueren i es difongueren a la regió de Lleida.

El pacte sempre era molt semblant. El senyor cedia una terra perquè un pagès —o algú que ho pogués tirar endavant— hi plantés vinyes. Després de fer-se la primera collita, la terra s'havia de dividir en dues parts, una per al senyor i l'altra per al pagès o el que havia signat el contracte. Molt sovint el temps que havia de transcórrer des del moment en què se signava el contracte i la primera collita era de tres anys.⁷¹⁹ A més, usualment, la part del senyor, després de la partició, continuava essent treballada pel pagès, a canvi de pagar un cens que sovint corresponia a una part de la collita de raïm que s'obtingués.

A continuació farem una llista dels documents de la col·lecció diplomàtica que són contractes de plantació de ceps. En la major part dels casos, es preveu la partició de les terres conreades amb noves vinyes.

718. P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya de mitjan segle x al final del segle xi, vol. I: Economia i societat pre-feudal*, Edicions 62, Barcelona, 1979, pàgs. 390-396.

719. En terres més septentrionals, de vegades s'establien terminis diferents. En un contracte signat per l'abat de Sant Victorià de Sobrarb, amb relació a unes vinyes situades segurament a prop de Barbastre, s'establí que calia plantar-hi uns ceps i que ho havien de treballar durant sis anys ("VI annos sicut vinea nova laborari debet"). En aquest cas, a més, s'havien de fer tres parts i el monestir només en podia triar una. A. J. MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática del monasterio de San Victorián...*, doc. 205, pàg. 216 (any 1165). En un document de l'any 1172, s'afirmava que només es dividiria en tres quan la vinya "fuerit abingata", fos adulta (doc. 212, pàg. 223).

<i>Document</i>	<i>Any</i>	<i>Donador</i>	<i>Receptor</i>	<i>Ubicació</i>	<i>Partició</i>	<i>Cens</i>
451	1165	Bisbe	Ramon Martí i fill	Rovals	Primera collita	
522	1171	Reboster	Pere d'Àger	Fontanet	Primera collita	2 gallines
523	1171	En nom del bisbe	Guillem Pellisser, amb muller i germans	Fontanet	Primera collita	2 gallines
538	1173	Bisbe	Guillem de Timor	Fontanet	No es parteix	Meitat dels fruits
613	1180	Berenguer de Boixadors	Fills de Guillem de Montpaó i muller	Vinverme	Partició possible	Meitat dels fruits

Cal tenir present, però, que, a Lleida mateix i al seu entorn proper, se'n poden trobar de molt més antics. Així, l'any 1151, pocs mesos després de la conquesta, Ramon Garber i la seva muller van donar a Ramon Pere de Conillac (o Conilhac) una terra a les Pardinyes de Lleida “ad plantandum vineas per medietatem”. Aquesta terra era al costat d'un rec (“in reguedoira”) o séquia.⁷²⁰ També podem recordar el contracte, signat l'any 1162, amb relació a una terra situada a Rovals, al costat del camí de Montagut, “ad plantandum vineam ad meges”, a mitges.⁷²¹ I, l'any 1163, hi hagué un nou contracte, per “a plantar per medium” unes sorts de terra situades al terme d'Albesa.⁷²² Un altre exemple una mica diferent: el 1167, se signà un contracte “ad plantandum ibi vineam”; el lloc era la partida de Fontanet i el termini que calia esperar per a la primera collita era de tres anys (“de IIIes annos in antea”).⁷²³ En aquest cas, però, les terres no es dividiren en dos: el pagès es feia càrrec d'una part de les feines i havia de donar la meitat de la collita.⁷²⁴ De fet, és molt semblant a allò que trobem al document 538, de l'any 1173, d'aquesta col·lecció documental.

720. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 35, pàg. 126.

721. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 114, pàg. 225. S'hi especifica que, en aquest cas, “bene hedificetis et claudatis”.

722. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 121, pàg. 233. Aquestes sorts de terra afrontaven, una d'elles “in cechia de Albesa qui currit ad Alcaforra” (l'actual partida de Caforra) i, l'altra, “in cechia de Corbins”.

723. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 163, pàg. 281.

724. S'establí, per exemple, que totes les feines les havia de fer el que rebia la terra i plantava la vinya, menys podar, que se n'havia de fer càrrec el que cedia el terreny; *paisselar* (apuntalar) ho havien de fer a mitges, i eixarmentar ho havia de fer l'arrendador. De fet, *paisselar* és un mot occità que significa posar puntals, en aquest cas a les vinyes (el podem relacionar, però, amb la paraula *paixera*). *Eixarmentar*, d'acord amb el DCVB, és aplegar els sarments podats i fer-ne garbons.

Podríem ampliar molt més els casos. En un contracte de plantació, de l'any 1170, concedit per Ramon d'Ina i Gascunya, amb relació a una terra situada a la torre de Pujalt, s'establia que la partició s'havia de fer el quart any ("in quarto anno sit divisa per medium").⁷²⁵ De fet, al nostre document 538, es recorda que la vinya començava a produir "in tercio anno ante ipsum quartum". Amb relació a aquestes terres de Pujalt, un any més tard, trobem contractes semblants, en què hom fa esment de "bonam terram que ibi erit plantate vineam et cum fuerit avineata —potser al cap de tres anys— dividite eam".⁷²⁶ En algun cas, curiosament, encara es podia allargar fins al cinquè any (segurament entre el quart i el cinquè); així, en un contracte signat entre l'abat de Poblet i sis homes d'Avinyana, amb relació a un prat que hi havia a la riba del Segre.⁷²⁷ També podem esmentar alguns altres contractes *ad medium plantum*, per exemple a Pardinyes, de l'any 1171.⁷²⁸ O, per exemple, a Rufeà, de l'any 1175 ("terra de vinea et de arboribus"); aquesta terra afrontava amb el Segre i amb la séquia (segurament d'Alcarràs); també era un contracte *ad medium plantum*.⁷²⁹ Com veiem en els documents que publiquem, molt sovint les vinyes eren al costat de séquies o de braçals. Encara podem fer esment d'un document que també pertany a un altre fons documental. L'any 1170, l'abat de Sant Pere d'Àger acordà un contracte "ad plantacionem". Com en altres documents, es feia esment de la primera collita ("primam cercham"). En aquest cas, s'especificava que el senyor havia de fer-se càrrec de la meitat de la feina de cavar, de podar i d'eixobrir ("ad cavar et ad podar et ad exabrir").⁷³⁰ Eixobrir, com s'esmenta al diccionari d'Alcover i Moll, era cavar al voltant dels ceps de vinya, fent-hi un clot on s'aturés l'aigua de pluja o de regadiu.

Com ja hem dit, també trobem contractes de plantació de vinyes (*ad plantandum*) a la Ribagorça. En un document relacionat amb el castell de Lasquarri, del fons documental de Roda,

725. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 215, pàg. 343.

726. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 219, pàg. 347.

727. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 324, pàg. 250. S'hi diu: "de prima collectione uvarum que appellatur cercha". És ben clar, per tant, el que era una "cerca".

728. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 413, pàg. 311.

729. A. ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet...*, doc. 524, pàg. 387.

730. R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger...*, doc. 422, pàg. 745. Vegeu també: doc. 461, pàg. 794.

s'assenyalava que, l'any 1165, una parella tenia una vinya, després d'haver cedit una terra *ad plantandum* (doc. 447).

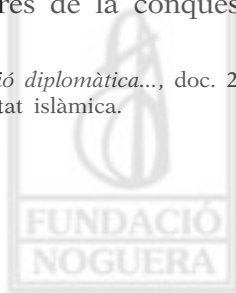
Per acabar, diguem que, en alguns documents, se signaven així mateix contractes per a conrear altres vegetals, a part de les vinyes. Al document 451 (de l'any 1165), que ja hem esmentat més amunt, s'establí que, en un indret situat a prop del lloc on hi havia un braçal, s'hi havien de plantar oliveres ("et ipsum braçal plantetis de olivas"). En un altre document, de l'any 1182 (doc. 657), s'acordà que Bernat Morrut donava una peça de terra en emfiteusí ("emphiteosim"), per tal que els que la rebien, Ramon de Ponts i la seva muller Estefania, hi fessin un hort i paguessin un cens de set sous per cada fanecada de terra, la meitat el dia de la Mare de Déu d'agost i l'altra meitat el dia de Nadal.

Altres comunitats urbanes

Els segles ens allunyen de les realitats quotidianes, dels drames viscuts per les persones, de les tensions que hi havia entre les diverses comunitats, en resum, dels abusos de tota mena que va patir la gent en el passat. Si en el món actual, la distància sovint ens fa insensibles al patiment, encara és més així quan la separació és de vuit segles. L'any 1149, hi va haver una guerra i hi degueren haver morts. Quan s'acabà el setge, segurament una part de la població islàmica degué fugir i una altra part es degué quedar confinada en algun barri o en barriades d'alguns pobles. Així mateix, segurament els jueus, potser més valorats pels seus coneixements, també foren confinats en un altre espai. Podem aprofundir en algunes realitats quotidianes de la Lleida de la segona meitat del segle XII, a partir de la documentació conservada.

Sarraïns. Ja abans de la conquesta, el comte de Barcelona donà a Arbert de Castellet unes cases a Lleida d'una persona que era coneguda, de la qual fins i tot se'n sabia el nom ("illas chasas in Lerida de Avincohono Alfachi").⁷³¹ Es feia esment d'allò que tenia a la ciutat i del que tenia a fora de les muralles. Això s'acordà el 23 d'agost de l'any 1149; la conquesta no s'esdevingué fins al 24 d'octubre d'aquest mateix any. Quatre dies més tard, hi hagué una nova donació, en aquest cas d'"illas casas in Lerida de Aben Hahaul". Ja després de la conquesta, el mes de desembre,

731. R. SAROBE, *Collecció diplomàtica...*, doc. 23, pàg. 113. De fet, l'alfaquí era el cap espiritual de la comunitat islàmica.

el comte Ermengol VI va fer lliurament de les d'Aicifona.⁷³² Les primeres, les d'Aben Hahaul, foren donades a Ramon de Vilademuls i les segones a Ramon d'Anglesola. El març de l'any 1150, es van obsequiar les cases d'Aisam, que eren al costat de la porta de Corbins.⁷³³ Fou un procés de conquesta i, certament, tot havia canviat molt des de l'any 801, en què s'havia esdevingut el setge i ocupació de Barcelona per part dels exèrcits francs del fill de Carlemany. Al segle IX, encara hi hagué una continuïtat en les propietats i la gran majoria de les persones pogueren restar en les cases on vivien.

Sabem que, després de la conquesta, els musulmans que no volgueren fugir es van haver d'instal·lar a l'anomenada Vila dels Sarraïns. Aquest barri era situat al sud-est de l'església de Sant Llorenç, fora de les muralles del segle XII. Encara és possible de reconstruir-ne la topografia, a partir de les dades que ens ofereix la documentació de la fi de l'edat mitjana, tal com férem al llibre *Dins les muralles de la ciutat*.⁷³⁴

Podem, però, remarcar que l'elit dirigent de la ciutat, tant els que tenien més terres com els que tenien un pes des del punt de vista intel·lectual, se'n degueren anar cap al sud. Només hi restaren artesans i pagesos, petits i mitjans propietaris.⁷³⁵ Segons ens exposa F. Sabaté, després de l'any 1149, el 74% dels musulmans eren pagesos, dels quals aproximadament el 43% eren propietaris i un 39% treballaven terres que eren de cristians; els restants treballaven terres de musulmans o de jueus.⁷³⁶ Cal tenir present que, algunes vegades, com podem documentar en textos coetanis, també pogueren vendre llurs terres a cristians, per exemple a institucions religioses.

L'any 1149 (doc. 377), el comte Ramon Berenguer IV ja decidí que donava a la seu de Lleida totes les esglésies, que en principi s'havien d'edificar en els llocs que, fins aleshores, els musulmans ("mauris") anomenaven mesquites. Amb relació a les esglésies de Sant Esteve i de Sant Vicenç, aquest fet és evident, com fa palès la documentació conservada. Encara, l'any 1186 (doc. 718), hi

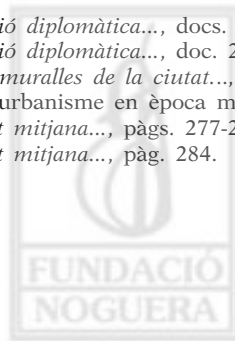
732. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, docs. 24 i 25, pàgs. 114-115.

733. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 27, pàg. 117.

734. J. BOLÒS, *Dins les muralles de la ciutat...*, pàgs. 220-224. De fet, també és important de saber com era l'urbanisme en època moderna i contemporània.

735. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 277-279.

736. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 284.

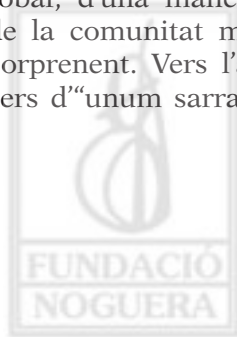
havia el record que un terreny era on, en el passat, s'havia alçat una mesquita (“in tempore sarracenorum erat meschita in solo isto”); ja havien passat gairebé quaranta anys.

En la documentació publicada en aquesta segona part de la col·lecció diplomàtica hi ha pocs esments de la comunitat islàmica. Hem de diferenciar, però, els esments d'habitants de la ciutat que vivien abans de la conquesta, dels musulmans que hi vivien després i que tenien terres dins del seu terme. Pel que fa als primers, trobem que, per exemple, l'any 1161 (doc. 418), es fa esment d'unes cases “que fuerunt Avinfogé sarraceni”; segurament era la persona que hi vivia abans de l'any 1149. N'hem parlat àmpliament més amunt, en comentar la conquesta i repartició de les cases i les terres urbanes o periurbanes.

Centrem l'atenció en els que hi van viure després. Uns decenni després de la conquesta, s'esmentava un sarraí anomenat Borrabé. L'any 1171 (doc. 514), fou mencionada una terra que havia estat d'aquest sarraí (que encara era viu). Aquest mateix any (doc. 515), el mateix Borrabé va vendre una altra terra situada al “Segrià”. El document és signat per l’“alcadi” de Lleida, pel “çava-sala” anomenat Maomat i per Avuacar. La comunitat musulmana, potser marginada, va mantenir, això no obstant, uns certs drets. I, certament, de tant en tant, trobem esments de musulmans que signaven documents (“Aabib”, doc. 505) o que tenien terres o cases (“Alartam sarraceni”, doc. 546). L'any 1182 (doc. 650), hom mencionava una terra que havia estat d'un jueu i que aleshores era tinguda per “Moferiz moro”.

Fora de la ciutat, també hi havia comunitats musulmanes. Amb relació a Tamarit de Llitera, l'any 1169 (doc. 487), un document de renúncia i evacuació feia esment dels delmes dels sarraïns (“decimarum sarracenorum”), dels delmes de les collites (“anone”) dels cristians, i del delme del forn, de la carn i dels plets. Uns anys més tard, el 1181 (doc. 631), també es mencionaven els delmes de les possessions situades a Alcarràs, on hi treballaven sarraïns (“quas sarraceni modo excolunt”).

Com fem sempre, és important consultar altres fons documentals, on podrem trobar, d'una manera més fàcil, nombrosos esments de membres de la comunitat musulmana de Lleida. De vegades, la notícia és sorprenent. Vers l'any 1167, es feu menció de la donació als templers d’“unum sarrasinum qui habet nomine

Alii Ferrer”, per a treballar una terra.⁷³⁷ Hi ha també molts altres esments, com el d’“Abdelan” i la seva dona “Aziza”, que reberen una terra en establiment l’any 1167; o bé el de “Muça lo Calvo”, que signà el document.⁷³⁸ L’any 1170, hi hagué, encara, la donació als hospitalers, feta pel monarca Alfons I i pel comte Ermengol VII, d’un sarraí anomenat “Abdella Abgemil”, amb totes les cases i possessions que tenia.⁷³⁹ Tinguem present, amb tot, que, tal com hem vist més amunt, de vegades també es donaven cristians.

També és molt interessant un document de l’any 1174, en què s’esmentaven unes cases situades a tocar del celler dels frares del Temple, que era al costat de la Vila dels Sarraïns (“iusta villam serrazendorum, versus Garden”). Les afrontacions d’aquestes cases eren un cortal i a la porta del celler; unes cases i, darrere, un mur o muralla i cal suposar que al davant, un carrer.⁷⁴⁰

Esmentem encara un instrument de l’any 1177. Uns musulmans vengueren una terra a Fontanet; aquests eren llurs noms: “Iucef, filium Alcantareler, et Abdela, meo ermano, et Emina, nostra ermana, et Mafomed Abonfat lo Calvo, et uxor eius Fatima, per suam terciam partem”. Era signat per “Mafomet alcait de Lerida” i per “Ali Sabazala”, a part d’altres homes i dones sarraïns.⁷⁴¹ Ens aporta dues dades notables: sobre l’existència d’un alcait (de l’àrab *al-qayḍ*) i d’un sabassala (*ṣaḥīb aṣṣalā*) i sobre la llengua que potser parlava part de la comunitat mossàrab fins aleshores (o poc abans).⁷⁴² Aquest sabassala era l’encarregat de dirigir l’oració a la mesquita, creada segurament després del 1149, que devia ésser situada a la Vila dels Sarraïns. L’any 1168, en un document relacionat amb Fontanet, s’esmenta una peça de vinya que afrontava amb un alou

737. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 165, pàg. 283. Aquest Ali segurament era ferrer; un dels oficis que feien usualment els musulmans era el treball del ferro.

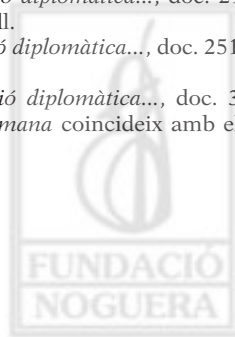
738. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 171, pàg. 289. En un document, de l’any 1176, s’esmenta un “Mafomed Abofad lo Calvo” que vengué, per vint morabatins, una heretat a Fontanet. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 302, pàgs. 450-451. Jafia, que era jueu i batlle del rei, signà el document. També el signà: “Mafomed, alcaid Ylerde”, i el fill: “Lupi, filii lo Calvo”. De fet, ens hauríem de plantejar si els mots “lo Calvo” eren mossàrabs o bé si aquestes paraules derivaven del fet que aquesta persona havia emigrat des d’unes terres on no es parlava català.

739. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 212, pàg. 339. Curiosament, també cediren un jueu amb el seu fill.

740. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 251, pàg. 388. Vegeu també: doc. 252, pàg. 390.

741. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 308, pàgs. 456-457.

742. De fet, *ermano* i *ermana* coincideix amb el castellà i no pas amb l’aragonès (seria *chermano* i *chermana*).

de sarraïns (“alodio sarrazenis”).⁷⁴³ Eren una comunitat, amb uns drets i, segurament també, amb moltes obligacions.

Hi ha un document excepcional, de l'any 1189, en què Alfaquim (“Alfachim”), en nom del rei, el comte d'Urgell i també Ramon de Montcada i Guillem de Cervera, vengué a Jacob Abinquinell (“Abinchinello”) unes cases situades al barri dels sarraïns (“barrio sarracenorum”); aquest habitatge afrontava amb obradors i amb cases.⁷⁴⁴ Sembla que cal relacionar “Alfachim” amb l'alfaquí (de l'àrab al-faqīh), en aquest moment, el cap espiritual de l'aljama mudèjar, que es devia fer càrrec de l'ensenyament de l'Alcorà.

De la mateixa manera que hi havia fora de les muralles de la ciutat un cementiri de jueus, també n'hi havia un per als membres de la comunitat islàmica. L'any 1185, es feu esment d'una terra situada “ad cimiterium sarracenorum”.⁷⁴⁵ Hi ha un document, fet un any més tard, en què s'hi diu que una terra situada al costat del cementiri dels sarraïns afrontava, en primer lloc, amb el far-raginal de Ramon Teuler; en segon lloc amb el camí de Fraga (“in via publica que pergit ad Fraga”), en tercer lloc amb la via que anava de la coma de Ramon de Montcada al cementiri dels jueus i en quart lloc amb el camí que duia a Rovals.⁷⁴⁶ Cal pensar que, si fa no fa, havia d'ésser cap al carrer de l'Acadèmia.⁷⁴⁷

Josep Lladonosa, en el seu estudi sobre la ciutat de Lleida medieval, feu un esforç per mostrar les característiques de l'aljama sarraïna de Lleida.⁷⁴⁸ Localitzà d'una manera força precisa la ubicació d'aquest “fossarium sarracenorum”, situat prop de la confluència de l'actual Ronda i el camí que s'enfilava cap a Gardeny. També ens il·lustrà sobre la ubicació de l'antiga mesquita (feta després de la conquesta comtal), que era, a parer seu, a la part baixa de la Vila dels Sarraïns, prop de l'anomenat Assoc; amb tot, sembla que, després, al segle XIII, es traslladà més a prop de Sant Llorenç.

Encara que faci referència al territori de Tortosa, hem de mencionar els eixàrics que, l'any 1190 (doc. 787), el bisbe de Lleida tenia a Andust, Tivenys, i que donà en establiment. El nom *eixà-*

743. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 195, pàg. 315.

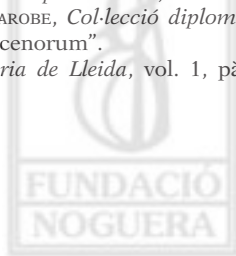
744. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 538, pàg. 791.

745. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 472, pàg. 702.

746. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 499, pàg. 738.

747. Vegeu també: R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 504, pàg. 745: “ipsa comba prope cimiterium sarracenorum”.

748. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 253-257.

ric prové de l'àrab *al-šarīq*, que era aquell que tenia un contracte a mitges. De fet, eren musulmans sota domini cristià.⁷⁴⁹ En el volum primer d'aquest diplomatarí en documentarem diversos a la comarca de Montsó.⁷⁵⁰ Mentre que no sembla que n'hi hagués a la rodalia de Lleida, hom n'ha trobat nombrosos esments a la regió de Tortosa.⁷⁵¹

Jueus. A la ciutat de Lleida, a l'edat mitjana, no es feia pas esment d'un call. Com hem dit més amunt, el barri dels jueus fou anomenat la Jueria o bé la Cuirassa. Eren dos noms que s'aplicaven al mateix espai, un antic recinte emmurallat situat en un extrem de la Suda o alcassaba islàmica. Ja hem assenyalat que les "cuirasses" eren espais fortificats que permetien tenir accés a l'aigua, indispensable —i difícil d'obtenir—, per exemple durant un setge. La Cuirassa de Lleida, com hem comentat, és esmentada en alguns documents primerencs. Així, l'any 1157 (doc. 404), ja es menciona "la Cuirace" o la "portam Curasce". No s'assenyala pas, en aquest moment, que hi visquessin jueus, encara que això és força probable que ja fos així. Podem afirmar, amb tot, que no hi vivien només membres d'aquesta comunitat religiosa. Cal remarcar també que és probable que molts d'aquests jueus ja visquessin a Lleida abans de l'any 1149, encara que no és pas gaire segur que abans d'aquesta data s'haguessin instal·lat dins d'aquest espai, segurament fortificat.

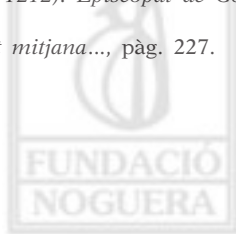
La importància dels jueus en aquests primers anys va ésser notable. Els jueus pogueren fer de pont entre allò que hi havia abans i allò que hi hagué després de l'any 1149, i entre les diverses comunitats, atès que devien saber parlar les principals llengües que s'utilitzaven a la ciutat. Només cal assenyalar que el batlle del rei, anomenat Jafia, era jueu. Fou batlle entre els anys 1167 i 1176; tenia un notable patrimoni, que fou ampliat per donacions del monarca.⁷⁵² En la documentació conservada sovint s'assenya-

749. Amb relació als eixàrics: Brian A. CATLOS, *The Victors and the Vanquished. Christians and Muslims of Catalonia and Aragon, 1050-1300*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pàgs. 181-191.

750. J. BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Primera part*, vol. I, Fundació Noguera, Barcelona, 2021, pàgs. 322-323.

751. Pel que fa a Tortosa: Antoni VIRGILI, *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtūša i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Universitat Autònoma de Barcelona – Universitat de València, València, 2001. Vegeu: A. VIRGILI, *Diplomatarí de la catedral de Tortosa (1193-1212)*. *Episcopat de Gombau de Santa Oliva*, Fundació Noguera, Barcelona, 2001.

752. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 227.

la l'existència de jueus i de sarraïns i, fins i tot, la importància d'allò que pagaven. L'any 1186, per exemple, hi ha un document en què Ermengol VIII d'Urgell, a causa d'un deute que tenia amb els templers, els dona la part que havia de rebre “de illis chestiis sarracenorum et iudeorum Ylerde”, de les questes (o quèsties) dels sarraïns i dels jueus de Lleida.⁷⁵³

Aquests jueus coneixien l'àrab i, fins i tot, de vegades, els noms que duïen reflectien els anys de domini musulmà.⁷⁵⁴ També s'ha assenyalat llur poder econòmic que els va permetre de tenir i de comprar béns, com també la possibilitat de deixar-ne a crèdit. A més, en molts casos, tenien les terres en propietat; Sabaté assenjala que era així potser en el 60% dels casos.⁷⁵⁵ Alhora, curiosament, trobem un jueu i el seu fill (“Iusef Abicemfa” i “Zmel”), que foren donats per Alfons I i Ermengol VII als hospitalers, amb les cases i possessions que tenien (“cum omnibus domibus suis et cum curiis et hereditatibus et possessionibus”).⁷⁵⁶ Més amunt, ja hem vist que de vegades també hi havia donacions de cristians. No sabem quina fou la situació real d'aquesta persona i de la seva família, quan foren “donades”.

Lògicament, en alguns documents de la col·lecció diplomàtica que publiquem trobem esments de jueus que tenien terres. Per exemple, l'any 1166 (doc. 462), el bisbe donà en establiment a Mose i als seus germans, Benbenist, Sulema (“Çulema”) i Jusef (“Iuceph”), un hort que era situat al terme de la ciutat de Lleida, a la riba de la séquia que duia l'aigua als molins dels hospitalers. Una de les afrontacions d'aquest hort era precisament un altre hort, que ja tenien aquests mateixos jueus. Malgrat que els jueus visquessin a la Cuirassa, no hi havia una segregació en tots els aspectes.

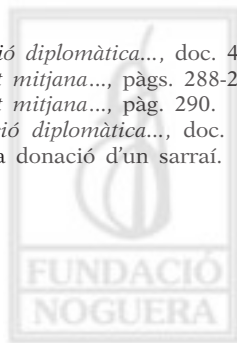
Hi ha altres notícies. Vers l'any 1177 (doc. 591), hi hagué l'establiment d'un hort que era situat a prop del cementiri dels jueus (“circa cimiterium iudeorum”). Una mica abans, l'any 1176 (doc. 576), s'esmentava una vinya que era a la partida de Sant Hilari, que afrontava amb la vinya que tenia “Asçah iudeu”.

753. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 497, pàg. 736.

754. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 288-289.

755. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàg. 290.

756. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 212, pàg. 339. I, com hem vist més amunt, també hi hagué la donació d'un sarraí.

I, en documents publicats en altres col·leccions diplomàtiques, també trobem, amb relació a la ciutat i al terme de Lleida, nombrosos esments de jueus i del cementiri o fossal hebreu, que podem concloure que era a tocar del portal de Montagut o de Boters.⁷⁵⁷ En un document de l'any 1157, en aquest mateix lloc, es feu esment de "Iocel", d'"Abraam", d'"Azac" —que eren fills de "Calef d'Avincannes"— i d'"Abraam Ferrerio"; tots tenien unes terres als Rovals.⁷⁵⁸ Així mateix, l'any 1160, hi hagué un establiment a uns jueus d'un hort a Fontanet; eren "Abraim" i "Iacob", fills del difunt "Salema Avinchelel".⁷⁵⁹ Podríem allargar força més aquesta llista.

De fet, disposaven de terres i de construccions fora de la Cuirassa. L'any 1174, "Prophed de Gironda", que devia ésser jueu (i gironí o potser occità), va vendre als templers uns casals i una cort que tenia pels mateixos templers, al costat del celler i d'un hort que eren també de l'orde del Temple. De fet, sabem que aquest celler era a prop del barri dels sarraïns. Signaren el document "Ezra ben Abraham", "Asrach Morrut" i "Naquir", jueu.⁷⁶⁰ Recordem, per acabar, que Josep Lladonosa, en la seva *Història de Lleida*, dedicà unes pàgines precisament a comentar les característiques de la societat dels jueus després de la conquesta de l'any 1149.⁷⁶¹

Les dones lleidatanes a la segona meitat del segle XII

En la documentació que publiquem, veiem l'existència de dones que es troben en una de les tres situacions següents. En alguns casos són dones casades, que acompanyen llur marit i que són esmentades després de l'home, generalment com la seva muller (*uxor* o *coniux*). És així en la majoria dels documents, arran de compres, vendes, donacions o establiments. Encara que només

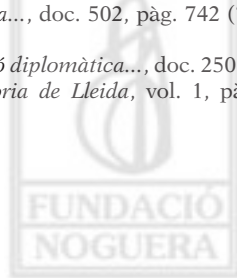
757. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 76, pàg. 173. Any 1157.

758. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 78, pàgs. 174-175. L'any 1158, trobem el mateix "Habraam" que hom diu que era "filium Saleima Avinchelel". S'esmenta una terra situada als Rovals ("la Roal"), que fou de "Zaida moro". R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 89, pàg. 187.

759. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 101, pàg. 204. Aquest hort era a la ribera del Segre, al costat de l'era que tenien els templers a Fontanet. Una de les afrontacions era l'Areny del Segre i una altra el camí de Coniaquera. Vegeu també R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 502, pàg. 742 ("carraria que tendit a Coniacara", des del Segre, a Fontanet).

760. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 250, pàgs. 387-388; doc. 251, pàg. 388.

761. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. 1, pàgs. 257-259.

agafem els primers documents de després de la conquesta de la ciutat de Lleida, en podem trobar una bona mostra (docs. 388, 393, 396, 398, 413, 414, 435, 438, 445, 448, 450, etc.). En la resta dels documents fets posteriorment, hi descobrim una realitat exactament igual. De vegades, a més, trobem esment de la parella, amb fills o, fins i tot, només amb filles (per exemple al doc. 762). No sabem el motiu d'aquest esment sistemàtic de la dona casada en totes les actes de donació, venda o establiment; possiblement encara era una perduració de la vigència de la legislació visigoda, de la dècima dels béns immobles cedida per l'home a la dona, que sempre trobem en època carolíngia. Malgrat tot, Lluís To afirma que aquest *decimum* va deixar d'existir, a la Catalunya del nord-est, al començament del segle XII, d'acord amb un procés gradual i desigual en l'espai. Amb tot, també assenyala que, en alguns casos, els homes encara oferien a llurs esposes la possessió compartida de tots els béns que tenien.⁷⁶²

Una segona possibilitat és que fossin viudes i actuessin soles o molt sovint acompanyades de llurs fills. En podem fer una llista. No hi incloem les dones que pertanyien a la noblesa; la major part de les dones que hi esmentem eren petites propietàries que vivien a la ciutat o a l'entorn de Lleida. Cal remarcar que sovint venien els béns que havien heretat o bé rebien la protecció d'algué més poderós. D'altres vegades, les donacions eren a causa de pactes establerts dins la mateixa família. Encara, algun cop, les cessions foren causades per motius piadosos.

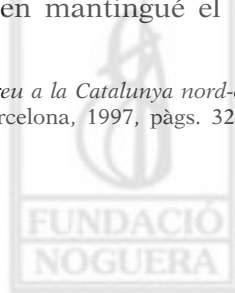
Doc. 460 (1166). Aldeart Gosberta, viuda de Gosbert, vengué un calciner amb una casa, situats a la parròquia de Santa Maria Magdalena.

Doc. 481 (1168). Ermessèn, viuda de Pere Roig, juntament amb els seus fills, donaren una terra a Sant Joan de Segrià (Benavent de Segrià).

Doc. 540 (1173). Boneta, viuda de Mir Gort, i els seus fills, vengueren a Berenguer de Boixadors una casa situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu.

Doc. 566 (1176). Salvana i els seus fills donaren al gendre de la mare, Ramon de Solaner, i a la seva filla, Berenguera, la tercera part de Padelles, amb els drets que tenien sobre l'alou de Fonts. Salvana en mantingué el domini mentre visqués.

762. L. To, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles x-xii)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, pàgs. 327-329.

Doc. 580 (1164-1176). Guillem, bisbe de Lleida, donà a Arsenda, viuda de Pere Arnau de Cervera, dues cases situades fora del portal de Corbins de la ciutat de Lleida.

Doc. 599 (1179). Maria, amb la seva filla Jordana i el seu fill Ramon, vengueren a Bernat d'Àger les cases que tenien a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Santa Maria Magdalena.

Doc. 601 (1176). Maria de Talarn (que tenia dues filles) vengué a Bernat Ramon el domini útil d'unes cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Joan.

Doc. 623 (1180). El bisbe Berenguer de Lleida donà a Burgesa i al seu fill Ferrer el domini útil d'una "plaça" a Lleida, perquè hi construïssin cases.

Doc. 641 (1182). Berenguer de Boixadors concedí d'una manera vitalícia a Dolça de Somet, viuda d'Arnau de Somet, l'honor que tenia al Segrià (i que el marit de Dolça tenia), on s'hi alçava una torre. En morir la viuda, havia de tornar al senyor de Boixadors.

Doc. 658 (1182). Maria i el seu fill Ramon vengueren a Pere de Llançacoll i a la seva muller Nina l'honor que tenien al castell de Raimat. Maria havia comprat d'Ademar aquesta honor, formada per un farraginal, una peça de terra i un casal.

Doc. 661 (1183). Ponça de Portell i els seus fills i una filla vengueren al canonge Rainald els divuit diners que rebien com a cens cada any, amb relació a unes cases situades al costat de les seves.

Doc. 691 (1185). El bisbe Berenguer arribà a un acord amb Ramona, viuda de Deus-lo-salv, i amb els seus fills, amb relació al camí que hi havia sota la vinya del bisbe i el seu hort del Mercadal. Vegeu també el document 697.

Doc. 697 (1185). Berenguer, bisbe de Lleida, va rebre sota la seva protecció Ramona, muller del difunt Deus-lo-salv, amb tot allò que tenia i que podia adquirir en el futur. A canvi, el bisbe havia de rebre dos morabatins cada any.

Doc. 704 (1185). Ermessenda Tolosana, en el testament, feu donacions a les seves filles, Jaumeta i Maria, i al marit d'aquesta darrera. També feu deixes a institucions eclesiàstiques.

Doc. 723 (1187). Anglesa, viuda d'Arnau de Pallerol, es donà a Santa Maria de Lleida i feu lliurament de les cases que tenia a la parròquia de Sant Gili, d'un hort i, també, d'una

vinya situada a Vallcalent, la qual li havia donat el seu marit, com a dot; així mateix, feu donació de diners i d'altres béns.

Doc. 732 (1187). Aldiarda cedí al seu fill tot el que tenia (cases, vinyes i horts) a la ciutat de Lleida, al seu terme i en d'altres llocs. Tanmateix, ho podia continuar tenint mentre fos viva; en morir, tot passava al fill. Abans de morir, però, podia agafar cent sous i donar-los per a la salvació de la seva ànima.

Doc. 754 (1188). Maria Tafura, juntament amb el seu fill i la seva nora, Guillema, vengueren al cellerer de Roda un casal a la vila de Fonts.

Doc. 758 (1188). El prior i sagristà de Lleida donà en establiment a Ponça, al seu fill i a les seves dues filles una casa situada a la parròquia de Sant Joan.

Doc. 761 (1188). Nina de Comabella lliurà a Sant Pere de Sudanell una terra situada al Saladar. També feren donacions el seu gendre i la seva sogra. Feu la donació perquè els clergues celebressin l'aniversari de la mort de la seva filla, Narbona, i perquè, en morir ella, així mateix, ho celebressin cada any.

Doc. 763 (1188). Guillema, viuda d'Adrià, vengué el domini útil d'un hort situat més enllà de l'església de Sant Salvador de Lleida.

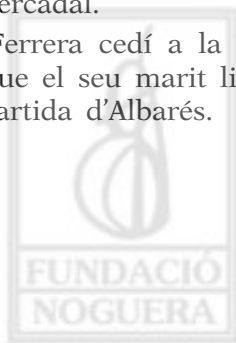
Doc. 770 (1189). La viuda Narbona, Pere d'Àger, Bernat d'Àger i Maria vengueren una vinya, a Fontanet, pel preu de dos-cents vint-i-cinc sous jaquesos.

Doc. 783 (1190). Peregrina de Lluna, amb el seu fill, Miquel, i les seves filles, Jordana i Altabella, vengueren a un canonge de Lleida un corral situat a la Vilanova de Fontanet, davant de Lleida.

Doc. 792 (1190). Nina de Roqueta, viuda de Mascarell de Puigverd i d'Arnau Punet, donà en establiment un calciner i una adoberia, situats a la parròquia de Santa Maria Magdalena, a canvi de rebre un cens de tretze sous.

Doc. 798 (1191). Almidzana i el seu fill, Bartomeu de Prats, i la seva muller, Ermessèn, vengueren unes cases i un hort situats prop del Mercadal.

Doc. 808 (1191). Ferrera cedí a la seu de Lleida l'usdefruit sobre una vinya, que el seu marit li havia donat com a dot. Era situada a la partida d'Albarés.

Finalment, una tercera possibilitat és quan trobem dones que compren, venen o donen, i no sembla pas que siguin viudes, ans fa l'efecte que actuen d'aquesta manera atès que el bé que compren, venen o cedeixen és de llur propietat. De vegades, es fa esment del marit, però en segon lloc. També en podem fer una llista, això sí, molt més curta.

Doc. 524 (1171). Bartomeua i la seva germana Nina i llurs marits, Esteve i Hug, estigueren enfrontats amb el bisbe Guillem per culpa d'una vinya que havien plantat en una honor que era de la seu de Lleida, sense el permís del bisbe i dels canonges. Amb el consell dels bons homes del lloc, cediren aquesta vinya a Santa Maria.

Doc. 551 (1174). Aicarda, que se'n volia anar més enllà de la mar —segurament a Terra Santa—, cedí com a penyora les cases que tenia a la Carnisseria de Lleida als templers de Gardeny, a Santa Maria de la Seu i als hospitalers, perquè cadascú en tingués una tercera part. Si pogués tornar i volgués recuperar-les hauria de pagar les despeses que s'haguessin fet i els set morabatins i mig que li havien deixat.

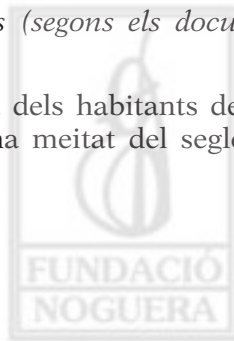
Doc. 569 (1176). Les germanes Sança, Gràcia i Parícia, filles de Sanç de Saragossa, vengueren a Berenguer de Boixadors i a la seva muller, Dolça, una casa amb la “plaça” que tenien a la ciutat de Lleida, a la Costa, a la parròquia de Sant Joan.

Doc. 718 (1186). Martina, el seu marit Guillem d'Espígol i la seva mare Sanxa vengueren a Arnau, prior i sagristà de la seu de Lleida, el domini útil d'un terreny, on edificar-hi cases, i també dos albergs.

Podem concloure que, a la segona meitat del segle XII, les dones no eren invisibles. Les trobem esmentades en gairebé tots els documents. Fins i tot, a l'hora de mencionar els infants d'una parella, no només es feia esment dels fills, ans també, en pla d'igualtat, de les filles. Tanmateix, només trobem dones que actuen, sense acompanyar llurs marits, quan són viudes o bé quan són per algun motiu —potser per una herència— propietàries d'un bé.

L'origen dels immigrants (segons els documents escrits fins a l'any 1177)

Una petita minoria dels habitants de la ciutat de Lleida i del seu territori, a la segona meitat del segle XII, era la mateixa gent

que hi vivia abans de la conquesta de l'any 1149 (alguns musulmans i segurament, com acabem de dir, gairebé tota la comunitat hebrea). Tanmateix, la major part de la població provenia de la resta de Catalunya, de terres occitanes, d'Aragó i d'altres països europeus. Aquests darrers anys s'han fet diversos estudis en què s'ha intentat esbrinar quin era el país d'origen dels pobladors d'aquesta ciutat. Josep Lladonosa, en la seva *Història de Lleida*, feu uns extensos quadres on exposava la provinença dels primers habitants, després del setge i arran del procés de colonització. Nosaltres, en l'estudi que férem, l'any 1993, del poblament al Segrià templer també vam intentar fer una aproximació a aquesta realitat, amb relació a aquesta subcomarca situada al nord de la ciutat de Lleida.⁷⁶³ Els resultats són molt evidents, malgrat que sempre hi ha algun dubte.

A continuació, a partir de les dades que ens aporten els documents que publiquem, farem una nova incursió en aquest tema. Primerament, estudiarem els documents fets durant el bisbat de Guillem Pere. Farem sis columnes. La primera serà per a persones que aquests anys vivien a Lleida o al seu terme i el cognom que duïen ens permet de saber que provenien de la Ribagorça, el Pallars i les terres del Cinca Mitjà (allà on en aquella època es parlava català). La segona columna inclourà els noms de gent que es poden relacionar amb la regió de Lleida, bàsicament la plana lleidatana, que considerem que s'estén fins a la Segarra. La tercera columna ha d'incloure les persones que provenien de la resta de Catalunya. En la quarta columna farem esment de persones que, d'acord amb llur nom, podem suposar que ells o llurs pares provenien de les terres occitanes. La cinquena columna és destinada a gent que duïen un topònim aragonès, evidentment excloent-ne la Ribagorça i les terres orientals de la comarca de Montsó. Hi hem inclòs, en canvi, les contrades ubicades a l'oest del Cinca, com Barbastre. Finalment, la darrera columna és dedicada a persones que provenien de la resta d'Europa.

Pel que fa a aquest quadre, cal assenyalar diverses coses. En primer lloc, que només farem esment de donadors o beneficiats, d'algun possessor de terres confrontants o bé d'algun testimoni. No és un recull exhaustiu. Certament, seria molt interessant fer un estudi sistemàtic de tots els antropònims; això, però, depassa el

763. J. BOLÒS, "Paisatge i societat al «Segrià»...", pàg. 72.

propòsit d'aquest treball. D'altra banda, també cal dir que només farem esment de persones que es puguin relacionar amb Lleida i el seu terme. A més, convé d'assenyalar que només establirem la provinença quan puguem determinar una relació força segura entre el cognom de la persona i un topònim que es pugui ubicar en una comarca o un país determinat. Alguna vegada també hi inclourem gent amb un nom de fonts escrit en una altra llengua. Fins i tot, més rarament, tindrem present si la persona és acompanyada d'una altra de la qual hom en pugui assegurar l'origen geogràfic.

Cal tenir també present que, de vegades, és molt difícil d'ubicar amb seguretat el lloc de provinença; en principi, sempre hem preferit ésser prudents. No ens hem atrevit a situar noms de persona com "Bernardo Margot", "Aimerici Galdina" o "Guillelmi Ibeloti", per exemple. Fins i tot, dubtem que sigui d'origen català un home anomenat "Guillelmum Catalanus" (encara que l'hem inclòs en la tercera columna). Lògicament, a una família només se li dirà que és catalana si viu fora del seu país; i, després, quan tornà a Catalunya, va poder mantenir el cognom.

<i>Pallars, Ribagoça, Àger i Montsó</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Bernardus de Erill (383, 1151)	Berenger de Segarra (383, 1151)	Marches de Iorba (393, 1154)	Peire Bertran de Montpalaz (382, 1151)	Bernardi Cipiliensis (382, 1151)	Raimundi Angles (389, 1154)
Bernard de Talarn (390, 1154)	Bernardus de Anglerola (394, 1154)	Berengario de Molnells (395, 1154)	Petri de Gironda ? (389, 1154)	Petri de Barbastra (438, 1163)	Petri de Tonerra (389, 1154)
Pere de Talarn (390, 1154)	Berengarii de Torroia (394, 1154)	Guillelmum Catalanus (402, 1156)	Pere Peitavi (390, 1154)	Petrus de Uncastel (449, 1165)	Santii de Valentia (452, 1165)
Arnall de Avelana (390, 1154)	Guillelmi de Sadaon (394, 1154)	Berenger de Moguda (404, 1157)	Ramon de Pau (390, 1154)	Santio de Saragoça (452, 1165)	Galterio (475, 1168)
Pere de Falzs (390, 1154)	Raimundi de Puio Alto (404, 1156)	Berengarius de Planodolid (404, 1157)	Petri Gavaldani (397, 1155)	Pere de Oscha (453, 1165)	Englesia (503, 1170)

<i>Pallars, Ribagorça, Àger i Montsó</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Ramon de Montaniana (390, 1154)	Bertrandi de Astaras (Estaràs?) (407, 1158)	Petrus de Subirads (418, 1161)	Guillelmi de Salvaniaco (400, 1155)	Ramon de Arago (461, 1166)	Ramundus Anglicus / Ramundi Angles (504, 1170)
Petro Eschasi (398, 1155)	Guillelmi Cervarie (407, 1158)	Berengarii de Boxados (424, 1161)	Guillelmus de Cartellag (401, 1156)	Arnalt de Somet (?) (464, 1166)	Michael Navarre / Navar (530, 1172)
Petri Tolva / Petri de Tolba (402 / 403, 1156)	Bernat de la Figarola (411, 1159)	Guillem de Rossillon (427, 1161)	Seguino de Vivers (Vivièrs?) (402, 1156)	Bernardi de Zaragoza (490, 1169)	Sancho Navarro (560, 1175)
Petri de Benasch (402, 1156)	Ramon Pere de Sanaugia (413, 1159)	Geraldi de Iorba (446, 1164)	Bertrando d'Aux (407, 1158)	Iuceph d'Oscha (505, 1170)	Pedro de Sancto Martini (560, 1175)
Raimundi de Stata (414, 1160)	Iohannis de Albesa (417, 1161)	Arnaldi d'Olon (452, 1165)	Guiralde Marimonte (potser Miramont) (407, 1158)	Garcie de Oscha (512, 1171)	
Petri Sagarre (424, 1161)	Arnaldi de Pontibus (418, 1161)	Willelmi de Cardona (460, 1166)	Benedet (413, 1159)	Santii de Borga (546, 1174)	
Martino de Castalgalef (427, 1161)	Petrus de Talladello (426, 1161)	Arnaldum de Fenosa (463, 1166)	Petri Tolsa (417, 1161)	Martinus de Pina (?) (547, 1174)	
Guillem d'Açiscles (427, 1161)	Ramon de Agremont (Agramunt?) (430, 1150-1162)	Arnaldi de Pignana (466, 1167)	Petro de Lobeira (417, 1161)	Petri d'Elson (Elsón) (562, 1175)	
Mir de Cornutella (427, 1161)	Guillelmo de Botcenich (436, 1163)	Bernardi d'Ugern (466, 1167)	Bernardi de Clarfont (426, 1161)		
Guillelmus de Anao (Àneu?) (434, 1162)	Rossel de Basela (438, 1163)	Petri Berenger de Vilafranca (468, 1167)	Gasconibus [gascons] (451, 1165)		

<i>Pallars, Ribagorça, Àger i Montsó</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Domenech de Cabdella (449, 1165)	Berenger de Granana (446, 1164)	Ramundi de Barzelona (468, 1167)	Petro de Conillag (454, 1165)		
Paschal de Falz (451, 1165)	Oromir de Tarrega (446, 1164)	Raimundi de Lilet (475, 1168)	Bernardo de Monte Pessulano (454, 1165)		
Arnaldi de Benavent (458, 1166)	Raimundi de Montleon (448, 1165)	Bernardi de Valle Magna (476, 1168)	Pere Barrao (?) (464, 1166)		
Boneti de Avellana (463, 1166)	Petro de Ager (460, 1166)	Guillelmi de Petracalz (481, 1168)	Ramon d'Aux (468, 1167)		
Ermengaudum de Alasquarre (470, 1167)	Stephano de Alcanicia (464, 1166)	Guillelmi de Pinel (485, 1169)	Pere de Montpesler (469, 1167)		
Petrus de Gallinario (470, 1167)	Gaçet de Valle Lebrera (?) (476, 1168)	Bertrando de Berga (489, 1169)	Arnaldus de Moissag (475, 1168)		
Berenger de Porta Spana (485, 1169)	Gilaberti de Cubels (481, 1168)	Raimundi de Basella (489, 1169)	Durandi de Cimorra (476, 1168)		
Bernardo de Avellana (490, 1169)	Pere Arnal de Cervarie (485, 1169)	Guillelmi de Cardona (514, 1171)	Guillelmo Tolsa (488, 1169)		
Berengarii de Castanesa (490, 1169)	Bernardi d'Alos (488, 1169)	Bernardi Catalan (514, 1171)	Guillelmi de Queraut (488, 1169)		
Arnaldi de Molins (494, 1169)	Petri d'Oliola (489, 1169)	Raimundi de Fontanes (514, 1171)	Bernardus d'Albi (489, 1169)		
Pere de Almuçara (495, 1169)	Pontius de Valseguer (498, 1170)	Raimundus de Montecatani (518, 1171)	Raimundi de Carcassona (489, 1169)		

<i>Pallars, Ribagorça, Àger i Montsó</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Guillelmum de Montlobar (495, 1169)	Ramon Pere de Cubels (503, 1170)	Guillelmus de Caules (518, 1171)	Pontio de Tolosa (513, 1171)		
Pere de Pugdefel (Puifel?) (496, 1169)	Arnald de Pallerol (503, 1170)	Arnaldo de Basella (529, 1172)	Petri de Tolosa (521, 1171)		
Ramon d'Aler (503, 1170)	Iohannes d'Albesa (514, 1171)	Petri d'Olo (532, 1172)	Guillelmo Pellipario, de Carcassona (523, 1171)		
Guillelmi de Casalatrons (503, 1170)	Berengarii de Siscar (515, 1171)	Petri de Castel Folit (532, 1172)	Petro de Palaz (527, 1172)		
Raimundi d'Aguilar (505, 1170)	Petri d'Arbeca (516, 1171)	Bernardi de Lavantia (539, 1173)	Vitalis d'Olairon (530, 1172)		
Arnaldi de Calass (512, 1171)	Petrus de Balager (517, 1171)	Arnaldi de Gamiçan (550, 1174)	Guillelmus de Conchas (530, 1172)		
Martini de Cornutella (514, 1171)	Marie de Monte Accuto (517, 1171)	Bernardi de Cornela (551, 1176)	Guillelmi Laurach (551, 1174)		
Arnaldi de Pilçan (516, 1171)	Bernardi de Picabai (518, 1171)	Rossel de Basella (557, 1174)	Durandi d'Olero (551, 1174)		
Arnall de Barraves (520, 1171)	Ramon d'Alos (520, 1171)	Raimundi Viver (558, 1174)	Bernardi de Narbona (572, 1176)		
Dominico de Montso (547, 1174)	Bertrandi de Alantorn (532, 1172)	Guillelmi de Val de Norra (559, 1175)	Peirona (572, 1176)		
Iohannis del Sass (547, 1174)	Bernardo de Sanaoia (537, 1173)	Raimundo de Salent (560, 1175)	Pere de Caupena (574, 1176)		

<i>Pallars, Ribagorça, Àger i Montsó</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Petri del Soler (547, 1174)	Guillelmo de Timor (538, 1173)	Pere de Plandolid (574, 1176)	Guiraldi de Clarac (574, 1176)		
Martini del Sas (550, 1174)	Guillelmi de Almenara (539, 1173)	Guillelmo de Cerdagna (585, 1177)	Raimundi de Paolach (586, 1177)		
Arnaldi d'Anasens (550, 1174)	Michaelis de Gabud (546, 1174)	Raimundus de Confolent (587, 1177)	Ysarn de Tola (Tula?) (587, 1177)		
Pere de Aulas (553, 1174)	Petri de Belcaire (547, 1174)		Raimundi Sancti Gaudencii (589, 1177)		
Guillem d'Areng (553, 1174)	Petrus de Spalaricas (548, 1174)				
Iohan de Ager (553, 1174)	Petri d'Ivorra (554, 1174)				
Guillelmum de illa Petra (553, 1174)	Bernardi de Ferran (554, 1174)				
Maria de Arenio (557, 1174)	Guillelmus de ça Rapita (561, 1175)				
Mascharoni de Montannana (558, 1174)	Arnaldo de Siscar (561, 1175)				
Guillelmi d'Espulga (?) (560, 1175)	Petrus de Turre Fracta (561, 1175)				
Ramon dez Torms (561, 1175)	Petro de Soses (563, 1175)				
Gombaldum de Camporrellis (562, 1175)	Petri Arnaldi de Targa (565, 1177)				

<i>Pallars, Ribagorça, Àger i Montsó</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Petrus de Crespan (562, 1175)	Poncii de Balager (567, 1176)				
Iohanne de Pennavera (567, 1176)	Petri de Gavar (569, 1176)				
Poncii del Sas (567, 1176)	Arnaldi de Accuta (l'Aguda) (571, 1176)				
Bernardus de Montanana (572, 1176)	Ermessen de Vallebrera (?) (574, 1176)				
Petri de Salas [Salàs?] (574, 1176)	Bernardo de Ponts (575, 1176)				
Raimundus de Polazano (Espolla?) (583, 1177)	Roi de Sanctas Massas (575, 1176)				
Raimundus de Burg (589, 1177)	Arnaldus de Corça (579, 1176)				
Arnaldi d'Estais (589, 1177)	Petri de Albares (579, 1176)				
	Petri Arnaudi de Cervaria (580, a. 1176)				

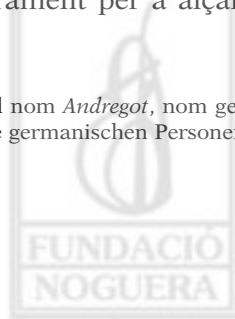
Com podeu veure, són diverses llistes de noms de persona, generalment acompanyats d'un topònim; s'hi esmenta també el número del document on és mencionat l'antropònim i la data d'aquest instrument. Com hem dit, no pretenem pas fer una relació exhaustiva de noms de persona. Hem inclòs sobretot aquells noms que sembla força evident que es poden relacionar amb un lloc de provenença; fins i tot així, com hem assenyalat, n'hi ha alguns que són una mica dubtosos. Hi consten sobretot habitants de Lleida, i també alguns eclesiàstics i alguns senyors laics esmentats en

documents fets en aquesta ciutat. Després de fer aquestes llistes repartides en les sis columnes, ens hem de plantejar a quines conclusions podem arribar. En farem una primera anàlisi per separat, analitzant columna rere columna.

Noms de la Ribagorça, el Pallars i Montsó. Per tal d'agrupar els territoris, hem cregut que podia ésser interessant reunir en una sola columna els noms de les persones que venien de les terres de l'antic bisbat de Roda; també hi hem afegit algunes persones que provenien del veí Pallars. Tot i que només és una primera aproximació, ens adonem de la importància del nombre d'homes i de dones que migraren de les valls pirinenques (de Barravés o de Cornudella), de les valls mitjanes de la Baixa Ribagorça (com Benavarri, Montanyana, Areny, Calladrons, Calàs, Aler o Benavent) i de contrades més meridionals (amb Montsó o Crespà). Convé d'assenyalar ja ara diverses coses. En primer lloc, la possibilitat d'error. Un topònim pot correspondre, per exemple, a més d'un lloc (com Benavent). En segon lloc, que no sabem en quin moment van arribar a Lleida. I, en tercer lloc, que és impossible d'assegurar la procedència de tota la gent. Hi ha molts noms que no són acompanyats de cap topònim, i que, per tant, és impossible de proposar-ne una procedència. Això, evidentment, provoca que hi hagi força gent de la qual no en podem identificar l'origen d'una manera segura. Per tant, només és una mostra, però, malgrat això, els resultats que podem obtenir són bastant interessants.

Hi ha un document molt notable que ens parla de la migració que hi hagué després del mes d'octubre de l'any 1149, en aquest cas, des de les terres de la riba esquerra del Cinca cap a Lleida. Antrevot⁷⁶⁴ i el seu fill, Galí de Crespà, l'any 1156, donaren als templers una heretat a Cofita (que havia estat d'"Avinphuth"), a canvi de rebre una cafissada de terra bladera a Fontanet i tres cafissades de terra d'ordi. Aquestes terres que rebien havien de servir per sortir de la misèria ("ad sustentandam nostram inopiam"). Feia set anys que Lleida havia estat conquerida. A més, havien de rebre un cafís de forment, que aleshores costava disset sous, i un cafís d'ordi, que valia dotze sous. Potser era per a poder menjar fins a la primera collita i per a la sembradura. També havien de rebre vint bigues. Segurament per a alçar un habitatge. En aquest

764. Potser correspon al nom *Andregot*, nom germànic format potser per *andher-* (punta) i *-godo*. D. KREMER, "Die germanischen Personennamen in Katalonien...", pàg. 58.

moment hi ha una frase que és sorprenent i notable; diu: “XX tignis que homines in patria ista vocant bigas”.⁷⁶⁵ Sembla com si el que escrivia el document volgués aclarir aquest aspecte. Potser era perquè el mot *tignum* ('biga') era massa clàssic i la gent no l'entenia? O perquè alguns dels presents en l'acta de venda feien servir per exemple el mot d'origen àrab *jàssera* en lloc del de *biga*? És difícil de respondre, encara que, personalment, em decanto cap a la primera possibilitat. També ens podríem plantejar l'abast del terme *pàtria* en aquest cas. Només era la terra de Lleida, era la terra dels pares, o s'estenia per un territori més ampli?

Noms del pla de Lleida. Mentre hi hagué una migració nord-sud molt important, també hi hagué una important migració est-oest o bé des del nord-est cap al sud-oest. Veiem que hi va haver moltes persones que provenien de les terres que corresponen a l'actual comarca de la Noguera (Balaguer, Àger, Corçà, Alòs, Oliola), de vegades conquerides pocs anys abans, i de les terres meridionals de l'Alt Urgell i del Solsonès. Tampoc podem menystenir el nombre de nous lleidatans que provenien de les actuals comarques de l'Urgell (amb Tàrraga o “Targa”) i de la Segarra (Cervera).

Noms de la resta de Catalunya. El nombre de persones que vingueren de la resta de Catalunya, del que podríem anomenar la Catalunya Vella (oriental), ja és molt més reduït. Hi havia gent que provenia de l'Anoia (Jorba), el Bages, el Vallès, el Barcelonès, el Penedès, el Berguedà, el Gironès i, fins i tot, la Cerdanya, el Conflent, el Rosselló i, potser, d'Andorra.

Noms d'Occitània. Com ja se'n va adonar Josep Lladonosa, el nombre d'occitans que s'instal·laren a viure a Lleida va ésser molt gran.⁷⁶⁶ Ho traeixen molts dels topònims que acompanyen els noms de fonts: Carcassona, Tolosa, Narbona, Moissac, Pau, Conques, etc. De fet, en estudiar els greuges causats per l'actuació indeguda i corrupta de Peire de Lobeira ja ens adonarem de la importància

765. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 72, pàg. 169. L'any 1186, trobem el testament d'una altra Andregot, que tenia diversos fills (Fortuny, Altabella, Avinent i Sança) i béns a Lleida, al seu territori i també a la comarca de Montsó.

766. Evidentment, també hi hagué una migració de nombrosos occitans a Tortosa, conquerida un any abans: A. VIRGILI i N. PACHECO, “Occitans a les terres de l'Ebre (segle XII)”, a *Occitània en Catalonha: de tempses novèls, de novèlas perspectives. XIen Congrès de l'Associacion Internacionala d'Estudis Occitans*, 2017, pàgs. 885-895. El nombre d'antropònims és força elevat i molt sovint coincideixen amb els que trobem a Lleida. Cal assenyalar que, d'una manera poc adequada, hom hi fa esment de persones vingudes de les terres catalanes del Rosselló (Elna i Perpinyà).

que devien tenir les persones que provenien de les terres situades més enllà dels Pirineus en el conjunt de la societat i fins i tot l'ús que hom devia fer de la llengua occitana pels carrers, les *carreres* de Lleida, durant els primers decennis després de la conquesta de l'any 1149.⁷⁶⁷ A més, com hem esmentat més amunt, segurament moltes de les persones que trobem als documents, encara que no se n'assenyali la procedència, és possible que provinguessin de la Gascunya, del Llenguadoc, de Provença o, fins i tot, de l'Alvèrnia i el Llemosí. Àdhuc n'hi havia de Poitiers, on aleshores hom parlava una llengua que s'ha considerat occitana.⁷⁶⁸ Hem inclòs en la llista una dona anomenada Peirona (femení de Peire), encara que no se'ns digui d'on venia i que, a més, estigués casada amb un home del país, en Bernat de Muntanyana. D'altra banda, crida l'atenció que, l'any 1165 (doc. 451), es fes esment d'una vinya dels gascons (“vinea de Gasconibus”); era situada a Rovals.

Podem considerar que aquests occitans no vingueren evidentment com a senyors feudals, ans vingueren com a menestrals o gent amb diners que pensaven fer una inversió. Moltes vegades provenien de ciutats i viles occitanes. Aquests lligams van permetre establir ja aleshores uns intensos intercanvis comercials. Evidentment, no tots els emprenedors eren occitans; ben segur que també n'hi havia que provenien de la resta de Catalunya, per exemple de Barcelona o de Girona.⁷⁶⁹

Noms d'Aragó. Hauríem pogut pensar que hi hauria una migració important d'aragonesos cap a Lleida. No fou, però, en absolut així. Fou molt més reduïda que l'occitana. Gairebé només tenim l'esment d'alguns homes que provenien d'Osca o de Saragossa. També n'hi havia alguns que venien de terres que havien

767. J. BOLÒS i J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017.

768. Certament, a Aragó, també arribaren nombrosos occitans i gent de la regió de Poitiers. L'any 1176, s'esmenta un “Martini Pictavin de Aerb”, de la població d'Ayerbe, prop d'Osca. A. DURAN, *Colecció diplomàtica de la catedral de Huesca...*, doc. 317, pàg. 315. A Aragó, de vegades s'han presentat els occitans com a *francos*, de fet, com a estrangers. Hom té la impressió que sovint traslladem una realitat actual —uns estats i unes fronteres— als segles medievals. Al territori d'Aragó, trobem també gent de “Lemotgas”, de “Marsella”, de “Montpesler”, de “Caors”, de “Tolosa”, de “Bordel”, d’“Ax” o de “Morlans”. Era una gent que parlava occità, que a Lleida, al segle XII, no estic pas segur que fossin considerats com a estrangers. Vegeu: A. GIUNTA, *Les francos dans la vallée de l'Èbre (X^e-XIIe siècles)*, Presses Universitaires du Midi, Tolosa, 2017, pàgs. 311-315.

769. Flocel Sabaté parla del barceloní Guillem Català o del gironí Bord de Girona. F. SABATÉ, *Alta edat mitjana...*, pàgs. 299-300.

pertangut al bisbat de Roda, com Barbastre o el Sobrarb. En alguns altres casos, com amb relació a les altres procedències, també és possible que no es fes esment del lloc d'on provenien; en general, però, foren una petita minoria.

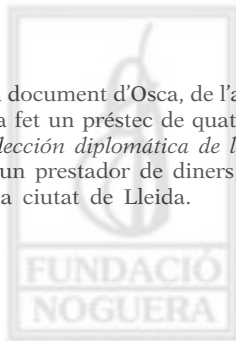
Noms de la resta d'Europa. En principi, aquesta darrera columna pot incloure noms anglesos, de la Gàl·lia septentrional, italians i de la resta de la península Ibèrica. Els hem agrupat, encara que tinguin unes procedències ben diverses. Inclou, per exemple, des d'uns navarresos fins a uns anglesos. Cal dir, però, que no podem pas assegurar d'on podia venir aquest Sanç de València (venia d'un País Valencià en aquell moment sota domini islàmic?).⁷⁷⁰ També cal dir que, en aquest cas, hem inclòs en aquesta columna —molt curta— alguns noms que creiem que poden correspondre per exemple a persones vingudes de terres de Castella o en les quals es parlava castellà (com aquest Pedro de Sancto Martini).

D'altra banda, ara també podem cridar l'atenció sobre alguns aspectes, de fet lògics. A partir de les dades limitades que tenim, hom té la impressió que, dins la ciutat, hi hagué una certa agrupació en veïnats, en funció de les procedències. Sovint, per exemple, al costat de la casa d'un occità hi vivia un altre occità. Els testimonis d'un document fet per un home que provenia d'Occitània solien ésser homes que venien del mateix país. Això no vol dir que no hi hagués molt aviat una fusió entre els no catalans i la població que venia dels comtats de Pallars i Ribagorça i de la resta de les terres on es parlava català. Saber com pensava cada persona, tenir coneixement de com se sentia, i, fins i tot, saber com enraonava és certament impossible, per desgràcia.

L'origen dels immigrants (segons els documents escrits d'ençà de l'any 1177)

A continuació, farem un quadre semblant, en aquest cas amb relació a noms de persona esmentats en documents escrits durant el govern del bisbe Berenguer. Com podrem comprovar, si ens ho mirem globalment, els resultats són força semblants i ens permeten d'arribar a les mateixes conclusions.

770. Curiosament, en un document d'Osca, de l'any 1173, també es fa esment d'un "Santius de Valentia", que havia fet un préstec de quatre-cents morabatins a Urraca i el seu marit Calvet. A. DURAN, *Colecció diplomàtica de la catedral de Huesca...*, doc. 259, pàg. 264. Sembla un inversor, un prestador de diners, com molts dels occitans (i dels catalans) que feien negocis a la ciutat de Lleida.

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Petro de Gallinario (590, 1177)	Guillelmus Guardassivenensis (590, 1177)	Arnaldi de Solanellis (595, 1178)	Petrus de Avigo [Avinyó?] (590, 1177)	Maria de Aragone (613, 1180)	Anglesie (dubtós) (601, 1179)
Benedicti de Montson (592, 1177)	Maria de Castellósira (590, 1177)	Raimundo de Lilet (602, 1179)	Aleu de Cabreira (593, 1178)	Dulcia de Somet (641, 1182)	Spanoli (601, 1179)
Iohannis del Sas (593, 1178)	Poncius de Palagals (590, 1177)	Geraldus de Iorba (603, 1179)	Costantinum (599, 1179)	Dominici de Saragoça (648, 1182)	Petri de Laborri (611, 1180)
Maria de Talarn (601, 1179)	Raimundi de Belveder (Bellver d'Ossó?) (590, 1177)	Bernardi de Calidis (603, 1179)	Petri Pictavini (601, 1179)	Iohannes Osce (673, 1184)	Guillelmi de Vaziia (Vasia?) (644, 1182)
Guillelmi de Salass (601, 1179)	Petri d'Oluia (593, 1178)	Guillelmi de Monte Pavone (613, 1180)	Raimundi de Lerat (Lesat?) (602, 1179)	Petri de Saragoça (704, 1185)	Englessia (655, 1182)
Raimundus de Ager (602, 1179)	Bertrandi d'Alantorn (593, 1178)	Guillelmi de Pinel (613, 1180)	Petri de Lobera (603, 1179)	Petri de Calamera (Xalamera?) (705, 1185)	Arnaldi Castella (?) (655, 1182)
Petro de Almuçara (608, 1179)	Raimundi de ç'Aguilar (593, 1178)	Raimundi Val de Lord (614, 1180)	Guillelmi de la Novela (615, 1180)	Peregrine de Luna (745, 1188)	Ferrarii de Valentia (656, 1182)
Pere de Laguars (Llaguarres) (610, 1179)	Bernardo de Gavar (595, 1178)	Poncii de Vernet (615, 1180)	Guillelmi Gasconis (618, 1180)	Petro de Oscha (769, 1189)	Ferrarii de Luga (?) (656, 1182)
Martini de Boren (611, 1180)	Raimundo de Senaioia (602, 1179)	Raimundi de Carreu (626, 1180)	Aton d'Aran (620, 1180)	Petri de Avinzanda (771, 1189)	Petri de Vertful (Berfull?) (660, c. 1182)
Petri de Salas (611, 1180)	Arnaldo de Valseguer (602, 1179)	Raimundi de Girona (626, 1180)	Guillelmi de Tolosa (621, 1180)		Ramon Angles (662, 1183)
Petri de Montanana (611, 1180)	Ermessend de Vallebrera (?) (611, 1180)	Arnaldi de Solsona (627, 1180)	Raimundo de Monte Pessulano (621, 1180)		Raimundi Arpi (Arp?) (770, 1189)

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Santii de Arent (Areny?) (621, 1180)	Raimundi de Ferran (613, 1180)	Bertrandi de Solanellis (629, 1181)	Guillelmi de Carcasona (622, 1180)		Englesa (774, 1189)
Guillelmo de Stais (624, 1180)	Martin de Raxmat [Raimat] (613, 1180)	Bertrandi Catalani (633, 1181)	Stephano de Selvanec (622, 1180)		
Raimundi de Liminana (626, 1180)	Petrus Calatarran (Carratalà) (614, 1180)	Ramon de Bonastra (634, 1181)	Martini de Aran (624, 1180)		
Guillelmi de Monte Lobar (628, 1181)	Bernad de Richer (614, 1180)	Vidal de Fustellano (Fustanyà?) (638, 1181)	Petri de Calpena (628, 1181)		
Guillelmi de Montoliu (631, 1181)	Bernardus de Balager (615, 1180)	Petro de Cigario (el Sitjar) (639, 1181)	Berengarii de Monte Regali (629, 1181)		
Petrus de Monteolivo (632, 1181)	Berengario de Rivo Albo (617, 1180)	Raimundo de Viverio (639, 1181)	Stephanus de Orinac (644, 1182)		
Petro de Alascarre (633, 1181)	Petri de Cubellis (627, 1180)	Guillelmi de Barbara (644, 1182)	Gueraldus de Conilac (652, 1182)		
Bernardi de Avellana (633, 1181)	Bernardo de Gavar (629, 1181)	Arnaldi de Miraval (646, 1182)	Iohannis de Morlas (652, 1182)		
Raimundo de Coscol (639, 1181)	Arnaldus de Cervaria (629, 1181)	Rosselli de Basella (649, 1182)	Guillelmi de Foix (652, 1182)		
Bonet de Astel (645, 1182)	Petrum de Balager (643, 1182)	Guillelmus de Cardona (650, 1182)	Raimundi d'Avinno (656, 1182)		
Petri de Monso (645, 1182)	Marie de Monte Accuto (643, 1182)	Bernardus de Torreles (654, 1182)	Mir de Lunel (658, 1182)		
Guillelmi de Michinença (648, 1182)	Poncii de Tarrega (643, 1182)	Poncii de Vernet (654, 1182)	Petri Iohannis de Termes (660, c. 1182)		

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Raimundi de Cotarta (Gotarta) (651, 1182)	Raimundi de Pelagals (644, 1182)	Arnaldus de Rivobragos (656, 1182)	Ramon Lauragel (Lauraguèl) (662, 1183)		
Petri de Capella (651, 1182)	Petri d'Alos (644, 1182)	Arnaldi de Barchinona (656, 1182)	Iohannes Rainaldi et Peironet (670, 1183)		
Raimundi del Sas (656, 1182)	Guillelmi de ç'Aguda (644, 1182)	Guillelmi de Bar (657, 1182)	Arnaldi de Montreial (672, 1184)		
Iohanni de Fraga (659, 1182)	Petrus de Cas (645, 1182)	Raimundi de Valads (els Vallats?) (657, 1182)	Raimundo de Gausach (684, 1185)		
Raimundus des Torm (660, c. 1182)	Bernardus de Prinonosa (646, 1182)	Berengario d'Ardeval (659, 1182)	Peirone (muller de Stefano Ebrard) (692, 1185)		
Guillelmus de Vilamur (661, 1183)	Arnaldi de Tarrega (648, 1182)	Arnaldi de Robion (659, 1182)	Isarni de Tolosa (692, 1185)		
Nina de Talarn (670, 1183)	Raimundo de Olçina (Olzina) (649, 1182)	Arnaldi de l'Aztor (659, 1182)	Ermessendis Tolsana (704, 1185)		
Willelmi de Sancto Iermano (de Pernui?) (670, 1183)	Guillelmi Uc de Cerveira (652, 1182)	Guillelmus de Luça (Lluçà) (660, 1182)	Guillelmum de Trules (Trelhas?) (704, 1185)		
Bernardi de Areg (Areny) (671, 1184)	Petri de Offegato (654, 1182)	Arnaldi de Lileto (663, 1183)	Peiron (708, 1185)		
Maria de Sadarrue (672, 1184)	Pere de Uliola (658, 1182)	Guillelmi de Pratibus (668, 1183)	Petri d'As (Ais?) (708, 1185)		
Pere de Santacreu (674, 1184)	Pere de Ivarz (658, 1182)	Arnaldi d'Osona (670, 1183)	Bernardo de Avinone (708, 1185)		

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Petro de Malpas (684, 1185)	Guillelmo de Anglerola (659, 1182)	Guillelmo de Bages (671, 1184)	Arnaldo Tolsa (711, 1186)		
Petrus de Cires (Sirès) (687, 1185)	Poncia de Portel (661, 1183)	Arnaldi de Lorenz (Llorenç) (671, 1184)	Arnaldo Proençano (712, 1186)		
Marie de Cornutella (687, 1185)	Ramon de Castello Asinorum (667, 1183)	Guillem de Vernet (673, 1184)	Petri Peitavini (733, 1187)		
Guillelmi de Feçet (Fet) (691, 1185)	Guillelmi de Alta Ripa (668, 1183)	Raimundi de Rubion (675, 1184)	Guillelmo Caerci (740, 1188)		
Patrus Arnaldi de Revert (706, 1185)	Petro de Corbins (669, 1183)	Petri de Segur (675, 1184)	Petri Tolsa (742, 1188)		
Raimundo de Corca (Corçà) (706, 1185)	Espanol de Corbins (670, 1183)	Petro de Bagaçano (676, 1184)	Raimundus de Conilach (745, 1188)		
Petri de Caverol (Claverol?) (706, 1185)	Raimundo de Claras Vals (672, 1184)	Petri de Sollanellis (691, 1185)	Narbone (758, 1188)		
Raimundi de Gotorta (Gotarta) (710, 1187)	Arnallo de Malefacto (Mafet) (675, 1184)	Petri de Bellestar (693, 1185)	Narbona (761, 1188)		
Petri de Cornutella (718, 1186)	Bertrandi de Monte Claro (675, 1184)	Otonis de Illa (693, 1185)	Guillelmo Tarascho (761, 1188)		
Raimundi de Armui (Arnui?) (724, 1187)	Raimundi de Sanauia (677, 1184)	Arnaldi de Miravall (706, 1185)	Guillelmi de Narbona (762, 1188)		
Berengarii de Portaspana (725, 1187)	Stephani de Marimon (692, 1185)	Guillelmo de Vite (Lavit) (707, 1185)	Petri de Lidziniano (Lesinhan) (764, 1188)		

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Raimundi de Barganui (Berganui) (732, 1187)	Raimundi de Vallebrera (?) (704, 1185)	Guillelmi de Basilia (Baseia?) (707, 1185)	Guillelmi de Reddes (Rasès?, Reus?) (764, 1188)		
Iohannes de Talarno (733, 1187)	Bernardo de Ienzana (705, 1185)	Raimundi de Menresa (724, 1187)	Willelmi Lauragelli (764, 1188)		
Arnaldi de Eril (733, 1187)	Iohanni de Cubels (706, 1185)	Ermesendis Cerritanie (725, 1187)	Narbona (770, 1189)		
Petri de Açanui (742, 1188)	Gomballi de Ribellis (707, 1185)	Poncio de Cledellis (726, 1187)	Deusdei Luparie (770, 1189)		
Bernardi de Ager (748, 1188)	Arnaldi de Iuneda (708, 1185)	Ponceo de Fustellano (727, 1187)	Bernardi de Carcassona (781, 1189)		
Martinus de Sas (750, 1188)	Arnaldum Coscoll de Bello Loco (710, 1186)	Stephani de Soria (Súria?) (733, 1187)	Peiro (786, 1190)		
Iohannis de Gotarda (750, 1188)	Petri de Sanauia (711, 1186)	Raimundi de Fontanes (737, 1187)	Arnaldi de Castello Gelos (788 bis, 1190)		
Iohannis de Claret (753, 1188)	Raimundi de Timor (715, 1186)	Petri de Castellofollit (739, 1188)	Guillelmo Tolsan (791, 1190)		
Gili de Alasquarre (755, 1188)	Arberti de Alcaniç (715, 1186)	Guillelmi de Basia (Baseia) (739, 1188)	Petri de Galac (792, 1190)		
Arnaldi d'Arein (755, 1188)	Guillelmus d'Espigol (718, 1186)	Cerdania (742, 1188)	Duranza (793, 1190)		
Maria d'Aulas (758, 1188)	Arnaldi de Tarrega (721, 1186)	Bernardi de Madrona (743, 1188)	Arnaldi de Carannaca (Carennac) (802, 1191)		

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
Paschali d'Orrid (781, 1189)	Arnaldi de Artesa (723, 1187)	Iohanni de Vic (748, 1188)	Mir de Lunel (806, 1191)		
Bernardi de Tamuzi (Tamúrcia?) (784, 1190)	Arnaldus de Pallerol (724, 1187)	Raimundus de Odena (750, 1188)	Arnaldus de Valle Lebreira (812, 1191)		
Bernardo de Almudafar (786, 1190)	Thome de Alguaira (724, 1187)	Raimundi de Gerunda (753, 1188)			
Bernardus de Benavento (788, 1190)	Petri de Albares (725, 1187)	Petri de Cercós (753, 1188)			
Guillem de Monssó (792, 1190)	Bernardus de Acrimonte (726, 1187)	Guillelmo de Val de Lord (761, 1188)			
Bernardi de Montanana (793, 1190)	Arnaldi de Castellione (726, 1187)	Bernard de Guilannan (Guilanyà) (761, 1188)			
Petri d'Orrito (793, 1190)	Guillelmi de Alcoleia (727, 1187)	Petri de Malbosc (763, 1188)			
Petri de Talnarn (794, 1191)	Arnaldo de Gimenels (738, 1187)	Arnaldi de Gamiza (764, 1188)			
Bernardi de Orsso (798, 1191)	Iohannes de Acrimonte (742, 1188)	Bernardi de Valle Magna (764, 1188)			
Guillelmo de Liminana (799, 1191)	Guillelmus de Cubellis (743, 1188)	Gravalosa (767, 1189)			
Arnaldi de Fraga (799, 1191)	Bernardi de Montleo (745, 1188)	Bernardi de Cladellis (767, 1189)			
Berengarii de Camporellis (806, 1191)	Arnaldo de Balagario (747, 1188)	Bernardi de Olivella (767, 1189)			

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
	Mironis de Floregax (750, 1188)	Arnaldus de Plandolit (767, 1189)			
	Petri de Raxmat (755, 1188)	Raimundi Brich (Brics) (770, 1189)			
	Dominici de Valle Lebrera (756, 1188)	Petri de Martorel (770, 1189)			
	Ninna de Comabella (761, 1188)	Poncius dez Lor (775, 1189)			
	Raimundi de Carnadza (Carnassa) (762, 1188)	Arnaldo de Tous (776, 1189)			
	Raimundi de Angularia (Anglesola) (763, 1188)	Pontii de Çavella (Savella) (776, 1189)			
	Guillelmi de Basella (776, 1189)	Petri d'Olo (776, 1189)			
	Bernardi de Picabay (778, 1189)	Arnaldi de Serra Llonga (778, 1189)			
	Bernardum de Monteleo (783, 1190)	Petri de Cirera (781, 1189)			
	Raimundi de Lerida (789, 1190)	Bernardi d'Orssera (782, 1190)			
	Mascharelli de Podio Viridi (792, 1190)	Petri de Nergo (Nargó) (783, 1190)			
	Almaceilles (798, 1191)	Burdi de Gerunda (786, 1190)			

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
	Raimundo de Pontibus (804, 1191)	Guillelmus de Vasega (Baseia?) (789, 1190)			
	Gerald de Agremont (807, 1191)	Guiraldi de Valandre (Balandre?) (789, 1190)			
	Bernardi de Alcarraz (808, 1191)	Nine de Roqueta (792, 1190)			
	Berengarii de Feran (Ferran) (809, 1191)	Petri de Osona (794, 1191)			
		Guillelmi de Valatz (Vallats) (796, 1191)			
		Domenge de Pinello (796, 1191)			
		Bartholomeus de Pradz (798, 1191)			
		Arnalli de Calafio (798, 1191)			
		Petro Iohanni de Mediano (803, 1191)			
		Barchinone (804, 1191)			
		Rubeo de Monttornes (805, 1191)			
		Guillelmi de Quadrels (806, 1191)			

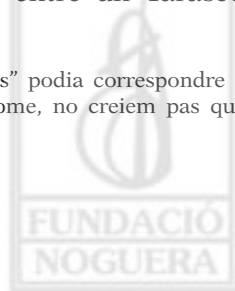

<i>Pallars, Ribagorça, Àger, Montsó i Fraga</i>	<i>Regió de Lleida</i>	<i>Resta de Catalunya</i>	<i>Occitània</i>	<i>Aragó</i>	<i>Resta d'Europa</i>
		Arnaldi de Carreus (813, 1191)			
		Bernardi de Alcover (814, 1192)			

Com amb relació als noms del període en què fou bisbe Guillem Pere, pel que fa als anys en què Berenguer va ésser bisbe de Lleida, hem fet diversos grups d'antropònims, que hem repartit en sis columnes. La primera, amb els noms de persones de la Ribagorça i el Pallars; també hi incloem les terres per on s'expansionà la gent de la Ribagorça, Cinca avall. En segon lloc, la segona columna correspon a persones de la rodalia de Lleida, la plana de Lleida, fins a la Segarra i fins a Ponts i el Montsec. La tercera columna inclou homes i dones amb un cognom que correspon a un topònim de la resta de Catalunya. La quarta columna correspon a noms occitans. Cal dir que, de vegades, ha estat el nom de la muller el que ens ha permès d'identificar la possible procedència del marit. En cinquè lloc, hi ha els noms aragonesos. En sisè lloc, tota la resta, que inclou francesos, castellans i anglesos.

Com hem vist a l'apartat precedent, la societat de Lleida, a la segona meitat del segle XII, era fruit de la barreja de persones amb uns orígens culturals diversos. Només cal agafar el testament de Ramon Anglès, de l'any 1188 (doc. 764). Els seus marmessors segurament eren tots occitans: Peire de Lesinhan, Guilhem de Rasés,⁷⁷¹ Peire Aimeric i Guilhem Lauraguèl. Cal dir, amb tot, dues coses. En primer lloc, que, en alguns casos, a la fi del segle XII, pot ésser que els que van immigrar ja fossin els pares o els avis. En segon lloc, que, de vegades, és molt difícil d'assegurar-ne la procedència. Alguns topònims poden correspondre a diversos llocs, i alguns cops fins i tot a indrets de països amb llengües diferents (per exemple Vallats o Vall-llebrera). Certament, és fàcil de confondre'ns, per exemple, entre un Tarascó provençal i un Tarascó

771. Certament, "Reddes" podia correspondre a Reus (OC6 377). Amb tot, atès l'ambient on trobem aquest home, no creiem pas que sigui gaire probable.

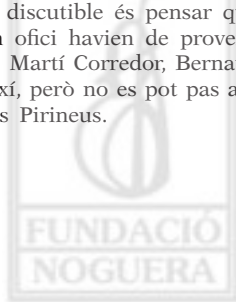

de la Vall de Lord, al Solsonès.⁷⁷² També, per exemple, Ferrer de València pot ésser el nom d'un home que provenia del País Valencià (és estrany atès que era dins Al-Andalus), del Pallars (de la vall d'Àneu), de terres occitanes (Valençà) o, fins i tot, del regne de Castella. El cognom Segarra o Sagarra pot correspondre a un indret de la Ribagorça —estretament lligat a Roda— o a la comarca que tanca el pla de Lleida a la banda d'orient. Així mateix, també és possible que aquest "Stephani de Soria" no procedís de Sòria, sinó, més aviat, de Súria. Finalment, un Bernat de Vallmanya, l'any 1188, podia venir de la Catalunya Vella o podia tenir les terres de Vallmanya, a l'oest de Lleida. Tot això pot portar a petits errors o dubtes, encara que, de fet, no desmenteixi en absolut la visió global que observem en analitzar aquestes sis columnes.

Noms de la Ribagorça, el Pallars i Montsó. El lligam de la població de Lleida amb les terres per on s'estenia l'antic bisbat de Roda, lògicament, va ésser molt fort al llarg de tota l'edat mitjana. Tot i que, evidentment, per a fer aquesta llista, no hem inclòs els documents del fons de Roda, a la ciutat de Lleida i al seu rodal trobem esments de gent que venia de Lasquarri, Llaguarres, Cornudella, Montanyana o de la vila de Montsó. També hem inclòs en aquesta llista poblacions del Pallars, de la vall d'Ager o del Baix Cinca (Fraga, com hem dit, fou conquerida pels comtes catalans el mateix dia que Lleida).

Noms del pla de Lleida. La llista de persones incloses en aquesta columna és força llarga. Amb tot, cal assenyalar que s'hi barregen noms de gent que venia de les terres més orientals de la plana lleidatana, ja conquerides molts decennis abans, com Ponts, Oluja, Cervera, Gàver, Ofegat, Sanaüja o Cubells, amb antropònims que contenien topònims de llocs molt propers a la ciutat, pobles on segurament s'instal·laren els colonitzadors a mitjan segle XII, com Alguaire, Alcarràs, Albarés, Almacelles, Gimennells o Carnassa. Assenyallem també que sorprèn l'existència d'un Ramon de Lleida

772. F. Sabaté (*Alta edat mitjana...*, pàg. 294) retreu que J. Lladonosa (*Història de Lleida*, vol. 1, pàg. 132) el consideri provençal. Per contra, Lladonosa considera Pere de Llobera com a provinent del Solsonès (pàg. 134), i era ben segur occità. És molt difícil d'assegurar-ho sempre. De fet, l'esforç fet per Josep Lladonosa té molt de mèrit. Potsar l'aspecte més discutible és pensar que molts dels homes que tenien un cognom relacionat amb un ofici havien de provenir de les terres occitanes (com Ramon Pellisser, Ponç Teixidor, Martí Corredor, Bernat Carnisser o Guillem Corretger). Algunes vegades degué ésser així, però no es pot pas assegurar, en absolut, que sempre vinguessin de l'altra banda dels Pirineus.

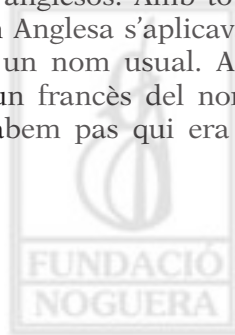
("Raimundi de Lerida"); no sabem per quin motiu un home, que l'any 1190 vivia a la parròquia de Sant Joan, podia rebre aquest nom. Des de quan hi vivia? On havia viscut abans?

Noms de la resta de Catalunya. Com en el cas precedent, caldria diferenciar les terres més properes, com Jorba, Solsona, Nargó, Ardèvol o Calaf, dels llocs situats en contrades més allunyades, com Girona, Osona, Vic, Bagà, Lillet, Bar, Cerdanya, Manresa, Bages, Barcelona i Lavit. D'altra banda, com hem assenyalat, sovint es planteja el problema de distingir alguns topònims que poden fer referència a més d'un lloc (per exemple, Vallmanya, Cirera, el Llor, Olivella, Vernet, Viver o Torrelles).

Noms d'Occitània. La quantitat de persones que venien de terres occitanes era molt notable. Tant és així que una de les llengües que hom devia parlar usualment als carrers de Lleida, vers el 1200, devia ésser l'occità. Hem pogut identificar els occitans inclosos en la tercera columna mitjançant diversos camins. En primer lloc, pel topònim que acompanya el prenom. En segon lloc, per la forma com s'escriu el topònim (per exemple Lobeira, Cabreira o Lebreira). De vegades, en tercer lloc, per les característiques del nom de fonts (Peironet i potser Narbona). Pel que fa al primer aspecte, cal tenir present que de vegades es parla de persones que tenien l'origen en regions occitanes (Provença o el Carcí) o molt sovint es fa esment de ciutats o de viles grans (Tolosa, Avinyó, Montpeller, Carcassona, Foix, Lunel, Durançà, etc.). Evidentment, hem inclòs l'Aran en aquesta llista. A més, cal tenir present que també considerem que la gran majoria dels topònims acabats en *-ac* són occitans.

Noms d'Aragó. Hi havia molt pocs aragonesos. Com hem dit, establím la frontera entre les dues comunitats per on passava la frontera lingüística, al riu Cinca. Trobem alguns homes de Saragossa, d'Osca i de poblacions més petites, com Luna, Abizanda o Xalamera, aquesta darrera ja situada molt a prop de Lleida, però ubicada a la riba dreta d'aquest riu.

Noms de la resta d'Europa. Semblantment al que s'esdevingué a Tortosa, encara que potser d'una manera menys important, a Lleida també arribaren anglesos. Amb tot, també cal tenir present que no sabem si el nom Anglesa s'aplicava només a dones d'origen anglès o si esdevingué un nom usual. Així mateix, degué arribar potser algun italià, algun francès del nord de la Gàl·lia i qui sap si algun castellà. No sabem pas qui era aquest "Spanoli": cal re-

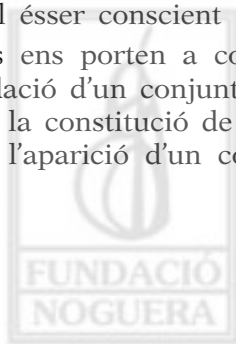
lacionar-ho amb els *hispani* o andalusins de l'època carolíngia o, més aviat, per exemple, amb algun occità; és difícil d'assegurar res. I el mateix s'esdevé, com ja hem dit, amb el Ferrer de València; no gosem pas assegurar-ne una provenença (encara que consti en aquesta sisena columna).

Cloenda de la segona part

En aquesta segona part publiquem quatre-cents cinquanta-quatre documents. Les característiques d'aquests documents són molt diferents de les que tenien els instruments que vam publicar a la primera part. I la diferència no és pas només cronològica. Sobretot és territorial. Sense haver-hi un trencament total, el centre de gravetat del territori, del bisbat, es va traslladar cap al sud. Malgrat que hi ha alguns documents que encara fan referència a les terres de l'antic bisbat de Roda d'Isàvena, aquests ja són una minoria. La gran majoria dels instruments que publiquem ens porten a passejar-nos pels carrers de la ciutat de Lleida, pels camins que solquen les partides de terra del seu voltant o pels pobles de les terres que hi ha a l'entorn d'aquesta ciutat. Cal dir, amb tot, que, quan ens apropem a les institucions i també quan llegim el nom d'algunes persones, sempre som conscients del lligam que hi ha amb allò que trobàvem esmentat en els documents escrits abans de l'any 1149, data de la conquesta de la ciutat de Lleida i del trasllat de la institució episcopal de Roda cap al Segrià, tal com ja havia estat previst pel papat uns decennis abans.

Unes institucions eclesiàstiques. No podem oblidar que gairebé tots aquests documents foren escrits i després conservats pels bisbes i pels canonges de Lleida, i també de Roda. Aquest fet motiva que la visió que tenim, per exemple, de la societat i del paisatge pugui ésser poc o molt esbiaixada. És el mateix que s'esdevé quan ens apropem a conèixer el paisatge i la societat de la rodalia de Lleida consultant només la documentació de la comanda templera de Gardeny o la del monestir de Poblet. Només són finestres oberetes cap al passat, que, malgrat tot, ens permeten descobrir força aspectes sobre com es vivia, en aquest cas, a la segona meitat del segle XII. Només cal ésser conscient de les seves limitacions.

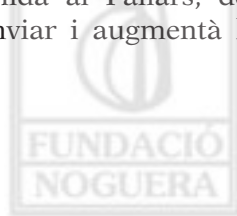
Aquests documents ens porten a concentrar la nostra visió en la creació i consolidació d'un conjunt d'institucions religioses. Hem pogut contemplar la constitució de bell nou d'una seu episcopal i hem descobert l'aparició d'un conjunt d'eclesiàstics, que

s'estaven a l'entorn del bisbe. Hem vist que hom decidí el nombre de canonges i quines eren les dignitats que havien de governar l'Església de Lleida. També hem vist la creació d'una xarxa d'esglésies, en principi cedides pel comte i sovint estretament lligades a l'autoritat episcopal. En aquest sentit, hi ha alguns documents molt importants, que ens apropen al funcionament de les noves institucions de la catedral de Lleida, com l'anomenada *Constitució fonamental* de l'any 1168.

Al mateix temps, tenim algunes notícies de la Ribagorça. La seu de Roda esdevingué un priorat. Les relacions amb la nova seu episcopal eren bones —o s'intentava que ho fossin—; els bisbes sovint, a l'hora de signar, encara ho feien com a bisbes de Lleida i de Roda. La necessitat d'adaptar-se a la nova situació i evitar greuges comparatius fou evident, per exemple com veiem en el document 533 (any 1172), en què es concretaren els drets que tenien els canonges de Roda quan anaven a Lleida, cridats per exemple pel bisbe. Malgrat el canvi brutal que representà el trasllat de la seu episcopal a Lleida, a Roda d'Isàvena algunes coses continuaren ben igual, com, per exemple, la fraternitat que aplegava els canonges i alguna gent rica del territori. Amb tot, el nombre molt més reduït de documents que es van escriure en aquest període —i que s'han conservat— potser ens mostra la pèrdua de pes de la Ribagorça i també de la regió de Montsó dins del conjunt de la diòcesi. Això no obstant, com acabem de veure, a Lleida, després de l'any 1149, hi havia molta gent que provenia de les valls de la Ribagorça (i del Pallars o del Cinca Mitjà). També cal tenir present, com ja hem remarcat diverses vegades, que les entrades econòmiques del bisbat de Lleida només provenien de les terres conquerides l'any 1149; els dominis situats en les comarques de l'antic bisbat de Roda —i llurs rendes— continuaren en mans del nou priorat ribagorçà de Sant Vicenç de Roda.

Una nova organització territorial i de poder. Amb Ramon Berenguer IV es va produir la unió en la persona d'un sobirà de dos estats diferents i independents: els comtats catalans i el regne d'Aragó. Cadascun d'aquests dos territoris mantingué unes institucions totalment diferenciades. Catalunya, en aquest moment, ja es definia amb un nom i ja posseïa uns límits clars, encara que hi tinguessin un fort poder els diferents comtes. D'altra banda, mentre, en època carolíngia, la Ribagorça restava sota la influència de la seu d'Urgell i unida al Pallars, després del canvi de mil·lenni la situació va canviar i augmentà la influència pamplonesa

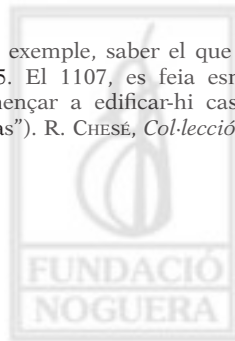

i aragonesa. Tanmateix, el segle XII, Lleida esdevingué una ciutat catalana, tant per les lleis com per la població i per la llengua (malgrat la gran quantitat d'occitans que hi vivien). Per tant, el trasllat de la seu episcopal de Roda d'Isàvena a aquesta ciutat va fer que les terres situades a l'est del Cinca, en molts aspectes, tornessin a bascular cap a l'espai català. Aquesta nova realitat es va mantenir almenys fins al segle XIV.

Un paisatge urbà. A part de la creació de les institucions del nou bisbat, potser allò que els documents que publiquem en aquesta segona part de la col·lecció diplomàtica permet de conèixer més bé és la creació d'un paisatge urbà, del paisatge que hauríem trobat a la Lleida dels darrers decennis del segle XII. Era un paisatge que devia molt a allò que hi havia abans de la conquesta de l'any 1149, però que alhora era fruit d'una reconstrucció molt important i, sovint, de la urbanització, feta de bell nou, de gran part de l'espai clos dins dels murs de la ciutat. Fou en aquests decennis quan s'esdevingué l'edificació de les "places" i dels "casals" que, d'acord amb els documents, veiem repartits per totes les parròquies de la ciutat, encara que sobretot es concentrassin al llarg de la riba dreta del Segre, en uns terrenys coberts de parets enrunades (els "pardinals"). Algunes de les parcel·les de terra que es van edificar aleshores al llarg dels carrers han perdurat fins a l'actualitat. Alhora, no podem obviar que l'existència de totes aquestes "places", "casals" i "pardinals" demostra la profunda destrucció d'allò que hi havia abans.⁷⁷³ També cal tenir present que potser no hi havia gaire interès a conservar uns edificis que tenien una organització interna diferent a la que volien els nous pobladors, com s'ha pogut veure en excavar el barri del portal de Magdalena.

Conèixer els llocs centrals és fonamental si volem entendre com s'organitzava l'espai urbà. Cal tenir present la importància de les esglésies, com a punts de referència de les parròquies i també en l'organització de la ciutat, tal com hom pot veure a la fi de l'edat mitjana. Al mateix temps que es bastien les esglésies, es degueren començar a construir algunes cases senyoriales. També es van edificar hospitals, forns, escorxadors, carnisseries i llocs

773. És interessant, per exemple, saber el que havia passat a Balaguer, després de la conquesta de l'any 1105. El 1107, es feia esment que la ciutat havia d'ésser poblada i que s'havia de començar a edificar-hi cases i esglésies ("possint homines edificare mansiones et ecclesias"). R. CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Ager...*, doc. 200, pàg. 471.

on es venien els productes. I tot plegat era clos per les muralles, a les quals s'obrien portals que cal relacionar amb els grans eixos de circulació. El traçat de les muralles permetia delimitar parròquies, encerclar l'espai on vivien els jueus i foragitar del nucli de la ciutat els sarraïns que no havien volgut abandonar la ciutat. Era una ciutat viva, amb un fort creixement econòmic, com resta reflectit en l'existència de nombrosos obradors i d'alguns calciners i d'aboberies, dels espais on es preparaven i treballaven les pells.

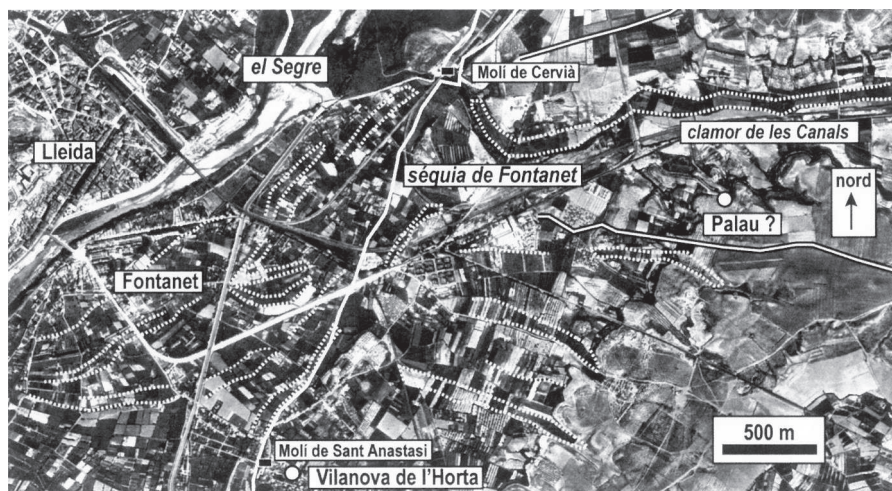
Un paisatge rural. Si el paisatge urbà és la suma d'allò que hi havia abans de l'any 1149 i el que es creà després d'aquesta data, el paisatge rural de la segona meitat del segle XII també fou el resultat d'allò que hi hauríem trobat anteriorment i dels canvis esdevinguts després de la conquesta comtal, provocats per una gent que s'hagué d'adaptar a allò que trobaren en arribar (i que aviat transformaren). Parlar de l'espai rural és parlar d'almúnies o d'*abrāġ* (plural de *burg*), que esdevingueren torres, de séquies que s'ampliaren amb nous braçals o s'allargaren i d'hortes andalusines que es parcel·laren i repartiren en parellades. Tenim documentat el després i podem suposar allò que hi havia abans. El que trobem l'endemà del 1149 no hauria estat com fou sense tenir uns precedents, encara que, d'una manera lògica, hi hagué canvis importants, de tota mena. Només cal pensar en tots els espais propers a la ciutat: les hortes de Fontanet, de la Palomera i Rufeia o les que hi havia a banda i banda de la séquia Major de Segrià. També cal tenir present els extensos camps bladers de secà i, sobretot, les terres dedicades al bestiar. Moltes de les almúnies o torres que eren al voltant de la ciutat devien viure tant o més dels ramats que no pas d'allò que obtenien d'una coma —fondal conreat— propera a l'hàbitat. En molts llocs, hauríem trobat una realitat força semblant abans i també després de l'any 1149.

I el paisatge rural també són els camins, que molt sovint tenen una llarga tradició que va molt més enrere dels segles medievals. Potser és un dels elements del paisatge que va canviar menys. I, algunes vegades, les vies eren carrerades o cabaneres i resseguien els límits dels termes d'almúnies, de torres o de parròquies. I, certament, l'entorn rural de la ciutat de Lleida era un espai treballat i posseït per uns pagesos i sovint tingut per uns senyors. D'això ja en parlarem en un apartat proper.

La possibilitat de poder "llegir" i comprendre el paisatge. En aquesta cloenda, després de fer nombrosos mapes, sovint aprofitant com a fons fotografies aèries fetes a mitjan segle xx, volem presentar un darrer mapa i centrar un moment l'atenció en el sector nord de la partida de Fontanet; el sector meridional, l'hem representat en la figura 58. En el sector nord, hi podem distingir uns camins, les séquies i les formes de les peces de terra. Certament, és un sector del terme de Lleida que ha patit grans canvis al llarg dels darrers anys; fins i tot, si agafem les fotografies aèries fetes a mitjan segle passat, ja hi veiem vies de ferrocarrils, veïnats de cases, un cementiri i alguns polígons industrials. Malgrat tot, si ara centrem sobretot l'atenció en els marges de les terres conreades, hi podem descobrir realitats interessants, que ens permeten conèixer aspectes sobre la història medieval d'aquest territori.

FIGURA 80
Fontanet septentrional (Lleida)

L'anàlisi de les formes del parcel·lari permet distingir diverses etapes en l'organització d'un espai irrigat. En aquest cas, podem distingir les formes de marges de terres de conreu rectilínies i unes formes corbes, que recorden possibles antigues comes. Això fa que sigui possible de diferenciar diverses etapes en la transformació d'aquesta partida de terra. Foto: © IGN (any 1956).

És important d'establir una metodologia que ens permeti d'estudiar els paisatges pretèrits a partir de la consulta de les

fotografies aèries i dels mapes. En aquest cas, en apropar-nos a les terres de conreu, en primer lloc, hem de distingir entre les parcel·les de terra que tenen unes formes ortogonals i les que tenen els marges corbs. Al costat de la séquia de Fontanet, en 1 i en 2, trobem una parcel·lació ben regular. De fet, 2 correspon a unes terres que ja hem comentat més amunt, en estudiar el sector meridional de la partida de Fontanet (fig. 58). Al costat d'aquestes formes rectes, trobem moltes altres formes corbes, per exemple on ara hi ha el polígon industrial del Segre o bé entre el barri del Cappont i el canal de Seròs, d'una banda, i la séquia de Fontanet, de l'altra. La major part d'aquestes formes arrodonides recorden l'existència de comes o de reguers. En resum: és molt possible que aquestes formes de marges més corbes siguin un testimoni fossilitzat d'allò que hi havia abans de l'època en què es parcel·laren ortogonalment les terres irrigades.

Una societat urbana. En llegir els documents que publiquem en aquests volums, hom veu, a la ciutat de Lleida, al segle XII, una societat complexa, viva i, com hem dit, dinàmica. Una societat formada per senyors laics i eclesiàstics, per menestrals, per pagesos o llauradors, possiblement per mercaders i per gent que podia tenir un origen divers però que perseguïen assolir poder i alhora fer negocis. Les mercaderies es produïen i es venien; corrien els diners. Fins i tot hi ha algun esment de canvistes. És molt difícil d'arribar a conclusions, però la compra i venda de "places" i llur urbanització sembla que s'ha de relacionar amb un desig de fer negocis, amb la possibilitat d'obtenir diners d'una manera fàcil. De fet, també feia que es moguessin els diners tot allò que es venia al mercadal o el que es produïa als obradors tèxtils o bé relacionats amb el treball de la pell i el cuir; hi havia, per exemple, molts sabaters. Tot i que no en sabem prou coses, intuïm que hi havia una societat precursora de la que trobarem a Lleida a la fi dels segles medievals, fins i tot potser més activa i pròspera que no pas aquesta. I era una societat en què, com hem comprovat analitzant-ne els antropònims, es barrejaven persones vingudes feia ben poc de molts llocs, tant de les terres de l'antic bisbat de Roda com, sobretot, de la resta de Catalunya i dels països occitans.

Una societat rural. La societat rural era dirigida pels senyors. Aquests senyors podien ésser laics, com els Cervera, els Montcada i els Jorba, o bé podien ésser eclesiàstics, com els templers de Gardeny, els cistercencs de Poblet o el bisbe i tots els canonges, que coneixem prou bé, gràcies als documents publicats en aquest

volum. Evidentment, era una societat formada també per pagesos. La majoria dels llauradors que treballaven la terra no eren aloers, però tampoc estaven sotmesos a una pressió tan forta com molts dels pagesos de remença que hauríem trobat en aquest moment a la Catalunya Vella.⁷⁷⁴ De fet, hi trobem fortes diferències entre els que només pagaven els delmes i primícies (com potser al principi els de Raimat) i els que restaven obligats a pagar uns censos fixos força més feixucs, de vegades encara acompanyats d'algun cens proporcional de les collites. Sigui com sigui, els senyors que van organitzar més bé l'obtenció d'unes rendes no pas lleugeres, però força ben repartides, foren els templers de Gardeny, respecte a les terres de la contrada del "Segrià" primigeni. Així, fins i tot, ho hagueren de reconèixer els bisbes i els canonges, en signar alguns contractes d'establiment a la fi d'aquest segle XII.

Un altre aspecte és el pes que hi tenia la ramaderia. Ja n'hem dit alguna cosa més amunt. S'ha remarcat molts cops el lligam que hi havia entre algunes almúnies de secà i les vies de bestiar. Certament, moltes de les torres que trobem documentades després de la conquesta n'eren hereves. Ben segur que, després de l'any 1149, el bestiar continuà tenint molta importància en algunes contrades, en diverses partides de terra o localitats. Topònims com el Sas o la Sardera encara recorden el pes que hi tenien les pastures per als animals.⁷⁷⁵ Les vies de bestiar, les cabaneres que sovint delimiten territoris o passen a prop d'hàbitats, també són un bon reflex de la importància sobretot de les ovelles en l'economia pagesa, com veiem, per exemple, a Vensilló o a Vinatesa.

De fet, el bestiar també era molt important per als senyors. Podem recordar la concessió que feu, l'any 1170 (doc. 509), el monarca catalanoaragonès, Alfons I, a la seu de Lleida i Roda, per

774. Paul FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Eumo editorial, Vic, 1993; Gaspar FELIU, *La llarga nit feudal. Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València: Publicacions de la Universitat de València, València, 2010; Thomas BISSON, *Veus turmentades: poder, crisi i humanitat a la Catalunya rural, 1140-1200*, Curial edicions catalanes, Barcelona, 2003.

775. Encara que se'n vagi fora del marc cronològic d'aquests volums, creiem que és interessant d'esmentar la llista de les persones que van participar en actes violents, arran d'uns enfrontaments entre els homes d'Alguaire i els de "Segrià" (contrada que depenia dels templers de Gardeny): "homicidium in hac lite de pastoribus et iovariis et porcariis et viatoribus et custodibus vinearum et de lenaders factum fuerit". S'esmenten pastors, jovers, porquerols, vianants, vinyòvols i llenyataires. En el mateix document, s'assenyalaren les penes que calia pagar pel fet de fer entrar bestiar menut o gros en les zones irrigades. J. ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire...*, doc. 148, pàg. 229 (any 1204).

tal que el seu bestiar pogués anar lliurement per totes les terres del monarca i pogués pasturar allà on volgués, sense pagar ni drets d'herbatge ni de passatge. No fou, però, un cas únic. L'any 1167, el comte Artau IV del Pallars Sobirà va donar als templers dret de pastura dels animals als prats de les seves terres ("pascua mee terre").⁷⁷⁶ Semblantment al que aconseguiren els monjos cistercencs, els templers també obtingueren de Galceran de Pinós, l'any 1170, la muntanya de Palomera (respectant els drets d'empru dels homes de Saldes).⁷⁷⁷ I, aquest mateix any, els templers de Gardeny reberen de Berenguer de Calders la muntanya del Port del Comte (o "Baciers"), a la vall de Lord (havent de respectar, però, els emprius dels homes d'aquesta vall).⁷⁷⁸ Una mica més tard, l'any 1175, rebien drets a les muntanyes de Josa i de Lavansa.⁷⁷⁹ Pocs documents parlen de la ramaderia i de la transhumància; això no vol pas dir que no tingués una gran importància en l'economia de l'època, com reflecteixen els textos que ho fan.⁷⁸⁰

Unes persones. A la Lleida de la segona meitat del segle XII, hi havia musulmans, jueus i cristians; hi hauríem descobert, per tant, una realitat complexa. La documentació no permet saber ben res de les tensions que ben segur que hi havia. Tanmateix, la població islàmica i gran part de l'hebrea eren hereves dels que hi vivien abans, representaven la continuïtat dels costums i dels coneixements pretèrits. Podien ésser poc o molt marginats, però eren ells els millors terrissaires i segurament també els millors metges. Els primers foren reclosos a la Vila dels Sarraïns, situada prop de la parròquia de Sant Llorenç, els segons, els jueus, restaren closos on hi havia hagut la "cuirassa" o recinte exterior de la suda o alcassaba.

Pel que fa als nouvinguts, com hem assenyalat més amunt, eren una barreja de diversos grans grups d'immigrants. En primer lloc, un percentatge important era format per gent que provenia de

776. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 166, pàg. 284.

777. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 213, pàg. 340.

778. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 216, pàg. 344; 262, pàg. 402. Vegeu també: OC2 293.

779. R. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 272, pàg. 414. S'havien de respectar els drets d'empru que hi tenien altres homes ("ipso adempru de ipsos homines").

780. Vegeu: Ignasi Ros FONTANA, "La ramaderia transhumant entre el Pirineu i el Pla de Lleida. Una aproximació diacrònica", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 18, 2005, pàgs. 165-191.

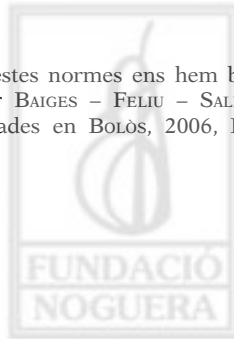
les terres que formaven l'antic bisbat de Roda, persones sobretot de la Ribagorça. No només la seu episcopal de Roda es traslladà a Lleida, alhora, molts habitants d'aquelles contrades pirinenques es van traslladar a les planes del Segrià; eren pagesos i també famílies benestants. Un segon grup important era compost per gent que venia de les terres que envoltaven Lleida, conquerides i sovint repoblades als segles x i xi; de comarques com la Segarra, la Noguera, les terres regades pel Sió o pel Llobregós. Un tercer grup provenia de comarques dels bisbats d'Urgell, de Barcelona, d'Osona i, fins i tot, de la Catalunya del nord-est. I el quart gran grup, format pels occitans, és el més sorprenent. Lladonosa ja n'havia assenyalat la importància i nosaltres ens adonarem de la repercussió que tingué llur migració en la quotidianitat de la ciutat, en estudiar la vida i, de fet, les males obres de Peire de Lobeira. El nombre d'occitans havia d'ésser molt gran. Pels carrers de Lleida, en aquest moment proper a l'any 1200, molta gent devia parlar la llengua dels trobadors (segurament força més del 25%). A part, en darrer lloc, hi havia gent diversa, que podia venir de molts altres indrets. Podia provenir de Saragossa o d'Oscà i, també, podia haver nascut a Navarra o bé àdhuc a Anglaterra. Aquests darrers eren molt pocs, però van existir, d'una manera semblant a allò que hom ha trobat a Tortosa. Aquest conjunt bigarrat d'homes i de dones era la gent que vivia a la capital de la Catalunya de ponent a la segona meitat del segle XII.

NORMES DE TRANSCRIPCIÓ

En transcriure els documents sempre s'ha intentat tenir el màxim de respecte al text original. No s'han eliminat els errors ni s'han alterat grafies que són aberrants (encara que, això sí, de vegades s'han esmentat en una nota). En general, hem cregut convenient, per tal de facilitar la lectura dels documents, adoptar les normes següents:⁷⁸¹

El text gairebé sempre s'ha disposat a línia tirada. Només s'ha fet ús del punt i a part per tal de distingir la data, els testimonis

781. Per a establir aquestes normes ens hem basat especialment en les normes de transcripció establertes per BAIGES – FELIU – SALRACH, 2010, p. 103-105, que són bàsicament les mateixes aplicades en BOLÓS, 2006, BOLÓS, 2009 i a la primera part d'aquest diplomari.

i l'escrivà. En alguns casos, molt rarament, s'ha diferenciat un nou paràgraf quan s'ha cregut important de fer-ho per tal de distingir les diferents parts del document.

S'han seguit els criteris que hom segueix actualment amb relació a la puntuació i amb les majúscules i minúscules. Les paraules s'han separat o unit d'acord amb les normes actuals. Les abreviatures s'han desenvolupat, encara que moltes vegades això s'ha indicat en forma de nota (atès que certes abreviatures es poden prestar a dubtes).

S'ha regularitzat l'ús de la *u* i de la *v*, en funció del valor consonàntic o vocàlic d'aquesta lletra. S'ha transcrit la *j* com a *i*. S'ha mantingut, per contra, les grafies *c* i *t* davant *i*. Evidentment s'ha respectat l'ús de la *ç* (encara que de vegades sigui difícil de distingir-la de la *z*). S'han respectat les consonants dobles, tant a l'inici com al mig de les paraules.

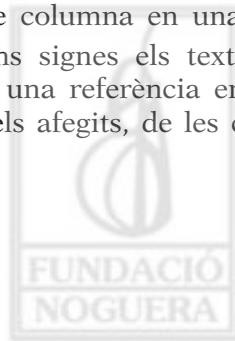
Tal com indiquem més endavant, s'ha fet ús dels claudàtors per assenyalar les paraules o lletres de lectura molt dubtosa o bé aquelles que, a causa del mal estat de conservació de l'original, són il·legibles i han d'ésser interpretades. Quan no es poden suposar les paraules, hom ho ha indicat mitjançant uns punts suspensius, també escrits entre claudàtors. Així mateix, s'ha fet ús dels claudàtors per indicar la data en què es va escriure el document, quan no hi consta però ha estat possible de deduir-la (de vegades d'una manera aproximada).

S'ha prescindit de transcriure els punts que trobem representats a banda i banda de les xifres romanes. Per contra, sempre s'han transcrit els signes volats (sovint ° o bé ^a) que trobem, per exemple, en moltes de les xifres que ens il·lustren sobre la data del document.

Quan hi ha un crismó, s'ha escrit en cursiva i col·locat entre parèntesis. S'ha fet el mateix amb relació als signes o senyals que feien els escrivans, els atorgants, els testimonis o els notaris.

En fer les transcripcions de còdexs, s'indica el final de les pàgines amb dues ratlles. També s'indica de la mateixa manera, quan hi ha dos corondells, el canvi de columna. S'expressa el número de pàgina o de columna en una nota a peu de pàgina.

S'indiquen amb uns signes els textos que s'han afegit a la interlínia. També es fa una referència en nota dels mots ratllats, dels espais en blanc, dels afegits, de les correccions, de les anota-

cions marginals i, així mateix, de les errades fetes pels escriptors que poden prestar-se a confusió.

S'assenyalen en una nota crítica les variants d'algunes còpies posteriors que introdueixin modificacions, especialment si són substancials. Bàsicament hem consultat i fet esment de les diverses còpies conservades a l'Arxiu Capítular de Lleida i a la Biblioteca de Catalunya.

Els registres han estat redactats en estil directe. Els topònims que no s'han pogut identificar consten, en el registre, entre cometes. Quan s'han pogut identificar hi consta el nom actual, escrit d'acord amb les normes que establím més endavant. També es fan constar entre claudàtors els numerals dels comtes i dels reis.

La identificació del document va acompanyada dels elements següents: indicació del grau de tradició documental, del centre on es conserva, del fons, de la signatura, de les cotes arxivístiques antigues que de vegades trobem al dors del pergami, de les mides (ample per alt) en centímetres i de l'estat de conservació. En línies diferents s'indiquen les distintes còpies o trasllats i també les diverses edicions que s'han fet del document publicat.

D'una manera lògica, els documents s'han ordenat segons la datació. És cert, com hem exposat a la introducció, que de vegades hi ha més d'una datació possible o bé al document hi manca la datació. Per aquest motiu, en molts casos la datació del document s'ha hagut de fer d'una manera aproximada (i tancada per uns claudàtors). Els problemes de datació i d'altres aspectes que hem cregut interessants d'exposar per facilitar la comprensió del document són escrits a continuació de l'aparat crític.

Pel que fa als topònims, hem cregut important distingir els noms que han arribat fins a l'actualitat, encara que hagin canviat força (per exemple Oliviadre), d'aquells que sembla que ja no són vius (com "Avellana"). Hem cregut que no podem representar gràficament de la mateixa manera uns noms suposats, escrits d'una manera hipotètica, d'aquells que encara existeixen i són vius. Un problema diferent és que en aquestes terres de la Ribagorça i de la Llitera trobem topònims de municipis on es parla el català en què la forma catalana és l'oficial (Pont de Suert o Vilaller) i d'altres en què no és pas així (per exemple Areny, Ovarra o Beranui). En tots dos casos, hem escrit els topònims en català. Més complicat és escriure els noms de lloc d'aquells indrets on ara es parla l'aragonès o el castellà; tanmateix, per sort, en la majoria

dels casos hi ha un nom tradicional català, sovint creat a l'època medieval. De fet, com hem assenyalat a les pàgines precedents, en molts d'aquests indrets, en època medieval, es parlava català o potser aquesta llengua s'usava alhora que l'aragonesa, en funció de l'origen lingüístic dels repobladors. En aquests casos hem usat la forma tradicional catalana i així escrivim Montsó, Fonts i Esplucs i, fins i tot, Fontova i Terrantona.

TOPÒNIMS

Els topònims següents corresponen a indrets on actualment es parla castellà (o aragonès), que nosaltres hem escrit en català d'acord amb la tradició medieval. En alguns casos, a l'edat mitjana, s'escrivien tal com ho fem perquè almenys una part majoritària de la població era catalanoparlant. A l'esquerra escrivim la versió catalana medieval i a la dreta la forma oficial actual. En aquesta llista no hem inclòs els topònims dels territoris on actualment es parla català, encara que estiguin sota administració aragonesa (com per exemple Montanyana, Areny o Saidí).

Albalat de Cinca: Albalate de Cinca

Alquèssar: Alquézar

Aguilaniu: Aguinalfú

Àries: Arias

Barbastre: Barbastro

Besians: Besiáns

Binacet: Binaced

Binèfar: Binéfar

Castelló Ceboller (o Castelló del Pont): Castillón del Puente

Castre: Castro

Cavallera: Caballera

Congel: Conchel

Crespà: Crespán

Elsón (aragonès): Olsón

Esplucs: Esplús

Estadella: Estadilla

Estig: Estiche

Fontova: Fantova

Fonts: Fonz
 Montaragó: Montearagón
 Montclús: Monclús
 Montsó: Monzón
 Osa: Huesca
 Perarrua: Perarrúa
 Pui de Cinca (o Puidemoros): Pueyo de Santa Cruz
 Ràfels: Ráfales
 Sant Victorià d'Assan: San Victorián
 Saragossa: Zaragoza
 Sosils: Sosiles
 Tarassona: Tarazona
 Terrantona: Tierrantona
 Troncet: Troncedo
 Xalamera: Chalamera

SIGNES EMPRATS

- [] Lletres o paraules il·legibles reconstruïdes d'una manera hipotètica o bé a partir d'altres documents conservats. En els registres, dades no incloses al document, que creiem que cal esmentar (per exemple la numeració dels monarques).
- [...] Lletres, paraules o línies que no han pogut ésser transcrites, a causa del mal estat de conservació del document (forats, taques, tinta esvanida, etc.).
- < > Lletres o paraules que hem introduït per tal de fer més entenedor el text.
- () En els registres, fragments del document original, sobretot antropònims o topònims, quan no s'ha fet la transcripció de tot l'instrument. En algun document (com en el doc. 30) fragment de text que fou interpolat en un moment posterior al de la redacció primitiva. Quan és així, ho indiquem en el mateix document.
- \ / Escrit a la interlínia superior.
- / \ Escrit a la interlínia inferior.

// Pàgina o columna noves (almenys si és una columna, s'indica en nota a peu de pàgina).

ABREVIATURES DELS ARXIUS I BIBLIOTEQUES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona.
ACB	Arxiu Capitular de Barcelona.
ACCT	Arxiu Capitular de la Catedral de Tarragona.
ACH	Archivo Capitular de Huesca. Osca.
ACL	Arxiu Capitular de Lleida. Lleida.
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona. Barcelona.
ADS	Arxiu Diocesà de Solsona.
AHN	Archivo Histórico Nacional. Madrid.
ALS	Archivo Capitular de La Seo. Saragossa.
ARB	Arxiu Reial de Barcelona.
BC	Biblioteca de Catalunya. Barcelona.
BRAH	Real Academia de la Historia. Biblioteca. Madrid.
SJJ	Sant Joan de Jerusalem. Documents conservats a l'ARB (ACA).

ABREVIATURES DE LLIBRES

DCVB: A. ALCOVER i F. de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Editorial Moll, Palma, 1983 (reedició). El podem consultar a: <<https://dcvb.iec.cat/>>.

DECLC: Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial Edicions i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, Barcelona, 1980-1991.

OC: Joan COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, Curial Edicions i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, Barcelona, 1994-1997. S'esmenta el volum i la pàgina. El podem consultar a: <<https://oncat.iec.cat/>>.

ALTRES ABREVIATURES EMPRADES

a.	abans
c.	circa, vers
carp.	carpeta

d.	després
doc.	document
f.	foli i folis
mun.	municipi
núm.	número
p.	pàgina i pàgines
pàg.	pàgina
pàgs.	pàgines
r	anvers o recto (per exemple: 4r)
v	revers o verso (per exemple: 303v)
vg.	Vegeu

FONTS IMPRESES I MANUSCRITES (ESMENTADES ALS DOCUMENTS)

S'hi esmenta usualment el número del document i la pàgina o pàgines on és publicat.

ALBON, 1913: André d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple, 1119?-1150. Recueil des chartes et des bulles relatives à l'ordre du Temple*, París, 1913.

ALTISENT, 1993: Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet, I, Anys 960-1177*, Abadia de Poblet – Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993.

ALTURO, 1999: Jesús ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir santjoanista, de 1076 a 1244*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999.

ALTURO, 2010: Jesús ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010.

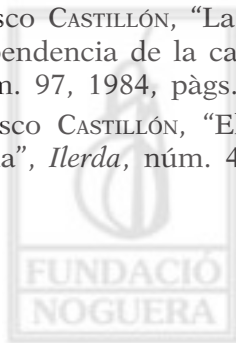
ARRUEGO, 1653: Juan de ARRUEGO, *Cátedra episcopal de Zaragoza en el templo de San Salvador, desde la primitiva iglesia y en el principio de su fundación*, Diego Dormer, Saragossa, 1653.

BACH, 2002: Antoni BACH, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2002.

BAIGES-FELIU-SALRACH, 2010: Ignasi J. BAIGES – Gaspar FELIU – Josep M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010.

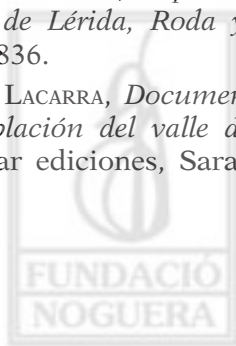
- BERTRAN, 1984: Prim BERTRAN, "Per a un diplomatarí d'Ermen-
gol VII (1154-1184). Els ordres militars al comtat d'Urgell",
Ilerda, núm. 45, 1984, pàgs. 147-174.
- BOIX, 1987: Jordi BOIX i POCIELLO, "La serra del castell de Llaguarres:
prospeccions arqueològiques", *Lambard. Estudis d'art medieval*,
núm. 3, 1987, pàgs. 53-74.
- BOIX, 2005: Jordi BOIX i POCIELLO, "Ribagorça a l'alta edat mitjana",
tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona el setembre
de l'any 2005.
- BOLÒS, 2006: Jordi BOLÒS, *Diplomatarí del monestir de Santa Maria
de Serrateix (segles X-XV)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2006.
- BOLÒS, 2009: Jordi BOLÒS, *Diplomatarí del monestir de Sant Pere de
la Portella*, Fundació Noguera, Barcelona, 2009.
- BOLÒS, 2021: Jordi BOLÒS, *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular
de Lleida. Primera part. Documents de les seus episcopals de
Roda i de Lleida (586-1143)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2021.
- BUSQUETA i PREIXENS, 2022: Joan J. BUSQUETA RIU i Núria PREIXENS
VIDAL, *Retaule de textos per a la història de l'església de Lleida:
la restauració del bisbat (1149-1203). Lectura i interpretació de
documents medievals*, Quaderns IREL 41, Lleida, 2022.
- CANELLAS, 1989: Àngel CANELLAS LÓPEZ, *Los cartularios de San Sal-
vador de Zaragoza*, vol. I, Ibercaja, Saragossa, 1989.
- CARRILLO, 1615: Martín CARRILLO, *Historia del glorioso San Valero
obispo de la ciudad de Çaragoça, con los martyrios de san
Vicente, santa Engracia, san Lamberto, y los innumerables
martyres de la ciudad de Çaragoça. Con un catálogo de todos
los prelados, obispos, arçobispos y abades del reyno de Aragón*,
Juan de Lanaja y Quartanet, Saragossa, 1615.
- CASTILLÓN, 1975: FRANCISCO CASTILLÓN, "Discusiones entre los obis-
pos de Lérida y los templarios de Monzón", *Ilerda*, núm. 36,
1975, pàgs. 41-96.
- CASTILLÓN, 1981: FRANCISCO CASTILLÓN, "La enfermería medieval de la
catedral altoaragonesa de Roda de Isábena", *Argensola*, núm. 92,
1981, pàgs. 227-266.
- CASTILLÓN, 1984: FRANCISCO CASTILLÓN, "La población altoaragonesa
de Esplús y su dependencia de la catedral de Roda de Isábe-
na", *Argensola*, núm. 97, 1984, pàgs. 5-56.
- CASTILLÓN, 1986: FRANCISCO CASTILLÓN, "El maestro de coro de la
Seu Vella, de Lleida", *Ilerda*, núm. 47, 1986, pàgs. 293-373.

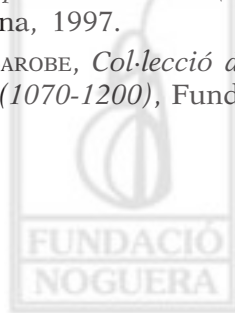
- CASTILLÓN, 1991a: FRANCISCO CASTILLÓN, “La fraternidad medieval de Roda de Isábena (Huesca)”, *Argensola*, núm. 105, 1991, pàgs. 11-120.
- CASTILLÓN, 1991b: FRANCISCO CASTILLÓN, “El tesorero de la Seu Vella de Lleida: (1167-1224)”, *Palestra Universitària*, núm. 5, 1991, pàgs. 93-125.
- CASTILLÓN, 1991c: FRANCISCO CASTILLÓN, “El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225)”, *Ilerda*, núm. 49-2, 1991, 143-160.
- CASTILLÓN, 1992-1993: FRANCISCO CASTILLÓN, “El preposít de La Seu Vella de Lleida (1154-1225) (II)”, *Ilerda*, núm. 50-2, 1992-1993, pàgs. 145-168.
- CASTILLÓN, 1994: FRANCISCO CASTILLÓN, “La iglesia parroquial de la Asunción de Fonç (Huesca)”, *Cuadernos CEHIMO*, núm. 21, 1994, pàgs. 49-108.
- CASTILLÓN, 1997: FRANCISCO CASTILLÓN, *Colección diplomática de la villa altoaragonesa de Fonç*, Montsó, 1997.
- CASTILLÓN, 1998a: FRANCISCO CASTILLÓN, “Diplomatario de la sacristía de la Seu Vella de Lleida (1151-1227)”, *Ilerda. Humanitats*, núm. 52-2, 1998, pàgs. 91-161.
- CASTILLÓN, 1998b: FRANCISCO CASTILLÓN, “Carta puebla de Raimat (Lleida)”, *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 71, 1998, pàgs. 203-212.
- CASTILLÓN, 1998-2002: FRANCISCO CASTILLÓN, “Documentos de la población altoaragonesa de Laguarres”, *Argensola*, núm. 112, 1998-2002, pàgs. 269-316.
- CHESÉ, 2011: RAMON CHESÉ LAPENA, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*, 2 vols., Fundació Noguera, Barcelona, 2011.
- DELAVILLE LE ROULX, 1894: JOSEPH DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire Général de l'Ordre des Hospitalers de Saint Jean de Jérusalem (1100-1310)*, vol. 1, Ernest Leroux, París, 1894.
- DELAVILLE LE ROULX, 1905-1908: JOSEPH DELAVILLE LE ROULX, “Bulles pour l'Ordre du Temple, tirées des archives de S. Gervasio de Cassolas”, *Revue de l'Orient Latin*, vol. XI, 1905-1908, pàgs. 405-439.
- DURÁN, 1965: ANTONIO DURÁN GUDIOL, *Colección diplomática de la catedral de Huesca*, vol. 1, CSIC – Instituto de Estudios Pirenaicos, Saragossa, 1965.

- DURÁN, 1969: Antonio DURÁN GUDIOL, *Colección diplomática de la catedral de Huesca*, vol. 2, CSIC – Instituto de Estudios Pirenaicos, Saragossa, 1969.
- ERITJA, 1999-2000: Xavier ERITJA, “Qüestions entorn de la frontera meridional del *fahs Maškiġān* (s. XI-XII), a J. BOLÒS – J. J. BUSQUETA (eds.), *Territori i Societat a l’Edat Mitjana*, vol. III, 1999-2000, Universitat de Lleida, Lleida, pàgs. 295-304.
- ESCUDEU, 2016: Javier ESCUDEU, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses, 1075-1298*, Fundació Noguera, Barcelona, 2016.
- GONZÁLEZ MIRANDA, 1952: M. GONZÁLEZ MIRANDA, “Minas de plata en el Alto Aragón”, *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. V, 1952, pàgs. 435-437.
- GRAU, 2010: Núria GRAU QUIROGA, *Roda de Isábena en los siglos X-XIII. La documentación episcopal y del cabildo catedralicio*, Institución Fernando el Católico (CSIC), Saragossa, 2010.
- HUESCA, 1807: Ramón de HUESCA, *Teatro histórico de las iglesias del reyno de Aragón*, vol. IX: *De las iglesias catedrales y diócesis de Roda y Barbastro*, Pamplona, 1807. Es pot consultar a: <http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10004953_00134.html>.
- IGLESIAS, 1991: Manuel IGLESIAS COSTA, “El cartulario de Roda según Abad Lasierra”, *Argensola*, núm. 105, 1991, pàgs. 121-161.
- IGLESIAS, 1993: Manuel IGLESIAS COSTA, “El cartulario de Roda según Abad Lasierra (continuación)”, *Argensola*, núm. 107, 1993, pàgs. 287-318.
- JAFFÉ-LÖWENFELS, 1885-1888: Philipp JAFFÉ, Wilhelm WATTENBACH, Samuel LÖWENFELD, Ferdinand KALTENBRUNNER, Paul EWALD (1885–1888), *Regesta Pontificum Romanorum*, Veit, Leipzig.
- KEHR, 1926: Paul KEHR, *Papsturkunden in Spanien vorarbeiten zur Hispania Pontificia. I. Katalanien*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlín, 1926.
- KEHR, 1928: P. KEHR, *Papsturkunden in Spanien. II. Navarra und Aragon*, Berlín, 1928.
- LA CANAL, 1836: J. de la CANAL, *España Sagrada*, vol. XLVI: *De las Santas Iglesias de Lérida, Roda y Barbastro en su estado antiguo*, Madrid, 1836.
- LACARRA, 1985: José M. LACARRA, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del valle del Ebro (números 320 a 433)*, vol. II, Anubar ediciones, Saragossa, 1985.

- LEDESMA, 1991: María Luisa LEDESMA RUBIO, *Cartas de población del Reino de Aragón en los siglos medievales*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1991.
- LLADONOSA, 1970: Josep LLADONOSA, "Santa Maria l'Antiga i la primitiva canonja de Lleida (1149-1278)", a *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet (†1769)*, Abadia de Poblet, 1970, pàgs. 85-136.
- MARCA, 1688: Petrus de MARCA, *Marca Hispanica sive limes hispanicus*, París, 1688 (publicat també per Editorial Base, Barcelona, 1972).
- MARTÍN DUQUE, 1965: Ángel J. MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática de Obarra (siglos XI-XIII)*, Instituto de Estudios Pirenaicos, Saragossa, 1965.
- MARTÍN DUQUE, 2004: Ángel J. MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática del monasterio de San Victorián de Sobrarbe (1000-1219)*, Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2004.
- MAS, 1906: Josep MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. XII, Establiment tipogràfic de Jaume Vives, Barcelona, 1906.
- ORDEIG, 2001: Ramon ORDEIG i MATA, *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, vol. III, primera part, Estudis Històrics, Vic, 2001.
- PESQUÉ, 1995: José Miguel PESQUÉ, "Documentos del priorado de Roda: siglos XI al XX", a *Homenaje a don Antonio Durán Gudiol*, Instituto de Estudios Altoaragoneses, Osca, 1995, pàgs. 675-689.
- ROZIÈRE, 1849: E. DE ROZIÈRE, *Cartulaire de l'église du Saint Sépulcre de Jérusalem publié d'après les manuscrits du Vatican*, París, 1849.
- SAINZ DE BARANDA, 1850: P. SAINZ DE BARANDA, *España sagrada*, vol. 47, Madrid, 1850.
- SÁNCHEZ, 1995: Ana Isabel SÁNCHEZ, *Alfonso II Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Institución "Fernando el Católico", Saragossa, 1995.
- SANS I TRAVÉ, 1997: Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Col·lecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà (945-1212)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1997.
- SAROBE, 1998: Ramon SAROBE, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1998.

- UBIETO, 1945: Antonio UBIETO, "El fuero de Selgua", *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. 1, 1945, pàgs. 335-336.
- UBIETO, 1946: Antonio UBIETO, "Disputas entre los obispados de Huesca y Lérida en el siglo XII", *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. II, 1946, pàgs. 186-240.
- VILLANUEVA, 1851a: J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XV, Madrid, 1851.
- VILLANUEVA, 1851b: J. VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XVI, Madrid, 1851.
- VIRGILI, 1997: Antoni VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1997.
- YELA, 1932: J. F. YELA UTRILLA, *El Cartulario de Roda*, Lleida, 1932.

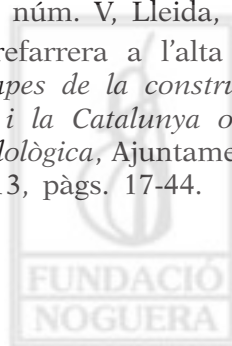
BIBLIOGRAFIA ESMENTADA A LA INTRODUCCIÓ

- Ramon d'ABADAL, "Origen i procés de consolidació de la seu ribagorçana de Roda", *Dels visigots als catalans*, vol. II: *La formació de la Catalunya independent*, Edicions 62, Barcelona, 1970, pàgs. 57-139.
- Claudi ALSINA, Gaspar FELIU i Lluís MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990.
- Agustí ALTISENT, "Bernat d'Àger, un lleidatà del segle XII amic dels monjos de Poblet", *Butlletí interior informatiu del Centre Comarcal Lleidatà*, núm. 10, 1967, pàgs. 28-30.
- "Una societat mercantil a Catalunya a les darreries del segle XII", *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, 32, 1968, pàgs. 45-65.
- *Diplomatari de Santa Maria de Poblet, I, Anys 960-1177*, Abadia de Poblet i Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993.
- Ignasi BAIGES, Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010, doc. 866, pàgs. 1398-1402.
- Anna M. BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1999.
- Thomas W. BARTON, *Victory's Shadow. Conquest and Governance in Medieval Catalonia*, Cornell University Press, Ithaca i Londres, 2019.

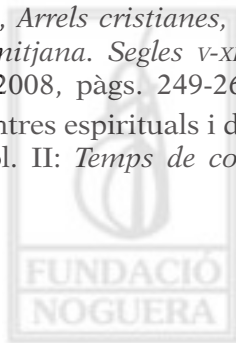

- M. BASSOLS DE CLIMENT, J. BASTARDAS *et al.*, *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, 9 fascicles, Universitat de Barcelona – CSIC, Barcelona, 1960-1985.
- Maurice BERESFORD, *The Lost Villages of England*, Sutton, Londres, 1998 (primera edició publicada per Lutterworth, l'any 1954).
- Maurice BERTHE i Benoît CURSENTE (eds.), *Villages Pyrénéens. Morphogenèse d'un habitat de montagne*, CNRS i Université de Toulouse-Le Mirail, Tolosa, 2001.
- Prim BERTRAN ROIGÉ, *Bellcaire d'Urgell. Perfil històric*, Bellcaire d'Urgell, 1982.
- “Sant Joan de la comanda de l'Hospital (o de les Cases Antiques)”, a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, p. 80.
- Thomas BISSON, *Veus turmentades: poder, crisi i humanitat a la Catalunya rural, 1140-1200*, Curial edicions catalanes, Barcelona, 2003.
- Jordi BOIX i POCIELLO, “Santa Maria del Pui (o de Tolba)”, *Catalunya Romànica*, vol. XVI: *La Ribagorça*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, pàg. 89.
- Jordi BOIX, “Castell de Perves”, *Catalunya Romànica*, vol. XVI: *La Ribagorça*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, pàg. 60.
- “Vila de Fraga” (història), *Catalunya Romànica*, vol. XXVI: *Tortosa i les terres de l'Ebre. La Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 301-305.
- *De Roda a Lleida. La fi d'un somni heroic*, Institut d'Estudis del Baix Cinca, Vielha, 1998.
- J. BOIX, J. R. GONZÁLEZ i J. ROVIRA, “Castell de Baells”, *Catalunya Romànica*, vol. XXVI: *Tortosa i les terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica dispersa i restaurada*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 267-268.
- Jordi BOLÒS, “Notícia sobre alguns testaments del segle XIII conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida”, a *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, Ajuntament de Lleida, Estudi General de Lleida i Universitat de Barcelona, Lleida, 1991, pàgs. 63-67.
- Jordi BOLÒS, “Paisatge i societat al ‘Segrià’ al segle XIII”, a J. BOLÒS (ed.), *Paisatge i societat en la Plana de Lleida a l'edat mitjana*, Espai-Temps 17, Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pàgs. 45-81.

- Jordi Bolòs (ed.), *Un mas pirinenc medieval. Vilosiu B (Cercs, Berguedà). Estudi dels edificis i materials trobats durant les excavacions (1984-1986)*, Espai-Temps 26, Universitat de Lleida, Lleida, 1996.
- “Castell i vila de Roda” (descripció), *Catalunya Romànica*, vol. XVI: *La Ribagorça*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, pàgs. 386-387.
 - “Ocupació i organització del territori de Lleida als segles XII-XIII”, a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d’Urgell, la Segarra, l’Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 37-48.
 - “Ciutat de Lleida”, a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d’Urgell, la Segarra, l’Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 131-138.
 - “La ciutat”, *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d’Urgell, la Segarra, l’Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàgs. 133-135.
 - “Vila de Fraga” (urbanisme), *Catalunya Romànica*, vol. XXVI: *Tortosa i les terres de l’Ebre. La Llitera i el Baix Cinca. Obra no arquitectònica, dispersa i restaurada*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàg. 305.
 - “Changes and survival: the territory of Lleida (Catalonia) after the twelfth-century conquest”, *Journal of Medieval History*, núm. 27, 2001, pàgs. 313-329.
 - *Els orígens medievals del paisatge català. L’arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Institut d’Estudis Catalans i Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 2004.
 - *Dins les muralles de la ciutat. Carrers i oficis a la Lleida dels segles XIV i XV*, Ajuntament de Lleida i Pagès Editors, Lleida, 2008.
 - “Un paisatge complex d’un país molt vell. Els estudis d’història del paisatge per comprendre i valorar el territori”, a J. BOLÒS (ed.), *La caracterització del paisatge històric. Territori i Societat: el paisatge històric*, núm. V, Lleida, 2010, pàgs. 83-147.
 - “El terme de Torrefarrera a l’alta edat mitjana”, a E. VICEDO et al., *Les etapes de la construcció del territori a Catalunya. Torrefarrera i la Catalunya occidental, segles VII a XX. Una proposta metodològica*, Ajuntament de Torrefarrera i Pagès editors, Lleida, 2013, pàgs. 17-44.

- Jordi BOLÒS, “El paisatge de Torrefarrera cap a l’any 1200 i als darrers segles medievals”, a E. VICEDO *et al.*, *Les etapes de la construcció del territori a Catalunya. Torrefarrera i la Catalunya occidental, segles VII a XX. Una proposta metodològica*, Ajuntament de Torrefarrera i Pagès editors, Lleida, 2013, pàgs. 45-67.
- “L’arqueologia del paisatge de la Catalunya medieval”, *Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics*, vol. XXV, 2014, pàgs. 101-170.
 - “Grottes habitées, ermitages troglodytiques et châteaux bâtis dans des grottes et des abris-sous-roche et Catalogne, durant le Haut Moyen Âge”, a M. BOURIN, M.-É. GARDEL i F. GUILLOT (dirs.), *Vivre sous terre. Sites rupestres et habitats troglodytiques dans l’Europe du Sud*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2014, pàgs. 131-149.
 - *Col·lecció diplomàtica de l’Arxiu Capítular de Lleida. Primera part. Documents de les seus episcopals de Roda i de Lleida (586-1143)*, 2 volums, Fundació Noguera, Barcelona, 2021.
 - *The Historic Landscape of Catalonia. Landscape History of a Mediterranean Country in the Middle Ages*, Brepols, Turnhout, 2023.
 - “Agua e historia del paisaje en la Corona de Aragón: distintas aproximaciones”, *Agua y territorio*, 2024, 24, 17 pàgs.
 - “Agua e historia del paisaje en Cataluña: novedades y resiliencias a lo largo de la Edad Media. El ejemplo de Lleida”, *Agua y territorio*, 2024, 24, 19 pàgs.
- Jordi BOLÒS i Víctor HURTADO, *Atlas dels comtats de Pallars i Ribagorça (v806-v998)*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 2012.
- Jordi BOLÒS i Josep NUET, *Els molins fariners*, Ketres, Barcelona, 1983.
- Jordi BOLÒS i Josep MORAN, *Repertori d’Antropònims Catalans (RAC) I*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 1994.
- *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 2017.
- Jordi BOLÒS i Joan Ramon PIQUÉ, “El bisbat de Lleida: un territori i unes institucions”, *Arrels cristianes*, vol. I: *Temps de forja. Els inicis i l’alta edat mitjana. Segles V-XII*, Pagès editors – Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pàgs. 249-266.
- “Les parròquies: centres espirituals i demarcacions territorials”, *Arrels cristianes*, vol. II: *Temps de consolidació. La baixa edat*

mitjana. Segles XIII-XV, Pagès editors - Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pàgs. 111-130.

Jordi BOLÒS i Josep-Ignasi RODRÍGUEZ, "Vilatge de Vinatesa", a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàg. 215.

Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA, "Séquies i comes a la riba esquerra del Cinca. La cartografia com a eina per a l'aprenentatge i el coneixement", a E. VICEDO (ed.), *Recs històrics: pagesia, història i patrimoni. IX Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2018, pàgs. 669-698.

Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA, *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2014.

Jacinto BONALES, *Traces d'un passat llunyà. El Baix Cinca (1200 aC - 1149 dC)*, Institut d'Estudis del Baix Cinca IEA, Fraga, 2018.

Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle x al final del segle xi*, 2 volums, Edicions 62, Barcelona, 1979-1981.

James L. BOONE, *Lost Civilization: The Contested Islamic Past in Spain and Portugal*, Duckworth, Londres, 2009.

Monique BOURIN i Pascal CHAREILLE, *Noms, prénoms, surnoms au Moyen Âge*, Éditions Picard, París, 2014.

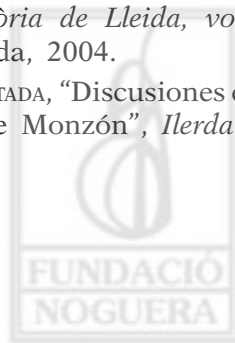
Dolors BRAMON, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, Eumo editorial, Institut d'Estudis Catalans, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Vic i Barcelona, 2000.

Jesús BRUFAL, *El món rural i urbà en la Lleida islàmica (segles XI-XII). Lleida i l'est del districte: Castellldans i el pla del Mascançà*, Pagès editors, Lleida, 2013.

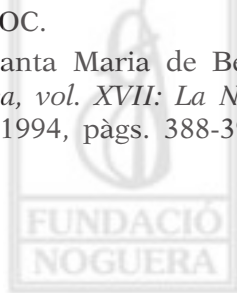
— "Deciphering the Islamic Landscape in the Eastern Ebro Valley. Almunias and Livestock", a H. KIRCHNER i F. SABATÉ (eds.), *Agricultural Landscapes of Al-Andalus, and the Aftermath of the Feudal Conquest*, Brepols, Turnhout, 2021, pàgs. 237-256.

Joan J. BUSQUETA, *Història de Lleida*, vol. 3: *Baixa edat mitjana*, Pagès editors, Lleida, 2004.

Francisco CASTILLÓN CORTADA, "Discusiones entre los obispos de Lérida y los templarios de Monzón", *Ilerda*, 36, 1975, pàgs. 41-96.

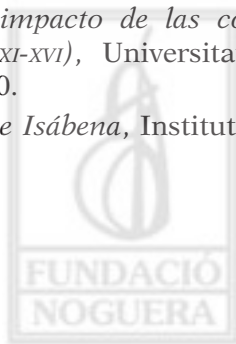
- Francisco CASTILLÓN CORTADA, "La población altoaragonesa de Esplús y su dependencia de la catedral de Roda de Isábena", *Argensola*, núm. 97, 1984, pàgs. 5-56.
- "El Maestro de Coro de la Seu Vella de Lleida (1150-1250)", *Ilerda*, 47, 1986, pàgs. 293-374.
- "El tesorero de la Seu Vella de Lleida (1167-1224)", *Palestra Universitària*, 5, 1991, pàgs. 93-125.
- "El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225)", *Ilerda*, 49.2, 1991, pàgs. 143-160.
- "El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225) (II)", *Ilerda*, 50.2, 1992, pàgs. 145-168.
- "El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225) (III)", *Ilerda*, 51.2, 1994, pàgs. 91-128.
- "Parroquias de las cercanías de Lleida, hoy desaparecidas", *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida, 1992, pàgs. 615-636.
- "El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225) (III)", *Ilerda*, 51.2, 1994, pàgs. 91-128.
- "Mensa capitular de la catedral de Lleida", *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 68, 1995, pàgs. 21-75.
- Brian A. CATLOS, *The Victors and the Vanquished. Christians and Muslims of Catalonia and Aragon, 1050-1300*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Ramon CHESÉ, *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*, 2 volums, Fundació Noguera, Barcelona, 2011.
- M. R. G. CONZEN, *Alnwick, Northumberland. A Study in Town-plan analysis*, George Philip & Son, Londres, 1960.
- Joan COROMINES, *Estudis de toponímia catalana*, vol. I, Editorial Barcino, Barcelona, 1965.
- *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 volums, Curial i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, Barcelona, 1980-1991. Abreujat en DECLC.
- *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i els noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, 8 volums, Curial i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, Barcelona, 1989-1997. Abreujat en OC.
- Eduardo CORREDERA, "Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes", *Catalunya Romànica*, vol. XVII: *La Noguera*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1994, pàgs. 388-397.

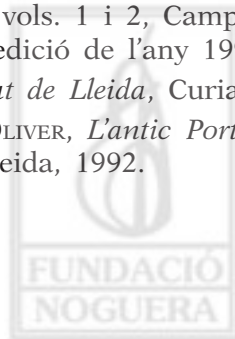
- Benoît CURSENTE, *Les castelnaux de la Gascogne médiévale. Gascogne gersoise*, Fédération historique du Sud-Ouest, Bordeaux, 1980.
- Xavier ERITJA, "Hàbitat i espai ramader a la regió de Lleida (segle XII)", a J. J. BUSQUETA i E. VICEDO (eds.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*, IEI, Lleida, 1996, pàgs. 75-90, en especial pàgs. 80 i 85.
- *De l'almunia a la turris: organització de l'espai a la regió de Lleida (segles XI-XIII)*, Espai-Temps 35, Universitat de Lleida, Lleida, 1998.
- "Qüestions entorn de la frontera meridional del *fahs Maškīgān* (s. XI-XII)", a J. BOLÒS i J. J. BUSQUETA (eds.), *Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, vol. III, 1999-2000, Universitat de Lleida, Lleida, pàgs. 295-304.
- "*Dominicum comitis*: estructuració feudal de l'horta urbana de Rufeia (Lleida) durant la segona meitat del segle XII", a E. VICEDO (ed.), *Terra, aigua, societat i conflicte a la Catalunya occidental*, Pagès editors, Lleida, 2000, pàgs. 25-46.
- Javier ESCUDER, *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses, 1075-1298*, Fundació Noguera, Barcelona, 2016.
- Yves ESQUIEU, *Quartier cathédral. Une cité dans la ville*, Desclée de Brouwer, París, 1994.
- Ferran ESQUILACHE MARTÍ, *Els constructors de l'Horta de València. Origen, evolució i estructura social d'una gran horta andalusina entre els segles VIII i XIII*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2018.
- Xavier ESTEVE, Núria ARMENTANO, José Manuel ESPEJO, Josep GALLART, Juan Francisco GIBAJA, Dani LÓPEZ, Xavier MANGADO, Dioscórides MARÍN, Jordi NADAL, F. Xavier OMS, Eva ORRI, Marta SÁNCHEZ, Sílvia VILA, "El Pla de Tabac I (Montoliu de Lleida), un assentament de l'edat del bronze a la Plana de Lleida", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15, 2015, pàgs. 137-168.
- Gaspar FELIU, *La llarga nit feudal. Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València: Publicacions de la Universitat de València, València, 2010.
- Francesc FITÉ, "Un apropament a l'estudi dels molins del Montsec i la vall d'Àger", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 4, 1983, pàgs. 207-238.
- *Reculls d'història de la vall d'Àger. Període antic i medieval*, Centre d'Estudis de la Vall d'Àger, Àger, 1985.

- Josep M. FONT RIUS, *Cartas de poblaci3n y franquicia de Catalunya*, I: *Textos*, CSIC, Madrid-Barcelona, 1969.
- Paul H. FREEDMAN, *Els 3rigens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Eumo editorial, Vic, 1993. La versió anglesa original és de l'any 1991.
- Joan Eusebi GARCIA BIOSCA, *Els 3rigens del terme de Lleida. La formaci3n d'un territori urbà (s. XI i XII)*, diari La Mañana, Lleida, 1995.
- Bernard GAUTHIEZ, *Atlas morphologique des villes de Normandie*, Éditions du Cosmogone, Li3, 1999.
- Isabel GIL i Marta MORÁN, "Molí hidràulic de l'AVINGUDA Blondel, 94 de Lleida", *VI Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Lleida, 2018 (en curs de publicaci3).
- Alexandre GIUNTA, *Les francos dans la vallée de l'Èbre (XIe-XIIe siècles)*, Presses Universitaires du Midi, Tolosa, 2017.
- Joan Ramon GONZÁLEZ, "Necr3poli de la torre de Santa Maria", a *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, pàg. 117.
- Rafael GRAS DE ESTEVA, *La Paheria de Lérida. Organizaci3n municipal (1149-1707)*, Sol i Benet, Lleida, 1909 (amb una traducci3 català, de l'any 1988: *La Paeria de Lleida*, doc. 1, pàg. 135).
- Nigel GROOM, *A Dictionary of Arabic Topography and Placenames*, Librairie du Liban – Longman, Beirut – Londres, 1983.
- Enric GUINOT, *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, Edicions 3 i 4, València, 1999.
- "La antroponímia como indicador de la repoblaci3n en el sur de la Corona de Arag3n", a M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Anthroponymie et migrations dans la Chrétienté médiévale*, Casa de Velázquez, Madrid, 2010, pàgs. 195-211.
- "La construcci3n de nuevos espacios agrarios en el siglo XIII. Repartimientos y parcelarios de fundaci3n en el Reino de Valencia: Puçol y Vilafamés", a J. TORR3 i E. GUINOT (eds.), *Trigo y ovejas. El impacto de las conquistas en los paisajes andalusíes (siglos XI-XVI)*, Universitat de València, València, 2018, pàgs. 119-160.
- Manuel IGLESIAS, *Roda de Isábena*, Instituto de Estudios Pirenaicos, Jaca, 1980.

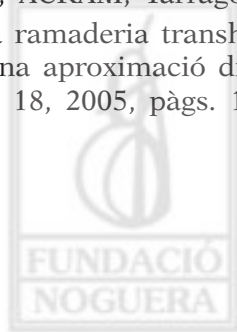
- Jérôme KOTARBA, “Les sites d’époque wisigothique de la ligne LGV. Apports et limites pour les études d’occupation du sol de la plaine du Roussillon”, *Domitia*, 8-9, 2007, pàgs. 43-70.
- Dieter KREMER, “Die germanischen Personennamen in Katalonien: Namensammlung und Etymologisches [I]”, *Estudis Romànics*, vol. XIV, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 1969, pàgs. 1-246.
- “Die germanischen Personennamen in Katalonien: Namensammlung und Etymologisches [II]”, *Estudis Romànics*, vol. XV, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 1970, pàgs. 1-121.
- Vincent LAGARDÈRE, *Campagnes et paysans d’Al-Andalus (VIIIe-XVe s.)*, Maisonneuve et Larose, París, 1993.
- Carlos LALIENA i Philippe SÉNAC, *Musulmans et chrétiens dans le Haut Moyen Âge: aux origines de la Reconquête Aragonaise*, Minerve, París, 1991.
- Alexander J. LANGLANDS, “Local places and local people: peasant agency and the formation of the Anglo-saxon state”, a J. ESCALONA, O. VÉSTEINSSON i S. BROOKES (eds.), *Polity and Neighbourhood in Early Medieval Europe*, Turnhout, Brepols, 2019, pàgs. 390-393.
- María Luisa LEDESMA RUBIO, *Cartas de población del Reino de Aragón en los siglos medievales*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1991.
- Jean-Pierre LEGUAY, *L’eau dans la ville au Moyen Âge*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2002.
- Josep LLADONOSA, *La conquesta de Lleida*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1961 (segona edició: 1990).
- *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*, 5 vols., Guimet – Artis, Lleida, 1961-1978. Traducció catalana: *Els carrers i places de Lleida a través de la història*, Universitat de Lleida i Ajuntament de Lleida, Lleida, 2007.
- “Santa Maria l’Antiga i la primitiva canonja de Lleida (1149-1278)”, a *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres, historiador de Poblet (†1769)*, Abadia de Poblet, 1970, pàgs. 85-136.
- *Història de Lleida*, vols. 1 i 2, Camps Calmet, Tàrrrega, 1972-1974 (amb una reedició de l’any 1991).
- *Història de la ciutat de Lleida*, Curial, Barcelona, 1980.
- Ana LORIENTE i Anna OLIVER, *L’antic Portal de Magdalena*, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1992.

- Jesús LÓPEZ JIMÉNEZ, “Las corachas en el-Ándalus. Las corachas-minas en la frontera nazarí occidental”, *Takurunna*, núm. 3, 2013, pàgs. 71-90.
- Àngel MARTÍN DUQUE, *Colección diplomática de Obarra (siglos XI-XIII)*, CSIC i Universidad de Navarra, Saragossa, 1965.
- *Colección diplomática del monasterio de San Victorián de Sobrarbe (1000-1219)*, Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2004.
- Josep Manuel MARTÍNEZ PARÍS, “L’aigua que flueix: territori, feudalitat i aprofitament hidràulic a Fonç”, a J. BOLÒS – J. J. BUSQUETA (eds.), *Territori i Societat a l’Edat Mitjana*, III (1999-2000), Universitat de Lleida, Lleida, 2000, pàgs. 319-350.
- *Historia de Fonç de los orígenes al siglo XX*, Centro de Estudios de Monzón y Cinca Medio – Instituto de Estudios Altoaragoneses, Montsó, 2013.
- Florian MAZEL, “L’espace du diocèse dans les cartulaires cathédraux (fin XIe-début XIVe siècle)”, a F. MAZEL, *L’espace du diocèse. Genèse d’un territoire dans l’Occident médiéval (Ve-XIIIe siècle)*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2008.
- Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de templers i hospitalers en Catalunya*, Impremta de la Casa de la Caritat, Barcelona, 1910. Reedició: *Les cases de templers i hospitalers a Catalunya. Aplec de noves i documents històrics*, Pagès editors, Lleida, 2006.
- Marta MONJO, “Sarraïns d’Aitona, el tresor de la família Montcada. Estudi de l’aljama al segle XV: el treball agrícola, els sistemes hidràulics i les rendes senyorials”, tesi doctoral llegida a la Universitat de Lleida l’any 2016.
- Félix J. MONTÓN, *Zafranales. Un asentamiento de la frontera hispanomusulmana en el siglo XI*, Fraga, Huesca, Diputación de Huesca, Osca, 1997. Félix J. MONTÓN, “El poblamiento de la frontera hispano-musulmana en al-Andalus durante el siglo XI: Zafranales (Huesca)”, *Archéologie Islamique*, 7, 1997, pàgs. 45-60.
- Josep MORAN, “Els canonges regulars a Catalunya”, a J. BOLÒS – J. J. BUSQUETA, *Territori i Societat a l’Edat Mitjana*, III, Universitat de Lleida, Lleida, 1999-2000, pàgs. 181-190.
- Maria Teresa MORET OLIVER i Guillermo TOMÁS FACI, *El pleito del guijaje ganadero de Ribagorza (1316-1319)*, Institución “Fernando el Católico” (CSIC), Saragossa, 2014.
- Andreu MOYA, Xavier ERITJA, Òscar ESCALA, Àngel LAFUENTE i Enric TARTERA, “La via i la sèquia de La Casera (segles X i XI):

- intervencions arqueològiques a l'àrea periurbana de la Lleida andalusina", a *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, vol. 1, ACRAM i Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007, pàgs. 299-315.
- Marta MULET, Javier ESCUDER i Jacinto BONALES, *Torrelameu. La nostra història*, Ajuntament de Torrelameu, Torrelameu, 2019.
- Anscari M. MUNDÓ, "El concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als anys de l'encarnació", *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 67/1, 1994, pàgs. 23-43.
- Enric MUT, *La vida econòmica en Lérida de 1150 a 1500*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1956.
- Joan NEGRE, *En els confins d'al-Andalus. Territori i poblament durant la formació d'una societat islàmica a les Terres de l'Ebre i el Maestrat*, Onada edicions, Benicarló, 2020.
- Imma OLLICH, Montserrat MATARÓ i Anna M. PUIG, "Dos exemples d'urbanisme medieval a Catalunya: L'Esquerda de Roda de Ter (Osona) i Santa Creu de Rodes al Port de la Selva (Alt Empordà)", *Rodis. Journal of Medieval and Postmedieval Archaeology*, 3, 2020, pàgs. 85-118.
- Julián M. ORTEGA, "La agricultura de los vencedores y la agricultura de los vencidos: la investigación de las transformaciones feudales de los paisajes agrarios en el valle del Ebro (siglos XII-XIII)", a H. KIRCHNER (ed.), *Por una arqueología agraria. Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, BAR International Series 2062, Oxford, 2010, pàgs. 123-145.
- Alastair OSWALD, *Wharram Percy Deserted Medieval Village, North Yorkshire: Archaeological Investigation and Survey*, English Heritage, Londres, 2004.
- Joan PABELL i TARDIU, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*, vol. I, Fundació Noguera, 2005.
- O. PASSARRIUS, R. DONAT i A. CATAFAU, *Vilarnau: un village du Moyen Âge en Roussillon*, Trabucaire, Canet, 2008.
- Jean PASSINI, "Habitat villageois médiéval le long du chemin vers Saint-Jacques de Compostelle", a A. BAZZANA i E. HUBERT (eds.), *Castrum 6. Maisons et espaces domestiques dans le monde méditerranéen au Moyen Âge*, École française de Rome i Casa de Velázquez, Roma-Madrid, 2000, pàgs. 219-231.
- Xavier PAYÀ, "Les adoberies d'època feudal a la ciutat de Lleida", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 20, 2010, pàgs. 27-92.

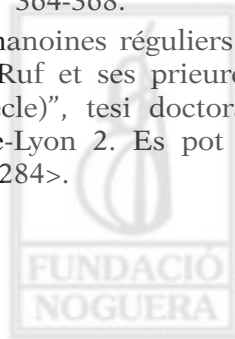
- Concepción PÉREZ, “Comentarios a los privilegios dados por Alfonso II el Casto a la ciudad de Lérida”, *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. II, Barcelona, 1964, pàgs. 247-254.
- Isidre PINYOL, “Aproximació a l’urbanisme medieval de Juneda”, a J. BOLÒS i J. J. BUSQUETA (eds.), *Territori i societat a l’edat mitjana: història, arqueologia, documentació*, vol. 2, 1998, pàgs. 139-152.
- Joan Ramon PIQUÉ, “Els primers bisbes i els primers capítols catedralicis: estructura i funcionament d’un bisbat medieval”, *Arrels Cristianes*, vol. I: *Temps de forja. Els inicis i l’alta edat mitjana. Segles v-xii*, Pagès editors i Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pàgs. 199-236.
- Joan PONS i MARQUÈS, *Cartulari de Poblet. Edició del manuscrit de Tarragona*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 1938.
- Fèlix RETAMERO, “Pautes per a l’estudi dels conreus de secà a Alandalús”, a F. SABATÉ i J. BRUFAL (eds.), *Els espais de secà. IV Curs internacional d’Arqueologia medieval*, Pagès editors, Lleida, 2011, pàgs. 31-49.
- “On dry farming in Al-Andalus”, a H. KIRCHNER i F. SABATÉ (eds.), *Agricultural Landscapes of Al-Andalus, and the Aftermath of the Feudal Conquest*, Brepols, Turnhout, 2021, pàgs. 175-194.
- Stephen RIPPON, *Historic Landscape Analysis. Deciphering the Countryside*, Council for British Archaeology, York, 2004 (reeditat l’any 2012).
- Manuel RIU, *L’arqueologia medieval a Catalunya*, Els Llibres de la Frontera, Sant Cugat del Vallès, 1989.
- Guillem ROCA CABAU, *Pobresa i hospitals a la Lleida baixmedieval*, Pagès editors, Institut d’Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, Lleida, 2020.
- Jordi ROIG, “Vilatges i assentaments pagesos de l’Antiguitat tardana als territoria de *Barcino* i *Egara* (Depressió Litoral o Prelitoral): caracterització del poblament rural entre els segles v-viii”, a *Actes del IV Congrés d’Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, vol. 1, ACRAM, Tarragona, 2011, pàgs. 227-250.
- Ignasi ROS FONTANA, “La ramaderia transhumant entre el Pirineu i el Pla de Lleida. Una aproximació diacrònica”, *Estudis d’Història Agrària*, núm. 18, 2005, pàgs. 165-191.

- J. ROVIRA, À. CASANOVAS, J. R. GONZÁLEZ i J. I. RODRÍGUEZ, “Solibernat (Lleida). Un asentamiento rural islámico con finalidades militares de la primera mitad del siglo XII”, *Archéologie Islamique*, núm. 7, 1997, pàgs. 93-110.
- Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Fundació Vives i Casajuana, Barcelona, 1997.
- “La castralització de l'espai en l'estructuració d'un territori conquerit”, *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 11, 1998, pàgs. 7-40.
- *Història de Lleida, vol. 2: Alta edat mitjana*, Pagès editors, Lleida, 2003.
- Roser SABANÉS, *Els concilis Ilerdenses de la província eclesiàstica Tarraconense a l'edat mitjana (546-1460)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2009.
- *Els concilis de la província eclesiàstica Tarraconense celebrats a Lleida (546-1460)*, IREL, Lleida, 2010.
- Imma SÀNCHEZ-BOIRA i Jordi BOLÒS, “Les celliers de la ville de Lleida (Catalogne) aux XIVe-XVIe siècles”, a C. ALIX, L. GAUGAIN i A. SALAMAGNE (dirs.), *Caves et celliers dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires François-Rabelais, Tours, 2019, pàgs. 325-338.
- Josep M. SANS TRAVÉ, “La carta de franquícia de Belltall (19 de novembre de 1227)”, *Universitas Tarraconensis. Revista de Filologia*, núm. 1, 1976, pàgs. 43-62.
- “Fra Arnau de Torroja, mestre del Temple a Catalunya (1166-1181) i mestre major de l'orde (1181-30 de setembre de 1184)”, *Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Barcelona, 2006, pàgs. 12-130.
- Ramon SAROBE, “Els molins dels templers al Segrià al segle XII: estudi a través dels seus documents”, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1997.
- Philippe SÉNAC, *La frontière et les hommes (VIIIe – XIIe siècle). La peuplement musulman au nord de l'Ebre et les débuts de la reconquête aragonaise*, Maisonneuve et Larose, París, 2000.
- Mercè TERRÉ i Núria BAULIES, “Estudi de les pabordies de la seu de Lleida (1467-1468)”, a J. BOLÒS (ed.), *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'edat mitjana*, Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pàgs. 115-151.

- Lluís TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997.
- Guillermo TOMÁS FACI, *Libro de rentas y feudos de Ribagorza en 1322*, Universidad de Zaragoza i Resopyr, Saragossa, 2011.
- “La organización del territorio y las dinámicas sociales en Ribagorza durante la gran expansión medieval (1000-1300)”, Universidad de Zaragoza, tesi doctoral llegida a Saragossa l'any 2013.
- *Montañas, comunidades y cambio social en el Pirineo medieval. Ribagorza en los siglos X-XIV*, Presses Universitaires du Midi i Prensas de la Universidad de Zaragoza, Tolosa, 2016.
- Josep TORRÓ, “On the problem of Andalusi dry farming. Aialt (Castell de Castells), a *qarya* with no irrigation system in the Mountains of Valencia”, a H. KIRCHNER i F. SABATÉ (eds.), *Agricultural Landscapes of Al-Andalus, and the Aftermath of the Feudal Conquest*, Brepols, Turnhout, 2021, pàgs. 195-235.
- Carmen TRILLO, *Agua, tierra y hombres en Al-Andalus. La dimensión agrícola del mundo nazarí*, Ajbar, Granada, 2004.
- Albert TURULL, “Sistematicitat i historicitat en la toponímia de les comarques de Ponent”, tesi doctoral, Universitat de Lleida, Lleida, 2001, pàg. 680.
- Sam TURNER, Jordi BOLÒS i Tim KINNAIRD, “Canvis i continuïtats en un paisatge mediterrani: una nova aproximació interdisciplinària al coneixement dels caràcters del paisatge històric de la Catalunya occidental”, a J. BOLÒS (ed.), *Els caràcters del paisatge històric als països mediterranis. Territori i Societat: el paisatge històric, VIII*, Universitat de Lleida – Pagès editors, Lleida, 2018, pàgs. 23-64.
- Antonio UBIETO ARTETA, “Disputas entre los obispados de Huesca y Lérida en el siglo XII”, *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. II, Saragossa, 1946, pàgs. 181-240.
- Ferran VALLS I TABERNER, “Ein Konzil zu Lérida im Jahre 1155”, a *Papsttum und Kaisertum im Mittelalter*, Müncher Drucke, Munic, 1925, pàgs. 364-368.
- Yannick VEYRENCHÉ, “Chanoines réguliers et sociétés méridionales. L'abbaye de Saint-Ruf et ses prieurés dans le Sud-Est de la France (XIe-XIVe siècle)”, tesi doctoral defensada l'any 2013, Université Lumière-Lyon 2. Es pot consultar a: <<https://doi.org/10.4000/cem.13284>>.

- Antoni VIRGILI, *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1997.
- *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtūša i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Universitat Autònoma de Barcelona i Universitat de València, València, 2001.
 - *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212). Episcopat de Gombau de Santa Oliva*, Fundació Noguera, Barcelona, 2001.
 - “*Angli cum multis aliis alienigenis: crusade settlers in Tortosa (second half of the twelfth century)*”, *Journal of Medieval History*, núm. 35, 2009, pàgs. 297-312.
- Antoni VIRGILI i Núria PACHECO, “Occitans a les terres de l’Ebre (segle XII)”, a *Occitània en Catalonha: de temps novèls, de novèls perspectives. XIen Congrés de l’Associacion Internacionala d’Estudis Occitans*, 2017, pàgs. 885-895.
- Michel ZIMMERMANN, “Les débuts de la «révolution anthroponymique» en Catalogne (x^e-xiie siècles)”, a P. MARTÍNEZ SOPENA (ed.), *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispanocristianos en los siglos IX a XIII*, Universidade de Santiago de Compostela i Universidad de Valladolid, Valladolid, 1995, pàgs. 351-369.
- *Écrire et lire en Catalogne (ixème siècle)*, 2 volums, Casa de Velázquez, Madrid, 2003.

DOCUMENTS

1145, març, 14. Narni

Carta papal. *Butlla “Que iudicii”. Carta del papa Eugeni [III] adreçada a Dodó, bisbe d’Osca, en què, pel que fa a l’enfrontament que hi havia entre ell i el bisbe Guillem de Roda, amb relació a les esglésies de Bielsa, de Gistau, d’Alquèssar i de Barbastre, després d’haver estudiat els documents aportats per les dues parts, li concedeix la possessió d’aquestes esglésies. A més, estableix els límits orientals del bisbat d’Osca.*

A ACH, Pergamins, doc. 6-340.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 50r-50v (f. 6r-6v). Al marge dret: “Questio inter Rotensem et Oscensem episcopos super aliquibus ecclesiis.”

C ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 394r (f. 357r). Al marge superior: “Pars decretalis Eug[enii] 3 super terminos episcopatorum Oscensi et Rotensi.”
Transcripció parcial.

D ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

E ACH, Pergamins, doc. 6-112.

F ACH, Cabildo Catedral de Huesca, Pergamins, P02/0018. Segle XIII.

[G] ACH, Pergamins, doc. 6-292. Segle XIII.

a HUESCA, 1807, vol. IX, doc. 21, p. 475-478.

b* DURÁN, 1965, núm. 165, p. 186-188. Data: 1145, març, 14. Ex A.

Esment: KEHR, 1926, p. 226 i 229. Butlla “Quae iudicii”. Data: 1145, març, 8.

Esment: KEHR, 1928, p. 140 i 142.

Ateses les grans diferències que hi ha entre la versió conservada a Osca i la versió copiada al *Llibre Verd*, hem decidit d’incloure les dues versions. La primera versió, A, correspon als dos trasllats fets al *Llibre Verd* de Lleida; la segona versió, B, correspon a la conservada a Osca. Hom nota la incomoditat que degué representar a la seu de Lleida haver d’incloure aquest document. Datem aquesta butlla l’any 1145, sense dubtar-ne, atès que el papa Eugeni III va ésser escollit el 15 de febrer i va ésser consagrat el dia 18 de febrer de l’any 1145. Cal assenyalar que l’any 1145 correspon a la indicció vuitena.

[E]ugenius papa III°. Dodoni Oscensi episcopo.

Que iudicii veritate decisa sunt *et cetera*. Inter te et fratrem nostrum Guillelmum¹ Rotensem episcopum super ecclesiis de Belsa et de Gestau, cum pertinentiis suis, et de Barbastrum in nostra est presentia controversia agitata. Re-//petebas siquidem ab eodem Rotensi ecclesiarum de Belsa et de Gestau secundum bone memorie predecessoris nostri Innocentii pape mandatum tibi restitutionem fieri. Super qua restitutione infirmitatem et mortem predecessoris sui et quasdam excusationes non satis rationabiles pretendens Barbastrum a te sibi restitui postulabat. Asserens et quoddam scriptum sub nomine predecessoris nostri Urbani pape factum ostendens, in quo continebatur quod idem Urbanus apud Barbastrum episcopalem cathedram manere constituit. Ostendebat insuper duo privilegia felicitis memorie Paschalis pape, que ab eo scripto Urbani precesserant, in quibus similiter continebatur quod apud Barbastrum² episcopalis sedes haberetur. Ipse vero Gregorii septimi et eiusdem Urbani privilegia ostendebas in quibus prefate ecclesie de Belsa et de Gestau et de Barbastrum, Garsie et Petro, predecessoribus tuis fuerant confirmate. Nos vero auditis rationibus et allegationibus partium³ et scriptis diligenter inspectis, prius scriptum illud Urbani, unde alia duo privilegia Paschalis processerant, falsum omnino deprehendimus. Super quo, habito fratrum nostrorum consilio, de⁴ rigore iuris scriptum ipsum et prefata privilegia dampnantes in conspectu nostro incidi fecimus atque tam ipsum Rotensem quam clericos eiusdem ecclesie, pro eo quod falsa scripta nobis⁵ representare presumpserant, debita animadversione //⁶ mulctavimus. Possessionem itaque prefati Barbastrum et ecclesiarum de Belsa et de Gestau, cum pertinentiis suis et proprietatem tibi et successoribus tuis in perpetuum adiudicavimus et ab impetitione ipsius Rotensis et successorum eius in perpetuum absolvimus. Preterea terminos Oscensis episcopatus a parte orientis videlicet sicut Cinga fluvius a Pireneis montibus descendens per montana et plana discurrit usque ad vallem Lupariam, quemadmodum per predecessores nostros beate recordationis Gregorium septimum et iam dictum Urbanum predecessoribus tuis Garsie et Petro confirmati

1. *Abreujat en G.*
2. *Aquí s'acaba C.*
3. *En C manca: et allegationibus partium.*
4. *C: ex.*
5. *Manca en C: nobis.*
6. *Columna nova.*

sunt, et nos tibi tuisque successoribus confirmamus, salva in omnibus apostolice sedis auctoritate. Si qua igitur in futurum *et cetera*.

Datum Narnie, VIII°, II idus martii, pontificatus nostri anno primo.

B

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Venerabili fratri Doni Oscensi episcopo eiusque successoribus canonice substituendis. In perpetuam rei memoriam.

Que iudicii veritate decisa sunt litterarum debent memorie commendari ne pravorum hominum valeant in posterum refragatione turbari. Inter te et fratrem nostrum Guillelmum Rotensem⁷ episcopus super ecclesiis de Belsa et de Gestal et de Alchezar⁸ et de Barbastra⁹ in nostra presentia est controversia agitata. Repetebas siquidem ab ipso Rotensi ecclesiarum de Belsa et de Gestal et de Alchezar¹⁰ iuxta predecessoris nostri felicitis memorie pape Innocentii mandatum tibi restitutionem fieri. Qui super hac restitutione infirmitatem et mortem predecessoris sui et quasdam alias excusationes non satis rationabiles pretendens Barbastrum a te sibi restitui postulabat asserens et quoddam scriptum sub nomine predecessoris nostri bone memorie Urbani pape factum ostendens, in quo continebatur quod idem Urbanus episcopalem sedem apud Barbastrum manere statuit. Ostendebat etiam insuper duo privilegia felicitis memorie Pascalis pape, que ab eodem scripto Urbani processerant, in quibus similiter continebatur quod apud Barbastrum episcopalis sedes haberetur. Ipse vero Gregorii septimi et eiusdem Urbani privilegia ostendebas in quo tam Barbastrum quam prefate ecclesie videlicet de Belsa et de Gestal et de Alchezar¹¹ Garsie et Petro, predecessoribus tuis fuerunt confirmata. Nos itaque auditis utriusque partis rationibus et scriptis diligenter inspectis, prius scriptum iam dicti Urbani, unde alia duo privilegia¹² Paschalis processerant, falsum omnino deprehendimus. Super quo, habito fratrum nostrorum consilio, ex rigore iustitie scriptum ipsum et prefata privilegia dampnantes in conspectu nostro incidi fecimus atque tam ipsum Rotensem episcopum quam perso-

7. *b*: Rotensen.

8. *b*: Alchexar.

9. *a*: Barbastro.

10. *b*: Alchexar. *a*: Alquezar.

11. *b*: Alchexar.

12. *b*: provilegia.

nas ipsius ecclesie, quia falsa scripta representare presumpserant, debita animadversione mulctavimus. Possessionem itaque prefati Barbastri et aliarum ecclesiarum videlicet de Belsa et de Gestal et de Alchezar,¹³ cum omnibus suis pertinentiis et proprietatem tibi tuisque successoribus in perpetuum adiudicamus et ab eiusdem Rotensis et successorum suorum impetitione super hoc omnino absolvimus. Preterea terminos Oschensis episcopatus a parte orientali videlicet sicut Cinga fluvius a Pireneis montibus descendens per montana et plana discurrit usque ad vallem Lupariam, quemadmodum per predecessores nostros beate recordationis Gregorium septimum¹⁴ et iam dictum Urbanum predecessoribus tuis Garsie et Petro confirmati sunt, et nos tibi tuisque successoribus confirmamus, salva in omnibus apostolice sedis auctoritate. Si qua igitur in futurum ecclesiastica secularisve persona contra huius nostre constitutionis paginam sciens temere venire temptaverit, secundo tertiove commonita si non satisfactione congrua emendaverit potestatis honorisque sui dignitate careat reamque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat et a sacratissimo corpore et sanguini Dei et domini redemptoris nostri Ihesu Christi aliena fiat atque in extremo examine districte ultioni sibiaceat. Cunctis autem eidem iusta servantibus sit pax domini nostri Ihesu Christi quatinus et hic fructum bone actionis percipiant et apud districtum iudicem premia eterne pacis inveniant. Amen. Amen. Amen. (*roda*)

Ego Eugenius catholice ecclesie episcopus ss. Bene valete.

Ego¹⁵ Gregorius presbiter cardinalis tituli Calixti ss. Ego Rainerus¹⁶ presbiter cardinalis tituli Sancte Prisce ss. Ego Thomas presbiter cardinalis tituli Vestine ss. Ego Guido presbiter cardinalis tituli Sanctorum Laurentii et Damasi ss. Ego Aribertus¹⁷ presbiter cardinalis tituli Sancte Anastasie ss. Ego Manfredus¹⁸ presbiter cardinalis tituli Sancte Savine ss. Ego Hugo sancte Romane ecclesie presbiter cardinalis tituli Sancti Laurentii in Lucina ss. Ego Iulius presbiter cardinalis tituli Sancti Marcelli ss.

13. *b*: Alchexar.

14. *a*: VII.

15. *En una primera columna. En l'edició a s'esmenten els mateixos noms, però són ordenats d'una manera diferent.*

16. *a*: Reinerus.

17. *a*: Aivertus.

18. *a*: Mamfredus.

Ego¹⁹ Conradus Sabinensis episcopus ss. Ego Teodevinus Sancte Rufine episcopus ss.

Ego²⁰ Gregorius diaconus cardinalis Sanctorum Sergii et Bachi ss. Ego Guido diaconus cardinalis Sanctorum Cosme et Damiani ss. Ego Octavianus diaconus cardinalis Sancti Nicholai in Carcere Tulliano ss. Ego Petrus diaconus cardinalis Sancte Marie in Porticu ss. Ego Redulfus diaconus cardinalis Sancte Lucie in Septasolis ss. Ego Gregorius diaconus cardinalis Sancti Angeli ss. Ego Astaldus diaconus cardinalis Sancti Eustachii ss. Ego Berardus diaconus cardinalis sancte Romane ecclesie ss. Ego Guido sancte Romane ecclesie diaconus cardinalis ss. Ego Iacintus diaconus cardinalis Sancte Marie in Cosmydin²¹ ss. Ego frater Iordanus diaconus cardinalis sancte Romane ecclesie ss. Ego Cinthius diaconus cardinalis sancte Romane ecclesie ss.

Datum²² Narnie per manum Roberti sancte Romane ecclesie presbiteri cardinalis et cancellarii, II idus martii, indiccio VIII,²³ incarnationis dominice, anno M C XL IIII, pontificatus vero domini Eugenii III pape anno primo.

364

[1145], març, 15. Narni

Carta papal. *Butlla "Nobilitati tue". Carta adreçada pel papa Eugeni [III] al comte Ramon [Berenguer IV] en què fa saber, amb relació a l'enfrontament que hi havia entre el bisbe Dodó d'Osca i el bisbe Guillem de Roda, pel que fa a les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre, que ha donat la raó al primer, atès que el bisbe de Roda havia presentat un diploma del papa Urbà que creu que és fals. Per aquest motiu, li ordena que faci complir allò que ha decretat.*

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

a* KEHR, 1928, doc. 48, p. 349-350. Data: [1145], març, 15. Narni.

b* DURAN, 1965, doc. 166, p. 188-189. Data: [1145], març, 15. Narni.

Esment: KEHR, 1928, p. 142.

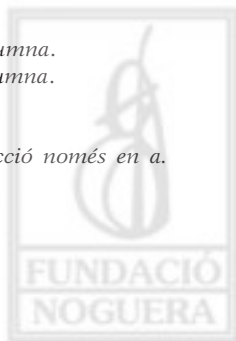
19. En una segona columna.

20. En una tercera columna.

21. a: Cosmedin.

22. a: datis.

23. L'esment de la indicció només en a.

A part de publicar els dos documents pontifics, que es relacionen amb el tema de les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre, conservats al *Llibre Verd*, hem cregut interessant d'afegir dues butlles més que, tocant a aquest mateix tema, foren adreçades al comte de Barcelona i als habitants d'aquestes poblacions.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Dilecto in Christo filio R<aimundo> illustri Barchinonensium comiti²⁴ salutem et apostolicam benedictionem.

Nobilitati tue notum fieri volumus quod controversia que inter venerabiles fratres nostros Dodonem²⁵ Oscensem et Guillelmum²⁶ Rotensem episcopos super ecclesiis de Belsa et de Gestau et de Alchezar et de Barbastro agebant, hoc ordine terminavimus. Auditis siquidem utriusque partis rationibus et scriptis diligenter inspectis, scriptum quod Rotensis sub nomine predecessoris nostri felicis memorie pape Urbani nobis presentaverat, falsum deprehendimus. Super quo, habito fratrum nostrorum consilio ex rigore iustitie scriptum ipsum et duo privilegia beate recordationis Paschalis pape, que ab ipso processerant, in conspectu nostro incidi fecimus atque possessionem et proprietatem ipsarum ecclesiarum cum omnibus earum pertinentiis prefato fratri nostro Dodoni²⁷ Oscensi episcopo et ecclesie sue in perpetuum adiudicavimus et ab eiusdem Rotensis et successorum suorum impetitione omnino absolvimus. Nobilitatem igitur tuam rogamus et rogando mandamus, quatinus Oscensem ecclesiam diligas et honores et quod super hoc a nobis decretum est, firmum teneri facias et tam in his quam in aliis suam ei iusticiam conservare studeas.

Data Narnie, idus marcii.

365

[1145], març, 15. Narni

Carta papal. *Butlla "Universitati vestre". El papa Eugeni [III] fa saber al clergat i al poble de Bielsa, de Gistau, d'Alquèssar i de Barbastre que, amb relació a l'enfrontament que hi havia entre el bisbe Dodó d'Osca i el bisbe Guillem de Roda, ha donat la raó al primer*

24. Segons a, en B: comite.

25. Abreujat en D.

26. Abreujat en G.

27. Abreujat en D.

atès que el bisbe de Roda havia presentat un diploma del papa Urbà que creu que és fals. Per tant, pel que fa a les esglésies d'aquests quatre llocs, ha decidit de donar-les al bisbe d'Osca. Per aquest motiu, a partir d'aquest moment, han d'obeir l'esmentat bisbe d'Osca.

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

a KEHR, 1928, doc. 47, p. 348-349. Data: [1145], març, 15. Narni.

b* DURÁN, 1965, doc. 167, p. 189. Data: [1145], març, 15. Narni.

Esment: KEHR, 1928, p. 142.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis, clero et populo de Belsa et de Gestau et de Alchezar et de Barbastro salutem et apostolicam benedictionem.

Universitati vestre notum fieri volumus quod controversia que inter venerabiles fratres nostros Dodonem²⁸ Oscensem et Guillelmum²⁹ Rotensem episcopos super ecclesiis de Belsa et de Gestau et de Alchezar et de Barbastro agebant, hoc ordine terminavimus. Auditis siquidem utriusque partibus rationibus et scriptis diligenter inspectis, scriptum quod Rotensis sub nomine predecessoris nostri felicis memorie pape Urbani nobis presentaverat falsum deprehendimus. Super quo habito fratrum nostrorum consilio, ex rigore iustitie scriptum ipsum et duo privilegia beate recordationis Paschalis pape, que ab ipso processerant, in conspectu nostro incidi fecimus atque possessionem et proprietatem ipsarum ecclesiarum cum omnibus earum pertinentiis prefato fratri nostro Dodoni³⁰ Oscensi episcopo et ecclesie sue in perpetuum adiudicavimus et ab eiusdem Rotensis et successorum suorum impetitione omnino absolvimus. Vobis autem per apostolica scripta mandamus atque precipimus quatinus eidem Oscensi tamquam proprio episcopo de cetero absque contradictione humiliter obediatis et debitum ei honorem ac reverentiam deferatis. Quod si³¹ contemptores esse presumpseritis, canonicam sententiam, quam in vos promulgaverit, nos auctore Domino ratam habebimus.

Data Narnie, idus martii.

28. *Abreujat en D.*

29. *Abreujat en G.*

30. *Abreujat en D.*

31. *a esmenta en nota: quia si.*

366

1145, febrer i març. Roma i Narni

Memorial. *Memorial del judici celebrat, a petició del bisbe Dodó d'Osca i de Guillem de Roda, sobre la possessió de les esglésies de Barbastre, de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar. El judici començà el darrer temps del pontificat del papa Luci. Després de la consagració d'Eugeni [III] com a nou summe pontífex i havent estat considerat que la butlla d'Urbà era falsa, cosa que hom va poder comprovar en el segell i en les lletres, el nou papa dictà sentència en favor del bisbe d'Osca.*

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

C ACH, Pergamins, doc. 6-292. Segle XII.

D ACH, Pergamins, doc. 6-391. Segle XII.

E ACH, Pergamins, doc. 6-315. Segle XIV.

a LA CANAL, 1836, XLVI, ap. 27, p. 289.

b* KEHR, 1928, doc. 46, p. 345-348. Data: 1145, febrer-març. Roma i Narni

c UBIETO, 1946, ap. 1, p. 226-227.

d* DURÁN, 1965, núm. 168, p. 190-193. Data: 1145, febrer-març.

e BOIX, 2005, doc. 992, p. 646-648.

f GRAU, 2010, doc. 236, p. 459. Regest.³²

Anno Domini M C XL IIII, anno vero pontificatus domini pape Lucii secundi primo, Dodo³³ Oscensis episcopus cum Martino³⁴ archidiacono, magistri Durando,³⁵ Guillelmo³⁶ capellano, veniens ad apostolicam sedem contra Guillelmum³⁷ episcopum Rotensem querelam per magistrum Durandum³⁸ in auribus sancte memorie pape Lucii deposuit. Quam, quia infirmus erat, audiendam episcopis et cardinalibus mandavit qui cum eo propter quamdam Romanorum seditionem ad ecclesiam Sancti Gregorii in Clivo Scauri declinaverant. Convenientibus igitur episcopis et cardinalibus in eiusdem cenobii capitulo, Guillelmus³⁹ Rotensis episcopus volens prevenire querelam et petitionem Oscensis episcopi, assurgens per seipsum suam querelam deposuit, querens sibi Barbastrum restituit, Archezar et Belsa sive Gestal, sicut in monumentis que manu tenebat contineretur in

32. Grau cita: ACH, Pergamins, doc. 6-340.

33. Segons b, abreujat en D.

34. Abreujat en M.

35. Abreujat en D.

36. Abreujat en G.

37. Abreujat en G.

38. Abreujat en D.

39. Abreujat en G.

quiete velle tenere. Quo audito Dodo⁴⁰ Oscensis episcopus per magistrum Durandum⁴¹ respondit Barbastrum, mandante domino papa Innocentio sibi restitutum que eiusdem auctoritate Alquezar et Belsa atque Gestau i sibi debere restitui et per Martinum archidiaconum preceptorias litteras de his restituendis in audientia illius magni conventus fecit sollempniter legi. Post hec sequenti die residentibus patribus in eodem capitulo, idem Guillelmus⁴² Rotensis episcopus peccit sibi advocatus Iohannem Paporonem⁴³ diachonum cardinalem et Grecum subdiaconum.⁴⁴ Oscensis vero peccit sibi magistrum Hermannum et magistrum Iohannem clericum cancellarii. Et quia ratio et consuetudo exigebat utrique parti prenominati dati sunt advocati. Sed cum Rotensis per advocatos suos Barbastrum ei restitueretur et de ceteris secundum ius proprietatis tractaretur insisteret, Oscensis nichilominus sue petitioni innitebatur, videlicet ut sicut dominus papa Innocentius semel bis ter quarto per litteras quas representabat mandaverat ei in integrum restitutio fieret. Cumque super his non paucis diebus ab utraque parte propensius disceptatum fuisset, beate memorie papa Lucius ab hac vita decessit.

Post obitum cuius episcopi et cardinales apud Sanctum Cesarium in Palladia unanimiter convenientes abbatem Sancti Anastasii in Romanum pontificem concorditer elegerunt. Post hec electus in papam Eugenium cum episcopis et cardinalibus Lateranense palacium adiit et cunctis inibi secundum antiquam consuetudinem sollempniter peractis, domino electo consilium fuit, ut urbem exiret et ad Farfensem monasterium consecrandus properaret. Ibi a Sabinensi episcopo Conrado, Teodino Portuensi episcopo, Petro episcopo Albanensi, presente Hostiensi archipresbitero et multis circumvenientibus episcopis secundum apostolicam consuetudinem est honorifice consecratus.

Ad quem utrique episcopi Rotensis scilicet et Oscensis properantes, ut sententiam ex eius mandato audirent, Narniam advenerunt. Ubi in presentia domini pape Eugenii, episcoporum et cardinalium, que Romae dicta fuerant, ab advocatis sepius repetitis et a domino papa et considentibus episcopis et cardinalibus diligentius examinatis, dominus papa utriusque ecclesie laboribus compatiens et

40. *Abreujat en D.*

41. *Abreujat en D.*

42. *Abreujat en G.*

43. *b assenyala que correspon a Johannes Paparo, cardenal de San Adriano.*

44. *b assenyala que Grecus fou cardenal de San Sergio i San Baco.*

pacem inter eos componere cupiens, utrumque de pace agenda convenit. Quod cum ab utraque parte benignius suscepisset, Conrado Sabinensi episcopo, Gilaberto Sancti Marci, Guidoni tituli Sancti Damasi presbiteris cardinalibus, Gregorio Sanctorum Sergii et Bachi, Guidoni Sanctorum Cosme et Damiani, et Octaviano Sancti Nicholai in Carcere Tulliano diaconibus⁴⁵ cardinalibus affectu paterno commisit. Predicti autem patres commissam causam accuratissime perscrutantes utriusque partis monimenta equanimiter perlegerunt. Quibus perlectis, in eo quod Rotenses pape Urbani decretum dicebant, falsitatem manifestissimam invenerunt. Qua reperta, non minus falsitati condolentes quam veritate⁴⁶ congaudentes, solius domini pape tutis auribus quod invenerant⁴⁷ retulerunt. Quod cum dominus pape ex insperato audisset zelo Dei inductus ceteris episcopis et cardinalibus convocatis inventam falsitatem ostendit et in medio ecclesie Sancti Iuvenalis, que⁴⁸ tunc consecravit, sibi sedem parari mandavit. Quo in ibi presidente prudenti consilio primum Oscensis ecclesie regis Rainimiri statutum et beate memorie Gregorii septimi et Urbani pape secundi Romanorum pontificum privilegia, deinde ex alia parte pro Rotensi ecclesia quod pape Urbani dicebant decretum, duo quoque Paschalis pape privilegia, que illi Urbani pape decreto videbantur inniti, in omnium consistentium audientia per diversas personas sunt altius recitata. Tandem vero dominus papa pontificali censura ac moderamine consistentium patrum communicato⁴⁹ consilio difinitivam dedit sententiam dicens: Nos, inquit, dilectissimi fratres, Oscensis et Rotensis allegationes in sua causa diligenter audivimus et pacem inter eos componere libenter volumus; cumque utriusque partis assensum in manu nostra suscepissemus, de pace agenda fratribus nostris commisimus. Fratres autem nostri non fraude, ut quidam malivoli putant, set⁵⁰ pie caritatis studio veritatis radicem querentes hinc inde perquisita monimenta equanimiter sunt perscrutati. Inter que quod Rotenses pape Urbani dicebant decretum, falsissimum, utpote⁵¹ videre potestis, occulta⁵² fide perceperunt. Cumque decretum illud archiepiscopis, episcopis, abbatibus et religiosissimis viris esset

45. *b* diaconis.

46. *b* veritati.

47. *Manca en d. Ex b.*

48. *b* quam.

49. *b* communicato.

50. *d*: sed.

51. *d*: ut pote.

52. *d*: occulata. *Ex b.*

ostensum, et non minus in sigillo quam in litteris ab ipsis omnibus falsissimum fuisset approbatum ac diiudicatum, ipsum decretum et privilegia, que papa Paschalis industria illi decreto videbantur inniti, pontificali censura dampnavit,⁵³ dicens de fundamento falsitatis Rotensem episcopum et eius ecclesiam non debere gaudere, sed canonico iure puniri. Dehinc eundem Guillelmum⁵⁴ Rotensem episcopum et eiusdem ecclesie clericos, tum quia sepe vocati ad apostolicam sedem venire contempserant, tum quia falsitate scienter inheserant, suspensionis sententia innodavit. Episcopum vero Oscensem per virgam,⁵⁵ quam Gregorius Sanctorum Sergii et Bachi diaconus⁵⁶ cardinalis manu gestabat, de his omnibus, unde controversia habita fuerat, tam de iure possessionis quam de iure proprietatis cum suis omnibus pertinentiis, cuncto conventu sententiam approbante, manu propria in perpetuum⁵⁷ investivit. Rotensibus quoque super his nichilominus in perpetuum silere mandavit. Huic diffinitive sententie interfuere.

Ego⁵⁸ Eugenius catholice ecclesie episcopus ss. Ego Conradus Sabinensis episcopus ss. Ego Teodevinus Sancte Rufine episcopus ss. Ego Gregorius presbiter cardinalis tituli Calixti ss. Ego Rainerus presbiter cardinalis tituli Sancte Prisce ss. Ego Thomas presbiter cardinalis tituli Vestine ss. Ego Guido presbiter cardinalis tituli Sanctorum Laurentii et Damasi ss. Ego Aribertus presbiter cardinalis tituli Sancte Anastasie ss. Ego Manfredus presbiter cardinalis tituli Sancte Savine ss. Ego Ugo sancte Romane ecclesie presbiter tituli Sancti Laurentii et Lucine ss. Ego Iulius presbiter cardinalis tituli Sancti Marcelli ss.

Ego⁵⁹ Gregorius diaconus cardinalis Sanctorum Sergi et Bachi ss. Ego Guido diaconus cardinalis Sanctorum Cosme et Damiani ss. Ego Octavianus diaconus cardinalis Sancti Nicholai in Carcere Tulliano ss. Ego Petrus diaconus cardinalis Sancte Marie in Porticum ss. Ego Redulfus diaconus cardinalis Sancte Lucie in Septasolis ss. Ego Gregorius diaconus cardinalis Sancte Angeli ss. Ego Astaldus diaconus Sancti Eustachii ss. Ego Bernardus diaconus cardinalis sancte Romane ecclesie ss. Ego Guido sancte Romane ecclesie diaconus

53. *b*: damnavit.

54. *Abreujat en G.*

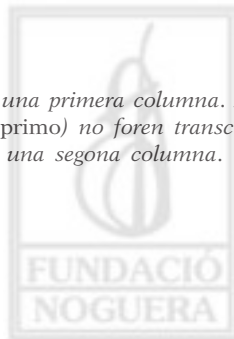
55. *d*: viergam. *Ex b.*

56. *b*: diaconus.

57. *b*: imperpetuum.

58. *Segons d, situat en una primera columna. Aquest paràgraf i els dos següents (fins a Eugenii III pape anno primo) no foren transcrits en b.*

59. *Segons d, situat en una segona columna.*

cardinalis ss. Ego Iacintus diaconus cardinalis Sancte Marie de Cosmedin ss. Ego frater Iordanus diaconus cardinalis sancte Romane ecclesie ss.

Data Narnie, per manum Roberti sancte Romane ecclesie presbiteri cardinalis et cancellarii, II idus martii, indictione VIII incarnationis dominice, anno MCXLIII, pontificatus Eugenii III pape anno primo.

Hugo Senonensis archiepiscopus. Arnaldus Losiensis episcopus. Filipus Baiocensis episcopus. Albero Leodiensis episcopus. Benedictus Aurelianensis episcopus. Bernardus Cesaraugustanus episcopus.

Postea vero, in⁶⁰ civitatem que dicitur Orta, retractatum est iudicium in pleno consensu a domino papa et a predictis personis, quia Rotensis submurmurabat et apud seculares detrahebat⁶¹ curie, dicendo se iniuste iudicatum, dominus pape fecit afferri in publico scripta, que Rotensis post iudicium atulerat a registro, et collata sunt eis ea, que fuerant dampnata⁶² in civitate Narnia, et murmur Rotensis et error posterior inventus est deterior priori, quia adeo dissonuerunt scripta collata, quod prorsus confirmatum est iudicium et episcopus Rotensis dampnatus⁶³ nisi misericordia subveniret.

367

1145, setembre, 20

Establiment. *Guillem, bisbe de Roda, i els canonges d'aquesta població, donen a Domènec i a Cristià de Jaca les botigues, la vinya i la plaça que el rei Ramir [II] va donar a Sant Vicenç de Roda, a canvi que donin cada any un cens de trenta sous.*

[A] Original perdut.

[B] ACL, Fons de Roda, doc. 1.764. Perdut.

C ACH, Libro de la Cadena, doc. 803, p. 419.

a* DURÁN, 1965, doc. 169, p. 193. Data: 1145, setembre, 20.

b BOIX, 2005, doc. 993, p. 648-649. Data: 1145, setembre, 20.

In nomine Domini. Hec est carta quam facio ego Guillelmus⁶⁴ Rotensis episcopus et nos canonici Rotenses ad te Dominico et ad te

60. b: apud.

61. b: detraebat.

62. b: damnata.

63. b: damnatus.

64. a: Guillelmus. *També en els esments següents d'aquest nom.*

Christian de Iaca de ipsas tendas et de ipsa vinea et de ipsa plaza que dedit rex Rannimirus Deo et Beato Vincentio et canonicis eius, ut habeatis vos et filii vestri et posteritas vestra ad fidelitatem et servicium Sancti Vincentii⁶⁵ et canonicorum eius et successorum eorum, in tali convenientia ut per unumquemque annum faciatis nobis censum suprascripto honore triginta solidos denariorum et vos edificetis et melioretis ipsum honorem sicut melius potueritis ad vestras utilitatem et ad fidelitatem et ad servicium nostrum et successorum nostrorum, per secula cuncta.

Signum Guillelmi Bonifilii prioris. Signum Petri Marcelle. Signum Fortonis. Signum Stephani cantoris. Signum Martini. Signum Bertrandi cellararii. Signum Guillelmi sacriste. Signum Berengarii camerarii. Signum Garsie prioris de Alchezar. Signum Arnaldi prioris Sancti Andree. Signum Petri Symeonis prioris Sancti Martini. Signum Raymundi Beneventani. Signum Raymundi Paliarensis. Signum Bernardi Amenlii, archidiaconi. Signum Raymundi Oriol archidiaconi. Signum Raymundi de Panno archidiaconi. Signum Guillelmi qui suprascriptum honorem tenet.

Facta carta anno incarnationis Domini M C XLV, XII kalendas octubris.

Nicholaus, canonicus Rotensis, scripsit et hoc signum fecit.

Ego Guillelmus, Dei gratia Rotensis episcopus, confirmo hanc cartam et hoc signum facio.

368

1145, octubre, 10

Donació. *Ermengol, fill de Ponç, dona a Sant Vicenç de Roda un home a la vila de Serradui, a la Gavarrella, anomenat Guillem Pere. Aquest home és donat conjuntament amb la seva dona, Garsenda, i amb tot allò que tenen. Al final del document també es fa esment de la filla Beneta, que fa la donació conjuntament amb el seu pare.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0707 (carpeta 12, núm. 884). Pergamí en bon estat de conservació, amb algunes taques poc importants. Mides: 24,5 cm (a la part inferior, 17 cm) per 14,5 cm. Escripura carolina. Al revers: "Testamento de Ermengod Ponz de uno homine in Gavarrella."

a CASTILLÓN, 1991a, doc. 7, p. 60-61. Data: 1145, setembre, 8.

65. a: Vicentii.

b BOIX, 2005, doc. 994, p. 649.

c GRAU, 2010, doc. 237, p. 459. Data: 1145, octubre, 10.

In nomine Domini. Ego Ermengaudus, filius Pontii, nullius gentis imperio nec suadentis ingenio set propria mea elegit voluntas ut fatiam cartam et donationem. Dono Deo et Sancto Vincentio de Rota et canonicis eius unum hominem in villa Sadarrui, in illa Gavarrella, qui vocatur Guillem Pere, et uxor sua Garsendis,⁶⁶ ut fiant ipsi et filii eius vel generatio eorum de Deo et Sancto Vincentio usque in perpetuum, cum ea que hodie tenent et in antea adquisierint, et est manifestum. Quod si ego aut aliquis homo vel femina contra hanc cartam donationis venerit ad inrumpendum non hoc valeat vindicare quod requirit set componat in dupplo, cum omni sua melioracione et in antea ista carta firma et stabilis permaneat omni tempore et non sit disrumpta.

Facta carta donationis VI idus octobris, anno incarnationis Domini M^o C^o XL° V^o, regnante Rannimiro rege, cum genero suo Raimundo, comite Barchinone.

Sig+num Ermengaudi, qui anc cartam donacionis rogavit scribere. Sig+num Benedicte, filia⁶⁷ supradicti Ermengaudi, que \h/anc cartam donationis rogavit scribere et testes firmare. Sig+num Peregrini, filii Clarii. Sig+num Rollandi de Miliera. Sig+num Galin Galinz de Sancto Stephano, visores et auditores vicecomitissa mater Peregrini et Berengarius de Buera et alii boni homines.

Ego Stephanus canonicus de Rota, feci anc cartam per iussionem Ermengaudi Pontii et Benedicte filie eius.

Ego Arnaldus canonicus de Rota, scripsi hanc cartam per iussionem Stephani canonici.

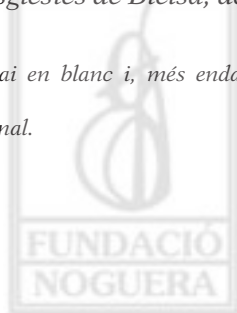
369

[1146], juny, 14. Viterbo

Carta papal. *Butlla "Quam benigne". Carta adreçada pel papa Eugeni [III] a Guillem, bisbe de Roda d'Isàvena, per tal que restitueixi al bisbe d'Oscà les esglésies de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar, amb*

66. *L'escrivà deixà l'espai en blanc i, més endavant, hi escrigueren el nom, que gairebé no hi va cabre.*

67. *Amb una taca al final.*

tot allò que els pertany, en un termini de tres mesos; si no ho fa, l'amenaça de suspendre'l com a bisbe i de prohibir que es facin oficis divins en aquestes esglésies.

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

a KEHR, 1928, doc. 56, p. 359-360. Data: [1146], juny, 14. Viterbo.

b* DURÁN, 1965, doc. 173, p. 196. Data: [1146], juny, 14. Viterbo.

Esment: KEHR, 1928, p. 142.

L'original d'aquest document adreçat al bisbe de Roda es degué conservar de bell antuvi a l'arxiu de la catedral de Roda i, després, al de Lleida. Atesa la seva importància, l'inclouem en aquest diplomatarí. L'hem de relacionar amb diversos dels documents precedents (núms. 363, 364, 365 i 366) d'aquesta col·lecció documental. El datem d'acord amb l'any que proposen Kehr i Durán.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Guillelmo⁶⁸ Rotensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem.

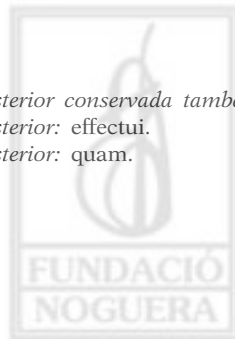
Quam benigne quam misericorditer sententiam pro falsis scriptis que nobis presentaveras, in te promulgatam relaxaverimus, a tua memoria non debuit excidisse. Tu vero in archum pravum conversus patientia nostra abuteris et matri tue sancte Romane ecclesie et nobis, sicut accepimus, presumptuose detrahis, cum nostris mandatis inobediens et rebellis existis. Quod quanta sit animadversione plectendum, sanctorum patrum auctoritas evidenter ostendit. Ait namque beatus Gregorius inter cetera: "Sue ruine debet dolore prosterni quisquis apostolicis contemnit obedire mandatis". Sicut venerabilis fratris nostri Dodonis Oscensis episcopi repetita querimonia indicat, sententie quam inter te et ipsum fratrum nostrorum communicato consilio promulgavimus, temere refragaris et ea⁶⁹ effectu⁷⁰ mancipare contempnis. Quia igitur nullus unquam contentionibus finis imponitur, si ea que iudicata sunt, pravorum refragationibus adimpleri differantur, per apostolica tibi scripta mandamus atque precipimus, quatinus possessionem omnium eorum que sibi adiudicavimus, queque⁷¹ adhuc detines, ecclesiarum videlicet de Belsa et de Gestal et de Alchezar cum omnibus suis pertinentiis infra III menses, postquam presentia scripta susceperis, prefato fratri nostro Oscensi episcopo iuxta sententiam et scripti nostri tenorem cum integritate restituas et in pace dimittas. Alioquin contemptum tuum ulterius non ferentes ex

68. *Abreujat en G.*

69. *a en una còpia posterior conservada també a l'ACH: ea.*

70. *a en una còpia posterior: effectui.*

71. *a en una còpia posterior: quam.*

tunc ab episcopali offitio te suspendimus et in eisdem ecclesiis divina prohibemus offitia celebrari.

Data Viterbi, XVIII kalendas iulii.

370

[1146], juny, 14. Viterbo

Carta papal. *Butlla "Nobilitatem tuam". Carta del papa Eugeni [III] adreçada a Ramon Berenguer IV on li mana que no doni suport a Guillem, bisbe de Roda, en el seu desig de mantenir dins del seu bisbat les esglésies de Basbastre, de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar, i li recorda que ha amenaçat el bisbe de supendre'l i de prohibir que es facin oficis divins en aquestes esglésies, si no compleix allò que li ha ordenat abans de tres mesos.*

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

a KEHR, 1928, doc. 54, p. 357-358. Data: 1146, juny, 14.

b* DURÁN, 1965, doc. 174, p. 197. Data: [1146], juny, 14. Viterbo.

Esment: KEHR, 1928, p. 142.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Dilecto in Christo filio Raimundo⁷² illustri Barchinonensium comiti salutem et apostolicam benedictionem.

Nobilitatem tuam ignorare non credimus, qualiter falsis dampnatis privilegiis, que frater noster Guillelmus⁷³ Rotensis episcopus nobis contra Oscensem representabat,⁷⁴ possessionem Barbastri et aliarum ecclesiarum, videlicet de Belsa et de Gestal et de Alchezar, cum omnibus suis pertinentiis, Oscensi episcopo communicato fratrum nostrorum consilio adiudicavimus. Verumptamen,⁷⁵ sicut ipsius querimonia indicat, idem fratrem noster Rotensis episcopus nobis inobediens et rebellis existit et eandem restitutionem iuxta mandatum nostrum adimplere contemnit. Quia igitur que iudicii veritate decisa sunt, nulla debent in posterum refragatione turbari, per apostolica tibi scripta mandamus, quatinus ipsum Rotensem episcopum in hac presumptione nullatenus manuteneas, immo vero Romane ecclesie

72. Abreujat en R.

73. Abreujat en G.

74. a: representaverat.

75. a: verumtamen.

matris tue et nostra sententia effectui mancipetur quantum tui interest officii studeas. Alioquin te scire volumus, quia nos eandem sententiam in aliquo minui vel depravari nullatenus patiemur nec sedis apostolice contemptum impunitum preteribimus. Ideoque nisi infra tres⁷⁶ menses post litterarum nostrarum susceptionem mandatum nostrum de restitutione compleverit, ipsum ab officio episcopali suspendimus et in eisdem ecclesiis divina prohibemus officia celebrari.

Data Viterbi, XVIII kalendas iulii.

371

[1146], juny, 14. Viterbo

Carta papal. *Butlla "Ad tuam". Carta del papa Eugeni [III] adreçada a Berenguer, arquebisbe de Tarragona, en què li fa saber que el bisbe [Guillem] de Roda no vol complir la sentència que ell va emetre amb relació a les esglésies de Barbastre, de Bielsa, de Gistau i d'Alquèssar. Li fa saber que ha amenaçat el bisbe de supendre'l i de prohibir que es facin oficis divins en aquestes esglésies, si no compleix allò que li ha ordenat abans de tres mesos.*

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

a KEHR, 1928, doc. 55, p. 358-359. Data: [1146], juny, 14. Viterbo.

b* DURÁN, 1965, doc. 175, p. 197-198. Data: [1146], juny, 14. Viterbo.

Esment: KEHR, 1928, p. 142.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Venerabili fratri Berengario⁷⁷ Terrachonensi archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem.

Ad tuam credimus notitiam pervenisse, qualiter falsis dampnatis privilegiis, que frater noster Rotensis episcopus nobis contra Oscensem representaverat, possessionem Barbastri et aliarum ecclesiarum, videlicet de Belsa et de Gestal et de Alchezar, cum omnibus suis pertinentiis, Oscensi episcopo communicata⁷⁸ fratrum nostrorum consilio adiudicavimus. Verumptamen,⁷⁹ sicut ipsius querimonia indicat, idem frater noster Rotensis episcopus nobis inobediens

76. a: III.

77. Abreujat en B.

78. a: communicato.

79. a: verumtamen.

et rebelis⁸⁰ existit et eandem restitutionem iuxta mandatum nostrum adimplere contempnit. Quia igitur que iudicii veritate decisa sunt, nulla debent in posterum refragatione turbari, per apostolica tibi scripta mandamus, quatinus ipsum Rotensem episcopum iuxta sententiam et mandatum nostrum ecclesias de Belsa et de Gestal et de Alchezar, cum omnibus pertinentiis suis, Oscensi episcopo restituere et in pace dimittere districte commoneas. Quod si contemptor extiterit, ipsum a tanta presumptione desistere pro tui officii debito coherceas. Nos autem te scire volumus quia nisi infra III menses post litterarum nostrarum susceptionem mandatum nostrum de restitutione compleverit, ipsum ab officio episcopali suspendimus et in eisdem ecclesiis divina prohibemus officia celebrare.⁸¹

Data Viterbi, XVIII kalendas iulii.

372

1146

Afillament. *Òria afilla el seu germà Gil així com la seva muller Maria i llurs fills. Ho fa pel servei que li feren i que li faran en el futur. A canvi, els dona tot allò que té.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0893 (carpeta 19, núm. 1.175). Pergamí en bon estat de conservació. Mides: 28 cm per 15,5 cm. Escriptura carolina. Al revers: “n. 23, 1184”, “nichil prodest”, “1146”; en un paper enganxat “87”, “+ n. 22”.

a CASTILLÓN, 1991a, doc. 8, p. 61-62. Data: era 1184 (any 1146).

b BOIX, 2005, doc. A 185, p. 727-728.

c GRAU, 2010, doc. 238, p. 460. Data: 1146.

Afillar és adoptar algú com a fill. Òria, que devia ésser una senyora, va utilitzar aquest sistema per donar allò que tenia al seu germà Gil i a la seva muller. Cal pensar que pertanyien a la noblesa, potser de la zona més occidental de la Ribagorça, atesa la participació com a testimoni del comte Ramon Berenguer IV.

In Dei nomine et eius divina clemencia, scilicet, Patris et Filii et Spiritus sancti, amen. Ego duanna Oria, vobis, don Gilii,⁸² meo germano, placuit mihi obtimo corde et spontanea voluntate propter servicium quod mihi fecistis vel in antea feceritis adfilgo vos et ad vestra mulier duanna Maria et ad vestris et suis filiis de quantum hodie ha-

80. a: rebellis.

81. a: celebrari.

82. a: filii.

beo vel in antea potuero acaptare, ut abeatis salvum et ingenuum vos et filiis vestris et omnis posteritas vestra per secula cuncta. Et in tali convenio mitto me in vestras manus cum quantum habeo, quod vos teneatis me ad onore sicut convenit mihi et penssetis de me in vita et in morte. Et sunt testes de isto donativo suprascripto Exemen Sanz de Foces, Lop Sanz, suo germano, Fertun Garcez de Aseso, Garcia Ovezg⁸³ et Martin Ovezg, suo germano, Garcia Linz de Ginnuaue.⁸⁴

Facta ista carta era Mª C^a LXXX^a IIII^a.

Raimundus comes Barchinonensis et princeps Aragonensium, senior Ferriz in Oscha, Garcia Fortiz⁸⁵ in Saragoza, episcopus Dodo in Oscha et in Iacha, episcopus Guielmus in Rota, Arnallus comes in Boile, Pelerin in Alchezar et in Nabale, Fertung Dat/h/e in Barbastro, Pere Arramon⁸⁶ in Stata et in Monte Cluso, seniores de illo Templo in Montesone. Signum (*signe*)⁸⁷ duanna Oria.

Ego Martinus de Foces, scriptor, scripsi et de manu mea hoc signum (*signe*) feci.

Et si nullus homo aut femina qui isto donativo aut ista carta voluerit disrumpere fiat \in/ inferno inferiori cum Dathan et Abiron.

373

[1148], abril, 30. Territori de Langres

Carta papal. *Butlla "Miramur et". Carta del papa Eugeni [III] adreçada a Guillem, bisbe de Roda, en què ordena que restitueixi a Dodó, bisbe d'Osca, les esglésies de Bielsa i de Gistau.*

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, arm. 6, lligall 2, núm. 110. Segle XII.

a KEHR, 1928, doc. 60, p. 363. Data: [1148], abril, 30. Al territori de Langres.

b* DURÁN, 1965, doc. 182, p. 205. Data: [1148], abril, 30. Langres (Lió).

Esment: KEHR, 1928, p. 142.

L'original d'aquest document adreçat al bisbe de Roda es degué conservar de bell antuvi a l'arxiu de la catedral de Roda i, poc després, a l'arxiu de Lleida. Atesa la seva importància, l'inclouem en aquest diplomatarí. Tanmateix, se solen conservar més els documents que permeten justificar drets que no pas aquells que cal relacionar amb pèrdues. El datem d'acord amb l'any que proposen Kehr i Durán. Faltava molt poc perquè s'esdevingués la conquesta de Lleida.

83. *a i b*: Ovege.

84. *a*: Line de Ginnvuave. *b*: Gistave.

85. *a*: Fortun.

86. *b i c*: Ramon.

87. *Signe autògraf*.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Venerabili fratri Guillelmo⁸⁸ Rotensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem.

Miramur et graviter ferimus quod post datum a nobis iudicium et post mandatum nostrum, tam per litteras quam viva voce, susceptum ecclesias de Belsa et de Gestal retinere ausu temerario minime formidasti. Quia igitur hoc officio tuo nullatenus convenit, per presens scriptum⁸⁹ experientie tue mandamus atque precipimus, quatenus easdem ecclesias fratri nostro Dodoni⁹⁰ episcopo et ecclesie Oscensi remota frustratoria dilatione et tergiversatione restituas. Alioquin hoc ipsum in te noveris graviter retorquendum.

Data in territorio Lingonensi, II kalendas madii.

374

1148, juliol, 31

Convinença. *Toda i el seu fill, Guillem de Capella, pacten una convinença amb Sanç d'Azlor, per la qual cedeixen en feu la meitat del castell d'Esquís (terme de Montbrú de Cinca) a aquest darrer. A més, li cedeixen set jовades irrigades, cadascuna de les quals conté dotze cafissos de Montsó de sembradura. També li donen, prop d'una vinya que era al costat del Cinca, dues jовades, una situada a sobre de la vinya i l'altra a sota. S'estableix que tot allò que tingui o que poblí el dit Sanç ho ha de tenir a mitges amb la dita Toda i amb el seu fill Guillem. L'esmentat Sanç, a més, ha de reconèixer, passi el que passi, la potestat a Toda i a Guillem.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0991 (carpeta 19, núm. 1.179). Pergamí en força bon estat de conservació, amb algun plec. Mides: 33 cm per 12 cm. Escripura carolina, amb lletres menudes.

a BOIX, 2005, doc. A 191, p. 731-732. Data: 1148, agost, 1.

b GRAU, 2010, doc. 239, p. 460-461. Data: 1148, juliol, 31.

In Dei nomine. Hec est charta de convenientia que fecit domna⁹¹ Tota et una cum filio suo, Guillem⁹² de Cappella, cum Sanzio de Azlor. Comandat illa domna et Guillem, suo filio, illo kastro de Esquis

88. Abreujat en G.

89. Abreujat. Esmentat en a. *Tanmateix a proposa*: ap(ostolicas) l(itteras). *b proposa*: presencia scripta.

90. Abreujat en D.

91. Abreujat en dona, amb una titlla.

92. Abreujat en Guillm, amb una titlla.

a feu a Sanzio de Azlor ut <m>itat⁹³ illa medietate Sanzio de Azlor in illo kastro facere. Et extraxit illa domna una cum filio suo Guillem septem iovadas subtus rego, unaqueque iovada XII^{ci} kaficios⁹⁴ Monsons⁹⁵ seminatura, et illa vinea qui fuit de suo patre cum sua fronzanza⁹⁶ usque ad Zinqua. Et donat illa domna cum filio suo Guillem duas iovadas a Sanzio de Azlor, a propria hereditate, ut habeant ille et omnia posterita sua francha et libera et ingenua per secula cuncta. Et est una iovada super illa vinea et alia subtus vinea et unaqueque iovada XII^{ci} kaficios⁹⁷ Monsons seminatura. Et alium qui remanet ut populet illum Sanzio de Azlor \et habeant illum per medietatem illa domna et Guillem suo filio et Sanzio de Azlor/. Et de illo kastro de Esquis donet potestatem Sanzio de Azlor ad illa domna et Guillelmo suo filio iratus vel pachatus et habeat Santior⁹⁸ illo kastro de Esquis quomodo est suprascriptum ut non perdat ille nec posterita sua nisi pro tali culpa quod emendare non potuisset aut non voluisset.

Facta ista charta pridie augusti sub era Mª C^a LXXX^a VI^a, anno regnante comite Barchinonensis et princeps Aragonensis.

Signum domna Tota +, + et signum Guillem de Cappella suo filio, qui hanc chartam rogavimus scribere et testes firmare et nostra signa facere. Signum Ciprian, abbas Sancti Stephani, teste. Signum Exemen⁹⁹ Garçeç. Signum Per Mir de Iouset, testes. Signum Garcia Lovarre, teste. Qui ibi [f]uerunt visores et auditores: Guillem Galin abbas de Casterlenas, Per¹⁰⁰ Mascharon abbas Sancta Maria de Monson, domnus Frevel¹⁰¹ milite Templi et Alegret de Monson.

Ego Bernardus rogatus scripsi et hoc signum (*signe*) feci.

Et Sancius de Azlor sit adiutor et defensor ad illa domna et Guillelmo suo filio ad omnia que hodie habent et in antea habuerint et ipsi donent alimoniam¹⁰² ad Sanzio de Azlor et ad suos homines in ista defensione et si aliquam perditam fecerit Sanzio de Azlor quod

93. *b*: /itat/.

94. *Abreujat en ks, amb una titlla. També en els altres casos. Es podria transcriure kafices, com fa b.*

95. *Abreujat en mosons, amb una titlla. a*: Montsonis.

96. *a*: fronzanza.

97. *Abreujat en ks, amb una titlla.*

98. *Sic.*

99. *Abreujat en exem, amb una titlla.*

100. *b*: Pere.

101. *O potser Freuel, com proposa a.*

102. *Sic.*

emendent ei illa domna et suo filio. Et illa domna et Guillem¹⁰³ suo filio sint adiutores et defensores ad Sanzio de Azlor quomodo bono senior ad suo bono milite.

375

1149, maig, 1

Venda. *Ramon At i la seva muller Maria venen a Guillem Bonfill, prior de Sant Vicenç [de Roda], dues sorts de vinya al terme de Roda, al lloc anomenat el Torrent. Aquestes sorts són a prop d'altres que havien comprat a Martí At, germà del venedor. El preu de la venda és de divuit sous. S'esmenten els testimonis, el fiador, els veedors i els oïdors. Escrit pel canonge Nicolau.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0712 (carpeta 12, núm. 900). Pergamí en bon estat de conservació, amb alguna taca poc important. Mides: 25,5 cm per 10,5 cm. Escripura carolina. Algunes paraules una mica descolorides. Al revers: "De duabus vineis", "Carta de Torrente. De duabus vineis priori Rotense vendit, 1149, in termino de Roda".

a BOIX, 2005, doc. 1.001, p. 653.

b GRAU, 2010, doc. 240, p. 461. Data: 1149, maig, 1.

In Dei nomine. Hec est carta vendicionis qua<m> facio ego Ramon At et uxor m<e>a, Maria, tibi Guillem Bomfili, priore Sancti Vincencii. Vendimus tibi duas sortes de vinea in termino Rote, in loco ubi dicitur ad ipso Torrente. Et ipsa una sorte est prope illam quam comparasti de Martin At, meo germano. Et illa alia est subtu alteram quam comparasti similiter de Martin Ato, meo germano. Et habet affrontaciones de una parte Arnal, meo fratre, et de alia parte Dominicus. Et fuit precium quod dedisti nobis XVIII solidos de diners et de ipso precio apud te non remansit.

Testes istius vendicionis sunt Mir Garsia de illo Solan¹⁰⁴ et Pere Galin de illa Cerulla. Arnaldus et Karitas, fide de securitate. Visores et auditores Ainardus, cellararius, et Guillelmus Stephani.

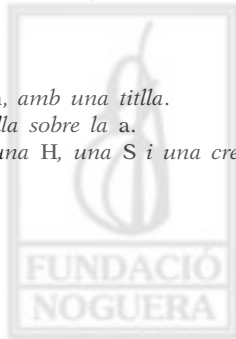
Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o XL° VIII°, kalendas may.

Nicholaus, canonicus, scripsit et hoc signum (*signe*)¹⁰⁵ fecit.

103. *Abreujat en guillm, amb una titlla.*

104. *Sola, amb una titlla sobre la a.*

105. *Signe format per una H, una S i una creu.*

376

1149, juny, 11. Al cim del puig de Gardeny. Durant el setge de Lleida **Concòrdia.** *Concòrdia entre el bisbe Guillem i els canonges de Roda i Pietro della Rovere, mestre del Temple, i els templers sobre l'església de Sant Joan de Montsó. El bisbe cedeix aquesta església de Sant Joan amb totes les seves pertinences, llevat de tot allò situat a Tamarit [de Llitera] i a Osca.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, Llibre Verd, f. 92r-93r (f. 50r-51r). Damunt del document, escrit amb tinta vermella, com a epígraf general: "Transactiones inite inter episcopos Ylerdenses et domum Milicie Templi. Prima inter Guillelmum Rotensem episcopum Petrum de Tovera magistrum." Al marge dret: "Transactio inter episcopum et canonicos Rotenses cum Militia Templi super ecclesiam Sancti Ioannis Montisoni vel aliis contentis hic." Més avall: "de Tamarit" i "obsidio Ilerde".

a CASTILLÓN, 1975, doc. 2, p. 75-76. Data: any 1149.

b CASTILLÓN, 1997, doc. 3, p. 22-23.

c GRAU, 2010, doc. 241, p. 461. Data: 1149, juny, 11. Regest.

Aquest document fou escrit al capdamunt del turó de Gardeny, durant el setge de la ciutat de Lleida. Després també fou signat a Roda d'Isàvena. Cartografia: fig. 37.

[Q]uecumque a fidelibus viris et ecclesiarum Dei rectoribus statuta vel diffinita sunt in sua debent stabilitate manere ne malorum hominum valeant refragatione turbari. Unde cunctos tam presentes quam futuros scire volumus diffinitionem et concordiam que facta est inter dompnum Guillelmum Rotensem episcopum et canonicos Rotenses et Petrum de Rovera magistrum Milicie Templi Iherosolimitani et fratres Militie eiusdem de ecclesia Sancti Iohannis de Montson et honore eius. Voluntarie siquidem et gratuito, dominus episcopus cum clericis et fratribus suis Rotensibus, scilicet canonicis pro se suisque successoribus supradictam Sancti Iohannis, cum omnibus pertinentiis suis et possessionibus fratribus et domui, omni controversia postposita, dimisit et in perpetuum concessit excepta quadam¹⁰⁶ ipsius honoris parte ecclesiis videlicet omnibus de Tamarid et quadam hereditate supradicte ecclesie que est apud Oscham, que spontanea voluntate supradictus magister Petrus, cum fratribus suis pro se suisque successoribus predicto Rotensi episcopo et eiusdem ecclesie clericis, tam presentibus quam futuris, semper pacifice possidendam tradidit et reliquit, simul cum castello et ecclesia de

106. *Amb una correcció.*

Fonz, cum omnibus suis pertinentiis. Servata eiusdem episcopi omnium successorum eius episcopali dignitate in ecclesia Sancti Iohannis et in ecclesiis ad eius dicionem pertinentibus, consecrationibus videlicet basilicarum et ordinatio- //¹⁰⁷ nibus clericorum et obedientia eorum atque canonica correctione et emendatione eorumdem sine census exactione et servata etiam sinodorum celebratione crismate etiam et baptismo. Preterea pro maxima quam in bonitate eorum habent fiducia supradictos episcopus et eius canonici concesserunt domui et fratribus Militie decimum proprii laboris de Tamarit et ganad eiusdem.

Hec diffinitio vel concordia facta est in presentia Raimundi comitis Barchinonensis et principis regni Aragonis, in obsidione Ylerde, sursum in podio de Garden presentibus etiam subscriptis viris tam clericis quam laicis, anno ab incarnatione Domini M^o C^o XL° IX°, III° idus iunii.

Sig+num Raimundi comes.¹⁰⁸ Sig+num Bernardi Urgellensis episcopi. Ego Guillelmus Dei gratia Rotensis episcopus laudo hanc cartam et hoc signum pono. Sig+num Bernardi Terrachonensis archiepiscopi. Signum (*signe*) Petri prioris Sancti Martini. Signum (*signe*) Bernardi prioris Tolbensis. Signum + Odonis canonici. Signum + Bernardi Amelii archidiaconi. Signum (*signe*) Guillelmi Bonifilii prioris Rotensis. Signum (*signe*) Nicholai prioris claustris. Signum <(signe)> Guillelmi sacriste. Sig- (*signe*) num Enardi cellerarii. Sig- (*signe*) num Petri helemosinarii. Signum Berengarii camerarii. Signum (*signe*) Stephani cantoris. Sig+num Petri de Rovera magistri. Sig+num Ugonis de Panaz. Sig+num Frevol. Sig+num Deodati. Sig+num Pontii de Balagar. // Sig+num Petri de Cartela. Sig+num Guillelmi de Albas, nos simul fratres Militie hoc firmamus. Sig+num Arnaldi de Stopaia. Sig+num Guillelmi Raimundi dapiferis. Sig+num Peregrini. Sig+num Raimundi de Podio Alto.

Sig- (*signe*) num Geraldi sacerdotis Terraconensis archiepiscopi capellani, qui hoc scripsit cum litteris suprapositis in linea VIII, die et anno quo supra.

Hec carta fuit firmata in Rotensi capitulo, in presentia Rostanni capellani militum Sancti Templi et Exemen Garçez iusticia de Montson et de Barbastre, qui eam receperunt.

107. *Columna nova.*

108. *En majúscules.*

377

1149, octubre, 30

Donació. *Ramon Berenguer [IV], comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Lleida i de Tortosa, dota la seu episcopal de Lleida. Li concedeix els delmes i les primícies de la ciutat i del seu terme. A més, li cedeix els delmes dels molins, de les lleudes i dels peatges d'aquesta ciutat. Fa donació de totes les parròquies de la ciutat, que abans eren anomenades mesquites, amb els terrenys que en depenien. També cedeix totes les esglésies de viles i castells situades en el bisbat de Lleida, amb llurs delmes, primícies i pertinences.*

- A* ACL, LP_05900. Pergamí en bon estat de conservació, amb alguns plec. Escripura carolina.
- B ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 59bv, 60r-60v (16v-17v). Al marge esquerre: "Donatio decimarum facta episcopo et ecclesie Illerdensis."
- C AC, Tortosa, Cartulari 6 de Tortosa, f. 31v. Còpia dels segles XIII-XIV.
- [D] ACL. Trasllet fet a Lleida el dia 23 de gener de l'any 1590, fet per manament del canonge Ramon Solsona. Era conservat a l'*Arxiu del Clero de Lleyda* (ACL). Potser ex A.
- E BC, ms. 729, PASQUAL, *Sacrae antiquitatis Cataloniae Monumenta*, vol. 8, f. 101r-101v (p. 211-212). Ex D.
- F RAH, Colección Traggia, vol. 5, f. 34v-35v. Ex E.
- a SAINZ DE BARANDA, 1850, vol. 47, ap. 1, p. 255-256. Ex A.
- b VILLANUEVA, 1851b, vol. 16, doc. 12, p. 250-252. Epígraf: "Carta dotationis ecclesiae Ilerdensis, anno MCXLVIII." Ex A.
- c VIRGILI, 1997, doc. 19, p. 64-65. Ex C.
- d *Catalunya Romànica*, 1997, vol. 24, p. 69. Amb traducció al català. Amb l'epígraf: "Dotació de l'església de Lleida. 30 d'octubre de 1149."
- e ORDEIG, 2001, doc. 374, p. 149-151.
- f BUSQUETA i PREIXENS, 2022, doc. 2, p. 27-31. Amb traducció al català.

És evident que aquest document fou molt important per a la seu de Lleida, atesa la transcendència de la donació feta pel comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV. A més a més, és el primer document que publiquem en aquesta col·lecció diplomàtica fet després de la conquesta de la ciutat de Lleida (24 d'octubre de l'any 1149), que fa referència a aquesta població.

In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Raimundus¹⁰⁹ Berengarii Dei gratia comes Barchinonensis, princeps¹¹⁰ Aragonensis¹¹¹ atque Hylerde ac Dertose marchio, libenti animo et spontanea voluntate facio hanc donacionem et dotem de restauranda Hylerdensi sede et ad Dei servicium restituenda gloria in altissimis omnipotenti Deo, qui secundum voluntatem suam transfert regna et mutat imperia.

109. e: Raymundus.

110. B: princeps.

111. a: Aragonum.

Qui post multa annorum spatia Hylerdensem ecclesiam paganorum perfidie subditam, pietate sua nostris temporibus in pristinum christiane religionis restituere dignatus est gradum. Anno igitur ab incarnatione Domini M^o C^o XL° VIII°,¹¹² superna clementia tradidit in manus nostras civitatem Hylerdam et nos inspiratione divina atque consilio illustrium ac religiosorum virorum, venerabilis scilicet Bernardi Terrachonensis archiepiscopi et Petri Ausonensis atque Guillelmi Barchinonensis, necnon et Bernardi Urgellensis ac Bernardi Cesaraugustani episcoporum multorumque Barchinonensium atque Aragonensium assistencium procerum, concedimus et donamus prenominate Ylerdensis¹¹³ civitatis sedi et illustri ac venerabili Guillelmo iam dicte sedis episcopo eiusque successoribus in perpetuum omnes decimas et primicias Ylerdensis¹¹⁴ urbis et tocius territorii eius simul cum ipsis decimis, de molendinis, de leudis,¹¹⁵ et de passaticis prefate civitatis. Dono eciam iam dicte sedi in hac die consecracionis eius, que celebrata est III° kalendas novembris, omnes ecclesias que sunt in Ylerdensi civitate, que huc usque a mauris vocabantur mezchite,¹¹⁶ et in omni termino vel territorio eius, cum prediis et alodiis omnibus ubique sibi pertinentibus, sicut melius habuerunt in tempore saracenorum. Insuper dono atque confirmo predicte Ylerdensi sedi et Guillelmo episcopo et successoribus eius omnes ecclesias que sunt in villis vel castellis tocius Hylerdensis episcopatus, quas Deus michi dedit vel adhuc dabit, cum omnibus decimis et primiciis et omnibus suis pertinentiis, ad ordinandum et stabiliendum secundum voluntatem suam ad servitium Dei.

Sig+<num> Raimundi comes.¹¹⁷ Signum + Ildefonsi regis Aragonensis,¹¹⁸ comitis Barchinonensis et marchionis Provincie.¹¹⁹

Facta est hec consecracione et donacio atque confirmacio III° kalendas novembris, anno dominice incarnationis M^o C^o XL° VIII°, dominante sive regnante Raimundo suprascripto comite in Barchinona et in Aragone et in Superarbe et in Ripacorça et in Cesaraugusta et

112. *En B, al marge esquerre: Quando fuit capta Ilerda. D: 1149.*

113. *B: Hylerdensis. e: Ilerdensis.*

114. *B: Hylerdensis. e: Illerdensis.*

115. *B: decimis, de leudis, de molendinis. Sembla com si des de de molendinis fins a prefate hagués estat raspat.*

116. *B: meschite. e: mezchite.*

117. *Lletres majúscules.*

118. *Com remarca e, el rei Alfons I de Catalunya i Aragó degué afegir la seva signatura en una data posterior. Fou una signatura autògrafa, intercalada.*

119. *Lesment de marquès de Provença, manca en B. a: et marchionis Provincie.*

in Ylerda et in Fraga atque¹²⁰ Tortosa, quas divina virtute idem ipse superavit et cepit.

Sig+num Bernardi Terrachonensis archiepiscopi. Sig+num Guillelmi Barchinonensis episcopi. Sig+num Berengarii Gerundensis episcopi, qui consecrationi iam dicte ecclesie Hylerdensis interfuit et hanc cartam donationis et confirmationis propria manu firmavit. Sig+num Bernardi Cesaraugustani episcopi. Sig+num Lupi Pampilonensis episcopi.¹²¹ Sig+num Poncii de Cervera, vicecomitis de Bass. Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Guillelmi Umberti. Sig+num Arnaldi Mironi¹²² comitis Paliarenensis. Sig+num Guillelmi Raimundi dapiferi. Sig+num Berengarii Torroia. Sig+num Gaucerandi de Pinos. Sig+num Guillelmi de Cervera. Sig+num Gerald¹²³ de Iorba. Sig+num Arnaldi¹²⁴ Berengarii de Anglerola. Sig+num Berengarii Arnaldi. Sig+num Bernardi de Bellog.¹²⁵ Sig+num Arnaldi de Ponts. Sig+num Guillelmi de Castelve. Sig+num Guillelmi Ibilot.

Sig+num Poncii, notarii comitis, suprascripti qui hoc scripsit mandato illius die annoque prefixo.

378

1150, març, 30. Laterà

Carta papal. *Butlla "Offici nostri". El papa Eugeni [III] adreça una carta a Everard, mestre del Temple, en què confirma les donacions que havia fet Ramon Berenguer IV dels castells de Montsó, Montgai, Xalamera, Barberà, l'honor de Llop Sanç de Belchite i els castells de Remolins i Corbins. A part, també mil sous cada any a Osca i a Saragossa, la cinquena part de les cavalcades en terres musulmanes i el cinquè de les terres conquerides als sarraïns. També confirma les lleudes, els costums i els delmes cedits pel comte i els pactes signats amb l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes de Saragossa, Osca, Vic, Girona i Roda.*

120. e: atque in.

121. *Les signatures dels bisbes de Girona, Saragossa i Pamplona manquen en A i en e. Després de la signatura del bisbe de Barcelona, hi ha un sig-num i un espai en blanc, que en A mai es va omplir.*

122. *De fet, en B, per error, minoris. De fet, fou el comte Arnau Mir de Pallars Jussà.*

123. B: Geralli.

124. B: Arnalli.

125. e: Belloch.

- [A] Original perdut.
 B ARB (ACA), Sant Joan de Jersusalem, perg. 97/2, armari 23. Trasllat del segle XII.
 C AHN, Cartoral Magne de la Castellania d'Amposta, fols. 189-190, núm. 200.
 a DELAVILLE LE ROULX, 1894, doc. 1, p. 407.
 b ALBON, 1913, núm. 22, p. 386-388.
 c SAROBE, 1998, doc. 28, p. 117-119. Data: 1150, març, 30. Laterà.

Aquesta butlla és part d'un conjunt de documents papals de confirmació de les donacions fetes pels sobirans aragonesos i catalans. També cal relacionar aquesta carta amb els enfrontaments que hi hagué entre els templers i molts dels bisbes de les diverses diòcesis on tenien béns i drets. En aquest document es mencionen les donacions dels "castri quod dicitur Monson, castrum etiam Mont Gaudi, castrum Xalamnera, Barbaranum" i del "castrum quod dicitur Remulinis, castrum Corbinis" i l'honor de "Lup Sancii de Belxith". A part d'altres aspectes, s'hi fa esment de les "concessiones et decimarum consensu bone memorie Terraconensis atque venerabilium fratrum nostrorum Bernardi Cesaraugustani, [D]odonis Oscensis, Raimundi Ausonensis, Berengarii Gerundensis et Gilelmi Rotensis episcoporum facte sunt". Acaba: "Datum Lateran per manum Mariniani, Rome curie scriptoris, III kalendas aprilis, indiccio XII[I], incarnationi dominice anno M° C° L°, pontificatus vero domini Eugenii pape III anno VI°".

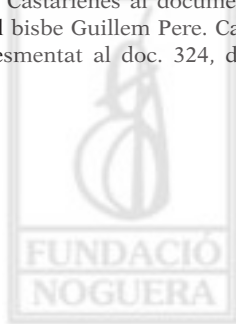
379

[c. 1150], maig

Empenyorament. *Llop Fortunyons d'Urriés fa saber a la senyora Toda que ha empenyorat per cent sous les possessions que té a Asieso (terme de Jaca). Haurà de tornar aquests diners en quatre anys. L'heretat és formada per terres, vinyes, horts, casals i una part d'un molí. Llop Fortunyons ha de pagar a Sanç Asnares sis cafisos de forment i quinze sous. Hom fa esment dels fiadors.*

- A* ACL, Fons de Roda, RP_0897 (carpeta 20, núm. 1.242). Pergamí en bastant bon estat de conservació. Mides: 14 cm per 21 cm. Escripura carolina poc acurada, maldestra. Alguna paraula mig esborrada. Al revers: "De cases" (lectura difícil), "Domina [...]".
 a BOIX, 2005, doc. A 159, p. 718. Data: [v. 1130, maig].
 b GRAU, 2010, doc. 320, p. 512. Data: [segona meitat del segle XII].

És un document difícil de datar. Potser podem relacionar aquesta dona anomenada Toda (la senyora Toda) amb l'esmentada, juntament amb el seu fill, al doc. 374 (any 1148) o amb la mencionada al doc. 419 (any 1161). Transcrivim el testament de Toda de Castarlenes al document 582, que hem datat vers l'any 1176, data de la mort del bisbe Guillem Pere. Cal dir que Llop Fortunyons ("Llop Fertunones") també és esmentat al doc. 324, datat vers l'any 1137.

In nomine Domini. Hec est carta que fecit Lop Fertungons d'Or-risse¹²⁶ ad illa domna, domna¹²⁷ Tota, de illa ereditate que abet in Asiso, de terras et de vingas et ortales et hasales¹²⁸ et illo molino quale parte tetigerit, stis illo campo que demandat ad Oromichia.¹²⁹ Et fuit ista ereditate inpengata per IIII^{or} annos, et si ad hapud¹³⁰ de IIII^{or} annos et non abebat unde rredimere siat illa ereditate incorssa. E<t> presit¹³¹ ibi Lop Fertungons de illa ereditate C sollidos¹³² \in alla,¹³³ en Lacelias, III sollidos/ et debemus dare ad Sango Acenarç VI kafici-os¹³⁴ tritici¹³⁵ XV^a sollidos¹³⁶ dineros. Et ipsi Sango Acenarç de Bores fidaça, Enneho¹³⁷ X<i>menos et sua mulier fidaças, et illa domna Orraha,¹³⁸ fidaça.

Et fuit ista carta facta intrante madio.

Abet prisó Sang Azenarze per illa hereditate que tenebat enpen-
no, abet prisó VI kaficios¹³⁹ tritici,¹⁴⁰ XV^a sollidos dineros.

380

1151 (1152), gener, 14

Testament. *Pere Berenguer, canonge i membre de la comunitat de l'església de Sant Vicenç de Monesma, fa testament. Deixa l'heretat que tenia a Monesma a l'església de Sant Vicenç d'aquest lloc, on vol ésser enterrat. Aquesta heretat era formada per tres capmasos. També inclou en aquesta donació les terres, les vinyes, les cases i els fruiters que té en aquesta població de Monesma. Crea un benefici en l'esmentada església per tal que l'abat (o rector) i els*

126. Escrit dorrisse.

127. Repetit. Abreujat, en tots dos casos, en dona, amb una titlla.

128. Certament ha d'ésser kasales o chasales.

129. La darrera i esborrada. Després d'una paraula raspada.

130. Certament kapud.

131. Lectura difícil. a: prendit. b: /plit/.

132. Abreujat en sll.

133. a: aliala.

134. Abreujat en k, mig esborrat.

135. Abreujat en tr.

136. a: IVm. solidos.

137. Certament Eneko.

138. Certament Orraka.

139. Abreujat en k.

140. Abreujat en tr.

preveres que hi viuen resin per la seva ànima i la dels seus parents el dia de l'aniversari de la seva defunció.

[A] Original perdut.

B* ACL, Fons de Roda, RP_0833 (carpeta 15, núm. 1044). Trasllat. Mides: 36 cm per 24,5 cm. Document molt esvanit, gairebé il·legible. Escripura cursiva gòtica. Al revers: "P, n. 7, 1151", "Testamento de Pere Bringuer de toda su hasienda in Monesma".

a GRAU, 2010, doc. 242, p. 461-462. Data: 1151, gener, 15.

D'acord amb el que hem assenyalat a la introducció, no datem els documents dels fons de Roda i de Lleida d'acord amb el còmput florentí, fins a l'any 1180. Si ho féssim així, caldria datar-lo l'any 1152.

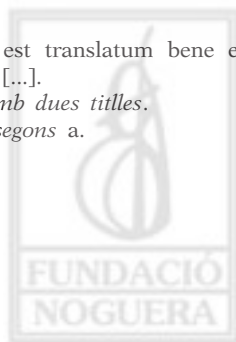
In¹⁴¹ Dei nomine. Ego, Pere Berynger,¹⁴² canonicus [...] ecclesia Sancti Vincencii de Monesma et de abacia, iaceo in egritudine, timeo penas inferni et cupio per[venire] ad g[audia] paradisi et in bona memoria et loquela integra, facio meum testamentum. In primis, dimitto Deo et Sancti Vincencii de Monesma corpus et anima mea et dimitto [...] omnem meam hereditatem, [alaudem que] habeo in villa et termino de Montonesma, quod mihi contigit pro frarescha et pro parte mea [...] et quod habere debeo totum ab integrum, nominatim capudmansum de Pere Iohan de Villafrancha et [...]rda¹⁴³ et de Ramon Enardo,¹⁴⁴ et alium capudmansum quod tenuit Ramon Mir [...], cum omnis suis pertinenciis quales hodie habent vel in antea habuerint et cum toto dominio et directos [que] ibi habeo [et habere] debeo. Sic dimitto predictos tres capudmansos franchos, liberos et immunes, quod mihi eveniunt per mea parte et pro frarescha, ad ecclesiam Sancti Vincentii de Monesma, pro rede[mcio]ne anime mee et parentum meorum, tam vivorum quam mortuorum. Et, in super, dimitto ib[i] omnem meam honorem que mihi evenit per mea parte et meo iure quod habeo vel habere debeo in termino et in villa de Montonesma [...] terris, vineis, casas, casalibus, eremum et populatum, [her]boribus, pomiferis et inpomiferis, totum ab integrum [dimitto] Deo [et] Sancti Vincencii de Montonesma pro redempcione [anime] m[ee et omn]ium parentum meorum per secula cuncta. Et propter [hoc] dono et beneficio quod ego, Pere Berynger predicto, ibi dimitto et dono, abbas et ipsos presbiteros qui serviunt in ecclesia Sancti Vincentii de Montonesma cantent misas [et] rogent per unum

141. *B comença*: Hoc est translatum bene et fideliter factum abstractum a quodam originali instrumento [...].

142. *Abreujat* Bryng, amb dues titlles.

143. *Potser* Bernarda, segons a.

144. *a*: Mardo.

[...] anima mea et parentum meorum en tali die cum \ego/ obierit de hoc seculo omnique tempore. Et qui isto dono de generacione mea sive de parent[...] mea vel [...] inquietare voluerit nec [...] predicto abstraere vel remocione ulla racione cum Iudas Hescariot, quo Christum tradidit, anima eius demerguatur in profundum \infernum/ inferiori, amen.

Ffuit haecta ista scriptura de testamento XVIII° kalendas ffebruarii, in presencia Guillelmi de Montonesma et Bernardus abbas et de Ramon de Sancta Maria et de Pere [...] et de Pere del Puyol et de [Bernat Barone], anno incarnationis Christi M^o C^o L^o I^o.

Sig+num Pere Berynger, qui hanc scripturam de testamento fecit et concedit, firmavit et testes hoc testamentum firmare rogavit. Sig+num Pere [...]os, sig+num Guillem Arnal, isti sunt testes.¹⁴⁵

381

[1151], març. 15. Ferentino

Carta papal. *Butlla “Que a fratribus”. El papa Eugeni [III] adreça una carta a Everard, mestre del Temple, en què corrobora l'acord a què arribà amb el bisbe Guillem de Lleida amb relació a l'església de Sant Joan de Montsó, el qual s'esdevingué durant el setge de Lleida, essent-hi present el comte Ramon Berenguer [IV] i els seus barons.*

[A] Original perdut.

B AHN, Órdenes militares, San Juan de Jerusalén, lligall 323-324, núm. 9. Còpia del segle XIII.

a* KEHR, 1928, doc. 62, p. 366-367. Data: [1151], març, 15. Ferentino.

Esment: KEHR, 1926, p. 56 (“Quod a fratribus”). Data: [1151], març, 15.

El datem d'acord amb la data que proposa Kehr. Encara que no hi consti l'any, sabem que la indicció 14 coincideix amb l'any 1151.

145. *B conclou:* Poncius, scriptor, scripsit et hoc sig+num fecit die et anno quo supra et in vigesima [...] rasis. Sig+num mei Mathei de Canellis, auctoritate illustrissimi domini regis Aragonensis per totam terram et dominacionem eiusdem notarius generalis, qui viso et lecto originali et diligenter examinato cum transumpto presenti ut testis me subscribo et meum hic aposui signum asuetum. Ego, Bernardus de Turrii, notarius publicus ville Rotensis, qui visso et lecto originali et diligenter examinato cum transumpto presenti ut testis me subscribo et meum hic aposui sig+num asuetum. Ego Petrus de Turri actoritate incliti domini infantis Petri comitis Rippacurcia et Impuriarum notarius generalis per totum comitatum [...], hoc transumptum abst[...] quondam horiginali de verbo ad verbum et scribi feci cum verbis suprapositis in X^a linea, ubi dicitur 'ego', et in XI^a linea, ubi dicitur 'infernum', et meum hic aposui sig+num asuetum.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Dilecto filio Evrardo, magistro militie Templi Domini, eiusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis in perpetuum.

Que a fratribus nostris episcopis devotionis intuitu et rationabili providentia fiunt, in sua volumus stabilitate persistere et ut futuris temporibus firmiter observentur, confirmationis nostre munimine roborare. Proinde, dilecti in Domini filii, amicabilem compositionem, que inter vos et venerabilem fratrem nostrum Guillelmum Ylerdensem episcopum super ecclesia Sancti Iohannis de Munzone, in presentia illustris viri Raymundi Barchinonensium comitis et baronum suorum in obsidione Ylerde facta est et in scripto redacta, favoris nostri assertionem firmamus et ratam perpetuis temporibus manere decernimus. Nulli ergo omnino hominum fas sit eandem compositionem temerario ausu infringere seu quibuslibet molestiis fatigare. Si quis autem huius nostre confirmationis paginam sciens contra eam temere venire temptaverit, secundo tertiove commonitus si non reatum suum congrua satisfactione correxerit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius incurrat atque in extremo examine districte ultioni subiaceat.

Data Ferentini, idus martii, indictione XIII.

382

1151, maig, 4

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de la seu de Santa Maria d'aquesta ciutat, estableix a Martí de la Manga la mesquita que anomenen d'Avinanta perquè hi construeixi cases. Se n'esmenten les afrontacions. S'acorda un cens d'una lliura de pebre. El bisbe es reserva el dret de fadiga.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 347v (f. 310v). Al marge esquerre: "Concessio domos ad censum." També, amb una escriptura més antiga: "Instrumentum donacionis censum unius libre ppiperis cuiusdam hospicii."

És el primer document d'establiment conservat que cal relacionar amb el bisbe de Lleida; Guillem ja actuava com a bisbe de Lleida. Podem subratllar el fet que una de les cases amb què afrontava aquest terreny, cedit pel bisbe de Lleida, fos d'un occità anomenat "Peire Bertran de Montpalaz". Pel que fa a la importància de la migració occitana a Lleida, vegeu J. BOLÒS - J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017.

[I]n nomine Domini. Ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus, cum consilio et voluntate canonicorum Beate Marie, dono tibi Martino de la Manga et omni posteritati tue ad faciendam voluntatem tuam in civitate Ylerda per casas, ipsa mezchida que dicitur de Avinanta, que est inter casas de Peire Bertran de Montpalaz et ipsas de Guillem¹⁴⁶ Reposter,¹⁴⁷ in tali convenientia ut in die Assumptionis sancte Marie dones in unoquoque anno Deo et beate <Marie> unam libram piperis et si volueris vendere vel inpignorare dicas canonicis Sancte Marie et si ipsi voluerint tibi dare tantum quantum alius homo facias inde voluntatem tuam, salvo suprascripto censu.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o L^o I^o, IIII nonas may, regnante Raimundo Berengarii comite¹⁴⁸ Barchinonensis in Aragone et in Ripacurcia et in Superarb et marchio Tortose et Ylerde. Dompnus Guillelmus suprascriptus episcopus in Ylerda.

Signum Guillelmi Dei gratia Ylerdensis //¹⁴⁹ episcopi. Signum + Guillelmi sacriste. Signum (*signe*) Raimundi prioris Sancti Andree. Signum + Bernardi Cipiliensis.¹⁵⁰ Signum <(signe)> Petri Aure. Signum (*signe*) Petri de Tонера. Signum (*signe*) Raimundi Gileberti.

Nicholaus canonicus scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

383

1151, juny, 18

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de Lleida i de Roda, estableix a Pere de Tонера unes cases situades a la ciutat de Lleida, a canvi que aquest pagui cada any una lliura de cera. Se n'esmenten les afrontacions. Si es volen vendre o empenyorar s'ha de fer saber abans als canonges de Santa Maria, els quals es reserven el dret de fadiga.*

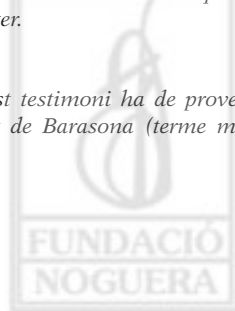
146. Abreujat en gllm, amb una titlla.

147. No sabem pas si considerar reposter un cognom o més aviat un ofici (o potser les dues coses alhora). Trobem més endavant que hi havia un eclesiàstic, anomenat Guillem, que era prebost reboster.

148. Sic.

149. Columna nova.

150. El cognom d'aquest testimoni ha de provenir d'un indret anomenat Cepillo, situat a prop de l'embassament de Barasona (terme municipal de Graus).

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 126r (f. 84r). A continuació de l'epígraf de tot el capítol, escrit amb tinta de color vermell: "De sacristia."

a CASTILLÓN, 1998a, doc. 1, p. 98. Data: 1151, juliol, 1.

In¹⁵¹ nomine Domini. Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus, cum consilio Ylerdensium canonicorum sive Rotensium, dono tibi Petro de Tonnera unas casas in civitate Ylerda. De oriente Berenger de Segarra, de occidente Bernardus de Erill, ut habeas et possideas ad proprium alodium et facias inde voluntatem tuam et dones per unumquemque annum Deo et Beate Marie unam libram cere. Et si volueris vendere vel inpignorare dicas primum canonicis Sancte Marie et si ipsi voluerint tibi dare tantum quantum alius homo habeant ipsi, et si non voluerint facias inde voluntatem tuam salvo suprascripto censu.

Facta carta anno incarnationis Domini M° C° L° I°, XIII kalendas iulii.

Signum Guillelmi, Ylerdensis Dei gratia episcopi. Signum (*signe*) Guillelmi Bonifilii prioris. Signum + Bernardi Amelii archidiaconi. Signum + Guillelmi sacriste. Signum + Bernardi Cipiliensis. Signum (*signe*) Petri Aure. Signum (*signe*) Raimundi Gilaberti. Signum + Odonis.

Nicholaus, canonicus, scripsit et hoc (*signe*) fecit.

384

1151

Donació del bisbe. *Guillem Pere, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges, dona els excusats de Tamarit, d'Almenar i d'Alguaire a l'església de Sant Vicenç de Roda.*

[A] Original perdut.

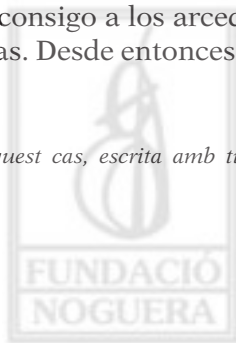
[B] Arxiu de Roda, lligall de papers curiosos, lletra z, núm. 8.

a* SAINZ DE BARANDA, 1850, vol. XLVII, tractat 85, p. 3. Ex. B.

Cartografia: figs. 37 i 40.

"Don Guillén Pérez lo hizo en efecto bajando de Roda, situándose en Lérida, y llevando consigo a los arcedianos, parte del cabildo y algunas alhajas y reliquias. Desde entonces se llamó obispo de Lérida

151. *La caplletra, en aquest cas, escrita amb tinta de color vermell.*

y Roda, título que se conservó por algún tiempo. Pero esta traslación no resfrió su cariño a la iglesia de San Vicente que dejaba, como lo acreditó en 1151, cediéndola en presencia de los canónigos unos excusados que tenía en Tamarite, Almenara y Alguadara”.

385

1152, juliol, 26

Convinença. *Convinença entre, d'una banda, Guillem, bisbe de Lleida i de Roda, Guillem Bonfill, prior de Roda, i els canonges de Sant Vicenç de Roda i, de l'altra banda, Pere Ramon d'Esta[da?] i el seu fill Fortuny. Els primers encomanen a Pere Ramon i a Fortuny el castell de Troncet. S'estableix que el bisbe i el prior tindran a Troncet sengles excusats. El bisbe i els canonges de Roda també mantenen alguns drets sobre els delmes o bé pel que fa a l'alta jurisdicció. A més, si Pere Ramon i Fortuny volen posar-hi un castlà, han de fer-ho amb l'acord del bisbe de Lleida i del prior de Roda. Pere Ramon i Fortuny seran fidels al bisbe i als cononges i defensaran l'honor de Sant Vicenç de Roda.*

A* BC, perg. 98, reg. 1742. Pergamí en força bon estat de conservació, tot i tenir alguns forats i algunes taques a la banda dreta. Mides: 21,5 cm d'ample per 16,5 cm d'alt. Escripura carolina.

a GRAU, 2010, doc. 243, p. 462-463. Data: 1152, juliol, 26

In Dei nomine. Hec est carta convenientie que facta est inter dominum Guillem,¹⁵² Ilerdensem sive Rotense[m episcopum] et Guille[m]¹⁵³ Bonifilii, priorem Rotensem, et canonicos Sancti Vincentii de Rota et inter Petrum Raimundi de [Sta... et] Fortunium, filium eius. Comendat eis predictus episcopus cum predicto priore et ceteris Rotensibus fratribus castrum de Tronc[eto], cum totis suis pertinentiis que hodie habet vel habere debet, ut habeant et teneant ipsum castrum ipsi [et poste]ritas eorum ad fidelitatem Sancti Vincentii de Rota et predicti episcopi successorumque eius et canonicorum, tam presentium quam fu[turorum]. Ea convenientia ut numquam amittant ipsum castrum nisi pro causa quam nolint vel non possint emendare. Et ipsi dabunt potestatem omni tempore de ipso castro episcopo vel presenti vel futuro quacumque hora eam pecierint sive

152. Abreujat en Gillm, amb una tilla.

153. Abreujat en Gillm, amb una tilla.

iratus sive pagatus habere voluerit. Et si episcopus absentia vel obitum defuerit, dabunt potestatem Rotensi priori qui eam, cum consilio fratrum¹⁵⁴ Rotensium, expecierit. Et episcopus retinet sibi in ipso Tronceto unum excusatum et prior Rotensis alium, iure perpetuo, et abebunt eos in ea consuetudine qua rex habebat suos clavicularios. Precariam faciant episcopus et ipsi simul et tantum unam et habebit ex ea episcopus mediam et ipsi mediam, excepta decima que sit sacriste Sancti Vincentii, sicut rex Santius eam ibi concessit in toto suo episcopatu. Placita regalia ut sunt homicidia, adulteria, incendia, viarum direptiones et his similia habebunt episcopus et ipsi per medium, excepta decima Sancti Vincentii. Et ipsi supradicti vel posteritas eorum non mitant in ipso castro dominum, qui castlan vulgo vocatur, absque consilio et voluntate episcopi et prioris Rotensis. Et predictus Petrus Raimundi et Fortunius, [filius] eius, promiserunt Petrus Raimundi data fide et amicitia episcopo, et Fortunius filius facto ad eundem episcopum hominio quod ipsi [et pos]teritas eorum sint fideles Sancti Vincentii de Rota et episcopi et canonicorum qui in loco illo sunt vel fuerint et quod defendant honorem Beati Vincentii pro posse suo per fidem absque ullo enganno ipsi et posteritas eorum.

Facta carta huius comendationis \et confirmacionis/ anno domi-
nice incarnationis M° C° L° II°, VII° kalendas augusti.

Sig- (*signe*) [num] Guillelmi Bonifilii prioris. Sig- (*signe*) num Guillelmi prioris claustris. Sig- (*signe*) num Guillelmi sacriste. Sig- <(signe)> num Petri helemosinarii. Sig- (*signe*) num Ainardi. Sig- (*signe*) num Steph[ani can]toris. Sig- (*crismó*) [num] Raimundi archidiaconi de Benavent. Sig- <(signe)> num Raimun[di pri]oris Sancti Andree. Sig+[num] Bernard[i ...]lii. Visores et auditores Garcia Acenarz de Torres et Gal[in ...]sch de Montclus et alii pl[ures].

Ego Arnaldus canonicus scrip[si et] hoc sig- (*signe*) [num] fe[ci].
Sig- (*signe*) n[u]m Guillelmi, Dei [gratia] Ilerdenssis ep[iscop]i.

386

1152, juliol, 31

Donació. *Ramon Berenguer [IV], comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Lleida i de Tortosa, dona al seu fidel Ponç Pelat i a la seva muller Roja una peça de terra situada al territori de Lleida, a la domenyadura de la Mola. Se n'esmenten les afrontacions,*

154. a: fratrem.

una de les quals és la terra dels homes d'Almenar. També li confirma una donació anterior feta al lloc d'Almenar, d'una terra com a alou propi i franc. Ha de mantenir la fidelitat al comte i no ho pot vendre ni a eclesiàstics ni a cavallers.

[A] Original perdut.

B AMS, perg. T. 95. Trasllat de l'any 1199.

C* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 207r (f. 165r). Al marge dret: "Donatio diversorum rerum facta per comitum Raymundum Poncio Pelad"; al marge esquerre: "De terra de ipsa Mola" i "De Almenara".

a CASTILLÓN, 1986, doc. 75, p. 372-373. Data: 31 de juliol del regnat de Lluís el Jove.

b ALTURO, 1999, doc. 6, p. 89-90. Data: 1152, juliol, 31.

Suposem que aquestes terres que va rebre Ponç Pelat eren situades a prop d'Almenar, potser vers el terme de Ratera, a mig camí entre Alguaire, Almenar i Albesa. Ponç Pelat és esmentat en altres documents publicats en aquest diplomatarí (núms. 390, 417 i 521). Cartografia: fig. 8.

[M]anifestum cunctis quod¹⁵⁵ ego Raimundus comes Barchinonensis, princeps Aragonensis, Ylerdensis ac Tortose marchio, bono animo ac spontanea voluntate dono tibi fideli meo Poncio Pelad, uxorigue tue Roia¹⁵⁶ et filiis tuis omnique tue proieniei unam peciam terre que est in territorio Ylerdensi, infra meam dominaturam de ipsa Mola. Et sicut iam dicta pecia terre affrontat ab oriente in dominatura comitali, a circo in terra de ominibus de Almenara, a meridie in alodio Ospitalis et ab occiduo in sorte comitali, sic dono illam tui et uxori tue et filiis tuis et omni tue proieniei per alodium proprium et franchum, ad omnem voluntatem tuam exinde faciendum. Dono item tibi Pontio suprascripto illud totum quam accaptasti de me in Almenara et in termino eius, ubique cum aliis apopulatoribus¹⁵⁷ de Almenara, in alodium proprium et franchum. Omnia suprascripta tibi //¹⁵⁸ dono et omni tue proieniei ut habeas ea et possideas in hereditate propria libera et ingenua, cum omnibus ingressibus et exitibus suis in perpetuum, salva mea fidelitate et omnium successorum meorum, per cuncta secula. Excepto non vendas illud neque dones ad ecclesiam neque ad ullam religionem, neque clericis neque militibus. Si quis autem hanc donationem disrumpere vel infringere temptaverit non valeat, set in duplo componat, et post modum hec donatio firma permaneat omni tempore.

155. *b*: quoniam.

156. *a*: Ioia.

157. *b*: populatoribus.

158. *Columna nova*.

Facta ista carta II kalendas augusti, anno XV regni Ledovici iunioris.

Signum + Raimundi comes.¹⁵⁹ Sig+num Arnalli Mironis, comitis Pallariensis. Sig+num Raimundi de Puialt. Sig+num Geralli¹⁶⁰ de Iorba. Sig+num Petri Raimundi de Erill.

Sig+num Poncii, qui hoc scripsit die annoque prephato.

387

1152, agost, 26

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de Lleida i de Roda, dona a Martí, de la ciutat de Lleida, una terra situada al Segrià, prop de l'església de Sant Salvador. A canvi, l'esmentat Martí ha de donar cada any una lliura de cera. Si ho vol vendre o empenyorar, ho ha de fer saber als canonges que tenen dret de fadiga. Se n'esmenten les afrontacions: l'església de Sant Salvador, la via que duu a Albesa i també una espona i la clamor.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 363r (326r). Al marge inferior: "Donatio cuiusdam vineæ in Segriano facta per episcopum et capitulum Ylerdensem, cum retentione fatica."

Cartografia: fig. 56.

[I]n nomine Domini. Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus cum consilio Ylerdensium seu Rotensium canonicorum dono tibi Martino, in civitate Ylerda, unam terram in Segriano, prope ecclesiam Sancti Salvatoris, ut habeas et possideas tu et posteritas tua ad propriam hereditatem et dones per unumquemque annum Deo et Beate Marie unam libram cere, in tali convenientia ut si volueris vendere //¹⁶¹ aut inpignorare dicas prius canonicis Sancte Marie et si ipsi voluerint tibi dare tantum quantum alius homo habeant ipsi, et si non voluerint facias inde voluntatem tuam. Et sunt affrontationes istius terre per caput sponna, per fundus via de Albesa, de una parte clamor, de alia ecclesia Sancti Salvatoris.

Facta carta anno incarnationis Domini millesimo C° L° II°, VII° kalendas septembris.

159. *Escrit en majúscules.*

160. *a: Genilli. bv*

161. *Columna nova.*

Sig- (*signe*) num Guillelmi Ylerdensis episcopi. Signum Guillelmi Bonifilii, Rotensis prioris. Signum + Guillelmi Ylerdensis prioris. Signum + Guillelmi sacriste. Signum + Bernardi Cipiliensis. Signum (*signe*) Petri Aure. Nocholaus¹⁶² Ylerdensis capellanus scripsit et hoc signum (*signe*) fecit. Sig+num Stephani, capellani Sancti Iohannis. Sig+num Bernardus presbiter Sancti Iohannis testes (*signe*).

Arnaldus sacerdos scripsit et hoc + fecit.

388

1152, octubre, 26

Donació comtal. *Ramon [Berenguer IV], comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Lleida, dona a Arnau Sanç de Gia, a la seva muller i a Pere, capellà de Sant Vicenç i nebot seu, la torre anomenada Armor Armor, amb dues parellades d'alou (en cada parellada es podien sembrar setze cafissos). Aquesta torre era situada al terme de Lleida. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és, a l'est, el camí de Tamarit; una altra, a ponent, el camí de Montsó; també afrontava amb els tapions que hi havia al fons del Sas.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 343r-343v (f. 306r-306v). Al marge dret: "Donatio turris et terrarum facta per comitem Barchinonae Arnaldo Sanz et Petro capellano Sancti Vincentii."

[E]go Raimundus comes Barchinonensis, princeps Aragonensis atque Ylerde marchio dono vobis Arnal Sanz de Gia et uxori tue et Petro capellano Sancti Vincencii nepoti tuo, ipsam turrem qui fuit de Armor Armor, cum duas parelladas de alodio, in unaquaque parellada de XVI kaficiis¹⁶³ seminata ut habeatis eas per medium tu Arnal Sanz et Petrus nepos tuus, francas et liberas, per secula cuncta ad faciendas plenarie omnes voluntates vestras ad servitium tamen meum. Et est ipsa turre in termino Ylerde. Et affron- // tat ipsum alodium qui pertinet ad ipsa turre, de oriente in via de Tamarid et de meridie in ipsos Tapions qui sunt per fundus de Sasso et de occidente in carrera de Montson et de aquilone in termino de turre de Sanz Cardel. Si quis hoc dissrumpere voluerit in duplo componat et hoc formum permaneat omni tempore.

162. *Sic.*

163. *Abreujat en k.*

Quod est actum VII kalendas novembris, anno XVI regnante Ledovici iunioris.

Signum + Raimundi comes.¹⁶⁴ Sig+num Raimundi de Podioalto. Sig+num Berenger de Torroia. Sig+num Guillelmi Balb. Sig+num Petri de Puig Alto. Sig+num Bertran de Staras.

Signum (*signe*) Poncii qui hoc scripsit.

389

1154 (o 1155), febrer

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges, dona a Bernat Margot unes cases situades a la ciutat de Lleida, al costat de les cases del beneficiat per l'establiment, a canvi del pagament, cada any, el dia de Pasqua, d'un cens de dues lliures de cera. Se n'esmenten les afrontacions.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 126r (f. 84r). Al marge dret: "Alia concessio cum censu" i "IIe libre cere".

a CASTILLÓN, 1998a, doc. 2, p. 98. Data: 1154, febrer.

Si datéssim aquest document d'acord amb l'any de l'encarnació, l'hauríem de datar el 1155. Seguim la proposta de Núria Grau (2010, p. 289), que creu, d'acord amb Mundó (MUNDÓ 1994), que, fins a l'any 1180, a Roda no es va aplicar aquest sistema de datació. Malgrat tot, posem entre parèntesis la data del 1155 i no rebutgem, en absolut, la possibilitat que fos escrit aquest any, més encara tenint present que fou fet a la ciutat de Lleida.

[I]n nomine Domini. Ego Guillelmus epicopus gratia Dei Ylerdensis, cum consilio fratrum nostrorum, donatores sumus tibi Bernardo Mar-//¹⁶⁵ got¹⁶⁶ et proieni ei tue unas mansiones que sunt in civitate Ylerde, iuxta tuas domos, ad propriam voluntatem tuam faciendam, cum duabus libris de cera quod tu dones per unumqueque annum concurrentem Deo et sancte Marie sedis Ylerde, ad Pascha. Et affrontat ex parte orientis cum operatoriiis Raimundi Ramon et a meridie in domibus mei acaptatoris, et ab occidente similiter in me acaptatore et ab aquilone in domibus Raimundi Angles et sicut continetur infra istas affrontationibus iam dictas superius atque inferius, dextrorsum atque sinistrorsum, exitibus et egressibus suis donamus

164. *En lletres majúscules.*

165. *Columna nova.*

166. *a:* Murquet.

et concedimus cum censu supradicto tibi Bernardo ad omnem voluntatem tuam faciendam. Et quicumque habuerit istas domos per te tu Bernat vel illi date nobis et Sancte Marie Ylerde censum supradictum.

Facta ista carta in mense februarii, anno incarnationis Domini M° C° L° III°.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Sig+num Guillelmi sacriste. Sig+num Bernardi de Cepil. Sig- (*signe*) num Petri de Tonerra. Signum (*signe*) Nicholai. Sig+num Petri d'Aura,¹⁶⁷ qui firmamus et laudamus et testes firmare mandamus. Sig+num Petri de Gironda. Sig+num Iohannis Bragat. Sig+num Aimerici Galdina.

Sig+num Iterii qui scripsi mandatus de episcopo.

390

1154, abril, 26

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de la seu, s'havia compromès a donar en establiment, a Bernat de Talar, un casal situat a la ciutat de Lleida, a la Vilanova [del Mercadal], prop del portal de Corbins. Bernat, a canvi de gaudir de l'ús del casal, havia de donar mitja lliura d'encens a la seu de Santa Maria. Tanmateix, en no poder fer aquesta donació, el bisbe i els canonges li donen en establiment unes cases situades davant les cases de Domènec Aster. A més, també com a esmena, el bisbe li lliura un casal situat al costat de les cases d'Arnau d'Avellana. I, encara com a esmena, fa donació d'un cas que hi havia a prop de les de Pere de Gradiló (o Grealó). Es fa esment de les afrontacions de tots aquests habitatges. El bisbe i els canonges tenen el dret de fadiga de deu dies.*

A* ACL, LP_04240 (signatura antiga: calaix 141, pergami 65). Pergami en bon estat de conservació; té algunes taques a la part superior esquerra i a la part inferior. Mides: 13,5-16 cm per 25,5 cm. Escripura carolina feta amb cura. Al revers: "Carta ab la qual lo bisbe de Leyda donà a-n [...]."

B ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 126r-126v (f. 84r-84v). Al marge dret: "Alia concessió [cum] censu."

a CASTILLÓN, 1998a, doc. 3, p. 98. Data: 1156, març, 28.

167. *Escrit daura.*

I[n nomine] Domini. Ego Guillelmus Dei gratia Ilerdensis¹⁶⁸ episcopus, cum consilio canonicorum eiusdem ecclesie, dono tibi Ber[nard]¹⁶⁹ de Talarn unum casale,¹⁷⁰ in urbe Ilerde, in loco ubi dicitur Villanova, ad portam de Corbins, quod habet affrontaciones ex parte orientis casas quas predictus episcopus donavit ad Guillem¹⁷¹ Ug et [Ramon] Ug, a meridie via publica, ab occidente via que ascendit sursum, ab aquilone casas quas tenet Po[nç] Pelat. Quantum istas affrontaciones inclu<n>t sic dono tibi et omni posteritati tue ad tuam propriam voluptatem facere, de celo usque ad abissum. Et habeas et possideas illud francum et liberum et dones inde anuatim¹⁷² mediam libram incensi ad ecclesiam Beate Marie. Et est manifestum quod si quis hoc donum disrumpere vel infringere temptaverit in duplo conponat et hoc donum firmum et stabile permaneat omni tempore.

Et episcopus et canonici qui non potuerunt¹⁷³ facere bonum hoc suprascriptum ad Bernard¹⁷⁴ de Talarn, faciunt ei emenda unas casas ante casas de Dominico Aster. Et affrontat de una latus carréira,¹⁷⁵ de alia casa de Pere Peitaví,¹⁷⁶ de alia Pere de Talarn, cabater,¹⁷⁷ de alia de Carbonel. Et alia emenda uno casale quod tenet se cum casas de Arnall¹⁷⁸ de Avelana,¹⁷⁹ de alia parte casals de comite Paliars,¹⁸⁰ de alia de Berenger Arnall. Et alia emenda casas que su<n>t prope casas de Pere de Gradilo, et habet portas in carreira,¹⁸¹ de alia parte de Pere Barrufet. Sic donat episcopus et canonici ad Bernard¹⁸² de Talarn ista emenda et ad suam post<er>itatem, ad suam propriam voluptatem, de celo usque ad abissum. Et retinemus quod si vobis Bernard¹⁸³ aut post<er>itati vestre volueritis hoc donum vendere vel

168. *B:* Ylerdensis.

169. *B:* Bernardo.

170. *Tacat i de mal llegir.*

171. *Abreujat en glm.*

172. *B:* annuatim.

173. *Abreujat en potuer.*

174. *B:* Bernat.

175. *Sic. B:* carrera.

176. *a:* Peiram.

177. *B:* çabater.

178. *B:* Arnalt.

179. *B:* Avellana.

180. *B:* Palliars.

181. *B:* carrera (carra, *amb una tiilla*).

182. *B:* Bernat.

183. *Potser fruit d'una correcció. B:* Bernat.

inignorare per totum quomodo¹⁸⁴ alius voluerit dare nos vel sucesores nostri dicatis et habeamus si dare volumus tantum quod alius. Et si ad X dies non volumus¹⁸⁵ dare, habeatis licentiam vende<re> vel inignorare aut que vos volueritis. Et si quis hoc donum disrumpere vel infringere voluerit in duplo componat et hoc donum firmum et stabile permaneat omni tempore.

Facta carta ano incarnationis Domini M^o C^o L^o IIII°, VI° kalendas madii.

Raimundo Barchinonense comite regnante in Aragona et in Lerida et Tortosa.

Sig- (*signe*) num Guillelmi Ilerdensis episcopi.¹⁸⁶ Sig+num¹⁸⁷ Guillelmi priori. Sig+num Guillem¹⁸⁸ sacriste. Sig+num Pere Exemen. Sig+num Enar^d/.¹⁸⁹ Sig+num Ramon de B<e>navent. Sig+num Ramon de Mo<n>tania. Sig+num Nicholaus.¹⁹⁰ Sig+num¹⁹¹ Petri Aure. Sig+num Pere Tonéra.¹⁹² Sig+num¹⁹³ Pere de Falzs.¹⁹⁴ Ramon de Pau¹⁹⁵ (*signe*). Ihesus.

Arnallus¹⁹⁶ scripsit et hoc (*signe*) fecit.

391

1154, juny, 2. Saragossa

Acord. *Davant els enfrontaments que hi havia entre el bisbe de Lleida i els templers, acorden allò que han de tenir els templers a Remolins, a Gardeny, a Fontanet i Pardinyes, a Corbins, a Alguaire, al Segrià, a Santa Maria i Sant Joan de Montsó i encara a "Forcalquers", "Esquirs", Tamarit, Sant Jaume de Xalamera, Vallobar, "Cascall", "Urcella", "Filcena", "Tòria" i a l'Almúnia de Sant Jaume.*

184. B: tantum quantum.

185. B: voluimus.

186. *Signatura autògrafa.*

187. *Amb una ratlleta autògrafa al quadrant superior esquerre.*

188. B: Guillelmi.

189. B: Enardi.

190. B: Nicholay.

191. *Amb una ratlleta autògrafa al quadrant superior dret.*

192. B: Pere de Tonerà.

193. *Amb un punt autògraf al quadrant inferior dret.*

194. B: Pere de Falç.

195. B: Pera.

196. B: Arnaldus.

- [A] ACA (ARB), Gran Priorat SJJ, arm. 11, perg. 2245A. Ex A. Original perdut.
 B ACA (ARB), Gran Priorat SJJ, arm. 23, perg. 97/4. Trasllat del segle XII.
 C ACA (ARB), Gran Priorat SJJ, Cartulari de Gardeny, doc. 93, f. 42-43.
 D* ACL, LC_0022, *Libre Verd*, f. 92v-93r (f. 50v-51r). Al marge esquerre: "Concordia super decimis cum templariis."
 a CASTILLÓN, 1975, doc. 3, p. 76-77. Data: any 1154.
 b SAROBE, 1998, doc. 58, p. 148-151. Data: 1154, juny, 2. Saragossa. Ex E.
 c ALTURO, 1999, doc. 7, p. 90-92. Data: 1154, juny, 2. Saragossa. Ex E.

Per tal d'arribar a un acord, es reuniren a Saragossa el cardenal i llegat papal Giacinto Bobone Orsini (que després, d'ençà de l'any 1191, fou el papa Celestí III), els bisbes Guillem de Barcelona i Pere de Saragossa i també el comte Ramon Berenguer IV. Els principals temes tractats feien referència sobretot a la possessió dels delmes i primícies, i també al delicat tema dels drets d'enterrament. De fet, hi continuaren havent enfrontaments i calgueren nous acords, pactats posteriorment (per exemple, l'any 1160, doc. 415). Cartografia: figs. 57, 58.

Quecumque a religiosis viris et ecclesiarum Dei rectoribus statuta sunt in sua debent stabilitate firmari, ne pravorum hominum valeant perturbatione fraudari. Ideoque propter maximas et difficiles conquestiones atque contentiones que inter episcopum Ylerdensem et fratres Militie \Templi¹⁹⁷ diucius agitate fuerunt, de decimis, videlicet et primitiis et defunctionibus¹⁹⁸ Ylerdensis episcopatus. Adhuc etiam in presentia domini Iacincti, Romane ecclesie cardinalis atque Yspanie tunc temporis legati, apud tutelam audite nec debito fine terminato supradictus cardinalis, reverendis episcopis Guillelmo Barchinonensi et Petro Cesaraugustano, fratri eius, caritative iniunxit, quatenus inter eos pacem et perpetuam concordiam componerent. Qui consilio et voluntate Raimundi illustris Bar- //¹⁹⁹ chinonensium comitis et principis regni Aragonis et baronum curie sue, tam clericorum quam laicorum laudaverunt ut fratres Militie haberent Remulins²⁰⁰ cum suo termino et Garden cum his que habebant fratres vel homines per eos, tam in Fontaneth quam in Pardines,²⁰¹ ea die que hac²⁰² convenientia facta fuerit. Et decimam eorum tercie partis de Curbins²⁰³ et primitiam proprie laborationis et ecclesia habebat aliorum primitias. Et habeant fratres decimum laborationis quam comes dedit eis ante Algueiram. Et in Segriano si fratres laborare voluerint cum propriis sumptibus et propriis bobus habeant decimum labora-

197. *Afegit posteriorment.*

198. *Corregit. Inicialment: defunctionis.*

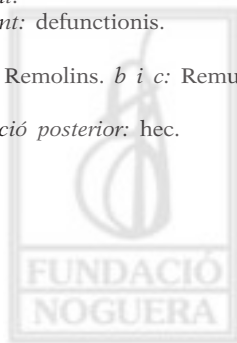
199. *Columna nova.*

200. *Al marge dret: De Remolins. b i c: Remulinis.*

201. *c: Bardines.*

202. *Segons una correcció posterior: hec.*

203. *b i c: Curbinis.*

tionis ad VI paria bovum vel unam almuniam de VI iugis bovum. Et habeat episcopus et ecclesia Ylerdensis totum decimum de Segriano integriter, exceptis VI iugis bovum supradictis, si fratres laborare voluerint, sicut superius scriptum est. Et quam fratres Militie non accipiunt in Castello Asinorum nisi decimam de suis terris. Laudaverunt ut de omnibus \terris/²⁰⁴ eorum quas tunc ibi habebant vel in antea acquirere possent habeat episcopus decimam partem terrarum ad suam voluntatem. De molendinis quoque universis qui sunt vel erunt in Segriano quos fratres vel eorum homines fecerunt vel deinceps fecerint tales redditus accipiat episcopus de illis quales acceperit de aliis molendinis Ylerde, exceptis his quos ipsi fratres hedificaverint et retinuerint ad suam dominicaturam cum propriis sumptibus et expensis. Et si forte contigerit ut aliquid de supradictis exeat de iure et potesta- // te eorundem fratrum episcopus habeat inde totum decimum. Item laudaverunt predicti pontifices de ecclesiis Sancte Marie de Montson et Sancti Iohannis²⁰⁵ ut habeat unaqueque illarum quod sui iuris esse vel fuisse dinoscitur. Et si aliquid provenerit in dubium ita quod nec testibus vel scripturis cuius fuerit iuris possint certificari, illud habeant per medium. Decimam carnis, caseorum et lane tocius ville de Montson habeant per medium. Parrochiani Sancte Marie et Sancti Iohannis tocius ville de Montson sepeliantur apud quamcumque ecclesiarum istarum in vita sua elegerint. Et laudaverunt quod episcopus habeat ecclesias de Forncalchers²⁰⁶ et de Eschirs,²⁰⁷ cum almunia de Tamarit, cum omnibus illarum pertinentiis, et capella Sancti Iohannis. Et fratres Militie Templi²⁰⁸ habeant ecclesias Sancti Iacobi de Xalamera²⁰⁹ et de Vallobar et de Caschalle et de Urceia²¹⁰ et Filcena et Toria et almunia Sancti Iacobi, cum earum pertinentiis.

Factum est hoc et ex utraque parte firmiter et sine fraude concessum et difinitum apud Cesaraugustanam civitatem, in manibus et potestate supradictorum episcoporum Guillelmi Barchinonensis, Petri Cesaraugustani, fratris eius, anno dominice incarnationis M^o C^o L^o IIII°, era M^a C^a XC^a II^a, IIII° nonas iunii.

204. *Afegit posteriorment.*

205. *b i c:* Sancte Marie et Sancti Iohannis de Monson.

206. *b i c:* Fornechalcher.

207. *b:* Eschis. *c:* Esquis.

208. *Ratllat posteriorment.*

209. *b i c:* Xalamnera.

210. *b i c:* Chascale et Urcea.

Signum (*signe*) Guillelmi Dei gratia Ylerdensis ecclesie episcopi qui hoc laudo et firmo.²¹¹ Sig+num Raimundi comes.²¹² Sig+num Guillelmi Barchinonensis episcopi. + Sig+num magistri Petri de Roveria. Sig+num Fredol. Sig+num Guillelmi de Albas.²¹³ Sig+num Petri Ticionis. Sig+num Pontii de Balagar.²¹⁴ Petrus Dei gratia Cesaraugustane //²¹⁵ ecclesie episcopus. (*signe*) Sig+num Rostandi.²¹⁶ Sig+num Arnaldi comitis Pallearensis. Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Guillelmi de Castro Vetulo. Sig+num Berengarii de Torroia.²¹⁷ Sig+num Guillelmi Eboloti.²¹⁸ Sig+num \Guillelmi/ de Salvaia.²¹⁹ Signum+. Sig+num Artaldi de Alago. Sig+num Sanctii Enegons de Darocha.²²⁰ Sig+num Petri Carceia.²²¹ Sig+num Raimundi de Gorpera. Signum (*signe*) Guillelmi prioris Rotensis. Sig+num Alberti²²² de Castro Vetulo. Sig+num Petri Militie capellani. Sig+num Bernardi capellani. + Petrus sacrista Barchinonensis. (*signe*) Signum (*signe*) Petri Symeonis Rotensis canonici. Signum (*signe*) Bernardi²²³ Amelii archidiaconi. Signum Raimundi de Pan + archidiaconi. Sig+num Guillelmi sacriste. Signum (*signe*) Nicholai Ylerdensis capellani. Signum (*signe*) Petri Aure. Signum (*signe*) Guillelmi prioris claus-trensis.²²⁴

Sig- (*signe*) num Guillelmi De<r>tosensis archidiaconi, qui hoc scripsit, cum litteris rasis et emendatis in linea septima, die et anno quo supra.

211. *En b i c, després signa el bisbe de Saragossa.*

212. *En lletres majúscules.*

213. *b i c: Albaix.*

214. *b i c: Balager.*

215. *Columna nova.*

216. *c: Rostagni.*

217. *b i c: Torrogia.*

218. *b i c: Ebilot.*

219. *c: Salvaia.*

220. *b i c: Daroga.*

221. *c: Petri \de/ Carceia.*

222. *b i c: Arberti.*

223. *Abreujat en B.*

224. *En b i c, també hi ha les signatures de: Baacalla, Ainardi, Berengarii de Tornuta, Raimundi prioris Sancti Andree, Stephani cantoris, Petri Tutele, Petri de Galvaldan, Arnaldi Sancti Martini, Guillelmi de Casserras, Bernardi de Montagnana, Guillelmi de Connamine, Petri Garsie, Petri de Tolba, Petri Baronis, Arnaldi, Raimundi de Antignach. A més a més, molt sovint, les signatures no segueixen el mateix ordre.*

392

1154, juny, 2

Bescanvi. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges d'aquesta ciutat, bescanvia amb Pietro della Rovere, mestre del Temple, l'almúnia de Sant Jaume de Xalamera. Dona aquesta almúnia, com a alou franc, a canvi d'unes almúnies situades a Tamarit [de Llitera] i de rebre dos-cents morabatins.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0366 (carpeta 8, núm. 473). Pergamí en bon estat de conservació. Mides: 32,5 cm per 11 cm. Tinta una mica descolorida. Escrit per les dues cares. A la cara de davant, a la banda inferior del pergamí, alfabet partit. Escripura carolina, tardana. Al revers: "Carta almunia Tamarit intercambio [...]."

a GRAU, 2010, doc. 244, p. 463-464. Data: 1154, juny, 2.

In Christi nomine. Ego Guillelmus, Dei gratia Ylerdensis episcopus, escamio tibi Petro de Roveria, milicie Templi magistro, et fratribus universis almuniam Sancti²²⁵ Iachobi de Xalanera. Tali pactu ut supradicta almunia, cum omnibus terminis et affrontacionibus suis, integriter, sit domus milicie et fratrum presencium et futurorum, per alodium franchum possidendu[m] in pe[rpe]tuum, ad voluntatem magistri et omnium fratrum sine engan. Accipio namque pro hac almunia supradicta almunias de Tamarit, cum omnibus tenedonibus et pertinenciis suis quas habent vel habere debent integriter et sine enganno et CC morabetinos. Hoc autem facio consilio canonicorum meorum. Si quis hoc fregerit in duplo componat et postea hec²²⁶ carta firma permaneat. Que fuit facta in presencia Guillelmi, Barchinonensis episcopi, et Petri, Cesaraugustani episcopi, fratris eius, et subscriptorum testium.

Anno dominice incarnationis M^o C^o LIIII°, era M^a C^a XC^a II^a, IIII° nonas iunii.

Sig+num Guillelmi Barchinonensis episcopi +.²²⁷ Sig+num Guillelmi, Dei gratia Ilerdensis episcopi.²²⁸ Sig+num Guillelmi de Salvagne +. Sig+num Bernardi capellani +. Petrus,²²⁹ Dei gratia, Cesaraugustanus episcopus (*signe*).²³⁰ Sig+num magistri Petri de Roveria. Sig+num Fredol. Sig+num Guillelmi de Albas. Sig+num Petri

225. a: fratri.

226. a: hanc.

227. *Signatura autògrafa.*

228. *Signatura autògrafa.*

229. *En majúscules.*

230. *Signatura autògrafa.*

Ticionis. Sig+num Poncii de Balager. Signum + Roçtandi.²³¹ Signum Guillelmi,²³² (*signe*) Rotensis prioris.²³³ Signum (*signe*) Petri Simeonis. Petrus sacrista Barchinonensis ss.²³⁴ Signum (*signe*) Bernardi Amelii, archidiaconi. Signum Raimundi de Pan²³⁵ + archidiaconi. Signum Guillelmi, sacriste.²³⁶

Sig+num Geralli, Dertosensis archidiaconi, qui hoc scripsit die et anno quo supra.

Signum²³⁷ + Nicholai, Ilerdensis capellani. Signum (*signe*) Petri Aure. Sig+num Ainardi. Sig+num Raimundi, prioris Sancti [Andree]. Sig- (*signe*) num [...]. Sig+num Beren[garii] de Tornuda. Sig+num Odonis. Sig+num Guillelmi de Casserras.²³⁸ Sig+num Arnaldi Sancti Martini. Sig+num Petri Tutele. Sig+num Petri de Gavaldan. Sig+num Guillelmi Connamina. Sig+num Petri Garsie. Sig+num Petri Baronis. Sig+num Petri de Tolba. [... Sig+num] Guillelmi, prioris claustrren-[is]. Sig+num Raimundi de Antignag. Sig- (*signe*) num Arnaldi. Sig+num Bernardi de [...].

Ego, Guillelmus, Dei gratia [I]lerdensis episcopus, per me et per fratres nostros Ilerdensis ecclesie et Rotenssis dedi fidaņas [de] salvetat de illa almunia Sancti Iacobi \de Xalamera/ magistro Petro de la Rovera et fratribus suis, tam presentibus quam futuris, ut habeant et possidenat in pace et sine engan sicut superius scriptum est. Per nomen sunt fidaņas de salvetat secundum consuetudinem terre: Peregrinus de Castellacol²³⁹ et Fertun de Stata. Et de hoc sunt testes: Roderic, [frater] illius, et Galin Garçeç de Re[...]la et Garcia [Ac]enar²⁴⁰ de Torres et Exemen Garçeç de Grossta.

393

1154, agost, [1]

Venda. *Peret de Talarn i el seu germà Bonet venen a Regnat i a la seva muller Magenca, per vuitanta sous, una casa situada a la ciutat*

231. Manca en a. Escrit més endavant.

232. Abreujat en Gllmi, amb una titlla.

233. Signatura autògrafa.

234. Abreujat en barchs.

235. a: Pera.

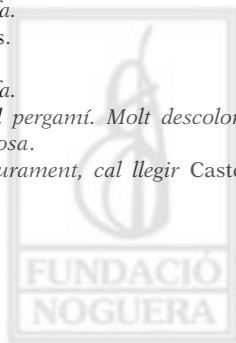
236. Signatura autògrafa.

237. Escrit al revers del pergami. Molt descolorit.

238. Lectura molt dubtosa.

239. a: Castellacel. Segurament, cal llegir Castellaçol.

240. Vegeu doc. 385.

de Lleida, a la parròquia de Sant Esteve, que havien obtingut per aprisió. Se n'esmenten les afrontacions.

[A] Original perdut.

B* ACL, LP_03427 (signatura antiga: calaix 081, paquet 1, pergami 05). Pergami en bon estat de conservació. Mides: 17 cm per 15,5 cm. Escriptura carolina. Tinta de color sèpia. Trasllat de l'any 1197.

Podem proposar que aquest document fou escrit el primer dia del mes d'agost, encara que és impossible d'assegurar-ho. Si hagués estat escrit a les nones d'agost, caldria datar-lo el dia 5 d'aquest mes. També és molt difícil de saber si el comprador era anomenat Regnat o bé Renyat. Cartografia: fig. 54.

In²⁴¹ Dei nomine. Ego Perét²⁴² de Talarn et Bonet fratre meo, per hanc scripturam vindicionis nostre vindimus nos vobis Regnat et ad coniu tua, Maienca, una kasa cum solo, superposito, que est in civitate Ilerde, in parrochia Sancti Stefani, qui nobis advenit per aprisione vel per qualique voces. Et abet affrontaciones de I^a parte in kasa de Marches de Iorba, de alia in kasas de Bernad de Talarn, de III^a in ipsa carrera, de IIII^a in kasas d'en²⁴³ Donad. Quantum inter istas affrontaciones includunt sic vindimus nos vobis Regnat et ad coniu tua Maienca ipsa kasa, de abisso usque ad chacumen çeli, ad facere vestra voluntate ad vos vel ad posteritati vestre, cum exiis vel regresiis earum usque in perpetuum. Et recepimus de vos octuaginta solidos. Et est manifestum. Quod si nos vinditores aut ullus homo vel femina qui ista carta vindicionis inquietare vel frangere voluerit in duplo vobis componat, et in antea firma sit omnique tempore et non sit disrupta.

Actum est hoc facta ista carta vindicionis nonas²⁴⁴ kalendas augusti, anno M^o C^o L^o IIII°.

Sig+num Peret de Talarno, sig+num Bonét,²⁴⁵ nos qui ista carta mandavimus scribere et ad testes firmare iussimus. Sig+num Bernad de Talarn. Sig+num Garsio. Sig+num Pere Peitaví.²⁴⁶ Isti sunt testes.

Mironus, presbiter, rogatus scripsi (*signe*) die et anno quod supra.²⁴⁷

241. *En B, abans:* Hoc est traslatum bene et fideliter factum nonas ianuarii sub anno Domini millesimo centesimo nonagesimo septimo.

242. *Sic.*

243. *Escrit den.*

244. *Sembla que hi ha dues n majúscules. No sembla pas que pugui ésser IIII.*

245. *Sic.*

246. *Sic.*

247. *En B, a continuació:* Sig+num Bernardi Garnerii. Sig+num Berengarii de Ferran, qui huius translati sunt testes. Sig- (*signe*) <num> Raimundi Iterii qui hoc traslatavit fideliter quo supra/.

394

1154, agost, 25

Donació. *Bernat d'Anglesola i el seu germà, Berenguer, donen a Santa Maria de la seu de Lleida, al bisbe Guillem i als canonges un camp situat a la ciutat de Lleida, a prop del Mercadal, al costat d'una vinya de la catedral. Ho donen per a l'ànima de llur pare Berenguer Arnau. Se n'esmenten les afrontacions.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 337r (f. 300r). A continuació de l'epígraf, del conjunt de documents, escrit amb tinta de color vermell: "De domo karitatis." Al marge esquerre: "Instrumentum cuiusdam campi terre prope Mercatale Ilerde." Al marge superior: "Donatio cuiusdam campi facta episcopo et ecclesiae Illerdense per Bernardum de Anglerola."

Cal assenyalar que aquest document fou fet el mateix any en què s'havia esdevingut el setge de Siurana. Fins ara, a l'hora d'assenyalar la conquesta d'aquesta població, sempre s'ha dubtat entre els anys 1153 i 1154.

[I]n Dei nomine. Hec est carta donationis quam facio ego Bernardus de Anglerola et frater meus Berengarius pro anima patris mei Berengarii Arnaldi, cui donet Deus requiem et omnium parentum nostrorum vivorum et mortuorum. Donamus unum campum in civitate Ylerda, prope ipso Mercatale Deo et Beate Marie sedis Ylerdensis ecclesie et venerabili Guillelmo eiusdem sedis episcopo et canonicis eius earumque successoribus ut semper memoria nostri sit tam vivorum quam mortuorum in eadem ecclesia, per secula cuncta. Est autem ipsum campum iuxta vineam Sancte Marie. De oriente²⁴⁸ ortus Berengarii de Torroia, de occidente via publica.

Signum <(signe)> Petri²⁴⁹ Ruera, magistri Militie. Signum + Petri Bertrandi de Monte Palatii. Signum Guillelmi \+/ de Sadaon. Signum \+/ Raimundi Arnaldi de Anglerola. Signum Raimundi filii Raimundi Arnaldi. Signum Bernardi <(signe)>. Signum Berengarii <(signe)> fratrum de Anglerola.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o L^o III°, VIII° kalendas septembris, Raimundus comes Barchinonensis et princeps Aragonensis et marchio Tortose et Ylerde, anno obsidionis Siuirane.

Nicholaus Ylerdensis capellanus scripsit et hoc signum (signe) fecit.

248. *Hom té la impressió que, en fer el trasllat, el text fou abreujat.*

249. *Després de Petri, veiem escrit de, amb un punt a cadascun dels quatre extrems.*

395

1154

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de Santa Maria de la seu d'aquesta ciutat, cedeix a Berenguer de Molnells unes cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Esteve, a canvi que doni cada any una lliura de cera. Se n'esmenten les afrontacions. Si ho vol vendre o empenyorar ho ha de fer saber abans als canonges, els quals tenen dret de fadiga.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 363r-363v (f. 326r-326v). Al marge dret: "Concessio domorum ad census facta per episcopum et capitulum Illerdenses."

Aquesta església parroquial de Sant Esteve, bastida sobre una mesquita, fou abandonada quan es va edificar l'església parroquial de Sant Joan. Cartografia: fig. 54.

[I]n nomine Domini. Ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus, cum consilio canonicorum Sancte Marie Ylerdensis ecclesie, dono tibi Berengario de Molnells unas casas in civitate Ylerda, in parochia Sancti Stephani, ut habeas tu et posteritas tua ad propriam hereditatem et dones per unumquemque annum tu et posteritas tua Deo et Beate Marie et canonicis ipsius ecclesie unam libram de cera. Et habent ipsas casas affrontationes ex una parte casas de Ramon de Molnells, de alia parte casas de Duran, de alia parte casas Guillelmo de Crio, de alia parte casas de Marçabel et carrera. // Et hoc in tali convenientia quod si volueris vendere vel inpingnorare dicas primum canonicis Sancte Marie et si ipsi voluerint tibi dare tantum quantum alius homo habeant ipsi et si non voluerint facias inde voluntatem tuam salvo suprascripto censu.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum (*signe*) Raimundi prioris. Signum <*signe*> Raimundi Beneventani archidiaconi. Signum Bernardi Cipiliensis. Signum (*signe*) Petri Aure. Signum <*signe*> Petri Gavaldani.

Facta carta anno incarnationis Domini millesimo centesimo L^o III°.

Nicholaus Ylerdensis capellanus scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

396

1154

Empenyorament. *Monó Godinó i la seva muller Maria, juntament amb llurs fills Pasqual, Joan i Domènec, empenyoren al rector (o abat) Guillem l'heretat que tenen a Albarés, a canvi de tres morabatins. Ho fan a causa de la fam. S'esmenten el fiador i els testimonis.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 261r-261v (223r-223v). Al marge dret: "Impignoratio hereditatis, in Albares, Guillelmo abbati."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 1, p. 149. Data: 1154.

[I]n Dei nomine. Ego Monon²⁵⁰ Godinon et uxor mea Maria omnesque infantes nostri Pascal et Iohannes et Domingo inpignoramus tibi Guillelmo abbati nostram hereditatem que est in Albares per III morabetinos²⁵¹ pro necessitate famis.²⁵² Et est fidaça Sarragin²⁵³ et est testis Iohan Albufeta et Sancius textor et Garsion capeler.

Sig+num Monon Godinon, sig+num sue uxoris Marie, sig+num filii sui Pascal, sig+num Iohannis alii filii, sig+num Domingo alii filii. Sig+num Sarragin. Sig+num Iohan Albufeta. Sig+num Sancius // textor. Sig+num Garsion capeler.

Anno incarnationis Domini M^o C^o L^o IIII° facta est ista carta.

Signum Arnallus,²⁵⁴ qui hoc scripsit et hoc (*signe*) fecit.

397

1155 (o 1156), febrer, 15

Donació. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges d'aquesta ciutat, dona a Sant Ruf l'església que es va construir en l'alou que el comte de Barcelona va lliurar als canonges de Sant Ruf. Els concedeix el dret de tenir-hi un cementiri. Podran edificar-hi una altra església, però amb la condició que quan sigui bastida des-*

250. Mono amb una titlla.

251. Abreujat en mr^o.

252. a: facimus.

253. a: Sarraqim. Hi llegim sarragi, amb una titlla. Podria ésser Sarragim o, fins i tot, Sarrageri.

254. Sic. a: Arnallus.

trueixin la primera. El prior Guillem de la comunitat de canonges de Sant Ruf i els seus successors han d'obeir el bisbe de Lleida.

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 102v (f. 61v). Al marge superior, en tinta vermella: "Compositiones monasterii Sancti Rufi." A sota, escrit el segle XVIII: "ut facere possint novam ecclesiam, veteri destructa, et habeant cemetarium".

C ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 383r (366r). Al damunt, epígraf en tinta de color vermell: "De compositione episcopi et ecclesie Sancti Rufi et Populeti." Més amunt, escrit el segle XVIII: "De compositione episcopi et ecclesiae Sancti Rufi et Populeti."

D ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 406r-406v (369r-396v). Al marge dret: "De Sent Ruff", "Donatio facta per episcopum de quadam ecclesia et sementerio et aliis in favorem ecclesiae Sancti Rufi".

a VILLANUEVA, 1951b, vol. 16, doc. 24, p. 277-278.

b BUSQUETA i PREIXENS, 2022, doc. 4, p. 35-38. Amb traducció al català.

El datem l'any 1155, encara que s'esmenti que correspon a l'any de l'encarnació de Crist. Fem esment, però, de l'any 1156, entre parèntesis, atès que no es pot pas rebutjar la possibilitat que fos escrit aquest darrer any; de fet, és força probable que fos fet en aquesta segona data. Cartografia: fig. 57.

In Dei nomine. Ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus cum consilio et voluntate fratrum nostrorum Ylerdensium canonicorum dono Deo et ecclesie Sancti Rufi²⁵⁵ illam ecclesiam que constructa est in illo alodio quod dominus comes Barchinonensis eidem Beati Ruphi²⁵⁶ ecclesie dedit. Dono etiam cimiterium ad sepeliendum²⁵⁷ canonicos ipsos et eos qui de mensa eorum fuerint. Concedo etiam ipsis Sancti Ruphi canonicis ut in eodem suo alodio si quando vulerint aliam ecclesiam hedificent,²⁵⁸ qua tamen constructa, prima destruat.²⁵⁹ Hanc in quam donationem et concessionem facio predictae ecclesie Sancti Ruphi comuni consilio, sicut dictum est, fratrum nostrorum in manu magistri Guillelmi, primi eiusdem ecclesie prioris ut eam Sancti Ruphi canonici libere et quiete possideant in perpetuum, salva reverentia et dignitate episcopali et clericorum Ylerdensis sedis, ita scilicet ut prior eiusdem loci episcopo Ylerdensi obedientiam promittat, et nunquam parrochianos nostros nobis invitis suscipiant,²⁶⁰ et decimas de laboribus suis²⁶¹ tribuat.

255. C: Ruphi. a: Ruffi.

256. a: Ruffi.

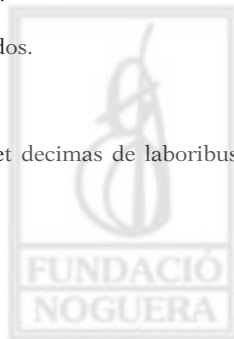
257. C, a i b: sepeliendos.

258. a: edificent.

259. b: destructor.

260. b: suscipiat.

261. En D: suscipiant et decimas de laboribus suis, *esborrat amb punts a sota.*

Sig- (*signe*) num Guillelmi Ylerdensis episcopi. Signum (*signe*) Guillelmi Rotensis prioris. Sig- (*signe*) num Raimundi Ylerdensis prioris. Signum + Guillelmi sacriste. Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum Petri Gavaldani. Signum (*signe*) Petri de Aura, canonicorum Ylerdensis sedis.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o L^o V^o, XV° kalendas marcii.

Nicholaus Ylerdensis capellanus scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

398

1155 (o 1156), febrer

Establiment. *Guillem Ibelot dona en establiment a Pere Escàs i a Loreta les cases que té a la ciutat de Lleida, a la Costa, sota la seu de Santa Maria, les quals posseix per donació d'Ermengol, comte d'Urgell. Se n'esmenten les afrontacions. Les cedeix a canvi d'un cens de dotze diners barcelonesos, que s'han de pagar per Nadal. S'estableix també que l'esmentat Guillem pugui hostatjar-se en aquests habitatges, ell amb els seus homes i els seus animals, quan s'estigui a Lleida.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 356v-357r (319v-320r). Al marge esquerre: "Donatio domorum in civitate Illerdæ, cum retentione census."

a LLADONOSA, 1970, doc. 1, p. 120-121. Data: 1156, febrer. Lleida.

Segurament el comte d'Urgell que havia fet aquesta donació fou Ermengol VI, que governà entre els anys 1102 i 1154 (en el moment en què es redactà el document ja governava, però, Ermengol VII). Aquest instrument és molt interessant per conèixer l'urbanisme de la ciutat a la segona meitat del segle XII; s'hi fa esment d'unes cases dels hospitalers, d'un carrer pla i d'un altre carrer i d'un fossar que separaven aquest habitatge, cedit en establiment, i l'església catedral de Santa Maria. No datem aquest document d'acord amb el còmput florentí, encara que no es pugui rebutjar en absolut la possibilitat que hagués estat escrit l'any 1156. Diguem també que aquest home anomenat Guillem Ibilot (o Ebelot), persona influent, segurament era originari del país occità.

[N]otum sit omnibus, tam presentibus quam futuris, quoniam ego Guillelmus Ibiloth dono tibi Petro Eschasi et tibi Loreta omnique vestre progeniei, illas meas mansiones quas habeo apud Ylerdam, in illa Costa, //²⁶² sub sede Beate Marie, quas habeo per donationem

262. *Columna nova.*

quam inde mihi fecit senior meus Ermengaudus, comes Urgellensis, et sicut habetur `et/ continetur ab oriente in domibus Hospitalis Iherosolimitani, et a meridie in ipsa carrera plana que ante ianuam vadit, et ab occiduo in domibus Petri Tonera, et a circio in illa via et fossario quod est inter predictas mansiones et ecclesia Sancte Marie. Sic dono vobis predictis, scilicet, Petro atque Laurete et omni vestre progeniei predictas mansiones cum omnibus in se existentibus, cum parietibus et tectis, cum gutis et stillicidiis, cum introitu et exitu, sicut melius intelligere valeatis sine vestro enganno, sub tali videlicet pacto, ut per unuquemque annum donetis inde vos et omnes vestri post vos mihi et omnibus meis post me, per censum iam dictarum domorum XII denarios monete Barchinonensis in Natale Domini. Et retineo ibi ut quandocumque venero ad Ylerdam possim ibi hospitari cum meis hominibus et cum bestiis meis et cum propria mea expensa quantumcumque apud Ylerdam stetero et ibi hospitari voluero. Predictas vero mansiones, sicut superius est comprehensum, vobis dono integritè et potenter et in vestram iuste potestatem eas trado ad omnem voluntatem vestram ex inde perfitiendum cum quibus volueritis qui predictum censum et ospicium mihi et meis post me faciant exceptis militibus et sanctis. Si quis autem hoc donum infringere temptaverit nichil proficiat, set in duplo componat // et postmodum hoc firmum permaneat omni tempore.

Facta carta mediante februario, anno ab incarnatione Domini M° C° L° V°.

Sig+num Guillelmi Ibeloti, qui hanc donationem fecit, firmavit, firmarique rogavit. Sig+num Iohannis Bragad. Sig+num Petri de Gerunda. Sig+num Guillelmi Bruni.

Guillelmus scribe qui hoc fideliter translatavit die et anno quo (*signe*) supra.

399

1155, [abril]. Lleida

Carta d'un cardenal. *Carta adreçada pel cardenal Jacint ("Iacinctus sancte Romane ecclesie diachonus cardinalis") a l'arquebisbe Guillem d'Aush ("Willelmo Auscitano archiepiscopo"), mentre se celebra un concili a Lleida, el mes d'abril de l'any 1155 ("in concilio itaque quod Deo auctore Ylerde celebravimus"). En aquest escrit es tracten temes relacionats amb el bisbe de Saragossa i amb l'església d'Alagón.*

- [A] Original perdut.
 B Archivo Capitular de la Seo [Saragossa], Cartoral Pequeño, doc. 224, fol. 57. Segle XIII.
 a* KEHR, 1928, doc. 76, p. 389-392. Data: 1155, [abril]. Lleida.

Incloem l'esment d'aquest document a causa que s'hi menciona el concili que se celebrà a Lleida l'abril de l'any 1155. En un altre document, una carta adreçada pel mateix cardenal Jacint a l'abat i als monjos de San Salvador de Leire, el mes de juny de l'any 1155, també es feia esment que "sicut nostris, cum Ylerde essemus in concilio celebratione [...]" (KEHR, 1928, doc. 78, p. 394). Pel que fa a aquest concili de Lleida, de l'any 1155: R. SABANÉS, *Els concilis iberdenses de la província eclesiàstica tarraconense a l'edat mitjana (546-1460)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2009, p. 95-118.

400

1155, maig, 11

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges d'aquesta ciutat, concedeix a Martí, a causa dels serveis prestats, unes cases en un indret de la ciutat de Lleida on hi havia hagut una mesquita. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és el forn de Santa Maria. A canvi, ha de donar a l'altar de Santa Maria de la seu una lliura d'oli.*

- [A] Original perdut.
 B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 126v-127r (f. 84v-85r). Al marge esquerre: "Tª libra olei."
 a CASTILLÓN, 1998a, doc. 4, p. 99. Data: 1156, maig, 11.

[I]n nomine Domini. Ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus, cum consilio Ylerdensium canonicorum dono tibi Martino, // propter servitium quod fecisti mihi et facis, ipsas casas que fuerunt mezquita, in civitate Ylerda, que sunt de una parte prope furnum Sancte Marie et de alia parte via publica, ut habeas tu et posteritas tua ad proprium alodium et facias inde voluntatem tuam et dones per unumquemque annum ad altare Beate Marie unam libram olei.

Sig- (*signe*) num Guillelmi Ylerdensis episcopi. Signum (*signe*) Guillelmi Rotensis prioris. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis prioris. Signum + Guillelmi sacriste. Sig+num Guillelmi de Salvaniaco.²⁶³ Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum (*signe*) Petri de Aura. Sig+num Petri de Gavaldano.

263. a: Salvarano.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o L^o V^o, V^o idus maii.²⁶⁴

401

1156, març, 28

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges d'aquesta ciutat, dona en establiment a Renau una botiga (o "tenda") situada a la ciutat de Lleida, a canvi que lliuri cada any, el dia de l'Assumpció de la Mare de Déu, una lliura de cera. Se n'esmenten les afrontacions. Es reserva el dret de fadiga.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LP_03434 (signatura antiga: calaix 081, paquet 1, pergami 07). Pergami en bon estat de conservació. Mides: 14,5 cm per 23,5 cm. Escripura carolina. Tinta de color sèpia. Trasllet de l'any 1197. Al revers: "Cartas de Pere de Talarn." Ex A.

C ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 127r (f. 85r). Al marge dret: "Donatio ad censum."

a CASTILLÓN, 1998a, doc. 5, p. 99. Data: 1156, març, 28.

In²⁶⁵ nomine Domini. Ego Guillelmus Dei gratia Ilerdensis²⁶⁶ episcopus, cum consilio Ilerdensium canonicorum dono tibi Renaldo,²⁶⁷ in civitate Ilerda, unam tendam. Et habet affrontaciones de una parte Bernardus de Talarn et de duas partes Guillelmus Travess et, de parte de²⁶⁸ via, Guillelmus de Cartellag. In tali conveniencia ut per unumquemque annum dones Deo et Beate Marie et clericis eiusdem ecclesie die Assumptionis Sancte Marie unam libram de cera. Et si volueris vendere vel inpignorare dicas primum episcopo et canonicis; et si ipsi voluerint tibi dare tantum quantum alius homo habeant ipsi; et si non facias inde voluntatem tuam tu et posteritas tua, per secula cuncta, salvo supradicto censu.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o L^o VI°, V^o kalendas aprilis.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Sig- <(*signe*)> num Raimundi Ilerdensis prioris. Signum + Bernardi Amelii archidiaconi.

264. a: Nicholaus, Ilerdensis capellanus, et hoc signum + fecit.

265. En B: Hoc est traslatum bene et fideliter factum nonas ianuarii, sub anno Domini M^o C^o XC^o septimo.

266. C: Ylerdensis. *També en els altres esments d'aquest topònim.*

267. a: Renalto.

268. C: in.

Signum + Guillelmi sacriste. Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum (*signe*) Petri Aure. Signum (*signe*) Petri Gavaldani.

Nicholaus, Ilerdensis capellanus, scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.²⁶⁹

402

1156, juny, 21

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges, dona a Guillem Català i a les seves germanes, Bertranda i Bernarda, una peça de terra situada al terme de Fontanet. Se n'esmenten les afrontacions. A canvi, han de lliurar una lliura de cera el dia de la Mare de Déu d'agost. El bisbe i els canonges reben com a acapte trenta-sis sous. Guillem Català té dret de vendre i d'empenyorar aquesta terra.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 363v (f. 326v). Al marge esquerre: "Concessio cuiusdam petiæ terræ ad censum facta per episcopum et capitulum Ilerdenses."

Cartografia: figs. 58 i 80.

[N]otum sit cunctis omnibus hominibus quod ego Guillelmus Ilerdensis episcopus et omnis conventus eiusdem ecclesie donamus tibi Guillelmum²⁷⁰ Catalanus et fratribus tuis Bertrande et Bernarde omnique vestre posteritati peciam unam terre in termino de Fontaneto et affrontat ab oriente in malolum Raimundi de Sadaoni et a meridie in mallolum Guillelmi Morrud, de occidente in via et de alia parte in orto Bernardi Radolfo. Quantum prescripte affrontationes includunt sic donamus vobis sicut superius scriptum est in perpetuum. Tali conventu ut in unumquemque annum dabitis nobis unam libram de cera propter usaticum, ad festivitatem Sancte Marie medii augusti. Et accepimus de manibus vestris propter acapte XXXVI solidos et ideo habeatis licentiam vendendi //²⁷¹ et inpignorandi et ad omnem vestram voluntatem faciendi cum unam libram de cera quod

269. *En B:* Sig+num Bernardi Garnerii. Sig+num Berengarii de Ferran, qui huius traslati sunt testes. Sig- (*signe*) num Raimundi Iterii, qui hoc traslatavit fideliter quo supra/.

270. *Abreujat en gllmu, amb una tiilla.*

271. *Columna nova.*

vos nobis donetis in unumquemque annum sicut superius scriptum est.

Actum est hoc XI kalendas iulii, anno Domini M^o C^o L^o VI^a, regnante Lodoyco rege.

Sig+num.²⁷² Sig- (*signe*) num Guillelmi Ylerdensis episcopi. Sig+num Raimundi prioris. Sig+num Petri de Benasch. Signum Nicholai. Sig+num Petri de Aura. Signum Petri Tolva, sunt testes. Signum Aimerici Gaudina et Seguino de Vivers.

Guillelmus scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

403

1156, octubre, 15. Lleida

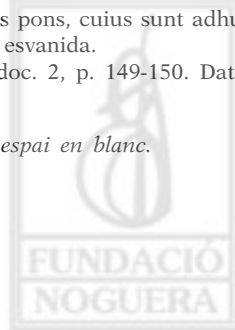
Donació. *Nicolau, fundador, procurador i mestre de l'hospital que hi ha situat a l'altra banda del pont de Lleida, dona aquest hospital a la seu de Lleida. Ell i els seus successors han d'ésser obedients i jurar fidelitat de boca i mans al bisbe d'aquesta ciutat. Com a reconeixement d'aquesta dependència es compromet a lliurar el delme dels cereals i del vi, i una lliura de cera a la seu. Assenyala també que no celebraran l'ofici diví sense el permís del bisbe. Per la seva banda, Guillem, bisbe de Lleida, amb l'acord dels canonges de la seu, concedeix que s'hi puguin edificar un oratori, on puguin anar-hi els pobres i els frares que viuen a l'hospital i també llur família. Així mateix, concedeix que hom hi instal·li dues campanes, d'unes cinquanta lliures cadascuna, que no podran tocar fins que no ho hagi fet la de la seu. També hi pot haver un cementiri, per als pobres, els frares i llur família. No gaudiran, però, dels drets que tenen les parròquies.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 327r-327v (f. 290r-290v). Amb un epígraf general escrit amb tinta de color vermell: "November et december." Al marge superior: "Instrumentum foundationis hospitalis fundati in termino Illerdae ultra pontem, cum obligatione solvendi decimam omnium fructuum terrarum dicti hospitalis." Al damunt de la columna de la dreta: "Hoc hospitale videlicet fuisse in loco ubi nunc est domus ss. Trinitatis, quod fuit postea inundatione Sicoris dirutus ut in sequens carta, et forte tunc, quoque fuit dirutus pons, cuius sunt adhuc illic vestigia." El foli 327r amb la tinta una mica esvanida.

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 2, p. 149-150. Data: 1156, octubre, 15.

272. *Després hi ha un espai en blanc.*

Pel que fa a aquest hospital primerenc, vegeu: Roca 2020: 80-82. Com veurem al document 431, l'any 1162, l'indret on hi havia aquest edifici fou inundat pel Segre i aquest hospital es va haver de traslladar al Palau de l'Horta, un lloc una mica més elevat, allunyat del curs del riu. Cartografia: fig. 61.

[I]n Dei nomine. Ego Nicholaus, fundator et procurator sive magister hospitalis quod est situm apud Ylerdam, ultra pontem, dono et concedo illud hospitale et cum presenti pagina trado Deo et ecclesie Sancte Marie et vobis domine Guillelme episcopo Hylerdensis et successoribus vestris in perpetuum ut ego et omnes successores mei nomine ecclesie Sancte Marie sedis episcopalis et nomine vestro et successorum vestrorum possideamus, ordinemus, teneamus supradictum hospitale ad servitium Dei et pauperum Christi. Et ego et omnes successores mei qui procuratores seu magistri fuerint huius hospitalis firment vobis et successoribus vestris episcopis corporalem obedientiam et fidelitatem manibus et osculo et a vobis et successoribus vestris administrationem domus suscipiant. Et ad maiorem huius donationis confirmationem omnem decimam panis et vini omnium quoque [...] ²⁷³ huius hospitalis et unam libram cere annuatim censualiter ecclesie Sancte Marie pro ista, diu concedo in Assumptione, videlicet sancte Marie, tali pacto ut preter iam dictam decimam et preter illam libram cere neque vobis neque successoribus vestris administrationem liceat aliquam pecuniam seu aliquam rem mobilem seu immobilem exigere ab aliquo fratrum huius domus. Preterea concedo ut omnes clerici qui in hac domo habitaverint firment vobis et successoribus vestris obedientiam neque audeant in predicto hospitali celebrare divina officia nisi ex mandato vestro et successorum vestrorum.

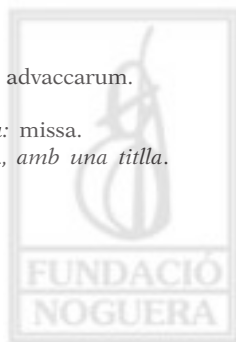
Et ego Guillelmus, Dei gratia Ylerdensis episcopus, intuitu pietatis, cum consilio fratrum nostrorum canonicorum episcopalis sedis // ²⁷⁴ Sancte Marie concedo fieri in hoc hospitali oratorium in quo pauperes qui in illo hospitali suscipientur et omnes fratres hospitalis ibidem inhabitantes et familia eorum divina audiant ministeria. ²⁷⁵ Concedo etiam in eodem hospitali duas solas fieri campanas, scilicet in unaqueque sit quinquaginta tantum librarum ad quarum pulsationem fratres et pauperes illius domus ad divina occurrant ministeria ²⁷⁶ et servitia audienda, neque liceat pulsari campanas nisi post

273. *Sembla que digui: advaccarum.*

274. *Columna nova.*

275. *Lectura dubiosa. a: missa.*

276. *Abreujat en mistia, amb una filla.*

pulsationem campane Sancte Marie. Concedo etiam fieri cimiterium <in> hoc hospitali in quo tantummodo liceat sepelire fratres predicti hospitalis, illos scilicet qui in vita et sanitate sua, in habitu religionis, ibidem commora[ns] fuisse dinoscentur et pauperes que ibidem morientur²⁷⁷ et familiam que in domo illa habitaverit.²⁷⁸ Alios vero parrochianos nostros preter predictos neque in vita neque in morte ibidem suscipi concedimus. Ymmo ex auctoritate Dei et nostra omne ius parrochiale prefato hospitale prohibemus, preter illud quod superius concessum est.

Sig- (*signe*) num Guillelmi, Ylerdensis episcopi. Signum Nicholay capellani (*signe*). Signum (*signe*) Raimundi prioris de Ylerda. Sig+num Bernardi de Cepil.²⁷⁹ Signum (*signe*) Petri de Aura. Sig- (*signe*) num Petri²⁸⁰ de Tolba. Sig+num Bernardi Amelii, archidiaconi. Sig+num Guillelmi, sacriste Rotensis. Sig+num Nicholay, hospitalis ministri. Sig+num Guillelmi,²⁸¹ capellani maioris hospitalis. Sig+num Guillelmi, capellani minoris. Sig+num Raimundi de Puio Alto.²⁸² Sig+num Bertrandi de Astanis.²⁸³ Sig+num Ai- // merich²⁸⁴ Galdina. Sig+num Iohannis. Sig+num Iohannis Brucati.²⁸⁵ Sig+num Arnaldi Cortid. Sig+num Arnaldi Rufaca. Sig+num Clari.

Facta est hec carta apud Ylerdam, idus octobris, dominice incarnationis anno M^o C^o L^o VI°.

Per²⁸⁶ magistri Petri Calveti,²⁸⁷ cuius hoc est et sig- (*signe*) num manum.

404

1157, abril, 28

Cessió feudal. *Guillem Ramon [de Montcada] i els seus fills, Guillem i Ramon, i el seu germà Ot, donen a Berenguer de Plandolit i*

277. a: induantur.

278. a: habuerint.

279. a: Carpi.

280. *Abreujat en P.*

281. *Abreujat en G.*

282. a: Pinoalto.

283. a: Asteras.

284. a: Aimerici.

285. a: Bracati.

286. *Sic. a: Pro. Només hi ha escrit per (una p partida) i, darrere, magri, sense cap tiilla.*

287. a: Calbeto.

als seus germans, Ponç i Arnalda, unes cases situades a la ciutat de Lleida, a la Cuirassa. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és el portal de la Cuirassa, una altra un carrer que va cap a la plaça [potser de Sant Joan] i una altra l'església de Sant Andreu. També resta inclosa en aquesta donació l'heretat que en depenia, formada sobretot per una almúnia situada al Segrià. Encara era viu el record de qui era el propietari de les cases i de l'almúnia abans de la conquesta comtal i també del fet que aquest fou un dels cinquanta lots (compost d'una casa i unes terres) que va rebre el comte d'Urgell, arran del repartiment de la ciutat (que s'esdevingué després de la conquesta de l'any 1149).

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 378r-378v (f. 341r-341v). Al marge dret: "Donatio domorum cum hereditate ad favorem Berengarii de Plano<dolid>."

Hem de suposar que, encara que el document no ho digui, era Guillem Ramon de Montcada. El seu germà era Ot de Montcada. Es casà amb Beatriu i llurs fills foren Guillem de Montcada i de Bearn, i Ramon I de Montcada, que fou qui va heretar la senescalía.

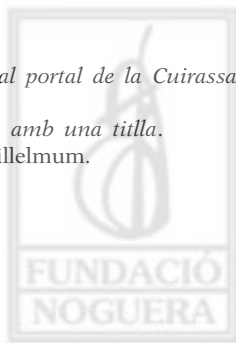
[I]n Dei nomine. Ego Guillelmus Raimundus et filiis meis Guillelmus et Raimundus et Oto fratri meo, nos omnes pariter donatores sumus tibi Berengarius de Planodolid et ad fratres vestri Poncius et Arnalde unas casas in villa Ylerde, a la Cuirace, cum sua hereditate sicuti Guillelmus Raimundus tenet et habet et habere debet ipsas casas et sua hereditate ab integrum. Sic donamus nos vobis ut habeatis franchum et ingenuum, ad vestram voluntatem facere vos et posteritas vestra per secula cuncta, per nos et per posteritas nostra ad nostrum servitium. Et ipsas casas suprascriptas affrontant de oriente in via que discurrit ad platea civitatis, a meridie in casas Raimundus de Podium Altum, de occidente in ecclesia Sancti Andree, de aquilone in via publica de portam Curasce.²⁸⁸ Et hereditas de istas casas ubicumque invenire potueritis sive in secano sive in subregano. Et ipsa almunia de Segriano que est de ista hereditate tota ab integrum, cum suis pertinentiis et istas casas cum sua hereditate fuerunt de Azmet Avinçamet. Et istas casas suprascriptas cum sua hereditate fuerunt de ipsas quinquaginta de comito²⁸⁹ Urgellense²⁹⁰ et venerunt per suam partem ad Guillelmus²⁹¹ Raimundus. Et si ullus homo aud

288. Sic. Fa referència al portal de la Cuirassa o barri dels jueus.

289. Sic.

290. Abreujat en urgell, amb una tiella.

291. Hauria d'ésser Guillelmum.

femina vobis aliquid emparaverit vel tulerit, nos erimus vobis ga- // rentes sine omni vestro enganno.

Acta ista carta IIII kalendas may anno ab incarnatione Christi M° C° L° VII° preter millesimum.

Sig+num Guillelmus Raimundi, sig+num filio eius Guillelmi, sig+num filio eius Raimundi, sig+num Oto frater Guillelmi Raimundi, qui hanc cartam donationis fierimus scribere et testes firmare rogavimus. Sig+num Arnaldi Petri. Sig+num Iohannes Bragad. Sig+num Guillelmus Morrud. Sig+num Berenger de Moguda.

Guillelmus scripsit et hoc sig+num fecit.

405

1157, desembre, 24

Cessió feudal. *Arnau Berenguer [II d'Anglesola] i els seus fills, Berenguer, Bernat i Berenguer Arnau, amb llurs fills, Berenguer, Bernat i Arnau, donen a Arnau Rufaca i a la seva muller el lloc de Mollerussa, que els prové d'aprisió dels pares i que és al comtat de Barcelona, al terme del castell d'Anglesola. Se n'esmenten les afrontacions. S'estableix d'on han de provenir els diners per fer la fortalesa d'aquest lloc.*

[A] Original perdut.

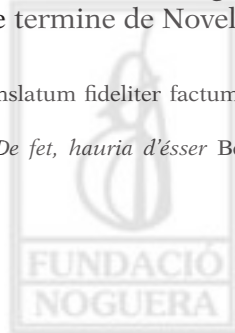
B* ACL, LP_02247 (signatura antiga: calaix 177, carpeta 3, pergami 25). Pergami en bon estat de conservació, amb alguna taca poc important i algun plec. Mides: 27 cm per 18 cm. Escriptura carolina. Al revers: "Treslat de una donació de Mollorusa. Any 1157." Ex A.

a ERITJA, 2000, p. 303. Data: 1157, desembre, 24. Ex B.

In²⁹² nomine Domini. Ego Arnallo Berengarii et filiis meis Berengario²⁹³ atque Bernardo et Berengario \Arnalli/ cum filiis suis Berengario sive Bernardo atque Arnallo, nos insimul donatores sumus tibi Arnallo Rufaccha atque coniux tua sive filiis vel filias, per hanc scripturam donacionis nostre donatores sumus vobis Muluruza, ad vos suprascriptis vel ad cui vos dubitetis, que advenit ad nos per apriionem pare<n>torum meorum. Est autem ista donacione in comitatum Barchinone et in terminum castri Anglerola. Habet autem affrontaciones per medietas de termine de Novela, de Alfandarela similiter

292. *En B:* Hoc est translatum fideliter factum IIII kalendas iulii, anno Domini M° C° XC° VIII°.

293. *Abreujat en bng. De fet, hauria d'ésser Berengarius.*

et de Nidio de Aguila sic quomodo mutaverit²⁹⁴ per Portel, inter ad terminum de Castrum Asinos²⁹⁵ et de parte Golmés,²⁹⁶ sic quomodo didicerit ipsum vilar qui supra Moleruza²⁹⁷ ves lo Nidum de Aquila, intrat²⁹⁸ ad terminum de Novela. Quantum infra istas affrontaciones includunt et isti termini ambiunt sic donamus nos vobis cum exiis et pertinentiis cunctis et regressis, sine medietas de decimum vel de servicium sensatum qui exierint ad seniores, quod ad opus nostrum retinemus. Et si Arnallo facit forteda de Muluruza quod facit cum exidas de Muluruza et si ipsas exidas non habundaverint quod nos donatores redergamus ad illos medietas de ipsum avere quod ille abuit missum suum. Et est manifestum. Sane si nos donatores aut aliqua persona magna vel parva qui contra hanc cartam venerit pro inrumpendo non hoc valeat perficere set pro solo temptatum in duplo vobis componat.

Actum est hoc die VIII kalendas ianuarii, anno ab incarnatione Domini M^o C^o L^o VII°.

Signum + Arnallo Berengarii,²⁹⁹ signum + Berenger, signum + Bernardus, signum + Berengario Arnalli, signum + Berenger, signum + Bernardus, signum + Arnallo, nos qui hanc cartam mandavimus scribere et manus nostras firmavimus et ad testibus istis firmare rogavimus. Signum + Petri de Paganel. Signum + Arnald Batle. Signum + Pere Gerad, ist sunt testes visores et auditores.

Berengarius³⁰⁰ presbiter qui hoc scripsit et hoc signum impressi (*signe*) in die et anno quo supra.³⁰¹

406

1157

Donació. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de Lleida i de Roda, dona als Pobres de Crist i a Ramon, mestre de*

294. *Lectura molt dubtosa. Fins i tot, havíem pensat iniciaverit.*

295. *a: Castrum de Asinos.*

296. *Amb un accent (Golmés) o amb una titlla.*

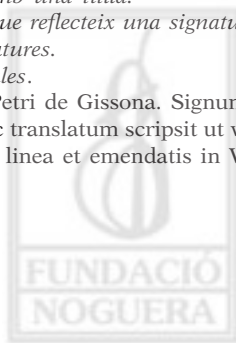
297. *a: Muluruza.*

298. *Abreujat en int̄, amb una titlla.*

299. *Amb una ratlleta que reflecteix una signatura autògrafa al quadrant superior dret. També a les restants signatures.*

300. *En lletres majúscules.*

301. *En B: Signum + Petri de Gissona. Signum + Dominici levite. Testes huius translati. PONCIUS scriptor hoc translatum scripsit ut veraciter potuit et hoc (*signe*) fecit cum litteris suprascriptis in II^a línea et emendatis in V^a, notato die et anno quo supra.*

l'Hospital de Sant Joan, les esglésies que hi ha o que hi haurà al castell d'Alguaire i en el seu terme, amb tots els delmes, primícies, oblacions i drets de sepultura. Es reserva però un dret de cena.

- A* ACL, LP_02432 (signatura antiga: calaix 147, pergami A). Bon estat de conservació, però amb alguna taca important. Mides: 16 cm per 46,5 cm. Escripura força cursiva. Al revers: "Carta de ecclesia de Alguaire [...]", "Carta donacionis ecclesia de Alguaire".
- B ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 99r (f. 57r). Amb un epígraf escrit amb tinta de color vermell: "Transactiones Hospitalis que sunt." Al marge dret: "Concessio decimarum Alguaire facta per episcopum et capitulum religioni Sancti Ioannis."
- C ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 403r-403v (f. 366r-366v). Tinta força esvanida (al foli 403r); lectura difícil. Al marge dret, dues vegades, escrit en moments diferents: "Compositio inter episcopum Ilerdensem et comandatorem de Alguayre super iuribus que ecclesia Ilerdensis recipit in loco de Alguayre."
- D ACA, Gran Priorat, arm. 23, perg. 2. Trasllat de l'any 1270.
- E ADB, Liber Niger, f. 33r-34r.
- F BC, ms. 729, PASQUAL, *Sacrae antiquitatis Cataloniae Monumenta*, vol. I, f. 354v. Transcripció parcial. Referències segons b.
- a ROZIÈRE, 1849, doc. 252.
- b ALTURO, 1999, doc. 9, p. 94-96. Data: 1157. Ex D i F.

Poc després de la conquesta de Lleida, es degueren començar a crear les bases de la comanda hospitalera d'Alguaire, estudiada per Jesús Alturo (Jesús ALTURO, *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir santjoanista (1076-1244)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999). Assenyala que, pel cap baix, el 1152, ja hi tenien possessions (p. 18). En aquesta data, ja es fa esment de "alodio Ospitalis" (doc. 386 d'aquest diplomatar). Cartografia: fig. 40.

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Ego Guillelmus divina miseracione indignus Ilerdensis³⁰² episcopus, amore illius qui dixit "date helemosinam et ecce omnia munda sunt vobis" et quoniam elemosina³⁰³ a morte liberat animas, illam beatitudinem que in psalmo legitur "beatus qui intelligit super egenum et pauperem" puro intellectu obtinere desiderans pro remissione peccatorum meorum et fratrum nostrorum et omnium fidelium defunctorum in³⁰⁴ comuni consilio et voluntate Ilerdensium et Rotensium canonicorum, dono et offero et hac³⁰⁵ indicate scriptura modis omnibus trado Pauperibus Christi Raimundo sancti hospitalis Beati Iohannis baptiste magistro et fratribus eiusdem domus eorumque successoribus ecclesias omnes que modo sunt vel in antea erunt in castro que dicitur Algara³⁰⁶

302. B: Ylerde.

303. B: helemosina.

304. Manca en B i en b.

305. B: hic.

306. b: Algadara.

et in omnibus terminis et territoriis suis, cum decimis et primiciis, oblationibus et cimiteriis et universis in predictis locis ad ius ecclesiasticum pertinentiis, sicut melius et liberus³⁰⁷ aliquam alicubi habens³⁰⁸ preter quartam decimarii partem³⁰⁹ panis et vini, quas vobis sicut est superius dictum concedo et unam in anno cenam decem hominum et tocidem³¹⁰ iumentorum quam mihi meisque successoribus ibi retineo. Ita tamen quod si ego vel aliquis ex successoribus meis predictam cenam vel quartum dividere a se aut alienare voluerit hoc faciat in potestate predicti sancti Hospitalis Pauperum et eorum ministrorum, set in decimis et primitiis tocius vestre hereditatis que est in territorio supranominati castris nullam ego vel successores mei habebimus porcionem. Si quis, quod absit, hanc nostre constitutionis paginam in aliquo infringere vel diminuire voluerit auctoritate Patris et Filii et Spiritus Sancti sit segregatus a corpore et sanguine Christi donec respiscat et satisfaciat.

Actum est hoc in anno ab incarnatione Domini millesimo³¹¹ C^o L^o VII°.

Confirmo etiam donationes predecessorum nostrorum videlicet ecclesias de Siscar et de Arrao. Sig+num Guillelmi Ylerdensis³¹² episcopi. Ego Guillelmus Bonifilii prioris Rotensis confirmo.³¹³

Signum Bernardi Amelii Ilerdensis prioris et archidiaconi.³¹⁴ Signum Nicholay capellani. Ego Tibaldus.³¹⁵ Signum Petri de Faucibus. Signum Petri Curbensis.³¹⁶ Signum Bernardi, capellani episcopi. Signum Petri de Aura. Signum Odonis. Signum Guillelmus Raimundi dapifer, dapifer³¹⁷ comitis Barchinonensis. Signum Guillelmi Bonifilii, prioris Rotensis. Signum Guillelmi abbatis Aggerensis. Signum Guillelmi prioris claustris. Signum Ainardi³¹⁸ elemosinarii. Signum Petri cellerarii. Signum Raimundi archidiaconi. Sig- (*signe*) num Raimundi prioris Sancti Andree. Sig<+>num Berengarii. Sig-

307. *B i b*: liberius.

308. *b*: habetis.

309. partem, *només en B*.

310. *B*: tandem.

311. *B*: M^o.

312. *Segons B. En A sembla Ylerde.*

313. *Aquí s'acaba B i també C. Segons A i b.*

314. *b*: harchilevita.

315. *b*: Riballus.

316. *Dubtós. Amb una correcció. Potser, més aviat, Tulbensis (de Tolba), com transcriu b.*

317. *b*: dapiferi.

318. *b*: Arnaldi.

num+ Bernardi de Montaiana. Sig<+>num Arnaldi de Baraves. Sig<+>num Petri de Tutela. Sig+num Raimundi de Stada. Sig<+>num Arnaldi Uruzu.³¹⁹ Sig<+>num Egidii pueri.³²⁰ Sig<+>num Bernardi. Sig+num Guillelmi. Sig+num Arnaldi pueri. Sig+num Guillelmi sacriste.

Sig+num Raimundi comes.³²¹

Sig+num Raiimundi comes.³²²

Ego Lambert,³²³ ex mandato episcopi Ilerdensis, hanc cartam scripsi et signum meum posui (*signe*).

407

1158 (o 1159), gener, divendres

Establiment (donació de domini útil). *Ramon de Pujalt i Pere de Pujalt donen a Guillem de Santgenís un hort a la partida de Fontanet. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és el camí de Vilella. Si el vol vendre o empenyorar ho ha de fer saber trenta dies abans als donadors, que es reserven el dret de fadiga.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 354v (f. 317v). Al marge esquerre: "Donatio cuiusdam horti in Fontaneto facta per Petrum de Podio Alto Guillermo de Sancto Genesi."

En aquest document no sols hi manca l'esment del dia del mes en què fou redactat ans també, encara més important, el cens que calia pagar per gaudir de l'usdefruit d'aquest hort de Fontanet. De fet, no era un establiment fet per una institució de la catedral lleidatana. Va poder ésser escrit el mes de gener de l'any 1159. Cal tenir present que això és més probable en els documents, com aquest, que foren escrits a Lleida. Cartografia: figs. 5, 58 i 80.

[I]n Dei nomine. Notum sit omnibus hominibus quod ego Raimundus de Podio Alto et Petrus de Podio Alto, per hanc scripturam donationis donatores sumus tibi Guillelmo de Sancto Genesi et posteritati tue vel cui mandaveris unum ortum in Fontaneto. Quod ortum habet affrontationes ab oriente in carrera de Vilela et a meridie in alodio de Gali et in Guiralde Marimonte et ab occidente et

319. *b*: Uruz.

320. *pueri possible*.

321. *Signatura autògrafa. En majúscules.*

322. *Signatura autògrafa. En majúscules.*

323. *b*: Lambertus.

a septentrione in Bertrando d'Aux.³²⁴ Et quantum continetur infra istis affrontationibus iam dictis et isti termini ambiunt sic donamus tibi Guillelmo et progeniei tue predictum ortum per vendere et per inpingnorare ad omnes vestras voluntates faciendas in perpetuum, franchum et liberum, sine tuo enganno et si tu Guillelmus de Sancto Genesis volebas eum inpingnorare vel vendere amonestate nos per XXX^a dies et si nos non volebamus retinere facite inde omnes vestras voluntates et vos neque qui per vobis habuerit non eligatis alium patronum nisi nos et nostris. Et si quis homo // vel femina ad irrumpendum venerit contra huius donationis non valeat vindicare set in duplo componat cum omni melioratione.

Acta ista carta donationis in mense ianuarii, feria VI^a, anno ab incarnatione Domini M^o C^o L VIII°.

Signum Raimundi de Podio Alto. Sig+num Petri de Podio Alto, qui firmamus et laudamus istam cartam donationis et ad testes firmare rogamus. Sig+num Bertrandi de Asteras. Sig+num Petri de Asteras. Sig+num Guillelmi Petri de Podio Alto. Sig+num Guillelmi³²⁵ Gaçal.³²⁶ Sig+num Guillelmi Cervarie.

Signum + Iterii qui scripsi ut supra.

408

1159 (o 1160), gener, 26

Donació. *Pere es dona a ell mateix com a canonge a Santa Maria, al bisbe Guillem i als canonges de Lleida i de Roda. A més, fa donació de tota la seva herència, formada per una heretat a Ofegat i un capmàs a la vila de Lluçà (Tàrraga). Els que tinguin el capmàs hauran de pagar cada any una perna, quatre fogasses i una mitgera de civada. També cedeix una desena part de tot allò que tenia i, a la vila de les Pallargues, una coromina, en part irrigada i en part de secà.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 230v-231r (191v-192v). Al marge dret: "De caputmanso de Luçano et de Ofegat"; més avall: "De condemina de Spallargues." Al marge inferior: "Donatio diversarum rerum ad favorem ecclesie Illerdensis."

a CASTILLÓN, 1986, doc. 1, p. 307. Data: 1159, gener, 26.

324. *Escrit daux.*

325. *Abreujat en G.*

326. *Sic.*

No és pas segur —encara que sigui força possible— que calgui datar aquest document d'acord amb el còmput florentí. Hem inclòs entre parèntesis la datació que tindria si es fes d'aquesta manera. Castellón considera que aquest Pere, que esdevingué canonge, és Pere de Talladell, que en el futur fou preceptor de la seu. Cartografia: figs. 26 i 32.

[N]otum sit omnibus hominibus presentibus et futuris quod ego Petrus dono Deo et ecclesie Beate Marie Ylerdensis sedis et dompno Guillelmo eiusdem ecclesie episcopo et regularibus canonicis Ylerdensis sive Rotensis ecclesie me ipsum ad canonicatum, cum omni hereditate quoniam ego Petrus hodie teneo, habeo et possideo, que michi evenit hereditario iure paterne vel materne donationis, hoc est totum quod ego habeo in castro que dicitur Offegad, id est medietatem de hereditate plana³²⁷ quam pater meus habuit ibi et unum capudmansum in villa Luçano ad proprium alodium. Et ille qui tenuerit ipsum capudmansum faciet censum per unumquemque annum unam pernam³²⁸ et quatuor fogaças optimas et una<m> migera<m>³²⁹ de civada³³⁰ et decimam partem omnium que possidebit. Et in villa Espallargas una<m> condamina<m> in subriguo seminatura ad XVI faneches et in sechano ad VI fanechas.³³¹ Hoc totum suprascriptum dono ego Petrus // ecclesie Sancte Marie Ylerdensis sedis et canonicis eiusdem ecclesie presentibus et futuris ad propriam hereditatem, in vita et in morte, per secula cuncta.

Facta carta anno ab incarnatione Domini M° C° L° VIII°, VII° kalendas februarii.

Sig+num Petri, qui hanc cartam mandavit scribere et testes firmare rogavit. Sig+num Gomball. Sig+num Guillelmi de Offegad. Sig+num Berenger. Sig+num Petri Arnaldi de Cervaria +.

409

1159 (o 1160), febrer, 8

Donació i venda. *Guillem de Benavent dona a l'església de Sant Joan de Segrià [a Benavent de Segrià] una terra situada sota aquesta església. Ho fa d'acord amb Eimeric, frare del Temple i comana-*

327. a, per error: medietate plena.

328. a: panem.

329. a: nugeram.

330. a: anadam.

331. faneches, una vegada amb e i l'altra amb a.

dor de Gardeny. A canvi, Oliver, capellà d'aquesta església de Sant Joan, ha de tapiar aquesta parcel·la i ha de donar cada any, per Sant Joan, una faneca d'ordi. També ven a Oliver, capellà de Sant Joan, un hort, situat sota el braçal, al Pontarró, i una terra que hi ha sobre el braçal, a canvi d'una tona (potser plena de vi), valorada en setze sous. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és el camí que va a Lleida i a Albesa.

[A] Original perdut.

B ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 311r (273r). Després d'un epígraf escrit amb tinta de color vermell: "Augusti et Septembris." Al marge superior: "Donatio cuiusdam terræ facta ecclesiæ Sancti Ioannis de Segriano per Guillemmum de Benavent, cum retentione census."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 4, p. 150-151. Data: 1159, febrer, 8.

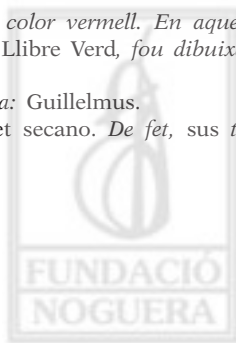
Aquest document inclou un conjunt de dades molt interessants. Fa esment de l'església de Sant Joan de Segrià, que correspon a l'església de Benavent de Segrià. Cal valorar el fet que immediatament després de la conquesta comtal aquest lloc ja esdevingués un lloc central dins del sector nord de la comarca de Lleida, almenys des del punt de vista eclesiàstic. També crida l'atenció que prop d'aquesta església hi hagués un puig on es beneïen els rams, hem de suposar que el Diumenge de Rams, a l'inici de la Setmana Santa. Datem aquest document l'any 1159, encara que no podem pas descartar, en absolut, que fos escrit a l'inici de l'any 1160, més encara atès el fet que fou fet al Segrià. Cartografia: fig. 7.

In³³² Dei nomine. Sit notum tam presentibus quam futuris, hanc scripturam scire volentibus, quod ego Guillelmus de Benavent dono Deo et ecclesie Sancti Iohannis de Segriano unam terram que est subtus ipsam ecclesiam pro redemptione anime mee et remissione peccatorum meorum, et fratrum Milicie Templi, cum consilio et voluntate dominorum meorum, scilicet Aimerici, fratris Templi et commendatoris de Garden, et aliorum fratrum, in presentia Petri Rubei et Guillelmi Berengarii, baiuli de Garden, et Gilabert de Cubels et Bernat Cellart et Guillem³³³ de Peracalz. Et est ipsa terra de illa via que vadit de Albesa ad Ylerdam, in sus regan et secan,³³⁴ usque ad podium ubi benedicuntur rami et usque ad illum locum ubi est sita ecclesia Sancti Iohannis et casas supradicte ecclesie. Et ista terra habet affrontationes de oriente via publica de Albesa et Ylerda, de

332. *La caplletra és de color vermell. En aquest cas, contràriament a allò que s'esdevé normalment en aquest Llibre Verd, fou dibuixada al mateix temps que hom va escriure l'epígraf.*

333. *Abreujat en gllm. a: Guillelmus.*

334. *a: misus regano et secano. De fet, sus té el sentit de sobre; per damunt les terres de regadiu i de secà.*

occidente podium ubi benedicuntur rami et casas ecclesie, de parte aquilonis via de Alandir que vadit ad ecclesiam. Hanc vero donationem dono Deo et Sancti Iohannis ut Oliver, qui est capellanus Sancti Iohannis, tapiet ipsam terram de podio ubi benedicuntur rami, sicut via publica de Lerida et de Albesa taliat usque ad viam de Alandir que vadit ad ecclesiam et donet primum³³⁵ per unumquemque annum die sancti Iohannis unam fanecham ordeï et omni mee posteritati ille et qui eam ecclesiam tenuerit. Insuper vendo ad Oliver ad opus Sancti Iohannis ipsum ortum qui est subtus braçal ad Pontarron, cum illa terra que est super braçal, usque ad viam publicam de Ylerda et de Albesa. Et habet affrontationes de oriente terra de Pere Roi, de meridie simi- //³³⁶ liter terra de Pere Roi, de occidente via publica de Lerida et Albesa, de parte aquilonis ego Guillelmus de Benavent. Et accepi de Oliver in precio placibile inter me et illum una tonna de XVI solidos³³⁷ denariorum. Et est manifestum quod si ego Guillelmus de Benavent <a>ut aliquis de propinquis meis aut ullus homo vel femina qui hanc cartam donationis et venditionis inquietare voluerit potestatem non habeat set in duplo componat et ista carta firma permaneat.

Sig+num ego Guillem³³⁸ de Benavent, qui hanc cartam rogavi scribere et testibus firmare rogavi. Sig+num ego Pere Bernat, pater supradicti Guillelmi. Sig+num Petri Messatger. Sig+num Bernardi de Benavent. Sig+num fratris Arnaldi³³⁹ de Turre Rubea, Proventie et Hispanie Templi magistri. Sig+num fratris Aimerici de Turrellulis,³⁴⁰ Gardenii comendatoris. Sig+num fratris Guillelmi Berardi.³⁴¹ Sig+num fratris Bernardi de Corneliano. Sig+num fratris Raimundi³⁴² de Cubellis.

Facta carta huius donationis et venditionis anno dominice incarnationis M^o C^o L^o VIII°, VI° idus febroarii.

Arnaldus, sacerdos, rogatus scripsit et hoc sig- (*signe*) num fecit.

335. *Hi veiem pm!*

336. *Columna nova.*

337. *Abreujat en sol.*

338. *Abreujat en gllm. a: Guillelmus.*

339. *Abreujat en A.*

340. *Abreujat en turrellul, amb una titlla. a: Turrelul.*

341. *O bé Ber<n>ardi.*

342. *Abreujat en R.*

410

[1157-1159], març, 30. Laterà

Carta papal. *Butlla "Ea que rationabiliter". El papa Adrià [IV] adreça una butlla a Bertran, mestre del Temple, en què confirma l'acord signat entre aquest i el bisbe Guillem i els canonges de Roda pel que fa a l'església de Sant Joan de Montsó, en què hi fou present el comte Ramon Berenguer [IV] de Barcelona, príncep d'Aragó.*

[A] Original perdut.

B Se'n conservava un trasllat a l'arxiu del convent de Sant Gervasi de Cassoles de Barcelona. Còpia del segle XIII.

a DELAVILLE LE ROULX, 1905-1908, p. 410, núm. 4.

b* KEHR, 1928, doc. 88, p. 408-409. Data: [1157-1159], març, 30. Laterà.

El datem d'acord amb la data que proposa Kehr.

Adrianus episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis Bertr<ando>, magistro milicie Templi ceterisque fratribus salutem et apostolicam benedictionem.

Ea que rationabiliter statuta esse noscuntur, in sua debent stabilitate consistere et ne alicuius temeritate in posterum valeant immutari, apostolice sedis convenit auctoritate muniri. Eapropter, dilecti in Domini filii, vestris iustis postulationibus gratum impartientes assensum, diffinicionem et concordiam, que inter vos et venerabilem fratrem nostrum Guillelmum episcopum et canonicos Rotenses super ecclesia Sancti Iohannis de Montso et honore eius in presencia dilecti filii nostri Raimundi³⁴³ comitis Barchinonensis et principis regni Aragone utriusque partis assensu rationabiliter facta fuisse dinoscitur, sicut in vestro scripto continetur, auctoritate sedis apostolice confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostre confirmationis paginam temerario ausu infringere aut ei modis aliquibus contraire. Si quis autem id attentare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursum.

Datum Laterano, III kalendas aprilis.

343. *Abreujat en R.*

411

1159, abril, 4

Venda. *Domènec Just i la seva germana, Maria Justa, venen a Ramon, fill de Guillem, rector (o abat) d'Albarés, una terra que tenen al Sot (de Fontanet), a la riba del riu Segre, pel preu de tres morabatins. Hi havia diverses fonts. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals, l'occidental, és el Segre.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 261v (f. 223v). Al marge esquerre: "Venditio cuiusdam terræ in Albares Raimundo filio Guillermi abbatis de Albares."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 3, p. 150. Data: 1159, abril, 4.

Cartografia: fig. 58.

[O]mnibus hominibus notum sit quod ego Dominico³⁴⁴ Iusto et Maria Iusta, mea germana, vendimus tibi Ramon, filio Guillem,³⁴⁵ abati de Albares, terra que habeo ad illo Soto, et habet affrontationes ex parte oriente illa ripa, ex parte occidente Segre, ex parte meridie Monio³⁴⁶ Godino, ex parte aquilone Dominica Albufeta. Et in ipsa terra habet fontes. Et est illo precio III morabetinos.³⁴⁷ Sic vendimus tibi sicut superius scriptum est ad tua<m> voluntate<m> facere et omni progenie tue et ego Dominico Iusto ut sedeam garante tibi Ramon de illa terra de omnes homines et si potestatem de terra voluerit nobis inquietare ut ego Dominico reddam tibi III morabetinos.

Facta carta II nonas aprilis, anni Domini M^o C^o L^o VIII°.

Sig+num Dominico Iusto et signum Maria, mea germana, qui hanc cartam mandavimus scribere et testestes³⁴⁸ firmare rogamus. Sig+num Pere³⁴⁹ Borraz. Sig+num Martin de Albares. Sig+num Bernat de la Figarola.

Sig+num Bernardus, scriba, qui hanc cartam scripsi et hoc signum feci (*signe*).

344. *Abreujat en dnico.*

345. *Abreujat en gll, amb una titlla. a: Guillelmo.*

346. *a: Momo.*

347. *Abreujat en morab, amb una titlla.*

348. *Sic.*

349. *a: Petri.*

412

1159, maig, 13. Laterà

Carta papal. *Butlla “Que iudicii”. El papa Adrià [IV] adreça una butlla al bisbe Dodó d’Osca. Hi confirma la sentència donada pel papa Eugeni III, favorable als interessos de Dodó, bisbe d’Osca, i contrària a allò que demanava Guillem, bisbe de Roda, amb relació a la possessió de les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre (“ecclesiis de Belsa et de Gestal et de Alchezar cum pertinentiis suis et de Barbastra”). S’hi resumeixen els aspectes més importants del judici esdevingut en època del papa Eugeni. També s’hi confirma l’acord que hi havia hagut entre el bisbe d’Osca i el de Saragossa, amb relació a l’església de les Santes Masses (“ecclesia Sanctarum Massarum”).*

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, P02/0018

a* DURAN, 1965, doc. 230, p. 239-241. Data: 1159, maig, 13.

Esment: KEHR, 1928, p. 140 i 142.

Cal relacionar aquest document papal amb les butlles que hem publicat més amunt, en què es tracta d’una manera reiterada el tema de les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre (docs. 363, 364, 365, 369, 370, 371 i 373).

413

1159, octubre, 24

Venda. *Benet i la seva muller Belissèn i llur fill Bernat venen a Pere Roig i a la seva muller Ermengards una terra situada al lloc de Pardinyes, pel preu de vuitanta sous de moneda jaquesa. Se n’esmenten les afrontacions, una de les quals és una séquia.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, Llibre Verd, f. 363v-364r (f. 326v-327r). Al marge inferior: “Venditio pecia terrae in Pardinis facta inter diversas personas.”

Cartografia: fig. 57.

[I]n Dei nomine. Ego Benedet et uxor mea Belissen et filio nostro Bernad venditores sumus vobis Petrus Rog et coniuxque³⁵⁰ tua nomine Ermeniars et filiis vestris. Per hanc scriptura venditionis vendimus nos vobis pecia I^a de terra qui est in locum que dicitur Pardi-

350. Sic.

nas, per precium placabile octuaginta solidos moneta Iaquesa. Et habet affrontationes de una parte in carrera qui pergit ad torre de Berenger de Torroia, de alia parte in alodio Bertran Catala. de tercia parte in alodio Pere Lorenz, de quarta parte in ipsa çechia. Quantum istas affrontationes includunt sic vendimus nos vobis per cuncta secula. In tali modo ut nos venditores faciamus bona ipsa pecia de terra de totos homines vel feminas excepta potestate. Et si // possumus red-damus suprascriptum precium. Et si nullus homo vel femina quere-laverit nobis vos reddatis iam dictum precium. Facta ista venditione firma permaneat modo vel omnique tempore.

Actum est hoc VIII° kalendas novembris, anno ab incarnatione Domini M^o C^o L^o VIII°.

Sig+num Benedet, sig+num Belissen, uxor mea, sig+num Bernat, filio nostro, nos qui ista venditione fecimus et firmamus firmari-que rogamus. Sig+num Arnal Grass. Sig+num Ramon Pere de San- augia. Sig+num Bertran de Vila Seca, nos qui sumus testes.

Raimundus servus Dei qui hoc scripsit die et anno quod supra (*signe*) ut supra.

414

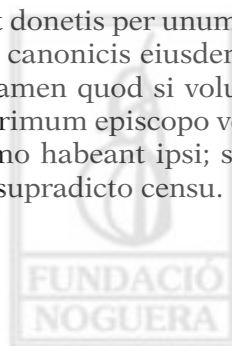
1160, octubre, 20

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges, dona a Mir Gort i a la seva muller Boneta unes cases situades a la ciutat de Lleida, prop del forn de Sant Andreu, a canvi de donar cada any com a cens una lliura de cera. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és la muralla. El bisbe es reserva el dret de fadiga.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 364v (f. 327v). Al marge inferior: "Concessio domorum ad censum facta per episcopum et capitulum Illerdenses."

[I]n Dei nomine. Ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus, cum consilio Ylerdensium canonicorum dono tibi Mir Gord et uxor tua Boneta unas casas in civitate Ylerda, prope furnum Sancti Andree et affrontant de oriente in carrera, de occidente in murum, ut habeatis et possideatis vos et filii vestri et tota posteritas vestra ad propriam hereditatem et donetis per unumqueque annum Deo et Beate Marie et episcopo et canonicis eiusdem ecclesie propter censum unam libram cere. Ita tamen quod si volueritis ipsas casas vendere vel inpignorare dicatis primum episcopo vel canonicis et si ipsi vobis dant quantum alius homo habeant ipsi; sin autem faciatis inde voluntatem vestram salvo supradicto censu.

Facta carta anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX°, XIII° kalendas novembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Petri Ylerdensis prioris. Signum (*signe*) Nicholai Ylerdensis capellani. Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum + Raimundi de Stata. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum A+Ω Petri Tulbensis. Signum + Guillelmi Sancti Saturnini. Signum + Adam.

Arnaldus sacerdos scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

415

1160. Turó de Gardeny, Lleida

Acord. *Concòrdia pactada entre la seu de Lleida i de Roda i els frares del Temple amb relació a les querelles que hi havia entre ells. Cal relacionar aquests enfrontaments amb els drets sobre unes almúnies de Castelldans, amb els delmes de les terres del terme de Lleida, amb una terra a Fontanet, l'almúnia d'Orriols, situada al terme de Tamarit, i una altra almúnia ubicada al terme de Fonts, els delmes i les primícies del secà de Montsó, els delmes de les terres de regadiu que hi ha al llarg de la Sosa, els drets sobre unes altres almúnies, el sot situat entre el Cinca i el castell de Pui [Puidemoros], els delmes sobre les heretats del sarraí Galafon a Congel i les vinyes del braçal d'Arenys.*

[A] Original perdut.

B ACA (ARB), Gran Priorat SJJ, arm. 23, perg. 97/5. Trasllat del segle XII.

C ACA (ARB), Gran Priorat SJJ, Cartulari de Gardeny, doc. 8, f. 9v-11r.

D* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 93r-94r (51r-52r). Al marge dret: "Alia concordia cum eisdem."

a CASTILLÓN, 1975, doc. 4, p. 77-79. Data: any 1160.

b SAROBE, 1198, doc. 94, p. 192-195. Data: 1160, març, 25 / 1161, març, 24. Gardeny.

Aquest document és molt interessant. Convé de relacionar-lo amb d'altres documents precedents, com el 391 o bé com la butlla 378 (i també amb alguns instruments publicats al volum primer). Cartografia: figs. 11 i 39.

In nomine Domini. Hec est forma concordie et diffinitionis que facta est inter ecclesiam Ylerdense[m] et Rotensem et fratres Militie de querelis quem habebant ad invicem. In primis concessit Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus fratribus Militie duas almunias quas

ipsi fratres dicebant esse de quintene³⁵¹ Castello Asinorum, quarum una sita in monte vocatur Alcotiaioniz³⁵² et altera sita in plano // vocatur almunia de Alegret. Et ipsi fratres Militie illas easdem almunias concesserunt Guillelmo predicto episcopo et ecclesie Ylerdensi cum \omni/ proprietate et dominio pro decima terre tocuis quintonis. Tali tenore ut fratres Militie habeant aliam partem liberam et ingenuam, cum omnibus decimis suis. Preterea fratres Militie concesserunt predicto episcopo et ecclesie Ylerdensis omnes decimas terrarum quas emerunt vel ement vel adquisierunt vel adquirent in termino Ylerde, ab illo tempore quo facta est concordia inter ipsos, apud Cesaraugustam, per manus comitis Barchinonensis |et per manus episcoporum Guillelmi Barchinonensis|³⁵³ et Petri Cesaragustanensis. Querelam vero quam habebat predictos episcopus et Ylerdensis ecclesia adversus predictos fratres de terra de Fontaneto illis diffinierunt in pace et dimiserunt. Almuniam vero de Horriols³⁵⁴ quam dicebat episcopus esse |de termino de Tamarit et almuniam de Plano de Fontibus quam dicebat esse|³⁵⁵ de termino de Fontibus, videlicet de Robald³⁵⁶ diffinivit et dimisit in pace |dominus episcopus fratribus militiae cum concilio canonicorum suorum fratres vero militiae concesserunt et dimisserunt in pace|³⁵⁷ almuniam de Lorcesa³⁵⁸ predicto episcopo et Ylerdensi ecclesia. Diffinitum est etiam inter dominum episcopum et ecclesiam Ylerdensem et fratres Militie ut omnes decime et primitie de termino de secano de Montsone, sint comunes inter ecclesiam Sancte Marie et Sancti Iohannis per secula cuncta et dividantur per medium, videlicet a Cincha usque ad terminum Sancti Stephani et de Arestolis usque ad terminum de Poio et de Valcharcar³⁵⁹ et de Alcorn usque ad terminum de Lorcesa.³⁶⁰ Ita tamen ut omnes iste decime et

351. *Abreujat en quinten, amb una tilla. Més endavant es fa esment de quintonis. Segurament fa referència a cinquè, amb relació al procés de repartiment de les terres conquerides entre el comte de Barcelona i l'orde militar del Temple. b: quintone.*

352. *Lectura molt dubtosa; tant pot ésser Alcotiaioniz, com Alcoriaioniz o, fins i tot, Alcovaioniz. a: Alcoriaciones. Tanmateix b també transcriu: Alcotiaioniz.*

353. *Al marge esquerre, afegit: et per manus episcoporum Guillelmi Barchinonensis.*

354. *a: Ornols. b: Orriols. Correspon al lloc abandonat d'Orriols, al terme de Tamarit de Llitera.*

355. *De fet, escrit al marge esquerre: episcopus esse de termino de Tamarit et almuniam de Plano de Fontibus quam dicebat.*

356. *b: Robalt.*

357. *Escrit al marge esquerre, posteriorment. Oblidat en la transcripció original del Llibre Verd.*

358. *a: Lordesa. b: Iorzesa.*

359. *b: Valcharchar.*

360. *a: Lordesa. b: Iorçesa.*

primitie in unum locum congregentur fideliter a baiulis Sancte Marie et Sancti Iohannis et fideliter dividantur. Similiter decime de villa de Montson et primitie et de re- // gano de Sosa a molino Sancti Iohannis usque ad terminum Sancti Stephani, per medium dividantur, preter ferreginale<m> quod est subtus portam Salvam, et aliud ferraginale quod est ad portam Galbert, que fratres sibi retinent in dominio. Et preter ferraginales Sancte Marie de Alaon, a balneo usque ad carretram et ab operatoriiis usque ad Sosam, quos retinet sibi episcopus. Preterea fratres Militie retinent sibi duas almunias videlicet de Alfachim et de Avingazel, cum suis terminis et decimis et primiciis suis. Episcopus vero retinet almuniam de Alcorn Sancte Marie de Alaon, cum decimis et primitiis et terminis suis, quam tenet Petrus Pontius. Nutrimenta vero domus Milicie et ea que ad ius domini castelli de Montson pertinent et nutrimenta Sancte Marie ab hac divisi/one excipiuntur. Diffinivit etiam predictus episcopus predictis fratribus ipsum sotum que est inter çequiam et Cincham et terminum de castello de Poio et illud usaticum quod querebat in lezda videlicet decimam de ipsa lezda et oleum et incensum et ceram. Ita tamen quod fratres Militie semper annuatim donent ecclesiam Sancte Marie X solidos ad festivitatem Omnium Sanctorum ad luminaria. Diffinivit etiam predictus episcopus predictis fratribus omnem hereditatem ab integro cum decimis ipsius hereditatis de Calaphone sarraceno, de castello que vocatur Conchel et querimoniam quam faciebat Petrus Mascaron de vineis que sunt a bracale de Arenis.

Facta est hec carta anno // ab incarnatione Domini M^o C^o LX° apud Ylerdam, in podio de Garden, auctoritate et voluntate domini Guillelmi Ylerdensis episcopi et canonicorum Ylerdenses et Rotenses ecclesie et mandato fratris Ugonis de Barcelona, magistri Militie, et consilio fratrum suorum, scilicet Guillelmi del Baxs³⁶¹ et Petri de Cartiliano et Petri Tiçonis et Garcie Romeo et aliorum fratrum. Tali pacto et tali convenientia ut concordia que in hac carta continetur firma et illibata in perpetuum permaneat neque inirritum possit revocari aliquo ingenio vel aliqua arte a Guillelmo prefato episcopo vel a canonicis eius vel successoribus eorum |vel a fratribus eorum Militie vel successoribus suorum.³⁶² Sig- (*signe*) num Guillelmi Ylerdensis episcopi. Signum (*signe*) Guillelmi Bonifilii Retensis³⁶³ prioris. Signum (*crismó*) Raimundi archidiaconi Benaventis. + Signum Bernardi

361. *Escrit delbaxs. Potser d'Elbaxs.*

362. *Escrit al marge esquerre.*

363. *Sic.*

Amelii archidiaconi. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum + Guillelmi sacriste. Signum (*signe*) Petri de Benasch. Signum (*signe*) Guillelmi prioris claustrii. Signum (*signe*) Enardi helemosinarii. Signum (*signe*) Berengarii. Signum + Raimundi capellani.³⁶⁴ Signum (*signe*) Arnaldi de Barraves. Signum (*crismó*) Petri Cucule.³⁶⁵ Signum (*signe*) Durandi Signum (*signe*) Raimundi archidiaconi Terrantonensis. Signum (*signe*) Petri prioris Ylerde. Signum (*signe*) Nicholai capellani. Signum (*signe*) magistri Seguini. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum + Raimundi de Stata. (*signe*) Martini de Oscha. Signum + Guillelmi Sancti Saturnini. Signum //³⁶⁶ A+Ω Petri Tulbensis. Signum (*signe*) Petri Tonere. Signum (*signe*) Petri de Tallatello. Signum + Raimundi. Signum (*signe*) Petri de Galliner. Signum + Petri Mascharon. Signum + magistri Ugonis de Barciluna.³⁶⁷ Signum + Rostagni capellani. Signum + Guillelmi Anglici capellani. Signum + Guillelmi del Baxs.³⁶⁸ Signum + Petri de Cartellano. Signum + Petri Ticionis. Signum + Garcie Romeo. Signum + Raimundi de Gorpera. Signum + Pontii de Confita. Signum + Odonis. Signum + Bernardi de Cornelanio.³⁶⁹ Sig+num Bernardi Terrachonensis archiepiscopi.

Signum (*signe*) Arnaldi scriptoris qui hanc cartam scripsit mandato episcopi et canonicorum et mandato Ugonis magistri et aliorum fratrum Militie die et anno iam dicto.

416

[1131-1160]

Empenyorament. *Guillem Bonfill, prior [de Sant Vicenç de Roda], i Sanç Aiç d'Avellana estableixen un acord amb relació a una vinya que és a Oliviadre. Sanç Aiç ha deixat la vinya en penyora a canvi de quinze sous, un cafís i dos sesters de forment i d'un cafís i dos sesters d'ordi. Mentrestant, fins que ell o els seus successors no tornin el deute, hauran de treballar la vinya per al prior o els ca-*

364. *Al marge esquerre: Signum Nicolai capellani. Sig+num magistri Seguini. No ho hem inclòs perquè fou ratllat, atès que trobem llur signatura més avall.*

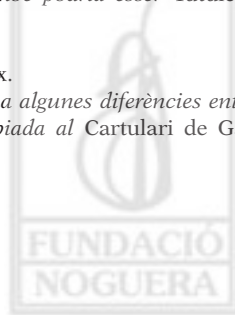
365. *Lectura difícil. També podria ésser Tutule.*

366. *Columna nova.*

367. *Sic.*

368. *b: Gilelmi d'Albaix.*

369. *b: Cornelano. Hi ha algunes diferències entre la llista de testimonis transcrita al Llibre Verd i la que fou copiada al Cartulari de Gardeny.*

nonges de Roda, als quals hauran de donar la meitat de la collita. Quan paguin, podran tornar a tenir aquesta meitat dels esplets. Signen Sans Aiç i la seva muller Sança. S'esmenten els veedors i oïdors. Escrit pel prevere Pere.

A* ACL, Fons de Roda, RP_0477 (carpeta 8, núm. 472). Pergamí en bon estat, amb algunes taques i amb la tinta una mica descolorida, sobretot a la part superior. Mides: 28,5 cm per 11 cm. A la part inferior esquerra hi ha un dibuix que representa una mena de dit acabat amb dues cares contraposades. Al revers: "De Avellana [...]", "vendicio".

a BOIX, 2005, doc. 931, p. 599. Data: [1130-1133].

b GRAU, 2010, doc. 245, p. 464. Data: [1130-1158].

Datem aquest document entre els anys 1131 (doc. 282) i 1160 (doc. 415), primera i darrera data en què es fa esment del prior Guillem Bonfill de Sant Vicenç de Roda. Malgrat això, creiem que realment cal datar aquest document, tal com fa Jordi Boix, vers l'any 1131, moment en què es fa esment en dos documents (docs. 282 i 283) de l'almoïner Ényec. Adonem-nos que, l'any 1134 (doc. 296), ja s'esmenta l'almoïner anomenat Ramon Enyegó.

Hec est carta et conveniencia que faciunt Guillem³⁷⁰ Bonofilio, prior, et Sans Aiz³⁷¹ de Avellana, de una vinea qui est in Oro Vethere, que mittet illa in pingnora per XV^{im} solidos³⁷² denariorum et uno kafiz³⁷³ forment³⁷⁴ et II sestarios³⁷⁵ et uno kafiz ordeï³⁷⁶ et II sestarios et laboret illa ille prior usque Sans Aiz redimat illa et quando potuerit ille vel sua mulier aut suos filios. Et si Sans Aiz hoc debitum solutum non potuerit laborare, laboret illa illo priore aut seniores de Rota ad medietate et quantum potuerit redimere Sans Aiz tantum recuperet in medietate de expleto de illa vinea et avere supranominato XV^{im} solidos³⁷⁷ denariorum et I kafiz et II sestarios³⁷⁸ forment et I kafiz ordeï et II sestarios³⁷⁹ usque ad ora que laborare debet que fiat datum quandoque annum voluerit vel potuerit dare. Et si abuerit a vendere illa vinea Sans Aiz aut suos filios ut vendat ad laudamentum de bonos homines ad seniores de Rota et compleant precium super istum qui est super scriptum.

370. Abreujat en Glm.

371. *b*: Sansaiz. Hom comprèn molt millor aquest antropònim si el representem com a dos noms diferents.

372. Abreujat en slos, amb una tilla.

373. Abreujat en k. També les altres vegades que, més endavant, s'esmenta aquesta paraula.

374. Abreujat en for.

375. Abreujat en ss.

376. Abreujat en or.

377. Abreujat en slos, amb una tilla.

378. Abreujat en s.

379. Abreujat en ss.

Et ego Sans Aiz et mea³⁸⁰ mulier Sanza³⁸¹ hoc laudo et confirmo visores et auditores Enech,³⁸² elemosinarium de Rota, et Guillem³⁸³ Pere et Ramon³⁸⁴ Ez et Martin Galin.³⁸⁵

Et ego Petrus, presbiter, scripsit per preces de superscriptis hominibus.

417

1161 (o 1162), març, 14

Donació comtal. *Ermengol [VII], comte d'Urgell, i la seva muller Dolça, comtessa, donen a Arnau Gras unes cases i un mas que tenen prop de Santa Maria Magdalena, dues parellades d'alou al Segrià (vers Vallporcar), dues parellades d'alou i unes cases a Bell-lloc, una sort de terra, dedicada a vinya, a la Palomera, dos camps a Fontanet, on es pot sembrar un cafís de blat, i un hort en aquesta mateixa partida de Fontanet. Se n'esmenten les afrontacions.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LP_01560 (signatura antiga: calaix 178, núm. 6722). Pergamí en bon estat de conservació, una mica enfosquit a la dreta. Mides: 31 cm per 17,5 cm. Escripura carolina. Trasllat de l'any 1204.

C ARB (ACA), SJJ, perg. 618, arm. 11. Trasllat de l'any 1223.

D ARB (ACA), SJJ, secció 3a, lligall 1127, còdex 4 de Gardeny, p. 3-4. Resum del segle XVIII.

a BERTRAN, 1984, doc. 8, p. 161-162.

b SAROBE, 1998, doc. 110, p. 220-221. Data: 1162, març, 14. Ex C.

Si datéssim aquest document segons el còmput florentí s'hauria escrit l'any 1162; si no és així, fou fet encara l'any 1161. De fet, com ja hem assenyalat, fins l'any 1180, ens decantem, malgrat dubtar molt, per la segona possibilitat. En aquest document trobem esmentat Peire de Lobeira, que tenia una terra a Fontanet; pel que fa a aquest home, vegeu J. BOLÒS - J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017. Cartografia: figs. 5, 27, 28, 67.

In³⁸⁶ Dei nomine. Notum sit omnibus hominibus quoniam ego Ermengaldus Dei gratia comes Urgellensis et uxor mea Dulcia co-

380. *Repetit una segona vegada.*

381. *Al davant de Sanza, hi ha una lletra (h, hoc) escrita per error.*

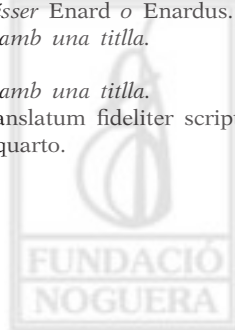
382. *Segurament ha d'ésser Enard o Enardus.*

383. *Abreujat en G^m, amb una titlla.*

384. *Abreujat en R.*

385. *Abreujat en G^{ln}, amb una titlla.*

386. *En B: Hoc est translatum fideliter scriptum VI° kalendas iunii, anno ab incarnatione Domini M^o CC^o quarto.*

mitissa donatores sumus tibi Arnaldo³⁸⁷ Gras et proieniei tue ipsas casas et ipsum mansum quod habes ad Sanctam Maria<m> Magdalenam³⁸⁸ et tenes, et duas pariliadas alodii in Segria et duas pariliadas alodii ad Belloc et casas ad Belloc et una sort de terra a la Palomera, per vinea, et duos campos in Fontaneto seminatura ad unum kaphic³⁸⁹ de blat. Casas de Sancta Maria Magdalena habent affrontationes ex una parte in Bernardo Malferit honor et in Bertrando Catela³⁹⁰ honor et in carreira que vadit³⁹¹ ad Sancta Maria Magdalena. Et alodium de Segria habet affrontationes in alodio de episcopo et in honor de Poncii Pelat et in valle Porcarcar et de quarta in turre de filiis Ramon Ramon. Et una alia pecia de Segria habet affrontationes in Petro Ramundi de Senaoia et in carreira de Albesa et in honor de Poncio Pelat et de quarta in Berenger de Munels. Et alodium de Belloc habet affrontationes in honore Iohannis de Albesa et in honor Petri Armerici et in honor Arnaldi³⁹² d'Arduval³⁹³ et de quarta in reguer. Et terra de Palomera affrontat in honor Petri Tolsa et in terra Berenger de Munels et in terra Bernardi Morrut³⁹⁴ et in cequia. Et duo campi de Fontanet, unus affrontat in terra episcopi et in terra Berenger de Torrogia et in brazal, et alius affronta<t> in terra Poncii de Sancta Fide et in carreira³⁹⁵ que intrat Ylerde³⁹⁶ et in alodio Arnaldi³⁹⁷ de Benavent. Et iterum³⁹⁸ dono tibi unum ortum in Fontanet et affronta in Petro Vacca³⁹⁹ terra et in Bernardo de Blumat⁴⁰⁰ et in Petro de Lobeira⁴⁰¹ terra. Et quantum⁴⁰² continetur infra istas affrontationibus iam dictas et isti termini ambiunt sic donamus vobis iam dictos et posteritati vestre. Quantum superius dictum est in vestro dominio proprio alaudo francum et liberum ad omnes vestras voluntates faciendas, salva nostra fidelitate et de nostris successoribus sine omni

387. *Abreujat en A.*

388. *Abreujat en Magdal, amb una titlla.*

389. *Llegiu cafis.*

390. *Sic. b: Catala.*

391. *b: vadus.*

392. *Abreujat en A.*

393. *Escrit darduval. a: d'Ardivial.*

394. *a: Mortut.*

395. *Sic.*

396. *b: Ypar.*

397. *Abreujat en A.*

398. *b: itere.*

399. *b: Nacea.*

400. *a: Bluriat. b: Blunat.*

401. *a i b: Lobera.*

402. *b: quant.*

vestro enganno. Et si quis homo vel femina ad irrumpendum venerit contra huius donationis vobis in duplo componat. Et post ista carta firma permaneat omnique tempore.

Acta ista carta donationis in mense marcii, II° idus, anno ab incarnatione Domini millesimo C LX° I.

Sig+<num> Ermengaldi comite, sig+<num> Dulcia comitissa Urgelli, qui firmamus et laudamus istam cartam donationis et ad testes firmare mandamus. Sig+num Gumbaldi de Ribeles. Sig+num Iohannis de Albesa. Sig+<num> Bernardi de Lavancia.⁴⁰³

Sig- (*signe*) num Iterii, qui scripsit ut supra.⁴⁰⁴

418

1161, abril, 2

Venda. *Pere de Subirats i la seva muller Arsèn venen a Vigó de Volta les cases que tenen a la ciutat de Lleida per cinquanta-set morabatinos lupins o aiadins. Aquestes cases, que havien estat d'Arnau de Ponts, eren empenyorades a Guillem Català i abans havien pertangut al sarraí Avinfogé.*

A* ACL, LP_03429 (signatura antiga: calaix 081, paquet 1, pergamí 04). Pergamí en bon estat de conservació. Mides: 22 cm per 12 cm. Escripura carolina feta amb molta cura.

Sit notum cunctis quod ego Petrus de Subirads et uxor mea Arsendis vendimus tibi Vigoni de Volta et tuis illas nostras casas quas habemus in Ylerda, dono Arnaldi de Pontibus, quas Guillelmus Catalani tenet in pignore cum ingressibus et egressibus suis, que fuerunt Avinfogé sarraceni. Has namque casas vendimus tibi et tuis per LVII morabetinos⁴⁰⁵ bonos lupinos vel aiadinos,⁴⁰⁶ ita ut teneas deinde et possideas potenter et integriter libere et quiete per cuncta secula ad perficiendum omnes tuas tuorumque voluntates. Et tradimus eas de nostro iure et transferimus in tuum tuorumque posse.⁴⁰⁷ Si quis hoc fregerit in duplo componat.

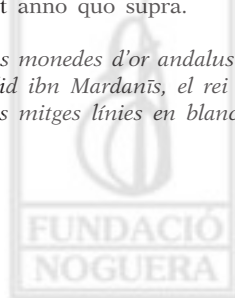
403. *a*: Lavanza.

404. *En B*: Sig+num Guillelmi de Pulcro Loco, ARNAUDUS, sacerdos, qui hoc (*signe*) fecit, testes huius translati. Raimundus de Speluncha, qui hoc translatum scripsit, hoc (*signe*) fecit die et anno quo supra.

405. *Abreujat en mob*.

406. *Fan referència a les monedes d'or andalusines encunyades per 'Abdallah ibn 'Iyad i per Muhāammad ibn Sa'īd ibn Mardānīs, el rei Llop.*

407. *Després hi ha dues mitges línies en blanc.*

Actum est hoc IIII° nonas aprilis, anno M^o C^o LX° I^o abincarnato Dei filio.

Sig+num Petri de Subirads, sig+num Arsendis uxoris eius, qui hoc laudamus et firmamus et testes firmare rogamus. Sig+num Bono Vasal de Moron.⁴⁰⁸ Sig+num Bonifacii. Sig+num Turehi. Sig+num Maniant.⁴⁰⁹

Bernardi levita, qui hoc scripsit (*signe*) die et anno quo supra.

419

1161, maig, 14

Donació. *Toda de Castarlenes, filla de Minaia, Berenguer de Millera, Berenguer de Benavent, Guillem de Benavent, Frontí, Bernat de Benavent, Marina i Sança donen a Sant Vicenç de Roda i als seus canonges l'església de Vilacarle (municipi de Tor-la-ribera). Ho donen per les ànimes de Berenguer Gombau, Gombau de Benavent i Guillem de Capella.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0517 (carpeta 11, núm. 705). Pergamí en bon estat de conservació, amb alguna taca petita, algun forat poc important i algun plec. Mides: 27,5 cm per 26 cm. Escripura carolina; les lletres són grosses. Al revers: "A, n. 40, 1161", "Villacarle, donación".

a CASTILLÓN, 1991a, doc. 9, p. 62. Data: 1161, febrer, 12.

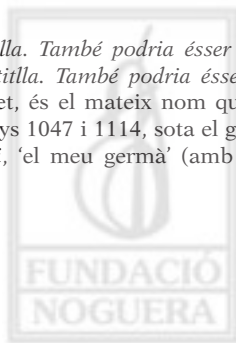
b GRAU, 2010, doc. 246, p. 464-465. Data: 1161, maig, 14.

In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego domina Tota, filia de Minnaia⁴¹⁰ et domina de Castrelenas, et ego Berenguer de Millera et Berenguer de Benavent et Guillem et Frontin et Bernard et Marina et Sancia donamus et offerimus Deo et Sancto Vincencio et canonicis ibidem Deo servientibus tam presentibus quam futuris, ecclesiam de Villa Carlle, cum omnibus suis pertinenciis, ut habeat et possideat Sanctus Vincencius et canonici ibidem Deo servientibus per secula cuncta, pro redemcione anime domini Berengarii Gonbaldi et fratris sui Gonbaldi de Benavent et pro anima Guillelmi de Capella, quibus requies sit. Si quis hoc donum nostre caritatis ecclesiastica secularisve persona infringere temptaverit in primis iram Dei incurrat,

408. moro amb una titlla. També podria ésser Moreo.

409. maiant amb una titlla. També podria ésser Maianet (de Manyanet).

410. a: Minnania. De fet, és el mateix nom que l'usat pel senyor castellà Álvaro Fañez, que va viure entre els anys 1047 i 1114, sota el govern d'Alfons VI de Lleó. *Minaia* s'ha interpretat com a *mi anai*, 'el meu germà' (amb una barreja de castellà i basc).

et cum Iuda traditore et Datan et Abiron in inferno inferiori locum possideat.

Sig+num ego domina Tota de Castrelenas, sig+num Berenguer de Millera, sig+num Berenguer de Benavent, sig+num Guillem de Benavent, sig+num ego Gonbald de Benavent, sig+num ego Frontin, sig+num ego Bernard de Benavent, sig+num ego Marina, sig+num Sancia, qui hanc rogavimus cartam scribere et testes firmare. Sig+num Berenguario Mercer de Montson, teste. Sig+num Martin Petriç teste.

Facta huius donacionis pridie idus madii carta anno dominice incarnationis M° C° LX° I°.

Acenarius capellanus de Montissoni, rogatus qui hanc cartam scripsi et hoc sig- (*signe*) num feci.

420

1161, agost, 8

Memorial. *Carta de rememrança feta per Guillem, bisbe de Lleida, pels canonges de Sant Vicenç de Roda, i per Sança —filla de Pere Martí (jutge de Llaguarres) i de Dodeta, i casada amb Martí. Es recorda la donació feta per Osset d'Aler a Sant Vicenç d'una terra al terme del castell de Llaguarres, al Forn Calquer, de la qual s'esmenten les afrontacions. També s'hi recorda el contracte per a plantar vinyes que acordaren els canonges de Roda. Així mateix, es fa esment del bescanvi que feren els canonges i Sança de la part que tenia la canònica de Roda d'aquesta vinya a canvi d'una altra vinya situada al terme de Lasquarri, al lloc anomenat Camp Amorós Sotirà, a les Malloles. També se n'esmenten les afrontacions i la procedència.*

- A* BC, Reserva, perg. 93, reg. 1777. Pergamí en bon estat de conservació. Mides: 21,5 cm per 16,5 cm. Escripura carolina. Amb lletres partides a la part superior del pergamí. Al revers: "Q, núm. 41, 1161", "Laguarres. Donación", "Carta donationis cuiusdam terre in castro de Laguarres [...]".
- a BOIX, 1987, doc. 8, p. 71-72. Data: 1161, agost.
- b GRAU, 2010, doc. 247, p. 465-466. Data: 1161, agost, 8.

Cuncti presentes atque futuri sciant quoniam hec est carta memorie que fuit facta inter domnum Guillelmum,⁴¹¹ Ilerdensem episcopum, et seniores canonicis de ecclesiam Sancti Vincentii Rote,

411. *Abreujat en gllm, amb una tilla.*

videlicet Petrus prior et Raimundus archidiachonus et Raimundus, Sancti Andree Arravensis prior, et Ainardo helemosinario et Guillelmus sacrista et Guillelmus prior et Raimundus capellanus et Berengarius camerarius, et filia de Petro Martino, merino de Laguarres, et de Dodeta, uxore sua, nomine Sançia. Quem miles nomine Orsetus de Alero, dedit ad obitum suum pro redemptione anime sue ad supradictam ecclesiam Sancti Vincentii Rote et ad canonicis unam terram quem tenebat et habebat infra terminos castrum Laguarres, in loco ubi dicitur Forn Calcher. Afrontat ex parte orie[n]tis in vinea de Arnall Stevan qui fuit et nunc est de filiis suis, de occiduo in terras de Martin Çida et de Galin de Turre. Et canonici Sancti Vincentii dederunt ipsa terra ad supradicto Pere Martin et ad uxore sua Dodeta et ad genero suo Martino et ad uxore sua supradicta Sançia ut hedificassent et plantassent eam vineam, et quando habuerint eam plantatam et hedificatam dividissent per medium. Et ego, supradictus Petrus Rotensis prior, simul cum aliis senioribus canonicis iamdictis facimus concamium de nostram medietatem de ipsam vineam iam dictam ad supradicta Sançia, uxor Martini. Et ipsa Sançia dedit nobis canonicis aliam vineam infra terminos castrum Alasquar qui eam et supradicto viro suo Martino advenit de comparatione et comparaverunt de Ennego Sanz et de uxore sua Garsen et de filiis suis Garcia et Sancio et Petro. Est autem supradicta vinea in loco ubi dicitur Campo Amoroso sutirano, in ipsas Maliolas. Afrontat ex parte orientis in vinea de Montaner, de occiduo in vinea de Iohan de Pere Sanzio. Tali videlicet pactu et convenientia ut canonici de iam dicta ecclesia Sancti Vincentii, tam presentes quam et futuri et supradicta Sançia et filii sui et omnis posteritas sua teneant et habeant et possideant supradictas vineas franchas et ingenuas ad sua propria voluntate facere sicut suprascriptum est.

Et sunt fideiussores de salvetate ex parte canonicis ad Sancia et ad posteritate sua Guillem⁴¹² Baron de Alasquarr et ad ecclesiam Sancti Vincentii et ad canonicis Guillelmus de Felegares, gener de Raimundo Durandi de Podio Regi. Et est manifestum.

Sig- (*signe*) num Guillelmus, Dei gratia Ylerdensis episcopus. Sig- (*signe*) num Petrus prior. Signum <(*signe*)> Raimundus archidiachonus. Sig- (*signe*) num Raimundus Arravensis prior. Sig- (*signe*) num Ainardus helemosinarius. Sig+num Guillelmus sacrista. Sig- (*signe*) num Guillelmus prior. Sig+num Raimundus, capellanus.

412. *Abreujat en gllm, amb una titlla.*

Sig- (*signe*) num Berengarius camerarius. Sig+num Sancia qui hanc cartam mandaverunt scribere et testes firmare et suas signas facerent. Sig+num Bernard de Alasquarr. Sig+num Bernard, filius Cheno. Sig+num Pere de Lavandera, filius Maria.

Facta ista carta VI° idus augusti, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° I^o, regnante Raimundo Berengarii, Barchinonensium comite princepsque regni Aragonis et marchio Ilerde et Dertose.

Ego Ermengaudus, diachonus de ecclesiam Sancte Marie de Alasquarr, qui hoc vidi et audivi et hanc cartam scripsi et hoc sig+num feci die et anno quo supra.

421

[1150-1161], setembre

Venda. *Garcia de la Llena i la seva muller Maria i Pere Martí i la seva muller Belença venen un camp de terra a Bernat de Puiverd. Aquest camp és situat al terme de Llaguarres, al lloc de Puiverd, al costat de les cases d'aquest lloc. Se n'esmenten les afrontacions. Ho venen per deu sous grossos i quatre argenços, més tres sous lliurats en fer aquest document.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0544 (carpeta 11, núm. 662). Pergamí en bon estat de conservació; amb alguna taca poc important. Mides: 23,5 per 11 cm (o 14,5 cm). Escriptura carolina. Al revers: "H, n. 41, 0."

a GRAU, 2010, doc. 250, p. 467-468. Data: [1149-1161], setembre.

Com fa constar Grau, el fet que es faci esment que Ramon Berenguer [IV] era marquès de Lleida ens obliga a afirmar que aquest instrument fou fet després de l'any 1149 (la ciutat fou conquerida el 24 d'octubre d'aquest any). D'altra banda, aquest comte de Barcelona morí el mes d'agost de 1162, cosa que fa pensar que aquest document no va poder ésser escrit més tard de l'any 1161.

In nomine domini nostri Ihesu Christi. Ego Garcia de la Lena cum uxor mea Maria, et ego Pere Martin et uxor mea Belença⁴¹³ facimus vobis carta de uno campo de terra, vobis domino Bernard⁴¹⁴ de Puio Verd. Et est ipsa terra in termino Laquarres, in loco ubi dicitur a Puio Verd; per capud ipsas chasas de vestros homines de Puio Verd. De oriente vos metipsos comparatores, de occidente via publica, de aquilonem vos metipsos comparatores. Et ego Bernard de Puio Verd

413. *Cal llegir Belença.*

414. *Abreujat en brd, amb una titlla.*

dedi in ipsa terra precio placibile X solidos grossos obtimos et IIII^{or} argenceos. Et per ipsa carta III solidos de diners et nichil de ipso precio aput vos⁴¹⁵ non remansit. Et est manifestum quod si ego Garcia aut Pere Martin aut uxores nostras aut filiis nostris vel filias aut propinquis nostris aut nullus homo vel femina qui ista⁴¹⁶ terra inquietare voluerit in duplo componat et ista carta stabilis et firma permaneat.

Facta ista carta in mense septembrio, anno regnante Raimundus Belengarius,⁴¹⁷ chomite B\a/rchinona et princebs Aragon et marchio Tortose et Ylerde. Sig+num ego, Garcia et Pere Martin, qui ista carta mandavit scribere et testes firmare. Sig+num Martin Solan. Sig+num Pere Saion. Hoc sunt testes. Bonet Mir de Astaran et Martin de Astaran, frater Lorint, sunt fidancas de ipsa terra de salvetate a domino Bernard de Puio Verd et vestra mulier domna⁴¹⁸ Sanca.

Raimundus, abbas Sancti Martini, ista carta scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

422

1161, octubre, 21

Donació. *Guillem, bisbe de Lleida i de Roda, dona als canonges de Sant Vicenç de Roda l'alou que té a Rialb, tant si és erm com si és poblat. Havent mort, ha de continuar essent de l'església de Roda i els canonges han de commemorar l'aniversari de la seva defunció.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0471 (carpeta 10, núm. 584). Pergamí en bon estat de conservació. Mides: 23 cm per 29 cm. Escripura carolina. Al revers: "A, n. 11, 1161", "Puebla, donación", "19".

a GRAU, 2010, doc. 248, p. 466. Data: 1161, octubre, 21.

L'episcopat de Guillem Pere fou llarg. Havia començat a Roda, l'any 1143. Cal pensar que aquest any 1161 ja devia ésser un home gran, fet que el va portar a fer aquesta donació per a la seva ànima. Tanmateix encara va viure quinze anys més. Aquest indret de Rialb devia ésser al costat del riu de Carrasquer; potser a prop de la Pobra de Roda (com diu una de les notes que hi ha al revers del document).

Dum fragilitas humani generis pertimescit ultimum vite tempus subitu transposicione venturum oportet ut inveniatur unumquemque

415. *Després venditore, ratllat al damunt.*

416. *ista, amb tanmateix una titlla al damunt (istas).*

417. *Sic.*

418. *Abreujat en dona, amb una titlla.*

hominem paratum ne sine aliquo boni operis respectu migret de hoc seculo. Et ideo cum in suo iure et potestate consistit preparet viam salutis per quam ad eternam valeat beatitudinem pervenire. Igitur, in Dei nomine, ego Guillelmus,⁴¹⁹ Dei providentia Ilerdensis seu Rotensis ecclesie pastor divino instinctu delictorum meorum vincula solvere cupiens, Rotensis ecclesie canonicis karissimis filiis et fratribus meis Deo canonicè servientibus, pro remissione peccatorum meorum et successorum meorum, dono et concedo atque in perpetuum, spontanea voluntate, totum alodium quod in Rialbo tenebam, eremum et populatum, ad victum eorum confirmo, ut semper quiete et secure possideant. Tali pacto ut post obitum meum semper in Rotensi ecclesia memoria mei sit et in aniversario meo canonici honorifice reficiantur. Si quis vero successorum meorum aut clericorum aut laicorum istud donum nostre karitatis alienare, auferre vel mutare temptaverit ex parte Dei omnipotentis et nostra sit maledictus et excommunicatus et morte Ananie et Saphire damnetur et a corpore et sanguine Ihesu Christi sit alienus. Qui vero donacioni et scriptis nostris consenserit partem habeat in regno Dei et inter filios Dei in libro vitte iustus scribatur et sit benedictus eterna Domini benedictione et corpus et sanguis Ihesu Christi sit ei in vitam eternam. Amen.

Facta carta huius donacionis anno incarnationis Domini M^o C^o LX° I^o, XII° kalendas novembris, luna XX° VIII°.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi.⁴²⁰ Sig- (*signe*) num Petri de Benasch, prioris. Sig- (*signe*) num Guillelmi, prioris claustrensis. Sig- <(*signe*)> num Raimundi, archidiaconi Beneventani. Sig- (*signe*) num Ainardi, elemosinarii. Sig- <(*signe*)> num Raimundi, Ylerdensis archidiaconi. Sig+num Bernardi Amelii, archidiaconi. Sig+num Guillelmi, sacriste. Sig+num Berengarii, c^h/amerarii. Sig+num Bernardi Cipiliensis. Sig- <(*signe*)> num Odonis. Sig- <(*signe*)> num Raimundi de Stada. Sig+num Raimundi capellani et cellararii. Sig- <(*signe*)> num Martini Osche.

Arnaldus canonicus rogatus scripsit et hoc sig- (*signe*) num fecit.⁴²¹

419. *Abreujat en Gllm, amb una titlla.*

420. *Signatura autògrafa.*

421. *El darrer mot, amb les lletres molt espaiades.*

1161, octubre, 28

Concòrdia. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de Lleida i de Roda, fa escriure una carta de concòrdia entre l'església de Roda i la de Sant Just de Falç, a causa de les moltes desavinences que hi havia hagut amb relació a l'església de Santa Maria de Tolba. Guillem dona a Ramon Berenguer, "abat" de Sant Just, i als clergues de Falç l'església de Tolba, a canvi que siguin obedients al bisbe de Lleida i al prior de Roda. A més, han de donar a Sant Vicenç de Roda els delmes de Santa Maria de Tolba i, com a aliment dels canonges, tres cafissos de forment, tres d'ordi i tres "metres" de vi, tot a mesura de Roda, i encara, per Sant Joan, forment, vi, dos moltons, un llat (o costat) d'un porc i mel.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0268 (carpeta 7, núm. 436). Pergamí en bon estat, però amb algunes taques, sobretot a la banda dreta. Mides: 32 cm per 30 cm. Escripura carolina, ja una mica trencada. Amb lletres partides a la part inferior del document. Al revers: "H, n. 37, 1161", "De Tolba".

a CASTILLÓN, 1981, p. 239-240, nota 20.

b GRAU, 2010, doc. 249, p. 466-467. Data: 1161, octubre, 28.

I[n nomine] Domini. Ego Willelmus⁴²² Dei gratia Ylerdensis episcopus, cum comuni consilio et voluntate omnium Y[lr]densium sive Ro]ntensium canonicorum, facio hanc cartam concordie et pacis inter ecclesiam Rotensem et ecclesiam Sancti Iu[sti de Fal]cibus. Post multas discordias et contenciones que fuerunt inter canonicos Rotenses et clericos Sancti Iusti super ecclesia Sancte Marie de Tulba, ego Willelmus⁴²³ episcopus et Pet[rus] Rotensis prior, cum ceteris archidiaconibus et canonicis Ylerdensibus sive Rotensibus, amore pacis et concordie, statuimus huiusmodi convenienciam cum Raimundo Berengarii, abbate Sancti Iusti, et ceteris eiusdem ecclesie clericis et presenti scripto firmamus. In primis scilicet ut pro donacione quam facimus ego Willelmus⁴²⁴ episcopus, cum ceteris predictis fratribus, pro nobis et successoribus nostris Raimundo abbati et clericis ecclesie Sancti Iusti et successoribus eorum de ecclesia Sancte Marie de Tulba et omnibus eius pertinenciis, ipse Raimundus abbas promittit obedienciam dompno Guillelmo, episcopo, et Petro, Rotensi priori, et successoribus eorum, pro se et successoribus suis, et donent per unumquemque annum Deo et Beato Vincencio omnem

422. *Abreujat en W.*

423. *Abreujat en W.*

424. *Abreujat en W.*

decimam de laborancia que pertinet ecclesie Sancte Marie de Tulba et de nutrimento et pro cibo et potu unius canonici III kaficios⁴²⁵ purgati frumenti et III kaficios⁴²⁶ purgati ordei et III metros⁴²⁷ optimi vini, totum ad mensuram Rotensem. Et in die Sancti Iohannis, pro cibo et potu canonicorum, I kafiz⁴²⁸ frumenti purgati [et I] sollatam optimi vini et II arietes et unum bonum latus porcine carnis et unam eminam mellis. Et quocienscumque prior vel aliquis canonicus ibi venerit honorifice suscipiatur.

Facta carta anno C^o LX° I post millesimum, V kalendas novembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi.⁴²⁹ Signum (*signe*) Petri Rotensis prioris. Signum (*crismó*) Raimundi, Beneventani archidiaconi. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum + Bernardi Amelii archidiaconi. Signum (*signe*) Guillelmi, claustrensis prioris. Signum + Guillelmi sacriste. Signum <(signe)> Ainardi helemosinarii. Signum + Berengarii camerarii. Signum (*signe*)⁴³⁰ Petri Ylerdensis prioris. Signum (*signe*) Nicholai Ylerdensis capellani. Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum (*signe*) Arnaldi de Barraves. Signum Raimundi de Stata. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum + Odonis. Signum (*signe*)⁴³¹ Guillelmi Condamine. Signum (*signe*) Raimundi abbatis de Falcibus. Signum (*signe*) Raimundi Galindi. Signum (*signe*) Petri Sagarre[nsis]. Signum + Carbonelli. Signum + Martini, capellani. Signum + Berengarii.

Arnaldus, sacerdos, scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

424

1161, novembre, 24

Donació. *Ramon de Pujalt dona a Santa Maria de Lleida, al bisbe Guillem i als canonges la vinya que posseeix al costat d'una vinya que ja té per la seu, situada al terme de Lleida, a Pardinyes. Després de*

425. Abreujat en k, amb una titlla.

426. Abreujat en k, amb una titlla.

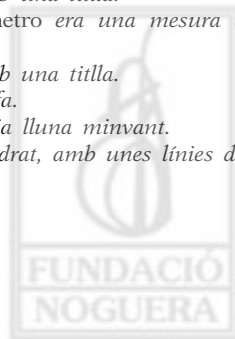
427. a: me/r/r/os. El metro era una mesura de capacitat que s'emprava a la Ribagorça per a mesurar el vi.

428. Abreujat en k, amb una titlla.

429. Signatura autògrafa.

430. Una mena de mitja lluna minvant.

431. Una mena de quadrat, amb unes línies dobles a cada costat.

morir (o si canvia d'hàbit), totes dues passaran a ésser del bisbe i dels canonges.

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 355r (f. 318r). Al marge esquerre: "Idem cum antecenti."

C ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 371r-371v (f. 334r-334v). Al marge dret: "Donatio vineæ episcopo et ecclesiæ."

Cartografia: fig. 57.

[N]otum sit omnibus hominibus quod ego Raimundus de Podio Alto dono Deo et Beate Marie et dompno Guillelmo Ylerdensi episcopo et canonicis eiusdem ecclesie ipsam meam vineam que tenet se cum illa vinea Sancte Marie quoniam ego teneo per predictum episcopum et per canonicos, que est in termino Ylerde, ad ipsas Pardinias, ut si voluero mutare vitam et habitum meum habeant episcopos et canonici ambas ipsas vineas liberas et ingenuas, quomodo se tenent et si hoc non fecero post mortem meam sicut supradixi habeant episcopus et canonici ipsas vineas sine aliquo inquietante.

Facta carta, anno dominice incarnationis M^o C^o LX° I^o, VIII kalendas decembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum // + Raimundi de Podio Alto. Signum + Bernardi de Podio Alto. Signum + Berengarii de Boxados. Signum + Bertrandi de Astaras. Signum (*signe*) Petri Sagarre.⁴³² Signum + Raimundi Sancti Egidii. Signum (*signe*) Raimundi, Ylerdensis archidiaconi. Signum //⁴³³ (*signe*) Petri, Ylerdensis prioris. Signum (*signe*) Nicholai, Ylerdensis capellani. Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum + Odonis.

Arnaldus scriba scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

425

1161, novembre, 24

Donació. *Bernat de Pujalt dona a Santa Maria de Lleida, al bisbe Guillellem i als canonges la vinya que posseeix al costat d'una vinya que ja té per la seu, situada al terme de Lleida, a Pardinyes. Després de morir (o si canvia d'hàbit), totes dues passaran a ésser del bisbe i dels canonges.*

432. C: Sagarrensis.

433. *Columna nova*.

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 354v-355r (f. 317v-318r). Al marge inferior: "Donatio cuiusdam vineæ facta per Bernardum de Podio Alto episcopo et capitulo Illerdensis."

Aquest document és molt semblant al precedent. Gairebé l'únic que canvia és el nom del donador, Bernat, en lloc de Ramon, i alguns dels noms dels testimonis. Cartografia: fig. 57.

[N]otum sit omnibus hominibus quod ego Bernardus de Podio Alto dono Deo et Beate Marie et dompno Guillelmo Ylerdensi episcopo et canonicis eiusdem ecclesie ipsam meam vineam que tenet se cum illa vinea Sancte Marie quoniam ego teneo per predictum episcopum et per canonicos, que est in termino Ylerde, ad ipsas Pardinias, ut si voluero mutare vitam et habitum meum habeant episcopus et canonici ipsas vineas liberas et ingenuas, quomodo se tenent et si hoc non fecero post mortem meam sicut supradixi habeant episcopus et canonici ipsas vineas sine aliquo inquietante.

Facta carta, anno dominice incarnationis M^o C^o LX° I^o, VIII kalendas decembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum + Bernardi de Podio Alto. // Signum + Raimundi de Podio Alto. Signum + Berengarii de Boxados. Signum + Bertrandi de Astaras. Signum (*signe*) Raimundi, Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Petri Ylerdensis prioris. Signum (*signe*) Nicholai, Ylerdensis capellani. Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum + Odonis.

Arnaldus scribe scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

426

1161, desembre, 5

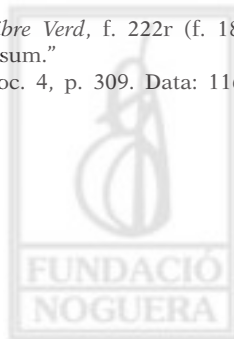
Establiment. *Pere de Talladell, d'acord amb la voluntat del bisbe Guillelm i dels canonges, dona una fanecada de terra a Jordà Pellisser. La terra era a prop del cementiri de Sant Salvador. A canvi, havia de rebre cada any dotze diners el dia de Pasqua. Se n'esmenten les afrontacions. Amb dret de fadiga de deu dies.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 222r (f. 181r). Al marge superior del text: "Concessio ad censum."

a CASTILLÓN, 1986, doc. 4, p. 309. Data: 1161, desembre, 5.

Cartografia: fig. 56.

[N]otum sit omnibus hominibus quod ego Petrus de Tallatello, cum voluntate domini nostri Guillelmi Ylerdensis episcopi et canonicis eiusdem ecclesie dono unam fanecatam de ipsa terra quam habeo prope cimiterium Sancti Salvatoris Iordan Pellicer et omnibus quibus ipse voluerit. Tali pacto quod ipse persolvat mihi dum vixero et ecclesie Ylerdensi post mortem meam XII denarios annuatim in die Pasche. Hanc terram habeat et possideat libere ad omnes voluntates suas faciendas, excepto quod si voluerit vendere vel inpignorare dicat mihi et episcopo vel canonicis supradicte ecclesie et si nos infra X dies voluerimus ei dare quantum alius homo habeamus, sin autem faciat inde voluntatem suam, salvo supradicto censu. Et affrontat predicta terra de oriente in terra de Stevan Çabater et de occidente in terra Guillem⁴³⁴ Çabater.

Facta carta anno dominice incarnationis M° C° LX° I°, nonas decembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi, episcopi. Signum (*signe*) Raimundi, archidiaconi. Signum Petri, prioris (*signe*). Signum (*signe*) Nicholai, capellani. Signum + Bernardi, capellani //⁴³⁵ episcopi. Signum + Odonis. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Guillelmi Condamine. Signum (*signe*) Olivarii. Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont. Signum (*signe*) Petri de Tallatello.

Arnaldus⁴³⁶ scripsit et hoc (*signe*) fecit.

427

1161, desembre, 7

Establiment. *Pere de Talladell, d'acord amb Guillem, bisbe de Lleida, i els canonges de la seu, estableix a Martí de Castigaleu una fanecada de terra que té a prop del cementiri de Sant Salvador. Cedeix l'ús d'aquesta terra a canvi del pagament de dos sous cada any, el dia de Pasqua. Es reserva el dret de fadiga de deu dies. Se n'esmenten les afrontacions.*

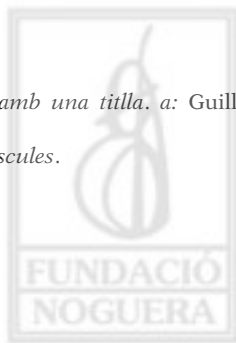
[A] Original perdut.

[B] Còpia perduda.

434. *Abreujat en gllm, amb una tilla. a: Guillelmo.*

435. *Columna nova.*

436. *Arnaldus en majúscules.*

C* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 222v (f. 181v). Al marge esquerre: "Concessio ad census cuiusdam petiæ terræ facta per precentorem et episcopum Illerdensem." Ex B.

a CASTILLÓN, 1986, doc. 2, p. 307-308. Data: 1161, novembre, 7.

Cal pensar que aquest Martí de *Castellgalef* realment provenia del lloc de Castigaleu. Alguns altres dels homes esmentats en aquest document també duïen cognoms que podem relacionar amb llocs situats a la Ribagorça. Pere de Talladell havia esdevingut canonge l'any 1159 (doc. 407); més endavant, fou precentor de la seu. Cartografia: fig. 56.

[N]otum sit omnibus hominibus quod ego Petrus de Taliatello,⁴³⁷ cum voluntate domini nostri Guillelmi Ylerdensis episcopi et canonicis eiusdem ecclesie, dono unam fanecatam de ipsa terra quam habeo prope cimiterium Sancti Salvatoris, Martino de Castellgalef et omnibus quibus ipse voluerit. Tali pactum quod ipse persolvat mihi dum vixero et ecclesie Ylerdensi post mortem meam II solidos annuatim, in die Pasche. Hanc terram habeat et possideat libere ad omnes voluntates faciendas suas, excepto quod si voluerit vindere vel inpignorare, dicat michi et episcopo vel canonicis, et si nos voluerimus [ei] d[are] infra X dies //⁴³⁸ tantum quantum alius homo habeamus, sin autem faciat inde voluntatem suam salvo supradicto censu. Et affrontat predicta terra de oriente in terra de Guillem de Rossillon et de Guillem d'Açiscles⁴³⁹ et de occidente in terra de Mir de Cornutella.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o LX° I^o, VII° idus decembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum (*signe*) Raimundi archidiaconi. Signum (*signe*) Petri prioris. Sig+num (*signe*) Nicholai capellani. Signum (*signe*) Bernardi, capellani episcopi. Signum + Odonis. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Guillelmi Condamine. Signum (*signe*) Olivarii. Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont. Signum (*signe*) Petri de Taliatello.

Arnaldus scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

Sig+num Iohannis capellani. Sig+num Petri de Gissona. Sig+num Iohannis de Ager, qui huius translati sunt testes.

Sig- (*signe*) num Raimundi Iterii, qui hoc translatavit fideliter quo supra, adiectis litteris III, VII^a linea suis.

437. a: Talladello.

438. *Columna nova*.

439. *Escrit* daçiscles.

1161, desembre, 7

Establiment. *Pere de Talladell, d'acord amb Guillem, bisbe de Lleida, estableix a Mir de Cornudella una fanecada de terra situada a prop del cementiri de Sant Salvador. Ha de pagar a canvi, cada any, dos sous el dia de Pasqua. Es reserva el dret de fadiga de deu dies. Se n'esmenten les afrontacions.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 222v-222_01r (f. 181v-182r). Al marge inferior: "Concessio ad census cuiusdam petiæ terre facta per precentorem et episcopum Illerdensem."

a CASTILLÓN, 1986, doc. 3, p. 308-309. Data: 1161, novembre, 7.

Pere de Talladell pactà, com a canonge (vegeu doc. 408), aquest establiment; més endavant, esdevingué precentor de la seu. Cartografia: fig. 56.

[N]otum sit omnibus hominibus quod ego Petrus de Taliatello,⁴⁴⁰ cum voluntate domini nostri Guillelmi Ylerdensis episcopi, dono unam fanecatam de ipsa terra quam habeo prope cimit<er>ium Sancti Salvatoris, Miro de Cornutella et // omnibus quibus ipse voluerit. Tali pactu quod ipse persolvat mihi dum vixero et ecclesie Ylerdensi post mortem meam II solidos⁴⁴¹ annuatim in die Pasche. Hanc terram habeat et possideat libere ad omnes voluntates suas faciendas, excepto quod si voluerit vendere vel inpignorare dicat mihi et episcopo vel canonicis eiusdem supradicte ecclesie, et si nos infra X dies voluerimus ei dare quantum alius homo habeamus, sin autem faciat inde voluntatem suam, salvo supradicto censu. Et affrontat ipsa terra de oriente in terra de Martin de Castelgalef, de occidente in via publica.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o LX° I^o, VII idus decembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum (*signe*) Raimundi, archidiaconi. Signum (*signe*) Petri, prioris. Signum (*signe*) Nicholay capellani. Signum + Bernardi, capellani episcopi. Signum + Odonis. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Guillelmi Condamine. Signum (*signe*) Olivarii. Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont.⁴⁴² Signum (*signe*) Petri de Taliatello.⁴⁴³

Arnaldus⁴⁴⁴ scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

440. a: Talladello.

441. *Abreujat en sol.*

442. a: Claramunt.

443. a: Tallaitello.

444. *Arnaldus en majúscules.*

[1137-1162], gener, 7

Venda. *Arnau de Balassanç i la seva muller Bartomeua, Pere Arnau de Balassanç, Ramon Mir de Traspuiu i la seva muller Ermengarda venen a Joan Ramon i a la seva muller Bonassies una terra situada al terme del castell de Güel, al lloc anomenat "Coma Pregona". Se n'esmenten les afrontacions. A canvi, reben vuit sous grossos i quatre argenços.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0783 (carpeta 12, núm. 896). Pergamí en bon estat de conservació. Mides: 30 cm per 10 cm. Escriptura carolina; lletres grosses. Al revers: "De Guel."

a GRAU, 2010, doc. 251, p. 468. Data: [1137-1162], gener, 7.

Algunes de les persones esmentades en aquest document també són mencionades en altres instruments relacionats amb el lloc de Güel. Així, en el document 353 del volum primer, trobem esmentat el matrimoni format per Joan Ramon i Bonassies. A més, al document 352 d'aquest volum primer s'esmenta Ramon Mir, que tenia terres a Traspuiu (o Traspueio). Aquests dos documents es conserven a la dotalia de l'església de Santa Maria de Güel i d'una manera molt aproximada els vam datar entre els anys 1051 i 1100. Per aquest motiu, en aquest document, acceptem les dates proposades per Núria Grau.

[I]n Dei nomine. Ego Arnall de Balasanz et uxor mea Bertholomea et ego Pere Arnal de Balasanz et ego Ramonn Mir de Traspuyo, et uxor mea Ermengard, vobis emptores nostros Iohan Ramon et uxor vestra, Bonassias, vindimus vobis, nos supranominati, una terra in kastro Gudel, in loco ubi dicitur ad Coma Pregonna. Et habet afrontaciones de oriente Galin⁴⁴⁵ dels Collels, de occidente torrente. Et vos dedistis nobis in precio placibile VIII solidos grossos et IIII argenzs, et de ipso precio aput vos non remansit. Et est manifestum ut in Dei nomine firmam abeatis potestatem ad vestra propria voluntate facere.

Facta ista karta VII idus ianuarii, anno regnante comite Barchinonensi.

Sig+num nos supranominati, qui hanc cartam rogavimus scribere et testes firmare. Sig+num⁴⁴⁶ Pere Ferraz de Armenter. Sig+num Martin de Agilar, filio Sanga. Isti sunt testes.

Ferraz fuit rogatus et scripsit et fecit hoc sig- (*signe*) num.

Arnall de Balasanz et Ramon Mir de Traspuiu sunt fides ad salvandum.

445. *Abreujat en Gal.*

446. *Només un punt en el quadrant de dalt, a l'esquerra. També pel que fa al signe de Martí d'Aguilar.*

430

[1150-1162], febrer, 22

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges, dona a Mateu un casal a la ciutat de Lleida, prop del lloc on abans hi havia una mesquita i després es construí l'església de Sant Vicenç. Assenyala que és situat a la Cuirassa, al costat de la porta de Gardeny. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és aquest portal i una altra la muralla de la ciutat. A canvi d'aquest casal cal pagar un cens de dues lliures d'oli cada any.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 371v (334v). Al marge esquerre: "Donatio casalis facta ab episcopo et capitulo."

a BUSQUETA i PREIXENS, 2022, doc. 3, p. 32-34. Amb traducció al català.

Curiosament aquest document no duu l'esment de l'any en què fou redactat. Evidentment fou escrit després de la conquesta de Lleida, que s'esdevingué el 25 d'octubre de 1149, i abans de l'agost de l'any 1162, data de la mort del comte Ramon Berenguer IV. És normal que en aquest moment proper a la conquesta hi hagués un record de la conversió d'una mesquita en l'església de Sant Vicenç, la qual, després del 1168, fou abandonada. Com diu el document, era entre la Cuirassa i el primer portal de Gardeny. Adonem-nos també que Pere de Tonerà surt esmentat en uns documents de l'any 1151 (doc. 382 i 383) i les seves cases en un de l'any 1155 (doc. 398). Segurament, per tant, potser podríem ajustar més les dates de redacció d'aquest text. A més, adonem-nos que la manera d'esmentar el comte Ramon Berenguer IV com a *dominante*, coincideix amb allò que trobem l'any 1149 (doc. 377); potser el ressò encara molt proper de la victòria portava a valorar i a reforçar la persona del sobirà català (que molt sovint hom diu que era *regnante*). Cartografia: fig. 54.

[I]n nomine Domini. Ego Guillelmus⁴⁴⁷ Dei gratia Ylerdensis ecclesie episcopus, cum consilio canonicorum eiusdem ecclesie tunc ibi astantium, dono vobis Matheo et fratribus vestris atque omni progenie vestre unum casale in urbe Ylerde, que fuit de ipsa mezchita que modo vocatur ecclesia Sancti Vincentii, in loco ubi dicitur ad Alcoraza, iuxta portam de Garden. Et habet affrontationes ab oriente et ab aquilone via currit, ab occidente murus eiusdem civitatis, a meridie casas de Ramon de Agremont, que sunt iuxta portam de Garden. Quantum istas affrontationes includunt sic dono vobis Matheo et fratribus vestris ad vestram propriam voluntatem facere et omni progenie vestre, propter servitium quod mihi diu⁴⁴⁸ fecistis et habeatis illum franchum et liberum et propter amorem Dei et remedium

447. *Abreujat en G.*

448. *a: trici devi.*

animarum vestrarum dare annuatim semper duas libras de //⁴⁴⁹ oleo et possideatis illum casale per secula cuncta. Quod si quis hoc donum infringere⁴⁵⁰ temptaverit in duplo componat et postea firmum et stabile permaneat omni tempore ad ecclesiam Beati Vincentii martiris.⁴⁵¹

Acta carta VIII kalendas marcii, dominante comite Barchinonensi in Barchinona et in Tortosa et in Lerida et in Aragone.

Sig- (*signe*) num Dei gratia Guillelmi Ylerdensis episcopi. Signum + Bernardi Amelii archidiaconi. Sig+num Petri de Aura. Sig+num Guillelmi de Gia. Sig+num Petri de Tonerà.

+ Mathei, capellani predicti Sancti Vincentii, qui hanc cartam scripsit iussu predicti episcopi.

431

1162 (o 1163), febrer, 26

Creació d'un hospital. *Nicolau i la seva muller Salerna havien edificat un hospital per a pobres a la riba esquerra del Segre, que havien posat sota l'obediència del bisbe. A causa que aquest primer hospital fou destruït per una inundació, en van edificar un de nou, per manament del bisbe, a la vila de Palau [de l'Horta]. Prometen novament fidelitat i es donen ells mateixos al bisbe i a la seu de Santa Maria, juntament amb l'hospital. El bisbe i el capítol de canonges reben l'esmentat Nicolau com a canonge i es comprometen a alimentar-los i vestir-los tant a ell com a la seva dona d'una manera digna.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 327v (290v). Al marge esquerre: "Admisio fundatoris supradicti hospitalis in canonicum cum subministratione alimentorum."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 5, p. 151. Data: 1162, febrer, 26.

Cal relacionar aquest document amb el document 403 (any 1156) d'aquesta col·lecció diplomàtica. No el datem d'acord amb el còmput florentí i, per tant, creiem que fou escrit l'any 1162, encara que hom no pugui descartar en absolut la possibilitat que sigui de l'any 1163. Pel que fa a aquests hospitals primerencs, vegeu: Roca 2020: 80-82. Cartografia: fig. 61.

449. *Columna nova.*

450. *a: in stingere.*

451. *a: martuis.*

[S]eries rerum gestarum ad hoc fidei litterarum comituntur ne veritas illarum memorie posterorum subtrahatur. Id circo, sit notum omnibus hanc scripturam legentibus quoniam ego Nicholaus et uxor mea Salerna obtulimus nos ipsos cum hospitali quod hedificavimus ultra aquam Sicorim Deo et ecclesie Sancte Marie sedis Ylerde, in perpetuum, in manu Guillelmi eiusdem sedis episcopi et illi et predicte ecclesie propter hoc hospitale firmavimus obedientiam. Set cum illud hospitale aquarum inundatione destructum foret, ego Nicholaus et predicta uxor mea ex mandato domini nostri predicti episcopi cui per obedientiam astricti eramus cum adiutam arciozem transferre nos vellemus in tanto⁴⁵² Deo ita disponente hedificavimus in villa que dicitur Palatium. Et sicut prius feceramus pro isto hospitali firmavimus obedientiam et promisimus fidelitatem iam dicto episcopo et successoribus eius in perpetuum et ecclesie Sancte Marie et ex integro concessimus et donavimus et obtulimus et tradidimus nos metipsos et ipsum hospitale cum omnibus pertinentiis quas modo habet vel in posterum Deo donante habiturum est ad ordinandum et disponendum secundum voluntatem predicti episcopi et successorum eius, in morte nostra et in vita. Et ego Guillelmus, Dei gratia Ylerdensis episcopus et capitulum nostrum suscipimus te, Nicholae, in canonicum nostrum, necnon tibi et uxori tue concedimus et donamus in eodem hospitali victum et vestitum honorifice, secundum quod decet personis vestris.

Facta est hec carta IIII kalendas marcii, anno dominice incarnationis M C LX° II°.

Sig+num Nicholay, sig+num Salerna, eius uxor, qui hoc laudaverunt et firmaverunt. Sig+num Bernardi Pelliparii de Palatio. Sig- (*signe*) num Guillelmi, Ylerdensis episcopi. Signum (*signe*) Raimundi, Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Nicholai, capellani. Signum (*signe*) Petri, prioris. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Boneti. Signum (*signe*) Olivarii. Signum (*signe*) Martini Guillelmi. Signum (*signe*) Petri de Tonaria, archidiaconi. Signum (*signe*) Petri de Talliatello.⁴⁵⁴ Sig+num <(*signe*)> Raimundi de Spolaçano.

Sig- (*signe*) num Arnaldi, scriptoris.

452. *Hi llegim itanto, amb una única tiilla.*

453. *Columna nova.*

454. *a: Tallatiello.*

432

1162, maig, 5

Carta de poblament. *Guerau de Jorba, la seva muller Saurina i el seu fill Guillem donen el castell de Raimat amb totes les seves pertinences a quinze pobladors. Guerau de Jorba es compromet a fer-hi una fortificació i els pobladors s'han de comprometre a poblar aquest lloc, ells mateixos o bé fent venir nous pobladors. Tindran les heretats com a alou i només hauran de pagar els delmes i les primícies. També els cedeix els drets sobre les pastures i les aigües. Els nous pobladors que més endavant s'instal·lin en aquest lloc també gaudiran d'aquests privilegis.*

A* ACL, LP_03785 (signatura antiga: calaix 221, paquet 1, pergamí 50). Pergamí en bon estat de conservació, amb algunes taques i plecs poc importants. Mides: 42 cm per 35,5 cm. Escriptura carolina, feta amb cura. Al revers: "Arm. H, cal. D", "Carta de donació feta per en Guerau de Jorba, Saurina sa muller, Ramon son fill, a XV pobladors allí nomenats, ab delme e primícia, per a què allà ses mansions fessen e poblassen lo loch de Raxmad, que vuy se diu, per abusió del vocable, altrament Raymat", "Carta de donatio que feu lo honorable en GERAL de Jorba e sa muller Saurina del castell e vila de Raixmat. Jo fill Guillem de Jorba. Feta a [tres] de les nones de maig, any [m]il CLXII".

a CASTILLÓN, 1998b, annex 1, p. 210. Data: 1162, maig, 5.

Aquesta carta de poblament de Raimat és molt interessant per diversos motius. Sembla que mostra un sistema de repoblament que també trobem al "Segrià": el senyor, Guerau de Jorba, atreu uns quinze *locatores* o *accaptatores*, que reben en alou unes heretats i que han d'atreure nous pobladors. A més, el senyor es compromet a fer construir una fortificació que ha de servir perquè hi puguin viure més segurs els habitants del lloc. Cartografia: fig. 23.

In Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus Sancti nomine. Ego Geraldus de Iorba et uxor mea Saurina et filio meo Guillelmo donamus ipsum castrum quod dicitur Raxmad cum omnibus pertinenciis suis ad XV^{im} populatores, scilicet Guillelmum de Benavent et Bernardum de Benavent et Poncium de Benavent et Arnaldo⁴⁵⁵ de Benavent et Petro⁴⁵⁶ d'Alos⁴⁵⁷ et Poncio d'Alos et Petro Long⁴⁵⁸ et Raimundo de Valle Lebrera et Iohanne de Rosillon⁴⁵⁹ et Petro de Pazan et Arnaldo de Median et Petro Missager et Raimundo Paliorense et Iohannes de Carreo et Raimundo Lanzancol, in tali conveniencia quod ego Ge-

455. *Sic.*

456. *a:* Pedro.

457. *Escrit dalos, amb una titlla.*

458. *a:* Lonca.

459. *a:* Russillon.

raldus de Iorba faciam vobis ibi fortezam et vos populetis predictum castrum et mittatis ibi populatores secundum quod habundaverit hereditas iam dicti castrum et habeatis ipsam hereditatem francham et liberam ita ut non faciatis inde aliquid censum nisi tantummodo decimam atque primiciam. Et ego et mei erimus defensores vobis et vestris de predicto honore et vos non eligatis inde alium patronum neque alium seniore. Et hanc donacionem facimus adfirmative inconcusse determinate quem ad modum superius scriptum est.⁴⁶⁰ Donamus etiam vobis paschuis et aquis cum exiis et regressiis qui pertinent ad eum locum ad faciendas omnes vestras voluntates⁴⁶¹ de tota predicta honore. Ceteri vero populatores qui ad predictum castrum super his qui scripti sunt venerint populare sint in eadem francheza et in eadem libertate quam ipsi predicti accaptatores et omnes simul tam ipsi accaptatores quam ceteri populatores et omnis posteritas eorum sint sub dominio et potestate Geraldi de Iorba et de suis, Ramon Escapa de Malfet, Alegret de Cubels, Ramon de Media, Mir de Iesona.⁴⁶² Hanc autem donacionem firmam inconcussam et semper fixam manere volo et ut maneat proprio signo corroboro.

Sig+num⁴⁶³ Geraldi de Iorba. Sig+num Saurina. Sig+num Guillelmi d'Alcharraz.⁴⁶⁴ Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Guillelmi de Cervera. Sig+num Bertrandi de Vila Sicca. Sig+num Raimundi de Camporrells.

C^o LX° II° dominice incarnationis anno post millesimum actum est hoc III nonas⁴⁶⁵ may, regnante Raimundi Berengarii illustrissimi Barchinonensium comitis, strenuissimi Aragonensium principis, magnifici/que Provincie marchioni.

Arnaldus sacerdos et scriba hanc cartam scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

460. *a:* eius dictum est.

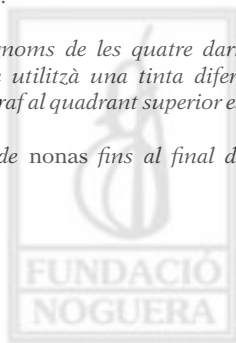
461. *Sic.*

462. *Els noms i els cognoms de les quatre darreres persones foren afegits posteriorment per una altra mà, que utilitzà una tinta diferent.*

463. *Amb un punt autògraf al quadrant superior esquerre. També en altres signatures.*

464. *Escrit dalcharraz.*

465. *En a, manca des de nonas fins al final del document.*

433

1162, novembre, 8

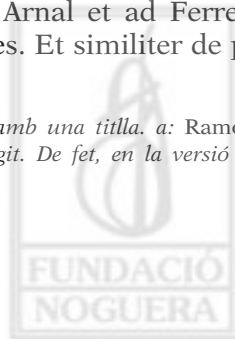
Acord. *Carta de record feta per Arnau de Llena i els seus germans i Guillem de Grad i Pere Romeu i els seus germans, pel que fa l'aigua que passava per terres de l'Almoina. Signaren un acord amb Pere de Benasc, prior de Roda, i amb Enard, almoïner, els quals es van comprometre a deixar passar per terres de l'Almoina aigua, a través d'un pas termenejat o afitat, que anava fins als molins que tenien a "Arraó". A canvi, Arnau de Llena i els seus germans donaren a l'Almoina un hort situat a Roda. Se n'esmenten les afrontacions.*

- A* ACL, Fons de Roda, RP_0011 (carpeta 2, núm. 48). Pergamí en bon estat de conservació, tot i tenir alguna taca poc important. Mides: 15 cm per 25,5 cm (serien 12,5 cm si s'hagués partit en dos per les lletres, cosa que no es va fer). Escripura carolina. Amb lletres a la part inferior. Es conserva juntament amb la còpia (A') que hom feu a sota de les lletres que s'havien de partir. Al revers: "Carta concordie inter elemosinam et Arnaldum de Lena de [...] aqua per terras elemosine."
- A' ACL, Fons de Roda, RP_0011 (carpeta 2, núm. 48). Pergamí en bon estat de conservació, tot i tenir alguna taca poc important. Mides: 15 cm per 25,5 cm. Escripura carolina. Amb lletres a la part superior. Es conserva juntament amb la còpia (A) que hom feu més amunt de les lletres que s'havien de partir.
- a GRAU, 2010, doc. 252, p. 468-469. Data: 1162, novembre, 8.

In Dei nomine. Hec est carta memorie et deffinicionis que facta est inter Elemosinam et Arnaldum de Lena et suos fratres et Guillelmum de Grad et Pere Romeo⁴⁶⁶ et suos fratres, de aqua quam accipiebant per terras de Elemosina. Et isti supradicti heredes venerunt in finem et incordiam cum Petro de Benasch, priore, et Enardo, elemosinario, et aliis senioribus et dederunt eis passum terminatum et affitatum unde transiret aqua ad suos molendinos de Arrao, per terras de Elemosina, per laudamentum de Pere Garsia de Lenads et Ramon Guillem de Vilar et Pere Asner de Sancta Maria et Arnal de Esdolomada et aliorum bonorum \hominum/. Et Arnal de Lena et sui fratres et sui dederunt ad elemosinam unum ortum in Rota, per laudamentum supradictorum hominem. De oriente Pinna,⁴⁶⁷ de occidente via publica. Et ista definicio est facta per fidem, sine malo ingenio, de parte de senioribus ad Arnal et ad Ferrer et omni sue posteritati et ad supradictos heredes. Et similiter de parte de Arnal et Ferrer et

466. *Hi llegim Romo, amb una titlla. a: Ramon.*

467. *Deia Penna, corregit. De fet, en la versió A', hi diu Pinna.*

sue posteritatis et supradictorum heredum ad seniores et successoribus suis. Et de parte de senioribus est fidanza Pere Garsia de Lenads, ut ita teneatur ad Arnal et ad Ferrer et sue posteritati et heredibus supradictis. Et de parte de Arnal et Ferr[er et] sue posteritatis et de supradictis heredibus est fidanza ad seniores Ramon Guillem de Vilar. Visores et auditores istius deffinicionis sunt Pere Guitard et Arnal de Esdolomada et Mir de Romerosa et alii plures.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o LX° II°, VI° idus novembris, luna vicesima septima, regnante Ildefonso rege, filio Raimundi Berengarii comitis Barchinonensis, in Aragone et in Superarbi et in Ylerda et in Derthosa et in toto comitatu Barchinonensi.

Guillelmus episcopus in Ylerda et in Rota. Sig- <(signe)> num Petri de Benasch, prioris. Sig- <(signe)> num Enardi elemosinarii. Sig- <(signe)> num Guillelmi camerarii. Sig- <(signe)> num Guillelmi sacriste. Sig- <(signe)> num Raimundi capellani.

Arnaldus, canonicus, rogatus scripsit et hoc sig- (signe) num fecit.

434

1162, novembre, 13

Venda i donació. *Guillem Pelegrí i Maria Pelegrina venen a Pere de Talladell una terra de secà al lloc de Roial (o Rovals) i una altra terra situada a prop del cementiri de Sant Salvador. Se n'esmenten les afrontacions. Venen aquestes terres a canvi de quaranta sous de moneda jaquesa. D'altra banda, Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges, dona a Pere de Talladell un alou situat al costat d'aquest que ha comprat. El podrà tenir mentre visqui. També es fa esment de les afrontacions d'aquest alou, una de les quals era un clos, un espai tancat.*

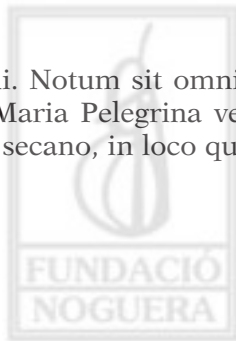
[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 226r-226v (f. 187r-187v). Al marge dret: "Venditio quarundam terrarum ad favorem Petri de Talladello." Al marge esquerre: "De terra de Aroval", "Cequia".

a CASTILLÓN, 1986, doc. 5, p. 309-310. Data: 1162, novembre, 13.

Cartografia: figs. 56, 63.

[I]n nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus quod ego Guillelmus Pelegrin et Maria Pelegrina vendimus tibi Petro de Talladello unam terram in secano, in loco quod dicitur Arroial, et abet

affrontationes de oriente et meridie acequia; et de aliis duabus partibus hereditas Sancte Marie. Vendimus etiam tibi aliam terram prope cimiterio Sancti Salvatoris, et habet affrontationes de una parte hereditatem Sancte Marie, de alia parte vallarum, de tercia parte quam Guillelmus de Anao tenet per Sancta<m> Maria<m>.⁴⁶⁸ Et hoc totum suprascriptum tenemus per Sancta<m> Maria<m> et vendimus tibi iam dicto Petro ipsas terras propter XL^a solidos⁴⁶⁹ denariorum Iachensium monete.

Preterea ego Guillelmus Dei gracia Ylerdensis episcopus, cum consilio Ylerdensium sive Rotensium canonicorum, dono tibi Petro de Talladel totum illum alodem que est circa⁴⁷⁰ ipsum quod tu emis, quantum pertinet ad Sancta<m> Maria<m>, in tali pactu ut habeas et possideas in vita tua, ita tamen quod non possis illum alodem vendere nec donare set si vis ut possis eum inpignorare. Et post obitum tuum remaneat ad Sancta<m> Maria<m> et affrontat totum ipsum alodium datum vel emptum, de oriente in terra Guillelmi d'Anao,⁴⁷¹ de occidente in via publica, et de alia parte in vallato, de quarta vero parte in via. Et quantum iste affrontationes ambiunt donamus tibi sicut superius scriptum est.

Facta carta anno incarnationis Domini M^o C^o LX° II°, idus novembris.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Petri Ylerdensis prior<is>. Signum + Bernardi capellani episcopi. Signum (*signe*) Nicholai, Ylerdensis capellani. Signum + Raimundi de Stata. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum A+Ω Petri Tulbensis. Sig+num Guillelmi Pelegrini. Sig+num Maria Pelegrina.//

Arnaldus, sacerdos, scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

435

1162, novembre, divendres

Venda. *Pere de Prats i la seva muller Almidana venen a Ferrer de Castellnou una terra que tenen a Fontanet per cent sis sous jaquesos.*

468. *Columna nova.*

469. *Abreujat en sol, amb una titlla.*

470. *a: cura.*

471. *Escrit danao.*

Al venedor li prové d'Arnau de Torroja. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és un braçal.

[A] Original perdut.

B* ACL, LP_01199 (signatura antiga: calaix 156, carpeta 1, pergami 01). Pergami en bon estat de conservació, amb la tinta sèpia una mica esvanida. Mides: 17,5 cm per 13 cm. Escripura carolina menuda. Al revers: "1162", "Nil".

In Dei nomine. Notum sit omnibus hominibus quoniam ego Petrus de Praz et uxor mea Almidana, per nos et per nostros venditores sumus vobis Ferrer de Castel Nou et proieniei vestre vel cui mandaveritis una terra nostra in Fontaneto, per C VI solidos⁴⁷² de Iaques, sine omni vestro engan. Et habet affrontationes ipsa terra in honore Spontis⁴⁷³ et de alia parte in terra de vobis Ferrer et de tercia parte in ribpa et de quarta parte in uno brazal. Et quantum continetur in istis affrontacionibus et isti termini ambiunt et nos tenemus et habemus et habere debemus sic integriter vendimus vobis iam dictos et posteritati vestre predictam terram per precium iam dictum in vestro dominio proprio, ad omnes vestras voluntates faciendas in perpetuum ut superius scriptum est. Et sic de meo atque de nostro dominio in vestro tradimus et convenimus vobis esse guirentes omnibus hominibus sine omni vestro engan. Et advenit nobis per donatio et per acapta de Arnal de Torrogia et per alias voces. Et si quis persona adinrumpendum venerit contra huius vendicionis⁴⁷⁴ non valeat vindicare set vobis in duplo componat, cum omni melioracione.

Acta ista carta vendicionis in mense novembris, feria VI, anno ab incarnatione Domini millesimo C LX II°.

Sig+num Petri de Praz, sig+num Almidana, uxor mea, qui firmamus et laudamus ista carta vendicionis et ad testes firmare rogamus. Sig+num Mir de Ramon Ramon. Sig+num Ramon Redon. Sig+num Ostruz.

Sig- (*signe*) num Iterii qui scripsi, cum litteris extinctas in XIII^a linea.

Sig- (*signe*) num Raimundi Iterii qui hanc cartam fideliter translavi ut melius et veracius potui ut supra, cum literis rasis et emendatis in X lin/ea\.

472. *Abreujat en sol.*

473. *Potser in honore pontis.*

474. *Amb una correcció.*

436

1163 (o 1164), gener, 15

Establiment. *Pere de Talladell dona a Joan de Santa Maria Magdalena unes cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Santa Maria Magdalena. Se n'esmenten les afrontacions. Aquest darrer es compromet a lliurar per aquestes cases, cada any, per Pasqua, dotze diners. Un cop mort, aquests béns restaran sense cap limitació de l'església parroquial. Pere de Talladell, per fer aquesta donació, rep un morabatí.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 274r-274v (f. 236r-236v). Al marge dret: "Donatio quarumdam domorum ad favorem præpositi Sanctæ Mariæ Magdalena." Més avall: "Guill de Botcenich."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 6, p. 151. Data: 1163, febrer, 15.

Encara que el document no ho digui clarament, és possible que aquest Joan fos el rector de la parròquia de Santa Magdalena de Lleida. Datem aquest document l'any 1163; d'acord amb el còmput florentí, hauria estat escrit l'any 1164. Cal tenir present que això és molt més probable en els documents, com aquest, que foren escrits a Lleida. Cartografia: fig. 54.

[S]it notum cunctis qualiter ego Petrus de Talladello dono tibi Iohanni Sancte Marie Magdalene, tu et tuis successoribus qui post te erunt in ecclesia Sancte Marie Magdalene, quasdam domos sunt in civitate Ylerde vel in parrochia Sancte Marie Magdalene. Affrontant ex una parte Guillelmo de Botcenich,⁴⁷⁵ ex altera parte els bans,⁴⁷⁶ de tercia Raimundo⁴⁷⁷ Serra, de III^a in ospital. Quantum predictæ affrontationes includunt habeas tu Iohannes in vita tua cum exitibus vel regressibus istius honoris, et habissis usque ad cacumen celi. Tali videlicet pacto dono tibi Iohanni supradictas domos, ut habeas et teneas et possideas tu et successoribus tuis per secula cuncta, per me, in vita mea, et facias tu et successoribus tuis annuatim XII denarios in die Pasche, in vita mea. Et per istum donum unum morabatinum a te recipio. Post meum obitum sit franche et libere Sancte Marie Magdalene sine omni retinimento. Si aliquis vel aliqua aliquid emparaverit legales guirenti vobis ero versus cunctos homines vel feminas, excepto rege terre.

Acta carta donationis XVIII kalendas februarii, anno ab incarnatione Christi M^o C^o LX° III°.

475. a: Borcenich.

476. *Han d'ésser els banys que hi havia a la parròquia de Santa Magdalena.*

477. *Abreujat en R.*

Sig+num Petri de Talladello, qui hanc cartam donationis mandavi scribere // testes vero firmare rogavi et cum manu mea firmavi. Sig+num Albarich. Sig+num Bernat Malferit. Signum + Arnal Gras. Sig+num Iohanni de Albesa, baiulo, testes sunt.

Petrus, sacerdos, qui hoc scripsit die et anno quo (*signe*) supra, cum litteris dampnatis in III^a linea.

437

1163, setembre, 29

Donació. *Gombau de Camporrells, canonge de Lleida, d'acord amb els seus pares, Ramon i Llombarda, i els seus germans, Bernat i Ramon, dona a la canònica de la seu de Lleida l'home que té com a alou a Baells, anomenat Bernat Labaça, amb tot allò a què està obligat. A més, Pere de Talladell dona a la seu la meitat de l'almúnia que té en aquest terme de Baells (la Llitera). Al final del document, Ramon de Camporrells i la seva muller Llombarda i Berenguer de Camporrells i la seva muller Sibila confirmen la propietat que Pere de Talladell tenia sobre la meitat d'aquesta almúnia, per herència de la seva mare Agnès i del seu avi Gombau Bernat.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 253r (f. 215r). Al damunt hi ha un epígraf escrit amb tinta de color vermell: "De infirmaria". Al marge dret: "Donatio diversarum rerum et iurium in termino de Vadels ad favorem canonicæ Illerdensis." Més avall, amb relació a la segona part del document: "Restitutio seu donatio medietatis almunia de Badels ad favorem Petri de Talladel."

Podem remarcar el fet que, a la segona meitat del segle XII, es doni un home, com si fos un alou, en aquest lloc de Baells, al sud de la Ribagorça. En documents anteriors ja trobem esmentat aquest indret. A més, en altres instruments ja es feu esment de l'existència d'homes que depenien d'un senyor i que eren donats amb les terres que treballaven. Cal assenyalar que Gombau de Camporrells esdevingué bisbe després dels bisbes Guillem i Berenguer. Cartografia: figs. 10 i 38.

Notum⁴⁷⁸ sit omnibus hominibus quod ego Gombaldus de Camporrellis, Ylerdensis ecclesie canonicus, consilio et voluntate Raimundi⁴⁷⁹ de Camporrellis, patris mei, et Lombarde, matris mee, et fratrum meorum, Bernardi scilicet et Raimundi nec non, et omnium

478. *La caplletra, escrita amb tinta de color vermell.*

479. *Abreujat en R.*

parentum meorum dono et concedo in perpetuum canonice Ylerdensis sedis hominem illum quem habeo per alodium in Vadels, concessione patris mei ac matris mee, fratrumque meorum, Bernardo⁴⁸⁰ Labaça nomine, cum omni iure et servitio quod ego vel parentes mei habemus vel habere debemus in eo vel eius possessionibus mobilibus vel immobilibus, presentibus sive futuris, de iure autem et antiqua consuetudine in hoc homine eiusque rebus habere dinoscimur medietatem decimarum, cum sexta etiam parte alterius medietatis et in tempore messium in area III faxos ordeï et III avene et V almutz ordeï et II avene et in festo Natalis Domini pernam melioris porci quem habuerit et V gallinas ac VII fogaças panis optimi frumenti, quarum una quaque in se habeat farine I almut, et III migeras meliori vini quod habuerit. Insuper ex debito servituro facit nobis annuatim III carreg cum una bestia et duas iovas cum meliori pari animalium quod habebit. Preterea questam et cetera servitia que singuli homines de Vadels dominis suis facere consueverint. Et ego Petrus de Taliadello dono iam dicte canonice medietatem ipsius almunie et suorum terminorum quam habeo in termino de Vadels, cum omni iure quod in ea habeo vel habere //⁴⁸¹ debeo.

Sig- (*signe*) num Gomballi de Camporrellis, sig- (*signe*) num Petri de Talladello, qui hanc cartam donationis laudamus et confirmamus. Sig- (*signe*) num Raimundi de Gissona. Sig+num Raimundi de Camporrels. Sig+num Lombarde. Sig+num Bernardi de Camporrels. Sig+num Ermesendis. Sig+num Raimundi de Camporrellis iunioris.

[N]otum sit omnibus hominibus quoniam ego Raimundus Camporrels et uxor mea Lombarda et Berengarius de Camporrels et uxor mea Sebilie donamus et reddimus tibi Petro de Talladel medietatem de ipsa almunia de Badels, sicuti avus tuus Gombaldus Bernardi dimisit in suo testamento matri tue Agnes et sicuti ego habui et habeo ad tuum proprium alodium francum et liberum et ab omni servitute remotum ad faciendam omnem voluntatem tuam sicuti de tua propria re.

Actum est hoc III kalendas octobris, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° III°.

Sig+num Raimundi de Camporrels. Sig+num Lombarde uxoris eius. Sig+num Berengarii de Camporrels. Sig+num Sebilie uxoris eius. Sig+num Bernardi de Camporrels. Sig+num Petri de Cabreira.⁴⁸²

480. *Abreujat en B.*

481. *Columna nova.*

482. *Sic. Cal pensar que aquest home es devia dir Peire de Cabreira i devia ésser d'origen occità. És un cas molt semblant al de Peire de Lobeira, que va viure a la ciutat*

Sig+num Lodos. Sig+num Guillelmi de Tora. Isti sunt testes, visores et auditores. Signum (*signe*) Gombaldi de Camporels.

Ego Petrus Bertrandi scripsi et hoc signum (*signe*) feci.

438

1163, novembre, 1, divendres

Venda. *Pere de Santamaria, la seva muller Maria i llur fill Llop venen a Berenguer de Boixadors unes cases situades a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu, per cent trenta sous de moneda jaquesa. Se n'esmenten les afrontacions. Les tenien per donació del comte de Barcelona.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 375v (f. 337v). Al marge esquerre: "Venditio domorum in civitate Illerdæ."

Cartografia: fig. 54.

[I]n Dei nomine. Notum sit omnibus hominibus quoniam ego Petrus de Sancta Maria et uxor mea Maria et filius meus Lupo, per hanc scripturam venditionis venditores sumus vobis Berengario de Bossados et proieni vestre et cui mandaveritis domos nostras civitatis Ylerde que sunt in parrochia Sancti Andree, per CXXX^a solidos⁴⁸³ de Iaques moneta, sine omni vestro enganno. Et habent affrontationes ipsas casas in casal de Ramondo Claverio, de oriente et a meridie in casas de Seguino et ab occidente in carrera et a septentrione in carrera et in domibus Raimundi de Podio Alto. Et quantum continetur in istis affrontationibus et isti termini ambiunt, sic vendimus vobis Berengario et vestris et cui mandaveritis iam dictas domos per precium iam dictum in vestro dominio proprio alaudo franchum et liberum ad omnes vestras voluntates faciendas in perpetuum et advenierunt nobis per acapta et per donationem comitis Barchinone et convenimus vobis esse garentes omnibus hominibus preter potestate terre. Et si garentia facere non poteramus, donamus vobis et vestris retornum supra omnia que habemus vel habuerimus in civitate Ylerde sine omni vestro enganno et in terminis eius. Et si quis homo

de Lleida en aquesta mateixa època (vegeu J. BOLÒS - J. MORAN, *Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2017).

483. *Abreujat en sol.*

ad irrumpendum venerit non valeat vindicare set vobis in duplo co<m>ponat, cum omni melioratione et post ista carta firma permaneat omnique tempore.//⁴⁸⁴

Acta ista carta venditionis prima die novembris, feria VI^a, anno incarnationis Domini M^o C^o LX° III°.

Sig+num Petri de Sancta Maria, sig+num Maria uxor mea, sig+num Lupo, qui firmamus et laudamus ista carta venditionis et ad testes firmare rogamus. Sig+num Rossel de Basela. Sig+num Garcia Liz. Sig+num Ramon Redon. Sig+num Berenger de Podio Alto. Sig+num Petri de Barbastra. Sig+num Petri Porquet.

Sig- (signe) num Iterii qui scripsi cum litteris suprapositis in XIII^a linea.

439

1163, novembre, 19

Cessió feudal. *Guerau de Jorba, la seva muller Saurina i llur fill Guillem d'Alcarràs donen a Berenguer de Camporrells el castell de Raimat, amb el seu terme. Li concedeixen la meitat de tot allò que s'obté en aquest castell, llevat del que li prové del prevere, del batlle i de les questes. Li cedeixen, també, els estacaments, el destret i el manament. Berenguer de Camporrells esdevé llur home fidel i sòliu i es compromet a participar en les hosts i cavalcades, en les corts i en els plets, contra qualsevol home o dona (llevat del senyor que li ha donat Camporrells; encara que, en aquest cas, si hi hagués guerra, hauria de cedir un cavaller).*

- A.* ACL, LP_03883 (signatura antiga: calaix 221, paquet 1, pergami 21). Pergami en bon estat de conservació, amb algun plec i alguna taca poc important. A la part superior del pergami, abecedari partit. Mides: 25,5 cm per 15,5 cm. Escriptura carolina gran i feta amb cura. Al revers: "Arm. H, cal. D", "1127. XXXXIII". "Guerau de Jorba. Donació a Berenguer de Camporells".
a CASTILLÓN, 1998b, annex 1, p. 209. Data: 1157, novembre, 17.

Cartografia: figs. 23 i 31.

Notum sit cunctis qualiter ego Geraldus de Iorba et uxor mea Saurina et filio nostro Guillelmo de Alcarráz, nos pariter donamus tibi Berengario de Camporrells et proíeniei tuę atque posteritati illum nostrum castrum de Racmad ita nominatur, cum suis terminis et te-

484. *Columna nova.*

nedonibus sicut terminatum est. Donamus ibi medietatem de omnes exidas quas ad iam dictum castrum pertinent et adhuc adcreverent⁴⁸⁵ quas modo nos tenemus vel in antea tenuerimus per nos et per nostra posteritate concedimus et donamus tibi Berengario et proieniei tue, extra presbiterum et baiulum et questas istas IIIes ad nostrum dominium retinemus. Donamus tibi estachaments et districtum et mandamentum. Supra dictum donum facimus tibi ut tu et tuis sis nostrum solidum et nostris in perpetuum fidelem et sis ibi stator et habitator salva nostra fidelitate ita ut quandocumque voluerimus habere et demandare potestatem de iam⁴⁸⁶ dicto castro semper habeamus fideliter sicut nobis promisisti et ita faciant tuos ad nostros hosts et cavalcatas, corts et placitos et seguiis⁴⁸⁷ tu et tuis nobis et nostris facias contra cunctos homines et feminas et sis nostrum solidum per istum donum extra illum seniorem per quem tu habes Camporrells. Et si nos guerram habuerimus cum illo predicto seniorem tu dones nobis unum militem. Et istum⁴⁸⁸ supradictum donum donamus tibi in tali vero convenientia ut si nolueris tibi Berengario de Camporrells ibi poblare atque estare reddas nobis illa convenientia et siant nobis persolutum predictum donum sine nullo contradictum.

Facta ista carta donacione XIII kalendas decembris, anno XXVII regnante Ledovici regis iunioris.

Sig+num⁴⁸⁹ Geraldi de Iorba, sig+num Saurina, sig+num Guillelmi de Alcarraz, nos qui istam cartam mandavimus scribere et firmare et testibus firmare rogavimus et manibus nostris punctis corrobora-
vavimus. Sig+num Bernardi de Muntoliu. Sig+num Poncii de Munt Tornés.⁴⁹⁰ Sig+num Ferrandi.

Vita scriptori qui hoc scripsi et sig- (*signe*) num feci.

440

1164 (o 1165), gener, 5

Donació vitalícia (i venda). *Guillem, bisbe de Lleida, d'acord amb els canonges de la ciutat de Lleida i de Roda, dona al seu germà,*

485. *a:* acrescerent.

486. *De stator fins a iam manca en à.*

487. *a:* securis.

488. *a:* iustum.

489. *El punt del quarter de dalt a l'esquerra és més gruixut, en aquesta signatura i en les següents. De fet, el mateix text ho assenyala.*

490. *Sic.*

Bernat d'Avellana, un camp a Fontanet, una vinya que havia estat de Ramon de Pujalt i un camp a Pardinyes. Ho pot tenir mentre visqui, a canvi de pagar segons la seva voluntat. També li lliura una cafissada de terra a l'anomenat Camp de Rojal (o Rovals), situada entre dues séquies, de la qual en podrà disposar lliurement. Se n'esmenten les afrontacions. A canvi del camp que té com a "alou", ha de donar sis diners anuals. Bernat d'Avellana passa a formar part de la fraternitat de l'Església de Lleida i de Roda i fa donació de cent morabatins (que han de servir perquè el bisbe pugui recuperar una vinya que és empenyorada) i tres-centes quaranta-dues ovelles.

A* ACL, LP_03606 (signatura antiga: calaix 085, paquet 1, pergami 01). Pergami en bon estat de conservació, amb alguna taca i algun plec. Mides: 29 cm per 18 cm. Escripura carolina feta amb poca cura. Al revers: "Cartam de campo Fontaneti quam tenebat de Avellana", "Canonici dicuntur Illerdenses et Rotenses Bernardus de Avellana dat ecclesie Illerdensis 342 oves bonas. Anno incarnationis 1164", "Catedral. Bienes. Donación a censo de la partida de Fontanet que hacen los cabildos de Lérida y Roda a favor de Bernardo Avellana".

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 129r-129v (f. 87r-87v). Al marge dret: "Donationes diversorum agrorum."

a CASTILLÓN, 1998a, doc. 6, p. 99-100. Data: 1164, gener, 5.

Datem aquest document l'any 1164; si ho féssim d'acord amb el còmput florentí —cosa que no es pot pas descartar— hauria estat escrit l'any 1165. Cal tenir present que això és força probable en els documents, com aquest, que foren escrits a Lleida. Cartografia: figs. 5, 57, 58, 63.

In nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus tam presentibus quam futuris quod Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus et canonici Ylerdenses et Rotenses donamus tibi Bernardo de Avellana fratri nostro campum de Fontaneto quem tenebat Tebaldus et vineam de Ramundo⁴⁹¹ de Podio Alto et campum de sacristia qui est in Pardinas, ut habeas et teneas in sana pace et secure omnibus diebus vite tue, propter servitium quod nobis fecisti et facis et post mortem tuam sine omni impedimento reddas Deo et ecclesie Sancte Marie et canonicis ibidem Deo servientibus que superius scripta sunt cum sua melioratione exceptis⁴⁹² expletis que inde exierint, de quibus fatias voluntatem tuam quandiu vixeris, tam de preteritis quam de futuris de eodem anno. Donamus etiam tibi ad propriam hereditatem

491. B: Raimundo.

492. Sic. B: exceptis.

unam kafizatam⁴⁹³ de terra in Campo de Roial inter duas zequias.⁴⁹⁴ De parte orientis zequia⁴⁹⁵ et de occidente hereditas Sancte Marie et de aquilone via et de meridie similiter hereditas Sancte Marie. Hanc hereditatem donamus tibi ut fatias voluntatem tuam et dimittas cui volueris. Et de hoc totum quod supra scriptum est si aliquis homo vel femina inquietaverit nos fatiamus tibi tenere et possidere cum securitate per fidem sine malo ingenio. Donamus etiam tibi supradicto Bernardo fraternitatem et societatem ecclesie nostre Ylerdensis et Rotensis sicuti uni ex nobis, tam in vita quam in morte. Et ego Bernardus de Avellana trado corpus et animam meam Deo et ecclesie Sancte Marie Ylerdensi sive Rotensi et de meo proprio avere dono pro Dei amore et remissione peccatorum meorum et parentum meorum supradicte ecclesie Ylerdensi centum morabetinos, cum quibus redimant vineam Sancte Marie que est sub pignore,⁴⁹⁶ et CCCXLII oves bonas. Hoc totum fatio ad honorem Dei et salvationem anime meę et de proprietate nostra⁴⁹⁷ et de aliis meis rebus sive de mobilibus sive de immobilibus faciam voluntatem meam sicut mihi placuerit, de predictum campum, quod per alodium tibi donamus, dones annuatim per censum Deo et ecclesie Sancte Marie et episcopo et canonicis eiusdem ecclesie.⁴⁹⁸

Signum Guillelmi Ylerdensis episcopi. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Raimundi Beneventani archidiaconi. Signum <(signe)> Petri Rotensi prioris. Signum + Petri abbatis Lavicensis.⁴⁹⁹ Signum <(signe)> Guillelmi claustrensis prioris. Signum (*signe*) Petri prioris. Signum + Bernardi Ameli archidiaconi. Signum (*signe*) Nicholay⁵⁰⁰ capellani. + Bernardi Ylerdensis sacriste. Signum + Guillelmi Rotensis sacriste. Signum + Odonis elemosinarii.⁵⁰¹ Signum <(signe)> Petri de Aura. Signum (*signe*) Olivarii. Signum (*signe*) Boneti. Signum Guillelmi d'Albare<s>. Signum + Martini Guillelmi. Signum <(signe)> Bernardi de Clarmont. Signum

493. B: kafizatam.

494. B: çequias.

495. B: çequia.

496. A: amb una correcció.

497. Amb una correcció. Abans anime mee.

498. Repetit en A, per error; eiusdem. A continuació, en B, sembla que hi ha escrit VI d, amb una titlla (potser VI denarios).

499. B: Laviscensis.

500. B: Nicholai.

501. B: helemosinarii.

+ Raimundi capellani. Signum (*signe*) Arnaldi de Barraves. Signum <*signe*> Berengaris camerarii. (*signe*) Signum magistri Sequini.⁵⁰²

Signum (*signe*) Arnaldi scribe qui hanc cartam scripsit die nonas ianuarii, anno Dominice incarnationis M^o C^o LX° IIII°.

441

1164, gener, 26. Sens

Carta papal. *Butlla "Ex relatione fratrum". El papa Alexandre [III] ordena a Guillem, bisbe de Lleida, que concedeixi la sepultura a M., frare de l'Hospital, al cementiri d'aquest orde i que restitueixi als hospitalers l'església de Ratera.*

[A] Original perdut. Conservat a l'Arxiu de Roda.

*a** VILLANUEVA, 1851b, vol. XVI, doc. 21, p. 273. Ex A.

b ROZIÈRE, 1849, doc. 331.

*c** ALTURO, 1999, doc. 14, p. 101. Data: 1164, gener, 26. Sens.

Regest: JAFFÉ-LÖWENFELS, 1885-1888, núm. 11.106.

Esment: KEHR, 1926, p. 231. Data: (1164-1165), gener, 26.

Alexander episcopus servus servorum Dei. Venerabili fratri Guillelmo, Hylerdensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Ex relatione fratrum Ospitalis Iheresolimitani nobis innotuit quod, cum quidam frater ipsorum, M. nomine, de praesenti vita migrasset, tu eum in eorum cimiterio sepeliri prohibuiste. Unde quoniam indecens est et honestati contrarium, fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus quatinus, si ita est, praedictum M., qui [...] infra murum servatur reconditus, et alios fratres qui crucem susceperunt et professionem fecerunt, cum eos contigerit de hac luce subduci, in cimiterio suo libere de cetero sepeliri permittas, ita quod nullum ulterius scandalum vel iniuriam ex hoc patiantur. Preterea nobis de tua fraternitate graviter conqueruntur, asserentes quod eis ecclesiam de villa Rateria, quam tua discrecio ipsis contulerat, et, ut aiunt, scripto proprio confirmarat, absque iudicio et causa rationabili abstulisti. Quia igitur ipsos fratres pro religione et piis operibus, quibus devote intendunt, nos convenit diligere, et suam eis iustitiam conservare, nichilominus tibi presentium auctoritate mandamus ut, si ita est, sicut nobis proponunt, ipsam eandem ecclesiam eis sine

502. *B*: Seguini.

molestia et contradicione restituas, et libere ac quite dimittas. Quod si nolueris nostro super hoc mandato parere, nos pretermittere non poterimus quin, ex nostri officii debito, predictos fratribus, sicut dignum fuerit, assistamus.

Datum Senone, VII kalendas februarii.

442

1164, gener

Cessió feudal. *Garcia Isarn de Vilanova dona a Pere At Guillem i a la seva muller Maria una honor que té a la vall de Terrassa (municipi d'Isàvena). Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és un molí i un camí antic. Fa aquesta donació pels nombrosos serveis que li ha fet l'esmentat Pere At Guillem, i pels que li farà en el futur.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0171 (carpeta 4, núm. 225). Pergamí en bon estat de conservació, amb alguna taca poc important. Mides: 14 cm per 24 cm. Escriptura carolina. Al revers hi ha unes paraules il·legibles.

a GRAU, 2010, doc. 253, p. 469. Data: 1164, gener.

In nomine domini nostri Ihesu Christi. Notificentur cunctis quod ego, Garcias⁵⁰³ Isarn de Villanove, per me et [m]eos dono vobis, Petro Ato Gyll<e>mo, et uxori tue, Marie, et vestris illa honor mea quam abeo in valle de Terraça. Et terminatur de molino Truyllas usque ripas coram Teroc⁵⁰⁴ et usque via antiqua quo vadit suptus Castellaç et rederit a Noceillas⁵⁰⁵ et usque torente coram Puyol. Sicut dicte afrontationes dividunt et includunt, sic dono vobis et vestris iure hereditario ad faciendum vestri et vestrorumque proprias voluntates sicut melius, dici, scribi, intelligi, cogitari potest, ad salvamentum nostri et nostrorum. Quam donacionem vobis et vestris facio per multa grata⁵⁰⁶ servicia quod mihi facitis et deinde feceritis. Quam donacionem vobis et vestris facio non in coactus set spontanea voluntate et volo quod vos, generacio et posteritas vestra teneatis, posideatis dictam honor et homnia que a hea⁵⁰⁷ pertinet, silicet, casas, casales, ortos, ca-

503. Garcis, amb una a al damunt.

504. Ha de fer referència al lloc de Terroc o Terrueco. És interessant adonar-se que en el mateix document trobem les dues variants d'aquest topònim. a: te roc.

505. a: Voceillas.

506. a: gratia.

507. Sic.

namares, terras, vineas, heremum et popullatum, ad predicta honor pertinentes, de cele usque abisso, de oriente usque in occidente.

Rei huius testes sunt Bernardus de Beranue, filius Merina, et Guillelmus permanens⁵⁰⁸ in Terueco⁵⁰⁹ et eius sig+na. Sig+num mei, Garsias Ysarn, qui hanc cartam donacionis facio predicto Petro Atç Gyllemo,⁵¹⁰ fillio meo, et <u>xori eius Marie.

Facta illa carta in mense ianuarii era M^a CC^a II^a, regnante rege Ildefonsus in Aragone et in alio suo regno.

Petrus, presbiter, scripsit precibus Garcias Ysarn et hoc sig+num fecit.

443

1164, març, 30

Acord. *Ermengol [VII], comte d'Urgell, a causa de l'enfrontament que té amb el bisbe Guillem de Lleida, promet a Hug, arquebisbe de Tarragona, actuar adequadament pel que fa a la sentència que el prelat ha d'emetre. Estableix, per tant, que tots els fruits restin de moment en mans i sota la potestat d'Arnau Gras, esperant allò que s'estableixi en aquesta sentència. Si s'esdevingués la seva mort abans del termini establert, deixa al bisbe i a la catedral la tercera part dels delmes de la ciutat de Lleida i del seu territori. També s'hi estableix la relació que, pel que fa a aquest tema, ha de tenir ell o el seu hereu amb el monarca, Alfons [I de Catalunya-Aragó].*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 83r-83v (f. 41r-41v). Al marge dret: "Super questione quorundam decimarum inter ecclesiam et comitem Urgellensem." Ex A.

C BC, ms. 729, PASQUAL, *Sacrae antiquitatis Cataloniae Monumenta*, vol. 8, f. 103r (p. 115).

a VILLANUEVA, 1851b, vol. 16, doc. 22, p. 274-275. Ex A.

[A]d noticiam omnium volumus pervenire qualiter ego Ermen-gaudus Dei gratia Urgellensium comes in nomine domini nostri Ihesu Christi promitto Deo et tibi Ugoni Terraconensi⁵¹¹ archiepiscopo, in fide et legalitate mea in manibus vestris quod de ista causa et con-

508. a: per maneres.

509. a: Terneco.

510. *Abreujat en gyllmo, amb una tilla.*

511. a: Terrachonensi.

troversia que⁵¹² est inter me et Ylerdensem⁵¹³ ecclesiam et dompnum Guillelmum episcopum et eius clericos, stabo illi sentencie et iudicio quam vos dabitis tempore accepto inter nos, hoc est usque ad proximum festum Sancti Michaelis. Ita tamen quod ab hac hora in antea, hoc est a proximis kalendis aprilis usque ad supradictum terminum, omnes fructus et omnia expleta que exierint de isto honore sint in manu et in potestate Arnaldi Crassi, qui fideliter dabit omnia supradicta expleta illi parti pro qua fuerit data sententia. Hoc est, illi parti que per iuditium⁵¹⁴ obtinuerit. Si vero infra supradictum terminum me mori contigerit, quod Deus avertat, dimitto et relinquo domino Deo et ecclesie Ylerdensi et eius episcopo ac clericis supradictum honorem, hoc est terciam partem decimarum civitatis Ylerde et territorii, ita ut liceat episcopo et clericis emparare et apprehendere⁵¹⁵ et possidere predictum honorem libere et quiete absque aliqua contradictione et forcia alicuius persone, heredum videlicet vel successorum meorum vel alicuius hominis vel femine per eos. Et hoc totum suprascriptum attendam et attendere faciam per bonam fidem sine enganno. Ita tamen quod si ego amiserō⁵¹⁶ supradictas decimas per iuditium⁵¹⁷ vestrum nichilominus possim requirere et //⁵¹⁸ demandare a domino meo Ildefonso Aragonensium rege totum meum directum quod habeo adversus eum per hac re. Similiter heres vel successor meus possit requirere et demandare totum suum directum a predicto rege, ita quod predictus rex non possit habere aliquam defensionem vel excusationem propter⁵¹⁹ hoc quod ego facio Ylerdensi ecclesie, adversum me vel heredem meum. Set sit omne ius et directum meum salvum et integrum adversus prefatum regem mihi et successoribus meis. Quecumque vero persona hanc nostram institutionem et bone voluntatis diffinitionem⁵²⁰ ac paccionem infringere temptaverit, nil omni no⁵²¹ valeat, set ecclesie supradicte in duplo componat, ac deinceps hec nostra paccio seu diffinitio stabilis et inviolata permaneat.

512. *a:* quae.

513. *a:* Ilerdensem.

514. *a:* preiudicium.

515. *a:* aprehendere.

516. *a:* amissero.

517. *a:* praeiudicium.

518. *Columna nova.*

519. *a:* pro.

520. *a:* difinicionem.

521. *Sic. Manca en a.*

Actum est hoc III kalendas aprilis, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° IIII°, in presentia Ylerdensis et Vicensis episcoporum et Raimundi⁵²² Fulconis⁵²³ et Guillelmi⁵²⁴ Raimundi dapiferi et Guillelmi⁵²⁵ de Cervaria et Geraldi⁵²⁶ de Iorba et Guillelmi de Castelveil et Petri⁵²⁷ de Podio Verd et Arnaldi⁵²⁸ de Pontibus et Berengarii⁵²⁹ Arnaldi de Anglerola et Raimundi Ylerdensis archidiaconi et magistri Seguini et Olivarii et Raimundi de Bag, archidiaconi, et Bernardi,⁵³⁰ Barchinonensis archidiaconi, et magistri Guillelmi et Raimundi de Bagas, capellani archiepiscopi, et Geraldi et⁵³¹ abbati Sancti Felicis Gerunde⁵³² et Raimundi de Castelterçol et abbati de Populeto⁵³³ et Arnaldi de Mataplana.

Sig+num Ermangaudi Urgellensis comitis. Sig+num Dulcia Urgellensis comitisse. Sig+num Raimundi Fulchonis. Sig+num Guillelmi Raimundi dapiferi. Sig+num Guillelmi de Cervaria. // Sig+num Geraldi de Iorba. Sig+num Guillelmi de Castelveil. Sig+num Petri de Podio Verd. Sig+num Arnaldi de Pontibus. Sig+num Berengarii Arnaldi de Anglerola. Sig+num Gombaldi de Ribellas.

Arnaldus scriba hanc cartam scripsit die et anno quo supra et hoc signum (*signe*) fecit.

444

1164, abril, 2

Donació. *Guillem, "abat" o rector d'Albarés, dona el seu fill Pere a Santa Maria de Lleida, al bisbe i als canonges. A més també cedeix tota l'heretat que té a l'almúnia d'Albarés, els seus béns mobles i tot allò que li deuen. S'acorda que l'esmentat Pere serà educat i esdevindrà un canonge. També han d'alimentar i vestir la mare del*

522. Abreujat en R.

523. a: Fulchonis.

524. Abreujat en G. També en alguns dels casos següents.

525. Abreujat en G.

526. Abreujat en G. En aquest cas no correspon al nom Guillem ans al nom Guerau.

527. Abreujat en P. També en els casos següents.

528. Abreujat en A. També en els casos següents.

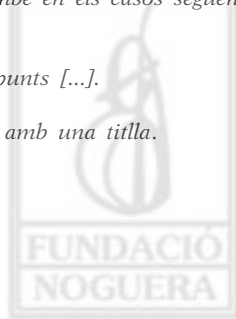
529. Abreujat en B.

530. Abreujat en B.

531. En a, abans uns punts [...].

532. a: Ierunde.

533. Abreujat en pplet, amb una titlla.

seu fill, a canvi que aquesta els serveixi en allò que calgui. Tot això és acceptat pel bisbe i pels canonges de Lleida.

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 261v-262r (f. 223v-224r). Al marge esquerre: “Donatio diversarum rerum ad favorem ecclesie Illerdensis, cum pacto quod quandam canonicum faciant” i després “et eum doceant et simil provideant [...]”.

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 7, p. 152. Data: 1164, abril, 2.

[N]oticie cunctorum, tam presentium quam futurorum trade-re volumus qualiter ego Guillem,⁵³⁴ abbad de Albares, libenti animo et spontanea voluntate, trado filium //⁵³⁵ meum Petrum domino Deo et ecclesie Beate Marie sedis Ylerde et episcopo et canonicis eiusdem ecclesie. Dono et concedo similiter prefate Ylerdensi ecclesie et episcopo et canonicis totam meam hereditatem quoniam ego hodie hab<e>o, teneo et possideo qualicumque modo in ipsa almunia de Albares, sicut ego melius habeo vel habere debeo. Dono etiam adhuc iam dicte Ylerdensi ecclesie et episcopo et canonicis ipsius ecclesie totum ipsum meum avere mobile quod ego habeo apud me et illud quod habeo in debitoribus, unde ego teneo pignoras et firmanças et illud quod habeo super fidem et credentiam de debitoribus, ita ut omnes debitores meos donent et persolvant hoc quod mihi debent ecclesie Ylerdensi et episcopo et canonicis sicut mihi debent dare et persolvere.⁵³⁶ Hec autem omnia dono et concedo supradicte Ylerdensi ecclesie et episcopo et canonicis ipsius ecclesie propter filium meum, in tali convenientia ut ipsi doceant eum et faciant illum canonicum et sit cum eis quia unus ex illis et similiter donent ad matrem filii mei victum et vestitum omnibus diebus vite sue. Ita tamen, ut illa serviat eis et faciat hoc quod ipsi ei mandaverint. Et ego Guillelmus, Ylerdensis episcopus, et nos canonici Ylerdenses volumus et laudamus hoc scriptum et convenimus ut ita attendamus.

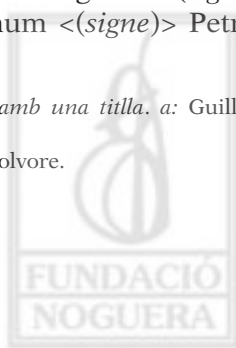
Actum est hoc IIII nonas aprilis, anno dominice incarnationis M° C° LX° III°.

Signum (*signe*) Guillelmi, abbati de Albares, qui hoc donum fecit et hanc cartam mandavit scribere et firmavit firmarique ro- // gavit. Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum <(signe)> Raimundi, Ylerdensis archidiaconi. Signum <(signe)> Petri, prioris. Signum <(signe)> Nicholay. Signum <(signe)> Petri de Aura. Signum <(sig-

534. *Abreujat en gllm, amb una titlla. a: Guillelmus.*

535. *Columna nova.*

536. *De fet hi diu persolvere.*

ne)> Olivarii. Signum <(signe)> Boneti. Signum <(signe)> Martini Guillelmi. Signum <(signe)> Bernardi de Clarmont. Sig+num Calveti de Sanz de Valentia. Sig+num Petri, cognati de Calvet. Sig+num Martini de Albares. Isti sunt testes, visores et auditores istius cause.

Arnaldus, scriba, hanc cartam scripsit et hoc (signe) fecit.

445

1164, abril, 12

Establiment. *Ramon de Mafet dona en establiment a Arnau i a la seva muller Ermessèn la meitat de l'heretat que tenien ell i la seva muller, ja difunta, la qual és situada al terme del castell dels Arcs. Ho cedeix amb la condició que s'estiguin al castell dels Arcs i que treballin les terres, tant les de la meitat que han rebut com les de la meitat que es reserva el donador. S'acorden les condicions pel que fa al bestiar que ha de treballar les terres, a la sembradura i a la manera com s'han de repartir els beneficis. Ramon de Mafet es reserva el dret de fadiga de deu dies de la meitat que estableix.*

A* ACL, LP_02160 (signatura antiga: calaix 180, carpeta 1, pergami 05). Pergami enfosquit, amb alguna taca, amb un trenc a la banda dreta i un forat al mig. Mides: 33 cm per 16,5 cm. Escriptura carolina.

In Dei nomine. Ego Raimundus de Malfeit sum donator tibi Arnallo et coniugi tue Ermesendi. Per hanc scripturam donacionis mee dono vobis medietatem ex mea hereditate sive coniugi mee, que est transacta ab hoc seculo. Et est ipsa hereditate in castrum que vocatur Archis vel in eius termino. Et retineo ego Raimundus aliam medietatem ad opus meum. Et est conveniencia inter me et vos ut faciatis ibi staticha atque solidanca in castello de Archs et teneatis et laboretis meam hereditatem et vestra insimul et mitamus unum parelium bestiarum \cum suo ferro/ in comune per medium. Similiter semen per medium. Et abeamus per medium expletos qui inde exier[int]. Et si ego Raimundo non voluero mitere medietatem bestiarum sive semen detis mihi quartum ex meo directo. Et faciamus per medium una perna et III^{or} fog[aces] et I sester⁵³⁷ de civada et alium de guaita et in pregaria de blad de messes, \cum ipsa loceda/. Et vos Arnallo faciatis alios exigrios⁵³⁸ sive usaticos vos et vestros per secula cunc[ta] et non

537. *Abreujat en s.*

538. *Lexigri era una mena de cens.*

eligatis alium seniore[m] nisi me et meis. Et si vindere volueritis vel impignorare vos Arnallum vel vestris me Raimundo facite sive meis infra X⁵³⁹ dies et si nolumus comparare sive impignorare vindite vel impignorate ad talem laboratorem qui mihi faciat vel meis hoc quod habetis in conveniencia ista quomodo s[...] scriptum est ex omni re et vos et vestri firmetis directum mihi et meis [...] et pagatus. Et si Arnallo vel suis non voluerint attendere supranominata conveniencia [...] ⁵⁴⁰ Raimund de Malfeit vel suis recuperet suum honore. Et convenit Raimundus in terminio quod haberemus laborem per medium adiuvet eis a tirar et a batre ipsas messas. Actum est hoc quod si ego donator aut uullus homo vel femina qui hanc cartam convenienciam inquietare voluerit in duplo companat⁵⁴¹ et omni melioracione et in antea ista carta conveniencia firma sit et non sit disrupta.

Farta ista carta conveniencia II idus aprilii, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° III°.

Sig+num⁵⁴² Raimundi de Malfeit qui ista carta conveniencia mandavi scribere et testes firmare feci. Sig+num⁵⁴³ Vitalis. Sig+num Guillelmi de Malfeit. Sig+num Petri d'Orrid.⁵⁴⁴ Isti sunt testes. Sig+num Bernardi, sig+num Petri, sig+num Raimundi, sig+num Guillelmi, qui hoc laudamus et firmamus.

Girbertus qui hoc scripsit sub iussione Guillelmi presbiteri et III^a linea sive in VI^a et in X^a dampnavit (*signe*) die et anno quo supra.

446

1164, desembre, 22

Acord i bescanvi. *Guillem, bisbe de Lleida, després d'haver-hi hagut alguns enfrontaments, arriba a un acord amb Mir i els seus germans amb relació a un colomar que hi havia a l'Hort de Santa Maria. D'una banda, Mir i els seus germans donen a Santa Maria de la seu de Lleida, al bisbe Guillem i als clergues de la catedral aquest colomar amb unes cases que tenien. A canvi, el bisbe i els clergues de la seu donen tres horts a Pardinyes, dels quals se n'esmenten les afrontacions.*

539. No és pas segur que no hi hagués escrit res més.

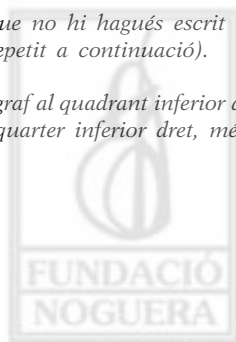
540. Potser deia Rai (repetit a continuació).

541. Sic.

542. Amb un punt autògraf al quadrant inferior dret. També en les altres signatures.

543. El punt situat al quarter inferior dret, més gruixut.

544. Escrit dorrid.

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 120r-120v (7f. 9r-79v). Al marge dret: "Transactio super quoddam columbarium."

Cartografia: fig. 57.

[N]oticie cunctorum tam presentium quam futurorum tradere volumus qualiter ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus fatio finem per me et per omnes valetores meos cum Miro et cum fratribus suis vel cum omnes valetores eorum de contentio et controversia illa que fuit inter nos et illis propter columbarium qui est ad Ortum Sancte Marie et nostrum et pono pacem et concordiam inter nos et illis ita ut ammodo pro hac causa non sit demandati per me neque per valetores meos et sit finem firmam inter nos in perpetuum. Hoc totum facio per bonam fidem sine ullo malo ingenio. Et insuper ut amplius in futurum inter nos de columbario illo contentio non oriatur neque aliqua questio moveatur ad servandam et obtinendam firmiter pacem et concordiam que modo ponimus inter nos facimus concamium. Ego iam dictus Guillelmus episcopus et omnes clerici Ylerdensis ecclesie cum iam dicto Miro et cum fratribus suis de ipso columbario iam dicto et de ipsas casas que tenent se //⁵⁴⁵ cum Ortum Sancte Marie et nostrum et de quale tenença ibi habent, tali modo sicut inferius infertum⁵⁴⁶ est.

Igitur in Dei eterni nomine, ego Miro simul et fratres meos donamus et concedimus domino Deo et ecclesie Beate Marie Ylerdensi sedi et dompno Guillelmo episcopo et clericis ipsius ecclesie ipsum nostrum columbarium quod habemus prope ortum Sancte Marie et ipsas casas similiter que se tenent cum ipso Orto Sancte Marie, cum exitu et introitu et cum omnibus sibi in eodem loco pertinentibus et donamus eis omnino quale tenença nos habemus ibi vel habere debemus. Hec autem omnia donamus eis per concamium ut habeant et possideant libere tanquam proprio iuri ad faciendum omnes voluntates suas.

Et ego iam dictus Guillelmus episcopus simul et clerici Ylerdensis ecclesie donamus tibi Miro et fratribus tuis per emenda de hoc quod vos habetis nobis datum, scilicet de columbario et de casas tres ortos in ipsas Pardinas. Et ipsum unum ortum affrontat de una parte in flumine Sicoris et de alia in ortum Geraldi de Iorba et de alia in ortum Pere Porchet et de alia in via publica. Et alium ortum affrontat de una parte in terra de memorato Miro et de fratribus suis et de alia

545. *Columna nova.*

546. *Sic.*

in vinea de Guillem⁵⁴⁷ Adalbert et de alia in vinea de Berenger de Granana et de alia in via publica. Et alium ortum affrontat de una parte in vinea de Oromir de Tarrega et de alia in vinea de Martin de Torrente et de alia in via publica. Sicut // his affrontationibus includuntur sic donamus vobis ipsos ortos ut habeatis et possideatis illos vos et omnis posteritas vestra in perpetuum ad propriam hereditatem et faciendum voluntatem suam.

Actum est hoc XI kalendas ianuarii, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° III°.

Signum <(signe)> Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum (signe) Petri prioris. Signum (signe) Petri de Aura. Signum (signe) Olivarii. Signum Boneti. Signum (signe) Martini Guillelmi.⁵⁴⁸ Signum (signe) Bernardi de Clarmont. Signum (signe) Petri de Tonaria. Signum + Raimundi de Spolaçano. Signum (signe) Petri de Talliate-llo. Sig+num Miro. Sig+num Raimundi. Sig+num Arnaldi. Sig+num Iohan Bragad. Sig+num Petri de Ramon Bernad. Sig+num Geraldi de Marimont. Sig+num Bernad Escuder. Sig+num Duran de Cimorra. Sig+num Rossel. Sig+num Ramon Redon. Sig+num Ramon de Fontanas. Et Iohan Bragad et Pere de Ramon Bernad et Gerald⁵⁴⁹ de Marimont et Bernad⁵⁵⁰ Escuder et Duran⁵⁵¹ de Cimorra, sunt fide ut ipsi faciant hoc facere sicut scriptum est cum episcopus venerit.

Signum (signe) Arnaldi qui hoc scripsit.

447

1165 (1166), gener, 12

Donació. *Bonet de Cabestany i la seva muller Sança donen a Sant Vicenç de Roda una peça de vinya que tenen al terme del castell de Lasquarri, al lloc anomenat Pla d'Avellana. Se n'esmenten les afrontacions. Havien obtingut aquesta terra plantada de vinya després de pactar un contracte de complantació amb Joan Queixal i el seu fill, Martí Queixal. La part que Joan i Martí s'han quedat, arran d'aquest contracte, si la volen vendre, ho han de fer a la*

547. Abreujat en gllm.

548. Abreujat en G.

549. Abreujat en G.

550. Abreujat en B.

551. Abreujat en D.

canònica de Roda. A canvi d'aquesta donació, Bonet i Sança són rebuts, ells i els pares, en la societat o fraternitat de Roda.

A* ACL, Fons de Roda, RP_0954 (carpeta 20, núm. 1211). Pergamí molt tacat, sobretot a la part superior. Mides: 26 cm per 12 cm. Escripura carolina. Al revers: "De Lesquara et de Avellana."

a CASTILLÓN, 1991a, doc. 10, p. 62-63. Data: 1165, desembre, 12.

b GRAU, 2010, doc. 254, p. 470. Data: 1165, gener, 12.

És interessant l'esment d'una "terra alba", amb el significat de terra on encara no s'ha decidit quina mena de conreu s'hi vol fer o bé no ha estat treballada fins aquell moment. Aquest fet també el trobem en un document una mica més tardà, del 3 de setembre de l'any 1167 (doc. 471). Datem aquest document l'any 1165, encara que no podem pas descartar que fos escrit a l'inici de l'any 1166.

In nomine D[omin]i. Ego Bonet [de⁵⁵² Caputstagni], cum uxore mea, nomine Sancia, propria elegit [mihi] voluntas et faci[m]us cartam donationis Deo et Beato Vincentio Rote et senioribus eiusdem loci. Don[amus] predicte ecclesie] et senioribus eiusdem loci tam presentibus quam futuris unam peciam vinee quam habemus infra terminos katri Alasquarr, in loco ubi d[icitur] Plano de Avella[na]. Ex [par]te orientis est vinea de Guillem Sanç de Avellana, qui fuit et nunc est de german[a] sua nomine Sancia, de occidente torrente. Ipsa autem vinea advenit [mihi], iam dicto Bone[to], de mea matre et dedimus eam ad plantandum terram albam, ad medietatem, ad Iohan Chexal et filio suo Martin Chexal.⁵⁵³ Et sicut iam dictum est donamus nostram partem de ipsa vinea ab integro, francham, liberam et ingenuam in perpetuum predicte ecclesie et [seniori]bus eiusdem loci Deo servientibus, tam presen[tibus] qua[m] futuris. Et Iohan Chexal et omnis posteritas sua, si volebant vendere nec inpignorare deman[d]ent seniores de Rota et ipsi habeant ipsam vineam [et] si noluerint accipere, facia[n]t de illa suam voluntatem. Similiter, si seniores de Rota volebant vendere nec inpignorare demandent ad Iohan Chexal et suos et ipsi habeant et si noluerint seniores faciant sua voluntate. Et hanc donationem facimus in manu Petri de Benasch, prioris, et Odonis, helemosinarii, et Raimundi, cellararii, propter remedium animarum nostrarum et patris et matris nostre et parentum nostrorum. Et nos seniores de Rota propter hoc beneficium et donum colligimus vos donatores et patrem vestrum et matrem in nostra societate et in omni beneficio nostro in vita et in morte.

Sig+num ego Bonet, sig+num Sancie, uxoris mee, qui hanc cartam rogavimus scribere et testes firmare rogavimus. Sig+num Petri

552. *Lectura difícil; molt tacat.*

553. *b: Chexalet.*

de Canarills. Sig+num Calbeth de Solanas. Sig+num Martin Chexal, qui hanc vineam plantavit et divisit cum iamdicto Bonet. Sig+num Bonet Mironis. Testes sunt isti.

Facta carta pridie idus ianuarii, anno dominice incarnationis M^o C^o LX° V^o, regnante Ildefonso rege, filio Raimundi Berengarii, comitis Barchinonensis, in Aragon et in Superarbi et in Ripacurcia, marchio Ilerde et Derthose et comes in Barchinona.

Ego Ermengaudus, diachonus ecclesie Sancte Marie Alasquarr, hanc cartam scripsi et hoc sig+num feci, die et anno quo supra.

448

1165, març, 29

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, juntament amb els clergues de la seu, dona a Sanç, corredor, i a la seva muller Comdet un casal situat a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Andreu, per tal que hi puguin construir cases. Han de pagar el cens de dos capons el dia de Carnestoltes. El bisbe es reserva el dret de fadiga. Se n'esmenten les afrontacions.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 338v-339 (f. 301v-302r). Al marge inferior: "Concessio casalis ad census facta per episcopum et ecclesiam Illerdenses." A sota, escrit en cursiva gòtica: "De domibus in parrochia Sancti Andree."

Cartografia: fig. 54.

[I]n nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus quod ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus simul et clerici ipsius ecclesie donamus tibi Santio cursore et uxori tue Comdet et progeniei vestre unum casalem in civitate Ylerda, qui est in parrochia Sancti Andree, ubi faciatis casas, sub tali conditione ut vos et vestri detis nobis et successoribus nostris annuatim per census ad Carnestoltas II cauponibus bonis et si volueritis vendere vel inpi- // gnorare ipsas casas dicatis primum episcopo et clericis predictae sedis et si ipsi voluerint vobis dare quantum alius homo habeant eas, sin autem faciatis inde voluntatem vestram salvo supradicto censu et faciat similiter quisquis eas habuerit et non eligatis inde alium patronum neque alium seniore. Affrontat ipsum casale de tribus partibus in via publica et de quarta in casas Raimundi de Montleon.

Actum est hoc IIII kalendas aprilis, anno dominice incarnationis M^o C^o LX° V^o.

Signum <(signe)> Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum <(signe)> Petri prioris. Signum <(signe)> Petri de Aura. Signum <(signe)> Guillelmi. Signum <(signe)> Olivarii. Signum <(signe)> Boneti. Signum <(signe)> Martini Guillelmi. Signum <(signe)> Bernardi de Claro Monte.

Signum <(signe)> Arnaldi scriptoris qui hanc cartam scripsit.

449

1165 (o 1166), març

Venda. *Pere d'Uncastell i la seva muller Marquesa i llurs fills i filles venen a Arnau de Tonera una peça de terra situada al terme de Lleida, a la vall de Pere de Santvicenç, pel preu de quaranta-set sous. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals era la séquia Major.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 312r (f. 274r). Al marge inferior de la columna esquerra: "Venditio cuiusdam petiæ terræ."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 9, p. 153. Data: 1165, març.

Hem de relacionar aquesta vall de Pere de Santvicenç amb la coma de Pere de Santvicenç ("coma Petri Sancti Vincentii"), que trobem esmentada en el document 461 (any 1166) i en alguns altres instruments fets posteriorment. Com en els casos precedents, datem aquest document l'any 1165 (tot i que escrivim entre parèntesis l'any 1166, datació que no es pot pas descartar). Cal tenir present que això és més probable en els documents, com aquest, que foren escrits a Lleida. Cartografia: fig. 64.

[N]otum sit omnibus hominibus quoniam ego Petrus de Uncastel⁵⁵⁴ et uxor mea Marchesa et filiis vel filiabus nostris, nos simul vendimus tibi Arnaldo de Tonaria una pecia de terra in termino Ylerde, scilicet in valle de Pere de Sancti Vincentii, per XLVII solidos denariorum. Et istam terram iam dictam habet affrontationes ex parte orientis in terra de Iohan de Uncastel, a m<er>idie cequia maximam, ab occidente in vinea de Arnaldo Sancti Andree et de quarta vero parte in vinea de Domenech de Cabdella. Quantum istas affrontationes includunt sic vendimus tibi //⁵⁵⁵ et de nostrum iure in tuo tradimus franchum, liberum et quietum, ad faciendas omnes voluntates tuas pro vendere et inpignorare et omnes voluntates tuas facere. Et conve-

554. a: uno Castel.

555. *Columna nova.*

nimus tibi esse legales garentes de venditione ista contra omnes homines, excepta potestate terre. Et damus tibi fide de salvetate huius terre Bertran de Staras.

Sig+num Petri de Uncastel.⁵⁵⁶ Sig+num Iohan, filium eius. Sig+num Marquesa, uxor eius, nos omnes qui hanc cartam venditionis rogavimus scribere et testes firmare. Sig+num Petri de Olms. Sig+num Arnaldi, capella<ni>⁵⁵⁷ de Sancti Andree. Sig+num Petri de Sancto Vincentio. Sig+num Bertrandi de Astaras, qui est fide salvetae. Sig+num Martini Raimundi, capellani Sancti Stephani.

Facta ista carta in mense marcii, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° V^o.

Bernardus, scriba, scripsit et fecit hoc signum (*signe*).

450

1165, abril, 14

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, juntament amb els clergues de l'Església de Lleida, donen a Arnau de Fenosa i a la seva muller Sança una peça de terra situada al terme de Lleida, prop de l'església de Sant Salvador. Se n'esmenten les afrontacions. Per aquesta terra han de donar a Oliver com a cens, el dia de Nadal, dos sous, mentre visqui; quan mori Oliver (que té aquesta terra per la seu) els hauran de lliurar a la catedral de Santa Maria. El bisbe i l'esmentat Oliver es reserven el dret de fadiga.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LP_04259 (signatura antiga: calaix 141, pergami 13). Pergami en bon estat de conservació, una mica enfosquit. Mides: 29,5 cm per 15,5 cm. Escripura carolina. Al revers: "Establiment fet per lo bisbe de una terra. Any 1165", "Carta de quadam pecia terre ad Sancto Salvatore [...]".

C ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 220v-221r (179v-180r). Al marge inferior: "Concessio ad censum cuiusdam petiae terræ facta per episcopum et clericos Illerdenses." Amb algunes paraules molt esblaimades.

a CASTILLÓN, 1986, doc. 6, p. 310-311. Data: 1165, abril, 15. Ex C.

Cartografia: fig. 56.

In⁵⁵⁸ nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus quoniam ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus et omnes clerici Yler-

556. a: un Castel.

557. a: Capella.

558. *En B*: Hoc est translatum fideliter factum IIII kalendas decembris, anno Domini M^o C^o LXXXX° II°.

denis ecclesie, donamus tibi Arnall de Fenosa et uxori tue Sancie⁵⁵⁹ omnique vestre post<er>itati unam peciam de terra in termino civitatis Ylerde, ad ecclesiam videlicet Sancti Salvatoris. Et affrontat ipsa terra de una parte in via publica et de alia in terra de Guillem⁵⁶⁰ d'Anao⁵⁶¹ et de alia in terra de Sancta Maria que tenet Petrus de Talia-tello, et de alia similiter in terra de Sancta Maria que tenen Olivarius. Donamus ipsa terra sub tali condicione ad vos ut habeatis et possideatis eam vos et omnis posteritas vestra in perpetuum libere et quiete et persolvatis annualiter ad Natalem Domini II solidos per census ad Oliver quandium vixerit, post mortem vero ipsius persolvatis illos ecclesie Sancte Marie et episcopo vel clericis ipsius ecclesie. Et si volueritis eam vendere vel impignorare dicatis primum episcopo vel clericis Ylerdensis ecclesie, vel Olivario qui habet ipsam terram per Sancta Maria, et si ipsi voluerint vobis dare quantum alius homo habeant ipsi; sin autem faciatis de ea voluntatem vestram salvo supradicto censu.

Actum est hoc XVIII kalendas may, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° V^o.

Sig- (*signe*) num Guillelmi Ilerdensis episcopi. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum + Bernardi Amelii⁵⁶² archidiaconi. Signum (*signe*) Petri prioris. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Guillelmi de Medietate. Signum (*signe*) Olivarii.⁵⁶³ Signum (*signe*) Boneti. Signum + Martini Guillelmi. Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont.

Signum (*signe*) Arnaldi scribe, qui hanc cartam scripsit.⁵⁶⁴

451

1165, abril, 18

Contracte de plantació. *Guillem, bisbe de Lleida, juntament amb els canonges de la seu, dona a Martí Ramon i al seu fill Martí una*

559. *Espai en blanc després del nom de la muller.*

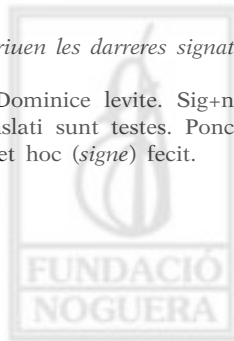
560. *Abreujat en gllm.*

561. *Escrit danao.*

562. *a: Sancii.*

563. *En a no es transcriuen les darreres signatures, atès que hom assenyala que són ben esborrades.*

564. *En B: Sig+num Dominice levite. Sig+num Petri scribe. Sig+num Petri scribe lezdarii, qui huius translati sunt testes. Poncius scriba subdiaconus, qui hoc translatavit ut veraciter ponit et hoc (*signe*) fecit.*

terra, situada al terme de la ciutat de Lleida, al Roial (o Rovals), i també un braçal que hi ha a la part més baixa d'aquest tros de terra. Se n'esmenten les afrontacions. A la terra hi han de plantar vinyes i al costat del braçal oliveres. Quan s'hagi fet la primera verema de la vinya ("cerca"), hauran de dividir el terreny en dues meitats, una per a cadascuna de les parts.

[A] Original perdut.

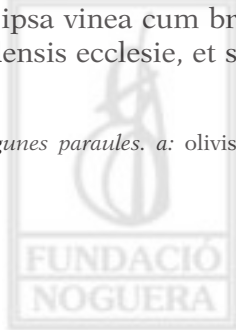
B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 301r (f. 263r). Amb l'epígraf general, escrit amb tinta de color vermell: "De prepositura iunii et iulii." Al marge inferior: "Donatio cuiusdam hereditatis in termino Illerdæ facta per episcopum et ecclesiam certis conditionibus." Al marge esquerre: "Sancti Anthonini."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 8, p. 152. Data: 1165, abril, 18.

En aquests contractes relacionats amb la plantació de la vinya trobem molt sovint que es fa esment de la primera "cerca", mot que ha de tenir el significat de la primera collita. No trobem aquest significat del mot *cerca* en cap diccionari. Cal pensar que s'ha de relacionar amb el verb *cercar*, que, a l'edat mitjana, a part de 'procurar trobar' o 'escorcollar un terreny', també podia tenir el significat d'anar entorn d'un terreny' o 'recórrer un terreny', per assabentar-se de l'estat de les coses. COROMINES, *DECLC*, vol. II, p. 674-675. Cartografia: fig. 63.

[N]isi scriptura res gestas testaretur sepe ignorantia successorum multa perverterentur. In nomine igitur summi et incommutabilis Dei. Pateat omnibus scire volentibus quoniam ego Guillelmus, Dei gratia Ylerdensis episcopus, simul et omnes clerici Ylerdensis ecclesie donamus vobis Martin Ramon et Martino filio vestro unam terram, in termino civitatis Ylerde, videlicet ad Roial, et donamus etiam vobis ipsum braçal qui iacet per fundus de ipsa terra. Et affrontat ipsa terra de una parte in ipsa sponda et de alia in vinea de prior et in vinea de Paschal de Falz et de alia in vinea de Gasconibus; de quarta vero parte affrontat in via publica. Tali videlicet sub conditione donamus vobis ipsam terram et ipsum braçal ut plantetis ipsam terram vineam et ipsum braçal plantetis de olivas.⁵⁶⁵ Preterea ut leveteis vos primam cercam de vindemia de ipsa vinea, sicut mos est in hac villa. Quo facto dividatis vos ipsam vineam et ipsum braçal per medietatem et accipiamus nos unam medietatem de ipsa vinea et de ipso braçal quaecumque voluerimus. Aliam vero medietatem de ipsa vinea et de braçal habeatis et possideatis vos ad propriam hereditatem libere et quiete omni tempore absque ulla inquietudine ad faciendas omnes voluntates vestras. Ita tamen quod si volueritis vendere vel inpignorare ipsa vinea cum braçal dicatis primum episcopo vel canonicis Ylerdensis ecclesie, et si ipsi voluerint vobis dare

565. En a manquen algunes paraules. a: olivis.

quantum alius homo ha- //⁵⁶⁶ beant ipsi; sin autem faciatis deinde voluntatem vestram, prefatum autem braçal damus vobis totum, sicut est in affrontança de vestra vinea, preter tantum quantum affrontat in vinea de prior, ut plantetis eum ad medietatem per nos et per vos, sicut superius est scriptum.

Actum est hoc XIII kalendas maii, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° V^o.

Sig- (*signe*) num Guillelmi, episcopi. Signum <(i>signe)> Petri, Rotensis prioris. Signum <(i>signe)> Raimundi, Rotensis capellani. Signum (*signe*) Raimundi, Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Petri, prioris. Signum + Bernardi Amelli, archidiaconi. Signum + Guillelmi, Rotensis sacriste. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Guillelmi de Medietate. Signum (*signe*) Olivarii. Signum (*signe*) Boneti. Signum + Martini Guillelmi. Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont.⁵⁶⁷ Signum (*signe*) Petri de Tonaria. Signum + Raimundi de Spolaçano. Signum (*signe*) Petri de Taliatello.⁵⁶⁸ Signum (*signe*) Arnaldi de Accuta. (*signe*) Signum magistri Seguini.

Signum (*signe*) Arnaldi, scriptoris, qui hanc cartam scripsit die et anno quo supra.

452

1165, juliol

Venda. *Ramon Claver ven a Berenguer de Boixadors una "plaça" situada a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Sant Vicenç, a canvi d'un morabatí. L'havia comprada de Sanç de València. Se n'esmenten les afrontacions.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 374r (337r). Al marge esquerre: "Venditio cuiusdam plaça in civitate Illerdae."

Cartografia: fig. 54.

En aquest document es compra la "plaça" que era de Ramon Claver, que afrontava amb la "plaça" d'Arnau d'Oló. Aquestes "places" eren terrenys per edificar. Cal relacionar l'existència d'aquestes "places" amb l'activitat urbanitzadora i el negoci immobiliari que hi hagué després de l'any 1149, tal com ho va estudiar J. Bolòs, "La ciutat", *Catalunya Romànica*, vol. XXIV: *El Segrià. Les Garrigues. El*

566. *Columna nova*.

567. a: Claramont.

568. a: Tallaitello,

Pla d'Urgell. La Segarra. L'Urgell, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1997, p. 133-135, i F. SABATÉ, *Alta edat mitjana, a Història de Lleida*, vol. 2, Pagès editors, Lleida, 2003.

[I]n Dei nomine. Notum sit omnibus hominibus presentibus et futuris, quoniam ego Raimundus Claver per me et per meos vendo vobis Berenger de Boxados et vestris et cui mandavitis una mea plaça que est in civitate Ylerde, in parrochia Sancti Vincencii, per unum morabetinum⁵⁶⁹ bonum. Et habet affrontationes ex una parte in domibus Guillelmi de Orta et de alia in domibus de vobis Berenger⁵⁷⁰ de Boixados, de alia in plaça Arnaldi d'Olon⁵⁷¹ et de Santio de Saragoça et de alia parte in via publica. Et quantum iste affrontationes includunt et isti termini ambiunt, sic vendo vobis Berengario et vestris per precium iam dictum iam dicta plaça de abisso usque ad celos, et omni vestre posteritati, ad omnes vestras voluntates faciendas in perpetuum. Et advenit mihi per compra Santii de Valentia. Et convenio vobis esse garens omnibus hominibus preter potestate terre. Et sic de meo dominio in vestro trado. Et si quis homo ad irrumpendum venerit non valeat vindicare, set vobis in duplo componat cum omni melioratione.

Acta ista carta venditionis in mense iuliol,⁵⁷² anno incarnationis Domini M^o centesimo LX° V^o.

Sig+num Raimundi Claver qui firmo et laudo ista carta vendi-
//⁵⁷³ <cionis> et ad testes firmare rogo. Sig+num Santii de Valentia.
Sig+num Iordani Passamar. Sig+num Guillelmi Aemar. Sig+num
Garcia Liniz. Sig+num Salvador.

Signum (*signe*) Iterii qui scripsi ut supra, feria V^a.

453

1165, desembre, 4

Donació vitalícia. *Guillem, bisbe de Lleida, dona a Oliver dos obradors situats a la ciutat de Lleida, a la parròquia de Santa Maria Magdalena. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és una plaça. Mentre visqui, ha de tenir els obradors i millorar-los; un cop mort, han de retornar a l'església de Santa Maria de la seu.*

569. *Abreujat en morab, amb una titlla.*

570. *Abreujat en beng, amb dues titlles.*

571. *Escrit dolon.*

572. *Sic.*

573. *Columna nova.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 338v (f. 301v). Al marge inferior: "Concessio duorum operatoriorum in parochia Sanctae Magdalene facta per episcopum Illerdensem, vita tantum donatarii durante."

Cartografia: fig. 54.

[I]n nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus //⁵⁷⁴ quod ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus simul et omnes clerici Ylerdensis ecclesie, donamus ad Oliver duos operatorios in civitate Ylerda, in parrochia Sancte Marie Magdalene. Et affrontant de una parte in casas de Ramon Morro et de alia in casas de Pere de Oscha et de alia in ipsa plaça. Et damus ei ipsos operatorios in tali convenientia ut teneat et possideat illos omnibus diebus vite sue et melioret eos ut melius potuerit. Post obitum vero suum remaneant omnino cum omni melioratione que ibi fecerit sine ullo impedimento ecclesie Sancte Marie Ylerdensi sedi.

Actum est hoc II° nonas decembris, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° V^o.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Petri prioris. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Guillelmi Sancti Saturnini. Signum <(*signe*)> Boneti. Signum (*signe*) Martini Guillelmi. Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont.

Signum (*signe*) Arnaldi qui hanc cartam scripsit.

454

1165, desembre, 31

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, juntament amb els canonges d'aquesta ciutat, dona en establiment a Pere de Conillac i els seus germans Guillem i Bernat una peça petita de terra situada fora dels murs vells de la ciutat de Lleida, al portal que hi ha prop de Sant Salvador. Se n'esmenten les afrontacions. Per gaudir d'aquesta terra, que ha d'esdevenir un hort, han de donar una lliura de pebre el dia de la festa de l'Assumpció. El bisbe es reserva el dret de fadiga.*

A* ACL, LP_01202 (signatura antiga: calaix 189, carpeta 1, pergami 33). Pergami en bon estat de conservació, amb alguna taca i algun plec Mides: 16 cm per 19,5 cm. Escriptura carolina. Lletres partides a la banda inferior. Al

574. *Columna nova.*

revers: "Cartam de ortum quod dedimus Petro de Conillag, ad cimiterium Sancti Salvatoris. Est scripta", "Stabliment fet per lo bisbe, any 1165. Lo bisbe Guillem", "Pro domino episcopo".

- B ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 337r (f. 300r). Al marge dret: "Concessio cuiusdam horti ad censum facta per episcopum et capitulum Illerdenses."

Cartografia: fig. 56.

In nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus quoniam ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus simul et canonici Ylerdensis ecclesie donamus tibi Petro de Conillag⁵⁷⁵ et fratribus tuis Guillelmo videlicet et Bernardo unam peciolam de terra que est extra muros vetulos civitatis Ylerde, ad portam videlicet que est ad casas de Bernardo de Monte Pessulano et affrontat de una parte in cimiterio Sancti Salvatoris et de alia in vinea Sancti Salvatoris et de aliis duabus partibus in via publica. Sicut his affrontacionibus includuntur sic donamus vobis ipsam terram prenominatam in tale conventionem ut faciatis ibi ortum et teneatis et possideatis illum vos et omnis posteritas vestra in perpetuum ad propriam hereditatem et detis nobis annuatim per censum ad Assumpcionem beate Marie unam libram piperis vos vel ille qui eum tenuerit et non eligatis inde alium patronum neque alium seniores vos nec vestri nisi nos et successoribus nostris. Et si vos vel ille qui tenuerit ipsum ortum volueritis eum vendere vel impignorare⁵⁷⁶ dicatis primum episcopo vel canonicis Ylerdensis ecclesie et si ipsi voluerint vobis dare quantum alius homo habeant ipsi, sin autem faciatis inde voluntatem vestra salvo supradicto censu.

Actum est hoc anno dominice incarnationis M^o C^o L^o XV°, II kalendas yaner.⁵⁷⁷

455

[1165]

Carta papal. *Butlla "Que iudicii". El papa Alexandre [III] adreça una butlla al bisbe Esteve d'Osca. Hi ratifica les butlles concedides per Eugeni [III] i per Adrià [IV] pel que fa a la possessió de les esglésies de Bielsa. Gistau, Alquèssar i Barbastre ("ecclesiis de Belsa et*

575. B: Conillac.

576. B: impignorare.

577. B: ianer.

de Gestal et de Alchezar cum pertinentiis suis et de Barbastro). També es confirma la concòrdia amb el bisbat de Saragossa sobre l'església de les Santes Masses. A més, es reiteren els límits orientals del bisbat d'Ozca (*“terminos Oscensis episcopatus a parte orientali videlicet sicut Cinga fluvius a Piraneis montibus descendens per montana et plana descendit usque ad vallem Lupariam”*).

[A] Original perdut.

B ACH, Pergamins, P02/0018. Còpia del segle XIII.

a KEHR, 1928, doc. 105, p. 431-432. Parcial. Data: [1165].

b* DURÁN, 1965, doc. 246, p. 253-254. Data: [1165].

Esment: KEHR, 1928, p. 142. Sense data.

Cal relacionar aquest document papal amb algunes de les butlles que hem publicat més amunt, trameses pels papes Eugeni III i Adrià IV, que podem relacionar amb les esglésies de Bielsa, Gistau, Alquèssar i Barbastre.

456

[1165]

Carta papal. *Butlla “Ex litteris tuis”. El papa Alexandre [III] adreça una butlla a l'arquebisbe de Tarragona per tal que jutgi la disputa que hi ha entre el comte [Ermengol VII] d'Urgell i el bisbe [Guillem] de Lleida, atès que el comte, havent estat apel·lat pel papa per anar a Roma, no s'hi va presentar. Exigeix, per tant, que el comte d'Urgell es presenti davant de l'arquebisbe de Tarragona i que, si no ho fa en un termini de trenta dies, sigui castigat amb l'excomunió i amb un interdicte sobre el seu territori.*

[A] Original perdut.

B BC, perg. 145, reg. 4237, f. 5v. Lligall de butlles del papa Alexandre III relatives a Sant Pere d'Àger. Còpia del segle XII.

C* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 83v (f. 41v). Al marge dret: “Prosequit.”

D BC, ms. 729, PASQUAL, *Sacrae antiquitatis Cataloniae Monumenta*, vol. 8, f. 103r (p. 215). Resum.

a KEHR, 1926, doc. 126, p. 422-423. Data: [1165].

b CHESÉ, 2011, doc. 390, p. 715-716. Data: [1165].

Esment: KEHR, 1926, p. 72 i 228. Data: [circa 1165].

Acceptem la datació proposada per Kehr. De fet, podem assegurar que aquesta butlla es va trametre a l'arquebisbe de Tarragona abans de l'any 1168, atès que, el mes de novembre d'aquest any, el comte d'Urgell, la seva muller i llur fill van cedir a Santa Maria de Lleida la tercera part dels delmes de Lleida i del seu territori (doc. 483).

[Alexander episcopus servus servorum Dei venerabili fratri] Terrach[onensi] archiepiscopo [salutem et apostolicam benedictionem].

Ex litteris tuis et ex relatione venerabilis fratris nostri Ylerdensis⁵⁷⁸ episcopi plene accepimus, quod cum dilectum filium nostrum nobilem virum Urgellensem comitem pro causa que inter eum et Ylerdensem⁵⁷⁹ ecclesiam vertitur, ad tuam presentiam convocasses et ille, sicut ex autentico scripto ipsius nobis innotuit, fide interposita promisisset,⁵⁸⁰ quod super eadem querela tuum iudicium audiret et sententie a te late pareret, te tandem ad sentencie pronuntiationem volentem⁵⁸¹ procedere, iam dictus comes ad nostram audientiam appellavit. Unde tu appellationi facte deferens, sententiam ferre super sedisti. Cumque memoratus episcopus termino constituto nostro se conspectui presentasset,⁵⁸² comes nec venit nec per se neque per responsalem⁵⁸³ suum ullam excusationem pretendit. Quia vero quanto in maiori sumus officio constituti, tanto minus debemus // periurii auctores existere et quanto arcus predictum comitem diligimus, tanta attentius⁵⁸⁴ ei debemus a violate fidei periculo precavere, in causa nolimus⁵⁸⁵ procedere, set eam tuo iudicio duximus remittendam.⁵⁸⁶ Quapropter fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatinus predictum comitem cum omni diligentia studeas commonere, ut, sicut fide data promisit, ita super eadem causa iudicium tuum⁵⁸⁷ appellatione remota suscipiat et inconcussione⁵⁸⁸ observet. Si autem iuxta commonitionem⁵⁸⁹ tuam ad presentiam tuam⁵⁹⁰ venire et tuo iudicio parere contempserit, tu eum infra XXX^a dies post legitimam citationem tuam excommunicationis sententie subicias et in tota terra eius omnia divina preter baptisma⁵⁹¹ parvulorum et penitentias morientium cessante appellationis remedio prohibeas officia celebrari et

578. *B i a*: Hilerdensis.

579. *B i a*: llerdensem.

580. *B*: promisiset.

581. *a*: volente.

582. *B*: presentaset.

583. *Abreujat en rpn sale, amb dues titlles. Un seu representant.*

584. *B*: atencius.

585. *a*: ipsa noluiimus.

586. *B*: remitendam.

587. iudicium tuum, *segons a*.

588. *B i a*: inconcusse.

589. *B*: comonicionem.

590. *B*: a presentia tua.

591. *B*: babtisma.

eandem sententiam per provinciam tuam usque ad dignam satisfactionem firmam facias inviolabilemque teneri.

457

[1165]

Carta papal. *Butlla "Cum venerabilis". El papa Alexandre [III] adreça una butlla al comte d'Urgell. Davant del fet que el comte no es va presentar davant d'ell ni va enviar cap representant, decideix que es presenti al judici de l'arquebisbe de Tarragona. Si no hi va o no accepta allò que s'hi resolgui, s'haurà de sotmetre a allò que l'arquebisbe decideixi amb relació a ell [l'excomunió] i la seva terra [l'interdicte].*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 83v (f. 41v). Al marge esquerre: "Epistola papa Alexander super eadem quaestione."

a KEHR, 1926, doc. 127, p. 423-424. Data: [1165]. Ex B.

Esment: KEHR, 1926, p. 72 i 228. Data: [circa 1165].

[Alexander episcopus servus servorum Dei] nobili viro Urgellensis⁵⁹² comiti [salutem et apostolicam benedictionem].

Cum venerabilis frater noster Terrachonensis archiepiscopus te pro causa, que inter te et Ylerdensem ecclesiam vertitur, ad suam presentiam convocasset, tu, sicut ex autentico scripto tuo comperimus, fide interposita promisisti, quod iudicium eius super eadem causa susciperes et sententie ab eo late sine ulla refragatione pareres. Tandem vero te et altera parte in eius presentia constitutis, cum ille vellet ad sententie pronunciationem procedere, tu ad nostram audientiam appellasti. Cumque venerabilis frater noster termino constituto nostro se conspectui presentasset, tu nec venisti nec pro te responsalem aliquem destinasti. Unde quoniam quanto amplius personam tuam diligimus et tuum augmentum et exaltationem optamus, tanto studiosius nobilitati tue ab his, que anime et saluti tue nociva⁵⁹³ existent, providere ac precavere desideramus, magnitudini tue per apostolica scripta monendo consulimus, quatinus, ne violate fidei periculum possis incurrere, ad presentiam memorati archiepiscopi, cum exinde fueris requisitus, accedas et, sicut data fide promisisse

592. a: Urgellensi.

593. a: nociva.

dinosceris, iuditium eius super eadem causa appellatione remota sus- //⁵⁹⁴ cipias et late sententie pareas. Alioquin scire te volumus, quod, nisi iuditium eiusdem archiepiscopi, sicut teneris, suscipere et late ab eo sententie obedire studueris, nos sententiam, quam in te et terram tuam⁵⁹⁵ predictus archiepiscopus propterea tulerit, auctore Domino ratam et firmam habebimus. Licet autem tibi tanquam nobili et egregio viro libenter in omnibus, quantum cum Deo et iustitia possumus, velimus deferre, in eo tamen quod anime tue periculosum existit et ecclesie iustitia diminuitur, te minime tolerare possumus vel debemus aut tue super hoc adquiescere voluntati.

458

1166 (1167), gener, 17

Venda. *Pere d'Oms ven a Arnau, prevere de Naens, una terra situada al terme de Lleida, sota la coma de Pere, capellà (o de Pere de Santvicenç), a canvi de quaranta sous jaquesos. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és una séquia.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 248v (f. 210v). Al marge esquerre: "Venditio cuiusdam vineae inter diversas personas."

a CASTILLÓN, 1991b, doc. 1, p. 100. Data: 1167, gener, 17

Com hem fet amb relació als documents més antics del fons de Lleida, no hem datat aquest document d'acord amb el còmput florentí (encara que hem inclòs l'any 1167 entre parèntesis, atès que no podem pas descartar aquesta segona datació). De fet, com hem remarcat més d'una vegada, cal tenir present que això és més probable en els documents, com aquest, que foren escrits a Lleida. Cartografia: fig. 64.

[I]n Dei nomine. Pateat omnibus hominibus tam presentibus quam futuris, quod ego Petrus de Ulmis, per me et meos, venditor sum tibi Arnaldo, presbitero de Anassens, et tuis, unam terram. Et est in termino Ylerde, scilicet subtus comam Petri capellani. Et affrontat de una parte in vinea ipsius, de alia in terra Petri d'Umcastel,⁵⁹⁶ de alia in terra Arnaldi de Benavent, quam plantat vineam Dominicus de Captella, de alia in cequia. Quantum iste affrontationes includunt et isti termini ambiunt, cum exitibus et regressibus et suis meliora-

594. *Columna nova.*

595. *Abans nostram, eliminat amb puntets dessota.*

596. *Escrit dum castel.*

tionibus, sic vendo per me et per meos tibi et tuis per XL^a solidos⁵⁹⁷ Iaquensium,⁵⁹⁸ quod de mea in tua potestate trado, franchum et liberum, ad omnem voluntatem tuam facere in perpetuum, et convenio per me et per meos tibi et tuis esse garens de predicta terra omnibus hominibus excepto rege terre.

Sig+num Bertrandi d'Astaras, qui sum fideiussor de salvetat de predicta terra.

Facta ista carta XVI kalendas februarii, //⁵⁹⁹ anno incarnationis Domini M^o C^o LX° VI°.

Sig+num Petri de Ulmis, qui hoc laudo et firmo firmarique rogo. Sig+num Petri, capellani. Sig+num Petri d'Uncastel, Sig+num Petri Iohannis.

Guillelmus de Miralliis scripsit et hoc (*signe*) fecit.

459

1166, maig, 28

Donació i venda. *Muntaner, fill de Guillem Bofill de la Tornuda (o Ternuda), dona a Sant Vicenç de Roda i als canonges una part de l'alou que té dins el terme del castell de Llaguarres, la qual és formada per un campàs habitat per Domènec de Cortals i pels seus nebots Domènec Rossell i Bonet. A canvi d'aquesta cessió, rep dels canonges, com a caritat, la quantitat de noranta sous jaquesos.*

A* ACL, Fons de Roda, RP_0561 (carpeta 11, núm. 668). Pergamí en bon estat de conservació, amb alguna taca poc important. Mides: 19 cm per 23,5 cm. Escriptura carolina. Al revers: "L, n. 41, 1166", "Laquarres, donación del Camp de Bonet".

a CASTILLÓN, 1998-2002, doc. 3, p. 285-286.

b GRAU, 2010, doc. 256, p. 471. Data: 1166, maig, 28.

Ens adonem que el canonge cambrer de Sant Vicenç de Roda, anomenat Berenguer, era un parent proper de l'esmentat Muntaner, que fa aquesta donació d'un alou a Llaguarres. Cartografia: fig. 4.

In nomine Domini. Ego Montaner, filius Guillelmi Bonifilii de Tornuta, propria elegit mihi voluntas ut facio cartam donacionis domino Deo et ecclesiam Beati Vincentii Rote et seniores canonicis eiusdem loci Deo servientibus, tam presentes quam futuris, videlicet

597. *Abreujat en sol.*

598. *Abreujat en iaqm, amb una tilla.*

599. *Columna nova.*

Petri de Benasch, prioris, et Guillelmi, prioris claustris, et Raimundi, capellani, et Oto, helemosinari, et Berengarii, camerarii, consanguineus iam dicti Montaner, et Guillelmi, sacriste. Dono et concedo ad iam dicta ecclesia de meum alaudem propium, quem habeo infra terminos castrum Laguarres, et mihi advenit de iam dicto patre meo, id est, caputmanso de Dominico de Cortales et de nepotes suos Dominico Rossel et fratri suo Bonet, cum omnibus suis alaudibus et pertinentiis, terris, vineis, casas, casalibus, cum exiis et regressiis suis, heremum et populatum. Totum dono et concedo cum censis et usaticis quem mihi faciunt et facere debent ab integrum, franchum, liberum et ingenuum, ad proprio alaudio, ad faciendam illorum voluntate in perpetuum. Et ego, iam dictus Montaner, propter hoc donum superius accipio de iam dicta ecclesia et de seniores quem mihi dederunt propria sua voluntate in karitate nonaginta solidos⁶⁰⁰ denariorum ex bone monete Iacensis.

Sig+num ego Montaner, qui hanc cartam rogavi scribere et testes firmare rogavi. Sig+num Gombaldi de Siscare. Sig+num⁶⁰¹ Martini, capellani et abbas de ecclesiam Sanctam Marie Alasquarr. Sig- (*signe*) num Arnaldi presbiteri. Sig+num⁶⁰² Arnaldi de Vilarui,⁶⁰³ presbiter. Sig+num Berengarii de Alasquarr, virum de Martha. Iam dictus Gombaldus de Siscare fide de salvetate contra totos homines et feminas.

Factum est hoc V^o kalendas iunii, anno dominice incarnationis M^o C^o LX° VI°, regnante Ildefonsus, Dei gratia rex, filius Raimundi Berengarii Barchinonensium comitis, in Aragon et in Superarbi et in Ripacurcia et marchio Ilerde et Derthose et comes de Barchinona.

Ego Ermengaudus, diachonus de ecclesiam Sancte Marie Alasquarr, hanc cartam scripsi et hoc sig+num feci die et anno quo supra.

460

1166, agost, diumenge

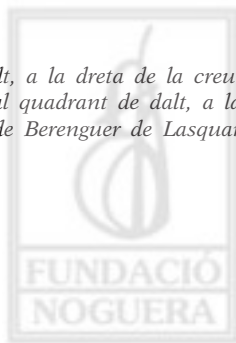
Venda del domini útil. *Aldeart Gosberta, viuda de Gosbert, ven a Pere d'Àger i al seu germà Bernat un calciner amb una casa situats a*

600. *Abreujat en sol.*

601. *Al quadrant de dalt, a la dreta de la creu del signe, hi ha una altra creu.*

602. *El punt dibuixat al quadrant de dalt, a la dreta, és molt més gros que els altres tres. També, en el signe de Berenguier de Lasquarri.*

603. *b: Vilarvi.*

la parròquia de Santa Maria Magdalena [de la ciutat de Lleida], sobre els molins de Guillem Ramon [de Montcada], per cent quaranta sous de moneda jaquesa. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals era la séquia dels molins de la casa de l'Hospital. Resta obligada a pagar tres diners de cens al senyor.

A.* ACL, LP_05404 (signatura antiga: calaix 037, paquet 1, pergamí 02). Pergamí en bon estat de conservació, més enfosquit a la banda dreta. Amb algunes paraules esborrades. Mides: 35 cm per 12,5 cm. Al revers, signatures modernes.

Cal remarcar, en primer lloc, l'esment d'uns calciners, destinats al tractament de les pells. D'altra banda, també crida l'atenció la menció d'una séquia, que duia aigua als molins de Guillem Ramon de Montcada, i d'una altra canalització, que permetia moure els molins dels hospitalers. No sabem quina relació hi havia entre aquestes séquies i l'anomenada séquia d'Alcarràs, que passava per sota la muralla de la ciutat. A més, cal qüestionar-se sobre què era nou (de després de la conquesta de l'any 1149) i què existia ja abans d'aquesta data. Cartografia: fig. 54.

In Dei nomine. Notum sit omnibus hominibus quoniam ego Aldeart Gosberta, per me et per meos, vendo vobis Petro de Ager et fratri tuo Bernardo et proieni ei vestre et cui mandaveritis ipsum meum caucinerium per centum XL^a solidos⁶⁰⁴ de Iaqueses moneta et sine vestro enganno. Et est ista domus et caucinerii supra molinos Willelmi Ramundi dapiferi, in parrochia Sancte Marie Magdalene. Et habet domus et caucinerii quod vobis vendimus affrontationes ab oriente in cequia Willelmi Ramundi et de alia in casa de Forz Gasc et de tercia in cequia de molinis Hospitalis.⁶⁰⁵ Et quantum continetur in istis affrontationibus et isti termini ambiunt sic vendo vobis et vestris iam dicta domo cum caucineriis, per precium iam dictum, salvum censum domini tres denarios, ad omnes vestras voluntates faciendas in perpetuum. Et convenio vobis esse guirens omnibus hominibus preter potestate terre. Et si quis persona ad irrumpendum venerit, non valeat vindicare set vobis in duplo componat, cum omni melioratione, et post ista carta firma permaneat omnique tempore.

Acta ista carta vendicionis in mense augusti, in die dominica, anno incarnationis Domini millesimo C^o LX VI°.

Sig+num⁶⁰⁶ Aldeart Gosberta, qui fui uxor de Gosbert, et firmo et laudo ista carta vendicionis et ad testes firmare rogo. Sig+num Miro

604. *Abreujat en sol.*

605. *A continuació, ratllat al damunt: et de quarta in molinos Willelmi Ramundi.*

606. *Al quarter de dalt a la dreta, punt més gros, plausiblement fet pel que signa en el document.*

Ramundi Ramundi. Sig+num Fort Gasc. Sig+num Willelmi de Cardona. Sig+num Iohannis de Ager. Sig+num Carbonelli.

Sig- (*signe*) num Iterii, qui scripsi ut supra, cum litteris extinctis in quarta linea.

461

1166, setembre

Venda. *Pere d'Uncastell i la seva muller Marquesa i llurs fills i filles venen a Arnau de Tонера una terra que tenen al terme de Lleida, a la coma de Pere de Santvicenç, per trenta sous. Se n'esmenten les afrontacions.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 312r-312v (f. 274r-274v). Al marge dret: "Venditio cuiusdam terræ."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 11, p. 153. Data: 1166, setembre.

Cal relacionar aquest document amb el document 449 (any 1165), en què també hi hagué una venda a la coma de Pere de Santvicenç, pel preu de quaranta-set sous. Cartografia: fig. 64.

[N]otum sit omnibus hominibus quod ego Petrus de Unocastello⁶⁰⁷ et uxor mea Marchesa et filiis vel filiabus nostris, vendimus tibi Arnaldo de Tonaria unam terram quam habemus in termino Ylerde, scilicet in ipsa Coma Petri Sancti Vincentii. Et habet affrontationes ex una parte terra de Ramon de Arago, et de alia parte terra de Iohan de Unocastello et de Raimundo et desuper terram de te emptore, de quarta parte vinea de Domenech de Capdella. Et quantum // iste affrontationes includunt sic vendimus tibi per⁶⁰⁸ XXX^a solidos⁶⁰⁹ denariorum absque ullo malo ingenio tuo pro vendere et inpignorare et per omnes voluntates tuas facere. Et convenimus tibi eam bonam facere contra totos homines vel feminas, excepta potestate terre, per secula cuncta.

Sig+num Petri de Unocastello, sig+num Marquesa, coniux mea, qui hanc cartam rogavimus scribere et testes firmari. Sig+num Iohan de Unocastello, frater eius. Sig+num Marti Ramon. Sig+num Salvador.

607. a: Un Castel.

608. *Abreujat en una p, partida. a: Petro.*

609. *Abreujat en sol.*

Facta ista carta in mense septembris, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° VI°.

Bernardus, scriba, scripsit et fecit hoc signum (*signe*).⁶¹⁰

462

1166, octubre, 26

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, juntament amb els canonges de la seu d'aquesta ciutat, dona a Mose i als seus germans, Benbenist, Sulema i Jusef, un hort situat al terme de la ciutat de Lleida, a la riba de la séquia que duu l'aigua als molins de l'Hospital (vers Casa Antiga). Se n'esmenten les afrontacions. A canvi, han de lliurar cada any, per Nadal, tres sous. El bisbe i els clergues de la seu es reserven el dret de fadiga.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 274v (f. 236v). Al marge esquerre: "Concessio ad censum cuiusdam horti facta per episcopum et clericos Illerdenses, quibusdam [...]is Anno 1165."

a CASTILLÓN, 1991c, doc. 10, p. 153. Data: 1166, octubre, 26.

Podem relacionar aquest document amb el document 460 (any 1166), en què també es fa esment de la séquia que portava aigua als molins de l'Hospital.

[I]n nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus quod ego Guillelmus, Dei gratia Ylerdensis episcopus, simul et omnes clerici Ylerdensis ecclesie, donamus ad Mose et ad fratribus suis Benbenist⁶¹¹ et Çulema et Iuceph unum ortum in termino civitatis Ylerde, videlicet in ripa de çequia que venit ad molins de Ospitals,⁶¹² et affrontat de una parte in Ortum de Sancta Maria et de alia in ipsa predicta çequia, et de alia in ortum de supradictis iudeis. Tali videlicet sub conditione donamus eis ipsum ortum ut habeant et possideant eum libere ipsi et omnis eorum posteritas in perpetuum et donent nobis et successoribus nostris annuatim per censum III solidos⁶¹³ in die Natalis Domini et si voluerint eum vendere vel inignorare, dicant primum episcopo et canonicis prefate ecclesie et si ipsi voluerint eis dare quantum alius homo habeant eum, sin autem

610. *Manca en a.*

611. *a:* Benbenit.

612. *Sic.*

613. *Abreujat en sol.*

faciant deinde⁶¹⁴ voluntatem suam, salvo supradicto censu et non eligant de eo alium patronum neque senioreni ipsi nec suis nisi nos et successoribus nostris.

Actum est hoc VII kalendas novembris, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° VI°.

Signum <(signe)> Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum <(signe)> Petri, prioris. Signum <(signe)> Petri de Aura. Signum <(signe)> Martin //⁶¹⁵ Guillem.⁶¹⁶ Signum <(signe)> Olivarii. Signum <(signe)> Bernardi de Clarmont.⁶¹⁷ Signum <(signe)> Raimundi de Spolaçano.

Signum <(signe)> Arnaldi qui hoc scripsit.

463

1166, novembre, 18

Donació vitalícia. *Guillem, bisbe de Lleida, juntament amb els clergues de Lleida, donen a Oliver una terra situada al terme de la ciutat de Lleida, més enllà dels murs vells de la ciutat. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és el camí de Roial (o Rovals) i una altra un braçal. A més, també li donen una terra propera a aquesta, que era usualment regada per una sinya, la qual afronta amb la via de Montsó i amb una mesquita. En pot fer ús al llarg de la seva vida i després ho pot deixar a aquell que vulgui que resti sota l'obediència de la catedral. Li donen aquestes terres pel favor que els havia fet amb relació a un cens que deixà de cobrar.*

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 365r (f. 328r). Al marge superior de la columna de l'esquerra: "Donatio ad vitam cuiusdam terræ in termino Illerdæ fa<c>ta per episcopum Illerdensem."

Cartografia: fig. 63.

[I]n nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus quod ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus simul et omnes clerici Ylerdensis ecclesie donamus tibi Olivario unam terram in termino civitatis Ylerde, videlicet extra muros vetulos, que fuit de Galindo de

614. a: demum.

615. *Columna nova*.

616. *Abreujat en gllm.*

617. a: Claramont.

Vetue et affrontat de una parte in via de Roial et de alia in campo de Guillem⁶¹⁸ Balb et de Iohan Bragad et de alia in braçal. Et donamus tibi per emenda eam de ipsos III solidos⁶¹⁹ censuales quos laxasti ad Arnaldum de Fenosa per nostrum amorem. Et donamus tibi similiter ipsa terra que solebat se rigare cum çenia,⁶²⁰ que est prope ipsa alia terra que superius est dicta et affrontat de una parte in via de Montson et de alia in mezquita et de alia.⁶²¹ Tali videlicet sub conditione donamus tibi ipsas terras supranominatas ut teneas et possideas eas omnibus diebus vite tue. Post obitum vero tuum damus tibi licentiam ut dimitas eas ad unam de obedientiis Sancte Marie sedis Ylerde ad qualem tu volueris cum omni melioratione quem ibi feceris.

Actum est hoc XIII kalendas decembris, incarnationis domini-
ce anno M^o C^o LX° VI°.

Sig- (*signe*) num Guillelmi episcopi. Signum (*signe*) Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Petri prioris. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum + Martin Guillem.⁶²² Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont. Signum (*signe*) Boneti⁶²³ de Avellana.

Arnaldus scriptor hanc cartam scripsit et hoc signum (*signe*) fecit.

464

1166, novembre, 18

Establiment. *Guillem, bisbe de Lleida, juntament amb els canonges de Lleida, donen a Calvet i a la seva muller Belasquita tres fanecades de terra al terme de Lleida, a Sant Hilari. Se n'esmenten les afrontacions. Els que reben la terra han de donar com a cens sis sous, cada any, el dia de Pasqua. El bisbe i els clergues de la seu es reserven el dret de fadiga.*

618. Abreujat en gllm, amb una titlla.

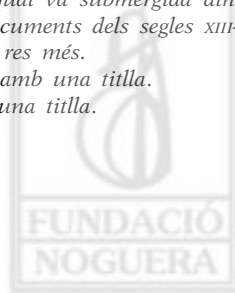
619. Abreujat en sol.

620. D'acord amb el Diccionari català-valencià-balear, la *sènia* o *sínia* era una "màquina per a elevar aigua subterrània, composta d'una roda horitzontal (rodet) amb braços, moguda per una bèstia que volta, i amb la qual engranen les dents d'una roda vertical que en rodar mou una sèrie de catúfols disposats al llarg d'un rest o cadena sens fi, la part inferior de la qual va submergida dins l'aigua del pou on la màquina està instal·lada". S'esmenten documents dels segles XIII-XV.

621. Sic. No s'esmenta res més.

622. Abreujat en gllm, amb una titlla.

623. De fet, beti, amb una titlla.

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 338v (f. 301v). Al marge esquerre: "Concessio cuiusdam petiæ terræ ad census facta per episcopum et ecclesiam Illerdensem."

Tornarem a trobar Calvet i Belasquita uns anys més tard, esmentats en diversos documents d'establiment d'unes terres situades així mateix a Sant Hilari (docs. 473 i 496). Cartografia: fig. 55.

[I]n nomine Domini. Notum sit omnibus quod ego Guillelmus Dei gratia Ylerdensis episcopus, simul et omnes clerici Ylerdensis ecclesie donamus ad Calvet et ad Belaschita eius uxor III fanecadas de terra in termino Ylerde, videlicet ad Sanctum Ylarium. Et affrontat de una parte in terra de Pere Barrao, quam tenet per Sancta Maria, et de alia in orto de Stephano de Alcanicia, quam tenet de Sancta Maria, et de alia in terra de Arnalt de Somet. Et damus eis ipsam terram in tali convenientia ut habeant et possideant eam libere ipsi et omnis eorum posteritas in perpetuum et donent nobis et successoribus nostris annuatim per census in die Pasche VI solidos denariorum⁶²⁴ de quale moneta melius cucurrerit in Ylerda et si voluerint eam vendere vel inpignorare dicant primum episcopo et canonicis Ylerdensis ecclesie et si ipsi voluerint eam retinere sicut alius homo habeant eam; sin autem faciant deinde voluntate suam, salvo supra dicto censu.

Actum est hoc XIII kalendas decembris, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LX° VI°.

Sig- (*signe*) num Guillelmi Ylerdensis episcopi. Signum <(signe)> Raimundi Ylerdensis archidiaconi. Signum (*signe*) Petri prioris. Signum (*signe*) Petri de Aura. Signum (*signe*) Olivarii. Signum + Martin Guillem.⁶²⁵ Signum (*signe*) Bernardi de Clarmont.

Signum (*signe*) Arnaldi scriptoris qui hanc cartam scripsit.

465

1166, desembre, 29

Venda. *Guillem Sarrano i la seva muller Maria venen a Bernat d'Estadella i a la seva muller Sança una terra situada al terme del castell de Fonts, al Sas, sobre la via que duu a Àries. Se n'esmenten les afrontacions. Ho venen pel preu de dotze faneques d'ordi i qua-*

624. Abreujat en d.

625. Abreujat en gllm.

tre faneques de forment. Es pagaren quatre sous de moneda jaquesa com a alifara.

A* ACL, Fons de Roda, RP_0321 (carpeta 6, núm. 360). Pergamí en bon estat de conservació. Mides: 13 cm per 18 cm. Tinta de color ocre. Al revers: "Fonz, núm. 21."

a CASTILLÓN, 1997, doc. 5, p. 24.

b GRAU, 2010, doc. 257, p. 471-472. Data: 1166, desembre, 29.

És molt notable que hom digui que el nom del bisbe de Lleida i de Roda era Guillem Pere ("Giem Pere"). És especialment així, si tenim present que Estadella i Fonts són unes poblacions on ara es parla castellà, però que a l'edat mitjana eren catalanoparlants. Vegeu: Bolòs 2021. Cartografia: fig. 39.

In Christi nomine. Ego Giem Sarrano, et uxor sua, Maria, et ffilii et ffiliis suas venditores sumus vobis, Bernar de Statella, et uxor sua, Sanxa. Per hanc scriptura vindimus vobis una terra in Castro Fontes, ubi dicitur ad illo Sasso, super illa via de Arïa/s. Et abet affrontacione de parte oriente Pere Domenec, de occidente Ramon Enneco. Quantum inter istas affrontaciones includunt sic vindo vobis in precio placibile quod placuit inter me et vos XII fanecas⁶²⁶ de ordio et IIII^{or} fanecas⁶²⁷ de formen et de isto precio aput nos emtores nichil non remansit et vos venditores de pressente recepistis.

Sign+um Gieem Sarrano et uxor sua, Maria, et filii vel ffiliis suas, qui hanc carta mandavit scribere et testes firmare et est fidanca de salvamen de ista terra super scritta Iovan Gereta. Sign+um Domenec Passarella. Sign+um Bonet del Fornt,⁶²⁸ isti sunt <tes>tes, visstores et auditores.

Facta carta IIII^{or} kalendas ienuarii, regnante rex Aldefonsus in Aragon et in Barcelona et in Lerida et in Tortosa. Episcopus Giem Pere in Lerida et in Roda. Era M^a CC^a IIII^a.

Ramon, presbiter, scripsit et hoc signum (*signe*) et dispensavit ad ipsa adiarra IIII^{or} solidos⁶²⁹ de muneta Iachesa.

466

1167 (o 1168), gener, 9

Cessió feudal. *Berenguer de Boixadors dona a Bernat de Talladell una terra plantada de vinyes que és situada al terme de Lleida, al Se-*

626. *Abreujat en fa.*

627. *Abreujat en fa.*

628. *Sic.*

629. *Abreujat sl.*

grià, a la torre de Boixadors. Se n'esmenten les afrontacions, una de les quals és una clamor, una altra una séquia i una altra l'alou i el prat de Berenguer de Boixadors. A canvi, Bernat de Talladell ha de restar al seu servei. Si la vol vendre o empenyorar ho ha de fer saber trenta dies abans.

[A] Original perdut.

B* ACL, LC_0022, *Llibre Verd*, f. 357v-358r (f. 320v-321r). Al marge inferior: "Donatio cuiusdam vineæ in Segriano, cum retentione dominii directi, facta per Berengarium de Boxados."

No datem aquest document d'acord amb el còmput florentí, tot i que, com fem sempre, escrivim l'any 1168 entre parèntesis. Cal tenir present que és bastant probable aquesta segona possibilitat en els documents que foren escrits a Lleida. Cartografia: fig. 65.

[S]it notum cunctis presentibus et futuris quod ego Berengarius de Boxados, per me et per meos, dono tibi Bernardo del Talladel et omni progeniei tue et tuis unam terram cum vinea plantata que ibi est, que est in t<er>mino Ylerde, videlicet in Segriano, ad meam turrem. Que affrontat de una parte in vinea ipsius Bernar- // di del Talladel, de alia ante cequia et in alodio Bertrandi d'Astara,⁶³⁰ de alia in clamor, de alia in alodio et in prato de Berengario de Boxados. Quantum iste affrontationes includunt et isti termini ambiunt, cum exitibus et regressibus et suis meliorationibus sic dono per me et per meos tibi et omni posteritati tue et tuis. In tali convenientia quod tu et tui aut illi qui tenerint et habuerint habeatis omni tempore ad meum servitium et meis. Et si volueris vendere vel inignorare dicas michi aut meis ante XXX^a dies. Et si voluerimus dare quantum alius habeamus; sin autem facit de voluntatem tuam in perpetuum predicto meo servitio salvo absque quod vendas militibus et sanctis. Et tu et tui non eligatis inde alium dominum neque alium patronum nisi nos et nostros. Et convenio per me et per meos tibi et tuis esse gares de predicto dono omnibus hominibus excepto rege terre.

Facta ista carta V^o idus ianuarii, anno incarnationis Domini M^o C^o LX° VII°.

Sig+num Berengarii de Boxados, qui hoc laudo et firmo firmarique rogo. Sig+num Petri Arnaldi de Pignana. Sig+num Bernardi d'Ugern.⁶³¹ Sig+num Raimundi Iover.

Guillelmus de Miralias scripsit hoc (*signe*) fecit.

630. *Escrit* dastaras.

631. *Escrit* dugern.

FUNDACIÓ NOGUERA, constituïda el 20 de juliol de 1976 pel notari de Barcelona Raimon Noguera Guzman

Antics presidents: Raimon NOGUERA GUZMAN
Lluís FIGA I FAURA
Josep M. PUIG SALELLAS

Patronat

President: Joan J. LÓPEZ BURNIOL
Vocals: Jordi FIGA I LÓPEZ-PALOP
Enric BRANCÓS i NÚÑEZ
Francesc TORRENT I CUFÍ
Francesc-X. FRANCINO I BATLLE
Pere PINEDA I MASIP
Raquel IGLESIAS PAJARES
Secretari: Lluís JOU I MIRABENT
Director de Publicacions: Josep Maria SANS I TRAVÉ

Publicacions de la Fundació Noguera

Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya

- Vinyet PANYELLA: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sitges*. Barcelona, 1981.
1. Antoni JORDÀ i FERNÁNDEZ: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Vilafranca del Penedès*. Barcelona, 1983.
 2. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Lleida*. Barcelona, 1983.
 3. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Tremp*. Barcelona, 1983.
 4. Sebastià BOSOM i ISERN i Salvador GALCERAN i VIGUÉ: *Catàleg dels Protocols de Puigcerdà*. Barcelona, 1983.
 5. Pere PUIG i USTRELL i Josep SANLLEHÍ i UBACH: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Terrassa*. Barcelona, 1984.
 6. Josefina MOLINERO: *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sabadell*. Barcelona, 1984.

7. Ramon PLANES i ALBETS: *Catàleg dels Protocols Notarials dels Arxius de Solsona*. Barcelona, 1985.
8. Montserrat CANELA i GARAYOA i Montse GARRABOU i PERES: *Catàleg dels Protocols de Cervera*. Barcelona, 1986.
9. Lluïsa CASES i LOSCOS i Imma OLLICH i CASTANYER: *Catàleg dels Arxius Notarials de Vic*. Barcelona, 1986.
10. Joan PAPELL i TARDIU: *Catàleg dels Protocols de Valls*. Barcelona, 1989.
11. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Barcelona*. Barcelona, 1990.
12. Albert TORRA PÉREZ i M. LUZ RETUERTA JIMÉNEZ: *Catàleg dels Protocols Notarials de l'antic districte de Sant Feliu de Llobregat*. Barcelona, 1991.
13. Joan FARRÉ i VILADRICH: *Catàleg dels Protocols de Balaguer*. Barcelona, 1991.
14. J. M. PONS i GURI i Hug PALOU i MIQUEL: *Catàleg de l'Arxiu Històric Notarial d'Arenys de Mar*. Barcelona, 1992.
15. M. TORRAS, B. MASATS, R. VALDENEBRO, L. VIRÓS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa*. Volum I. Barcelona, 1993.
16. M. TORRAS, B. MASATS, R. VALDENEBRO, L. VIRÓS: *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa*. Volum II. Barcelona, 1993.
17. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Catàleg de l'Arxiu de Protocols del districte notarial de Sort*. Barcelona, 1995.
18. Anna SABANÉS ALBERICH: *Inventari de l'Arxiu de Protocols Notarials del Vendrell*. Barcelona, 1995.
19. Josep M. T. GRAU i PUJOL: *Catàleg del fons notarial del districte de Santa Coloma de Farners*. Barcelona, 1995.
20. M. A. ADROER i PELLICER, J. M. T. GRAU i PUJOL, J. MATAS i BALAGUER: *Catàleg dels Protocols del districte de Girona (I)*. Barcelona, 1996.
21. Marta VIVES i SABATÉ: *L'Arxiu de Protocols del districte d'Igualada*. Barcelona, 1997.
22. Roser PUIG i TÀRRECH: *Catàleg dels protocols notarials dels antics districtes de Falset i Gandesa*. Barcelona, 2000.
23. Isabel COMPANYS i FARRERONS: *Catàleg dels protocols notarials de Tarragona (1472-1899)*. Barcelona, 2000.
24. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segles XIII-XV*. Vol. I. Barcelona, 2001.
25. Rafel MESTRES i BOQUERA i Núria JORNET i BENITO: *Catàleg dels protocols notarials de Vilanova i la Geltrú*. Barcelona, 2001.
26. Joan FORT i OLIVELLA, Erika SERNA i COBA; Santi SOLER i SIMON: *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I)*. Barcelona, 2001.
27. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVI*. Vol. II. Barcelona, 2003.
28. M. Àngels ADROER i PELLICER, Erika SERNA i COBA, Santi SOLER i SIMON: *Catàleg dels Protocols del districte de Figueres*. Vol. II. Barcelona, 2004.
29. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVII. 1601-1650*. Vol. III. Barcelona, 2004.
30. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVII. 1651-1700*. Vol. IV. Barcelona, 2006.
31. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVIII. 1701-1750*. Vol. V. Barcelona, 2009.
32. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XVIII. 1751-1800*. Vol. VI. Barcelona, 2009.

33. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XIX. 1801-1862*. Vol. VII. Barcelona, 2012.
34. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XIX. 1863-1900*. Vol. VIII. Barcelona, 2013.
35. Marc AULADELL i AGULLÓ, Immaculada COSTA i VIARNÉS, Sílvia MANCEBO i GARCIA i Santi SOLER i SIMON: *Catàleg dels protocols del districte de la Bisbal d'Empordà (I)*. Barcelona, 2017.
36. Marc AULADELL i AGULLÓ, Immaculada COSTA i VIARNÉS, Sílvia MANCEBO i GARCIA i Santi SOLER i SIMON: *Catàleg dels protocols del districte de la Bisbal d'Empordà (II)*. Barcelona, 2017.
37. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Segle XX. 1901-1940*. Vol. IX. Barcelona, 2019.
38. Lluïsa CASES i LOSCOS: *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*. Vol. X. Barcelona, 2023.

Textos i Documents

1. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. I. Barcelona, 1981.
2. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. II. Barcelona, 1982.
3. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. III. 1. Estudi jurídic. Barcelona, 1984.
4. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. III. 2. Diplomatarí. Barcelona, 1984.
5. Antoni UDINA i ABELLÓ: *La successió testada a la Catalunya altomedieval*. Barcelona, 1984.
6. Joan BASTARDAS i PARERA: *Usatges de Barcelona*. Barcelona, 1984 (2.ª edició 1991).
7. Josep Maria PONS GURI: *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*. Barcelona, 1984.
8. Jesús ALTURO i PERUCHO: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum I. Barcelona, 1985.
9. Jesús ALTURO i PERUCHO: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum II. Barcelona, 1985.
10. Jesús ALTURO i PERUCHO: *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Volum III. Barcelona, 1985.
11. Arcadi GARCIA i SANZ i Josep Maria MADURELL i MARIMON: *Societats Mercantils a Barcelona*. Volum I. Barcelona, 1986.
12. Arcadi GARCIA i SANZ i Josep Maria MADURELL i MARIMON: *Societats Mercantils a Barcelona*. Volum II. Barcelona, 1986.
13. Tomàs de MONTAGUT i ESTRAGUÉS: *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. Volum I. Barcelona, 1987.
14. Tomàs de MONTAGUT i ESTRAGUÉS: *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*. Volum II. Barcelona, 1987.
15. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Vol. IV. Barcelona, 1987.
16. Josep Maria PONS i GURI: *Les col·leccions de costums de Girona*. Barcelona, 1988.
17. Pere PUIG i USTRELL, Teresa CARDELLACH i GIMÉNEZ, Montserrat ROYES i PIJOAN i Judit TAPIOLAS i BADIELLA: *Pergamins de l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1279-1387*. Barcelona, 1988.

18. Josep FERNÁNDEZ I TRABAL i Joan FERNÁNDEZ I TRABAL: *Inventari dels pergamins del Fons Mercader - Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles XI-XVIII)*. Volum I. Barcelona, 1989.
19. Josep FERNÁNDEZ I TRABAL i Joan FERNÁNDEZ I TRABAL: *Inventari dels pergamins del Fons Mercader - Bell-lloc de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (segles XI-XVIII)*. Volum II. Barcelona, 1989.
20. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum I. Barcelona, 1989.
21. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum II. Barcelona, 1989.
22. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum III. Barcelona, 1989.
23. J. M. PONS I GURI i Jesús RODRÍGUEZ BLANCO: *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric Municipal de Calella*. Barcelona, 1990.
24. Max TURULL I RUBINAT: *La configuració jurídica del municipi Baix-Medieval*. Barcelona, 1990.
25. Marfa del Carmen ÀLVAREZ MÁRQUEZ: *La Baronia de la Conca d'Òdena*. Barcelona, 1990.
26. Margarida ANGLADA, M. Àngels FERNÁNDEZ i Concepció PETIT: *Els quatre llibres de la reina Elionor de Sicília a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona*. Barcelona, 1992.
27. Jordi ANDREU I DAUFÍ, Josep CANELA I FARRÉ i M. Àngels SERRA I TORRENT: *El llibre de comptes com a font per a l'estudi d'un casal noble de mitjan segle XV. Primer llibre memorial començat per la senyora dona Sanxa Ximenis de Fox e de Cabrera e de Navalles*. Barcelona, 1992.
28. Josep M. SANS I TRAVÉ: *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*. Barcelona, 1992.
29. Montserrat BAJET I ROYO: *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del "Llibre de les Ordinations"*. Barcelona, 1994.
30. Josep HERNANDO: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Volum I. Barcelona, 1995.
31. Josep HERNANDO: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*. Volum II. Barcelona, 1995.
32. Maria Mercè COSTA I PARETAS: *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*. Barcelona, 1998.
33. Antoni UDINA I ABELLÓ: *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*. Barcelona, 2001.
34. Ricardo CIERBIDE: *Edició crítica dels manuscrits catalans inèdits de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (segles XIV-XV)*. Barcelona, 2002.
35. Agustí ALCOBERRO: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Volum I. Barcelona, 2002.
36. Agustí ALCOBERRO: *L'exili austriacista (1713-1747)*. Volum II. Barcelona, 2002.
37. Josep Maria SANS I TRAVÉ: *El llibre Verd del pare Jaume Pasqual. Primera història del monestir de Vallbona*. Barcelona, 2002.
38. Josep M. PONS I GURI: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Volum IV. Barcelona, 2006.
39. José Enrique RUIZ-DOMÈNEC: *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*. Barcelona, 2006.
40. Eulàlia MIRALLES (ed.): Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*. Volum I. Barcelona, 2007.
41. Eulàlia MIRALLES (ed.): Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*. Volum II. Barcelona, 2007.

42. Josefina MUTGÉ I VIVES: *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a través de la documentació de cancelleria reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1287-1510)*. Barcelona, 2008.
43. Rodrigue TRÉTON (ed.): *El llibre de les monedes de Barcelona i dels florins d'or d'Aragó. Compilació redactada per Jaume Garcia, arxiver reial de Barcelona, per a ús de la seca de Perpinyà*. Barcelona, 2009.
44. Joan PAPELL i TARDIU (ed.): *Compendium abbreviatum. Còdex del monestir de Santa Maria de Santes Creus dels segles xv i xvi, de Fra Bernat Mallol i fra Joan Salvador*. Barcelona, 2009.
45. Montserrat DURAN PUJOL (ed.): *Llibre de la confraria y offici de perayres de la vila de Igualada, en lo qual estan continuadas las ordinacions y determinacions de dit offici, tretas del llibre de la confraria de perayres de la ciutat de Barcelona (1614-1887)*. Volum I. Barcelona, 2012.
46. Montserrat DURAN PUJOL (ed.): *Llibre de la confraria y offici de perayres de la vila de Igualada, en lo qual estan continuadas las ordinacions y determinacions de dit offici, tretas del llibre de la confraria de perayres de la ciutat de Barcelona (1614-1887)*. Volum II. Barcelona, 2012.
47. Carles DÍAZ MARTÍ (ed.): *La primera crònica del monestir de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet*. Barcelona, 2013.
48. Joan FERRER I GODOY (ed.): *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna 1630-1859*. Volum I. Barcelona, 2013.
49. Joan FERRER I GODOY (ed.): *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna 1630-1859*. Volum II. Barcelona, 2013.
50. Rodrigue TRÉTON: *Liber Feudorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca 1263-1294 (Cerdanya, Capcir, Conflent, Vall de Ribes, Ripollès, Vallespir i vegueria de Camprodon)*. Volum I. Barcelona, 2013.
51. Rodrigue TRÉTON: *Liber Feudorum A. Les investigacions sobre els feus dels reis Jaume I i Jaume II de Mallorca 1263-1294 (Cerdanya, Capcir, Conflent, Vall de Ribes, Ripollès, Vallespir i vegueria de Camprodon)*. Volum II. Barcelona, 2013.
52. Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida (segles XIV-XVI)*. Volum I. Barcelona, 2014.
53. Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida (segles XIV-XVI)*. Volum II. Barcelona, 2014.
54. Jordi BOLÒS i Imma SÀNCHEZ-BOIRA: *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida (segles XIV-XVI)*. Volum III. Barcelona, 2014.
55. Vicenç RUIZ GÓMEZ: *Els pergamins documentals de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (1142-1500)*. Barcelona, 2014.
56. Joan Maria QUIJADA BOSCH i Neus SÀNCHEZ PIÉ: *De Rebus Gestis Ecclesiae. Els llibres de notes del capítol catedral de Tarragona (1734-1930)*. Barcelona, 2014.
57. Isabel COMPANYS FARRERONS i Montserrat SANMARTÍ ROSET: *El primer llibre d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1577-1597)*. Barcelona, 2015.
58. Isabel COMPANYS FARRERONS i Montserrat SANMARTÍ ROSET: *El llibre segon d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1579-1612)*. Barcelona, 2015.
59. Gaspar FELIU I MONTFORT: *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*. Volum I. Barcelona, 2016.
60. Gaspar FELIU I MONTFORT: *Els primers llibres de la Taula de Canvi de Barcelona*. Volum II. Barcelona, 2016.

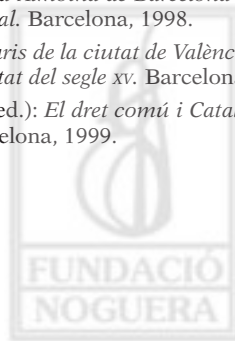

Textos i Documents. “Maior”

1. Jesús MASSIP I FONOLLOSA i altres: *Costums de Tortosa*. Barcelona, 1996 (format 22 × 31 cm).
2. Germà COLON i Arcadi GARCIA: *Llibre del Consolat de Mar*. Barcelona, 2001.

Estudis

1. AA. DD.: *Estudis sobre història de la Institució Notarial a Catalunya, en honor de Raimon Noguera*. Barcelona, 1988.
2. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*. I. Actes del I^r Simposi Internacional de 1990. Barcelona, 1991.
3. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*. II. Actes del IIⁿ Simposi Internacional de 1991. Barcelona, 1992.
4. Àngel MARTÍNEZ SARRIÒN: *Monjos i clergues a la recerca del Notariat. Estudi dels documents llatins de l'abadia de Sankt Gallen (segles VIII-XII)*. Barcelona, 1992.
5. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *Ius proprium - Ius commune a Europa. El dret comú i Catalunya*, III. Actes del III^r Simposi Internacional de 1992: *Homenatge al professor André Gouron amb motiu de la seva investidura com a Doctor Honoris Causa per la Universitat de Barcelona*. Barcelona, 1993.
6. Arcadi GARCIA I SANZ i Núria COLL I JULIÀ †: *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*. Barcelona, 1994.
7. AA. DD.: *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona, 1994.
8. Belén MORENO CLAVERÍAS: *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*. Barcelona, 1995.
9. Josep M. PUIG SALELLAS: *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*. Barcelona, 1996.
10. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, IV. Actes del IV^t Simposi Internacional de 1994: *Homenatge al professor Josep M. Gay Escoda*. Barcelona, 1995.
11. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, V. Actes del V^è Simposi Internacional de 1995. Barcelona, 1996.
12. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, VI. Actes del VI^è Simposi Internacional de 1996. Barcelona, 1997.
13. Jaume CODINA: *Contractes de matrimoni al delta del Llobregat*. Barcelona, 1997.
14. Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA: *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Barcelona, 1997.
15. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, VII. Actes del VII^è Simposi Internacional de 1997. Barcelona, 1998.
16. Tomàs LÓPEZ PIZCUETA: *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*. Barcelona, 1998.
17. Josep M. CRUELLES: *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*. Barcelona, 1998.
18. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, VIII. Actes del VIII^è Simposi Internacional de 1998. Barcelona, 1999.

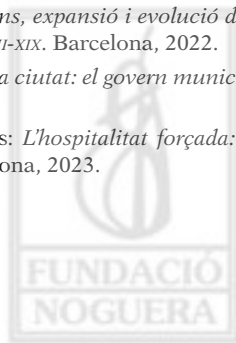
19. Josep SERRANO DAURA (ed.): *El territori i les seves institucions històriques*. Actes de les Jornades d'Estudi. Volum I. Barcelona, 1999.
20. Josep SERRANO DAURA (ed.): *El territori i les seves institucions històriques*. Actes de les Jornades d'Estudi. Volum II. Barcelona, 1999.
21. Anna RICH ABAD: *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*. Barcelona, 1999.
22. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.): *El dret comú i Catalunya*, IX. Actes del IXè Simposi Internacional de 1999: *La família i el seu patrimoni*. Barcelona, 2000.
23. AA. DD.: *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona, 2000.
24. Jordi FIGA I LÓPEZ-PALOP (ed.): *Miscel·lània Lluís Figa i Faura*. Barcelona, 2000.
25. Josep SERRANO I DAURA: *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova. Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença*. Volum I. Barcelona, 2000.
26. Josep SERRANO I DAURA: *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova. Comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença*. Volum II. Barcelona, 2000.
27. Daniel PIÑOL I ALABART: *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*. Barcelona, 2000.
28. Maria VILAR I BONET: *Els béns del Temple a la Corona d'Aragó en suprimir-se l'orde*, Barcelona, 2000.
29. Cristina BORAU: *Els promotors de capelles i retaules en la Barcelona del segle XIV*. Barcelona, 2003.
30. Alfons ZARZOSO: *Medicina i Il·lustració a Catalunya*. Barcelona, 2004.
31. Santiago DE LLOBET MASACHS: *El matrimoni infantil a Catalunya i Europa*. Barcelona, 2005.
32. Joaquim ALBAREDA SALVADÓ: *El "cas dels catalans". La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*. Barcelona, 2005.
33. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*. Barcelona, 2006.
34. Imma PUIG ALEU: *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1423*. Barcelona, 2006.
35. Maria GARGANTÉ LLANES: *Arquitectura religiosa del segle XVIII a la Segarra i l'Urgell. Condicionants, artífexs i pràctica constructiva*. Barcelona, 2006.
36. Martín RODRIGO Y ALHARILLA: *Indians a Catalunya: capitals cubans en l'economia catalana*. Barcelona, 2007.
37. Victòria ALMUNI BALADA: *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, volum I, Barcelona, 2007.
38. Victòria ALMUNI BALADA: *La catedral de Tortosa als segles del gòtic*, volum II, Barcelona, 2007.
39. Nativitat CASTEJÓN DOMÈNECH: *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV*. Barcelona, 2007.
40. Jaume AUFERIL I BEA (ed.): Antoni VALLMANYA, *Poesies*. Barcelona, 2007.
41. Carles VELA I AULESA: *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Volum I, Barcelona, 2007.
42. Carles VELA I AULESA: *Especiers i candelers a Barcelona a la baixa edat mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, Volum II, Barcelona, 2007.
43. Lluís MONJAS MANSO: *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica Tarracense al llarg de la baixa edat mitjana*. Barcelona, 2008.
44. Joan SOLER I JIMÉNEZ: *La formació de la Poble de Santa Pau a redós del castell dels barons (1248-1331)*. Barcelona, 2008.

45. Jordi MORELLÓ BAGET: *Municipis sota la senyoria dels creditors de censals: la gestió del deute públic a la baronia de la Llacuna (segle xv)*. Barcelona, 2008.
46. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum I. Barcelona, 2008.
47. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum II. Barcelona, 2009.
48. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum III. Barcelona, 2009.
49. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum IV. Barcelona, 2009.
50. Francesc TEIXIDÓ i PUIGDOMÈNECH: *Pesos, mides i mesures al Principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle xvi (1587-1594)*. Volum V. Barcelona, 2009.
51. Eduard MARTÍ FRAGA: *La classe dirigent catalana. Els membres de la Conferència dels Tres Comuns i del Braç Militar (1697-1714)*. Barcelona, 2009.
52. Roser SABANÉS i FERNÁNDEZ: *Els concilis ilerdensis de la província eclesiàstica Tarraconense a l'edat mitjana (546-1460)*. Barcelona, 2009.
53. Xavier SOLÀ i COLOMER: *El monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*. Volum I. Barcelona, 2010.
54. Xavier SOLÀ i COLOMER: *El monestir de Santa Maria d'Amer a l'època moderna: religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835)*. Volum II. Barcelona, 2010.
55. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *La mitjana noblesa catalana a la darrerria de l'etapa foral*. Barcelona, 2010.
56. Manuel GÜELL: *Els Margarit de Castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Barcelona, 2011.
57. Josep M. GIRONELLA i GRANÉS: *Els molins i les salines de Castelló d'Empúries al segle xiv. La mòlta de cereals, el batanatge de teixits i l'obtenció de sal en una vila catalana baixmedieval*. Barcelona, 2010.
58. Llorenç FERRER i ALÒS: *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles xviii-xix)*. Barcelona, 2011.
59. Elvis MALLORQUÍ: *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles xiii-xiv*. Barcelona, 2011.
60. Jordi ROCA VERNET: *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. Barcelona, 2011.
61. Josep CAPDEFERRO PLA: *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona, 2012.
62. Montserrat RICHOU i LLIMONA: *La terra, la família i la mort al Baix Maresme (1348-1486)*. Barcelona, 2012.
63. Pere GIFRE RIBAS: *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de Girona, 1486-1730)*. Barcelona, 2012.
64. Elisa BADOSA i COLL †: *La Barcelona del barroc a través d'una família de comerciants: els Amat*. Barcelona, 2012.
65. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ: *Felip IV i Catalunya*. Barcelona, 2013.
66. Jaume FULLOLA FUSTER: *Mequinensa: de l'aïllament agrari a l'eclosió minera*. Barcelona, 2013.

67. Vicent BAYDAL SALA: *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al regne de València (1238-1330)*. Barcelona 2014.
68. Lluïsa PLA I TOLDRÀ: *Els Girona. La gran burgesia catalana del segle XIX*. Barcelona, 2014.
69. Francesc AMORÓS I GONELL: *La Guerra de Successió i l'Orde de Malta a Catalunya. Política, finances i llinatges: 1700-1715*. Barcelona, 2014.
70. Adrià CASES IBÁÑEZ: *Guerra i quotidianitat militar a la Catalunya del canvi dinàstic (1705-1714)*. Barcelona, 2015.
71. Ivan ARMENTEROS MARTÍNEZ: *Lesclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516). Un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer*. Barcelona, 2015.
72. Albert ESTRADA-RIUS: *La Casa de la Moneda de Barcelona. Les seques reials i els col·legis d'Obrers i de Moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*. Barcelona, 2015.
73. Joan-Xavier QUINTANA I SEGALÀ: *Notaris carlins a Catalunya (1833-1840)*. Barcelona, 2016.
74. Margarita COSTA TROST: *Ramon Frederic Vilana-Perlas i Camarasa, marquès de Rialp, i el Regomir de Barcelona*. Barcelona, 2016.
75. Xevi CAMPRUBÍ: *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*. Barcelona, 2018.
76. Judit VIDAL BONAVILA: *L'aprofitament del mar en els segles XVI i XVII: estudi comparatiu de les almadraves de la Corona d'Aragó*. Barcelona, 2018.
77. Salvatore MARINO: *El Memorial dels Infants. Edició crítica d'una font per a l'estudi de la infància a la Barcelona del segle XV*. Barcelona, 2019.
78. Josep SAN RUPERTO ALBERT: *Emprenedors transnacionals. Les trajectòries econòmiques i d'ascens social dels Cernezzi i Odescalchi a la Mediterrània occidental (ca. 1590-1689)*. Barcelona, 2019.
79. Albert REIXACH SALA: *Institucions locals i elits a la Catalunya baixmedieval (Girona, 1345-1445)*. Volum I. Barcelona, 2019.
80. Albert REIXACH SALA: *Institucions locals i elits a la Catalunya baixmedieval (Girona, 1345-1445)*. Volum II. Barcelona, 2019.
81. Albert MARTÍNEZ I ELCACHO: *Les argenteres de Falset (1342-1358). Gestió, control i registre de l'explotació minera i metal·lúrgica de la plata a la Catalunya medieval*. Barcelona, 2019.
82. Carles DIAZ MARTÍ: *El primer segle dels jerònims a Catalunya. Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i Sant Jeroni de la Murtra (1393-1500)*. Barcelona, 2019.
83. Xavier PONS CASACUBERTA: *La societat jueva conversa a la Barcelona baixmedieval, 1391-1440*. Barcelona, 2020.
84. Pablo José ALCOVER CATEURA: *El mostassaf i els llibres de mostassaferia a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*, Barcelona, 2021.
85. Mònica BOSCH PORTELL: *La formació d'una classe dirigent (1790-1850). Els Carles en la societat gironina*. Barcelona, 2022.
86. JOAN MALTAS I MONTORO: *Caresties, fams i epidèmies a Catalunya. De la conquesta de Sicília a la Pesta Negra*. Barcelona, 2022.
87. Isaac GARCÍA-OSÉS: *Les relacions urbanes i interurbanes dels ceramistes de Barcelona. La confraria de Sant Hipòlit, 1531-1813*. Barcelona, 2022.
88. Jaume PLANS MAESTRA: *Orígens, expansió i evolució de la vinya al Bages. Els establiments a rabassa morta als segles XVII-XIX*. Barcelona, 2022.
89. Laura MIQUEL MILIAN: *Regir la ciutat: el govern municipal de Barcelona durant el regnat de Joan II*. Barcelona, 2022.
90. Santiago DE LLOBET MASACHS: *L'hospitalitat forçada: albergues i tragines, allotjaments i bagatges (segles X-XX)*. Barcelona, 2023.

91. VÍCTOR J. JURADO RIBA: *Cientelisme, milícia i govern. Lluís de Requesens i la noblesa catalana al servei de Felip II (1568-1576)*. Barcelona, 2023.
92. XEVI CAMPRUBÍ: *Els mestres de minyons i l'ensenyament públic a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*. Barcelona, 2023.

Acta Notariorum Cataloniae

1. LAUREÀ PAGAROLAS I SABATÉ: *El protocol del notari Bonanat Rimentol de 1351*. Barcelona, 1991.
2. PERE PUIG I USTRELL: *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*. Volum I. Barcelona, 1992.
3. PERE PUIG I USTRELL: *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa, 1237-1242*. Volum II. Barcelona, 1992.
4. J. HERNANDO, J. FERNÁNDEZ, J. GÜNZBERG: *Liber examinationis notariorum civitatis Barchinone (1348-1386)*. Barcelona, 1992.
5. G. GONZALVO, M. C. COLL, O. SAMPRÓN: *El protocol del notari Pere de Folgueres (1338)*. Barcelona, 1996.
6. RAFAEL GINEBRA I MOLINS: *El Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*. Volum I. Barcelona, 1998.
7. RAFAEL GINEBRA I MOLINS: *El Manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*. Volum II. Barcelona, 1998.
8. MIQUEL FORRELLAD SOLÀ: *Manual de Francesc Ajac, notari de Sabadell, 1400-1402*. Barcelona, 1998.
9. M. C. COLL, X. CAZENEUVE, J. HERNANDO: *El manual de Joan de Cabreny (1385-1386)*. Barcelona, 1999.
10. RAFAEL GINEBRA I MOLINS, ANNA MARIA DE ROCAFIGUERA I GARCIA, JORDI VILAMALA I SALVANS: *El manual de 1641 de Joan Francesc Torrellebreta, notari de Vic*. Barcelona, 2001.
11. JOAN PAPELL I TARDIU: *El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*. Volum I. Barcelona, 2001.
12. JOAN PAPELL I TARDIU: *El manual de les escriptures públiques d'Ignasi Cases i Ferrer, notari de Valls (1790-1791)*. Volum II. Barcelona, 2001.
13. MIQUEL TORRAS I CORTINA: *El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escrivania pública d'Igualada (1475-1479)*. Volum I. Barcelona, 2003.
14. MIQUEL TORRAS I CORTINA: *El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escrivania pública d'Igualada (1475-1479)*. Volum II. Barcelona, 2003.
15. JOAN PEYTAVI DEIXONA: *El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*. Barcelona, 2004.
16. TERESA ALEIXANDRE I SEGURA: *El Liber Iudeorum núm. 90 de l'Aleixar*. Barcelona, 2004.
17. HUG PALOU I MIQUEL: *Els libri notularum de Santa Coloma de Queralt (1240-1262)*. Volum I. Barcelona, 2009.
18. HUG PALOU I MIQUEL: *Els libri notularum de Santa Coloma de Queralt (1240-1262)*. Volum II. Barcelona, 2009.
19. ISABEL COMPANYS I FARRERONS: *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*. Volum I. Barcelona, 2009.
20. ISABEL COMPANYS I FARRERONS: *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*. Volum II. Barcelona, 2009.
21. PILAR MEILÁN CAMPO: *Manual de Marina de Josep Serra, notari de Mataró (1774-1775)*. Barcelona, 2010.

22. Rubén MOLINA i CAMPOY i Aymat CATAFAU CASTELLET: *La nòtula del notari Bernat Frigola de Cotlliure*. Barcelona, 2011.
23. Carme MUNTANER i ALSINA: *El Manual de Joan Pau Ferrer i Sala, notari de Sitges (1794-1796)*. Volum I. Barcelona, 2013.
24. Carme MUNTANER i ALSINA: *El Manual de Joan Pau Ferrer i Sala, notari de Sitges (1794-1796)*. Volum II. Barcelona, 2013.
25. Ricard Jordi BAÑÓ i ARMIÑANA: *Un notal alcoià dels anys 1296-1303*. Barcelona, 2013.
26. Joan SALVADÓ i MONTORIOL: *Vintè manual de Francesc Duran, notari de Barcelona. 1714*. Barcelona, 2014.
27. Albert RUBIÓ i SERRAT i Rafel GINEBRA i MOLINS: *El manual onzè d'Antoni Bosch, notari de Vic, de 1713-1714*. Barcelona, 2014.
28. Roser PUIG i TÀRRECH: *El manual de 1780 de Josep Clot Blet, notari de Reus*. Barcelona, 2015.
29. Ignasi J. BAIGES: *Manual de Siurana (1229-1239)*. Barcelona, 2021.
30. Joan PEYTAVÍ DEIXONA: *El manual notarial dels anys 1647 a 1655 de Francisco Vilar, notari de Ceret i el Voló*. Volum I. Barcelona, 2022.
31. Joan PEYTAVÍ DEIXONA: *El manual notarial dels anys 1647 a 1655 de Francisco Vilar, notari de Ceret i el Voló*. Volum II. Barcelona, 2022.

Llibres de Privilegis

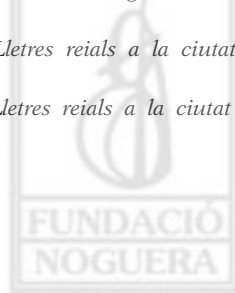
1. Max TURULL i RUBINAT, Montserrat GARRABOU i PERES, Josep HERNANDO i DELGADO i Josep M. LLOBET i PORTELLA: *Llibre de Privilegis de Cervera, 1182-1456*. Barcelona, 1991.
2. J. VALLÉS, J. VIDAL, M. C. COLL i J. M. BOSCH: *El Llibre Verd de Vilafranca*. Volum I. Barcelona, 1992.
3. J. VALLÉS, J. VIDAL, M. C. COLL i J. M. BOSCH: *El Llibre Verd de Vilafranca*. Volum II. Barcelona, 1992.
4. Antoni MAYANS i PLUJÀ i XAVIER PUIGVERT i GURT: *Llibre de Privilegis d'Olot (1315-1702)*. Barcelona, 1995.
5. Marc TORRAS i SERRA: *Llibre Verd de Manresa (1218-1902)*. Barcelona, 1996.
6. G. GONZALVO, J. HERNANDO, F. SABATÉ, M. TURULL i P. VERDÉS: *Els llibres de privilegis de Tàrrrega (1058-1473)*. Barcelona, 1997.
7. Christian GUILLERÉ: *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*. Barcelona, 2000.
8. Griselda JULIOL i ALBERTÍ: *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*. Barcelona, 2001.
9. Antoni COBOS FAJARDO: *Llibre de Privilegis de la vila de Figueres (1267-1585)*. Barcelona, 2004.
10. TERESA CARDELLACH i GIMÉNEZ, Pere PUIG i USTRELL, Vicenç RUIZ i GÓMEZ i Joan SOLER i JIMÉNEZ: *Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1228-1652)*, Barcelona, 2006.
11. Anna GIRONELLA DELGÀ: *Llibre groc de la ciutat de Girona*. Barcelona, 2007.
12. Joan VILLAR i TORRENT: *Llibre de privilegis de Palafrugell (1250-1724)*. Barcelona, 2007.
13. Sebastià BOSOM i Susanna VELA: *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà*. Barcelona, 2007.
14. Sebastià BOSOM i Susanna VELA: *Llibre de les provisions reials de la vila de Puigcerdà*. Barcelona, 2009.
15. Vicent GARCIA EDO: *El Llibre Verd de Perpinyà (segle XII-1395)*. Barcelona, 2010.

16. Jesús RODRÍGUEZ BLANCO i Alexis SERRANO MÉNDEZ: *Els llibres de privilegis i canalars de Mataró (1294-1819)*. Barcelona, 2020.

Diplomataris

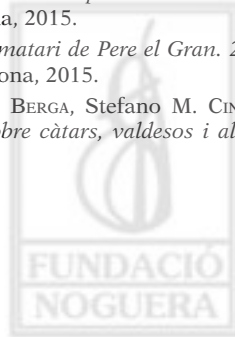
1. Josep Maria MARQUÈS: *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Volum I. Barcelona, 1993.
2. Josep Maria Marquès: *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. ix-xiv)*. Volum II. Barcelona, 1993.
3. Pau MORA - LORENZO ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca, 1361-1386*. Volum I. Barcelona, 1993.
4. Pau MORA - LORENZO ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca, 1361-1386*. Volum II. Barcelona, 1993.
5. Maria PARDO I SABARTÈS: *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*. Barcelona, 1994.
6. Albert BENET I CLARÀ: *Diplomatari de la Ciutat de Manresa (segles IX-X)*. Barcelona, 1994.
7. Esteve PRUENCA I BAYONA: *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*. Barcelona, 1995.
8. Pere PUIG I USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Volum I. Barcelona, 1995.
9. Pere PUIG I USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Volum II. Barcelona, 1995.
10. Pere PUIG I USTRELL: *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Volum III. Barcelona, 1995.
11. Antoni VIRGILI: *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*. Barcelona, 1997.
12. Josep M. MARQUÈS: *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*. Barcelona, 1997.
13. Ramon MARTÍ: *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*. Barcelona, 1997.
14. XAVIER PÉREZ I GÓMEZ: *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*. Barcelona, 1998.
15. Andreu GALERA I PEDROSA: *Diplomatari de la vila de Cardona (anys 966-1276)*. Barcelona, 1998.
16. Ramon SAROBE: *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Volum I. Barcelona, 1998.
17. Ramon SAROBE: *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Volum II. Barcelona, 1998.
18. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum I. Barcelona, 1999.
19. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum II. Barcelona, 1999.
20. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Volum III. Barcelona, 1999.
21. Jesús ALTURO I PERUCHO: *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir santjoanista de 1076 a 1244*. Barcelona, 1999.
22. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Volum I. Barcelona, 2000.
23. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Volum II. Barcelona, 2000.

24. Pere PUIG, Vicenç RUIZ i Joan SOLER: *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona, 2001.
25. Antoni VIRGILI (ed.): *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*. *Episcopat de Gombau de Santa Oliva*. Barcelona, 2001.
26. Antoni BACH i RIU: *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Volum I. Barcelona, 2002.
27. Antoni BACH i RIU: *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Volum II. Barcelona, 2002.
28. Josep M. PONS i GURI i Hug PALOU i MIQUEL: *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segles x-xv)*. Barcelona, 2002.
29. Manuel PASTOR i MADALENA: *El cartulari de Xestalgar: memòria escrita d'un senyoriu valencià*. Barcelona, 2004.
30. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. Volum III. Barcelona, 2005.
31. M. Josepa ARNALL i JUAN: *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. Volum IV. Barcelona, 2005.
32. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum I. Barcelona, 2005.
33. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum II. Barcelona, 2005.
34. Arxiu Municipal de Girona: *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Volum III. Barcelona, 2005.
35. Joan PAPELL I TARDIU: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Volum I. Barcelona, 2005.
36. Joan PAPELL I TARDIU: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Volum II. Barcelona, 2005.
37. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum I. Barcelona, 2006.
38. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum II. Barcelona, 2006.
39. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum III. Barcelona, 2006.
40. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum IV. Barcelona, 2006.
41. Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Manuel RIU, Josep HERNANDO i Carme BATLLE (eds.): *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Volum V. Barcelona, 2006.
42. Jordi BOLÒS: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles x-xv)*. Barcelona, 2006.
43. Joan FERRER i GODOY: *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*. Barcelona, 2009.
44. Irene LLOP (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Volum I. Barcelona, 2009.

45. Irene LLOP (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Volum II. Barcelona, 2009.
46. Josep Maria MARQUÈS i PLANAGUMÀ: *El Cartoral de Rúbriques Vermelles de Pere de Rocafort, bisbe de Girona (1318-1324)*. Barcelona, 2009.
47. Jordi BOLÒS: *Diplomatari del monestir de Sant Pere de la Portella*. Barcelona, 2009.
48. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum I. Barcelona, 2010.
49. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum II. Barcelona, 2010.
50. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum III. Barcelona, 2010.
51. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU, Josep M. SALRACH (dirs.): *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Volum IV. Barcelona, 2010.
52. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdú*. Volum I. Barcelona, 2010.
53. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdú*. Volum II. Barcelona, 2010.
54. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdú*. Volum III. Barcelona, 2010.
55. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdú*. Volum IV. Barcelona, 2010.
56. Rodrigue TRÉTON (ed.): *Diplomatari del Masdú*. Volum V. Barcelona, 2010.
57. Ernest BELENGUER CEBRIÀ (ed.): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*. Volum I. Barcelona 2011.
58. Ernest BELENGUER CEBRIÀ (ed.): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*. Volum II. Barcelona 2011.
59. Jesús ALTURO i PERUCHO: *Diplomatari d'Alguaire i del seu monestir duple de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1245-1300)*. Barcelona, 2010.
60. Ramon CHESÉ LAPEÑA (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Volum I. Barcelona, 2011.
61. Ramon CHESÉ LAPEÑA (ed.): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Volum II. Barcelona, 2011.
62. STEFANO M. CINGOLANI: *Diplomatari de Pere I el Gran. 1. Cartes i Pergamins (1258-1285)*. Barcelona, 2011.
63. Pere PUIG i USTRELL, Vicenç RUIZ i GÓMEZ, Joan SOLER JIMÉNEZ, Alan CAPELLADES i RIERA: *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, 1203-1291*. Barcelona, 2013.
64. Elvís MALLORQUÍ GARCIA: *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*. Volum I. Barcelona, 2013.
65. Elvís MALLORQUÍ GARCIA: *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligants (911-1300)*. Volum II. Barcelona, 2013.
66. Pere PUIG i USTRELL, JAVIER ROBLES i MONTESINOS, Vicenç RUIZ i GÓMEZ, Joan SOLER i JIMÉNEZ, Alan CAPELLADES i RIERA: *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt, 1101-1230*. Barcelona, 2013.
67. Elvís MALLORQUÍ GARCIA: *Col·lecció diplomàtica dels Cartellà, cavallers de Maçanet de la Selva (1106-1301)*. Barcelona, 2015.
68. Stefano M. CINGOLANI: *Diplomatari de Pere el Gran. 2. Relacions internacionals i política exterior (1260-1285)*. Barcelona, 2015.
69. Sergi GRAU TORRAS, Eduard BERGA, Stefano M. CINGOLANI: *L'herètica pravitat a la Corona d'Aragó: documents sobre càtars, valdesos i altres heretges (1155-1324)*. Volum I. Barcelona, 2015.

70. Sergi GRAU TORRAS, Eduard BERGA, Stefano M. CINGOLANI: *L'herètica pravitat a la Corona d'Aragó: documents sobre càtars, valdesos i altres heretges (1155-1324)*. Volum II. Barcelona, 2015.
71. Francesc RODRÍGUEZ BERNAL: *Col·lecció diplomàtica de l'Archivo Ducal de Cardona (965-1230)*. Barcelona, 2016.
72. Javier ESCUDER (ed.): *Diplomatari de Santa Maria de les Franqueses, 1075-1298*. Barcelona, 2016.
73. Tilmann SCHMIDT, Roser SABANÉS I FERNÁNDEZ (eds.): *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum I. Barcelona, 2016.
74. Tilmann SCHMIDT, Roser SABANÉS I FERNÁNDEZ (eds.): *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum II. Barcelona, 2016.
75. Tilmann SCHMIDT, Roser SABANÉS I FERNÁNDEZ (eds.): *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*. Volum III. Barcelona, 2016.
76. Antoni VIRGILI, Josep Maria ESCOLÀ, Manel PICA, Montserrat ROVIRA: *Diplomatari de la catedral de Tortosa. Episcopats de Ponç de Torrella (1212-1254) i Bernat d'Olivella (1254-1272)*. Volum I. Barcelona, 2018.
77. Antoni VIRGILI, Josep Maria ESCOLÀ, Manel PICA, Montserrat ROVIRA: *Diplomatari de la catedral de Tortosa. Episcopats de Ponç de Torrella (1212-1254) i Bernat d'Olivella (1254-1272)*. Volum II. Barcelona, 2018.
78. Irene BRUGUÉS, Núria JORNET i Coloma BOADA (dirs.), Carme MUNTANER, Jordi CASALS: *Diplomatari de la col·lecció de pergamins del monestir de Santa Clara de Barcelona (1039-1241)*. Barcelona, 2020.
79. Robert ÀLVAREZ MASALIAS: *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (916-1450)*. Volum I. Barcelona, 2020.
80. Robert ÀLVAREZ MASALIAS: *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (916-1450)*. Volum II. Barcelona, 2020.
81. Jordi BOLÒS: *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Primera part. Documents de les seus episcopals de Roda i de Lleida (fins a l'any 1143)*. Volum I. Barcelona, 2021.
82. Jordi BOLÒS: *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Primera part. Documents de les seus episcopals de Roda i de Lleida (586-1143)*. Volum II. Barcelona, 2021.
83. Robert ÀLVAREZ MASALIAS: *Diplomatari de la cartoixa de Nostra Senyora de Montalegre (1200-1265)*. Barcelona, 2022.
84. Manuel ROMERO TALLAFIGO i Maria Teresa PALET PLAJA (eds.): *Col·lecció diplomàtica de la baronia d'Entença (1174-1411)*. Barcelona, 2022.
85. Jordi BOLÒS: *Col·lecció diplomàtica de l'Arxiu Capitular de Lleida. Segona part. Documents de la seu episcopal de Lleida (anys 1143-1192)*. Volum I. Barcelona, 2024.

